Anul XII. IANUARIE—FEBRUARIE 1901. No. 1 și 2

ARHIVA

Organul Societății Științifice și Literare

DIN IAȘĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iașĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XII. Ianuarie şi Februarie 1901. No. 1 şi 2.

CONFERINŢELE SOCIETAŢEI UNIVERSITARE

I.

A. D. XENOPOL

ISTORICUL CHESTIUNEI ŢARANEŞTI PANA LA 1864

Anul acesta societatea universitară, urmărind maĭ departe ţinta ce şĭ-a pus-o, de a lumina opinia publică asupra nevoilor poporuluĭ romîn, a ales ca subiect maĭ răstrîns al conferinţelor sale: *starea ţăranilor*, pe care o va trata din deosebitele punte de vedere, spre a da o cunoştinţă cît maĭ exactă a soarteĭ în care se află clasa cea maĭ numeroasă şi maĭ însămnată din poporaţia ţăreĭ, la pragul veaculuĭ în care am întrat.

Că am început studiul nostru maĭ amărunţit cu ţăraniĭ, nu este decît prea firesc. Pînă acuma, cu toate începuturile îmbucurătoare ale uneĭ desvoltărĭ industriale, România a rămas tot o ţară agricolă, în care pătura de căpitenie producătoare este clasa ţărănească. Tot din osteneala eĭ în definitiv, se întreţine întregul organismu al statuluĭ şi al societăţeĭ noastre. Chiar din puntul de vidore al interesuluĭ nostru cestorlalţĭ care alcătuim clasa conducătoare, trebue să ne interesăm de soarta în care se află ţărănimea noastră, şi să căutăm a ne da samă de gradul pînă la care ea s-a împărtăşit din bunurile civilizătoare ce s-aŭ revărsat peste noĭ, năprasnic şi neaşteptat, producînd maĭ curînd o des-

echilibrare a puterilor producătoare, decît o întărire şi o întremare a lor.

In conferenţa această introductivă, mi-a căzut mie sarcina de a vě vorbi despre desfăşurarea stăreĭ economice a ţăranuluĭ în decursul veacurilor. Mă voĭ mărgini numaĭ la ţările din acăror întrunire a eşit România de astăzĭ, şi mě voĭ opri la 1864, de cînd, prin legea de împroprietărire, începe pentru ţărănimea noastră o altă epocă, în al căreia toiŭ deplin se află ea astăzĭ.

* * *

La originea statelor Moldoveĭ şi a Ţăreĭ-Româneştĭ întîlnim proprietatea mare alăturea cu cea mică, cea dintăĭ în mînile boierilor şi ale mănăstirilor, pe lîngă întinsele pămînturĭ domneştĭ; cea de a doua, în mînile răzeşilor sau moşnenilor şi ale uneĭ clase intermediare care trebue să ne intereseze cu deosebire, de oare-ce de dînsa se alipeşte desfăşurarea întregeĭ chestiunĭ ţărăneştĭ: *ţăraniĭ supuşĭ*. Aceştia fusese şi eĭ liberĭ, cît timp făceaŭ parte din întinsul domeniŭ al domnuluĭ; dar prin dăruirĭ către boierĭ şi mănăstirĭ, intrară în stare de supuşĭ aĭ stăpînilor lor. Că moşiile saŭ satele, cum se zicea pe atuncĭ, dăruite de domn proprietarilor, erau locuite, şi nu pămînturĭ pustiĭ, cum pretinde Bălcescu, se vede de pe terminul de *sat*, cu care sunt desemnate, şi care termen însămna aşezare omenească; apoĭ din numele cîtorva din aceste sate dăruite, precum: *Vorniceniĭ, Biserceniĭ*; nu maĭ puţin din faptul că, unele sate sunt maĭ bine specificate, adăugîndu-se pe lîngă numele lor, şi arătarea pe unde au fost juzĭ, knejĭ, vătămanĭ, cutare sau cutare indivizĭ; apoĭ din împrejurarea că se vorbeşte prin documetele de daniĭ, despre casele fie ale boierilor miluiţĭ, fie ale ţăranilor daţĭ în dar; în sfîrşit din dispoziţiile care scutesc pe *locuitoriĭ* acestor sate de oare-care îndatorirĭ.

Ţaranul dăruit, întra în o relaţie de supunere către proprietarul moşieĭ, care relaţie consta în vremile cele maĭ vechĭ în îndatorirea de a munci pentru stăpîn un număr nehotărît de zile, la placul proprietaruluĭ, şi a-ĭ da dijmă din recolta culeasă pe propriul luĭ pămînt. De la o vreme însă, îngreuindu-se dările, ţăraniĭ începură a fugi de pe unele proprietăţĭ, şi darea fiind impusă cu toptanul pe satul întreg care o cisluia, adecă o împărţia pe capete, oameniĭ aveaŭ interes să nu se micşureze numărul locuitorilor, spre a nu se îngreuia partea de plată a fiecăruia. Se introduse decĭ cu încetul obiceiul de a se readuce cu deasila, la satele lor, oameniĭ ce fugeaŭ din ele. Boieriĭ, avînd şi eĭ interes ca să nu li se desgolească moşiile, îşĭ însuşiră şi eĭ dreptul de a urmări şi readuce pe săteniĭ dosiţĭ, şi cu timpul se stabili principiul, că locuitorul nu are voie să-şĭ părăsască aşăzarea, fără învoirea proprietaruluĭ. Ţăraniĭ căzuţĭ în această stare primiră în Muntenia numele de *rumînĭ* iar în Moldova acel de *vecinĭ*, în deosebire de ţăraniĭ liberĭ, *răzăşĭ* din Moldova şi *moş-*

nenĭ din Muntenia. Se pretinde fără cuvînt, că Mihaĭ Viteazul ar fi întrodus aşăzămîntul *rumînieĭ* în Muntenia, de oare-ce se constată din documente existenţa luĭ anterioară (1572), cu toate că nu se potae tăgădui, că Mihaĭ Viteazul, constrîns de nevoĭ politice, întări acest aşăzămînt şi-ĭ dădu o recunoaştere legală.

Cu încetul însă aşăzămîntul şărbieĭ se înrăutăţi din ce în ce maĭ mult, maĭ ales din cauză că ţările romîne maĭ posedau o altă clasă de oamenĭ neliberĭ, Ţiganiĭ, cu care ţăraniĭ şărbĭ se puteaŭ uşor amesteca şi se şi amestecară.

Şărbul era dator să muncească stăpînuluĭ numaĭ la munca cîmpuluĭ, şi anume un singur bărbat dintr-o casă; nu putea fi vîndut fără proprietatea pe care se afla, nicĭ strămutat de pe ea. Cu timpul însă, în urma amesteculuĭ arătat, se obligară nu numaĭ bărbaţiĭ toţĭ din o familie, ci şi femeile, la slujbe de rînd, şi adese-orĭ şărbiĭ eraŭ vînduţĭ fără de moşiĭ, daţĭ în împărţeala la moştenirĭ, saŭ de zestre la fete, încît se înrăutăţi de tot starea primitivă a şărbilor.

Insămnat este principiul vechiŭ că şărbul nu poate fi vîndut fără pămînt, şi că nu poate fi rupt şi deslipit de pe el. De unde oare să fi izvorît el? Din împrejurarea, că ţăranul liber, cînd era dat în dar de domn, saŭ cînd, maĭ tîrziu, se vindea el singur rumîn sau vecin unuĭ proprietar, nu-şĭ pierdea proprietatea pe bucăţica luĭ de pămînt. Aceasta se vede, întăĭ din faptul, că atuncĭ cînd ţăranul liber se vindea şărb, el totdeauna spunea că se vinde cu toată partea luĭ de moşie; apoĭ cînd se întîmpla să se răscumpere din şărbie, se lămurea anume: că el se răscumpăra cu partea luĭ de ocină; iar în cazul cînd nu răscumpăra şi moşia luĭ, se arata aceasta în chip anumit, spunîndu-se că şĭ-a răscumpărat numaĭ capul luĭ, fără de moşie; în sfîrşit maĭ ales se constată păstrarea proprietăţeĭ ţăranuluĭ, din faptul, că chiar atuncĭ cînd un stăpîn vindea unuĭ altuia vre-un rumîn saŭ vecin, el era în totdeauna vîndut împreună cu partea luĭ de ocină cît se va alege din cîmp, din apă, din pădure, din vatra satuluĭ, de peste tot locul. Căderea ţăranuluĭ liber în stare de supuşie şi şărbie, nu însămna pierderea proprietăţeĭ sale, ci numaĭ îngustarea libertăţeĭ sale, prin îndatorirea de a munci proprietaruluĭ un număr de zile pe an, şi a-ĭ da dijma din propria-ĭ recoltă.

De la un timp însă şi anume prin veacul al XVIII-le, găsim schimbată de a totul luĭ tot poziţia şărbuluĭ faţă cu proprietarul. El este privit ca neavînd pămînt în stăpînire, ci locuind şi hrănindu-se pe moşia boieruluĭ saŭ a mănăstireĭ, şi maĭ multe regulamente intervin, pentru a se hotărî cîtă muncă trebue să facă ţăranul proprietaruluĭ, şi ce cîtime de pămînt e dator proprietarul să deie ţăranuluĭ, în schimb pentru această muncă a luĭ. Ţăranul decĭ era considerat ca ne maĭ fiind proprietarul pămîntuluĭ pe care stătea; moşia întreagă era privită ca a proprietaruluĭ; iar ţăranul nu maĭ era decît un lucrător al aceluĭ pămînt, cu dreptul de a se hrăni pe el.

Cum se făcuse această prefacere în relaţiile dintre proprietarĭ şi ţăranĭ?

Am spus că proprietariĭ amestecînd pe ţăranĭ cu Ţiganiĭ, îĭ vindeaŭ adese-orĭ, fără pămîntul pe care se aflaŭ; că mulţĭ ţăranĭ îşĭ răscumpăraŭ libertatea numaĭ pentru capetele lor, fără de moşie. Aceştĭ ţăranĭ, ruptĭ şi deslipiţĭ de pămînt, umblaŭ rătăcitorĭ, pînă se aşezaŭ pe moşia unuĭ alt proprietar, unde nu aveaŭ nicĭ un drept la stăpînirea pămîntuluĭ. Maĭ veniaŭ apoĭ mulţĭ străinĭ din alte ţarĭ, care străinĭ se aflaŭ în aceeaşĭ stare.

Proprietariĭ, pentru a fixa pe moşiile lor aceste elemente preţioase pentru agricultură, le dădeaŭ pămînturĭ de hrană în o întindere îndestulătoare. Şărbiĭ băştinaşĭ, ale căror pămînturĭ se tot îngustaŭ, prin repetatele împărţirĭ la moştenirĭ, videau că veneticiĭ se aflaŭ adese-orĭ în o poziţie maĭ bună decît a lor, şi cereaŭ de la proprietarĭ să le deie şi lor pămînt din prisosul moşieĭ.

Cu încetul începură să se amestece vechiĭ băştinaşĭ cu noiĭ veneticĭ, şi cu toţiĭ fură întrolocaţĭ de proprietarĭ şi consideraţĭ ca hrănindu-se pe moşiile lor, din pămînturile concedate de eĭ.

Dacă însă pe partea proprietaruluĭ, prin un proces psicologic firesc, petrecut sub îmboldirea interesuluĭ, se schimbâ concepţia primitivă a drepturilor şărbuluĭ asupra pămîntuluĭ, în mintea acestuĭ din urmă, tot sub îmboldirea interesuluĭ individual, un proces invers făcea şi pe aceĭ ce nu aveau nicĭ un drept de proprietate pe moşia pe care se aşăzase, să şĭ-l însuşască. Fie care ţăran anume fusese proprietar, el saŭ părinţiĭ şi suitoriĭ săĭ; dacă el pierduse proprietatea, privia totdeauna această pierdere ca rezultatul uneĭ nedreptăţĭ, uneĭ asuprirĭ, după cum şi fusese lucrul şi nesfîrşita majoritate a cazurilor; apoĭ ceĭ maĭ mulţĭ din şărbĭ de pe o moşie se coboriaŭ în adevăr din foştĭ proprietarĭ aĭ ocinelor lor. Aceĭ ce se aşăzaŭ între eĭ, fie străinĭ, fie slugĭ, fie însurăţăĭ, cu trecerea timpuluĭ şi amestecarea împrejurărilor, începeaŭ a se privi drept băştinaşĭ pe moşia pe care stăteaŭ, şi se îmbrăcaŭ şi eĭ cu tradiţiile adevăraţilor băştinaşĭ. Aceeaşĭ strămutare a poziţiilor ce împinsese pe boierĭ a nu videa, în locuitorĭ, decît oamenĭ ce se hrăneaŭ pe moşiile lor, adusese pe ţăranĭ a se privi cu toţiĭ de stâpînitorĭ cu dreptate aĭ pămînturilor lor. Pe cînd boierul înglobase şi majoritatea sătenilor de baştină în minoritatea veneticilor, săteanul cuprinsese minoritatea venetică în masa celor de baştină. Pentru proprietarĭ, toţĭ şărbiĭ deveniră oamenĭ fără de pămînt de la început, saŭ pe care-l înstrăinase desăvîrşit cătră proprietarĭ; săteniĭ din potrivă se priviaŭ cu toţiĭ ca vechĭ proprietarĭ aĭ pămîntuluĭ pe care eĭ îşĭ duceaŭ traiul.

Această schimbare de situaţiune a ţăranuluĭ, faţă cu proprietarul, nevoia şi maĭ mult întocmirea unor orînduelĭ care să lămurească reciprocele îndatorirĭ ale stăpînuluĭ şi ale locuitorilor. Anume, acuma proprietarul considerîndu-se ca acel ce dădea locuitorilor pămîntul, spre a lor îndestulare, putea cu atît maĭ mult

pretinde, în schimb pentru această înlesnire a traiuluĭ lor, muncĭ de la ţăranĭ. Deosebitele urbariĭ, adecă hrisoave care regulaŭ tocmelile agricole, schimbară în mai multe rîndurĭ nartul munceĭ ce se cerea de la locuitorĭ. Acel din urmă, din anul 1805, hotăria un număr de 43 de zile de muncă pe an, dînd însă în schimb cultivatorilor întinderĭ de pămînt însămnate, de aproape 20 de fălcĭ fruntaşuluĭ cu 16 vite, 12 fălcĭ mijlocaşuluĭ cu 10—12 vite şi 8 fălcĭ codaşuluĭ cu 4 vite. Acest urbariŭ dovedeşte două fapte foarte însămnătoare: puţina valoare ce o avea pămîntul pentru proprietar, şi buna stare a ţăranuluĭ, aşa de bogat înzestrat cu vite. Cultura pămîntuluĭ era pe atuncea maĭ ales păstoria.

* * *

Pănă să intervină legiuirea regulamentuluĭ organic, se schimbase însă condiţiile economice ale ţărilor romîne. Tratatul de Adrianopole, 1829, deschisese Marea-Neagră negoţuluĭ tuturor ţărilor. Grînele romîne începură a fi cerute; exploatarea pămîntuluĭ se întinse; el începu a fi preţuit, şi multe păşunĭ fură jărtfite, pentru a fi prefăcute în arătură. Boieriĭ aveaŭ acuma interes a mări pe de o parte îndatorirea de muncă a ţăranilor; pe de altă însă, maĭ ales, acela de a le micşura întinderea de loc dată lor spre hrană. Regulamentul organic, lucrat de boierĭ şi de Ruşĭ care voiaŭ să-şĭ alipească această clasă, ţinu samă de ambele lor cerinţĭ, şi spori numărul zilelor de muncă la 53, iar pămîntul îl reduse pentru fruntaşĭ la 5½ fălcĭ, din aproape 20, şi aşa pentru ceilalţĭ. Maximul de vite pentru care li se calculase pămîntul era de 4 boĭ şi 1 vacă; iar pentru prisosul de capete, trebuia să se înţăleagă ţăranul de bună voie cu proprietarul. Pămîntul scumpindu-se şi păşunele îngustîndu-se, ţăranul nu maĭ putea creşte multe vite; gospodăria luĭ se restrînse şi economia vieţeĭ luĭ se îngustă.

Regulamentul organic, şi nu legea din 1864 care mănţinea măsura de pămînt dată de regulament, a fost primul pas în decăderea economică a săteanuluĭ romîn.

* * *

Mişcarea liberală care se înfiltrează în sînul poporuluĭ romîn de la 1821 încoace, trebuia să aducă la lumină şi ideia mîntuireĭ ţăranuluĭ din nedreptul jug pe care desfăşurarea împrejurărilor îl apăsase după gît. Aceste ideĭ îşĭ făcură întăĭ loc în timpul revoluţieĭ din 1848, cînd atît *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova*, formulate de Cogălniceanu, cît şi *Proclamaţia de la Islaz* aruncată de Heliade Rădulescu, conţin între alte principiĭ civilizătoare, şi pe acel al împroprietăririĭ ţăranilor. Guvernul provizor din Muntenia rîndueşte chiar o comisiune de 18 boierĭ şi 18 ţăranĭ care să se înţăleagă asupra reformelor de îndeplinit. Această măsură aduse însă la lumină numaĭ învinuirile mutuale

ce-şĭ făceaŭ boieriĭ şi ţăraniĭ, fără a duce la nicĭ un rezultat.

Ştirbeiŭ şi cu Grigore Ghica îmbunătăţesc întru cît-va starea ţăranilor, precizînd maĭ cu deamăruntul îndatoririle acestor din urmă; dar legea luĭ Ştirbeiŭ consfiinţind principiul, că ţăraniĭ sunt chiriaşĭ pe moşiile proprietarilor, plătindu-le chiria în muncă, rădică o stavilă puternică ideeĭ împroprietărireĭ. Cînd se adună divanurile ad-hoc, în acel al Moldoveĭ care hotăreşte să iee în desbatere şi reformele interne, chestiunea ţărănească iea proporţiĭ de tot ameninţătoare, prin desbaterile furtunoase cărora dă loc, şi maĭ că era să dărîme şi clădirea cea grea a unireĭ, pentru care se jărtfise atîta trudă şi atîtea bătăĭ de inimă. Ţăraniĭ formulează prin o pană elocventă pusă în slujba lor, într-un chip foarte frumos tînguirile lor. Eĭ spun în propunerea lor, cetită în şedinţa din 27 Decemvrie 1857: «Până astăzĭ toate sarcinile cele maĭ grele, numaĭ asupra noastră aŭ fost puse, şi noĭ maĭ nicĭ de unele bunurĭ ale ţăreĭ nu ne-am îndulcit; iar alţiĭ, fără să fie supuşĭ la nicĭ o povoară, de toată mana eĭ s-aŭ bucurat; că noĭ birurĭ grele pe cap am plătit; oamenĭ de oaste numaĭ noĭ am dat; ispravnicĭ, judecătorĭ, privighitorĭ şi jandarmĭ numaĭ noĭ am ţinut; drumurĭ, podurĭ şi şosele numaĭ noĭ am lucrat; beilicurĭ, podvezĭ şi havalele numaĭ noĭ am făcut; boierescurĭ, zile de meremet numaĭ noĭ am îndeplinit; clacă de voie şi fără de voie numaĭ noĭ am dat; la Jidovul orîndar ca să ne sugă toată vlaga numaĭ noĭ am fost vînduţĭ; băutura scumpă şi otrăvită numaĭ noĭ am băut; pîne neagră şi amară, udată cu lacrimĭ numaĭ noĭ am mîncat; bătăliĭ şi rezmeriţe cînd aŭ fost tot greul noĭ l-am dus; oştĭ cînd au venit noĭ le-am hrănit, noĭ le-am slujit, noĭ le-am purtat; că cel cu putere ţara îşĭ părăsia, peste hotară trecea; nevoia şi greutatea o duceau ceĭ ce rămîneau la vatra lor. Ţara aceasta nicĭ băĭ, nicĭ măestriĭ, nicĭ meşteşugurĭ multe ca alte ţărĭ nu are; toată îmbelşugarea braţele şi sapele noastre o aduc. Cîtă-ĭ Dunărea de mare şi de largă curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mărĭ şi peste hotare, acolo se preface în rîurĭ de aur şi de argint şi curg iarăşĭ înapoĭ de se revarsă în ţara noastră; iar noĭ de la ele nicĭ că ne îndulcim.

„Cînd ne-am jăluit, cînd ne am tînguit, păsurile cînd ne-am spus, ispravnicul ne au bătut, privighitorul ne au bătut, jandarmul ne-au bătut, zapciul ne-au bătut, vătăjălul ne-au bătut, posesorul ne-au bătut, boierul de moşie ne-au bătut; cine s-a sculat maĭ dimineaţă, cine a fost maĭ tare, acela era maĭ mare. Boul şi vaca, munca ostenelelor noastre nu ştieam că sunt ale noastre; puiul şi găina, laptele de la gura copiilor noştri de multe orĭ cu nedreptul ni s-aŭ luat. Boierescul era odinioară 6 şi 12 zile; apoĭ s-a făcut lege ca să tălmăciască ziua, lăsată de Dumnezeŭ cîtu-ĭ de mare, şi boierescul s-a mărit; în urmă iar s-a tălmăcit şi boierescul s-a tot îngreuiat. Acum sunt 12 zile de pont, ziua cît luna; lucrăm din primăvară până în toamnă, lucrăm de cum se iea omătul şi pănă dă îngheţul tot la boieresc; lucrăm cît zice legea şi maĭ des şi peste lege, lucrăm şi nu maĭ mîntuim. Hol-

dele cele marĭ şi întinse se fac frumoase şi mănoase, iar cînd trecĭ pe lîngă pămînturile noastre, ţi se rumpe inima; ogoarele ne rămîn în paragină; păpuşoiĭ ni se îneacă în buruiană şi rămîn necopţĭ de-ĭ bate bruma; ceĭ boiereştĭ aşăzaţĭ de noĭ în coşere, şăd ca aurul de frumoşĭ. Cînd dă frigul, cînd bate crivăţul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însuş munca noastră, ca să ne hrănim copiĭ cu dînsa. Inainte de reglement săteanul avea 10, 15 şi peste 20 de fălcĭ; rîdicam vite, ne prindeam nevoia, şi era şi ţara folosită; că cirezile cele multe care eşiau din ţară, noĭ le creşteam. Cu regulamentul, munca ni s-a împovorat, iar pămînturile s-aŭ micşurat. Noĭ nicĭ la facerea legeĭ acesteia nicĭ la celelalte nu am fost chemaţĭ, nicĭ întrebaţĭ, nicĭ la vre-o învoială nu am stătut. Domnia lor boieriĭ de moşie singurĭ le-aŭ făcut; noĭ le-am urmat, de şi greŭ şi amar ne-aŭ picat. Dar fiind că Dumnezeŭ şĭ-a adus aminte şi a dat în gînd celor 7 puterĭ de s-aŭ îndurat ca de astă dată să fim şi noĭ întrebaţĭ despre păsurile şi durerile ce avem, uitat să fie şi şters tot trecutul cu chinurile sale; departe fie toată ura, toată vrajba şi toată împărecherea de la sufletul nostru; o samă şi din boierĭ au fost cu frica luĭ Dumnezeŭ şi maĭ din vechĭ. Pe cînd cu toţiĭ de a valma ne luptam şi ne văršam sîngele pentru apărarea credinţeĭ şi a moşieĭ strămoşeştĭ, eĭ ne eraŭ ca părinţĭ şi noĭ ca fiiĭ lor. Noĭ însă ştim că de cînd cu domniile greceştĭ, de atuncea s-aŭ stricat şi dresele ţăreĭ şi ale noastre. De aceea noĭ nu facem nicĭ imputare, nicĭ înfruntare nimăruĭ, ci să avem iertare, dacă spuind adevărul, vom fi scăpat vre-o vorbă care să vie greŭ la auzul cui-va. Noĭ dorim ca tot poporul romîn să se înfrăţască şi să trăiască în pace şi în linişte pe pămîntul strămoşesc al Romănieĭ, pentru mărirea şi fericirea neamuluĭ".

După această introducere, săteniĭ formulează următoarele dorinţĭ în privirea reformeĭ condiţieĭ lor: înlăturarea bătăieĭ, acea a tuturor beilicurilor, havalelelor şi a biruluĭ pe cap, şi înlocuirea tuturor acestor îndatorirĭ prin un bir pe averea fie-căruĭ fără osebire în ţară; satele să-şĭ aibă dregătorĭ aleşĭ din sinul lor, şi la sfîrşit oborîrea boierescululĭ, adecă răscumpărarea luĭ cu toate acele cu care sunt împovoraţĭ de către boieriĭ de moşiĭ. „Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem; vroim să ne răscumpărăm, să nu maĭ fim a nimăruĭ, să fim numaĭ aĭ ţăreĭ, şi să avem şi noĭ o ţară; am îngenunchiat, am îmbrîncit cu toţiĭ; cum suntem nu o maĭ putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimăruĭ; dar nicĭ al nostru să nu se întunece" [1]).

Este inviderat că propunerea deputaţilor sătenĭ, alcătuită de un cărturar partizan al intereselor lor, lovia maĭ mult în interesul obştesc, decît folosia claseĭ pentru care era formulată; de oare-ce, de şi îmbrăcată în rostirĭ, ce păreau eşite chiar din inima acelor suferinzĭ—adevărurĭ netăgăduite despre ceea ce fusese—era

1). *Buletinul divanului ad-hoc al Moldoveĭ*, 21 p. 3.

neoportun a se învenina înfrăţirea ce ar fi trebuit să domnească în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmaĭ de la clasa boierească. Maĭ mult de cît forma, jignia însă fondul eĭ pe deputaţiĭ marilor proprietarĭ; căcĭ în privirea celor treĭ punte dintăiŭ, proprietariĭ susţineaŭ, că ţăraniĭ nu maĭ aveaŭ cuvînt a le cere, întru cît prin votarea oborireĭ privilegiilor şi primirea egalităţeĭ înaintea legeĭ, li se făcuse dreptate. Cît despre puntul capital, răscumpărarea boierescululuĭ, proprietariĭ îl trătează de «utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerinţă comunistă, care cu alte cuvinte vra să zică: împroprietărirea universală fără răscumpărarea şi plata pămîntuluĭ, pe care compuitoriĭ propunereĭ locuitorilor îl înţăleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul şi soarele».

Această propunere, care făcu pe mulţĭ să plîngă, rîdică în sînul divanuluĭ o furtună ne maĭ pomenită, pe care nu ştieaŭ cum s-o potolească aceĭ care o deslănţuise. Atît eraŭ de nepregătite şi de îndărătnice spiritele tuturor, încît nu se putu găsi nicĭ un chip de deslegare a încurcateĭ probleme, şi toate propunerile făcute, căzură una după alta, neputînd întruni nicĭ una majoritatea absolută a glasurilor.

Totuşĭ această desbatere purtă roadele sale. Dusă în conferenţa puterilor din Paris de cătră comisiunea din Bucureştĭ, ea dădu naştere dispoziţieĭ din art. 46 al convenţiuneĭ din 7/19 August 1858, prin care se hotăria ca să se proceadă fără întîrziere la revizuirea legeĭ care regulează raporturile proprietarilor pămîntuluĭ cu cultivatoriĭ, în videre de a îmbunătăţi soarta acestora.

* * *

Alexandru Ioan I, cum se sui pe tron, îşĭ puse ca ţintă de căpitenie a domnieĭ luĭ, rădicarea ţărănimeĭ din starea degradată în care se afla, şi îndeplinirea art. 46 din Convenţiune. După cererea luĭ, comisiunea centrală pregăteşte un proiect de lege rurală care însă, fiind opera majorităţeĭ comisiuneĭ ce împărtăşea ideile vechĭ, priveşte pe ţăranĭ tot ca chiriaşĭ, şi primeşte, ca principiŭ de îmbunătăţire a soarteĭ lor, libertatea absolută a proprietaruluĭ pe pămîntul săŭ, a muncitorilor pe braţele lor, principiŭ ce lăsa pe ţăranĭ tot în atîrnarea proprietarilor, întru cît eĭ ar fi fost nevoiţĭ să iee pămînt de la proprietarĭ pentru hrana lor şi, neavînd banĭ cu ce să-l plătească, eraŭ să-l plătească tot în muncă. Din deosebite împrejurărĭ, această lege nu poate veni în desbaterea adunărilor, de cît după ce aceste sunt întrunite în o singură adunare în Bucureştĭ, la desăvîrşirea Unireĭ. Cu toată opunerea înverşunată a luĭ Mihail Cogălniceanu care o combate în o cuvîntare vestită ce a ocupat 4 şedinţĭ, legea este votată în formularea comisiuneĭ centrale; ba maĭ înrăutăţind-o încă, prin faptul că suprima facultatea împroprietărireĭ locuitorilor pe moşiile statuluĭ, de teamă să nu se desgolească de locuitorĭ a-

cele ale proprietarilor. Legea este votată în 11 Iunie 1862 însă rămîne nesancţionată de domnitor care găsia că ea nu dădea o soluţiune dreaptă chestieĭ ţărăneştĭ.

Legea revine în desbatere în sesiunea adunăreĭ din 1863—1864, de astă dată în forma pe care i-o dăduse Cogălniceanu, ministrul preşedinte al guvernuluĭ de atuncĭ, punînd ca principiŭ, conform cu vechiul drept istoric al ţăranuluĭ, că acesta *este şi rămîne proprietar pe întinderea de pămînt stăpînită de el după legile in fiinţă*, şi dînd proprietarilor o despăgubire pentru desfiinţarea clăceĭ.

Ministerul Cogălniceanu, al căruia viderĭ în privirea legeĭ rurale eraŭ cunoscute încă de maĭ înainte, şi care anunţase prin mesajul de deschidere, că va aduce şi această lege în desbaterea adunăreĭ, fu primit cu mare neîncredere de adunare, chiar la întăia luĭ arătare pe banca ministerială, şi adunarea era gata a-ĭ da un vot de blam, chiar înainte de a-l fi văzut la lucru. Cogălniceanu scapă de acest vot, promiţînd că se va purta în chipul cel maĭ strict constituţional, şi cerînd să lese desbaterea răspunsuluĭ la mesaj pe maĭ tîrziŭ, după ce adunarea se va convinge de chipul cum ministerul îşĭ îndeplineşte făgăduinţa. Adunarea pentru a nu fi învinuită, că nu voeşte să aducă la îndeplinire organizarea ţăreĭ, dar şi pentru a cîştiga dreptul de a se opune la legile ce eraŭ protivnice interesuluĭ eĭ (legea rurală şi cea electorală), se pune pe lucru cu o ne maĭ pomenită rîvnă, tolerînd ministerul, de şi, din cînd în cînd, îl făcea să simtă că-ĭ îngădue numaĭ existenţa, fără ca să-ĭ fie pe plac. Adunarea respinge chiar două moţiunĭ de blam, venite aşa cam din senin, contra ministeruluĭ. De odată însă ţinuta adunăreĭ se schimbă de a totul luĭ tot, şi aceasta din ziua chiar în care Cogălniceanu aduce legea rurală în desbaterea adunăreĭ. Se pretindea că el ar fi publicat proiectul prin Monitor, făcînd pe lume să creadă că ar fi o lege votată; că ar fi pus să se facă rugăciunĭ in bisericĭ; că ar fi înarmat ţăranĭ spre a îngrozi pe proprietarĭ şi a-ĭ face să voteze legea, fapte ce se văd a fi fost pănă la un punt adevărate. Partidul boieresc din cameră se înspăimîntă straşnic de această plănuită pornire a ţărănimeĭ contra proprietăţeĭ, şi propune îndată, fără chiar a întra în desbaterea legeĭ, o moţiune de blam contra ministeruluĭ Cogălniceanu, care moţiune de astă dată, trece cu o mare majoritate. Ministerul îşĭ dă demisia; dar domnitorul refuză a o primi, pe motivul că blamul fusese dat, fără măcar a se fi întrat în desbaterea proiectuluĭ.

Fiind însă Paştile apropiate, domnul proroagă adunarea pentru ziua de 2 Maĭ. In aceea zi, prin un mesaj foarte scurt şi poroncitor, domnul înaintează în desbaterea adunăreĭ proiectul de lege electorală, al căruia votare trebuia să pună capăt existenţeĭ chiar a adunăreĭ. Aceasta văzînd că era silită a-şĭ subsemna ea singură decretul de moarte, şi a lăsa apoĭ adunăreĭ viitoare dreptul de a vota legea rurală, pentru care adunarea îşĭ pusese viaţa în cumpănă, refuză de a lua în desbatere legea electorală,

cît timp va sta la putere guvernul desaprobat de ea. Cu alte cuvinte, voieşte să reînoiască votul de blam dat ministeruluĭ. Acesta însă apucă înainte şi citeşte decretul de disolvare, în momentul chiar cînd adunarea păşia la votarea moţiuneĭ.

Inţălege orĭ-cine că după cele petrecute, nu maĭ era cu putinţă ca guvernul să maĭ lucreze cu o adunare aleasă după sistemul vechiŭ care era să trimită înapoĭ ca aleşĭ pe aceiaşĭ deputaţĭ, încît dilema se punea între abdicarea domnuluĭ şi lovitura de stat, adecă prefacerea legeĭ electorale pe cale extra-constituţională. Domnitorul alese pe această din urmă.

Legea rurală fu promulgată în 15 August 1864, sub regimul statutuluĭ, prin decret domnesc cu valoare de lege. Ea consfinţia principiul, că ţăranul *este şi rămîne proprietar pe întinderea de pămînt stăpînită de el după legile în fiinţă* (regulamentul organic) şi se desfiinţa claca, în schimbul uneĭ despăgubirĭ cătră proprietarĭ.

Legea din 1864, păstrînd întinderea pămîntuluĭ după acea hotărîtă de regulamentul organic, ba chiar îngustînd această întindere, prin scutirea proprietarilor de îndatorire de a maĭ da pămînt însurăţeilor, lăsa pe ţăran în aceiaşĭ poziţie îngreuiată în care-l pusese regulamentul organic, adecă în neputinţa de a se deda la cultura vitelor, singurul săŭ izvor de cîştig, după tradiţia lucrăreĭ pămîntuluĭ în România.

Ar fi trebuit ca această lege să fie încunjurată şi urmată de dispoziţiĭ educative care să schimbe feliul de cultură a pămîntuluĭ; ar fi trebuit ca ţăranul să fie deprins a părăsi vechiul hăugaş al timpurilor trecute, şi să i se adapteze mintea la noua sa condiţiune.

Dacă s-a îndeplinit saŭ nu această nevoie, se va vedea din şirul conferenţelor ce va urma.

II.

GR. C. BUŢUREANU

Şcoala şi învăţătorul la Sat

Prin întunerecul ce de veacurĭ domneşte asupra stărilor noastre sociale, stă în uitare şi părăginire cel maĭ puternic şi maĭ numeros factor: *ţăranul*.

D-l Xenopol în Conferinţa de Duminica trecută, a făcut trista istorisire a stăreĭ ţăranuluĭ Romîn până la 1864; eŭ îmĭ propun să fac istorisirea şcoaleĭ şi învăţătoruluĭ la sat astă-zĭ.

Ţinta mea nu este şi nu poate fi de a vă face o exactă şi complectă înfăţoşare a stăreĭ şcoaleĭ şi învăţătoruluĭ la sat, căcĭ pentru aceasta trebue cercetare adîncă, vreme îndelungată şi voinţa statornică de a urmări fie-care factor care ĭea parte la stabilirea saŭ rîdicarea niveluluĭ învăţătureĭ în fie-care regiune, dacă nu în fie-care sat. Eŭ voiŭ încerca pe icĭ colea, să rîdic vălul întunecimeĭ ce acopere viaţa ţăranuluĭ nostru, ca împreună să întrezărim starea maĭ mult de cît apăsătoare a luĭ.

Să lămurim maĭ întăĭ ogorul în care rodeşte cultura ţărănească, şi fiind-că am avut la îndămînă datele statistice ale Moldoveĭ, să-mĭ daţĭ voie să vi le citesc:

In 11 judeţe din Moldova sunt 977 şcolĭ rurale cu 1143 învăţătorĭ, din care 871 titularĭ şi numaĭ 272 suplinitorĭ; pentru aceste şcolĭ ar trebui să urmeze 177387 copiĭ, ceea ce ar face cîte 181 copiĭ de şcoală sau 155 de învăţător, pe cînd un învăţător

poate conduce cel mult 80 de copiĭ; deci fiind număr îndoit de copiĭ pe cap de invăţător trebueşte îndoit numărul învăţătorilor; aşa dar nu avem de cît jumătate din numărul învăţătorilor trebuitorĭ luminei satelor.

O mică comparaţie:

In 11 judeţe din Moldova sunt 101 şcolĭ urbane cu 362 institutorĭ, din care 114 bărbaţĭ şi 248 femeĭ cu 18337 copiĭ, ceea ce dă cîte 51 elevĭ de institutor; decĭ avem institutorĭ maĭ mult de cît ne trebue, ar trebui una cu alta 230 de institutorĭ şi avem 362, decĭ 132 institutorĭ maĭ mulţĭ.

Oraşele aŭ maĭ mult de cît le trebue, iar satele nicĭ jumătate din ceea ce le trebueşte; dar, să urmărim aceste date şi maĭ departe şi vom vedea lucrurĭ şi maĭ izbitoare.

Din 177387 copiĭ bunĭ de şcoală nu sunt înscrişĭ de cît 64,926 din care, 52,115 băeţĭ şi 12811 fete, ceea ce dă 57 elevĭ de învăţător, cifră potrivită şi chiar sub numĕrul prescris; însă din aceştia nu urmează saŭ nu pot urma de cît 44000, din care 39,000 băeţĭ şi numaĭ 5,000 fete, ceia ce dă aproape 40 de copiĭ de învăţător. Ziceam că nu pot urma, fiind-că saŭ nu aŭ şcoala, adică loc în şcoală, sala neputînd primi de cît 25, mult 30 de copiĭ; saŭ sunt prea îndepărtate locuinţele de şcoală şi nu pot veni; saŭ în fine sunt aşa de săracĭ, că n-aŭ cu ce-ĭ îmbrăca şi să-ĭ poată trimite la şcoală. Am văzut eŭ copiĭ în şcoală, iarna, pe ger mare, desculţĭ, în cămeşă şi numaĭ cu o polcă de-a mameĭ drept orĭ-ce îmbrăcăminte, iar în şcoală frig de-ţĭ tremura tot corpul, căcĭ primăria nu dădea lemne şcoaleĭ, fiind-că învăţătorul era în ceartă cu primarul!

Invăţămîntul fetelor de ţara e în o stare, nu se poate maĭ ră. Aşa în cele 11 judeţe din Moldova sunt 83,112 fete pentru şcoală, sunt însă înscrise numaĭ 12,811 şi urmează şcoala numaĭ 5,000; rămîn 70,301 nechemate la şcoală, adecă a 1/7 parte este înscrisă şi urmează numaĭ a 1/16 parte.

La băeţĭ avem 94275 bunĭ de şcoală şi 52115 fiind înscrişĭ rămînd nechemaţĭ la şcoală 42160 adecă aproape jumătate.

Absolvenţiĭ anuluĭ trecut au fost 2633 la 64926 înscrişĭ, avem 4·05 la sută absolvenţĭ, iar raportînd la numĕrul copiilor care urmează şcoala, avem 1·50% din copiĭ care absolvesc.

Decĭ 1 copil din o sută esă cu ştiinţă de carte la sat, adecă sfîrşeşte cursul celor 3 diviziĭ ale învăţămîntuluĭ primar rural.

Din 177 miĭ copiĭ bunĭ de şcoală, urmînd numaĭ 64 miĭ, remîn 110 miĭ nechemaţĭ la şcoală; aceştĭ 110 miĭ copiĭ de sate din Moldova, rămîn fără cea maĭ mică cunoştinţă de carte, neluminaţĭ, în mijlocul lumineĭ veaculuĭ!

* * *

Care a avut ocaziune să meargă pe la sate, a putut vedea în ce hal de local se află cele maĭ multe şcolĭ: case micĭ, joase, neluminoase, umede, fără aer, de multe orĭ ploaia trece

prin acoperemîntul lor. Pe jos pămînt; iar cînd e glod afară, atuncĭ e glod şi în şcoală; păreţiĭ nevăruiţĭ şi ruinaţĭ, băncile oprite cu ţeruşĭ ca să nu se răstoarne.

Localul e în această stare rea, căcĭ casa şcoalelor nu a înlesnit construirea de localurĭ, a făcut pe icĭ colea localurĭ luxoase şi scumpe ex.: o şcoală cu o sală de clas costă 17 miĭ de leĭ, una cu 2 sale costă 25 de miĭ de leĭ şi aşa pînă la 45 de miĭ de leĭ. Dar de unde să poată plăti comuna anuitatea unor aseminea sumĭ marĭ? In schimb a cheltuit casa şcoalelor sute de miĭ de leĭ chiar pînă la milion pentru a face în străinătate aşa numite tablourĭ istorice şi hărţĭ marĭ, pe care învăţătoriĭ nu aŭ unde să le ţie. Eŭ am găsit aseminea tablourĭ şi hărţĭ după sobă şi cînd a trebuit să se desfacă, s-a rupt hîrtia, căcĭ vernisul de pe ele s-a topit şi s-a prins parte de parte.

S-aŭ făcut cutiĭ luxoase de figurĭ masive geometrice, figurile făcute din lemn verde aŭ crapat, ĭar mare parte din figurĭ nicĭ n-aŭ întrebuinţare în şcoalele primare. Dar s-aŭ făcut ca să coaste maĭ mult şi să se arunce baniĭ în zadar!

Primăria saŭ e saracă şi nu are cu ce să plătească servitorul şcoalcĭ; dar încă să facă reparaţie caseĭ şcoaleĭ; saŭ primarul este un tîrgovăţ corupt şi hărţăgos care fiind certat cu învăţătorul, îşĭ răsbună pe şcoală, neîngrijind de nimic.

Cînd întri în o ast-feliŭ de şcoală, te prinde groaza: figura palidă şi pierdută a învăţătoruluĭ, gălbineala cadaverică a copiilor, lipsa de expresiune şi de vioiciune, cînd îţĭ vorbesc; pare că te temĭ să-ĭ întrebĭ maĭ mult. Şi aceştĭ copiĭ, storşĭ de viaţă, cu corpul plin de umezală şi cu organile slăbite de aerul infect ce domneşte în acea odăiţă, sunt generaţiunile viitoare luminate ale satelor, luceafărul care are să respîndească lumina înţelepciuneĭ, roadele şcoaleĭ rurale!

(Se arată 3 modele de locuinţĭ de şcoale săteştĭ, făcute în lemn, întocmaĭ după originale, de către d. Onu, fost revizor şcolar al judeţuluĭ Fălciu).

Intraţĭ în această şcoală. Dacă s-a întîmplat să găseştĭ pe învăţător pe catedră e bine. Să nu vi se întîmple ca mie însă care voind să întru în clas împreună cu revisorul şcolar, copiiĭ fiind singurĭ în clas, s-aŭ înspăimîntat şi aŭ impuns-o de fugă, mulţĭ chiar pe ferestĭ; ĭar învăţătorul stătea comod în casă la căldură; numaĭ aflînd de venirea noastră, se îmbrăcă pe drum şi veni la clas; saŭ îl vedeam intrînd după mine din dugheana de peste drum, unde-şĭ face viaţa. Să intrăm zic în o aseminea şcoală şi să ne aşezăm pe bancă, să ascultăm învăţătura satuluĭ.

Cea maĭ mare parte a copiilor cetesc cîntînd şi fără a pricepe ce cetesc, fiind-că nu-ĭ deprinde învăţătorul cu aşa ceva. Să citez un exemplu: la o şcoală de munte foarte poporată am cerut învăţătoruluĭ să facă cetirea; copiĭ cîntaŭ, ĭar el striga numaĭ din vreme lovind cu o vargă în catedră: «cel alt»! I-am cerut să facă cetirea cu înţeles, dar el nu mă pricepea ce vroesc. Atuncĭ am făcut eŭ marea greşală, că i-am spus să caute să scoată uni-

tăţile metodice din bucata de cetire; cum auzi aceste vorbe, învăţătorul eşi cu mare repejune din clas şi eŭ am remas singur cu copiiĭ, fară să ştiŭ ce i s-a întîmplat. După 5 minute întrâ învăţătorul în clas, încarcat cu un metru, un decalitru, un chilogram şi alte măsurĭ; el înţelesese unităţile metodice drept unităţĭ metrice; aşa cultură pedagogică avea!

Nu li se dă copiilor spre cetire lucrurĭ care să corespundă cu starea ţăranuluĭ, cu cele ce se întîlnesc în viaţa luĭ, pe care el să le priceapă, din care el să tragă foloase saŭ macar învăţăminte pentru viaţa luĭ. Citesc lucrurĭ pe care nicĭ nu le pot pricepe mintea copiilor de ţară; aşa: Ionel cel lacom, în care se vorbeşte de prăjiturĭ; respectul lucrul public, în care se vorbeşte de aleia principală, de tramvaĭ, de statuĭ. Şi nu i se spune de mîncare proastă, de grădina cu zarzavaturĭ saŭ pomĭ, de cum se îngrijeşte carul şi vitele, de cum trebue să fie o casă bună de locuit, etc.

La aritmetică operaţiunĭ de numere abstracte, ex.: cît face $^1/_8$ din 5 întregĭ saŭ $^3/_4$ din $^6/_8$, saŭ probleme ca acestea: cîtă apă întră în un habuz în care curg 2 cişmele, curgînd una cîte 2 metri şi alta 3 metri pe oră în timp de o zi; saŭ să se calculeze înălţimea unuĭ turn de piciorul căruia nu ne putem apropia etc., şi nu sunt în stare să-ţĭ respundă: în cîte care voiŭ încarca 2 decastere de lemne, dacă în un car se încarcă 2 şi $^1/_2$ metri; saŭ cîte ouă voiŭ cumpara cu 5 leĭ, dacă daŭ 10 banĭ pe 3 ouă? Aceste probleme ce se leagă de viaţa lor, nu le pot deslega, căcĭ nu li se daŭ de învăţător.

Sunt deprinşĭ să facă contracte de închiriere de moşiĭ şi case; nu-ĭ deprinde însă să facă o ţidulă pentru a scoate 2 care de lemne din pădure.

Ast-feliŭ am găsit astă-vară pregătit pe absolventul claseĭ a V-a; el esă din şcoală cu cunoştinţĭ care nu-ĭ servesc, şi trebue să înceapă din capăt, în viaţa luĭ de sătean. Şi fiind-că tot ce clădeşte din experienţa luĭ de toată ziua, nu se leagă cu trecutul luĭ din şcoală; apoĭ tot ce a cîştigat în şcoală se pierde, se uită. Ce să citească el, cînd tot ce a cetit nu se potriveşte cu viaţa luĭ, ci cu a tîrgoveţuluĭ; tot ce i s-a spus în şcoală se leagă cu un alt chip de viaţă de cît acela ce are să-l ducă ţaranul! După cîţĭ-va anĭ, uită a ceti şi deabia ştie să se iscălească şi să scrie cîte-va numere. Icĭ colea găseştĭ cîte o şcoală maĭ vrednică şi în care se face ceva carte.

Sunt la sate 2 felurĭ de şcolĭ: mixte şi de cătun.

Scoala mixtă este complectă cu 3 diviziĭ împărţite pe 5 anĭ, cu învăţător titular, plătit cu 90 de leĭ salariŭ lunar şi gradaţie.

Scoala de cătun este numaĭ cu 2 diviziĭ pe 3 anĭ, cu învăţător plătit cu 40 de leĭ lunar.

Ce feliŭ de şcoală poate să fie aceia cu un învăţător plătit cu 40 de leĭ pe lună? Cine poate să meargă pentru o leafă de 40 de leĭ pe lună, ca şi un servitor. Cea maĭ mare parte sunt de aceĭ ce aŭ încercat să facă o clasă gimnazială şi n-aŭ putut, care aŭ

făcut și trecut școala primară cu chiŭ cu vaĭ;—și aceștĭ incapabilĭ, fără nicĭ o pregătire didactică, eĭ singurĭ neștiind să scrie și să citească, sunt pușĭ să învețe pe alțiĭ carte. Nimic, dar absolut nimic, nu fac aceștĭ închipuițĭ învățătorĭ: perpelițĭ, fără nicĭ o trecere între sătenĭ, nulĭ pe catedră, rezultatele munceĭ lor sunt și maĭ nule.

Și aceste școale, cu rezultate nule, în loc să fie desființate, ca unele ce sunt o adevărată pacoste, și cu două salare de 40 leĭ să se creeze o școală mixtă complectă, în care să puĭ un învățător maĭ vrednic; în loc să se vadă lămurit că experiența făcută de legiuitor, ca să se dea școala și cătunelor răzlețe și puțin populate produce rezultate dezastroase, căcĭ nu poate fi școală, cu un învățător avênd un salar așa de mic;—în loc de toate aceste îmbunătățirĭ, autoritatea școlară găsește, că 400 de școlĭ mixte să fie prefăcute în școlĭ de cătun.

Pe ce se întemeiază această schimbare? Se zice pe text de lege. Să deschidem legea. Art. 21 din noua lege a învățămîntuluĭ primar, glăsuește: „In toate cătunele maĭ depărtate de cît 3 chilometri de o școală și unde nu se găsește un număr de 40 de copiĭ în vrîsta de școală, se va înființa o școală de cătun". Să ne explicăm: legea zice că în cotuna, dacă nu sunt 40 de copiĭ bunĭ de școală, nu în școală. Cum s-a interpretat: dacă în o școală fie ea chiar în satul de reședință, nu sunt 40 de copiĭ, care să fie urmat regulat la școală în ultimul trimestru, să fie prefăcută în școală de cătun. Și așa 400 de școlĭ din care aproape 300 sunt din Moldova, aŭ fost prefăcute în școlĭ de cătun.

Pe ce temeĭ? Ațĭ văzut că pe o interpretare în afară de textul legeĭ; doar sub cuvînt de economiĭ.

Dar să punem lucrurile pe sleahul cel mare și fără încunjur.

Ce dă statul țăranuluĭ în schimbul tuturor jertfelor celor marĭ ce face el pentru statul romînesc, ducîndu-l pe umerĭ?

O școală cu un învățător și o biserică cu un popă. Și iată că acum i le ĭea și pe acestea: școala o reduce la nimic, făcînd-o de cătun, iar pe popa îl lasă pe sama comuneĭ, tot ea să-l plătească.

Oare e dreptate în aceste acte?

Aceasta trebue să fie solicitudinea guvernelor și a noastră a tîrgoveților pentru aceia, care din munca cea grea ne țin pe noĭ pe toțĭ?

In loc ca intervenirea și sprijinul nostru pentru progresul țăranuluĭ să fie din ce în ce maĭ rodnică și maĭ puternică, în loc ca factoriĭ de lumină aĭ satelor să-ĭ alegem tot maĭ vrednicĭ și supușĭ uneĭ discernămînt maĭ de aproape de noĭ tîrgovețiĭ, care ne-am creat școlĭ maĭ multe de cît avem nevoie; în loc de toate acestea, noĭ le luăm și ceea ce aŭ!

Dar să presupunem că textul legeĭ ar fi în sprijinul ideeĭ de suprimare; ia să vedem, oare-cine e de vină că școala nu este poporată?

In Moldova, ţăranul este sărac, şi aceasta se explică prin stările de lucrurĭ de maĭ înainte; căcĭ Moldova a fost supusă năvălirilor şi prăzilor a două popoare, care mult răŭ aŭ făcut pe unde au intrat, anume Tatariĭ şi Cazaciĭ, care cînd nu te aşteptaĭ, îĭ aveaĭ în ţară; eĭ nu numaĭ că prădaŭ, dar ardeaŭ şi pustiaŭ tot ce întîlniaŭ în cale, de unde şi zicerea: foc şi sabie. Ţaranul moldovan nu avea chip să-şĭ facă locuinţa maĭ temeinică, ci bordee sau căsuţe micĭ, unde să se acĭueze el şi familia luĭ pe vreme grea. In Muntenia, ţăranul este maĭ bogat; căcĭ în afară de Turcĭ, carĭ nu eraŭ aşa de barbarĭ şi prădalnicĭ ca Tatariĭ şi Cazaciĭ, alte popoare nu făceaŭ aşa dese năvălirĭ în ţara lor. Aŭ avut timp să fie maĭ statornicĭ şi să se bucure în linişte de roadele munceĭ lor. De aceia şi cronicile noastre spun că Muntenia era mult maĭ bogată de cît Moldova, de şi era maĭ mică.

In satele din Moldova, casele sunt micĭ, făcute după puterea ţăranuluĭ şi pentru nevoile luĭ. In o casă de ţăran, orĭ cît de chiabur ar fi el şi orĭ cît de cuprinsă ar fi gospodăria luĭ, nu pot încăpea de cît cel mult 25 copiĭ, la unele se rîdică până la 30, cînd din 2 odăĭ s-a făcut una. In sat însă sunt 100 şi chiar 200 copiĭ în vrîsta de şcoală.

Cine este de vină că pentru o aseminea poporaţie de copiĭ nu s-a făcut încă o clădire bună?

Ţăranul şi copilul luĭ? cînd eĭ şĭ-aŭ dat şi-şĭ daŭ toată munca şi puterea lor pentru stat? Tăranul şi copilul luĭ să rămîie cu totul întunecat, fiind că noĭ ceĭ din oraşe, am făcut palate cu marmoră, cu stuc, cu sălĭ a căror păreţĭ sunt acoperiţĭ cu zugrăvelĭ care au costat atît cît s-ar fi făcut miĭ de şcolĭ săteştĭ bune şi spaţioase. (Cu costul palatuluĭ poştelor din Bucureştĭ, 8,000,000, se puteaŭ face 1,000 de şcolĭ, cîte 8,000 de leĭ una).

Se zice însă, s-aŭ făcut greşelĭ, nu se maĭ pot îndrepta; noĭ avem nevoe de economie, şi orĭ unde vedem că se pot face economiĭ, le facem.

Drept, avem nevoe de economiĭ; dar se fac ele de acolo de unde trebue? V-am arătat că la oraşe avem maĭ mulţĭ institutorĭ şi şcolĭ de cît trebuesc, de ce nu s-aŭ desfiinţat acele şcolĭ de prisos? Pentru că sunt în tîrg, pentru că vor face gură tîrgoveţiĭ?

Ţăranul să plătească gloaba şi încă cu ce, cu singura luĭ scară pe care vrea să se rîdice din prăpastia întunecimeĭ în care zace de atît de lung timp. Da, prin stricarea şcoaleĭ i se tae scara pe care ţăranul năzueşte să se rîdice din ignoranţă.

Oare este iertat unuĭ popor a face din instituţiunele sale culturale o chestie de bursă? Dacă scrisurile noastre nu sunt bine cotate la Berlin sau Viena, apoĭ noĭ cu o trăsătură de condeiŭ să ştergem instituţiile noastre culturale?

Ce vremĭ triste am ajuns, cînd de la înălţimea acesteĭ catedre trebue să spunem aşa crude adevărurĭ!

Da, ca la bursă se joacă valoarea instituţiunelor noastre culturale; ele, care formează puterea vieţeĭ noastre, sunt puse la cumpănă; în loc ca să se cumpănească acele instituţiunĭ de lux

şi de prisos, pe care le putem păstra, cînd avem cu ce şi nu le putem păstra, cînd n-avem cu ce.

Când grăul şi păpuşoiul, munca ţăranuluĭ curge ca aurul în vagoanele drumuluĭ de fier, pentru ca din preţul săŭ să se plătească cupoanele luxuluĭ făcut, ţăranul să plătească gloaba, desfiinţîndu-i-se şcoala şi aruncîndu-ĭ pe popa în voia întîmplăreĭ?

Dar cine fac legile după care se conduce şcoala şi regulamentele după care se aplică legile?

Eŭ voiŭ răspunde cu francheţă, că în mare parte ele se fac de persoane, care habar n-aŭ ce e şcoală la sat, cum trăeşte săteanul, care sunt nevoile luĭ. Luînd exemplele din ţările străine şi ascultînd părerile şefilor de biuroŭ din minister, se fac legile şi regulamentele în mare parte. Poate că legiuitorul să fie un proprietar mare şi care singur îşĭ conduce moşia, atuncĭ el judecă lucrurile după cum i se prezintă şcoala pe moşia sa, şi această judecată în mare parte e condusă, după cele spuse de vechilul moşieĭ. Cît pentru şefiĭ de biuroŭ din minister, eĭ sunt persoane care nicĭ n-aŭ fost pe la sate, poate nicĭ n-au văzut şcoala de sat şi-şĭ daŭ părerea, reglementează şcoala.

Gîndindu-mă la această stare din ce în ce maĭ ră a şcoaleĭ ţăranuluĭ, cînd pisăm apa în piuă de zecĭ de anĭ şi nu am fost în stare să creăm ceva de samă, mi-am adus aminte de entusiasmul cu care citeam nişte dărĭ de seamă asupra uneĭ conferinţĭ făcute de un Danez saŭ Svedo-Norvegian, care trecînd pe la noĭ prin ţară, a făcut o dare de samă despre Universităţile săteştĭ!

Cîtă deosebire-ĭ între noĭ şi eĭ? Pe cînd acolo năzuinţa este către cultura cît maĭ complectă a ţaranuluĭ, la noĭ risipa şi a şcoaleĭ ce i se dăduse pînă acum şi a începutuluĭ săŭ de cultură.

De ce oare această nepăsare de luminarea ţaranuluĭ, de ce oare a-l lasa în întuneric? Nu suntem noĭ oare convinşĭ că o muncă maĭ inteligentă este cu mult maĭ rodnică de cît acea a ignorantuluĭ?

Pe cînd la alţiĭ se întemeiază universităţĭ săteştĭ, la noĭ se desfiinţază şcolile săteştĭ, ĭar aĭ noştriĭ sunt condamnaţĭ să nu ştie să scrie şi să citească!

* * *

Invăţătorul sătesc în marea parte a locurilor nu corespunde misiuneĭ sale; se urcă pe catedră cu sila, face lecţiune de mîntuială, de multe-orĭ nicĭ nu ştie ce să spună în clas, nu cînd este singur, căcĭ atuncĭ numaĭ el şi Dumnezeŭ ştie ce are în cap; dar nu ştie, cînd sunt persoane străine. Am întrat în o şcoală reputată ca bună din acest judeţ şi am rugat pe învăţător să facă lecţie de cetire. Copilul cetea, ĭar el uitîndu-se pe fereastră se perdea pe gîndurĭ; numaĭ cînd copilul a terminat de cetit bucata întreagă, s-a trezit din gîndirea îndepărtată, şi atuncĭ nu ştia ce să zică, uitase despre ce era vorba, iar copilul din mulţimea bucăţeĭ cetite nu ştia ce să spue.

Invăţătorĭ săteştĭ cunoscuţĭ ca vrednicĭ în conferinţele a-nuale, de aceĭ care ĭeaŭ cuvîntul la orĭ-ce chestiune, care critică pe orĭ-cine că e nepractic şi lipsit de metodă, i-am găsit la 20 Octombrie, că nu începuse încă şcoala, sub cuvînt că copiiĭ nu-şĭ cumparase încă cărţĭ; el fusese însă practic, căcĭ îşĭ adunase în această vreme grînele de pe cîmp, în mare parte slujindu-se de copiiĭ din şcoală. Pe altul, la examenul de clasa V-a, l-am găsit cu copiiĭ aşa de slab pregătiţĭ, în cît de ruşine în faţa mea a făcut ca ceĭ 2 copiĭ ce-ĭ adusese pentru examen să fugă şi el să declare la început că aŭ fugit copiiĭ, ĭar apoĭ să mărturisască că nu i-a pregătit de feliŭ şi-ĭ era ruşine de mine. Alţĭ învăţătorĭ, tot din aceştia cu pretenţiĭ marĭ, la sfîrşitul anuluĭ, încă nu sfîrşise materia de cît pe $^{2}/_{3}$, declarînd că aşa e metoda sa. Sermana metodă, cîte acopere sub mantaua sa!

Ce să maĭ spun despre marea mulţime a învăţătorilor, care Domnul ştie cum aŭ ajuns să ocupe acel loc! Cînd aceĭ ce aŭ o pregătire anume făcută pentru misiunea de învăţător, cînd îl cunoştĭ că e priceput şi îndemnatic, şi tot nu a făcut nimic în şcoală; dar încă acela care n-are nicĭ pregătire, nicĭ pricepere? Vaĭ, de şcoala şi de copiiĭ care cad pe mîna unor ast-feliŭ de oamenĭ! Eĭ sunt capabilĭ de orĭ-ce, înşală satul, autorităţile, statul şi chiar pe el. Să citez un exemplu: în un sat eraŭ maĭ mulţĭ sătenĭ amendaţĭ, fiind-că nu-şĭ trimeteaŭ copiiĭ regulat la şcoală. Eĭ se plîngeaŭ că li se pun amenzĭ pe nedrept, ĭar eŭ căutam să-ĭ conving de vinovăţia lor, îndemnîndu-ĭ să-şĭ dee copiĭ la şcoală; le arătam foloasele eĭ.

— Ce folos Domnule, îmĭ zise unul maĭ bătrîn din eĭ, la noĭ este şcoală de 20 anĭ şi numaĭ 2 oamenĭ ştiŭ să scrie şi să citească în tot satul. Am cercetat lucrul de aproape şi m-am convins că bătrînul avea dreptate.

De sigur că sunteţĭ curioşĭ să aflaţĭ, cum se face ca în 20 anĭ şcoala să nu dee de cît 2 oamenĭ cu ştiinţă de carte? Iată mecanismul:

Invăţătorul înscria în clasa I 20 de elevĭ. In şcoală însă nu încăpeaŭ de cît 35 copiĭ. La anul trecea în clasa II 15 copiĭ şi însecria din noŭ 20: fac 35, complect numĕrul pentru şcoală, ĭar celor din clasa III le dădea drumul pe acasă. Cu chipul acesta n-a avut în tot timpul de cît elevĭ de clasa I şi a II, care nu învăţaŭ nicĭ aceştia ceva; elevĭ în cele-l-alte clase, nicĭ vorbă; aceĭ ce urmaseră în şcoală 2 clase, după cîţĭ-va anĭ uitaŭ nu numaĭ să scrie, să citească şi să socotească, de vreme ce nu ştiuseră nicĭ înainte, dar nicĭ să cunoască macar semnele, să-şĭ aducă aminte că le-a cunoscut!

Dacă învăţătorul nu poartă grija de copiĭ, nu poartă nicĭ de şcoală. Ferestrele neşterse în cît lumina deabia pătrunde în clas; pe lîngă că ferestrele sunt micĭ şi încarcate de lemn; pe păreţĭ curge colbul, ĭar pe băncĭ stă gros de un deget pe acolo pe unde nu umblă copiĭ.

Am vizitat o şcoală rurală lîngă reşedinţa judeţuluĭ; murdăria

era aşa de mare, încît pe jos era glodul aşezat de anĭ. Ca să daŭ de duşame, am pus pe servitorul şcoaleĭ de a tăiet cu toporul glodul de deasupra, ca să arăt învăţătoruluĭ că şcoala era podită.

In casa la învăţător am găsit în multe locurĭ desordine şi necurăţenie mare. Să citez un exemplu:

Un învăţător eşit din Şcoala normală de vre-o 2 anĭ, era cu paltonul în spate şi încheiat pînă la gît, pe vreme de vară; bănuind, am cerut să mă ducă la el în casă; maĭ întăĭ a spus că nu e cheia la el; apoĭ faţă cu insistenţa mea, căcĭ odaia luĭ era în faţă cu intrarea şcoaleĭ, a deschis uşa. De-o dată n-am putut întra de mirosul infect; în cameră era la mijloc o masă lungă de brad; în colţ un pat cu pae, la capăt nişte lenjurĭ negre, care serveaŭ de căpătăĭ; lîngă pat o oală stricată pentru apă; pe părete o puşcă; pe prichiciul sobeĭ cîte-va bucăţĭ de pîne; pe jos oase şi gunoiŭ de nu te puteaĭ mişca; ĭar învăţătorul îmbracat numaĭ în palton!

Te uiţĭ prin împrejurimele şcoaleĭ: cîte-va gobaĭ, un purcel care în vreme de ploaie mînjeşte păreţiĭ caseĭ dejur-împrejur, doĭ treĭ arboraşĭ uscaţĭ, şi încolo pustiŭ; nicĭ verdeaţă, nicĭ arborĭ; pe lîngă gard cîţĭ-va popuşoĭ, ĭar pe gard rîdicîndu-se icĭ colea cîţĭ-va curpenĭ de bostanĭ.

Iată marea majoritate a învăţătorilor şi a gospodărieĭ lor.

Aşĭ face o crimă, dacă alăturea cu aceştĭ învăţătorĭ nedemnĭ, care spre nefericirea neamuluĭ romînesc sunt în mare numĕr, zic aşĭ face o crimă, dacă n-aşĭ cita şi pe învăţătorul bun şi harnic.

Am găsit învăţător şi şcoală model la sat: clădirea de şi nu ea însăşĭ model, dar curată şi aerisită; copiĭ de o curăţenie rară, vioĭ şi plinĭ de sănătate; deprinşĭ să respundă, agerĭ la prinderea respunsurilor. Invăţătorul îţĭ făcea o adevărată mulţămire, ocupînd pe toţĭ şi interesîndu-se de toţĭ. In casa luĭ ordinea şi curăţenia, pe masa luĭ cărţĭ şi reviste, ialăturea cu instrumente făcute de însuşĭ învăţătorul, pentru a înlesni învăţămîntul intuitiv. In afară, grădina cu verdeţurĭ, pomĭ roditorĭ şi hultoane, vite multe şi bine ţinute. In aseminea şcoală ţi se umple inima de bucurie şi recunoştĭ că învăţătorul bun şi harnic este cu drept cuvînt model pentru sat.

Aşa stare de lucrurĭ am găsit maĭ ales pe la şcoalele de pe domeniile coroaneĭ, unde în deobşte se găsesc şcoale bune.

* * *

Am spus că şcoala la sate e ră, ĭar învăţătorul slab şi fără tragere de inimă pentru şcoala şi sat.

De ce toate aceste răle?

Pentru că nu purtăm grijă de şcoala rurală; pentru că lăsăm pe învăţător în voia întîmplăreĭ, şi-ĭ cerem prea mult.

Să lămurim aceste 3 puncte:

1. Grija de şcoala rurală cine o poartă? Primarul, notarul şi consilieriĭ; dar să ştie, şi eŭ în anul trecut am aratat ce grijă

poartă primarul de şcoală, că el o priveşte ca o belea căzută pe capul comuneĭ, iar pe învăţător ca un spin, care se pune dese orĭ în calea sa. De aceea el, adese orĭ îndeamnă pe sătenĭ să nu-şĭ dea copiiĭ la şcoală, învrăjbeşte pe săteni contra şcoaleĭ, aplicînd amenzile odată pentru maĭ multe dăţĭ, ca aşa amenda să fie mare şi săteanul să nu o poată plăti.

2. Subprefectul din înălţimea customereĭ sale, despreţueşte pe învăţător. Cunosc subprefecţĭ, care voiaŭ să trateze pe învăţătorĭ ca şi pe vătăjeiĭ comunalĭ, venind la eĭ şi ordonîndu-le, răpindu-le ast-feliŭ prestigiul pe care trebue învăţătorul să-l aibă în sat şi între sătenĭ. Rar e subprefectul, care se interesază pentru şcoală.

3. Prefectul, şi dacă poartă interes pentru şcoală, în cazul cînd este un om cu o cultură maĭ înaltă, însă nevoile politice îl fac să uite interesul şcoaleĭ, să creadă spusele subprefectuluĭ şi pîrele primaruluĭ, şi aşa învăţătorul ameninţat cu darea afară saŭ în judecată şi în perspectivă de a fi strămutat, se pleacă în faţa subprefectuluĭ şi se face omul credincios al primaruluĭ, păsueşte pe părinţiĭ care nu-şĭ trimit copiiĭ regulat la şcoală, promovează fără merit, se dă în societatea luĭ, şi după scurt timp nicĭ nu-l maĭ cunoştĭ, atît este de pierdut.

Cine să-l apere pe un ast-feliŭ de învăţător?

Se va zice: dar ce face revizorul şcolar?

Să-mĭ daţĭ voie să vă spun impresia ce-mĭ face mie un revizor şcolar. Inchipuiţi-vă un cavaler de la sfîrşitul evuluĭ mediu, cu pintenĭ marĭ, cu sabie şi maĭ mare, cu hainele de cîrpeală căpătate de pe la curţile feudale, şi care colindă din loc în loc numele cel strălucit de cavaler al onoareĭ şi dreptăţeĭ şi care-şĭ vinde spada orĭ-căruia ştie să-l plătească. Exact aşa îmĭ înfăţoşez pe revizorul şcolar; căcĭ să ne dăm bine samă de puterea luĭ.

Revizorul şcolar, de şi este reprezentantul instrucţiuneĭ, el însă este de fapt omul administraţiuneĭ care-l pune în funcţiune şi-l scoate din funcţiune, care-ĭ dă brevet de pricepere în ale învăţămîntuluĭ saŭ i-l ĭea.

Pentru explicarea lucruluĭ, sunt nevoit să mă pun direct în cauză.

In anchetele mele ca inspector, am găsit pe un revizor şcolar că nu-şĭ făcea datoria, că era părtinitor şi asupritor pentru alţiĭ, şi am cerut înlocuirea luĭ. Nu s-a putut căpăta această înlocuire, căcĭ era sprijinit de prefect. Se schimbă prefectul, revizorul şcolar este înlocuit, pentru că nu maĭ plăcea prefectuluĭ şi un altul tot atît poate de priceput îĭ iea locul. Cine l-a scos şi cine l-a pus pe revizor?

Găsesc pe un revizor nedrept şi că a făcut o anchetă părtinitoare; merge afacerea înaintea Consiliuluĭ permanent care găseşte vinovat pe revizor şi cere înlocuirea luĭ; dar şi astă-zĭ stă neclintit la postul săŭ, fiind-că este agreatul administraţiuneĭ locale.

Care trebue să fie dar grija unuĭ revizor şcolar de cît aceia de a fi pe placul autorităţeĭ administrative ; cît peutru administraţiunea învăţămîntuluĭ, puţin poartă el grija ; căcĭ are cine să-l apere şi să-l susţie.

Sunt revizorĭ şcolarĭ nulĭ, care nicĭ nu ştiŭ cum să facă o foae de inspecţie, însă eĭ sunt păstraţĭ în fruntea şcolilor şi pe procesele lor verbale de inspecţie se pune preţ, de şi nu aŭ nicĭ o valoare.

Acuma întreb, acesta să fie apărătorul învăţătoruluĭ contra incălcărilor primaruluĭ, subprefectuluĭ şi a prefectuluĭ? cînd el tremură în tot momentul de teamă, ca nu cum-va să displacă prefectuluĭ sau subalternilor luĭ?

Cine voiţĭ să întindă mîna acestuĭ om asvîrlit în sat? Preotul, dar el de acum va tremura de teama primaruluĭ, căcĭ el are să-l plătească de acum—şi dă, multe se pot face: nu s-au incasat veniturile comunale şi nu este de unde să se plătească.

E singur învăţătorul în sat, căcĭ maĭ nimenĭ nu-ĭ dă sprijin, iar noĭ tot cerem de la el.

Stînd şi gîndindu-mă serios la învăţătorul sătesc, de multe orĭ mă întreb, cum o să poată dovedi el la toate, închipuindu-l chiar că ar fi model în toate.

Se cere învăţătoruluĭ:

1. Să fie un bun şi priceput metodist, ca el singur să facă cît fac 4 institutorĭ la tîrg.

2. Să aibă cunoştinţe practice: pomolog, crescător de albine saŭ de vermĭ de matasă; să cunoască vre-un meşteşug şi să ştie să-l predee; implitirea în mlajă, în papură, cartonaj şi cîte altele.

3. Să fie model cu grădina sa şi cu cultura din ea.

4. Să facă cu copiĭ cor la biserică.

5. Să meargă în fie-care duminică cu copiĭ la biserică.

6. Să ţie discursurĭ contra alcoolismuluĭ.

7. Să ţie discursurĭ prin care să îndemne pe locuitorĭ la fapte morale şi la lucrărĭ practice.

8. Să pedepsească pe părinţiĭ care nu trimet copiĭ regulat la şcoală, adecă aplicînd principiile obligativităţeĭ învăţămîntuluĭ, însă să trăiască bine cu săteniĭ.

9. Să facă lucrărĭ practice în grădina şi pămîntul şcoaleĭ, dar părinţiĭ să nu reclame că lucrează pentru el şi şcoală, etc., etc.

De ce oare administraţia noastră nu dă parte din aceste sarcine şi la alţiĭ, de ce să nu fie altul însărcinat cu cultivarea pămîntuluĭ model pentru sat, de ce preotul care e seminarist să nu pregătească corul bisericesc? Şi totul se aruncă pe spatele învăţătoruluĭ.

Incă o chestiune:

Prin lege se deschid porţĭ largĭ pentru ca femeia să fie învăţătoare. Nu sunt contra cultureĭ femeieĭ, dar sunt pentru determinarea direcţiuneĭ eĭ. O şcoală cu un singur învăţător şi acela să fie femee, e un lucru nechibzuit. In adevăr dacă ne dăm bine samă de chipul de a vedea al ţaranuluĭ romîn, el nu cam are încredere în puterile femeeĭ—vorba luĭ: „cap de femee“ e ca-

racteristică. Orĭ-care ar fi nevoia săteanuluĭ, nu se va duce el să ceară sfat de la învăţătoare pentru nimic în lume. Invăţătoarea în sat în afară de învăţătura de carte şi de lucru de mînă, nu maĭ are nicĭ o trecere.

Ce se face atuncĭ cu sarcinele ce cad în sama învăţătoruluĭ? De ce prin numirea uneĭ învăţătoare se lipseşte satul pentru 30 de anĭ de luminele şi sfaturile învăţătoruluĭ, de bunele luĭ luĭ exemple?

Eŭ înţeleg să să dee acolo, unde este nevoe de postul al II, funcţiunea de învăţător al II la o femee; dar să fie învăţătoare singură o femee, nu înţeleg, căcĭ ea nu poate corespunde aşteptărilor ce se pun pe un învăţător la sat, care orĭ-ce s-ar zice, este şi trebue să fie modelul şi directivul, de la el să plece sfatul şi exemplul cel bun.

* * *

E bun şi blînd săteanul nostru, deştept şi înţelegător copilul luĭ în şcoală, şi orĭ cît s-ar rîdica contra şcoaleĭ săteştĭ cine-va, nu va putea dovedi că el nu ştie ce e şcoala şi nu e în stare să cunoască bine facerile eĭ. Dar ce folos de toate acestea, cînd toate se perd din pricina indiferenţeĭ noastre.

Abia începută şcoala la sate, noĭ o şi condamnăm, voim ca să nu maĭ fie, in loc să purtăm grija ca ţăranul să ştie carte.

Să nu ţintim prin acţiunile noastre a sapa tot maĭ adîncă prăpastia ce desparte pe orăşeniĭ de ţaranĭ, căcĭ numaĭ bine nu poate duce o asemenea deosebire.

Să căutăm prin toate mijloacele a rîdica pe învăţător şi şcoala; pentru aceasta, autorităţile imediat superioare să fie autorităţile scolare şi nu cele administrative politiceştĭ.

Invăţătorul să fie controlat foarte de aproape şi să-ĭ se dee toate mijloacele pentru înalţarea luĭ, nu pentru înjosirea şi demoralizarea sa.

Căcĭ dacă astă-zĭ nu avem şcoală şi învăţător la sate, aceasta este vina noastră.

Nu cercetăm de aproape lucrările, nu cunoaştem nevoile, condamnăm şi achităm fără să auzim părţile.

Poate maĭ este timp de îndreptare, nu însă stînd cu mînile încrucişate, nu primind de bun tot ce ni se spune, ci căutînd a ne încredinţa prin noĭ înşine de nevoile şi neajunsurile ţăranuluĭ nostru.

Să ne dăm bine samă despre starea de lucrurĭ la care aŭ ajuns nevoile ţaranuluĭ romîn şi să ne gîndim serios la mijloacele de îndreptare, nu luîndu-ĭ şi cea ce maĭ are, dar îndreptînde răul care bîntue şcoala sătească.

Intre aceste rele întră şi alcoolismul [1]).

* * *

---

1. Chestiunea alcoolismuluĭ la sate a trebuit să se trateze în special într-o conferinţă; totuşĭ şi noĭ îĭ vom da aicĭ o mică desvoltare pentru subiectul nostru, spre complectare.

Cine nu se cutremură gîndidu-se la acest mare răŭ care copleşeşte satele noastre şi distruge populaţia ţărănească!

In afară de orĭ-ce îndoială începutul beţieĭ se datoreşte excesuluĭ de muncă şi hraneĭ mizerabile a ţăranuluĭ.

Ne dăm noĭ samă ce vra să zică a lucra din zoriĭ zileĭ pînă în sară, adecă de la 4 ore dimineaţă şi pînă la 8 sara, cu micĭ popasurĭ de 2 ore? Să luîm praşila; cîtă putere trebue să cheltuiască ţăranul prăşitor în cele 12—14 ore de muncă ne continit? Cu ce repară el puterile perdute? Şi dacă duce această muncă ruinătoare de Lunĭ pînă Sîmbătă sară, cu ce-şĭ reînoeşte el puterile Duminica, pentru a reîncepe aceeaşĭ grea muncă?

De cum se face ziua, Duminică, ţăranul cu parale de pe munca săptămîneĭ, să îndreaptă la crîşma din sat, saŭ la cea din tîrg; şi în alcool pare că-şĭ maĭ amorţeşte trupul trudit de munca sĕptămîneĭ. După cîte-va pahare s-a ameţit bine, şi atuncĭ începe a bea fără măsură; zic după cîte-va pahare, căcĭ la slăbăciunea în care se află el, nu-ĭ trebue mult. I se încurcă limba în gură; saŭ e zurbagiŭ, certîndu-se cu orĭ-cine, căutînd pricină la toţĭ şi sărind la batae pentru toată nimica (aicĭ trebue căutate pricinele crimelor şi omorurilor dintre sătenĭ, cariĭ se omor între eĭ întocmaĭ ca nişte animale); saŭ e trist, melancolic, plînge pe părinţiĭ morţĭ, saŭ pe neamurĭ;—de durerea lor, tot bea!.....

Stors de toate paralele ce le avea în pungă, ba maĭ remănînd dator, căcĭ socoteala n-o ţine minte.... ce minte maĭ poate remînea unuĭ nenorocit alcoolizat!.... pleacă spre casă. Dacă e maĭ tare ajunge acasă; dacă nu, cade în vr-un şanţ, în umezală, şi mort beat adoarme. Abia înspre ziuă, de rĕcoarea dimineţeĭ se trezeşte. Buimac, zdrobit ajunge pînă acasă şi acolo cade din noŭ. Lunĭ îndesară s-a maĭ desmetecit şi se gîndeşte la lucru.

Femeia ţăranuluĭ, dacă nu l-a întovărăşit pe barbat la crîşmă saŭ la tîrg, a remas acasă; îĭ e urît,—iată, trece cumătra, s-a luat la vorbă,—din una alta, haĭ să vedem ce face bărbatu la crîşmă. Aicĭ la crîşmă după cîte-va pahare e ameţită şi atuncĭ începe a face scandal.... E scărboasă de văzut; femeia bată e ră de gură.... şi fără nicĭ o măsură....

De sunt copiĭ acasă, ca vaĭ de eĭ.... staŭ pînă în sară nemîncaţĭ. Cine poartă grija lor?.... Doară, vorba ceea, numaĭ cel de sus!.... Ceĭ maĭ mărişorĭ să ĭaŭ la joacă cu copiĭ vecinilor; ceĭ maĭ micĭ se sue pe poartă şi se tot uită la drum.... nu maĭ vine mama.... plîng; saŭ de este maĭ mic.... maĭ, maĭ să-l mănînce porcul. De i-a lăsat mama o bucată de mămăligă.... i-o mănîncă cîniĭ caseĭ saŭ porcul, găinele.... căcĭ toată lumea e flămîndă.. lipsesc gospodariĭ caseĭ.... fac cinste mare la crîşmă!....

In aceste puţine cuvinte, am voit să zugrăvesc ceva din păţeniile regulate ale săteanuluĭ romîn.

Ce exemple bune vede copilul ţăranuluĭ; la el în casă, tata şi mama beţĭ, şi atuncĭ zurbagiĭ, se ceartă într-una, se bat, uneorĭ pînă la sînge;—ce văd la vecinĭ? acelaşĭ lucru.

In mijlocul unor ast-feliŭ de exemple, ce chip de traiŭ poate să-şĭ croiască tînărul sătean?!...

Dar să ne întoarcem la mica noastră cercetare.

In timpul de muncă, cu ce se hrăneşte ţăranul? Cu mămăligă, cu ceapă saŭ usturoiŭ, cu o fărîmătură de brînză, saŭ cu ceva peşte sarat; dacă are gospodină, un borş cu buruene; adecă buruene şi ĭar buruene. E întrebarea, o ast-feliŭ de hrană este în stare de-a repara perderile ce le sufere trupul ţaranuluĭ prin munca grea a zileĭ? Nicĭ odată o mîncare maĭ hrănitoare. Are păsărĭ în ogradă, dar orîndarul saŭ tîrgul ştie de ele; pe ouă, pe găinĭ, pe puĭ se ĭaŭ banĭ, şi cu eĭ gospodariĭ îşĭ fac cuvenita cinste, cînd nu maĭ sunt banĭ de pe munca câmpuluĭ;—ĭată la ce servesc toate prisoasele!....

Storşĭ de muncă, storşĭ de foame, ţăraniĭ noştri se ameţesc cu rachiu.... beaŭ de-şĭ perd minţile.... poate că în această stare.... e singura lor fericire!.....

Dar cine se îngrijeşte de această stare groravă în care e căzut ţăranul romîn?

Se zice: învăţătorul şi popa trebue să-ĭ moralizeze, să-ĭ sfătuiască; să le spună că beţia îĭ duce la perzare.

Cum? toate pe capul învăţătoruluĭ şi a popeĭ?

Dar ĭa să luîm maĭ de aproape chestiunea.

Avem sub-prefecţĭ plătiţĭ bine; de ce nu se pune sarcina la aceştĭ agenţĭ administrativĭ, ca să adune pe sătenĭ (sub-prefectul are cu el puterea de-a se impune sătenilor), să-ĭ sfătuiască, să dea instrucţie primarilor ca eĭ la rîndul lor să ĭee oare-care măsurĭ contra beţiilor continue, contra crîşmarilor, care jupoae pe sătenĭ, contra acelor ce fac scandalurĭ la beţie? De ce nu se dă aseminea sarcinĭ şi altele de acestea autorităţeĭ, care are cu ea puterea?

Avem medicul de plasă; asupra luĭ cade sarcina maĭ grea; el este agentul sanitar capabil; de ce nu adună el pe sătenĭ, de ce nu le vorbeşte dîndu-le exemple dintre eĭ, arătînd pe ceĭ alcoolicĭ pe care-ĭ găseşte faţa, descriindu-le grozavele consecvenţe ale alcoolismuluĭ, punînd îndatorirĭ autorităţilor de-a privighea şi a pedepsi pe aceĭ care din pricina beţieĭ fac certe, bătăĭ saŭ alte neajunsurĭ în comuna? Pentru ce acest agent sanitar, plătit bine, avînd şi capacitatea specialităţeĭ sale, fiind doctor în medecină, să nu-şĭ ĭee el sarcina combatereĭ alcoolismuluĭ şi să lucreze prin mijloacele multiple, care le are la îndemînă, şi să fim maĭ sigurĭ de a avea resultate?.....

Invăţătorul şi preotul! da, să dea sfaturĭ, să secondeze pe sub-prefect şi doctor de plasă; dar în toată această lucrare a lor să se sprijinească pe autoritatea administrativă, pe autoritatea sanitară.

Dar, ce vrea să ştie sub-prefectul despre aceasta? El îşĭ face inspecţiunea sa, înscriind în condică cele ce a văzut şi apoĭ.... apoĭ la reşedinţa saŭ la capitala judeţuluĭ.... şi acolea pe pace şi linişte!

Cum, medicul de plasă? Dar el n-a făcut inspecţie comunelor, nu a înscris în condicĭ cîţĭ pelagroşĭ, cîţĭ epilepticĭ... sunt în comună?! N-a dat reţete la oamenĭ chiar fără să-ĭ vadă? Şi

apoĭ n-a lăsat la notar destule doctoriĭ, în dulapul comunal, pentru toate boalele? Mor copiĭ în sate de anghină, de scarlatină, de tusă convulsivă.... doar a lăsat doctoriĭ la notar, să le dee, căcĭ de abia a făcut inspecţia comuneĭ!....

Să nu ne închipuim noĭ că cu vorbe marĭ, cu cîte-va predicĭ de-a învăţătoruluĭ şi-a preotuluĭ se va face ceva contra alcoolismuluĭ; nu, trebuesc luate măsurĭ simţite, trebuesc concentrate toate puterile care aŭ înriurîre asupra ţăranuluĭ şi maĭ întîiŭ de toate, trebuesc făcute legĭ, care să înfrăneze vinderea alcooluluĭ şi maĭ ales a aceluĭ stricat şi primejdios, precum şi numărul prea mare a crîşmelor.

Să daŭ un exemplu:

Am fost la un examen de clasa V la o şcoală rurală de munte. Comuna bogată, sătenĭ mulţĭ. La şcoală nicĭ unul. In faţa şcoaleĭ era crîşmă mare şi mulţĭ sătenĭ, vedeaĭ din şcoală mesele întinse, laviţĭ, pe ele sătenĭ, unia beţĭ dormind, alţiĭ certîndu-se; lîngă şcoală, gard în gard cu ea, altă crîşmă, cîntaŭ lăutariĭ, jucaŭ în faţa crîşmeĭ, chiuiaŭ; ĭar noĭ în mijlocul acestor orgiĭ făceam examen! Nu e acolo şcoală, e un loc de privelişte a scandalurilor de beţiĭ, e loc de unde se contractează deprinderile cele maĭ rele, obiceiurile cele maĭ degrădătoare. Cînd am întrebat pe primar, cum de îngădue aceasta, mi-a respuns că negoţul e slobod şi el nu are alte poruncĭ; crîşmariĭ sunt oameniĭ cuprinşĭ Domnule, şi aŭ mare trecere la tîrg; eŭ nu mă pot pune cu eĭ....

Intrebînd pe învăţător, de ce nu a reclamat, mi-a respuns că a reclamat, dar nu s-a făcut nimic; ş-apoĭ nu se poate pune rĕu cu toată lumea; pe sătenĭ îĭ amendează, crîşmarilor să le închidă dugheana.... dar atuncĭ nu maĭ poate sta în sat!....

Atuncĭ reflectînd; mi-am dat bine seamă de acest lucru, că noĭ ceĭ ce ducem cîrma acesteĭ ţĕrĭ, habar n-avem de ce se petrece la sate; ne învîrtim, luăm hotărîrĭ, legiuim, fără să ne interesăm a cunoaşte maĭ de aproape cum staŭ lucrurile la sate! Formăm societăţĭ antialcoolice, facem proecte de legĭ pentru monopolul băuturilor spirtoase, luînd ca exemplu cele ce se petrec pe la alte ţĕrĭ, şi habar n-avem de chipul cum funcţionează crîşma la sat, de împrejurările care-ĭ daŭ sprijin.

Să daŭ exemple:

Unul dintre ceĭ maĭ puternicĭ propagatorĭ aĭ băuturilor spirtoase în masa ţaranilor, sunt proprietariĭ saŭ arendaşiĭ. Cum? Iată: de e o clacă, de e lucru la maşină, de e praşilă, dimineaţa, la amiază şi sara, este nelipsit paharul de rachiu; astă-zĭ aşa, mîne aşa, ţaranul se obicînueşte cu rachiul, îşĭ ĭea şi el rachiu în ploscă, cînd se duce să-şĭ facă *boerescul*; ca să maĭ prindă la inimă, trage maĭ des din ploscă şi aşa s-a deprins şi maĭ vajnic băutor de rachiu.

Exemplul proprietaruluĭ saŭ arendaşuluĭ, îndeamnă şi pe popă şi pe învăţător să facă aşa la cîte o clacă; dacă nu dă rachiu îndeajuns ca arendaşul, nu vin la clacă ţăraniĭ.

Omul cel maĭ cu mare înrîurire în sat e crîşmarul şi adesea

orĭ el este şi primarul satuluĭ; de aceea maĭ toate sfaturile se fac la crîşmă.

Sunt de nevoe legĭ contra alcoolismuluĭ, sunt de nevoe societăţĭ care să combată alcoolismul şi să deştepte lumea asupra primejdiilor marĭ care vor fi în viitor, să indice mijloacele cele maĭ bune pentru întimpinarea rĕuluĭ. Sunt de nevoe ca autorităţile ce intră în atingerea directă cu ţăranul să ĭee măsurĭ contra alcoolismuluĭ; sunt de nevoe ca învăţătoriĭ şi preoţiĭ prin predicĭ să deştepte pe ţăran în faţa primejdieĭ marĭ a alcoolismuluĭ. Sunt încă de nevoe măsurile ca generaţiunile ţărăneştĭ ce se vor rîdica să cunoască primejdiile alcoolismuluĭ.

Scoala, are fără îndoială un mare rol pentru viitor: învăţătorul, de pe înălţimea catedreĭ sale, este dator, trebue chiar să propovăduiască contra alcoolismuluĭ; să sădească în minţile tinere teama de urmările grozave ale beţieĭ, scîrba pentru beţivĭ, şi conştiinţa întărită în faptul că beţia ruinează şi duce la crimă.

Mĕ opresc la aceste puţine consideraţiunĭ cu închierea că, dacă vom lasa multă vreme să treacă şi beţia să copleşască tot maĭ mult pe ţăran, vom ajunge vremea cînd nu vom maĭ putea aduce îndreptărĭ, şi atuncĭ baza existenţeĭ noastre naţionale va fi în primejdie!

Scoala şi învăţătorul, nu în condiţiile răle în care se află astă-zĭ, pot să aducă marĭ schimbărĭ în viaţa ţaranuluĭ romîn, însă numaĭ pînă atuncĭ, pînă cînd mizeria şi beţia nu-l vor ruina cu totul fiziceşte; atuncĭ, orĭ-ce încercare va fi zadarnică; cînd braţul ţăranuluĭ, slăbit de mizerie şi beţie nu va maĭ fi în stare să ducă greutatea munceĭ agricole, atuncĭ nu ştiu ce vom face?!...

Spun acestea pentru ca aceĭ cu puterĭ în închegarea statuluĭ romînesc să contribue cu sfatul la îndrumarea cîrmuitorilor acesteĭ ţĕrĭ, ca să fie cu bagare de samă şi să se convingă, că primejdia mizerieĭ şi ignoranţeĭ maseĭ ţăranuluĭ romîn pot să ajungă la un moment dat fatale ţăreĭ noastre,—decĭ să ne îngrijim din timp să luăm măsurĭ!

Ţie, spre neuitare

Ah! Urită-mĭ este lumea
E faţarnică şi rea
Nicĭ ea singură nu ştie
Nicĭ ce-ĭ place, nicĭ ce vrea.

Bună-oară: eŭ cu tine
Ce greşelĭ am făptuit?
Ce păcat de moarte, mare
Am făcut, că ne-am ĭubit?

Şi că nu ne lasă în pace,
Par-că-ĭ datorim vr-un ban
E maĭ rea de cît o soacră,
E maĭ rea de cît satan.

De n-aĭ face şi tu parte
Din această lume rea
Crudă, fără nicĭ o milă
Ar fi răsbunarea mea.

Zi cu zi întreg pămîntul
L-aş săpa pînă-n mijloc,
Aş cara la dinamită
Şi într-o noapte i-aş da foc!

ADRIAN CAŞOLŢEANU

Campania pentru protegiarea industrieĭ naţionale în Ungaria

Imediat după promulgarea legeĭ pentru încuragiarea industrieĭ naţionale (în Decembrie anul trecut), s-a început o vie campanie pe calea socială pentru încuragiarea articolelor industriale indigene ungare şi pentru boicotarea articolelor similare străine. Inainte de a da toate amănuntele în această privinţă, care fac onoare patriotismuluĭ maghiar, reproduc următorul pasaj dintr-o circulară adresată în ziua de 16 Decembrie st. n. trecut de către d-l. Hegediis, ministru de comerţ, Camerilor industriale, circulară publicată de ziarele din Buda-Pesta în numărul de la 18 Decembrie.

„Ştiţĭ prea bine D-le preşedinte, că scopul imediat al noueĭ legĭ este să cucerim pieţele interne pentru industria noastră naţională şi să facem ca sutele de milioane, care în fie-care an se duc în străinătate să alimenteze industria bogată a altor ţărĭ, să rămînă în ţară. Acesta este scopul legeĭ. Dar pe lîngă acest scop, trebue să avem şi un ideal, al căruĭ realizare s-o lăsăm urmaşilor noştri. Acest ideal e: ca industria noastră, odată înflorită,

să poată cuceri *Orientul* european, avînd înlesnirĭ în căile noastre de comunicaţiune, şi în căile naturale, parte deschise, parte ce se vor deschide.

„In acest scop statul va da preferinţă mare industriilor ce se vor întemeia pe malurile Oltuluĭ, în împrejurimile Braşovuluĭ şi pe malurile Dunăreĭ“.

Apoĭ, D-niĭ miniştriĭ Hegediis, Darányi (lucrărĭ publice) şi Fejérvári (Landwehr) aŭ trimis cîte o circulară administraţiilor dependinte de dînşiĭ, impunênd funcţionarilor ca uniformele ce şi le vor face, să le întocmească numaĭ din produsele industrieĭ naţionale asigurîndu-le o reducere de 25% în transportul pe căile ferate.

Acţiunea socială pentru încurajarea industrieĭ

D-na Hegediis, soţia ministruluĭ de comerţ, a luat iniţiativa constituireĭ unuĭ comitet de doamne pentru sprijinirea industrieĭ naţionale. Comitetul a lansat apoĭ un apel patriotic, învitînd toate doamnele să formeze comitete identice, în toate comitatele şi în toate oraşele. Apoĭ d-na Hegediis a ţinut o conferenţă la *Redută*, la care n-au fost admise de cît numaĭ doamnele şi domnişoarele, şi rezultatul a fost, că s-a votat cu unanimitate o moţiune, prin care toate doamnele se obligă a cumpăra toate articolele de care aŭ nevoie, numaĭ din ţară, produse ale industrieĭ naţionale. Moţiunea, redactată în formă de jurămînt, a fost semnată pe loc de 783 doamne şi domnişoare.

In ziua de 3 Ianuarie a. c., s-aŭ întrunit studenţiĭ universitarĭ din Buda-Pesta şi, după maĭ multe discursurĭ patriotice, aŭ votat următoarea rezoluţiune:

„Tinerimea se asociază cu entuziasmu la mişcarea ce s-a pornit pentru protejarea industrieĭ naţionale maghiare. Fie-care universitar consideră drept o datorie morală protejarea industrieĭ maghiare şi, în acest scop, adunarea numeşte o comisiune de cincĭ, cu însărcinarea să întocmească un catalog al articolelor industriale produse în patrie. Comisiunea de cincĭ va intra în acest scop în relaţiune cu toţĭ factoriĭ competenţĭ; va primi sfaturĭ de la orĭ-cine în ce priveşte modalităţile protejăreĭ industrieĭ. Această rezoluţiune se va comunica tuturor şcolilor din ţară spre aderare“.

Apoĭ adunarea studenţască a hotărît să tipărească şi să răspîndească o broşură care să cuprindă toate firmele comerciale din Buda-Pesta care aŭ articole industriale naţionale. S-a maĭ hotărît constituirea uneĭ alianţe a tinerimeĭ universitare maghiare din toată Ungaria în acelaşĭ scop.

Acţiunea miniştrilor Hegedüs şi Daranyi

„*Buda-Pester Correspondenz*“ de la 10 Ianuarie a. c., publică următorul comunicat:

D. Hegedüs, ministru de comerţ, constatînd că numeroase întreprinderĭ industriale din patrie îşĭ procură cazanele, maşinele şi instalaţiile de maşinĭ din străinătate, deşi aceleaşĭ articole se pot procura în aceiaş calitate şi cu acelaşĭ preţ în ţară, a învitat prin o circulară pe toţĭ revizoriĭ şi inspectoriĭ industrialĭ, că cu ocazia inspecţieĭ ce fac, să atragă atenţia fabricilor şi intreprinderilor respective asupra datorieĭ morale ce o aŭ de a-şĭ procura articolele de care aŭ nevoe la fabricile indigene şi să se adreseze în acest scop la asociaţia regnicolară a turnătoriilor de fer şi fabricilor de maşinĭ. Ministrul a impus inspectorilor industrialĭ să veghieze în mod special, dacă fabricile care aŭ concursul material al statuluĭ, care se bucură de vre-o reducere de tarif în transport saŭ de alte avantagiĭ ale statuluĭ, daŭ ele oare preferinţă, în înzestrările de care aŭ nevoie, produselor industriale din patrie?“

Ziarul guvernamental *Pesti Hirlap* scrie:

„D. Darányi, ministrul agricultureĭ şi al comunicaţiunilor, spre a da ocupaţiune în timpul ierneĭ muncitorilor agricolĭ, a organizat 120 de cursurĭ de industrie casnică, în diferite părţĭ ale ţăreĭ, pentru măturĭ, coşurĭ de fructe şi rogojinĭ. Aceste cursurĭ sunt frecuentate de 7200 muncitorĭ agricolĭ, care în iarna anuluĭ viitor vor fi răspîndiţĭ prin comunele rurale să facă şi eĭ la rîndul lor, cursurĭ industriale, cu concursul Statuluĭ. Cursurile industriale din O-Verbácz şi Ada fiind terminate, produsele acestor cursurĭ sunt expuse în comunele respective; 46 de muncitorĭ agricolĭ aŭ felicitat telegrafic pe ministrul Darányi, mulţămindu-ĭ că le a dat putinţa să cîştige şi iarna“.

Alianţa industrială ardeleană

Camera de comerţ şi industrie din Cluj, în şedinţa sa de la 12 Ianuarie a luat cunoştinţă cu entuziasmu că în localitate, în Turda şi Maros-Vásárholz s-a constituit cîte-o „alianţă ardeleană pentru sprijinirea industrieĭ naţionale“; camera a hotărît cu unanimitate să-şĭ deie concusul săŭ acesteĭ alianţe, înfiinţînd în Cluj un muzeŭ industrial, unde să fie expuse toate produsele industrieĭ naţionale maghiare: să tipărească în 50,000 exemplare un catalog, cuprinzînd toate articolele industriale indigene, adresele respective, preţul articolelor industriale, cheltuelile de transport, etc., şi să răspîndiască acest catalog în toată Transilvania. Camera maĭ hotăreşte să învite pe toţĭ membriĭ săĭ externĭ, să înfiinţeze în toate părţile Transilvanieĭ „alianţe pentru sprijinirea industrieĭ naţionale“.

Seria expoziţiilor industriale

Muzeul comercial din Buda-Pesta, considerînd că publicul unguresc nu prea cunoaşte produsele industrieĭ naţionale, a decis să organizeze o serie de expoziţiĭ industriale din produsele industrieĭ naţionale.

Spre a asigura succesul acestor expoziţiĭ, direcţiunea muzeuluĭ comercial s-a adresat la maĭ multe domnişoare, din societatea budapestană, să forméze comitete şi să iee sub protecţia lor aceste expoziţiĭ.

La 10 Maĭ se va deschide prima expoziţie industrială, care va cuprinde articole de ţesătorie, de pielărie, stofe dè haine bărbăteştĭ şi de rochiĭ, broderiĭ şi alte articole de lux. Această expoziţie va fi pusă sub protecţia unuĭ comitet de 21 de domnişoare, avînd în frunte pe domnişoarele de Szell, contesa Károlyi, contesa Andrássy, contesa Zichy, Miţi Bertha, etc. Aceste expoziţiĭ vor exclude orĭ-ce tendinţe decorative, şi se vor mărgini numaĭ la expunerea articolelor industriale, fără cadre luxoase şi costisitoare.

Acţiunea regnicolară pentru sprijinirea industriei

Direcţiunea asociaţiei industriale regnicolare, în şedinţa sa de la 25 Ianuarie a. c., a stabilit astfeliŭ programul acţiunei regnicolare pentru sprijinirea industrieĭ naţionale.

1) „Inainte de toate trebue să se alcătuiască cartea produselor industrieĭ naţionale maghiare.

2) „Asociaţia industrială regnicolară va invita pe toate Camerele de comerţ şi de industrie din ţară, ca ele să organizeze în toate oraşele şi comunele marĭ, comitete permanente pentru sprijinirea industrieĭ naţionale.

3) „Aceste comitete vor sta în relaţiĭ permanente cu asociaţia industrială regnicolară; vor stărui ca publicul să nu cumpere articole industriale străine, vor impune comercianţilor din localitate să aibă în rafturĭ produsele industrieĭ naţionale; vor stărui pe la familiĭ ca în aranjarea locuinţeĭ, în îmbrăcăminte, etc., să se călăuzească de principiul protegiăreĭ industrieĭ naţionale.

4) „Asociaţia industrială va face o vie propagandă pentru întemeierea de industriĭ noue şi pentru sprijinirea fabricelor saŭ întreprinderilor industriale care nu staŭ tocmaĭ bine".

La această şedinţă aŭ participat şi miniştriĭ Hegediis şi Darányi, maĭ mulţĭ deputaţĭ şi maĭ multe doamne.

Interview cu ministrul Hegediis

Pester-Lloyd publică următorul interview cu D. Hegediis:

„Guvernul, credincios programuluĭ săŭ, face tot ce omeneşte e posibil, ca prin creare de stabilimente noue industriale, să cucerească independenţa industrieĭ maghiare de cea străină. De cea maĭ mare importanţă e pentru noĭ ca în Ungaria să se stabilească cît maĭ mulţĭ industriaşi austriacĭ. Din Decembrie anul trecut, de cînd s-a pornit marea mişcare pentru protegiarea industrieĭ maghiare, 60 de firme străine s-aŭ stabilit în Ungaria. Şi acum negociez tot în acest scop cu firme germane, engleze şi belgiene.

„In curînd proprietariĭ fabriceĭ de ghete din Mödling aŭ de gînd să întemeieze un stabiliment industrial în Temișoara.

„In curînd voiŭ publica un raport amănunțit despre necesitatea de articole industriale numaĭ ale statuluĭ maghiar. Pot să spun că statul cheltuește pe an 120,000,000 de coroane pentru articole industriale, și aproape două treimĭ din această sumă se duc în străinătate".

Politica industrială a guvernuluĭ maghiar

(Discursul ministruluĭ Hegedüs)

In ședința de la 2 Martie st. n. a. c. a Camereĭ maghiare, cu ocazia discuțieĭ generale a budgetuluĭ ministeruluĭ de comerț, d. Hegedüs a ținut un discurs, din care extrag următoarea parte, prin care se precizază politica industrială a guvernuluĭ maghiar:

„Pe terenul politiceĭ industriale, trebue să lucrăm în patru direcțiunĭ: Prima direcție e instrucția profesională industrială pe specialitățĭ, pe care trebue s-o desvoltăm nu numaĭ în centru, ci și în provincie, prin descentralizare sub impulsul centruluĭ (aprobărĭ). In acest scop am dat deja $1^1/_2$ milioane de coroane.

„A doua direcție e desvoltarea industrieĭ de fabrică, a industrieĭ de mînă și a industrieĭ casnice. De cînd sunt ministru, s-aŭ înființat și sunt pe cale de a se înființa 24 de fabricĭ; aceste daŭ existență la 7900 de muncitorĭ. Acum sunt în tratative cu 31 de fabricanțĭ străinĭ să vie în țară.

„A treia direcție e desvoltarea meseriilor și a industrieĭ micĭ. Aicĭ trebue să lucrăm mult. Intăiŭ trebue să rădicăm nivelul specialităților în meseriĭ; al doilea, să stăruim prin instrucția meseriașilor, ca produsele munceĭ lor să corespundă adevăratelor nevoĭ și gustuluĭ publiculuĭ; al treilea, să facem sindicate de meseriașĭ, în scopul ca materiile brute să și-le procure maĭ ieftin; al patrulea, să înbunătățim condițiunile de împrumut ale meseriașilor; al cincilea, să-ĭ înlesnim din partea statuluĭ să-șĭ procure mașinele de care aŭ nevoe (aprobărĭ).

„Am încercat să rîdic nivelul țăranilor muncitorĭ. In acest scop am înființat până acum 20 de sindicate și le-am dat din fondurile ministeruluĭ și din fondațiunile acestuĭ

minister, un credit de 1,300,000 coroane. Aceste sindicate le voiŭ desvolta în măsură din ce în ce maĭ mare. Am adus un mare număr de ţăranĭ muncitorĭ în Buda-Pesta pe cheltuiala ministeruluĭ, şi le-am arătat diferite motoare, învăţîndu-ĭ cum trebue să procedeze cu ele; voiŭ maĭ aduce încă mulţĭ în cursul vereĭ, spre a-ĭ deprinde cu munca industrială. Am înfiinţat în calea Váci şi în Erzsébotfalna două marĭ ateliere centrale pentru 100 de meseriaşĭ; asemenea ateliere voiŭ înfiinţa şi în provincie.

„Pe terenul industrieĭ casnice se urmează încercărĭ îmbucurătoare; această industrie va produce pe baze sistematice, articole care vor fi mult preţuite. Şi spre a-le asigura desvoltarea acesteĭ industriĭ, am dat maĭ multe avantagiĭ, care variază după branşă.

„Spre a da un avînt şi maĭ mare industrieĭ noastre, acum lucrez la reforma tarifelor de mărfurĭ ale căilor ferate. In această privinţă trebue să declar că voiŭ face toate sacrificiile posibile pentru industrie, rezervînd statuluĭ să scoată un maximum de 5% numaĭ din capitalul plasat în căile ferate.

Politica tarifală a guvernuluĭ maghiar

In privinţa politiceĭ tarifale, pe care a semnalat-o ministrul Hegedüs în discursul săŭ, *Politische Correspondenz* din Viena, în numărul săŭ de la 28 Ianuarie a. c., publică următoarea scrisoare datată din Buda-Pesta.

„In timpiĭ din urmă s-a accentuat adeseorĭ, că ar trebui să se facă oare-care schimbărĭ în politica tarifală a căilor ferate ungare pentru urcarea venituluĭ net. Mulţĭ se referă la exemplul dat de căile ferate din Prusia, care produc aşa de bine, încît din venitul lor se ajută şi alte administraţiĭ ale statuluĭ. Ministrul de Comerţ, Hegedüs, nu împărtăşeşte însă de loc această părere, După părerea sa, politica tarifală e unul din mijloacele eficace, cu care guvernul poate să protegieze interesele economice ale ţăreĭ. In mijlocul referinţelor deosebite ale Ungarieĭ, politica tarifală a căilor ferate, are o menire specială, pentru a căreia îndeplinire, partea financiară a politiceĭ tarifale poate influenţa numaĭ într-atît, întru cît trebue să se scoată procentele legale ale capitaluluĭ vărsat în construirea căilor

ferate. De altfeliŭ, datoria căilor ferate este, să aibă mereŭ în vedere interesele economice ale țăreĭ; ca astfeliŭ, de și indirect, să promoveze și interesele financiare ale statuluĭ. Cele maĭ multe dispozițiunĭ în domeniul politiceĭ tarifale arată că ministrul Hegedüs rezistă cu energie la direcția ce se manifestează în contra acesteĭ politicĭ, și de sigur, aceasta o va semnala cu ocazia discuțieĭ generale a budgetuluĭ ministeruluĭ de comerț“.

Cîte-va exemple:

In privința politiceĭ tarifale a guvernuluĭ maghiar, citez două exemple recente, care ilustrează în mod viŭ atențiunea statuluĭ pentru protegiarea intereselor sale economice:

La finele luneĭ Decembrie a. tr., guvernul desființază avantagiul acordat industrieĭ morărituluĭ din Buda-Pesta, de a importa grîŭ romînesc scutit de taxa vamală de 1 leŭ 80 banĭ pe chintalul metric, grîŭ care s-a reexportat sub formă de făină în Englitera și Constantinopol. Firește, că sindicatul morarilor a protestat, zicînd, că ne maĭ putînd importa grîŭ romînesc ieftin, pierd piețele engleze, ceea ce pentru industria morărituluĭ din Buda-Pesta, constituia o pierdere enormă, căcĭ numaĭ în 1899, a exportat în Londra 980,100 chintale metrice de făină fabricată din 1,473,624 chintale metrice de grîŭ romînesc (chintalul metric de grîŭ romînesc a 100 kgr. se vinde la bursa din Buda-Pesta cu 16 leĭ). Dar guvernul nu putea să revie asupra hotărîreĭ sale, căcĭ trebuia să dee acest favor agrarilor ungarĭ, care se plîngeaŭ de concurența grîuluĭ romînesc. Cum însă guvernul nu putea să sacrifice nicĭ industria morărituluĭ, a recurs numaĭ de cît la politica tarifală, reducînd tariful de transport pentru făină de export, și combinînd un tarif unic pe căile ferate ungare și pe mare, cu vasele societățiĭ maritime *Adria*, subvenționată de statul ungar, în așa feliŭ încît s-a asigurat industrieĭ morărituluĭ o compensație de 1 leŭ 70 banĭ la chintalul metric, cu condiția însă, ca să nu maĭ cumpere grîŭ romînesc. Natural, că aceasta a mulțumit pe deplin pe morariĭ din Buda-Pesta.

Al doilea exemplu: Acum aproape 2 (două) lunĭ, cînd a izbucnit greva minerilor de la minele de cărbunĭ din Austria, guvernul maghiar prevăzînd că va fi mare lipsă de cărbunĭ în Austria, a redus în mod provizoriŭ cu 30% tariful de transport al cărbunilor din minele ungare de la Petroşenĭ şi Salgó-Tarjáu, ca să înlesnească acestor mine să trimită marĭ cantităţĭ de cărbunĭ în Austria şi să fie în stare a suporta concurenţa cu cărbuniĭ din Germania (Vestfalia), şi încercarea a reuşit splendid.

Politica tarifală a Romîniei

Statul romîn n-are încă nicĭ un fel de politică tarifală; tarifele pe căile ferate sunt fixate de un biuroŭ special de la direcţia C. F. R. în modul cel maĭ... ortodox posibil, fără nicĭ o considerare la interesele economice ale ţăreĭ. In alte state, biuroul tarifelor e la Ministerul de comerţ care modifică mereŭ tarifele după interesele economice momentane ale ţăreĭ.

Noĭ avem două felurĭ de tarife: un tarif fix naţional şi un tarif internaţional. Tariful fix naţional este un tarif maximum pentru produsele noastre, iar cel internaţional, este un tarif minim, care favorizează extrem de mult industria străină, cu tot tariful nostru vamal protecţionist.

Să citez două exemple tipice:

Ce era maĭ firesc, decît ca imediat după desfiinţarea avantagiuluĭ, pe care-l acordase guvernul ungar industrieĭ morărituluĭ din Buda-Pesta, să se acorde oare-care avantagiĭ industrieĭ morărituluĭ din Romînia, cel puţin pentru ocuparea pieţeĭ din Constantinopole?

Dar nu s-a făcut nimic.

Iată acum o altă anomalie ne maĭ pomenită:

In urma uneĭ tranzacţiunĭ încheiate în 1895 între serviciul fluvial romîn dependinte de Regia Monopolurilor Statuluĭ şi sindicatul morarilor din Buda-Pesta, reprezentat prin casa Heller et comp., s-a asigurat următorul avantaj, *din partea însuşĭ a Statuluĭ romîn,* industrieĭ morărituluĭ din Buda-Pesta.

Făina ungurească să fie exportată de la Buda-Pesta la Galaţĭ de către serviciul fluvial romîn cu 55 leĭ de va-

gon, cu condiţia, ca de la Galaţĭ să fie exportată maĭ departe la Constantinopole.

Iar transportul făineĭ romîne pe căile ferate romîne, de pildă, de la Bucureştĭ la Galaţĭ costă 104 leĭ de vagon.

Din aceste două cifre obţinem următorul tabloŭ comparativ:

Făina ungurească:

De la Buda-Pesta la Galaţĭ	55 leĭ pe vagon
De la Galaţĭ la Constantinopol	60 „ „ „
Total	115 leĭ pe vagon

Făina romînească:

De la Bucureştĭ la Galaţĭ	104 leĭ pe vagon
Taxa de $^1/_2{}^0/_0$ pentru export	20 „ „ „
De la Galaţĭ la Constantinopol. . . .	60 „ „ „
Total	184 leĭ pe vagon

Decĭ o diferenţă de 69 leĭ în favoarea făineĭ ungureştĭ.

Adaog, că pe cîtă vreme noĭ avem un tarif fix de 4 centime pe tona chilometrică de făină, la căile ferate ungare sunt două felurĭ de tarife: anume, pentru făina consumată în Ungaria 3.22 centime, iar pentru făina exportată 1.73 centime. Decĭ diferenţa tarifuluĭ nostru faţă de tariful ungar de export este de 2.27 centime, adecă tariful nostru este maĭ scump cu 131$^0/_0$ decît tariful unguresc.

Şi date fiind aceste condiţiunĭ, maĭ putem să avem pretenţia de a ocupa măcar piaţa Constantinopoleĭ?

Un al doilea exemplu:

Proprietariĭ „Magazinuluĭ Universal“ din Bucureştĭ, aŭ făcut ofertă în 1897 direcţieĭ C. F. R. şi serviciuluĭ maritim romîn pentru transportul mărfurilor în vagoane complecte din Paris, via Marsilia-Constantinopole-Constanţa-Bucureştĭ, transport ce trebuia să se efectueze pănă la Constantinopole cu vasele companieĭ «Messageries Maritimes», care companie are tarife reduse şi timp scurt de călătorie (5 zile de la Marsilia la Constantinopole).

Această ofertă a fost făcută pentru a se scurta timpul ce astăzĭ pun vagoanele complecte pentru a ajunge de la Paris la Bucureştĭ pe uscat (peste 30 zile). Asemenea şi pentru a se reduce preţul de 2600 leĭ cît costă transportul unuĭ vagon ce traversează Franţa, Germania, Austro-Ungaria şi Romînia. Această din urmă ţară fiind

traversată pe 140 km. de la Predeal la Bucureștĭ, pe unde Ungaria dirigează,—contra intereselor Romînieĭ și în special în detrimentul linieĭ de 380 klm. de la Vêrciorova la Bucureștĭ,—maĭ toată marfa pentru Romînia. Pe calea maritimă maĭ sus menționată, marfa ar fi traversat teritoriul romînesc cu 230 klm. (de la Constanța la Bucureștĭ) plus traversarea maritimă cu vapoarele romîne de la Constantinopol la Constanța.

Era decĭ o afacere bună, pentru ca Direcția C. F. R. să dirigeze o parte din mișcarea comercială prin Constanța, făcînd o reducere de preț pe parcursul romînesc Constantinopole-Bucureștĭ, maĭ cu deosebire, că vasele romîne de la Constantinopol și vagoanele de la Constanța, se întorc maĭ totdeauna aproape goale.

Direcția C. F. R., adecă biuroul tarifelor a fixat un preț așa de mare pe această cale, încît vagonul costa 2800 leĭ de la Paris la Bucureștĭ contra 2600 leĭ, preț maĭ sus arătat pentru parcursul pe uscat.

Al treilea exemplu:

In urma intervențieĭ guvernuluĭ conservator prezidat de Lascar Catargiu, direcția C. F. R. a fost pusă în situația de a reduce tariful de transport pentru zaharul fabricat în țară cu 45%. După cîțĭ-va anĭ, în 1898, biuroul tarifelor acordă identic aceleașĭ avantagiĭ și fabricelor de zahar din Ungaria (*Monitorul Oficial* No. 70 din 1/13 Iulie 1898), anume fabricilor din Botfalu (Brașov), Arad și Szerencs. Și imediat după aceasta, guvernul ungar a acordat acelorași fabricĭ prime excepționalĭ de marĭ de export în Romînia și o reducere de 75% pe căile ferate ungare pentru zaharul exportat în Romînia, ca astfeliŭ să le recompenseze pentru taxa vamală ce o plătesc în Romînia. De atuncĭ zăharul unguresc face o mare concurență în Bucureștĭ zaharuluĭ romînesc.

Adaog, că șeful biurouluĭ tarifelor de la C. F. R. este un ungur de origină, anume d. Calmar (Kalmár)..

Bucureștĭ, 23 Februarie 1900.

Cum e cu putință să mergem bine economicește cu o asemene nepricepere fenomenală în conducerea daraverilor noastre.

(Redacțiunea)

GĬORDANO

Sfat

Dacă un pahar de vin
Drept prieten veĭ lua,
Care-n ceasurĭ de durere
O să-ţĭ dee-o mîngăere:
De-un prietin n-abuza....

Viteazuluĭ Z.

Deviza luĭ e «înainte»
Odraslă-ĭ doară de eroĭ;
Maĭ erĭ mîncase o batae,
Dar n-a dat înapoĭ....

Fugĭ

Fugĭ de-aceĭ care 'mprumută
Sînt tiranĭ şi-aŭ să te vîndă,
Uit'e cît-asămănare-ĭ
Intre dobă şi dobîndă.

Dr. V. ROŞCULETZ

O ochire asupra higieneĭ publice

Conducătoriĭ statelor civilisate apreciind valoarea vieţelor omeneştĭ aŭ organisat serviciĭ sanitare publice în scop de a feri poporul de înriurirĭ stricăcioase vieţeĭ, şi spre a păstra cît maĭ mult posibil sănătatea şi validitatea oamenilor, de al căror număr şi vigoare fizică şi morală depinde însăşĭ fiinţa şi trăinicia statelor.

Prin rolul ce-l aŭ serviciile sanitare, ele ar trebui să ocupe în stat o poziţie însemnată, aşa zicînd centrală, ast-feliŭ că, în jurul lor să graviteze directiva întregeĭ mişcărĭ dinamice a poporaţieĭ. Fără îndoială, hygiena publică acest scop îl urmăreşte, şi ea se afirmă pe zi ce merge ca ramură de căpetenie a sociologieĭ, ocupîndu-se tot maĭ adînc de causele care aŭ înriurĭ bune saŭ rele asupra poporaţielor, favorisînd pe cele bune şi combătînd, saŭ prevenind pe cele rele.

Locul de frunte, pe care-l pretinde hygiena publică, ca organizaţiune în stat se razimă pe temeinicia principiilor sale, de la a căror aplicare depinde desvoltarea şi înmulţirea, soliditatea şi trăinicia şi chiar într-o privinţă, productivitatea şi avuţia uni-

tăţilor din care se compune statul. Ea condiţionează în mare parte evoluţiunea progresiva şi selecţiunea în popor. Cine alt-cineva, de cît *braţele vînjoase ale uneĭ mulţimĭ muncitoare,* cine de cît creerul sănătos şi bine înzestrat al omuluĭ crescut în condiţiunĭ prielnice pentru desvoltarea corpuluĭ şi a sufletuluĭ, cine dacă nu aceştia sunt factoriĭ productivĭ aĭ naţiuneĭ? Cu eĭ şi numaĭ prin eĭ se mijlocesc trebuinţele şi se satisfac nevoile pe care le reclamă viaţa în stat, prin aceştia statul îşĭ exprimă *voinţa de a fi* păstrîndu-şĭ *independentă poziţiunea sa,* printre cele-l-alte state; hygiena publică urmăreşte conservarea şi înmulţirea acestora, şi pentru aceea statul este dator să consacreze îndrumărilor acesteĭ ştiinţe sociale, o mare parte din preocupaţiunile sale.

Inţeles-aŭ statele că cea maĭ înaltă problemă socială este sanatatea poporuluĭ? Nu, şi voiŭ dovedi pentru ce. Pentru că nicĭ un stat din lume nu a rezolvat-o cu deplin succes, şi nu aŭ putut-o rezolva cu deplin succes, din cauză că îngrijirea sănătăţeĭ publice 1) a fost epitropisită de un înţeles strîmt şi egoist al intereselor politice şi financiare; 2) pentru că ea este o problemă vastă şi generală. *Vastă,* pentru că ea trebue să cunoască pe omul de astă-zĭ cu calităţile şi defectele luĭ inerente, moştenite şi căpătate în timp şi loc; — *generală,* pentru că trebue să pătrundă în gospodăria natureĭ, care îi condiţionează omuluĭ traiul şi chiar viaţa socială; — *vastă,* pentru că boala şi degenerarea este rezultatul unor împrejurărĭ actuale saŭ trecute, evoluînd în cîte-va lunĭ, în cîţĭ-va anĭ, într-o întreagă viaţă de om, într-una saŭ maĭ multe generaţiunĭ; *generală,* pentru că omul este cea maĭ irritabilă fiinţă. el exprimă perfecţiunea animalităţeĭ, din această cauză cerinţele sale sunt infinite şi variate, infruntînd natura, dacă nu e pregătit şi prevestit, el cade curînd propria sa victimă.

Problema sănătăţeĭ publice fiind ast-feliŭ înfăţişată, ea nu se poate rezolva prin expediente, căcĭ ea nu aparţine generozităţeĭ păturilor conducătoare, ci intereselor statuluĭ. Ea nu este o chestie numaĭ de umanitate, nicĭ numaĭ de utilitarism social: ea este şi una şi alta de-odată, căcĭ poporul este însăşĭ statul, el este patria în mişcare; de la îngrijirea sănătăţeĭ poporuluĭ, depinde trăinicia luĭ şi prin el existenţa statuluĭ.

In religiunea străveche a iudaismuluĭ perceptele hygieneĭ

publice aŭ fost consfinţite ca legĭ fundamentale în viaţa poporuluĭ, ridicîndu-le însemnătatea la înălţimea cultuluĭ religios, fapt care a avut de rezultat conservarea acestuĭ popor în ciuda secolilor, care aŭ desfiinţat şi transformat popoarele cele maĭ măreţe în iloţĭ aĭ soarteĭ.

Şi cum să nu fie ast-feliŭ, cînd hygiena publică îmbrăţişază în cercetările eĭ descoperirea şi cunoaşterea cauzelor care produc îmbolnăvirile membrilor societăţeĭ, ĭar prin învăţăturile eĭ, decretează măsurĭ care aŭ de scop prevenirea, combaterea şi nimicirea acestor cauze.

Ştiinţele sanitare fiind stimulate în evoluţia lor prin complexitatea fenomenelor omenireĭ suferinde, ş-aŭ întins cercetările în toate direcţiunile activităţeĭ omeneştĭ, culegînd din toate părţile materialul trebuincios pentru înzestrarea popoarelor cu cea maĭ omenească ştiinţă „Hygiena“. Cămp larg de muncă şi de indrumărĭ, căcĭ urmăreşte natura în toate ale eĭ întocmirĭ; ştiinţa fără păreche, căcĭ la căldura învăţăturilor eĭ se oţeleşte viaţa, zămislind trainicie în om şi schimbîndu-ĭ spre priinţă mediul în care el lupta, pentru a-şĭ agonisi în linişte şi mulţămire cerinţele fireĭ sale.

De aceea, în concepţiunea noastră, hygiena publică nu este o ştiinţă mărginită numaĭ în lucrărĭ de laborator, saŭ care se poate căştiga numaĭ pe băncile şcoaleĭ saŭ la patul bolnavuluĭ; căcĭ atuncĭ îngrijirea sănătăţeĭ oamenilor fiind privită numaĭ dintr-o singură parte, de pildă numaĭ din punct de vedere medical, bacteriologic, fisiologic, tocmaĭ cele maĭ de căpetenie cause morbifice, vor remănea ascunse observaţiuneĭ noastre specializate. Vor remănea ascunse acele care înping popoarele pe povîrnişul degenerăreĭ fizice şi al corupţiuneĭ morale, cause rezultate dintr-o evoluţie regresivă, condiţionată de mediul material şi moral al omuluĭ, de concurenţa vitală, şi de feliul traiuluĭ în diversele păturĭ care formează societatea. Ce? Oare mizeria nu este o causă maĭ omorătoare de cît ciuma? Oare obiceiurile rele ca alcoholismul, ca intemperenţa, ca destrăbălarea maselor sociale, cu tot cortegiul lor de consecinţe funeste, nu sunt cauze de decrepitudine, de criminalitate, de imbecilitate şi de alienaţiune mentală, etc.... etc.... maĭ mult de cît sifilisul şi tuberculosa, ele însăşĭ căpătate şi propagate prin causele precedente. Oare mortalitatea escesivă a co-

piilor la săteni nu este o consecinţă a lipsei de îngrijire, datorită ignoranţei, nepăsărei, mizeriei, şi de multe-ori viciilor părinţelor? Oare cea mai mare parte a locuinţelor săteşti cu atmosfera înăduşitoare din interiorul lor, cu defectele de construcţiune şi de pricepere gospodărească, sunt mai puţin omoritoare, pentru pneumonic, scarlatinos saŭ tific, de cît microbii care aŭ dat naştere acestor boale? Oare iubirea de curăţenie a corpului şi îmbrăcăminţei nu scuteşte pe om de o mulţime de boale ale pielei? Cum!? Adică cu chinină se poate nimici paludismul? Cu spitale se poate vindeca pellagra şi alcoolismul? Cu medicamente se alină foamea şi se combate degenerarea fizică a mulţimei înapoiate şi nepregătite în luptă pentru traiu? Nu! Pentru aceea hygiena publică trebue să-şi îndrepteze investigaţiunile în însă-şi mediul material şi moral al omului. Numai acolo poate vedea şi cunoaşte adevăratele cause ale morbidităţei; numai acolo se poate urmări şi analiza în esenţa lor factorii care degenerează şi secătuesc organismul omenesc predispunîndu-l la boale; numai atunci se pot rezolva marile probleme ale causalităţei boalelor. Progresele medicale, ori-cît de înaintate ar fi, ele nu pot compensa neajunsurile economice şi politice, nici nu pot pune stavilor greşelilor oamenilor în contra principiilor de moralitate, de ordine, de îngrijire de sine şi de activitate. Aceste virtuţi sunt apanagiul educaţiunei poporului, iar virtutea publică este esenţială sănătăţei publice, şi ambele indispenzabile prosperităţei naţionale.

Hygiena publică ca ramură a sociologiei le are pe toate acestea în vedere, căci fundamentul ei se razimă pe studiul causelor de înbolnăvire (ea îşi trage conclusiunile din experienţa şi observaţiune) zădărnicind prin măsuri economice, sanitare şi culturale perniciositatea acţiunei lor.

In societăţile moderne prin măreţele cuceriri ştiinţifice în cunoaşterea causelor de înbolnăvire, şi prin descoperirea numeroaselor mijloace de-a le preveni şi combate, medecina s-a căştigat, cu drept cuvînt, calitatea de *apărător al sănătăţei oamenilor*; însă succesele practice ale acestei ştiinţe depind în general de sforţările omului şi de propria sa înfrănare. Nu vedeţi că deşi naţiunile aŭ ajuns într-o stare de civilizaţie înaintată, totuşi curăţenia şi îngrijirea sănătăţei încă aŭ nevoe de geandarmi spre a fi întreţinute, iar virtutea de măsuri poliţieneşti!!

Fundamentul îndrumărilor sociale din care face parte hygiena publică stă, dară, în educaţiunea poporuluĭ, înrădăcinîndu-ĭ obiceiurĭ temeinice de traĭ şi de acţiune. Prin urmare datoria învăţătorilor luĭ este să-l deştepte şi să-l intereseze în mod sistematic în cunoaşterea principiilor de hygienă, indispenzabile orĭ-căruĭ cetăţean, ĭar datoria conducătorilor naţiuneĭ este să le mijlocească acestora putinţa de a se achita conştient de această înaltă misiune. Numaĭ atuncĭ rezultatele practice ale ştiinţelor sanitare vor fi încununate de succes, numaĭ ast-feliŭ vom putea ajunge o naţiune viguroasă şi numeroasă, numaĭ atuncĭ vom avea o patrie mare şi vom fi o naţiune bogată, numaĭ atuncĭ vom putea afirma că se face „Hygienă“.

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

Pe cîmpul nins

Familieĭ Ispirescu

Pe cîmpul nins, sub cer albastru
Sub raza luneĭ îngheţată
Imĭ pare viaţa că e stinsă
Că lumea-ĭ toată-nmormîntată.

Doar eŭ, cu lumea mea de gîndurĭ
Pustiu-acuma îl străbat;
Şi par-că sunt ajuns acasă,
De-aĭ meĭ cu drag îmbrăţişat.

O! mamă!.... tu ca-n tot-deauna
Săruţĭ copilul tăŭ iubit,
Iar lacrămile-ţĭ curg şiroaie
Şi mĕ întrebĭ: „cum am venit“?

Dar nu, iluziĭ sunt acestea
Tot e-ngheţat în jurul meŭ;
Purtat de dor, grăbesc maĭ tare;
Pe cîmpul nins sunt numaĭ eŭ.

Iluziĭ

Iubiteĭ....

Iluziĭ care mă purtaţĭ
Pe căĭ necunoscute
Opriţivă-ţĭ o clipă mersul
La ţărmurĭ tăinuite.

Pe unde plîng doinind în vers
Izvoare cristaline
Şi nimfele se oglindesc
In undele senine;

Să rătăcesc pe plaiurĭ ninse
Cu florĭ de chiparoasă
Să-ĭ fac cununĭ de lăcrămioare
Iubiteĭ de mireasă.

Căcĭ dacă noaptea cea de vecĭ
Va fi să-mĭ stîngă dorul
In lumea celora de sus
N-oĭ maĭ visa amorul.

Iubitei

La izvorul de sub sălcii
Unde-am fost adesa-or,
Eŭ mă duc acuma singur
Să spun dorul undelor.

Ele glasul să-mi asculte
Şi să murmure-ntristat;
Eŭ, privind oglinda clară,
Să mă plîng nemîngăiat.

EMILGAR.

DREPTATE CEREASCA

(Nuvelă)

D-luĭ G. D. Xenopol

Cerul se întindea curat şi sticlos ca o faţă de cristal. In mijlocul luĭ, soarele sămăna cu o fereastră rotundă, pe deschizătura căreia se revărsa pînă jos pe pămînt o dogoreală omorîtoare, ce părea că izvorăşte dintr-o lume cu munţĭ de jăratec, încinşĭ de rîurĭ clocotite şi-nveşmîntaţĭ în codri de flacărĭ. Pămîntul se împietrise de atîta arşiţă şi începuse a crăpa, ca o stîncă sub loviturele unuĭ ciocan de fier.

Drumurile sunaŭ a deşert sub copitele vitelor ce se întorceaŭ înspre sară flămînde, de pe cîmpul desbrăcat de iarbă. Pădurea se apleca jăluitoare plîngîndu-şĭ moarta găteală de frunze. Rîul secase aproape cu totul, doar prin mijlocul luĭ o şuviţă de apă se înfira ostenită, ca urma uneĭ lacrămĭ, lunecate pe un obraz uscat de boală; înşirate pe marginea eĭ, păserile satuluĭ sorbeaŭ mereŭ din apa încropită, plecîndu-şĭ la fie-care înghiţitură capetele pe spate, ca pentru o rugăciune.

Ulițele satuluĭ eraŭ pustiĭ. Oameniĭ îngîndurațĭ de abia dacă maĭ pășiaŭ pragul caseĭ. Copiiĭ îngrijațĭ și dînșiĭ, se găzduiaŭ prin cîte un colț umbros de hambar și se jucaŭ acolo în ciuda zăduful uĭ, care nu le da pas să alerge pe cîmpiĭ. Din cînd în cînd, doar sunete de clopoțeĭ și scîrțîiturĭ de roate, tăia dureroasa liniște a satuluĭ. Eraŭ cărute pline de jidanĭ, care ne maĭ găsind nimic de luat pe aceste locurĭ uitate de D-zeŭ, se îndreptaŭ spre alte părțĭ, cu privirele lacome a unor stolurĭ de corbĭ.

* * *

Așa secetă nu se maĭ văzuse! Bătrîniĭ care călcase cîte o sută de anĭ din viață, nu-șĭ aminteaŭ de vremurĭ atît de bătute de cel sfînt! Semănăturele se pierduse maĭ toate pe cîmp, fîntînele aproape secase, ĭar sărăcia bătea neîmpăcată la ușă! O lună de zile de-a rîndul îngenunchiase tot satul pe lespedele bisericeĭ, rugîndu-se la cel prea înalt să-ĭ miluiască, să-ĭ ierte de greșelele făcute, să le trimeată o picătură de ploae! Dar dînsul nu-ĭ ascultase. Pămîntul era prea departe ca glasul lor să ajungă pînă la el! In întunerecul desnădejdeĭ ce-ĭ acoperea, ceĭul rămăsese neînduplecat și sticlos ca un ochiŭ de fiară! Cînd și cînd dacă se încrețise cîte o fășie albă de nour, se rîdicase în sus, în adînc de tot deasupra satuluĭ, apoĭ se risipise în văzduh ca un val de fum în bătaia vîntuluĭ. Niciĭ o picătură de ploaie, niciĭ una nu vroia să cadă și sărăcia îĭ amenința tot maĭ mult, și nu aveaŭ de unde lua ajutorare, și trebuiaŭ să trăiască! Dar eraŭ creștinĭ și nu pierdură nădejdea; se rugaŭ neîncetat, ĭar seara cînd copiĭ ișĭ împreunaŭ mînele și-șĭ îndreptaŭ privirele spre icoane, ca să roage pe D-zeŭ pentru sănătatea celor ce-ĭ creșteaŭ, mamele îngenunchiaŭ lîngă dînșiĭ și-ĭ puneaŭ să spue: „Doamne iartă pe părințiĭ noștri și trimete Doamne ploaie peste cîmpul veștejit!“ Cu gîndul la ploaie adormeaŭ biețiĭ copiĭ, iar a doua zi în zorĭ de dimineață cînd se sculaŭ, alergaŭ să vadă dacă D-zeŭ le împlinise ruga. Nu, D-zeŭ nu se îndurase încă. Tot galbene și ofilite se întindeaŭ cîmpiile, tot secat și cu greŭ curgea pîrîul, tot amărîțĭ și posomorîțĭ eraŭ ceĭ din jurul

lor. Și văzînd că se rugase degeaba, se înfundaŭ din noŭ pentru o arșiță întreagă, în colțul lor de hambar. Așa steteaŭ lucrurile cînd într-o Vinere părintele Gheorghe, un bătrîn iubit de toțĭ sătenii, le spuse că Duminică să vie cu toțiĭ în haine de sărbătoare, căcĭ avea să scoată icoanele și pe Maica Domnuluĭ făcătoare de minunĭ, care de atîtea orĭ se îndurase pentru dînșiĭ. La vestea aceasta sufletul tuturor se umplu de bucurie. Nădejdea îĭ cuprinse în brațele eĭ vînjoase, iar scînteia de încredere ce le ardea în suflet, se aprinse într-o flacără dătătoare de viață!

*
* *

Duminică de dimineață, tot satul fluturînd în alb, în roș, în verde, se adunase în preajma bisericeĭ înghemuite sub o coastă de deal. De departe țĭ se părea un lan de florĭ, deasupra cărora, razele înfierbîntate cădeaŭ parcă cu voință de a le veșteji. Toțĭ așteptaŭ cu încordare clipa în care părintele Gheorghe avea să pășească pridvorul. In sfîrșit el apăru cu crucea în mînă, urmat de flăcăiĭ ce purtaŭ icoanele. Un fior de bucurie și evlavie trecu prin sufletul tuturora. Barbațiĭ se descoperiră, femeile plecară capetele, iar copiiĭ ținîndu-se de poala mamelor saŭ a mătușelor ce spuneaŭ încet rugăciunĭ, se uitaŭ mirațĭ la icoana cea mare de argint, de pe fața căreia soarele fura scăpărărĭ de lumină.

Săteniĭ deschiseră cărare pentru cele sfinte, apoĭ se luară în urmă, pornind încet, încet spre fîntîna din stînga drumuluĭ. Ajungînd, se strînse cu toțiĭ împrejur, iar preotul făcu slujba în timpul căreia rîdica rugător slăbitele-ĭ de zile privirĭ, spre înaltul și bine-voitorul cer. Intr-un vas de argint, dăruit de sat bisericeĭ în vremurĭ bune, sfinți apa, adîncind în ea de treĭ orĭ în semnul cruceĭ, busuiocul îmbrăcat în petecală. Apoĭ își luară drumul iarășĭ, suind dealul din dosul bisericeĭ, din creștetul căruia se vedea desvălișele cîmpiilor, ce aveaŭ să fie bine-cuvîntate și stropite cu sfințita apă. Cu sufletul scăldat în nădejde, săteniĭ mergeaŭ după părintele Gheorghe, făcîndu-șĭ cruce și spunînd rugăciunĭ încete, izvorîte din adîncul sufletuluĭ lor! Moșnegiĭ se țineaŭ și dînșiĭ de ceĭ tinerĭ răzămîndu-șĭ toegele în pămînt, iar mă-

tuşele păşind maĭ cu greutate, îşĭ ştergeaŭ lacrimele ce le izvoraŭ tot-deauna, aşa din neştire, în faţa lucrurilor sfinte. Ajuns în vîrful dealuluĭ, preotul se opri. O clipă rămaseră cu toţiĭ nemişcaţĭ, aşteptînd. Preotul se întoarse şi le făcu semnul sfînt cu crucea. Intr-un singur gînd toţĭ căzură în genunchĭ cu privirile aţintite spre culme, acolo unde cel ce arăta pe Domnul, avea să le bine-cuvînteze cîmpurile, aducînd peste întinsul lor, ploaia bine-făcătoare. Rugăciunea începu înceată.. Fie-care cuvînt li se strecura în suflet, le pătrundea întreaga fire şi-ĭ îndemna la ascultare. Glasul preotuluĭ părea înecat în lacrimĭ, învălit în jale, dar părea în acelaşĭ timp încredinţat de puterea răsunetuluĭ săŭ.

El se înălţa din ce în ce maĭ cu voinţă, în cele din urmă semăna unuĭ strigăt de credinţă, în care se întrupa întreaga nădejde. Preotul îşĭ împreună mînele, ruga luĭ era fierbinte; se ruga ca orĭ-ce om în faţa celuĭ inputernicit. Un plîns înăbuşit izbucni din pieptul tuturor şi mînele se rîdicară cu umilinţă spre locaşul celuĭ a toate ţiitor. Credinţa îĭ adusese într-o clipă de părăsire, în care nu trăeşte de cît sufletul făcut pentru e se ruga. Mînele căzură din noŭ spre împlinirea semnuluĭ cruceĭ, iar privirele se pierdură rătăcite în spre cîmpiile ce păreaŭ acoperite de hoaldele aurite, legănate în bătaia linişti-tuluĭ vînt! Credinţa le plăzmuia ca îndeplinită, duioasa lor rugăciune. Lacome, braţele căutaŭ spre hoaldele crescute, cînd minunea trăită o clipă, dispăru ca ştersă de o mînă răŭ voitoare. Ochiĭ lor se îndreptară iarăşĭ cercetătorĭ spre preot, pe a căruĭ albită barbă picuraŭ luminĭ de lăcrimĭ. Sfîrşise rugă, şi acum muind busuiocul în aghiazmă, rădică braţul în spre cer, apoĭ bine-cuvîntînd îl aplecă, aruncînd stropiĭ de apă sfinţită în spre întinsul cîmpiilor moarte. Privirele îĭ urmară mişcarea, şi-n clipa ceia tuturor li se păru că braţul înălţăndu se pînă-n văzduh, stropiĭ de aghiazmă ajunsese luciul ceruluĭ, de pe netedul căruia lunecînd se revărsa în ploaie pe pămînt.

Preotul se întoarse în cele treĭ părţĭ bine-cuvîntînd, apoĭ înmuind din noŭ, stropi capetele acelor ce îngenunchiaţĭ se rugaŭ cu ardoare, cu toată puterea vieţeĭ lor. Scoborîndu-se încet, dădu crucea să fie sărutată de

însetatele buze. Șirul se întrupă din noŭ, urmînd până la biserică pe părintele Gheorghe, de unde toțĭ se întoarseră cu încredere într-o nouă viață, ce zimbea maĭ bine-voitoare și maĭ cu multă norocire pentru eĭ!

*
* *

A doua zi des de dimineață un nour negru se ivi în zare, desfăcîndu-se ca un val de postav dintre înbucăturele munților, îmbrăcînd din ce în ce cerul. Soarele nu maĭ ardea cu atîta putere. O umbră adîncă se apropia cu repegiune din depărtare. Codrul începu să tresară neliniștit, păserele lunecaŭ în spre adîncurĭ ciripind înveselite, iar ulițele satuluĭ mișunaŭ de lume. Nourul ajunse de asupra pădureĭ îmbrobodind-o în negru, apoĭ se întinse peste sat și porni maĭ înainte să încingă cerul până în ceialaltă parte. Cîte-va picăturĭ de ploaie începură să cadă răsfirate peste pămîntul uscat.

«Nu ne-a lăsat D-zeŭ» șopteaŭ ceĭ maĭ tinerĭ; iar ceĭ bătrînĭ spuneaŭ cam cu mustrare: „Mulțumim că am văzut ertarea Domnuluĭ și să fițĭ maĭ cu băgare de samă la rugăciunĭ și la cele bisericeștĭ, fețiĭ meĭ“....

De abia dacă maĭ clipea în colo departe o dungă curată de cer. Se întunecase de-a binele, ca pe înserate, iar ploaia începuse a se întrema cu putere. Toțĭ îșĭ făceaŭ cruce, pe buzele tuturor eraŭ cuvinte de bucurie și pe fața fie-căruia vedeaĭ mulțumirea revărsîndu-se.

Toată noaptea ploaia plescăise în geamurĭ și a doua zi de dimineață turna de sus tot așa de vîrtos. Săteniĭ eșiră bucuroșĭ în ogrăzĭ. Căpătaseră ca prin farmec dor de muncă și gospodărie. După atîta secetă trebuia apă, apă multă. Pămîntul începuse a se muia, pădurea părea maĭ înverzită și rîul începuse a curge maĭ cu plin. Oameniĭ răsuflaŭ din adîncul lor pentru a se împrospăta cu aer curat și răcoros.

Dar ploaia părea că se înfurie din ce în ce, așa că a doua noapte acoperișurile și geamurile caselor sunaŭ chinuitor, sub puterea biciuituluĭ apeĭ. Părea că se rupsese zagazurile ceruluĭ. Așa ținu patru zile pe rînd. Rîul se umflase de maĭ să ajungă podul, iar ulițele satuluĭ se desfundase.

Pe cît fusese pămîntul de tare pe timpul seceteĭ, pe

atît se înmuiase acuma sub ropotul nefrînt al ploaieĭ. De abia puteaĭ merge, căcĭ picioarele ţi se afundaŭ în mîl. Săteniĭ începură a se teme că malurile rîuluĭ nu maĭ aveaŭ să ţie mult în frîŭ balaurul de apă ce se zvîrcolia cumplit între ele. Coşarele eraŭ înecate de apa ce străbătuse în ele, iar cînd se deschideaŭ uşele, un şuvoiŭ întreg se năpustea în tindă.

Rugase pe D-zeŭ să le trimată ploaie, dar acum se părea că-ĭ pedepsia şi maĭ amarnic, căcĭ le turna la apă cu nemiluita. Căzură din noŭ pe gîndurĭ bieţiĭ oamenĭ şi se uitaŭ cu frică spre munţiĭ de unde se răpeziaŭ clăĭ întregĭ de nourĭ întunecaţĭ. Cu mînile încrucişate tot scrutaŭ cerul care turna, turna într-una fără de nicĭ o măsură! Copiiĭ nu maĭ puteaŭ eşi nicĭ prin hambar. Tot maĭ bună era căldura, se gîndeaŭ dînşiĭ. Ceĭ bătrînĭ ţinură sfat. Dar ce pot sfaturile omeneştĭ cînd puterile ceruluĭ se răsfrîng până pe pămînt! Părintele Gheorghe îĭ îndemna să nu se iee după „mîhnitul gînduluĭ, el duce departe. Maĭ bună e credinţa. D-zeŭ ne dă apă pentru o lună, şi tot-deauna măsura luĭ a fost cu plin şi înţăleaptă“.

Săteniĭ de astă dată se depărtară, clătinînd din cap. Ce greşisără oare de cădea năpasta peste dînşiĭ cu loviturĭ atît de grele?!

A şasea zi ploaia nu contenise de fel. In unele locurĭ şuvoiul rîuluĭ începu a ştirbi din malurĭ. Pe la amiază veni în goana caluluĭ un călăreţ din satul vecin să aducă vestea că podul de acolo se rupsese, că apele aduceaŭ copacĭ urieşĭ, sfărmăturĭ de case şi vite înecate. Toate se adunaseră în ruptura poduluĭ şi neputînd trece maĭ înainte, făcuse un zid în care valurile isbiaŭ clocotind, dar neputîndu-l urni din loc se asvîrleaŭ înfuriate pe de-asupra şi alergaŭ maĭ departe. Dintr-o clipă în alta însă aşteptaŭ ca toate prăzile aduse de apă, să scape din cleştele poduluĭ, şi să fie tărîte cu furie la vale de către valurile ce se măreaŭ văzînd cu ochiĭ. La auzul acestor veştĭ atît de triste săteniĭ începură a plînge. In faţa loviturilor luĭ D-zeŭ nu poate fi bărbăţie. Voiaŭ să-şĭ iee lumea în cap, să fugă de pe locurile aceste atît de oropsite. Bătrînul preot însă îĭ opri. In sufletul luĭ încrezător, buna-voinţa cerească trebuia să aibă fiinţă.

Datoria luĭ era să-ĭ îndemne la credință, să-ĭ îndemne a aștepta minunea dumnezeiască, care nu putea să întîrzie, cînd buzele luĭ eraŭ calde încă de cuvintele înflăcărate a rugăciunelor, ce singur rostise în umbra locașuluĭ sfînt!

Săteniĭ îl știaŭ drept om cu glas la D-zeŭ și-l ascultară. Imprăștiindu-se pe la casele lor, îl urmaŭ încrezătorĭ cu gîndul.

Seara mamele se duseră iarășĭ lîngă copiiĭ lor, dar acuma la sfîrșitul nevinovateĭ lor rugăciunĭ, îĭ îndemnară să spue cu glasul umilit: „Doamne, Doamne oprește ploaia“! După aceasta biețiĭ copiĭ se culcară înfricoșațĭ, aruncîndu-șĭ privirile înspre ferestrele în care ploaia bătea cu ropote, cu apucăturĭ de furie și turbare. Părințiĭ îĭ priviră îndurerațĭ apoĭ se puseră să vegheze. Noaptea cădea neagră ca din iad. Atîta muncă sufletească îĭ obosise peste măsură, le tăiase puterile și-n cele din urmă învingîndu-ĭ, adormiră și dînșiĭ așa îmbrăcațĭ, pe lavițele de lîngă geamurĭ, cu mîinele drept căpătiĭ!

*
* *

Cu sunete puternice, clopotele bisericeĭ începură de odată a tăia miezul nopțeĭ, deslipind întreg satul din brațele chinuitoruluĭ somn. Oameniĭ săriră speriațĭ, ca din preajma uneĭ fiare însălbătăcite! Ușile scîrțîiaŭ lovite cu desnădejde de părețĭ. Intr-o clipă toțĭ înțelesese perzania apropiată. Rîul clocotea în hohote nebune, scăldînd cu apele luĭ spumoase pămîntul, dincolo de malurĭ. Partea de jos a satuluĭ, era maĭ înecată. Primejdia era grozavă și la un pas. Părintele Gheorghe pusese să se tragă clopotele pentru a-ĭ deștepta și apoĭ ca scos din mințĭ, cu capul gol, cu înălbita-ĭ barbă și fața-ĭ înbrăzdată de bătrânețĭ biciuite de ploaie, alerga la poarta fie-căreĭ case, îndemnînd la bărbăție și sfătuind pe toțĭ să-șĭ iee ce puteaŭ strînge în clipă și să fugă pe dealul din dosul bisericeĭ. Vroia cu orĭ-ce preț să scape pe toțĭ aceĭ pe care cuvîntul luĭ încrezător în D-zeŭ, îĭ oprise să fugă maĭ înainte de nenorocire. Strigăte plîngătoare și de ajutor se rîdicaŭ, încălcindu-se cu vaetele clopotelor ce băteaŭ mereaŭ. In dosul geamurilor scăldate de apă, începu să răsară ca niște scînteĭ, luminele opaițelor aprinse

de mînĭ tremurătoare. Era o clipă în care moartea înaintează văzută, în care firea cea maĭ puternică se pierde pe cărărĭ prin care gîndul nu călcase nicĭ odată! Apa, apa nemiloasă înainta cu hotărîre, ducînd peirea unuĭ sat întreg, a unuĭ sat ce se rugase tocmaĭ pentru aducerea ploaeĭ bine-făcătoare, dar nu pentru acest potop ce trebuia să le sfarme tot |agonisitul stingheriteĭ lor vieţĭ!

Barbaţiĭ îşĭ îndemnaŭ femeile nebune de spaimă, bătrîniĭ dădeaŭ sfaturĭ, ĭar copiĭ ţipaŭ sfîşîitor! In staule vitele răgeaŭ rugătoare, cîniĭ urlaŭ spre rîul turbat, iar clopotele sunaŭ a moarte, sunaŭ ca bătute de un vînt prigonitor de viaţă! In faţa morţeĭ, paza vieţeĭ se rîdica însă urieşă, pe neştiute. Intr-o clipire, toţĭ strinsese ce credeaŭ că aŭ maĭ de preţ şi luîndu-şĭ femeile, copiiĭ şi rudele lîngă dînşiĭ, mînînd în mijlocul lor vitele ce speriate nu voiaŭ să meargă, luptaŭ cu puterĭ maĭ mult de cît omeneştĭ, ajutorîndu-se uniĭ pe alţiĭ, spre dealul, altarul de odinioară, stînca de acum, ce avea să-ĭ smulgă din braţele pieireĭ. Şi-n mijlocul acestuĭ năstruşnic vaet al fireĭ, în mijlocul acesteĭ clocotirĭ nebune, sub prăvălirea apelor gîlgîitoare, această grămadă de oamenĭ şi de vite de abia înainta udata pînă la oase, oprindu-se la fie-care pas, în frica clipeĭ ce avea să vie.

Gîndurile sărmanilor oamenĭ se răscoleaŭ înspinate. Şoapte înăduşite, suspinurĭ şi cîte un răget prelung scăpaŭ din mijlocul aceşteĭ lumĭ fugare mînate de aripa neagră a nenorocululĭ. Şi clopotele sunaŭ mereŭ lovindu-şĭ trupul cu limba lor de fier, trimeţînd departe, departe, înspre apele neîmpăcate înarămatul lor glas! Eraŭ svîrcolite de mînĭ puternice, de mînĭ supuse unuĭ gînd răsvrătit!

Dacă altă dată sunase blînd, sămănînd unuĭ cîntec rugător, acum îşĭ răscoleaŭ strigătul, ameninţînd parcă pe mînuitorul dintrugătoarelor ape!

Incepuse a sui dealul, femeile se tîraŭ, înplîntîndu-şĭ mînele în pămîntul înbuibat de apă. Copiĭ încremenıţĭ se ţineaŭ cu mînele îngrădite de gîtul celor maĭ cu putere ce-ĭ purtaŭ pe braţe. Flăcăiĭ sprijineaŭ şi ridicaŭ bătrîniĭ, care din cînd în cînd cădeaŭ cu-n vaet dureros. Vitele îngenunchiaŭ, căcĭ de-abia se puteaŭ ţinea

pe picioarele încărcate de nămol. Era o luptă grea peste măsură, care eșia învingătoare numai de frica primejdiei apropiate. Ajuns în vîrf, acest crîmpeiŭ rătăcit de lume, rămase mut, ascultînd la urletul apei. Rîul părea că rîde de groaza omenească, aruncîndu-și valurile în hohote înebunite. Pădurea se frămînta îngrozită, iar în urmă văile hăuiaŭ înădușit. Un scîrțîit puternic, ca un plîns ascuțit și prelungit despică de odată frămîntul. Era podul ce se desfăcea, căzînd purtat la vale de apele înspumate. O hii nefericiților se deprinsese cu întunericul, așa că puteaŭ să zărească cum șivoaele întunecate își făceaŭ loc repezindu-se în spre satul lor, înecîndu-l fără de milă! Spre marginea lui se și auziaŭ dărămăturĭ, casele îngenunchiaŭ și ele în fața dușmanului neînvins!

După cît-va timp ploaia se înjumătăți ca prin farmec. Vuetul ei micșorîndu-se, dinspre munți părea că se aude milioane de glasuri înfuriate, tropote tunuitoare, zăngănituri îngrozitoare, rîdicate din învălmășagul unui războiŭ de moarte, neinduplecat pentru neamul omenesc, din trupul căruia părîul de sînge se scurgea bolborosind blăstăme în potriva celor ce-l vărsaŭ din izvorul sĕŭ.

* * *

Ploaia încetase cu totul. Își ajunsese scopul! Cerul începuse a se răzbuna în departe și norii se rupeaŭ în fășii zdrențuite. Din geana depărtată se revărsa o lumină slabă, întrupînd faptul dimineței. Un fior trecu prin grămada înțepenită de oameni a căror ochi căutaŭ rătăcitori peste întinsul spumegat al apei. O clipă rămaseră ca îndobitociți în fața priveliștei ucigătoare ce se desvăluia. De odată clopotele liniștite o clipă începură a geme din noŭ întovărășite de hohote de rîs. Sunetul acesta îi făcură să tresară și să-și întoarcă ochii în spre biserică, în clopotnița căreia dascălul ce avînta veștmintele de aramă, înebunise! Frămîntul acestei nopți îi luase mințile! Pentru întâiași dată se uitară să vadă dacă sunt toți ai lor. Unul singur lipsea; părintele Gheorghe.

Ingrijind ca toți sătenii să scape cu viață, și-o jert-

fise pe a luĭ. Sunetul clopotelor, rîsul neîmpăcat al nebunuluĭ ce răsuna aproape de dînşiĭ, pierderea părinteluĭ Gheorghe, îĭ zdrobiră. Prăpădiţĭ, singurĭ şi fără de nicĭ un ajutor în mijlocul acestuĭ potop de ape, căutaŭ întunecaţĭ spre satul lor. Acolo copilărise, acolo crescuse, acolo înşiruise zilele truditeĭ vieţĭ. Şi văzînd cum de asupra locurilor atît de scumpe pentru dînşiĭ nu era de cît o pînză de apă, un plîns sfîşietor, deşărtător de suferinţă îĭ cuprinse.

In urmă un bătrîn se rîdică şi uitîndu-se la dînşiĭ, le spuse cu glasul mîngîietor şi împăcat: „*Aşa a vrut Domnul!*“ Aceste vorbe le amintiră că trebuiaŭ să primească orĭ-ce, cînd a tot puternicul ce-ĭ stăpînia vroia ast-feliŭ. «*Aşa a vrut Domnul*» răspunseră cu toţiĭ făcîndu-şĭ cruce, în timp ce răgetul plîngător a uneĭ vacĭ ce-şĭ rătăcise viţelul, se prăpădia în depărtare.

A. VOJEN

Doar veĭ înţelege

Nu am a-ţĭ spune vorbe-alese şi nicĭ multe
Căcĭ nu urechea-ţĭ voiŭ, ci sufletul s-asculte....
Şi nu le-oiŭ aşaza, silindu-le să cînte;
Doresc al lor cuprins, nu ritmul să te-ncînte

. . . .

De miĭ de miĭ de anĭ, schimbînd doar melodia
Indrăgostiţiĭ zic: «Iubirea mea-ĭ vecia»....
Cu drept cuvînt decĭ tu, de-auzĭ ĭar jurăminte
Te îndoieştĭ-n gînd, căcĭ porţĭ în a ta minte
Un trist, adînc mormînt, în care dorm uitate
Făgăduinţĭ deşarte şi visurĭ spulberate.
Ştiind că-ncrezătoare nu-ĭ fi, de mult încerc
Să fug de tine; dar precum razele-n cerc
Ajung acelaş loc, de-apuc pe orĭ-ce cale,
Eŭ ceasurĭ zăbovesc în preajma caseĭ tale!....
De ce? Iubire-ĭ oare? Poţĭ să numeştĭ iubire
Anĭ lungĭ de aşteptare şi-un vis de fericire?
Astă-zĭ ca ĭerĭ, demult, de prea demult îmĭ pare
Că viaţa e-o lungă prea lungă aşteptare.
Şi fiind-că dat mi-a fost să bat cărarea vieţeĭ
Voiŭ face precum fac apururea drumeţiĭ:
Ziua pribegi-voiŭ; spre sară mi-oiŭ alege
Sfîrşit de drum — fereasta-ţĭ doar tu veĭ înţelege
Tot ce nu pot să-ţĭ spun; căcĭ vorba e saracă,
Cu-al eĭ îngust vestmînt, un suflet nu se-mbracă;
Şi-atuncĭ cu o zimbire ca raza dimineţeĭ
Veĭ lumina sfîrşitu-mĭ drum, sfîrşit şi vieţeĭ.

Nu-ĭ vina ta

Iar eŭ, drept adevăr luam
Eresul vorbelor blajine,
Ce astă-zĭ încă-n minte am
Cînd mă gîndesc cu dor la tine.

Cum aĭ putut să nărueştĭ
Aşa frumoase visurĭ sfinte?
De-aĭ şti ce vinovată eştĭ....
Dar cum să-ţĭ maĭ aducĭ aminte!

Cît de amar îmĭ pare rău
Că mi-a fost dat norocul vieţeĭ....
Iubirea-ĭ undă de pîrău;
Te-aĭ dus, drag vis al tinereţeĭ!

. . . .

Nu-ĭ vina ta — a nimănuĭ,
Nebuniĭ multe pot să vree;
Eĭ vor, dar cu putinţă nu-ĭ,
Să schimbĭ-n înger o femee.

Eternitas

In juru-ţĭ răsar trandafirĭ
Şi-amestec dulcea mireazmă,
Cu spusele sfinteĭ cetirĭ,
Pe cînd lumînărĭ în sclipirĭ
Plîng un cristal cu aghiazmă.

Cerul cel jalnic prin fereştĭ
Trimete de scînteiază
Luminile lumeĭ cereştĭ.
Privindu-te parĭ-că trăeştĭ;
Că ochi-ţĭ pe-aĭ meĭ s-aşază.

Veşnic în minte-o să-mĭ rămăĭ
Gătită în albă maramă
Ţesută cu florĭ de-alămăĭ
Frumoasă ca visul dintăĭ,
Ca şi madona din ramă.

Am avut dreptate cînd am semnalat poezia „Nihil“ a d-luĭ Vojen, ca una din cele maĭ bune ce s-a scris în romănește și ca o capo-doperă ca stil și cugetare.

Numaĭ poeziile romîne cele bune aŭ onoarea de a fi traduse în limbĭ străine și între aceste și poezia „Nihil“ a d-luĭ Vojen a fost tradusă și publicată în revista ilustrată „Der Salon“ din Viena No. 4 din 10 Ianuarie 1901, de către reputatul poet german Alfred v. Wurmb, care cunoaște limba noastră.

Iată această traducere:

NIHIL

Aus dem Rumänischen des ALEXANDER VOJEN, übersetzt von
ALFRED v. WURMB

Des Lebens dunkle Wellen
— Woher? Du weisst es nicht —
Sie schäumen und sie quellen,
Wohin? Du weisst es nicht.

Du lechzest nach dem Borne
„Erkenntniss“; strebst ihm zu —
Doch hinter dir und vorne
Schaust nichts als Gräber du.

Du kommst—um geh'n zu müssen
Obgleich du 's nicht gewollt,
Und *das* ist all' dein Wissen:
Dass jeglich Sein verrollt.

Und schliesslich streckt dich nieder
Der Tod nach kurzer Frist,
Auf dass du werdest wieder —
Was du gewesen bist . . . .

Ein *Bindestrich* mir scheinet
Die ganze Lebenszeit,
Der uns das *Nichts* vereinet
Mit der *Unendlichkeit*. . . . . .

DĂRI DE SAMĂ

GURA LUMEI

Dramă în 4 acte de d. I. Găvanescul

Printre piesele noastre originale, drama d-luĭ Găvănescul, o-cupă unul dintre cele dintîĭ locurĭ. Luată din viața de toate zilele, făurită din crîmpeie atît de obișnuite în sînul societățeĭ noastre, a-ceeașĭ maĭ peste tot locul, *Gura Lumeĭ* e îmbracată în haina a-devăruluĭ. Personajele care țes întîmplările ce întrupează piesa, aŭ în sufletele lor părțĭ, pe care de multe orĭ le-am ghicit în acele ale persoanelor de a căror fapte ne-am lovit în cărarea viețeĭ străbătută de noĭ.

Cine nu a cunoscut un *Andrian* bătrînul, un *Pavelescu,* un *Iosefianu* și chiar o D-șoară Iosefianu? Cît despre toate cele-lalte personaje femenine, nicĭ nu mai încape vorbă; ele trăesc tot-deauna în vederile noastre, lîngă noĭ. De aceea ele nicĭ nu-s alese în dramă; sunt luate de către autor la întîmplare. Deși fie-care din ele aŭ cîte o particularitate, aceasta totușĭ duce la acelaș scop: *clevetirea.* Clevetirea e aceeașĭ; *gura lumeĭ* o găseștĭ pretutindenĭ pentru motivul ușor de înțeles, că peste tot locul e lume. Chiar *Victor Muran* nu poate fi străin de noĭ, căcĭ din fericire, și aci e contrastul pieseĭ, alăturea de bîrfitorĭ nu putem nimenĭ nega că nu am întîlnit în preajma noastră, din cînd în cînd, și cîte un prietin

bun sfătuitor, de care ca şi Petre ne-am despărţit dacă nu printr-o întîmplare atît de fatală, dar prin o răcire de sentimente datorită poate tot aceluiaşĭ balaur cu gură *„mare, mare..... nesfîrşită, fioroasă“* a balauruluĭ prin care autorul personifică gura lumeĭ.

Din mijlocul acestor personaje numaĭ tipul luĭ Petre Andrian pare a fi străin de noĭ. Deşi poate întîlnit în calea noastră de multe orĭ, ochiĭ noştriĭ deprinşi cu *obişnuitul*, nu l-a putut scoate din totul celor-lalţĭ. Starea luĭ sufletească fiind lunecată de pe drumul normal al eĭ, înfăşurată în gradul cel maĭ înalt de o frică moştenită, a trecut amestecată cu cele-lalte stărĭ sufleteştĭ, aceleaşĭ în tot-deauna pentru noĭ. Dar după cum pictorul găseşte nuanţe nesfîrşite acolo unde ochiul nostru nu întîlneşte de cît unitate de culoare, tot aşa ochiul şi simţul psihologuluĭ găseşte nuanţe sufleteştĭ, acolo unde pentru noĭ e aceeaşi perindare de viaţă. Pe lîngă cîte durerĭ sufleteştĭ nu trecem zilnic fără ca simţirea noastră să fie atinsă cîtuşĭ de puţin! Aceasta nu e o învinuire, căcĭ nu toţĭ sunt făcuţĭ pentru a cerceta şi zugrăvi în culorĭ saŭ vorbe, ascunsurile fiinţeĭ noastre.

Petre Andrian e tipul a căruĭ lumină dă întreaga strălucire a pieseĭ. Toate cele-lalte personaje orĭ cîtă acţiune aŭ în trupul pieseĭ, par schiţărĭ pe lîngă adevărata zugrăvire psihologică a luĭ Petre.

Dîndu-ne acest tip d. Găvănescul ne-a dat măsura talentuluĭ D-sale. Faptul *obişnuituluĭ* nostru cu lumea ce ne înconjoară, ne ace pentru moment a crede în persoana luĭ Petre Andrian întruparea uneĭ creaţiunĭ, cu toate că după cum am spus ea nu e de cît o admirabilă zugrăvire, după un model neobişnuit vederilor noastre.

Complecta neştiinţă a mulţimeĭ în calificarea stărilor sufleteştĭ, ne e dată în scena din actul al 2-lea, cînd Petre vine ameţit de întrebările curioşilor, în salonul înţesat de lume. Toţĭ ceĭ de faţă îl ĭaŭ drept adevărat nebun, ĭar nu drept un om rătăcit o clipă.

Această falşă părere întemeiată şi maĭ bine prin plecarea luĭ la Paris, prin visita dată luĭ Charcot, înterpretată la rîndu-ĭ atît de prost de către ceĭ ce auzise de dînsa, prin frica D-neĭ Andrian de zvonurile ce deja eşise, prin întoarcerea şi însuşĭ frica luĭ Petre, dă loc la desnodămîntul nespus de trist al pieseĭ. In faţa uneĭ stărĭ sufleteştĭ maĭ grele, a căreia deslegare cere o gîndire maĭ îndelungă, mulţimea inconştientă e deprinsă a scăpa din încurcătură prin aruncarea epitetuluĭ de *nebun*. Ast-feliŭ cum de multe orĭ ni s-a în-

tîmplat, am văzut daţî drept nebunî oamenî originalî, cugetătorî, care prin modul lor de a fi implicit trebuiaŭ a forma o notă discordantă în felul de a simţi a celor cel înconjuraŭ. Petre Andrian cu răscolirea sufletească din acea clipă, nu putea trece de cît drept un nebun. Aceasta e şi cauza nefericireĭ luĭ din urmă. Iuţeala cu care el luneca pe panta nebunieĭ, e îndrituită deci în urma acesteĭ scene, şi maĭ cu seamă dacă luăm în vedere firea luĭ slabă. De la început pînă la sfîrşitul pieseĭ acţiunea luĭ sufletească e dusă cu-n mare talent.

Victor Muran e un personaj perfect de bine definit, care faţă de Petre Andrian dă loc unuĭ puternic contrast. D-ra Iosefianu deşi în raport cu cei-l-alţĭ are un rol destul de mărginit, e schiţată puternic, arătîndu-ne pe depiln caracterul uneĭ fiinţĭ cu nerviĭ bolnavĭ. D-nu Andrian e o fidelă copie după natură, cunoscută de toţĭ. Sfîrşitul drameĭ e dat cu destul talent şi ultima scenă în care Petre readus după ce făptuise crima, deşi e cuprinsă într-o mică acţiune e cea maĭ puternică şi acea care-ţĭ loveşte maĭ mult simţirea. Efectul eĭ e cu atît maĭ tare cu cît la eşirea luĭ Petre cu revolverul în mînă cuprins de furia nebunieĭ, pentru a făptui omorul, el pare a fi slăbit pentru o clipă.

Cîte-va cuvinte voiŭ spune asupra interpretatoruluĭ luĭ Petre Andrian, d. Dragomir, care cu deosebit talent a susţinut acest greŭ rol. Deşi părerea multora e că mergea prea cu putere spre braţele nebunieĭ, cu toate acestea luînd în consideraţie că la rîdicarea cortineĭ Petre e arătat ca deja pus sub înriurirea sfaturilor luĭ Muran şi că deci frica de ce-o spune alţiĭ, începuse de pe atuncĭ a-ĭ înlănţui sufletul, frica ce are o înriurire nemărgenită asupra luĭ în urma sceneĭ salonuluĭ, întrepretarea d-luĭ Dragomir nu poate fi de cît cea adevărată.

Ceia ce urăm d-luĭ Găvănescul e de a-şĭ aminti maĭ des că teatrul are nevoie de asemenea originale. Deşi publicul nostru e cam nepăsător faţă de producţiile noastre propriĭ, ne răzămăm pe conştiinţa scriitoruluĭ, cînd facem asemenea cererĭ. Va reveni poate şi la noĭ ziua, cînd piese ca *Gura Lumeĭ* vor ocupa scena teatrelor serĭ de-a rîndul, apreciate de mulţimea care va începe a se convinge că şi noĭ avem scriitorĭ de o valoare netăgăduită, ca acea a d-luĭ Găvănescul.

Emilgar.

DOCUMENTE

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă [1]

1858—1859

I.

Principatele-Unite a Moldoveĭ şi a Valahieĭ
Căimăcămia Principatuluĭ Moldoveĭ

D-sale Coloneluluĭ Alecu Cuza

Considerînd deosebitele merite ce vă caracterizază, Căimăcămia găseşte de cuviinţă a vă însărcina, în funcţia ce ocupaţĭ, şi cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de aşăzămînt, pănă la înlocuirea postuluĭ de Hatman; rămîind în speranţă că-ĭ veţĭ da tot concursul în îndeplinirea mareĭ sale misiĭ [2]).

Catargiu—V. Sturza—Panu.

Pentru secretarul de Stat
Dir. A. Fotino

No. 9.
Iaşĭ în 23 Octombrie
1858

1) Cu prilejul scriereĭ domnieĭ luĭ Cuza-Vodă, scriere ce sperez s-o daŭ în curînd la tipar, domnul Teodor Rossetti, cumnatul fostuluĭ domn, mi-a pus la dispoziţie o foarte bogată şi preţioasă colecţiune de documente originale din arhiva privată a principeluĭ, care documente aŭ rămas în păstrarea Alteţeĭ sale Principesa Elena, după moartea domnitoruluĭ. Autorizat de d. T. Rossetti, daŭ la lumină o parte din aceste documente, acele ce se pot publica de o cam dată.

2) Acest ordin va hotărî nedumerirea ce s'întîlneşte asupra postuluĭ ce a ocupat Alexandru Cuza în timpul Căimăcămieĭ. Nu a fost ministru de războiŭ titular, ci numaĭ loco-ţiitor. Era de maĭ înainte *ajutorul Şefuluĭ Oasteĭ*, după cum se vede din o altă adresă originală din 22 Septembre 1858, pentru aşezarea de garnizoane în Besarabia.

Documente relative la recunoașterea alegereĭ îndoite

II.

Depeșa luĭ Labanoff, ambasadorul rusesc din Constantinopole, cătră principele Gorciacoff din 7 Fevruarie 1859.

La porte considère élection de Couza dans les deux principautés comme une violation de la convention. S'appuyant sur l'article 27 du traité de la convention, elle demande par télégraphe la convocation d'une conférence; elle espère qu'une décision unanime des puissances, notifiée aux populations, préviendra la nécessité d'une intervention armée, et en attendant ne reconnait en Valachie d'autre autorité que la Caïmacamie.

Labanoff

III.

Scrisoarea luĭ C. Negri, agentul Principatelor-Unite la Constantinopole cătră Alexandru Ioan I, din 14/26 Maĭ 1859.

Il parait que décidement les conférences ont commencé cette fois; et il serait bien nécessaire, qu'ayant enfin pris une décision dans notre question, on la mit sans plus tarder à exécution, continuant en suite à s'occuper du reste. Et cela, parceque les intrigants et ambitieux, de la Valachie surtout, se sont mis en campagne pour empêcher la double élection de votre Altesse de réussir. Nous apprenons qu'il y a des émissaires qui travaillent dans ce sens à Paris et à Londres, encouragés qu'ils se croyent par la façon dont cette question est trainée en longueur. Votre Altesse ne doit pas ignorer non plus qu'un congrès européen va avoir bientôt lieu, et sera dit-on tenu à Bruxelles, de preférence à Berlin et Londres.

Ici il n'y a rien de nouveau, si ce n'est, qu'après la revue d'une division faite par S. M. le Sultan, la cavalerie et l'artillerie de cette division sont parties pour

Choumla par la voie de terre, tandis que l'infanterie va être bientôt embarquée sur des bateaux à vapeur de l'Etat, pour être transportée à Varna et continuer de là, par terre, sa marche sur Choumla, lieu de sa destination actuelle. Son Altesse de grand visir se porte mieux, mais ne pourra de longtemps s'occuper d'affaires.

Nous continuons à attendre les événements avec beaucoup de patience et nous avons l'honneur mon prince d'être

de Votre Altess Sérénissime

Les très humbles et obéissants serviteurs

le 14/26 Mars 1859
Constantinople

C. Negri

IV.

Scrisoarea luĭ C. Negri către domnitor, din 14/26 Aprilie 1859.

Nous apprenons qu'on s'est assemblé trois fois déjà en conseil de ministres à la Sublime Porte, au sujet de l'investiture de votre Altesse;—que le grand amiral Mehemet-Ali-Pacha s'est résolument prononcé contre, et que les autres ministres, tout en étant assez de son avis, n'avaient cependant encore rien decidé; — que d'ailleurs, avant la fin du baïram qui sera dans huit jours d'ici, ils ne peuvent présenter une solution quelconque à Sa Majestê le Sultan. Aussi nous sommes résolus, sauf l'aprobation de Votre Altesse, de demander à cette époque une reponse catégorique et de nous retirer en cas de refus. Nous prions en conséquence, Votre Altesse, de vouloir bien se rappeler, que depuis trois mois passés que nous avons quitté le pays, nous n'avons reçu d'elle aucune autre instruction, et que dans ce cas de refus, en dehors de ce que nous pourrait dire Monsieur le Ministre de France, dont Votre Alttesse nous a écrit de suivre les conseils, nous serions bien aise d'avoir de nouvelles instructions.

D'après les nouvelles télégraphiques parvenues ici, l'armée française était entrée en Piémont et à Gènes, et l'on attendait l'Empereur Napoléon hier soir 27 à Turin. Ce matin on a aussi reçu la nouvelle que, de leur coté, les Autrichiens avaient passé le Tessin. Le bruit court qu'en dehors d'une alliance offensive et défensive entre la France

et le Piémont, il y en a une toute semblable entre la France et la Russie. Nous avons encore appris de bonne source, que par circulaire à ses Ministres à l'etranger, la Turquie s'est déclarée neutre dans le conflit qu'elle regrettait de voir surgir centre les puissances, ses alliées ; que si elle armait de son coté, c'était dans le but de maintenir le bon ordre dans ses Etats. Elle arme de tous cotés ; les redifs afluent de Trebisonde, Brousse, Angora, Smyrne. Aussitôt arrivés ici, ils sont habillés, armés et expediés à Choumla, quartier géneral. On parle aussi d'un appel aux bachibousouks par enrolement.

Nous avons l'honneur d'être

de Votre Altesse Sérénissime

Les très humbles et obéissants serviteurs

Le 14/28 Avril, Constantinople *C. Negri*

Monsieur Filipesco ayant rencontré aujourd'hui l'ambassadeur d'Angleterre chez le général Durando, Son Excellence lui dit qu'il pressait de toutes ses forces la Sublime Porte dans son propre intèret, à accorder l'investiture. Qu'en cas que la S. Porte ne le voulût point, elle ne pourrait plus guère compter sur les cinq puissance signataires du protocole du 14 avril, lorsqu'elle aurait encore quelque chose à leur demander, relativement aux stipulations faites en commun, par rapport aux Principautés. Son Excellence dit encore, qu'il nous fallait user, dans nos procedés ici, de la plus grande modération, pour ne mettre aucun tort de notre côté. Mais en cela il n'y a rien à nous reprocher ; car nous ne sommes jamais sortis des bornes des convenances et de la patience la plus exemplaire.

C. Negri

V.

Depeşa luĭ Bulwer, ambasadorul Angliei din Constantinopole, către Colqhoun consul englez din Bucureştĭ, 27/8 Aprilie 1859.

Latter part of your telegram of 18 not correct; double election is recomanded as an exceptional case to approval of Porte and will probably be assenter to.

Traducere. Partea ultimă a telegrameĭ datată din 18 nu este corectă. Indoită alegere este recomandată ca un caz excepţional la aprobarea Porţeĭ care probabil va încuviinţa o.

VI.

Scrisoarea luĭ C. Negri către domnitor, din 11/23 Maĭ 1859

Nous attendons d'un jour à l'autre que la Sublime Porte donne une réponse aux ambassadeurs, laquelle retarde parait-il, parceque les Ministres ne sont pas tous d'accord sur sa rédaction. Les uns veulent la donner purement et simplement, dans le sens de la dernière decision des conférences, afin d'en finir avec cette question; les autres au contraire y veulent mettre de nouvelles conditions restrictives, et prétendent surtout que Votre Altesse vienne ici chercher Elle-même son investiture, donnée par un firman pour la Valachie et un autre pour la Moldavie. Ce désaccord ne laisse pas que de beaucoup impatienter les ambassadeurs eux-mèmes, malgré qu'ils nous conseillent toujours la modération, à laquelle Dieu merci nous n'avons pas fait défaut. Nous croyons que ce retard a bien aussi une cause occulte que nous chargeons Monsieur Golesco d'expliquer à Votre Altesse. Voyant presque tous les jours ici des envois de troupes dans la Mer Noire, comme nous n'avons pas manqué d'en informer Votre Altèsse, toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là-dessus aux ambassadeurs de France et d'Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assurés que dans aucun autre cas ces troupes n'entreraient chez nous, si ce n'est lorsque une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu'il faut néanmonis avoir cette éventualité en vue, et penser dès à présent à ce qu'il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution. Aussitôt que nous aurons conaissance de la réponse qui sera faite ces jours-ci aux ambassadeurs par la Sublime Porte, nous nous empresserons de la faire parvenir à votre Altesse. Monsieur le Conte de Lallemand nous a dit que de cette réponse, il n'y aurait que l'investiture qui nous regarderait directement, et que la nouvelle restriction que la Sublime Porte y metrait pour condition, ne regarderait que les cinq puissances, et serait une affaire à traiter entre elles seulement et la Sublime Porte. Ce matin viennent de sortir du port sept navires armés en guerre, pour aller croiser dans l'Adriatique — et l'on dit que le chiffre de l'armée entre le Danube et l'Adriatique sera

porté à 150 mille hommes. On parle sourdement ici d'une grande rencontre entre les Français et les Autrichiens en Italie; mais rien n'est certain, le télégraphe ne fonctionnant plus pour les nouvelles de la guerre.

Nous avons l'honneur d'être

de Votre Altesse Sérénissime

Les très humbles et obéissants serviteurs

C. Negri

VII.

Depeşa luĭ Librecht, omul de încredere al domnitoruluĭ, datată din Bucureştĭ către dînsul la Iaşĭ, din 19 Maĭ 1859.

La nouvelle que j'ai eu l'honneur de communiquer à Votre Altesse, venait de bonne source. Malgré cela je suis allé aux informations chez le consul général belge et il m'a répondu ce qui suit: Il y a eu conseil d'ambassadeurs à Constantinople, où il a été décidé que, vu le retard que met la Porte à l'envoi de l'investiture, ordre sera donné aux consuls et agents des principautés de reconnaître officiellement la double élection de Votre Altesse, et effectivement quelques uns de ces M-rs ont reçu ordre préalable et communication de la décision du conseil d'ambassadeurs. Il leur est annoncé toutefois, qu'il recevront sous peu les ordres définitifs de leurs ministres respectifs directement. Les consuls des puissances qui n'ont pas adhéré aux conféreuces ont informé de ceci leurs gouvernements et on demandé des instructions dans le même sens.

J'aurai l'honneur de tenir Votre Altesse au courant de ce que j'apprendrai dans cette question. J'expédierai de suite les objets en question.

Librecht

VIII.

Depeşa luĭ Librecht din Bucureştĭ către domnilor Iaşĭ, din 19 Maĭ 1859.

Je tiens d'une source officielle que cinq des grandes puissances, signataires de la Convention, qui ont reconnu la double élection, ont donné ordre à leurs agents et con-

suls généraux dans les Principautés-Unies de reconnaître officiellement l'élection de Votre Altesse au trône des principautés-Unies, et dans ce but de lui présenter leurs félicitations. Cette reconnaissance aura lieu incessamment ; les agents et consuls généraux de ces puissances doivent se réunir pour s'entendre à cet effet.

I'ai reçu les objets commandés en Belgique.

Librecht

Documente privitoare la complotul din 1859

IX.

Depeşa coloneluluĭ Fotti din Focşanĭ cătră Domnitor la Iaşĭ, din 26 Ianuarie 1859.

Pe Muşat-beiu, Jan Macrinschi şi Vicenz Pohastru i-am pornit în acest ceas spre capitală. Ofiţerul Crăescu cu maĭ mulţĭ jandarmĭ călărĭ şi în trăsură îĭ întovărăşesc. Noaptea vor sta pe loc pe la căzărmile jandarmăreştĭ ; am socotit maĭ nimerit să fie conduşĭ pe la Tecucĭ, Bîrlad şi înainte, aicĭ este linişte. Să trăieştĭ Măria ta.

Colonelul Fotti.

X.

Ordinul Domnitoruluĭ cătră Consiliul de Miniştri, din 2 Aprilie 1859.

Consiliuluĭ,

Primind via mărturisire noastră de mulţămirĭ pentru sincerile felicitărĭ a consiliuluĭ cu prilejul atentatuluĭ ce s-aŭ întimpinat la vreme, veţĭ mulţămi tot odată tutualor instanţielor de acolo, comunităţeĭ capitaleĭ, corpuluĭ avocaţilor ce asemenea m-aŭ felicitat. Recomandăm serioasă luare aminte Miniştrilor justiţieĭ, spre grabnica înaintare lucrărilor tribunalelor competente, privitoare complotuluĭ polon, acărora şef e Muşat-beiu. Atentatul de aicĭ

pare a fi o consecvență, planul este străin, cărora ne maĭ rămănînd alt mijloc spre a opri noul ordin de lucrurĭ ce va aduce cu grăbire la unirea desăvîrșită și prin urmare la mîntuire și țăreĭ, confirmarea îndoiteĭ alegerĭ urmînd a fi în curînd un fapt, după toate știrile din Paris.

Domnilor Minștri! Au venit vremea să ne exprimăm asupra grăbiteĭ adeziĭ Ministeriuluĭ fără discuție ce a provocat votul majorităţeĭ adunăreĭ la amendamentul d-luĭ Cogălniceanu și că profesia noastră de credință, desăvîrșita unire a Principatelor sub un prinț străin este una din cele maĭ viĭ dorințĭ a noastră, privind-o ca o tărie mîntuitoare țărilor surorĭ. Am cerut noĭ în vreme acest bine de la puterile garante, precum am comunicat știință și adunăreĭ, și nu Ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noĭ a îndeplinireĭ aceșteĭ dorințĭ ni se pare a fi o adevărată putere morală ce devine legitimă. Din partea adunăreĭ însă, cînd ea trebue să fie pe tărîmul constituțional, cînd are un domn din sînul eĭ și ales cu unanimitate de ambele țărĭ surorĭ, ar părea a fi o doleanță în potriva (sic) chiar a domnuluĭ și o imprudență pe care vrăjmașiĭ nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în potriva tuturor puterilor garante.

Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferenților, și avem cu ce preface această cerere în factum care ar trebui sprijinită prin putere, dacă s-ar refuza?

Aceste din urmă sunt, domnilor, considerațiile ce Ne au oprit a desăvărși acum de odată întreaga unire. Am zis: de și domnilor credeam că dorința unireĭ a fost îndestul exprimată de către toțĭ și în toate, reînoim iarăși jurămîntul solemn de a face tot ce este în putință spre desăvărșirea uneĭ unirĭ întemeiate și întreagă a țărilor surorĭ, la tot prilejul ce vom socoti priincios. Noĭ nu avem alte dorințĭ decît adevărata fericire Principatelor.

Chemăm dar serioasa luare aminte a comitetuluĭ și păzirea liniștei obșteștĭ.

Dumnezeŭ să va păzască.

Domnul stăpînitor.

Documente privitoare la răscoala grănicerilor din 1859

XI.

Depeşa generaluluĭ Macedonschi din Tecuciŭ către domnitor la Iaşĭ, din 5/17 Maĭ 1859.

Sosind acum aicĭ din Tecuciŭ, am găsit compania a 5-a din regimentul al 3-lea gătindu-se de plecare la Focşanĭ, chemată fiind de administratorul districtuluĭ Rîmnicul-Sarat, prin depeşă telegrafică, în care zice ca grăniceriĭ s-aŭ revoltat, umblă prin oraş, bat şi jăfuesc pe oameniĭ. Eŭ am ordonat ca compania să meargă în marş silit pe de-o parte, ĭar pe de alta supun plecat la cunoştinţa Inălţimeĭ Voastre, rugîndu-vă să bine-voiţĭ a-mĭ da deslegarea, ca la extremitate să întrebuinţez puterea, spre a supune pe rebelĭ, şi a sta în Focşanĭ pînă la desăvîrşita potolire şi pornire a grănicerilor la lagăr, în care caz urmează să trimet ordinele numireĭ mele la Bucureştĭ prin d. Kreţulescu, saŭ să-l las pe d-luĭ aice şi eŭ să mă duc acolo. Aştept ordinul Inălţimeĭ Voastre aci în Tecuciŭ.

General *Macedonski*

XII.

Depeşa luĭ C. Grădişteanu administratorul jud. Putna, către domnitor, din 5/17 Maĭ 1859.

Atît grăniceriĭ de la Bădenĭ, cît şi ceĭ din Focşanĭ s-aŭ revoltat, cerînd a se elibera pentru tot-deauna din serviciŭ; acum umblă prin oraş bătînd şi spărgînd. Mijloace de înfrănare nu avem, din pricina că dorobanţiĭ simpatizează cu ĭeĭ.

Trimeteţĭ Măria ta cît maĭ neîntîrziat batalionul de la Tecuciŭ, căcĭ nu răspund ce se poate întîmpla cu aceştĭ oamenĭ înverşunaţĭ.

Adm. *C. Grădişteanu*

XIII.

Depeşa luĭ C. Grădişteanu, administr. jud. Putna, către domnitor la Iaşĭ, din 5/17 Maĭ 1859.

Cu ajutorul dorobanţilor şi a d-luĭ inspector, grăniceriĭ s-aŭ alungat afară din oraş. Restul (?) este răŭ rănit cît şi mulţĭ din grăniceri. Acum este liniştea cea maĭ mare; mă grăbesc a supune toate aceste la cunoştina Măriei Voastre.

Administrator, *C. Grădişteanu*

XIV.

Depeşa luĭ Robescu din Focşanĭ către domnitor la Iaşĭ, din 6/18 Maĭ 1859.

Mă grăbesc a respunde, cu toată supunerea, că ordinul domneşte în ceasul acesta. Grănicerii s-aŭ desarmat şi s-aŭ scos din oraş, cu toate aceste domnul Robescu (?) şi subiscălitul, aşteptăm cu nerăbdare sosirea companieĭ de la Tecuciŭ.

C. Robescu

XV.

Depeşa generaluluĭ Macedonschi din Bucureştĭ către domnitor la Iaşĭ, din 9/21 Maĭ 1859.

De la puntul Beşet s-aŭ primit ştafete, prin care se arată că la 7 a curenteĭ, vrînd a se porni cu grăniceriĭ spre Tagar, n-aŭ vroit nicĭ cu un chip să meargă, sub cuvînt că ĭeĭ nu sunt volintirĭ, şi că tot asemenea aŭ făcut şi aceĭ de la Turnu-Măgurele, şi că ĭeĭ se duc a păzi pichetele la rîndul lor, şi că vor goni pe recruţiĭ înfiinţaţĭ din noŭ, ĭar dintre dînşiĭ 6 căprarĭ şi 21 de grănicerĭ, cu toate ameninţările ce le-aŭ făcut tovarăşiĭ lor, s-aŭ arătat credincioşĭ ordinilor ce s-aŭ dat; s-aŭ răspuns comandiruluĭ, ca, potrivit ordinuluĭ ce i s-aŭ trimis prin ştafeta la 6 a curenteĭ, să rămîe concentrarea grănicerilor; de-o cam dată să trimată numele acelor căprarĭ şi grănicerĭ care în-

țelegînd misia lor, s-aŭ arătat credincioșĭ la îndeplinirea ordinuluĭ; aceasta plecat se supune la cunoștința Măriei Voastre.

Șeful de căpitenie la oștirea romînească
General *Macedonschi*

XVI.

Depeșa generaluluĭ Macedonschi către domnitor la Iașĭ, din 10/22 Maĭ 1859.

Intru acest minut se primi ștafeta cu data de la 7 a curenteĭ, de la comandirul comp. 3 de grănicerĭ al punctuluĭ Calafat, arătînd că: adunînd grănicerii, pe cînd a dat comanda de pornire, ca să vie în lagăr, s-aŭ împotrivit, sub cuvînt că nu voesc a-șĭ lasa familiile, adăogînd că ieĭ, fiind grănicerĭ pentru paza cordonuluĭ, acolea vroesc a rămînea. După mijloacele întrebuințate de ofițerĭ, cea maĭ mare parte convingîndu-se, aŭ și pornit, până la marginea orașuluĭ Calafat. Aceĭ care începuse scandalul, aprinșĭ de ură pentru cei-l-alțĭ, aŭ eșit înainte și le-aŭ strigat, acel ce va merge un pas, va fi mort, puind în manevrare chiar umplerea armelor. Maĭ în urmă însă, după maĭ multe deslușirĭ ce li s-aŭ făcut, aŭ pornit și comandirul a mers cu dînșiĭ la 1-a stație, la satul Mozăția.

Ministerul avînd în vedere că pornirea grănicerilor s-a făcut înainte de-a se primi ordinile ce le-am trimis prin ștafete, pentru amânarea concentrăreĭ lor, până la al doilea ordin, spre îndeplinirea celor ordonate de Măria Voastră, s-a pornit un ofițer într-adins ca să le arăte a se înapoi și să adaste pe la locurile lor la al doile ordin; Aceasta plecat se supune la cunoștiința Măriei Voastre.

Șeful de căpitenie al oștireĭ
General *Macedonschi*

XVII.

Depeșa luĭ I. Bălăceanu, prefectul de poliție din Bucureștĭ, către domnitor, din 19 Maĭ 1859.

Général Macedonski est arrivé et a pris les affaires en main. Falcoyano a contre-signé l'ordonance. La cause

de la révolte des garde-frontières parait être la conduite de quelques propriétaires rouges, tels que Ionnescu, lesquels ont saisi le moment où les soldats quittaient leurs femmes, pour les faire garotter et les envoyer travailler aux champs. Le major Karakasi, Diamides Brateano et de Rossetti seront fortement compromis, si l'enquète se fait sérieusement. Pour cela, il faut qu'ils soient appelés à Bucarest. Le spatar craint d'être désavoué, s'il le faisait ; mais je l'ai rassuré, en lui lisant la depêche de Votre Altesse. La fatalité ou la trahison a fait que l'ordre du ministre de l'intérieur, exemptant les familles des garde-frontières de toute corvée, n'est arrivé à leur connaissance qu'après la révolte. Tels sont les renseignements que le spatar et son aide ont recueillis à Focsani. Mon opinion est, qu'à moins d'un exemple sevère, de telles scènes se renouvelleront, vu l'incapacité ou la perfidie des chefs.

Il y a de grands mouvements de troupes en Bessarabie ; trois divisions plus quelques régiments de Cosaques se sont rapprochés de la frontière moldave. Une coïncidence singulière est que j'ai été prévenu d'une révolte générale des garde-frontières trois jours avant la scène de Focsani, et cela par un Russe qui m'a dit que son consulat travaillait à cela activement. Aujourd'hui ses agents préparent un mouvement en Transylvanie. La chambre n'a pas reprit les travaux, n'étant pas en nombre. Le scandale n'en aura pas moins lieu. Si le désordre se déverse au dehors de l'assemblée, je suis en mesure de le réprimer d'une manière exemplaire ; en pareil cas, je serai doux, mais cruel.

I. Balatschano.

XVIII.

Depeşa ministruluĭ din lăuntru N. Creţulescu din Bucureştĭ, cătră domnitor la Iaşĭ, din 2 Iunie 1859.

Căpitanul Chirculescu, ajutorul inspectoruluĭ jandarmilor, întorcîndu-se de la ancheta ce aŭ fost însărcinat a face în privinţa dorobanţilor de la Brăila, pentru care s-aŭ supus la cunoştinţa Măriei Voastre, aŭ constatat în unire cu administratorul respectiv, că fapta a provenit din chemarea lor în permanenţă la serviciŭ, şi din a lor nede-

prindere cu viaţa de cazarmă. Din numărul de 54 compromişi, 34 fiind fost jertfa amăgireĭ din partea celorlalţĭ, s-aŭ ordonat administratoruluĭ a-ĭ întrebuinţa îndată la serviciŭ, 17 dorobanţĭ şi 3 caprarĭ, dovediţĭ instigatorĭ, se ţin sub arme, şi fiind că toţĭ aŭ arătat căinţa, părerea subsemnatuluĭ este că, mergînd din noŭ ajutorul saŭ chiar inspectorul, ceĭ 17 după gradul învinovăţireĭ lor, să se pedepsească, înaintea frontuluĭ dorobanţilor districtuluĭ, cu pedepse trupeştĭ, degradîndu-se şi caprariĭ.

Rog dar pe Măria Voastră, ca cît maĭ în grabă să-mĭ daţĭ ordin de aprobaţie. De se poate, să ordonaţĭ ca compania, venită din Galaţĭ la Brăila, să maĭ rămăie de-o camdată acolo. După ştiinţele ce am de la cîte-va districte, dorobanţiĭ s-ar pune în mişcare pentru lagăr cu mulţămire.

Ministru din Năuntru, *N. Creţulescu*

Documente în chestiunea turburărilor anti-semite din Galaţĭ

XIX.

Depeşa coloneluluĭ Duca către domnitor, din 1859 fără data lunară.

Asară s-a găsit în Havra jîdovească un copil de 9 anĭ tăeat la amîndouă mînile ; aceasta aŭ întărtat poporul care aŭ adus mare neorînduială shi desfinţarea havreĭ ; linişte s-aŭ restatornicit, dar spre adjutor miceĭ garnizoane de aicĭ, am telegrafisit la Ibraila, pentru a trimete îndată o companie soldaţĭ. D. colonel Fote shi Lupachku care se află aicĭ, vor privighea la buna orînduială. Eŭ care la 6 ceasurĭ dimineaţa am venit în Galaţĭ, Vinerĭ pornesc pentru Bucureştĭ.

Colonel *Duca*

XX.

Depeşa luĭ A. Cantacuzino prefectul de Galaţĭ către domnitor, din 1859, fără data lunară.

Hier soir ont été arreté des Juifs qui s'étaient saisi d'un enfant grec que la police a delivré ; l'enfant a déposé

qu'on l'avait attiré dans la synagogue; les blessures qu'il avait aux mains témoignaient du but du crime. Immédiatement la police a arreté les coupables, reconnus par l'enfant. Malgré le secret gardé par la police, l'affaire a transpiré; j'ai fait moi-même toute la nuit des rondes. Vers le 9 heures du matin, les ressemblements se formèrent; je me suis porté au devant de la sédition, en informant la milice de prendre les armes, des plusieurs (sic) d'individus de toute nation criaient; mort aux juifs, et les attaquaient dans les rues. Avec les moyens dont je disposais, la répression était devenue impossible; la synagogue a été mise è sac, avant l'arrivée de la faible compagnie dont je dispose. La sédition s'etait bientôt répandue, partout où habitaient des Juifs. J'allais seul au devant des perturbateurs jonvers (sic) et Grecs. Plusieurs ont été arretés; des complots se forment parmi la population flottante; tout le monde a fait son devoir. La sédition s'est apaisée; comme mesure pour la nuit, j'ai requis les commandants des forces navales étrangères de me prêter leurs concours; je l'ai obtenu; j'expedie un bateau que l'agence a mis à ma disposition a Jbraila, pour requérir l'assistance du bataillon en garnison dans cette ville.

(fără subsemnătură)

XXI.

Depeșa luĭ Cantacuzin către domnitor, din 1859, fără data lunară.

Le ministère est informé; veuillez donner ordre télégraphique en conséquence; je veille avec toute l'énergie du devoir.

Alexandre Cantacuzène
préfet de Galatz

XXII.

Depeșa ambasadoruluĭ francez din Constantinopol către consulul francez din Galațĭ, din 1859, fără data lunară.

Si une demande du Corps Consulaire auprès du gouvernement parait nécessaire, pour garantir la sureté me-

nacée des Juifs, vous vous concerterez sans retard avec vos collègues, pour la faire dans la forme que vous jugerez la plus convenable; en cas d'insuffisance des forces dont dispose l'autorité locale, concertez vous sans délai avec Mr. le commandant de votre station navale, pour offrir à celle-ci l'assistance d'une compagnie de vos matelots; votre collègue d'Angleterre reçoit les mêmes instructions; faites en sorte que ces ordres soient connus de la population.

XXIII.

Scrisoarea luĭ Al. Cantacuzen prefect de Galațĭ cătră domnitor din 3 August 1859.

Pour un début c'était rude; voilà la troisième nuit que je veille, et demain je veux assister moi-même aux procès-verbaux des inculpés Juifs, dont quelques-uns sont sujets étrangers, que les consuls respectifs seulent assistent en personne. Cette affaire fera du bruit dans la presse étrangère; elle sera exploitée par nos amis, comme votre Altesse le disait; par sa nature même, elle prouvera encore une fois que la protection que les consuls accordent à leur nationnaux est une lèpre dont il faut guérir, coûte que coûte. Les fauteurs de la sédition, ceux qui ont excité le fanatisme, sont sujets étrangers, Grecs et Ioniens—les noms Makri, Roba de Venezia et autres y figurent—plusieurs sont arrétés en flagrant délit de gaspillage. L'affaire en elle-même a été vite appaisée, pour les proportions qu'elle avait prise. Si j'avais eu des forces suffisantes, j'aurais pu localiser à un moment donné l'émeute, sur la place ouverte devant la synagogue; mais lorsque le peu d'hommes dont nous pouvions disposer arrivèrent — le sac de la synagogue était accompli et le mouvement avait gagné les quartiers avoisinants—que faire, où courrir?—en prévision de l'incendie, j'avais fait ranger les pompes devant la synagogue, et le second détachement au debouché de la nouvelle ville, sur la place d'en haut. Alors que les plus enflammés des enragés avaient pris leur rôle vers les quartiers eloignés, la troupe tachait de prévenir, de secourir. J'allais moi-même au devant du flot populaire — souvent

j'ai du parler le grec, pour désarmer les fanatiques, en adressant quelques paroles vives à leur amour propre national ; mais les pillards restaient, et il nous arrivait d'en prendre en flagrant delit. Le mouvement, je dois le dire, était plutôt dirigé contre l'avoir que contre la personne des Juifs ; car dans cette rude journée, où j'ai du me conduire de manière à sauvegarder la dignité du gouvernement, à couvrir la faiblesse de mes moyens par l'ensemble des mesures et par la vigueur de quelques arrestations vigoureuses opérées sur des individus signalés, arrachés du milieu d'une foule compacte—d'après le rapport du médecin il n'y a de connu jusqu'à présent que 30 blessés plus ou moins contusionnés—mais non très graves —pas un mort, 18 hommes et 12 femmes—receuillis dans les rues. Occupé de la tranquilité de la ville, des mesures à prendre, je n'ai pu entrer dans l'examen des causes, ni instruire encore, d'autant plus que j'avais reçu l'avis de Votre fameux Batista—qui mérite une récompense de Votre Altesse—que les Grecs et Ioniens préparaient un débarquement pour le soir.—Le bateau à vapeur était parti pour Braila, pour prendre des troupes ; la garnison était exténuée ; je ne pouvais savoir combien d'hommes on m'enverait, ni à quoi je devrais répondre le soir —l'essentiel était de m'assurer à ce que les matelots ne puissent pas toucher à terre. Au moment des conférences, que dirait l'Europe ? Une boucherie grecque et ionienne serait venue fort à souhait à ceux qui la veulent de toute manière—Non—elle n'aura pas lieu me suis-je dit— ma responsabilité autant que mon amitié pour Vous étaient trop engagées ; aussi j'ai profité de l'offre que le commandant français m'avait fait tant en son nom, qu'au nom de son collègue d'Angleterre, de mettre ses hommes à ma disposition, mais avec la condition expresse que les hommes seraient commandés par nos officiers et accompagnés de nos gens de police et qu'ils auraient les patrouilles confondues avec nos soldats, obéissant au même mot d'ordre.—Ces conditions obligemment acceptées par le Baron Roussin—sans trahir mon secret, celui de Batista, j'ai pris mes mesures pour le soir, en stipulant en outre, que les soldats et marins étrangers rentreraient sur mon ordre à bord de leurs bâtiments. En attendant, arrivèrent seulement 210 hommes

de Braila, vers les quatre heures.—Nos troupes fesaient le service et un service pénible, depuis les $10^{1}/_{2}$ du matin; il fallait de suite relever les gardes.— J'assemblais les officiers supérieurs à la caserne et concertais avec eux les mesures militaires pour la nuit.—Je commandais Stériadi pour la garde des patrouilles du poste, en lui disant que la nécessité m'imposait d'accepter le concours des marins, et en l'invitant d'envoyer son capitaine avec les hommes superflus, pour renforcer les autres troupes, sous le commandement de Loupachko, auquel j'avait fait une communication officielle, de prendre le commandement supérieur. La nuit vint.—Le matin, Cuningham m'a demandé l'autorisation officiellement de mettre un poste à la garde de la Banque de Mih Pold, et cela avant que j'eusse reçu de Braila l'annonce de l'arrivée des troupes: ainsi j'ai du consentir, ne pouvant pas espérer de me rendre maître du mouvement dans cinq heures et demi. — La foule était immense, les faubourgs avaient vomi toutes sortes de gens se mêlant aux séditions. A deux reprises j'ai fait jouer les pompes à incendie contre le peuple, en leur criant c'est pour raffraîchir votre ardeur, mes amis. Tantôt sérieux, tantôt goguenard—je leur montrais — pardon de l'expression que je me fichais d'eux. — Avec cela j'ai tiré deux fois le sabre, poursuivant et arrètant, au milieu d'une foule compacte de mes propres mains, sans blesser personne s'entend — des voleurs en flagrant delit, ou pour arrêter cette canaille d'entrer dans une maison signalée au pillage. Dans toutes ces préoccupations de la journée, Votre Altesse peut penser, que je ne songeais pas à M. Cuningham ni à l'offre qu'il m'avait faite et à laquelle j'avais répondu— Nos mesures prises—les patrouiles ordonnées, la grand'garde postée dans l'auberge vis-à-vis de la maison Steriadi, où j'avais établi mon quartier général— je me suis souvenu des Anglais de Pold et sur le champ j'ai dépéché 5 hommes pour relever les Anglais et les rappeler à leur navire. Après quoi je me suis mis à parcourir la ville—nos hommes avaient pris en attendant du repos—je me rendis à bord des aviso français et anglais, en compagnie de Steriadi, pour faire rentrer les marins dans leurs coquille et pour les remplacer par nos hommes. Rentré à mon quartier, je ne pouvais songer au repos, car je devais donner mes instructions à la police,

pour éviter les rassemblemens du lendemain à près de trois heures et demie, je me suis étendu sur un sopha tout habillé. C'est la première fois que je me couchais, sous le poid d'une immense responsabilité ; vers les six heures j'étais sur pieds pour parcourrir la ville à pied ; à 7 heures ce matin j'arrivais sur la place de la synagogue, au moment où un tas de gens du bas peuples s'amusaient à gaspiller le reste des planches et des papiers qui jonchaient le plancher et la cour de la synagogue—dont il n'est rien resté à l'intérieur—tabernacle, livres sacrés, vases, tout avait disparu brisé, dechiré.— Ses debris m'inspirèrent la crainte, que les curieux se rassemblant, les attrouppements se formeraient, aussi j'ordonnais qu'on enlèva tous ces débris, quand des Juifs tout tremblants implorèrent mon appui, pour sauver ces restes profanés par le fanatisme. Lorsqu'on réclame pour une fortune même un débris de fortune privée, il est du devoir de l'autorité de la protéger, J'ordonnais à la police de permettre aux Juifs, de ramasser leurs parchemins en lambeaux, où ils en trouveraient ; je fis cerner la synagogue par un commissaire appuyé par un peleton de Valaques, et fis tirer les oreilles, par mesure de police, à ces corbeaux qui demandaient les derniers lambaux du cadavre. Toutes les avenues de la place gardées militairement, et malgré les mesures prises—un Juif sujet autrichien demeurant à coté de la synagogue, fut devalisé par deux Bulgares, les nommés Raitchou, ce que j'appris à 11 heures par Marcus Thal qui était venu me remercier au nom de la communauté juive, pour les efforts que je m'étais donnés dans la journée d'hier.—J'allais moi-même examiner la chose et confronter ensuite au consulat l'accusation ; là j'appris qu'un du frères Raitchou avait proposé une composition avec celui qu'il avait volé —j'ai lancé un mandat d'arrêter—et cela à la chancellerie, pour signer ma poste et pour vider le gros des papiers. A peins y étais-je bien établi, qu'on me fit chercher, pour constater quelques soit disant découvertes à la synagogue, de certains souterains.— Je me rendis sur les lieux et fis venir des pompiers et pionniers, pour examiner la chose ; enfin je n'ai pas constaté qu'un lieu d'une forme pour la moins curieuse et une espèce de caveau assez profond, dont je ne connais pas la destination ; des bruits absurdes se répandirent et, malgré

ma constatation que je n'avais rien trouvé de suspect, je devrais peut-être faire une enquète descriptive des lieux et des perquisitions par autorité. A 4 heures, je dînais chez Steriadi lorsque le chancelier du consulat d'Autriche m'y relança, pour me dire que plusieurs sujets avaient été attaqués vers deux heures, par des malfaiteurs isolés—Chiarri était accompagné de Thal, Barochener et d'un autre gros Juif. Nous allâmes à la synagogue et ces Messieurs virent pour la première fois les degâts commis. En même temps, ils me remercièrent, de ne pas avoir employé la violence; car disaient-ils, qu'ils n'auraient pas la satisfaction de pouvoir me remercier. Entré chez moi—je m'étendis un peu pour me reposer, quand on vint m'avertir que Beke, arrivant de Soulina, et ayant appris les événements, avait débarqué une garde de pavillon, et cela sans me prévenir—Quoi faire? Dans certains cas prévus cela se fait, mais jamais sans l'autorisation du gouvernement — Lorsque je me suis rendu chez lui, ses hommes étaient déjà au consulat—je ne pouvais par conséquent plus agir.—Si je les avais rencontrés dans les rues—autre chose, j'aurais pu ou les repousser (chose qu'un homme experimenté n'aurait jamais fait), ou bien ce que j'aurais fait, les inviter à rentrer, jusqu'à ce que leur consul m'aurait officiellement demandé mon consentement à leur débarquement. Dans un pareil moment, il faut agir avec prudence, me suis-je dit, et obtenir par des observations, ce que la force ne peut empêcher. Je me rendis chez Beke et lui présentais l'inconvénient de la chose et l'irrégularité dans laquelle il se trouvait; il voulait monter sur ses grands chevaux, une minute d'irritation de sa part, mais fort convenable quant aux expressions et aux manières, deux minutes de calme de ma part, amenèrent le résultat que je Vous ai mandé par ma depêche télégraphique de ce soir, que j'ai communiquée aussi ou Ministre de l'Intérieur. Ils veulent compliquer, en jouant avec nos sentimens nationaux. Que Dieu fasse que j'entende Votre confirmation comme je n'en ai aucun doute, Monseigneur, et puis, montrons les dents. J'ai laissé dire tous ces Messieurs autour de moi; j'ai assez de calme et de raison pour savoir choisir mon chemin à travers les écueils; aussi vous ai-je fait cette confession complète, pour vous mettre à même, mon Prince, de me donner Vos ordres de chef et

Vos conseils. Je dois répéter cependant, ce que j'ai dejà dit que j'aurais pu peut-être prévenir le mal, si j'avais été prévenu la veille par la police, de tous les événemens. L'on-n'est pas, mon Dieu, sans quelque lecture, et les faits qui se sont produits tant de fois en Orient à propos de Juifs et d'enfants ne sont pas nouveau; connaissant le fanatisme j'aurai pu prévoir. Malheureusement, Bonjean succombe sous le poids des affaires multiples qui lui incombent et par insuffisance d'employés à la chancelerie; j'avais écrit au Ministère. Parmi les commissaires, je ne sais si Beke mérite la confiance des 2 quartiers, car Paléologue est au troisième. Mon Prince, les fêtes de Pâques approchent; on veut ne me laisser que deux compagnies de garnison—que ferais-je Vendredi Saint, alors que les Juifs pendront aux vergues et que la populace cherche à bruler le manequin? Les suites des désordres sont trop proches; je sais mon devoir, en prévenant la crise qui pourrait arriver. Les indemnités ne manqueront pas à nous arriver. J'ai pris toutes les mesures pour rechercher les objet volés, dont une partie a été chargé sur des chariots de Coudalbia et ont nuitamment quitté la ville à travers le fossé. On les poursuit, il est cinq heures.

Je dois finir, en souhaitant à Votre Altesse tout le bien qe je lui désire et en l'assurant de mon sincère atachement et du plus profond respect avec leequel j'ai l'honneur d'être son très-humble, très-obéissant et son fidèle serviteur [1]).

Al. Cantacuzène

O scrisoare privitoare la Domnitorul Alex. Ioan I.

Domnule Xenopol,

Singurul lucrul maĭ interesant pre care ţineam să vi-l comunic, şi al căruĭ autencitate o garantez cu totul, este următorul.

Cuza aflînd că Bolintineanu, care şedea la părinţiĭ meĭ, este plin de datoriĭ şi că mica pensia pe care o primia de la Stat era cu totul neîndestulătoare, căcĭ scrierile

---

1. Scrisoare întèresantă şi prin aceea că arată mania de a scrie franţuzeşte pînă în afacere de serviciu şi cînd cunoşteaŭ aşa de rău limba.

luĭ nu se vindeaŭ, şi, din causa boaleĭ care începea şi de care a suferit, se cerea îngrijire scumpă şi specială pe care tatăl meŭ, om sărac şi împovărat cu o familie grea, nu-i o putea procura, Cuza zic, ştiind toate acestea, a pus să-ĭ se trimeaţă o scrisoare pre care o veţĭ afla la Academie.

Este dată de mine, şi înregistrată în Monitorul Oficial din 4 Iunie 1892 pagina 1557 la No 108 din documentele primite de Academie.

Ir acea scrisoare un negustor spune luĭ Bolintineanu că l-a înşelat odinioară cn o sumă de banĭ, şi, avînd remuşcărĭ, i-o restituie.

Cuza, cunoscînd mîndria poetuluĭ, a găsit acest mo l de a-ĭ veni în ajutor. Dania şi scrisoarea aŭ fost date tătăluĭ meŭ de un aghiotant al palatuluĭ şi în urmă înmănată luĭ Bolintineanu.

Această faptă a mareluĭ domnitor, arătînd nu numaĭ bunătatea sa dar încă şi delicateţa sentimentelor sale, am crezut că este bine să fie cunoscută.

Primiţĭ vă rog. D-le Xenopol încredinţarea osebiteĭ mele consideraţiunĭ.

I. Zanne
37 Str. Armenească

Copie de pe o scrisoare a unuĭ proprietar către fiul său, care se găsea la Iaşĭ în şcoală.

Nicule,

Maĭ întîiŭ doresc a şti cum te afli ca să mă bucur; cît pentru neneacăta şi iacată, te lămuresc că sunt sănătoase, dînd laudă Celuĭ de Sus.

Soră-ta Marghioliţa a mîncat prea multe ouĕ de paştĭ şi a avut pîntecărie; dar acuma este bine, adecă nu de tot bine, dar merge spre bine; noĭ toţĭ suntem în întregimea sănătăţeĭ.

Neneacăta îţĭ trimete zece sorocoveţĭ fără ştirea mea, caută de a-ĭ iconomisi şi să-ţĭ ajungă pănă la sft. Ilie; eŭ

îțî trimet un contoșăl vechiŭ, să-țî facî un palton noŭ și caută să țî easă și de o jeletcă. Dacă cibotele s-or rupe, să rogî pe dascalu să le dee la pus peticuțe.

Caută, cînd veî veni, să știî catihismul pe de rost, și să zicî crezul în Biserică și tatăl nostru; atuncea îțî voiŭ da un irmilic.

Dar ïar mă întorc și zic, că pe lîngă moldoveneasca să știî și franțuzască. Caută Nicule și te silește cu învățătura, să nu rămăî un gogoman.

Al tău iubit părinte

Ioan Botez Spatar

Anul 840, Mart 26.

Adresa: Prea iubituluî meŭ fiŭ Nicu, fiul Spatariuluî Ioan Botez, la școala Dascaluluî Cuculea, la Iașî.

O scrisoare a lui T. Balș, cătră Aga din Iașî din anul 1847. Noembrie 17 zile.

Arhon agă,

Vre-o cîțî-va inșî, fără căpătăiŭ, fără frica luî Dumnezeŭ, nețiind samă de părinteasca îngrijire, cu care înaltul gubern ocrotește pe fiește-care locuitor, aŭ plecat prin sate și caută prin felî de felî, a tulbura liniștea obștieî, și o băga, în capul celuî slab de minte, dihonie, ideî răzvrătitoare și altele de asemene.

Dv. pe care înaltul gubern v-a pus în capul ținutuluî, vețî baga de samă ca liniștea publică să nu fie tulburată, și dacă vețî simțî niscava, ceva, cumva, din partea cuiva, fie chiar și din evgheniștî, îndată prin înadinsă ștafetă să-mî docladarisițî, puindu-vă în vedere, că pentru orî-ce neorînduială, tulburare, Dv. vețî pica subt grea respundere și vă vețî trage asupră-vă aspru vigavor.

Ministru din Lăuntru

T. Balș Logofăt

cavaler a maî multor ordine

Iașî Anul 1847
Noemvrie 17 zile

O poezie a lui Neculai Istrati

Intr-o adîncă vale, ce este împresurată
Cu dealurĭ, care toate se ţin de la o laltă,
Se vede o pădure, ce se întinde jos
Sub ochiul ce priveşte ca p-un covor frumos.

Pădurea este mare, pădurea este verde
Şi-n lunga depărtare, pe zare ea se pierde,
Aĭ crede că-ĭ un codru sălbatic, neştiut
De lacoma secure încă nestrăbătut.

Aceasta mult frumoasă pădure seculară,
E satul Rădeşeniĭ, sat vechiŭ la noĭ în ţară.
Se zice că strămoşiĭ ce bine se luptaŭ
Drept ocină pămînturĭ aice căpătaŭ.

Acolo cînd Romîniĭ cu zdravene topoare,
Aŭ resbătut ca nişte oştirĭ cotropitoare,
Cu urşiĭ ceĭ sălbaticĭ la trîntă s-aŭ luat,
Şi-alăturĭ cu bărlogul, eĭ case şi-aŭ durat.

Plăcutul sat-pădure de sute anĭ trăeşte,
Bătrîniĭ maĭ spun încă că ast-feliŭ se numeşte
El de la rădăcină de merĭ, de perĭ, de prunĭ,
Ce-aŭ răsădit aicea aĭ ţăriĭ bunĭ străbunĭ.

Vestiţĭ sunt Rădăşeniĭ, eĭ fac speculă mare
Cu-a lor poame vestite, şi singurĭ sunt în stare,
Prin sate să maĭ ţie negoţul românesc
Negoţ, care prin tîrgurĭ, maĭ tot e jidovesc.

Aicĭ toamna prin lozniţĭ, cu stuh acoperite,
Ca babele postite, staŭ perjile sbîrcite,
Din deal, părul varatic şi mărul cel domnesc,
Privesc cu nepăsare la cornul ţigănesc.

Pe vale, iată plopul cu frunzĭ tremurătoare
Ca nişte aripioare de flutur zburătoare ;
In rînd pe lîngă apă, staŭ blondele răchiţĭ,
Ce din bătrîne triunchiurĭ, daŭ tinere mlădiţĭ.

Spre Boia, iazul Ruşteĭ pe un podiş s-întinde,
In apa luĭ mult peşte la serbătorĭ se prinde,
El poartă acest nume de la un sat rusesc
Din care sat nicĭ urme, azĭ nu se maĭ găsesc.

Ca nişte pînze albe ce se zbicesc la soare,
S-arată pe Glimeà nişte albe ogoare,
La sud apare culmea numită Cetatea
De unde-n faptul zileĭ, Suceava poţĭ videa.

Spre Nord e dealul vieĭ ; dar via strugurie,
Cînd vine primă-vara, pe deal numaĭ învie ;
Acolo azĭ ciobaniĭ pasc turmele de oĭ
Şi Rădăşeniĭ strîng grămezĭ de popuşoĭ.

Cu veselie curge părăul Lămăşanca,
Prin ţarina, pe unde prăşeşte Rădăşanca,
El reînsufleţeşte sălbaticele florĭ,
Ce rîd, printre cosiţe, la zi de sărbătorĭ.

In Sileşte, secara la soare-ngălbineşte,
Acest loc Nicoriţa de oamenĭ se numeşte [1]),
Ca mortul ce nu are, scrisoare pe mormînt
Aşa făr de tradiţiĭ e şi acest pămînt.

Aicĭ multe legende rămas-aŭ din vechime,
Legende glorioase din care o mulţime,
Se pierd pe toată ziua, legende ce ar putea
In faţă cu streinul Romînul susţinea.

Aice Domnul Tomşa a învăţat la şcoală,
Şi a meritat a Ţăriĭ Coroană triumfală,
Ce luminată Scoală era în Rădăşenĭ,
Cînd ea ne da puternicĭ şi marĭ Domnĭ Moldovenĭ!

---

1. Nicoriţa se afla spre nord estul satuluĭ ; se numeşte şi *Rîtu*.

Biserica cea veche, romînă şi creştină,
La care Rădăşeniĭ cucernic se închină,
De Tomşa fu zidită pe un sălbatic loc,
Unde el s-ascunsese de duşmanĭ într-un soc.

Cînd ţara Bucovineĭ s-a rupt de România,
Bătrîniĭ spun că aicea veni isprăvnicia,
Suceava ce odată domni pe Moldovenĭ,
Trimis-aŭ al eĭ Scaun în sat la Rădăşenĭ.

Aice odinioară a înflorit o floare,
Selbatică, frumoasă ca floarea de cicoare,
Ea printre florĭ, trecut-aŭ cum trece un zefir,
Şi-n cîntece lăsat-aŭ un jalnic suvenir.

Maria, Măriuţa, tu prin călugărie
Aĭ devenit o dulce şi tristă Melanie,
O blondă poezie pe-al vecĭniciei prag
O dragoste ascunsă în haină de şăeag.

Acolo de Mercurĭ, la hram vine anume,
Din Fălticenĭ şi sate o zgomotoasă lume,
Romîncele, Romîniĭ în horă dănţuesc
Şi inimile bune aicĭ se îndrăgesc.

Perjeniĭ [1]), spre Fundoaea [2]) întind a lor tulpină,
Bătrînă ca şi pruniĭ şi periĭ din grădină,
Perjeniĭ cred că Domnul cînd lumea a zidit,
Eĭ din pămînt odată cu perjiĭ aŭ eşit.

Fundoaea cea bătrînă, are două bătrîne,
Surorĭ ce-s amîndouă pe un bordeiŭ stăpîne,
In casa părinţască văzînd suferinţĭ marĭ
Sermanele bătrîne, remas-aŭ fete marĭ [3]).

---

1. Rădăşeniĭ sunt poreclițĭ perjarĭ de vecinil lor.
2. Partea sud-vestică a satuluĭ Rădăşeniĭ.
3. Nastia şi Ana Mereore, în vrîsta foarte înaintată, ĭar Mariuţa a fost o bunică a acestora.

Sub meriĭ şi sub periĭ cu plete umbritoare,
Se înmulţesc Pletoşiĭ, albine stringătoare,
Sunt agerĭ, sunt puternicĭ şi aŭ pletele marĭ,
Ca zimbrul de la Codri, vîrtoşiĭ Loghinarĭ [1]).

Pe jumătate satul din vale pîn pe zare,
E locuit acuma de neamul acel care,
Sub Domnul Stefan sfîntul, luptînd la Grumăzeştĭ,
Aŭ botezat Cazaciĭ în ape creştineştĭ [2]).

Eĭ sunt ca toţĭ Romîniĭ, isteţĭ, voinicĭ şi harnicĭ,
Şi, ca toţĭ Moldoveniĭ, la inimă sunt darnicĭ,
De Şoimul ce trăeşte sub bradul muntenesc
De Toader cel cu minte, eĭ se povăţuesc [3]).

Această poezie s-a găsit în Rădăşenĭ; uniĭ pretind că este făcută de Nicu Beldiceanu, a căruia soţie e din Rădăşenĭ. Cea maĭ mare parte din batrînĭ mi-aŭ spus că această poezie e veche, făcută de Postelnicul Neculaĭ Istrati, pe cînd era surgunit la monastirea Slatina, la 1848.

Este cu neputinţă de admis ca poezia să fie de N. Beldiceanu, care are cu totul alt avînt al gîndireĭ. E mult maĭ probabil versiunea că ar fi de N. Istrati. Totuşĭ atragem luarea aminte asupra frumuseţeĭ celor două strofe de pe pagina precedentă, a 3-a şi a 4-a.

Redacţiunea.

Cele 2 din urmă documente şi poezia comunicate de

V. A. Forescu

---

1. Pletoşiĭ, Lovinariĭ, Grumăzeştiĭ sunt cele maĭ însemnate familiĭ din Rădăşenĭ, rude cu cele întăĭ familiĭ din Bosancea.
2. Vezĭ Letopiseţele Tom. I pag. 162.
3. Toader Grumăzescu, om deştept, ales odată deputat conservator, cel maĭ influent între sătenĭ. El a murit subit de anevrism.

NOTIŢE

O scrisoare a societăţeĭ corale din Lugoş, către d. Muzicescu.

Mult Onorate Domnule Profesor!

In firea poporuluĭ nostru romănesc este înăscută însuşirea de a-şĭ exprima starea sa sufletească prin cîntare; aceasta s-a constatat, maĭ ales de cînd a străbătut în mijlocul poporuluĭ cîntarea armonică.

Poporul romănesc din Banat, de pe timpul cînd d-ta aĭ binevoit a petrece în mijlocul seŭ şi a concerta cu Reuniunea de cînt şi muzică, condusă de genialitatea-ţĭ, recunoscută de întreaga Romănime—a luat în privinţa înfiinţăreĭ Reuniunilor de cîntărĭ, un avînt preste aşteptare îmbucurător.

Care Romîn din Banat nu-şĭ aduce cu pietate aminte în tot-deauna, de zilele festive şi de mare însemnătate, pe carĭ le-aĭ petrecut d-ta în Lugoş?

Nu este nicĭ un Romîn, carele să fie uitat acele momente dulcĭ de mărire naţională!

Subscrişiĭ locuitorĭ aĭ comuneĭ Hodoş, lîngă Lugoş, încîntaţĭ de succesele strălucite repurtate de d-ta în Lugoş, în urma plecăreĭ d-tale, ca electrisaţĭ, am început a lucra fie-carele după

putinţele sale, pentru înfiinţarea uneĭ Reuniunĭ de cîntărĭ; ceea ce ne-a şi succes, avînd 60 membriĭ activĭ în Reuniune.

Ca Reuniune începătoare, abia de 4 anĭ, avem a lupta cu diferite greutăţĭ materiale, spre a ne putea procura recuisitele musicale trebuincioase. Reuniunea noastră a făcut acum progrese morale îmbucurătoare; dar fiind poporul materialiceşte slab situat, nu poate aştepta de la acesta ajutorul material necesar şi ast-feliŭ Reuniunea noastră este periclitată cu stagnare, din cauză că nu-şĭ poate procura compoziţiile necesare la instruare.

Din aceste motive, subscrişiĭ ne luăm libertatea a te ruga, mult onorate domnule Profesor, cunoscîndu-ţĭ mărinimositatea şi nobila năzuinţă, de a lăţi în sînul poporuluĭ romănesc arta muzicală—să bine-voeştĭ a dona Reuniuneĭ noastre toate composiţiile d-tale bisereceştĭ şi naţionale-lumeştĭ pentru corurĭ mixte.

Inoindu-ne umilita rugare, remănem cu cel maĭ profund respect.

Aĭ d-tale prea devotaţĭ:

Vasilie Barboşu, preşedintele Reuniuneĭ; *Mihaiŭ G. Crăciun*, secretar şi dirig. Reuniuneĭ; *Iulius Vodaz*, casariul Reuniuneĭ.

Hodoş u. p. Lugoş la 29 Ianuarie 1901.

Notă. Din această scrisoare se vede, efectul covărşitor care l-a avut corul Metropolitan din Iaşĭ, asupra Romănilor de peste munţĭ, unde cu toate aceste muzica corală este cultivată. La noĭ în ţară nu se interesează nimenea de corul d-luĭ Muzicescu şi cînd vine lume la biserică, se pune la vorbă, cu atît maĭ tare cu cît corul cîntă maĭ dulce; dar e cunoscut că nu poţĭ aprecia productele cultureĭ de cît cînd însuţĭ eştĭ cult.

Reviste noue în Iaşĭ

In cursul anuluĭ expirat aŭ apărut în Iaşĭ treĭ reviste nouă: 1) *Annales scientifiques de l'université de Jassy*, sub direcţiunea unuĭ comitet de profesorĭ, care conţin studiĭ ştiinţifice originale scrise de profesorĭ de la facultatea de ştiinţĭ şi de medecină din Iaşĭ. Analele sunt redactate în limba franceză, pentru a fi accesibile învăţaţilor străinĭ. Iată prefaţa primuluĭ fascicul:

„Nous avons pensé qu'il serait intéresant de réunir doréna-

vant, dans un seul recueil, tous les travaux scientifiques de l'Université laquelle ne possédant pas une telle publication, ses travaux scientifiques se trouvaient dispersés dans différentes revues roumaines et étrangères; son activité paraissait en quelque sorte méconnue.

Les Annales scientifiques de l'Université de Jassy ont justement pour but de représenter toute l'ctivité cientifique de notre Université.

Nous avons adopté la langue française, pour que cette activité soit connue aussi en dehors de notre pays.

Les Annales paraitront en fascicules, réunies par quatre dans un volume, mais sans date fixe.

Le comité de rédaction accepte avec plaisir aussi des travaux faits en dehors de l'Université".

Le comité de rédaction.

O revistă juridică: *„Revista Tribunalelor"* sub conducerea d-lor Alfred Juvara, Vîrnav Liteana, Lascar Roseti şi Alex. Cerban; scopul acesteĭ reviste reiesă din prefaţa No. 1 apărut la 1 Decembrie 1900:

„Revista „Gazeta Tribunalelor" va apare regulat de două orĭ pe lună; ea va avea de scop adnotarea hotărîrilor maĭ principale ale instanţelor judecătoreştĭ din ţară şi în special ale celor din circumscripţia Curţeĭ apelative din Iaşĭ.

Utilitatea uneĭ ast-feliŭ de reviste care nu a avut pînă astă-zĭ fiinţă în ţara noastră, ne-a făcut să-ĭ întreprindem publicarea; sperînd că prin munca şi grija ce vom pune la redactarea eĭ, vom aduce oareşĭ-care foloase acelora care se ocupă cu ştiinţa dreptuluĭ. Deşi critica ce vom face diferitelor judecăţĭ ale tribunalelor noastre ne-ar putea atrage din partea unora reaua lor voinţă, totuşĭ ne place a crede că după chipul imparţial, impersonal şi demn în care o vom face-o, acea rea voinţă va dispărea şi că vom găsi pretutindenĭ, atît printre magistraţĭ cît şi printre avocaţĭ, persoane care să coopereze la lucrarea noastră".

Comitetul de redacţie

„Revista Medicală“ sub direcţiunea unuĭ comitet de studenţĭ a Facultăţeĭ de Medecină din Iaşĭ, cu coloborarea profesorilor Facultăţeĭ de Medecină şi a medicilor caseĭ Sft. Spiridon. Intîiul număr a apărut la Ianuarie 1901. O scrisoare întroductivă a d-luĭ Dr. Botez, profesor la Universitate, răspunde indirect nedemnelor atacurĭ aduse facultăţeĭ de medecină din Iaşĭ, de către d. V. Babeş, directorul laboratoriuluĭ de bacteriologie din Bucureştĭ, care a avut cutezanţa, într-o conferenţă ţinută la Ateneŭ, să spună, că Facultatea de Medecină din Iaşĭ este cea maĭ rea facultate din toată lumea, şi că existenţa eĭ este un pericol naţional, cînd este cunoscut, că la concursul de medicĭ trecut la Bucureştĭ, înaintea uneĭ comisiunĭ compusă în marea eĭ majoritate de medicĭ din capitală, doctoriĭ în medecină din Iaşĭ aŭ fost clasaţĭ ceĭ dintîiŭ, încît nu înţelegem pe ce elemente ştiinţifice şi cu ce soiŭ de microscop a văzut d Babeş, în mediciĭ din Iaşĭ, microbĭ patogenĭ.

Iată scrisoarea d-luĭ Dr. Botez:

„Aţĭ crezut că un cuvînt din parte-mĭ v-ar fi de oare-care ajutor, în grelele D-voastre începuturĭ; aţĭ crezut că modesta D-voastră revistă ar avea trebuinţă să fie prezentată publiculuĭ medical şi v-aţĭ adresat mie, însărcinîndu-mă cu această prezentare.

Eŭ nu sunt în totul de părerea D-voastre; cred că revista se prezintă foarte bine singură prin conţinutul ieĭ şi va fi bine venită, căcĭ îndeplineşte o necesitate de mult simţită.

Programul săŭ e foarte simplu: va căuta să deie lumeĭ ştiinţifice lucrările de laborator ce se fac în Facultatea de Iaşĭ de profesoriĭ D-voastre şi de D-voastră; va ţinea în curent cu lucrările din spitalele şi clinicile din Iaşĭ şi în fine, sub formă de *„reviste“* va da lunar rezumate din lucrările medicale ce se fac în străinătate şi care, publicate în numeroasele jurnale medicale, cu greŭ se pot găsi la dispoziţia fie-căruia.

Cu un atare program puteţĭ merge fără grijă înainte, căcĭ sunteţĭ pe calea cea bună.

Revista D-voastră va arata, celor ce vor să vadă, că în Iaşĭ nu se doarme şi că, cu toate mijloacele restrînse de care dispune Facultatea de Medecină de aicĭ, ea lucrează şi-şĭ face conştiincios

datoria, mergînd încet dar sigur pe drumul greŭ al ştiinţeĭ şi pregătind medicĭ practicĭ şi conştiincioşĭ de datoria lor, oamenĭ luminaţĭ care n-aŭ gura plină de fraze umflate şi goale, care nu fac paradă de patriotism pe tribuna Ateneuluĭ numaĭ, dar care muncitorĭ şi modeştĭ — cum trebue să fie tot-deauna adevăratul om de ştiinţă — contribuesc la regenerarea poporuluĭ romănesc, păzindu-ĭ sănătatea şi tămăduindu-l de boale.

Mergeţĭ înainte şi faceţĭ-vă datoria cu modestia care şade aşa de bine omuluĭ cult şi serios. Nu vă neliniştiţĭ de bîrfitoriĭ pe care-ĭ veţĭ întălni în calea voastră, orĭ cît de sus ar fi eĭ puşĭ. Dacă veţĭ auzi zicîndu-să că Facultatea de Iaşĭ este un pericol naţional, rîdeţĭ cum se cuvine de ast-feliŭ de insanităţĭ; dacă vi se va vorbi de ştiinţĭ sanitare monopolizate de cutare saŭ cutare institut gras plătit, răspundeţĭ că voĭ învăţaţĭ şi profesaţĭ *medecina* care le cuprinde pe toate. Şi cînd veţĭ auzi, zicîndu-să că piere neamul, dacă nu va fi minister de sănătate, cu leafă mare şi mînă slobodă pentru un ambiţios oare-care, trataţĭ cu milă şi menajament pe atarĭ oamenĭ care aŭ depăşit limitele încredereĭ în sine, căzînd în patologică grandomanie, intoxicaţĭ cu propriul lor venin, şi care nu ezită să facă din tribuna sfîntă a Ateneuluĭ un loc de bîrfeală vulgară, în care se batjocoresc instituţiile şi oameniĭ noştri.

Urez revisteĭ D-voastre succesul ce merită şi vă strîng cu dragoste mîna, felicitîndu-vă de fericita D-voastră iniţiativă".

Dr. *C. Bottez*
Profesor la Facultatea de Medicină

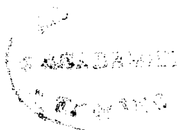
A apărut *Anuarul Universităţeĭ din Iaşĭ*, pe anul scolar 1899—1900, petrecut sub rectoratul d-luĭ A. D. Xenopol.

In el e cuprinsă toată activitatea ştiinţifică universitară din acest an, arătîndu-se în parte lucrările fie-căruĭ profesor, acele ale societăţeĭ studenţeştĭ şi ale seminaruluĭ pedagogic. Volumul începe cu frumoasa conferinţă „*Ştiinţa şi Poezia*", ţinută de către d. A. D. Xenopol, la inaugurarea anuluĭ scolar. Toţĭ ceĭ doritorĭ de a cunoaşte mişcarea culturală a Universităţeĭ din sinul Moldoveĭ, să se grăbească a şi-l procura.

In curînd va apărea o nouă operă a mareluĭ scriitor francez Gustave Flaubert, operă rămasă inedită pînă în timpul de faţă şi care e întitulată : *Mémoires d'un Fou*. Scrisă în 1842, e cu 10 anĭ premergătoare opereĭ celebre, capo-dopera naturalismuluĭ francez : *Madame de Bovary*.

Ea se va tipări în 100 de exemplare, dintre care numaĭ 50 vor fi puse în comerţ.

Peste cîte-va zile apar *Amintirile de călătorie* ale d-luĭ A. D. Xenopol întrunite în volum. Pe lîngă acele publicate în Arhivă în anul trecut şi care aŭ fost atît de gustate de cetitorĭ, volumul maĭ cuprinde şi *Mehadia* publicat cu maĭ mulţĭ anĭ înainte în *Convorbirile literare* şi *O Excursiune la Carlsbad* publicată în anul al VII-lea al *Arhiveĭ* sub pseudonimul Vitold, sub care se ascundea tot d-nul Xenopol.

IASI TIP. H. GOLDNER STRADA PRIMARIEI No. 17.

Anul XII. MARTIE — APRILIE 1901. No. 3 şi 4.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XII. Martie şi Aprilie 1901. No. 3 şi 4.

CONFERINŢELE SOCIETAŢEI UNIVERSITARE

III.

VALERIU HULUBEIU

Industria şi Comerciul la Sate

Conferinţele înaugurate anul trecut de „*Societatea Universitară Romînă din Iaşĭ*“ sub titlul „*Din nevoile poporuluĭ Romîn*“, care conferinţĭ pentru a avea o înrîurire maĭ durabilă asupra spirituluĭ romănesc, aŭ fost publicate într-un volum, şi s-aŭ reluat anul acesta, ocupîndu-se cu *nevoile ţaranuluĭ*, partea cea maĭ însemnată a poporuluĭ Romîn, ba pot zice *adevăratul popor romîn*—aŭ pentru mine o valoare deosebită, pe care n-o pot trece cu viderea.

Este negreşit însămnat faptul că se prezintă publiculuĭ un şir de conferinţe cu legătură între ele, tratînd cît maĭ complect unul şi acelaş subiect; dar de o importanţă nemăsurat de mare e faptul că acest şir de conferinţĭ aŭ ca ţintă de studiŭ *poporul Romîn:* a-i cerceta şi afla adevăratele luĭ nevoĭ şi a găsi calea, pe care urmînd-o, să l scăpăm din primejdie.

Aceste conferinţĭ, ocupîndu-se de *nevoile poporuluĭ romîn,* au ţintă să desvolte şi să determine în inimile Romînilor o *activitate practică;* şi pentru ca această activitate a fie-căruĭ individ

în parte luat şi a tuturora la un loc, să fie în acord cu interesele vitale ale poporuluĭ romîn, are nevoie să fie *îndrumată, diriguită* cătră satisfacerea unuĭ *ideal curat romănesc*. Şi aci stă importanţa lucruluĭ.

De aci de la această tribună, în anul trecut, de cătră un distins orator şi conferenţiar, de cătră cel maĭ cunoscut de anĭ îndelungaţĭ apărător al intereselor poporuluĭ romîn, D-l. A. C. Cuza, ni s-a spus nouă boala de care sufere întreaga societate romînească. D-sa ni-a arătat că noĭ *ca popor nu ştim ce vrem* în momentul de faţă, că nu cunoaştem adevăratele nevoĭ ale ţăreĭ şi decĭ nicĭ vorbă că nu cunoaştem mijloacele de îndreptat; într-un cuvînt nouă ne lipseşte o *ţintă, un ideal, o direcţiune;* că fără această *direcţiune*, izvorîtă din cunoaşterea adevăratelor nevoĭ ale poporuluĭ romîn, bîjbîim în întunerecul vremilor, fără a aduce un folos cît de mic poporuluĭ ameninţat în însăşĭ existenţa sa. Daţĭ poporuluĭ romîn o *direcţiune*, sădiţi-ĭ în suflet o *ţintă*, un *ideal* cătră care să rîvnească, faceţĭ-l atent asupra adevăratelor luĭ nevoĭ, şi veţĭ videa atuncĭ cu ce *încordare de puterĭ* cu ce *energie* va lupta pentru ajungerea la *ideal*.

Dar activitatea multiplă a tuturor Romînilor, pentru a fi în acord cu interesele vitale ale neamuluĭ romănesc, trebuie să fie izvorîtă şi bazată pe un acord în gîndirĭ maĭ întăĭ; trebue ca toţĭ Romîniĭ să gîndim la fel, pentru ca şi acţiunile noastre să fie în acord. *Acord în ideĭ* şi *unitate în acţiunile noastre a tuturora*, iată ce ne trebuie şi iată ce cred eŭ că *„Societatea Universitară Romînă din Iaşĭ“* va aduce prin conferinţele sale. Luminarea opinieĭ publice va rezulta din desbaterile acestea publice.

* * *

Subiectul conferinţeĭ mele fiind *„Industria şi Comerciul la sate“*, găsesc necesar a spune în scurt cîte-va cuvinte atît despre valoarea întrinsecă a acestor ocupaţiunĭ sociale, cît şi prin comparaţiune cu celelalte activităţĭ; vom arăta tot odată şi însemnătatea lor pentru poporul romînesc cu deosebire în aceste timpurĭ.

Fără îndoială cea maĭ însămnată activitate socială este agricultura, plugăria, lucrarea pămîntuluĭ, pentru că din ea ne hrănim; fără ea nu putem trăi. Cultivarea pămîntuluĭ are o însămnătate foarte mare pentru soarta popoarelor; singură această activitate dă dreptul la *stăpînirea pămîntuluĭ*. Poporul agricultor ţine să fie şi de fapt chiar este stăpînitorul pămîntuluĭ. Existenţa unuĭ popor şi desvoltarea luĭ în scurgerea veacurilor se asigură numaĭ prin legătura dintre om şi pămînt. De la stăpînirea pămîntuluĭ este cearta istorică între Romînĭ şi Ungurĭ. Poporul, care a perdut deprinderea lucrăreĭ pămîntuluĭ, nu poate fi de cît un popor rătăcitor în scurgerea veacurilor, supus la prigonirĭ pretutindenĭ, pănă cînd veacurile haine îl vor nimici ca popor, lăsăndu-ĭ doar numele spre pomenire.

După agricultură, în al doilea rînd în însămnătate, vin *industria* şi *comerciul*, prin care produsele prime sunt transformate şi puse omului la îndemînă spre consumare. Ele vin în al doilea rînd din punctul de videre al susţinereĭ vieţeĭ; sunt însă maĭ presus din alte puncte de videre. *Agricultura* dă ocupaţiune omuluĭ numaĭ *o parte din an;* beneficiile rezultate din lucrarea pămîntuluĭ ajung la o limită mică. *Industria* şi *comerciul* însă sunt ocupaţiunĭ la îndemîna omuluĭ *peste tot anul;* şi pe vreme bună ca şi pe rea; ele ţin în continuă activitate puterile productive ale omuluĭ şi daŭ prin aceasta un beneficiu maĭ mare atît material cît şi moral.

In comparaţie cu funcţionarismul, *industria* şi *comerciul* aŭ o superioritate şi maĭ vădită. Pe cînd funcţionarismul e o sarcină grea asupra societăţeĭ întregĭ, *industriaşiĭ* şi *comercianţiĭ* din contra sunt producătorĭ de bogăţiĭ pentru societate, pentru stat. Cu cît vor fi maĭ mulţĭ funcţionarĭ, cu atît e maĭ grea sarcina purtată de budget; industriaşiĭ şi comercianţiĭ, cînd se înmulţesc datorită nevoilor societăţiĭ, e un semn bun de belşug şi de bună stare socială. Poporaţiunea ocupată cu industria şi comerciul sporeşte, se înmulţeşte, pentru că ceĭ născuţĭ găsesc în aceste ocupaţiunĭ pururea întrebuinţare productivă în măsura creştereĭ poporaţiuneĭ. Cînd numărul locuitorilor creşte, se simte nevoie de maĭ mulţĭ meseriaşĭ şi negustorĭ. Din contra o poporaţiune silită a avea ca mijloc de traiŭ numaĭ budgetul, numaĭ funcţiunile, descreşte, saŭ ca să fim exacţĭ, se menţine în limita mijloacelor procurate de budget.

Industria şi comerciul sunt superioare funcţionarismuluĭ, prin faptul că ţin facultăţile sufleteştĭ ale omuluĭ *pururea în mişcare, în lucrare.* Sufletul funcţionaruluĭ e oare-cum înclinat predispus spre lenevie. Rarĭ funcţionarĭ care muncesc pentru a produce ceva; dar chiar atuncĭ, fac acea muncă nu din cerinţele slujbeĭ, ci din o pornire sufletească înăscută, din dorul de a munci, din iubirea de bun renume. Industriaşul saŭ negustorul ştiŭ că de la o muncă maĭ mare, de la o atenţiune maĭ încordată atîrnă un cîştig maĭ mare. Spiritul lor e pururea treaz şi atent la satisfacerea clienteleĭ care, dacă e numeroasă, e un semn văzut şi pipăit al onoareĭ, al bunuluĭ renume stabilit. De industriaş şi comerciant *nu se pot prinde viciile,* căcĭ eĭ nu aŭ vreme a se deda la ele; iar dacă se prind de uniĭ, aceştia ajung la ruină, şi prin selecţie dispar curînd din rîndurile lor.

Pentru momentul istoric în care se află poporul romîn, *industria şi comerciul* prezintă încă o însemnătate şi maĭ mare. Toată lumea azĭ în ţară e convinsă de plaga *funcţionarismuluĭ.* Budgetul Statuluĭ nu maĭ poate susţinea numărul funcţionarilor existenţĭ. Grija noastră de samă e: *ce ne vor face copiiĭ?* Datorită acesteĭ stărĭ rele financiare, lumea a prins minte şi strigă într-un glas: să căutăm mijloace noue de traiŭ, adecă să ne îndreptăm parte din copiiĭ noştri spre *industrie* şi *comerciu.* Să luptăm ca să asigurăm copiilor noştri o situaţie în comerciŭ saŭ

industrie, căcĭ şi în aceste ocupaţiunĭ sunt deosebite trepte, ca şi la funcţionarism; de la dugheniţa din un fund de mahala, din a căreĭ venit trăeşte modest o familie, pănă la negustorul cel maĭ mare, pănă la bancher, în mintea căruia se reflectă lipsa saŭ buna stare a poporuluĭ, judecate după plăţile saŭ neplăţile făcute. Criza nu financiară ci economică prin care trecem, ne-a făcut un mare bine. Ne-a făcut să înţălegem că viitorul copiilor noştri trebue să-l asigurăm prin muncă în cîmpul industrieĭ şi al comerciuluĭ.

La luptă dar cu toţiĭ pentru ca să facem să treacă *industria* şi *comerciul* în mînile copiilor noştri, dîndu-le ast-feliŭ noue mijloace de traiŭ. Prin aceasta am aduce două marĭ foloase ţăreĭ: 1) am crea clasa meseriaşilor şi negustorilor romînĭ, care acum lipsesc şi lipsa aceste clase constitue un pericol naţional; şi 2) am elimina ast-feliŭ pe toţĭ străinĭ, care ne sleesc şi ne secătuesc mijloacele noastre de existenţă.

* * *

Am aratat însemnătatea comerciuluĭ şi industrieĭ în general. Obiectul conferinţeĭ noastre însă este: industria şi comerciul la sate. Adică cum stăm la sate cu aceste ocupaţiunĭ sociale? Sunt aceste activităţĭ sociale, mijloace de hrană, izvoare de bogăţiĭ pentru ţăraniĭ noştri? Negreşit nu vom vorbi de industria fabricelor de hîrtie, zahăr, postavurĭ, steclărie şi porţelanărie, etc., nu de industria mare aşezată la cîmp; ci vom vorbi de ocupaţiunile industriale şi comerciale ale *ţaranilor*. Noĭ pe ţaran îl avem în vedere în seria conferinţelor din acest an.

La întrebarea pusă de noĭ putem respunde, că stăm răŭ la sate, în ce priveşte comerciul şi industria; şi negreşit maĭ răŭ în Moldova de cît în Muntenia.

Dar de unde ştim că stăm răŭ?

Maĭ întăĭ putem să ne convingem despre acest adevăr, judecînd după starea oraşelor, căcĭ negreşit e *o legătură strînsă între interesele sătenilor şi ale orăşenilor*. Iar la oraşe ştim cu toţiĭ cum stăm [1]). Oraşele maĭ ales din Moldova nu maĭ sunt româneştĭ. Tot comerciul şi industria de la oraşe e în mîna străinilor, aşa că tot avutul nostru întră în pungile străinilor pe aceste căĭ, iar de la străiniĭ nouă nu ne vine nicĭ un cîştig. Şi dacă stăm răŭ la oraşe, cum putem să stăm alt-fel la sate? Pănă acum vedem că numărul mare de străinĭ nu maĭ încap în oraşe şi cer cu larmă mare să li se dea drumul la sate. Curînd, curînd vom videa şi satele potopite şi stoarse de tot avutul lor de străiniĭ ce se vor aşeza, dacă nu vom fi atenţĭ şi nu vom lua din vreme măsurĭ.

Care sunt industriile din satele noastre? Să ne întrebăm: avem industriĭ respîndite în ţara întreagă? Avem sate în care cutare meserie e respîndită? Putem spune cutare regiune e vestită

1. Din o conferinţă din anul trecut ţinută de d. A. D. Xenopol, preşedintele „Societăţeĭ Universitare Romîne din Iaşĭ“, sub titlul „Cum stăm la oraşe“, s-a văzut că aci stăm răŭ.

prin cutare comerciu? Maĭ întăĭ cîte-va cuvinte despre izvoarele din care am cunoaşte starea industrieĭ şi comerciuluĭ pe la sate.

Nu cunosc asemenea izvoare scrise, din care cine-va stînd în cabinetul de lectură să poată afla starea industrieĭ, meseriilor şi comerciuluĭ pe la satele din ţara noastră; poate că vor fi asemene scrierĭ şi documente, dar nu le cunosc. Pentru ţara *Ardealuluĭ* cunosc cele două volume [1]) ale luĭ *Silvestru Moldovanu*, cuprinzînd regiunea Mureşuluĭ şi Zarandul. In aceste cărţĭ, pe lîngă descrierile frumuseţilor natureĭ, găsim enumerarea ocupaţiunilor industriale şi comerciale după localităţĭ, portul barbaţilor, femeilor din localitate. Poate că în curînd vom poseda asemenea scrierĭ şi pentru ţara noastră, căcĭ iată o informaţiune luată dintr-un ziar zilele acestea:

„D. Moga institutor, care a fost trimes să studieze învăţămîntul primar în Suedia, este însărcinat de către ministerul instrucţiuneĭ să studieze în *ţară la noĭ producţiunile săteştĭ*, pentru ca în urmă să se înfiinţeze la sate diferite *ateliere de produse naţionale*. După terminarea cercetărilor, d. Moga va face *un raport amănunţit*, pe care-l va prezenta ministeruluĭ".

Pînă ce vom putea cunoaşte din lucrărĭ scrise starea produselor industriale şi a comerciuluĭ satelor, suntem nevoiţĭ a ne mulţumi cu informaţiunĭ culese din experienţa noastră.

Iată ce putem şti din aceste slabe informaţiunĭ asupra stăreĭ industriale şi comerciale la sate:

Ţesutul. Cea maĭ însemnată şi cea maĭ respîndită industrie în toate satele a fost şi este *ţesutul*. *Ţesetoria* este datorită activităţeĭ femeilor romînce. In timpurile vechĭ, pe cînd barbaţiĭ se ocupaŭ cu munca cîmpuluĭ vara şi cu cărăuşia iarna, femeile îşĭ ocupaŭ timpul ţesind tot felul de pînzeturĭ, învăţînd şi fetele la ţesut. Se ţeseaŭ tot felul de pînzeturĭ şi postavurĭ pentru nevoile de toate zilele. Se ţesea pînză de cînepă, de in, de bumbac, de borangic, de lînă; se ţesea postavul suman şi dimie saŭ aba; se ţesea scoarţe care de care maĭ marĭ şi maĭ împodobite. Nevoile eraŭ multe şi variate: aveaŭ nevoe de purtat zilnic rufe şi haine, dar şi pentru serbătorĭ şi cumetriĭ orĭ cununiĭ aveaŭ gusturĭ maĭ alese. Gospodina şi gospodarul aveaŭ fete de măritat, orĭ flăcăiĭ de însurat. Sentimentul de a nu se lasa maĭ pe jos de alte femeĭ din satul săŭ, orĭ din alte sate, o făcea să ţese cît maĭ frumos şi cît maĭ mult, ca să-şĭ înzestreze copiiĭ.

Ţeseaŭ ţarancele romînce nu numaĭ pentru satisfacerea nevoilor lor, ci şi pentru trebuinţele boerilor. Trebuinţele caselor boereştĭ tot eraŭ maĭ multe şi maĭ alese; eĭ bine, ţarancele ţeseaŭ pînzeturĭ fine şi scorţurĭ frumoase, postavurĭ trainice. Nu-ĭ vorbă că şi cucoanele ţeseaŭ alăturea cu femeile, pentru a lucra ceva cu mîna lor chiar, spre a se făli cu lucrurile eşite din mînă-le.

Eraŭ harnice acele timpurĭ, în care barbaţiĭ cu feciorii ceĭ

---

1. Intâiul: *Ţara noastră*, descrierea Ardealuluĭ de la Mureş spre miază-zi şi valea Mureşuluĭ, Sibiu 1894; al doilea: *Zarandul şi Munţiĭ Apusenĭ aĭ Transilvanieĭ*, Şibiu 1898.

marĭ, bunĭ de oaste, însoţiaŭ pe hatmanĭ sub conducerea domnuluĭ în războiŭ, pentru a apara ţara în potriva duşmanilor, în timp ce femeile cu fetele maĭ mărişoare luptaŭ la celulalt războiŭ (stative) acasă pentru a ţese cît maĭ mult şi maĭ frumos.

Azĭ stăm răŭ cu această industrie a ţesutuluĭ. Maĭ ales satele de pe lîngă oraşe, şi cu deosebire cele din Moldova, aŭ părăsit această frumoasă şi necesară ocupaţiune. Voiţĭ să vă convingeţĭ? Mergeţĭ la serbătorile paştelor; saŭ pe la horile de' prin satele megieşe cu oraşul şi veţĭ vedea portul pestriţ şi maimuţărit după orăşenĭ al ţaranilor şi ţarancelor. Vom videa cu durere pe ceĭ maĭ mulţĭ învestmîntaţĭ cu produse de ale fabricelor străine aduse în ţară de negustoriĭ streinĭ, interesaţĭ a desface fabricatele străine, iar nu a susţine industria naţională, dînd hrană prin această locuitorilor satelor.

Azĭ vedem cu durere pe femeile romînce împreună cu fetele maĭ mărişoare mergînd la munca cîmpuluĭ, la prăşit, la secere etc., şi în schimb părăsesc industria ţesutuluĭ. Tot ce cîştigă din alte muncĭ sunt nevoiţĭ a cheltui pentru îmbrăcăminte, cumpărînd citurĭ şi stamburĭ de pe la oraşe. Am văzut însumĭ fete de ţaranĭ de 14, 16 anĭ prin satele vecine Iaşuluĭ, cari nu ştiaŭ a ţesă, ba nicĭ a coasă. O fustă saŭ o polcă cît de uşoară plătiaŭ să li-o lucreze croitorul străin din marginea tîrguluĭ. Cînd am întrebat pe o fată de 14 anĭ din comuna Galata de ce nu ştie a coasă, mi-a respuns că n-a avut de unde învăţa: acasă mama n-a putut s-o înveţe, căcĭ lucra la cîmp; la şcoală n-a învăţat, căcĭ învăţătorul n-a ştiut.

Dacă voim să maĭ găsim în floare această industrie, atuncĭ să ne depărtăm de oraşe, maĭ ales în Moldova, să ne abatem spre munte. Pentru a cita numele cîtor-va localităţĭ, apoĭ să pomenim produsele industriale de ţesătorie din jud. Neamţ, de pe la mănăstirile Agapia, Varatic, de prin comunele Tazlău, Călugărenĭ, etc., etc. Pomenim pe acestea, pentru că am văzut însumĭ prube de ţesăturĭ din aceste localităţĭ; şi le poate vedea orĭ cine în cancelaria inspectoratuluĭ şcoalelor. Am admirat mulţimea şi varietatea ţesăturilor, care de care maĭ bune şi maĭ fine; am văzut pînză de albiturĭ, de şervete, prosoape, perdele, pentru îmbracat mobilă, scorţurĭ; postavurĭ, ca şiac, dimie, (aba), suman, etc. cu alte cuvinte, ţesăturĭ pentru tot felul de trebuinţĭ ale gospodărieĭ.

Dar cine sunt consumatoriĭ acestor produse industriale? Căcĭ înţelegeţĭ bine, că dacă nu vor fi consumatorĭ şi în aceste localităţĭ, vor cădea industriile acestea naţionale. Şi cu scăderea industrieĭ acesteia, maĭ cade şi alta: a *pivelor*. Sunt sate întregĭ din jud. Neamţ, ale căror ocupaţiune e a da postavurile la piuă. bine şi acest mijloc de traiŭ va fi luat sătenilor. Dar vor maĭ cădea în părăsire cultura cînepeĭ, inuluĭ; cultura viermilor de matasă din care se scoate borangicul, etc.

Ţuica. O altă industrie respîndită în Muntenia şi Oltenia pe la munte este fabricarea ţuiceĭ. Noĭ suntem de părere că o asemene industrie e dăunătoare poporuluĭ romîn, şi că e menită

a dispărea. Dar atuncĭ, ne va zice cine-va, scapă din mîna sătenilor, în o mare parte a țăreĭ, un noŭ mijloc de traiŭ. Nu e drept. Cultura prunilor saŭ perjilor va putea continua și maĭ departe, dînd naștere la industria prunelor uscate și la fabricarea magiunuluĭ saŭ povidleĭ, din care poporul va scoate un profit maĭ mare și bănesc și ca hrană.

Industria soponuluĭ. Această industrie e foarte respîndită în Oltenia și maĭ puțin în Muntenia pe la munte, chiar pe la sate. Gospodinele cuprinse aŭ sute de calupurĭ de sopon fabricat de ele, din care daŭ fetelor chiar și la măritat. Dacă nu de maĭ multe orĭ, cel puțin odată pe an la Crăciun, gospodariĭ tae unul saŭ doĭ porcĭ și din grăsimea din care noĭ pe aicĭ prin Moldova facem alte întrebuințărĭ de mică valoare, săteniĭ din Oltenia fac sopon. Eŭ însumĭ, patru anĭ cît am stat în orașele Olteniеĭ, m-am supus obiceiuluĭ loculuĭ și am fabricat sopon bun pentru trebuințele caseĭ.

Alte industriĭ. A spune cîte ceva despre fie-care industrie, ar fi a desvolta prea mult conferința mea. Mă mulțumesc a maĭ înșira o sumă de industriĭ cunoscute de d-v. ca practicate în unele sate din țara noastră. Așa avem: fabricarea *varuluĭ,* industria *cofelor* și *tot felul de putinĭ,* a *coveților* (albie, postavă), a *doagelor* și *buților*; industria olărieĭ, rogojinelor, panerelor saŭ coșurilor, bidinelelor de văruit; fabricarea lumînărilor pentru casă și a făcliilor pentru biserici, în legătură cu cultura albinelor; etc.

Fie-care din aceste industriĭ sunt practicate din vremurĭ îndelungate în localitățile unde sunt materiile necesare lor și săteniĭ scot mijloace de traiŭ din ocupațiunile acestea.

Dar cu ajutorul școalelor săteștĭ se deșteaptă gustul și pentru alte industriĭ. Am văzut periĭ de cap, de strae, de văcsuit binișor executate de locuitoriĭ din com. Pungeștĭ Jud. Vasluĭ. Lemnul necesar și părul de porc, slava Domnuluĭ, avem. Am maĭ văzut păláriĭ de paie executate pe la sate și destul de bune ca să le purtăm chiar noiĭ orășeniĭ. Dar n-am putea purta chiar maĭ proaste, pănă cînd aceste produse industriale vor fi executate artistic chiar în țară la noĭ?

Meseriile. Tot de activitatea industrială țin și meseriile. Știm cu toțiĭ că săteniĭ nu aŭ prin satele lor meseriașĭ, și că pentru satisfacerea nevoilor lor merg pe la meșteriĭ din orașe orí tîrgușoare din apropiere; dar iar știm cu toțiĭ că maĭ ales în Moldova, meșteriĭ orașelor și tîrgușoarelor sunt numaĭ străinĭ. Decĭ banul din munca țăranuluĭ intră în punga străinuluĭ. Eŭ cred c-ar fi bine a face meșteșugarĭ romînĭ pe la sate. Și pentru a edifica asupra lucrurilor care s-ar putea face la sate cu privire la meseriĭ, am să vă citesc din I. Pop Reteganul, din cartea sa „*Pilde și sfaturĭ pentru popor*“. Vă citesc pentru că nu cred că v-aș putea spune de la mine maĭ bine și maĭ mult. Vă citesc penru că e o carte ce nu se găsește încă răspîndită la noĭ în Romînia, dar care ar merita să fie în mîna orĭ-căruĭ Romîn.

Despre măiestrii

„S-a vorbit în maĭ multe rîndurĭ şi în maĭ multe locurĭ despre măiestriĭ. Semn că sunt vrednice de toată luarea aminte, că altcum nu se vorbia nicĭ nu se scria atîta despre ele. Nu fie decĭ lucru cu supărare, dacă iar voiŭ vorbi despre ele, că despre lucrurile bune, cu mare drag vă vorbesc.

Fie-care din buniĭ cetitorĭ ştiŭ că a fost pe la oraşe. Acolo a văzut palatele cele marĭ cîte cu două, treĭ, chiar cu patru rîndurĭ de ferestrĭ. In ele sunt multe familiĭ şi, din jos, în faţa de cătră drum, sunt prăvăliĭ de-ţĭ ieaŭ vederea cu strălucirea lor. Ce aĭ crede, bunule cetitor, a cuĭ vor fi acele palate minunate? Sunt doară a domnilor ce şed în ele? Ba nu! Maĭ toate sunt ale măiestrilor sîrguincioşĭ! Unul şĭ a făcut-o cu acul, lucrând la vestminte ca croitor orĭ ca cojocar; altul şĭ-a făcut-o cu ciocanul, lucrănd în făurie; altul cu barda—cioplind la lemne. Numaĭ rar vezĭ în oraşe vre-o casă de cele marĭ şi frumoase făcută de vre-un domn cu plată, de vre-un amploiat. Eĭ, ce-ĭ drept şed în ele, dar plătesc chirie pentru ele la măiestrul cel sîrguincios ce ciopleşte colo într-un şopru orĭ ciocăneşte într-o făurişte [1]) la marginea oraşuluĭ. Şi, Doamne, mult potop de banĭ aŭ băgat măiestriĭ în palatele acelea, şi toţĭ baniĭ aceia i-aŭ adunat cu ţîrăita, lucrînd bărbăteşte de dimineaţa pănă seara. Dar acum şi folos aŭ de acelea palate. Că, fiind marĭ, cu multe încăperĭ frumoase şi bine întocmite, şed în ele multe familiĭ de domnĭ orĭ de măiestriĭ, care nu aŭ casele lor. Şi de la fie-care familie le intră în fie-care primă a luneĭ cîte o frumoasă sumă de banĭ.

Şi dacă măiestrul a îmbătrănit, de nu maĭ poate munci, îşĭ lasă lucrătoarea (atelierul) la vre-un ficior orĭ la vre-un ginere şi el se mută în palatul luĭ, cuprinde 2—3 odăĭ ce-ĭ sunt de lipsă, iar pentru celelalte-ĭ vin banĭ gata, banĭ albĭ pentru zile negre, cînd nu poate munci. Aceia-ĭ sunt pensiunea. Pensiune cinstită şi bogată, după care nu trebue să umble cu inştănţiĭ [2]).

Dar viile cele frumoase şi pome turile cele ca raiul, ce le vedem pe lîngă oraşe, ale cuĭ sunt? Doară a domnilor ce trag plată de la împărăţie? de unde? Sunt şi ele ale măiestrilor, şi cîmpul cel larg şi ciurda [3]) cea de vacĭ frumoase e a lor. Scurt: Toată bogăţia oraşelor este în mîna harnicilor meseriaşĭ, care lucră şi cruţă, nu umblă peste săptămînă îmbuibaţĭ fără lucru dintr-o uliţă într-alta, dintr-o ospătărie într-alta, ci-şĭ văd de lucru. Duminecă însă şi în sărbătorĭ sunt maĭ domnĭ decît domniĭ ceĭ cu plăţĭ marĭ. Atuncĭ îĭ vezĭ la biserică, gătaţĭ frumos ca nişte advocaţĭ, cu inele de aur pe degete, cu ciasornice de aur în buzunar. După amează îĭ vezĭ la preumblare cu soţiile lor, iar dacă trece sărbătoarea apucă uneltele în mînă şi lucră bărbăteşte, pănă vine altă sărbătoare. Numaĭ sara după cină stă

1. Ferărie.
2. Ştăruinţĭ.
3. Cireadă.

cîte un cias, de-şĭ ceteşte gazeta înainte de culcare; nu se culcă pănă nu vede el că ce-ĭ în lume!

Frumoasă şi cinstită şi îmbelşugată e viaţa măiestrilor de la oraşe, aceĭ care sunt harnicĭ şi cruţătorĭ!

Dară şi la sate. Numaĭ să ne uităm bine la măiestriĭ harnicĭ şi cruţătorĭ şi vom vedea că duc o viaţă foarte plăcută şi fără lipsuri.

E drept că măiestriĭ de la sate nu lucră numaĭ pentru banĭ, ca ceĭ de la oraşe. Că oameniĭ noştri nu totdeauna aŭ banu-n mînă. Dară datorĭ nicĭ eĭ nu rămîn. Eĭ se plătesc de măiestriĭ lor cu ce le-a dat Dumnezeŭ; cu bucate, cu zile de lucru cu palma, orĭ cu carul, orĭ cu plugul şi — cînd le vine bine — şi cu banĭ gata. Dar banĭ face ceea-ce dă ţăranul nostru măiestruluĭ săŭ. Că bucatele banĭ le poate face măiestrul, de nu are lipsă să le mănînce, orĭ să îngraşe porcĭ cu ele. Lemnele ce le capătă pentru lucru — nu trebuie să le cumpere din piaţă, zilele de lucru ĭĭ cruţă banul din pungă.

Decĭ, fie la oraş, fie la sat, măiestriile *sunt cinstite şi căutate şi bine răsplătite,* numaĭ cît măiestriĭ să se înveţe a-şĭ cruţa ceea-ce cîştigă. Că, orĭ că măiestru, orĭ că econom, orĭ că amploiat (domn cu plată), de n-a şti cruţa, cu nimic se alege din toată munca luĭ.

Nu maĭ încape nicĭ o îndoială, că avem de a ne mişca maĭ altcum, nu tot ca pănă acum; avem să căutăm urmaşilor noştri mod de susţinere, avem să le dăm mijlocul cu care să poată trăi. Că e prea dureros să vedem copiĭ mulţĭ şi hrană puţină, dară e şi maĭ dureros cănd vedem copiĭ mulţĭ şi hrană nicĭ de leac.

Despre deosebitele măiestriĭ

Pentru trebuinţele noastre de la sate şi de la opide (orăşele) avem maĭ mare lĭpsă de următoriĭ măiestri: *bărdaşĭ, rotarĭ, faurĭ, butnarĭ, argăsitorĭ, pălărierĭ, hornarĭ, căldărarĭ, lăcătarĭ, pardositorĭ, curelari, croitorĭ, tinichierĭ, măsarĭ, ciobotarĭ, cojocarĭ, funarĭ, grădinarĭ, stuparĭ şi vierĭ.*

Să ne dăm samă pe rînd de aceste meseriĭ, apoĭ să vedem meseriile cari se poartă maĭ mult pe sama orăşenilor de la oraşele marĭ.

(Alegem din toate cele descrise de Reteganul numaĭ două: Ciobotăria şi Cojocăria).

6. *Ciobotăria.* Pe zi ce merge ne fudulim tot maĭ tare. Opinca nu ne prea îndestuleşte; mult de o purtăm în zile de lucru, dar în sărbătorĭ toţĭ suntem în ciobote, ba chiar şi în păpucĭ. Eĭ bine! Cine are din ce îşĭ cumpăra ciobote şi păpucĭ, fără ca prin aceea, casa să-ĭ rabde foame şi fără ca să iee banĭ imprumut, poarte-le sănătos. Lumea merge înainte, spre bine orĭ spre răŭ, dar ea nu stă loculuĭ. Cu lumea mergem şi noĭ, ne maĭ împistrim portul, maĭ lăsăm din vechile şi bunele obiceiurĭ, ne maĭ fudulim. Toate ar trece cum ar trece, dacă am ţinea seamă de un lucru:

De ne schimbăm portul, ne învăţăm noĭ ca popor, a-l face, orĭ îl cumpărăm pe banĭ gata? Şi baniĭ din ce i facem? Pe ce şi cuĭ îĭ dăm? Inţăleg să purtăm haine bune şi frumoase, dar nu înţăleg de ce să nu ne învăţăm şi a le face? Inţăleg că plugarul nu-şĭ poate face toate lucrurile şi toate hainele de care are lipsă că nu i-ar ajunge nicĭ vremea; dar nu înţăleg de ce să dăm noĭ toată *agonisita noastră tot străinilor, pentru lucrurĭ ce nu ni-le putem face; nu înţăleg de ce să nu ne facem măieştri din copiiĭ noştri şi din fratiĭ noştri, ca munca noastră să meargă la eĭ, şi a lor muncă sa vină la noĭ.* Acestea nu le înţeleg şi nu le voiŭ înţelege în vecĭ. Să mergem odată la biserică într-o comună mică numaĭ de 60 de fumurĭ. Acolo vom vedea, în ziua de Paştĭ orĭ la altă sărbătoare mare, cel maĭ puţinel 200 părechĭ de ciobote marĭ şi micĭ. Să zicem, că una cu alta e părechea numaĭ cu 6 coroane şi iată în picioarele sătenilor dintr'un sat mic sunt 1200 coroane. Să zicem, că pielea din acele încălţăminte face chiar 600 coroane şi totuşĭ rămîn 600 coroane în punga celor ce aŭ făcut acele încălţăminte. Oare cu acele 600 coroane, banĭ uscaţĭ, nu ar putea trăi la sat un om cinstit, un ciobotar harnic şi cruţător? Ba ar trăi ca banul! Şi uitaţi-vă, dragiĭ meĭ, avem comune, nu de 60 de fumurĭ, dar avem şi de 100 şi de 200 de fumurĭ şi nu-ĭ nicĭ un ciobotar în ele; orĭ şi de este, este ceva cărpaciu Jidan, orĭ alt neam, dar nu-ĭ Romîn. Şi aşa nu-ĭ bine. Noĭ nu suntem folosiţĭ, iar munca noastră merge la străinĭ, pe cînd mulţĭ fiĭ şi fraţĭ de aĭ noştri îngloadă în lipsurĭ. Oare n-ar fi maĭ bine ca la aceĭ fiĭ şi fraţĭ aĭ noştri să le dăm în mînă această măiestrie bună, ciobotăria? Ba ar fi foarte bine ca în fiecare sat, tot la 60 de fumurĭ să fie cîte un ciobotar harnic, Romîn şi creştin bun, care să lucreze omeneşte. Atuncĭ munca noastră ar merge la eĭ şi pe eĭ i-am avea tot în mijlocul nostru îndestulaţĭ şi fericiţĭ.

Să învăţăm dar pe copiiĭ noştri această măiestrie bună, care are căutare vara ca şi iarna.

In 3—4 anĭ se poate învăţa. Pentru purtarea eĭ are lipsă de puţine unelte şi de vre-o doĭ bănişorĭ, care şi-i poate face ca calfă, în 3—4 anĭ după ce iesă de la învăţătură. Atunci apoĭ să-ĭ însurăm cu fete de ale noastre şi să-ĭ aşezăm în mijlocul nostru. Făcînd aşa, vom vedea cum vor lua străinii pachetu-n spate şi vor merge de la noĭ cîte zile aŭ crescut Dar de nu vom face aşa, străiniĭ tot maĭ mult s-or folosi de nepriceperea noastră şi ni-or stoarce tot ce agonisim cu crunte sudorĭ.

7. *Cojocăria.* Ţara noastră-i cum zice zicala: «Din Sân-Mihaiŭ până-n Sân-Georgiŭ să'porţĭ haina călduroasă dar numaĭ decît din Sân-Georgiŭ pănă la Sân-Mihaiŭ să nu o uiţĭ!» Adecă, noĭ avem lipsă şi vara de unele haine călduroase, că sările şi nopţile sunt răcoroase. Cu deosebire pieptarul cel de miel e bine să-l avem tot cu noĭ, că muncim toată ziua, asudăm, iar sara venind către casă ne săgeată prin şele, de nu-i la noĭ pieptarul; dar de-ĭ la noĭ — nu ştim de ast-feliŭ de săgetăturĭ.

Pieptarul, cojocul și căciula sunt nedespărțite de oamenii noștri jumătate de viață. Ba în unele locurĭ au și copiĭ ceĭ de școală cojocele, pe lîngă că fără pieptar nu se lasă nicĭ cea maĭ săracă babă, că nu poate fără el.

Aceste haine, atît de trebuincioase nouă, încă trebuie să ni le facă străinii. Și nicĭ nu m-ar prinde mirarea nicĭ de asta, dacă materia din care ele sunt făcute, s-ar aduce din țărĭ străine, de peste mărĭ și peste țărĭ. Dar ele sunt făcute din piele de miel și de oaie. Și noĭ vindem colea pe la Ispas mieĭ viĭ cu cîte 4—6 coroane părechea pe la ceĭ Jidanĭ și Armenĭ, și eĭ ne vînd nouă carnea cu chila și din pieĭ fac căciulĭ și pieptare. Din o piele de miel face o căciulă și ni-o vinde cu 3—4, ba chiar și cu 6 coroane. Iar de fac pieptare, ne vînd pieptarul cu cîte 4—10 coroane. Acum să judecăm profitul lor și pierderea noastră? Dar de ce folos? Că amuțim de le știm!

Ar fi decĭ de dorit ca în fie-care sat să avem cojocariĭ noștri. In unele comune fruntașe de ale noastre îĭ și avem și ne fac cinste cu măiestria lor, iar lor își fac folos. Dar nu-ĭ destul că-ĭ avem în unele comune, ar trebui să nu lipsească nicĭ din una. Ci apoĭ să și fie cojocarĭ bine învățațĭ în măiestria lor, oamenĭ care să știe și lucra de noŭ, nu numaĭ cărpacĭ. Ast-feliŭ de oamenĭ s-ar putea înavuți de minune. Că eĭ împreună cu dubălariĭ ar fi bine să țină și dreptul de a tăia vite. Pe această cale, vitele de prisos s-ar tăia în comună, carnea s-ar trece la oameniĭ noștri cu prețurĭ cumpătate, pieile ar rămînea ieftine la argăsitoriĭ și cojocariĭ noștri, cari ar face din ele tot pentru noĭ vestminte. Atuncĭ banul ar merge roată de la eĭ la noĭ și de la noĭ la eĭ. Dar așa cum stăm azĭ, noĭ nu putem ajunge la creangă verde. Trebue negreșit să ne facem cojocariĭ noștri. Și nu-ĭ cel lucru mare. Chiar acesta este lucrul cel maĭ ușor, că acum avem —mila Domnuluĭ — mulțĭ cojocarĭ romînĭ foarte bunĭ în părțile Bistrițeĭ, Năsăuduluĭ, Rodneĭ, Orăștieĭ, Sebeșuluĭ și cu deosebire în Sibiŭ, Sĕliște, Brașov, Lugoș, Caransebeș, Timișoara și în jurul acestor orașe. Dar nu avem destuĭ în țară. Decĭ, aceștia ce sunt să fie drept învățătorĭ la copiĭ noștri, cît în 3—4 anĭ să nu fie un unic sat romînesc lipsit de cojocarul săŭ romîn.

Cojocăritul încă se învață în 3—4 anĭ. După ce ese învățăcelul, de-ĭ calfă, are numaĭ decît 4—8 coroane pe săptămînă și vipt și cuartir. După cît e apoĭ de harnic, așa-ĭ crește și plata. După 2—3 anĭ de praxă, cît lucrează pe la alțĭ măiestri, poate începe măiestria. In acel timp și-a adunat și ceva banĭ de pieĭ, ear uneltele luĭ sunt cele maĭ ieftine: numaĭ ale croitoruluĭ doară sunt atît de ieftine ca ale cojocaruluĭ: un degetar, foarfecĭ, cîte-va ace, butea cu argăseala și scaunul unde argăsește pieile după ce odată-s uscate. Toate uneltele și-le poate face cu cîteva coroane. Dar are lipsă chiar la început baremĭ de 40—60 coroane să cumpere pieĭ; cu cît maĭ multe, cu atît maĭ bine. Apoĭ, așezat în sat, căsătorit cu o fată cinstită, numaĭ harnic și crutător de a fi, se poate nu numaĭ susținea cinstit, dară poate

face şi avere. Că lucrurile ce el le face sunt foarte căutate şi bine plătite. Apoĭ să ne aducem aminte, că poporul nostru are lipsă de două rîndurĭ de ast-feliŭ de vestminte; de purtat, care sunt maĭ simple şi maĭ ieftine, şi de sărbătorĭ, carĭ sunt maĭ frumoase şi maĭ scumpe. Vedem că sunt căciulĭ cu 2 coroane, dar sunt şi cu 6—16 coroane una, apoĭ pieptare sunt cu 3 coroane, dară sunt şi cu 10—16 coroane unul, cojoace putem cumpăra şi cu 8—10 coroane, dară de voim să fie în adevăr frumoase, le plătim şi cu 50—60—80 coroane unul. Aci plătim numaĭ munca, hărnicia cojocaruluĭ. Decĭ, să nu fie sat cît de mic, care să nu-şĭ aibă cojocarul său de romîn!

Ce potrivire cu lucrurile din ţara noastră!

***

Comerciul la sate. Bine ar fi că nu numaĭ industria şi meseriile ci şi comerciul de la sate şi tîrguşoare să fie în mînile Romînilor. Nu-ĭ vorbă, sunt relativ puţine afacerĭ de negustorie într-un sat; dar orĭ-cît de puţine ar fi, din practicarea lor tot pot trăi cu îndestulare una saŭ două familiĭ. Dar apoĭ să nu uităm că sunt multe sate; că-ĭ maĭ numeroasă poporaţia sătească decît cea orăşenească, şi că bogăţiile ţăreĭ din sate izvorăsc. Cîte puţin în fie-care sat, dar mult în toată ţara. Dar tocmaĭ pentru că sunt puţine daraverĭ de negustorie în fie-care sat, am putea începe să ne cream noĭ Romîniĭ negustoraşĭ pe la sate, şi aceasta este lesne de tot, cînd e vorba de comerciu la sate. Cînd toate satele vor avea comercianţĭ numaĭ Romînĭ, atuncĭ uşor vom putea cîştiga în mînile Romînilor şi comerciul de la oraşe.

In starea de azĭ a lucrurilor, în Moldova chiar pe la sate, maĭ tot comerciul e în mînile străinilor. Aceştia ştiŭ prin speculaţiunĭ să stoarcă toată avuţia Romînuluĭ. In Muntenia şi Oltenia stăm ceva maĭ bine. Prin acele părţĭ, fiind că puhoiul străinilor încă n-a pătruns, maĭ putem găsi sate cu industrie şi comerciŭ în mînile Romînilor şi bine conduse. Iată un exemplu: Comuna Becenĭ din Jud. Buzău are: *1 brutar* (pitar), care face pîne şi o duce de o vinde în 18 comune învecinate, acest brutar se serveşte de însuşĭ copiĭ luĭ în comerciul săŭ; *2 cojocarĭ,* carĭ maĭ ţin şi prăvălie cu băcăniĭ, manufactură, etc.; *4 croitoriţe* care lucrează femeilor din comunele vecine; 1 *negustor* cu prăvălie de măruntişurĭ, băcănie şi manufactură; 2 *boiangiĭ*; etc. Toţĭ aceştĭ comercianţĭ şi industriaşĭ sunt Romînĭ. Profesorul şi preotul din Becenĭ sunt conştienţĭ de misiunea lor de Romînĭ, căcĭ copiiĭ cînd esă din şcoală, sunt uniĭ din eĭ îndemnaţĭ a se face ucenicĭ la vre-o cojocărie, orĭ la vre-o prăvălie. Invăţătorul se ocupă cu cultura viermilor de matasă. Preotul din un sat vecin, se ocupă cu cultura albinelor, şi cu industria coşurilor din răchită.

Maĭ rar ast-feliŭ de sate. Bine ar fi să le avem toate la fel cu acestea.

Imĭ veţĭ da voe ca şi relativ la *comerciu* să vă citesc puţin din *I. Pop Reteganul.* Veţĭ videa cum de uşor poate ajunge cine-va negustor la sate şi cît din belşug trăeşte negustorul de la sate.

Negustoriile

„Ziceaŭ bătrînii noștri așa: „Va veni vremea, cînd va fi în tot satul boltă (dughiană, prăvălie), și în tot părîul moară“. Și iată că am ajuns acele zile. Că oamenii se înmulțesc pe zi ce merge și înmulțindu-se oamenii, se înmulțesc și lipsele între ei.

Maĭ demult trebuia să mergĭ cale de 3—5 ciasurĭ până ajungeaĭ la oraș, unde erau cîte-va bolte. Azĭ și în sătuțul cel maĭ mic este barem o boltiță. Și trăesc după venitul boltițelor familiĭ numeroase, ba fac și averĭ frumoase. Dar să cercăm, cine este în ele stăpîn? Și vom afla, că în cele maĭ multe acela e Jidan, orĭ Neamț, orĭ Ungur, orĭ Armean, și numaĭ în prea puține bolte vom afla negutător romîn, cu toate-că satele cele maĭ multe sunt curat românești, orĭ cel puțin pe jumătate românești, Va să zică, munca Romînuluĭ și pe astă cale merge în mînĭ străine. Și nu e bine. Că să punem numaĭ seamă, ce lucrurĭ este nevoit a cumpăra Romînul din boltița din satul luĭ? Vom număra aci numai cele maĭ căutate: lemnușe (chibriturĭ), lumînărĭ, făcliĭ, petroleŭ, păcură (dohot), potcoave, cuie, biciurĭ, bumbac (de toate colorile), zăhar; apoĭ: năfrămĭ, curele, opincĭ, bricege, cuțite, păhare și deosebite sticle, deosebite ferăriĭ, ace, degetare, mărgele, cerceĭ, pantlice, fluere; după aceea: brînză, urdă, slănină, unsoare, ba chiar cafea și rozol și rum. Aceste lucrurĭ se află claie pe grămadă în boltițele micilor negustorĭ (de regulă Jidanĭ) de pe sate. Și de aceste aŭ lipsă oamenii noștriĭ, uniĭ de una, alțiĭ de alta, dară nevîndute nu rămîn.

Drept e și aceea că negustoriĭ de pe sate, ca și măiestriĭ de pe sate, nu daŭ marfa lor tot pe banĭ gata, ci o daŭ cum pot: maĭ pe banĭ, maĭ pe bucate și ouĕ, ba chiar și în credință (pe credit). Dar chiar atuncĭ, cînd nu o daŭ pe banu-n mînă, chiar atuncĭ o daŭ cu prețurĭ maĭ bune. Vezĭ bine, în paguba poporuluĭ este, că aleargă la boltă fără ban, dară ce să-ĭ facĭ năcazuluĭ, dacă te ajunge chiar atuncĭ cînd nu aĭ banĭ? S-apropie sara, așteaptă econoama să-ĭ vină oamenii de la lucrul cîmpuluĭ, cina-i e gata, toate i sunt așezate, dar n-are lumînare, și lampa-ĭ seacă. Ia repede 4 ouĕ și aduce fotogen de 4 cr. Jidanul dă ouĕle cu 6—7 cr. Dar ea-ĭ folosită și negustorul și maĭ folosit.

Altuia i s-aŭ stricat opincile. Banĭ nu are de-a îndemînă, Să alerge până la oraș cu o măsură de cucuruz în spate pentru o părechie de opincĭ, nu i-se plătește, că atuncĭ își mîncă o zi de lucru. Decĭ duce măsura de cucuruz la negustorașul din loc, iĭ dă pe ea o părechiușă de opincĭ ce nu-s vrednice maĭ mult de cît o coroană, pe cînd cucuruzul luĭ era vrednic poate o coroană și jumătate. Dară de voia a-l da cu cît e vrednic, trebuia să alerge la tîrg, și-șĭ mînca o zi de lucru. Și tot așa merge cu cîte toate nimicurile ce le are în boltiță. Pe astă cale el adună ouĕ, grîŭ, cucuruz, ovĕs, săcară, orz. . . . și le duce cu carul la ora-

şul vecin, unde le dă cu preţurĭ mult maĭ bune şi-şĭ aduce marfă şi maĭ aleasă şi maĭ atrăgătoare.

Pe calea aceasta s-aŭ înavuţit foarte mulţĭ negustorĭ de la sate, şi maĭ toţĭ străinĭ. Stând lucrul aşa, ar fi timpul să ne cugetăm şi noĭ Romîniĭ la acest ram de economie. Pentru negoţ ar fi foarte potriviţĭ copiiĭ noştriĭ carĭ au *învăţat 2—4 clase gimnaziale.* Atuncĭ îĭ dăm în oraş la negustorĭ cinstiţĭ, plătim pe an 100 coroane şi-ĭ îmbrăcăm de acasă, eară după 3 ani de zile iesă tinerĭ învăţaţĭ în ale negustorieĭ şi numaĭ decît capătă plată 20—30 coroane pe lună pe lîngă vipt şi cuartir, aşa că în cel dintăiŭ an scot toţĭ baniĭ ce i-a dat tată-său la stăpîn pentru învăţătură. Eară fiind tînărul aşezat, ascultător şi bine priceput în afacerile negoţuluĭ, i-se urcă plata la 40, 50, 80, chiar 100 de coroane la lună, pe lîngă cost şi cuartir. Maĭ arătaţi-mĭ o muncă atît de bine răsplătită ca aceasta! Au nu e mult maĭ bine răsplătită decît dăscălia şi decît preoţia chiar în multe locurĭ? Şi cît a învăţat? 2—4 clase gimnasiale şi a stat 3 anĭ ca ucenic. Apoĭ cît a stat ca ucenic, a avut cost bun, cuartir bun şi libertate de a se mişca. De aceea şi sunt calfele de negustor ficioriĭ ceĭ maĭ frumoşĭ şi maĭ isteţĭ, ceĭ maĭ cu gust îmbrăcaţĭ şi ceĭ maĭ căutaţĭ. Chiar de aceea şi fac căsătoriĭ foarte cum se cade, cu fete din case bune şi cu prindere. Eară dacă-şĭ deschid eĭ prăvăliĭ, fie chiar la sate, trăesc ca banul de bine.

Decĭ nu avem destule cuvinte de a recomanda poporuluĭ nostru acest ram de economie atît de folositor, cinstit şi aducător de aşa mare cîştig.

Iosif Grecul

Nu de mult a murit Iosif Grecul, care şĭ-a lăsat toată averea pe sama bisericeĭ şi a şcoaleĭ din satul săŭ, din Mesteacăn. Şi find-că de el a rămas avere foarte frumoasă, că numaĭ banĭ gata au rămas vre-o zece miĭ fl., din venitul cărora să se ţină 2 învăţătorĭ, şi a rămas moşie frumoasă şi casă de piatră, care toate aŭ trecut în folosinţa bisericeĭ pentru susţinerea preotuluĭ, — cred, că nu va fi lucru de prisos a spune aceea ce am auzit chiar din rostul luĭ.

— Cum aĭ prins la avere, nene Iosife? îl întrebaiŭ odată fiind din întîmplare numaĭ amêndoĭ într-un cupeŭ, în care călătoriam cu trenul. Rămasu-ţĭ-a stare de la părinţĭ, orĭ dat-a peste d-ta alt noroc, din care-va parte?

Nenea Iosif se uită lung la mine, aştepta par'că să gat cu întrebarea, care-mĭ venise aşa din senin, apoĭ îmĭ răspunse:

— Domnule, d-ta ştiŭ că scriĭ la gazete poveştile oamenilor, care le crezĭ de folos pentru aĭ noştri următorĭ; de aceea d-tale ţi-oiŭ spune toată povestea mea, dar apoĭ te rog s-o puĭ pe hârtie, s-o ceteascā şi alţiĭ, că multe se pot învăţa dîn ea.

Eŭ, domnule, sunt fiŭ de preot. Tata a fost preot în Mesteacăn. A murit înainte de răşmeliţă cu vre-o 5 anĭ. Eŭ eram atuncĭ ca de 10 anĭ, că ştiam bine ceti în bucoavnă, cum mă învăţa domnia-sa şi cîntam cu diacul în strană. Avusese de gînd bietul tată, fie iertat, să mă înveţe carte să rămîn preot în locul d-sale. Dar nu avu parte să mă vadă popă, nicĭ eŭ nu avuĭ parte de el, să mĕ poată creşte. Satul şĭ-a adus alt preot, că sat fără preot nu putea rămînea p-acele vremĭ; acum afli cîte 2—3 sate fără popă, le păstoreşte pe toate numaĭ cîte un popă, şi ferĭ Doamne, cum le maĭ păstoreşte! Eŭ cu mama şi cu două surorĭ maĭ marĭ, ce aveam, a trebuit să eşim din casa parohială de lîngă biserică şi ne-am tras într-o căsuţă în mijlocul satuluĭ, care era părăsită, că stăpînul eĭ murise, iar neamurile şedeaŭ în alt sat.

Aşa am trăit, cum am putut, pănă după resmeliţă. Atuncĭ se mărită sora-mea cea maĭ mare după un clericuş, ce se făcu preot în Curmătura, şi la doĭ anĭ după aceea se mărită sora cealaltă după dascălul de la noĭ. Eram din oamenĭ şi între oamenĭ am intrat. Cumnatul meŭ, preotul, cumpără căsuţa, în care şedeam eu cu mama pe nimica toată, că n-a dat pe ea doară preţ de o vacă bună. Aşa erau vremurile.

Dară cumnaţilor meĭ le era jale să mă vadă pe mine, fecior de preot, lucrînd în brazdă străină. Decĭ îşĭ sfîrmară mult capul ce se înceapă cu mine ca să nu rămîn de rîsul satuluĭ. Odată, pe la nişte sfinte sărbătorĭ ale Rusaliilor, eram toţĭ la cumnatu-meu în Curmătură. Avusese botez la un fiiu al săŭ, care-ĭ acum domn mare la curtea vlădicească. Eraŭ adunaţĭ maĭ mulţĭ preoţĭ şi dascalĭ din satele vecine, tot prietinĭ de aĭ cumnaţilor meĭ. Numaĭ eŭ eram muncitor de pămînt, fără o brazdă de loc şi fără ceva învăţătură. Din vorbă în vorbă se pun oameniĭ meĭ pe chibzuite, ce se înceapă cu mine, să mă rădice o leacă din starea ticăloasă, în care mă aflam. Odată zice protopopul: —Fraţilor, haideţĭ să facem din Iosif negustor. E fecior isteţ. Casa-ĭ e în mijlocul satuluĭ. Negustor străin încă nu-ĭ încuibat în Mesteacăn. Satul e mare, mîine poimîine ni-om trezi, că se deschide tîrg. Afară de aceea, e cale de o staţie de la oraş. Orĭ-ce cărăuş, de merge în sus de merge în jos, în Mesteacăn trebue să poposească. Un negustor ar trăi aicĭ ca banul. Ce zicĭ, Iosife?

Eŭ, ce să zic, nicĭ prin minte nu-mĭ trecea, că aş maĭ putea fi şi una ca asta. De-o parte, că nu avem banĭ de marfă, iar de altă parte, că pănă într-aceea nu se maĭ pomeneaŭ negustorĭ la sate, iar negustorĭ romînĭ nicĭ pe la oraşe nu prea eraŭ. Dăduĭ decĭ din cap şi răspunseiŭ: D-apoĭ ştiu eŭ ce să zic? Plăcea-mi-ar, dar nu ştiŭ trebile negoţuluĭ şi nu am banĭ de marfă.

— Dacă zicĭ, că ţi-ar plăcea, toate s-or face, răspunse protopopul. Şi se puse şi luă o coală de hărtie şi prinse numaĭ decît a însemna, ce negoaţe aŭ trecere la noĭ în sat?

Şi însemna cîte nimicurĭ toate: bricege, fluere, clopote, pot-

coave, cuie, sare, tăbac, luminĭ, făcliĭ, tămăie, zăhar, galon, bumbac, bercă şi cîte şi maĭ cîte.

A doua zi am şi mers cu protopopul şi cu cumnaţiĭ meĭ la oraş şi am luat de la un Arman marfă de vre o 60 fl. Cumnatul meŭ cu protopopul aŭ pus baniĭ şi mi-aŭ spus aşa: — Acum, fătul meŭ, fă cum veĭ avea noroc şi minte; noĭ am făcut pentru tine cît am putut, Dumnezeŭ facă maĭ mult ca un puternic. De ţi-a umbla sporul, peste vre-un an doĭ, ni-ĭ întoarce la fie-care, cîte 30 fl.; de nu-ĭ avea noroc, remănem toţĭ treĭ de pagubă, noĭ de baniĭ daţĭ şi tu de vremea perdută.

Şi mi- am dus marfa acasă, şi din tindă mi-am făcut boltiţă, dragă Doamne; din nişte scîndurĭ negeluite mi-am făcut stelage şi din lada mameĭ mi-am făcut cutie de adunat baniĭ.

Şi fu într-un ceas bun lucrul acesta. Că de dimineaţa pănă seara tot mereŭ aveam de lucru. Drept şi maĭ drept, că la început îmĭ era greŭ, că-mĭ eraŭ degetele ca ţepenite, aşa cu greŭ umblam cu ele după mărunţişurĭ. Dar pe zi ce mergea eram tot maĭ sprinten, tot maĭ priceput în umblarea cu negoaţele. In săptămîna dintăiŭ am adunat vre-o 10 fl. şi o mulţime de ouĕ, pe carĭ le mîncam cu mama împreună, că puţină hrană maĭ aveam. Cu aceĭ 10 fl. merseĭ la Armanul meŭ din oraş şi cumpăraĭ marfă, de care vedeam, că are maĭ mare trecere. El mă învăţa ca pe un copil nepriceput, că dobîndă avea şi el. Par-c.. acum îl aud, cum îmĭ spunea: Uite, îţĭ daŭ zece fluere cu 40 cruceri. Tu vinde fluerul de la 6 cr. în sus şi atuncĭ aĭ cu dobîndă. Pe lîngă aceea capeţĭ de la mine 2 fluere pe deasupra. Bricegele acestea îţĭ daŭ 10 cu 80 cr., adecă 12, că 2 capeţĭ pe deasupra; tu daĭ fie-care briceag cu 10—12 cr. şi aĭ dobîndă. Degetare capeţĭ de 10 cr. 12, tu daĭ degetarul cu 2 cr. şi aĭ dobîndă. Aşa-mĭ spunea lucru de lucru, ear eu ţineam în minte şi făceam după cum mă povăţuia el, la început, iar după ce mi-se descebeli mintea, făceam cum vedeam că-ĭ maĭ bine.

Aşa din zi în zi boltiţa mea era tot maĭ încărcată şi maĭ căutată şi cînd fu la anul dăduĭ protopopuluĭ şi cumnatuluĭ meŭ ceĭ 60 florinĭ şi boltiţa îmĭ rămase plină de marfă aleasă.

Acum eram alt om. Incetul cu încetul mi-am adunat lemne şi mi-am făcut casa şi bolta maĭ marĭ, maĭ fătoase, maĭ luminoase. Apoĭ m-am căsătorit şi mi-a dat Dumnezeŭ o muiere bună şi cucernică, care în scurtă vreme învăţa rîndul negustorieĭ ca şi mine. Fiind eŭ acolea, nu cuteza să se încuibeze Jidan, şi aşa trebile îmĭ mergeaŭ foarte bine. Toamna adunam mulţime de bucate: grîŭ, cucuruz, ovĕs, orz ş. a. cît aveam peste tot anul pentru casă. Ba îngrăşam şi porcĭ şi-ĭ vindeam cu preţurĭ bune la oraş. Ear maĭ tîrziŭ nicĭ nu-ĭ vindeam, ci-ĭ tăiam eŭ şi făceam slăninĭ, şunce, unsoare şi le vindeam cu preţurĭ bune Aşa adunam ban pe ban şi, după cum mi se înmulţiaŭ baniĭ, aşa înmulţiam şi marfa în boltă.

La vre o 10 anĭ după deschiderea bolteĭ, aflaĭ la mine, ca într-o boltă de cele de la oraş, tot ce trebuia oamenilor noştri:

opincĭ, curele, pălăriĭ, năfrămĭ, cartoane, pînză, bumbacurĭ, sape, coase, secerĭ, hărleţe, plugurĭ, cuie, sĕcurĭ, ferestre, sare, tutun, pipe, chiar şi pănură de cioarecĭ şi de sumane. Cumpăram de la sătenĭ ce aveaŭ eĭ de vîndut şi duceam la oraş, şi de acolo aduceam ceea-ce ştiam că nu aŭ săteniĭ.

Intr-o iarnă îmĭ vine în minte să încep un negoţ noŭ. Era omĕtul mare, de nu puteaŭ bieţiĭ oamenĭ eşi din sat. Mă pun şi le vestesc, ca să facă greble şi furcĭ cît de multe, că toată grebla gata, cu coada cu tot, o plătesc cu 10 cr., ear fără coadă cu 6 cr., furca o plătesc cu 6 cr.

Să fi văzut oameniĭ meĭ cîte greble făcură! Am adunat peste 1000 de greble şi le-am plătit cu marfă şi cu banĭ. Iar colo vara, cînd încep oameniĭ la coasă, m-am dus la oraş cu 3 cară încărcate cu furcĭ şi cu greble, ca şi cum ar fi fost încărcate cu fîn. Şi socoţĭ, că am adus vr-una înapoĭ? Toate se trecură ca piperul. In greble am avut cîştig foarte frumos, că mi-aŭ eşit baniĭ maĭ bine decît îndoiţĭ din ele. De atuncĭ săteniĭ noştri ştiŭ, că în zile ploioase, orĭ cînd n-aŭ ce lucra la cîmp, să facă furcĭ şi greble pe seama Greculuĭ, că aşa-mĭ zic, Grecul, cu toate că numele meŭ e Iosif Popa. Acum nu-ĭ tîrg în apropiere să nu fie plin de furcĭ şi de greble duse de mine din Mesteacăn. Cu negoţul acesta toţĭ ne-am ajutat şi ne ajutăm, atît eŭ cît şi satul.

Parte de copiĭ însă nu am, dară, de oare-ce în Mesteacăn mi-am trăit traiul şi mi-am adunat averea, cîtă biata va fi— după moartea mea — în folosul bisericeĭ şi a şcoaleĭ din Mesteacăn va remînea; de la eĭ e adunată, lor să le rămînă.

Aşa-mĭ povesti Iosif Grecul, bogatul cel mare, cînd eram numaĭ amêndoĭ într-un cupeŭ. După vre-o doĭ anĭ cetiĭ prin foĭ, că a murit şi că toată averea o lăsa pe seama şcoaleĭ şi a bisericeĭ din Mesteacăn.

Dă, Doame, mulţĭ oamenĭ cu minte şi cu inimă ca el!“

O asemene carte cum e a luĭ Pop Reteganul aş dori s-o văd în mînile tuturor Romînilor şi maĭ ales ale sătenilor. După sfaturile din ea să se iee învăţătorul, preotul şi ceilalţĭ fruntaşĭ aĭ satelor; iar nu cum obicinuesc acum a da năvală cu copiĭ la internate şi şcolĭ înalte. După aceleaşĭ sfaturĭ să luăm pildă şi noĭ orăşeniĭ, de jos pănă sus, ca să refuzăm orĭ-ce concurs tuturor celor ce se grămădesc de la sate la şcolĭ cu internate şi studiĭ înalte. E deajuns dacă, de o pildă, din 6 copiĭ aĭ preotuluĭ, învăţătoruluĭ sau altuĭ sătean, am ajuta pe unul să meargă în şcolĭ înalte; dar pe ceilalţĭ să-ĭ dedăm la meseriĭ şi negoţurĭ. Tot acelaş lucru să-l avem în videre şi cu copiiĭ de orăşenĭ.

* * *

Unica noastră ţintă în conferinţele din acest an este *ţăranul.* In subiectul conferinţeĭ noastre de până aci, am constatat că poporaţia satelor are ca mijloc de susţinere a vieţeĭ puţi-

ne izvoare de muncă; în general agricultura şi foarte puţinĭ din industrie şi comerciŭ. Am maĭ constatat că şi industriile, care azĭ se maĭ practică de poporaţia unor sate, sunt ameninţate să dispară din cauza lipseĭ de consumatorĭ aĭ acelor produse industriale săteştĭ.

Ce avem de făcut în practică şi ca o încheere a celor spuse de noĭ până acum?

a) Să nu lăsăm să cadă în părăsire industriile casnice de pe la sate. Să ne facem decĭ consumatoriĭ acelor produse industriale şi să fim sigurĭ că aceste industriĭ, treptat se vor perfecţiona, dîndu-ne produse tot maĭ bune şi pe placul nostru. Să nu uităm că prin aceasta vom *da sătenilor mijloace de susţinere* a vieţeĭ, pe lîngă că *vor fi ocupaţĭ cu lucrul în tot timpul anuluĭ.*

b) Să facem tot posibilul ca pe la sate şi tîrguşoare să avem meseriaşĭ romînĭ. Şi prin aceasta vom da înlesnire de viaţă la mulţĭ sătenĭ; căcĭ e nevoie de mulţĭ meseriaşĭ pe la sate.

c) Să facem ca micul comerciŭ de pe la sate să fie numaĭ în mînile Romînilor. Să îndemnăm cu sfatul şi să ajutăm prin consumaţiunea noastră pe fiiĭ de Romînĭ a se face negustorĭ. Şi din această ocupaţiune vor putea să se hrănească un număr însemnat de romînĭ sătenĭ.

Prin îndeletnicirea cu industriile şi meseriile, precum şi cu negoţul, se va îmbunătăţi simţitor soarta materială a multora din sătenĭ. In fie-care comună unde se află 200 până la 400 familiĭ, s-ar hrăni din negoţurĭ şi meseriĭ cel puţin 25—30 familiĭ. Iar de buna stare materială atîrnă şi cea sufletească, morală, culturală. Este uşor de înţeles şi e cunoscut îndeajuns, că industriaşiĭ şi meseriaşiĭ, precum şi negustoriĭ, din chiar practicarea ocupaţiunelor lor, se instruesc maĭ mult. Meseria şi negoţul poartă pe oamenĭ, raporturile sociale se maĭ îmulţesc şi ţin pe oamenĭ atenţĭ purурea la izbînda munceĭ lor. Pe lîngă acestea, îndeletnicirea cu meseriĭ şi negoţurĭ aduce după sine cunoştinţĭ tehnice în ramura respectivă. Iată dar că prin asemene ocupaţiunĭ, nivelul cultural a unuĭ mare număr de sătenĭ s-ar preface, îmbunătăţindu-se, odată cu asigurarea situaţiuneĭ lor materiale. De la aceştia, prin raporturĭ strînse sociale, ar profita şi restul sătenilor din aceiaşĭ comună.

* * *

In legătură cu subiectul conferinţeĭ noastre trebue să atingem chestiunea şcoalelor de meseriĭ. „Daţi-ne şcoale de meseriĭ, strigă lumea, şi să-mĭ daŭ copiiĭ să înveţe meşteşug. Unde să-mĭ învăţ copiiĭ la o meserie? Statul e dator să creeze şcolĭ pentru aceste cariere."

Şi aci, cum videm, iarăşĭ tendinţa greşită de a apela la stat. Cerem iarăşĭ de la stat sacrificiĭ. Dar de unde să maĭ aibă statul mijloace? Dar apoĭ, chiar de-ar avea statul putinţa să creeze şi să întreţină şcoale de meseriĭ, noĭ ne declarăm contra lor. Noĭ credem că şcoalele de meseriĭ nu pot scoate *meseriaşĭ* des-

toinicĭ la lupta pentru traiŭ. Orĭ cît de bine ar fi organizate aceste şcolĭ de meseriĭ, ele nu ne pot da meseriaşĭ romînĭ. Dacă aceste şcolĭ de meserie sunt cu internat, atuncĭ viaţa regulată şi dulce, dusă timp îndelungat de elevĭ cît învaţă meseria, îĭ îndepărtează de la cunoaşterea vieţeĭ reale a meseriaşilor. Deprinşĭ din şcoală cu anumite tabieturĭ şi regule care nu maĭ pot fi continuate după ce a eşit din şcoală, se vor simţi nemulţumiţĭ la păşirea în societate, în calitate de meseriaşĭ. Mediul în care va lucra ca meseriaş, nu-l poate cunoaşte. Şi cînd începe să-l cunoască, dificultăţĭ marĭ i se prezintă la fie-care pas, şi un desgust de meserie i se iveşte în suflet.

Dar chiar şcolile de meseriĭ fără internate, ca şi cele cu internate, încă nu-şĭ pot ajunge scopul. In ele se învaţă şi carte jumătate din zi. Abia o parte din zi se lucrează în ramura meserieĭ. Numărul elevilor saŭ elevelor fiind mare, de lucru neputînd fi pururea cu prisosinţă, urmează că se dă de lucru în deosebĭ fie-căruia saŭ fie-căreia cîte puţin; maĭ multă teorie se face, şi maĭ puţină, ba foarte *puţină practică*. După un şir de 5, 6, 7 anĭ de zile, în care se lucrează cîte un ceas, două, de elev pe zi şi în care intervale sunt vacanţiile lungĭ şi neocupate, să nu ne mirăm că, vedem copiiĭ eşind din şcolĭ, abia cunoscătorĭ în meseria ce aŭ învăţat-o. In tot timpul cît a învăţat la şcoală, n-a cîştigat nimic băneşte pe urma munceĭ sale; deci i-a lipsit cel maĭ principal imbold la muncă. Pretenţiile însă celuĭ ce a sfîrşit o şcoală de meseriĭ sunt marĭ, căcĭ, zice el saŭ ea, nu e meseriaş de rînd, ci cu şcoală, absolvent a cutăreĭ şcolĭ; dar aceste pretenţiĭ nu şi le poate satisface chiar dela început, îmbrăţăşind meseria. Ast-feliŭ absolvenţiĭ şcoalelor de meseriĭ, cînd intră în ateliere ca să lucreze, daŭ cantitativ şi calitativ rezultate foarte slabe; şi aceasta pentru că trebue să calculeze, bună-oară la un tipar, fie-care linie, ce unghiŭ să formeze cu cealaltă linie, ce curbură să aibă, etc.; aceste calcule cer timp spre a se esecuta şi deci spor puţin la lucru. Apoĭ absolvenţĭ saŭ absolvente de şcoale de meseriĭ nu aŭ încredere în puterile lor de muncă, căcĭ nu vor a se angaja să fie plătiţĭ saŭ plătite proporţional cu cantitatea de lucru executat.

Noĭ credem că cel maĭ nimerit sistem de a avea Romînĭ meseriaşĭ şi negustorĭ, este de a ne aşeza copiiĭ noştri ucenicĭ la meşterĭ saŭ negustorĭ bunĭ şi cinstiţĭ. Aci copilul se deprinde cu viaţa pe care trebue s-o cunoască şi cum o va trăi şi el maĭ tîrziŭ. Aci poate deprinde tot rostul meserieĭ şi negoţuluĭ, pentru că el stă şi lucrează în atelier, nu un ceas, două pe zi, ci toată ziua fără întrerupere. Aci în atelier e interesat a învăţa meseria cît maĭ curînd, pentru că cu cît maĭ curînd va învăţa, cu atît maĭ degrabă va începe a cîştiga banul. Iar cînd începe a cîştiga banul, atuncĭ dorul de a lucra şi maĭ bine şi maĭ mult e nelipsit din mintea luĭ.

Atelierile şi *prăvătiile*, iată unde putem să ne învăţăm copiiĭ a fi *meseriaşĭ* şi *negustorĭ*.

Dar ni se va spune, în momentul în care trăim, că nu a-

vem maiştri şi prăvăliĭ unde să ne aşezăm copiiĭ drept ucenicĭ Industria şi comerciul fiind în mînile străinilor, aceştia nu vor să ne primească copiiĭ, spunînd lămurit: *„nu vrem să ne dăm singurĭ în cap, învăţînd pe Romînĭ comerciul şi industriile“*. Aceste cuvinte mi s-aŭ spus mie, întocmaĭ aşa, de unul din fruntaşiĭ comercianţĭ evreĭ din Iaşĭ, pe lîngă care am stăruit timp îndelunga să primească un ucenic romîn, din care să scoată un negustor romîn. Străiniĭ pe care i-am adăpostit şi îĭ adăpostim, refuză să ne înveţe copiiĭ la meseriĭ şi negoţ.

Practic vorbind, ce-ĭ de făcut? Am putea plasa copiĭ noştri la meseriaşĭ şi negustorĭ romînĭ saŭ creştinĭ din alte oraşe ale ţăreĭ. Prin Muntenia şi Oltenia încă avem o sumă de meseriaşĭ şi comercianţĭ romînĭ. Ştiŭ că e mult maĭ greŭ a plasa copiĭ în oraşe depărtate la meseriĭ şi negoţ. Şi e greŭ maĭ ales cînd e vorba de copiĭ saracĭ. Dar cu oare-care chibzuinţă s-ar izbuti. S-ar putea constitui un comitet de cîţĭ-va Romînĭ dornicĭ de acest fel de muncă, care să-şĭ iee asupra-şĭ grija de a plasa copiiĭ de Romînĭ la meseriĭ şi negoţ prin alte oraşe din Romînia.

Un simbure a uneĭ ast-feliŭ de asociaţiunĭ e pe cale de a se înjgheba între profesoriĭ şcoalelor de comerciŭ din Iaşĭ: ţinta ar fi de a face ca absolvenţiĭ şcoalelor de comerciŭ să nu maĭ alerge la budget spre a-şĭ susţine viaţa, ci la îndeletnicirea cu comerciul. O asemenea asociaţiune a profesorilor cu o ţintă ca asta merită toată lauda.

Tot referitor la comerciŭ şi industrie e nevoie să spunem cîte-va vorbe asupra capitaluluĭ. De toţĭ ni se strigă din toate părţile, că Romîniĭ nu pot îmbrăţişa aceste activităţĭ, pentru că nu aŭ banĭ, capital. Afirmaţiunea nu este temeinică. Maĭ întăĭ putem respunde la această, îndemnînd pe toţĭ a citi *„Pilde şi Sfaturĭ“* de I. Pop Reteganul, din care se poate înţălege lesne cum se pot îmbrăţişa comerciul şi meseriile şi de oamenĭ saracĭ, dar muncitorĭ, cari îşĭ pot aduna o mică sumă trebuitoare pentru începutul carierei, în cîţĭ-va anĭ de muncă după ce a eşit calfă. Cine ne spune că avem nevoie de capitalurĭ, se gîndeşte poate la operaţiunĭ întinse de comerciŭ şi industrie. Dar e o greşală o gîndire de acest fel. Nicĭ odată în comerciŭ şi industrie nu se poate *incepe* pe o scară întinsă o operaţiune comercială saŭ industrială. In această ramură de activitate maĭ mult ca în orĭ-care alta nu se pot face salturĭ; e nevoie de o evoluţie înceată de la situaţiunĭ micĭ la ridicarea intre fruntaşiĭ comerciuluĭ şi industrieĭ. E nevoie ca copiiĭ să continue opera părinţilor în aceste activităţĭ şi le va fi uşor a duce la o desvoltare maĭ mare şi maĭ deplină opera părinţilor.

Dar e o afirmaţiune greşită, cînd se spune că Romîniĭ n-aŭ capitalurĭ. Sunt destule capitalurĭ în mînile Romînilor. Aceste capitalurĭ sunt cheltuite de părinţĭ pentru educaţiunea prin şcolĭ înalte, ţiind la învăţătură pe copiĭ pănă pe la 25 anĭ, dacă nu şi maĭ mult. Ceea ce se cheltueşte cu educaţiunea a 5 saŭ 6 co-

piĭ până la vrîsta înaintată constituie un capital suficient pentru un început de industrie saŭ comerciŭ. Dar avem capitalurĭ româneştĭ în numerar: dovadă, societăţĭ de economie unde sunt capitalurĭ numaĭ româneştĭ. Nu capitalurĭ lipsesc, ci convingerea că comerţul şi industria sunt ocupaţiunĭ onorabile. Lipseşte Romînuluĭ convingerea, că aceste ocupaţiunĭ sunt producătoare de avuţie, şi că e un pericol pentru ţară ca ele să fie în mîna străinilor.

Cînd Romînul va înţălege că ţinta, idealul ce-l avem de realizat în veacul al 20-le e a ne întări pe cale economică ca popor, e a recuceri industria şi comerciul din mînile străinilor şi a le da în mînile copiilor noştri; atuncĭ va şti să învingă toate dificultăţile ce i se pun în cale. *Să ştim ce vrem, şi vom putea izbuti numaĭ decît la ţinta dorită.* Mijloacele de realizat, de atins o ţintă se găsesc uşor, cînd e bine lămurită ţinta, idealul ce trebuie atins.

* * *

Avem negreşit de dus o luptă îndelungată pentru atingerea aceşteĭ ţinte.

Lupta e grea de tot. Ea cere nu numaĭ oamenĭ devotaţĭ, dar un timp *îndelungat* pentru realizarea ţinteĭ.

Vom izbuti? Va fi Romînul destoinic pentru a-şĭ împlini visul întrevăzut şi fără de care scăpare nu-ĭ? Sunt două feliurĭ de oamenĭ la noĭ în ţară care respund la această îngrijitoare întrebare.

Intăĭ optimiştiĭ, însă de un optimism pasiv, care aşteaptă ca lucrurile să se schimbe în bine prin însuşĭ mersul lor şi fără opintelile noastre.

Aceştia sunt foarte greşiţĭ punênd încredere în *mersul vremurilor.* Credinţa aceasta li s-a sugerat, din cauza că e nevoe de timp îndelungat pentru a se realiza asemene ideal. Faptul că se cere mult timp, şi că se scurg multe generaţiunĭ până se realizează un ideal comun unuĭ popor, i-a făcut să creadă că vremurile singure sunt leacul răuluĭ.

Sunt alţiĭ, care văzînd mărimea şi greutatea idealuluĭ de realizat, *pierd încrederea în poporul romănesc.* Desperează că acest popor va fi în stare a-şĭ ajunge idealul dorit, recucerirea situaţiuneĭ economice. In desperarea ce-ĭ cuprinde *eĭ singurĭ pierd dorul de a maĭ munci pentru neamul lor.* In aceştĭ neîncrezătorĭ în energia şi puterile poporuluĭ romîn de a recuceri situaţiunea economică, eŭ văd maĭ curînd neputinţa lor proprie de a munci, de a şti să muncească spre folosul patrieĭ. Neputinţa şi nepriceperea lor proprie o obiectivează asupra poporuluĭ romîn întreg.

Eŭ cred că trebue să sperăm în îndreptarea lucrurilor dar tot odată să nu uităm a aduce această îndreptare; să muncim necontenit şi să căutăm a învinge mrejele urzite. Viaţa omuluĭ este

o datorie, acea de a lupta contra răuluĭ şi de a culege binele fără a se uita numaĭ decît la izbîndă. *Fais ce que doit, advienne ce que pourra*, zice Francezul; căcĭ maĭ la urmă cine poate ştie ce ascunde viitorul.

Mie nu-mĭ lipseşte încrederea în neamul romănesc. Eŭ am credinţa în înţelepciunea luĭ şi în puterile luĭ de a munci, pentru ajungerea la scopul dorit. Credinţa aceasta îmĭ dă convingerea şi dorul de a munci, în marginile puterilor mele, pentru comerciul şi industria romînească. Deşi văd greutăţile pe care trebuie să le înving, totuşĭ nu daŭ îndărăt. E vorba de viitorul copiilor noştri şi în copiiĭ noştri văd viitorul ţăreĭ. Prin muncă vom vedea binele realizat.

Am credinţă că urmaşiĭ noştri vor fi maĭ fericiţĭ. Noĭ am moştenit de la generaţiile trecute o *Romănie* consolidată politiceşte. Noĭ şi urmaşiĭ noştri vom consolida-o economiceşte.

Veacurile al 19-le şi al 20-le vor fi caracterizate de generaţiile următoare cu drept cuvînt, cel întăĭ veacul consolidăreĭ politice al ţărilor romîne, iar cel de al doilea veacul recucerireĭ şi consolidăriĭ stăreĭ economice.

Veacul al două-zecelea a început ; la luptă dar, să facem început bun spre ţinta propusă !

P. VRANCEANU

Iarna

Adînc se odihneşte satul în haina albă de zăpadă;
Prin crengĭ uscate cîntă vîntul o dureroasă serenadă.
In furioasa luĭ mînie, în glasul luĭ fără cuvînt
Aud un suflet care plînge, zdrobit de jale pe-un mormînt.
Prin nourĭ groşĭ să vînzoleşte-o lună plină şi măreaţă,
Ce-mĭ aminteşte desperatul în cruda luptă pentru viaţă
Şi raza eĭ, ce abia străbate, se joacă-o clipă-n faţa mea,
Strălucitoare ca speranţa şi fugătoare ca şi ea.
Un trist şi lung lătrat de cîne se perde-n întristata fire....
Cum mor, adesa neştiute, atîta plîns şi tînguire!

Simpatie

In zarea limpede albastră s-aprinde tremurînd o stea
Şi simt că-n inima mea naşte un dor înflăcărat cu ea....
De după deal răsare luna, şi-n raza eĭ trandafirie
Din alte lumĭ, vibrînd, coboară fioriĭ dulcĭ de simpatie.
In crîng privighitoarea cîntă.... Ce dor va fi avînd şi ea ?....
Cu trilu-ĭ fermecat se-ngînă ceva din suferinţa mea.
Izvorul ropoteşte-n vale; şoptind se-mbrăţoşă zefiriĭ....
In toate simt ceva din mine.... eternul cîntec al iubireĭ.

IV.

EMILGAR

Țăranul ca Soldat

Sunt părțĭ din viața noastră, ce trec maĭ neluate în seamă și asupra cărora privirile nu ni se îndrept, decît în clipe grele, în clipe de restriște, cînd fără de voe ne dăm sama că tocmaĭ de aceste părțĭ lăsate în părăsire, se țin strîns legate cele maĭ însemnate nevoĭ ale noastre! Atuncĭ căutăm a drege răul, a ne apropia de lucrurĭ și ființĭ ce până acuma ne eraŭ străine și facem totul ca prin ele să ne folosim pe noi. Aceasta fără de îndoială se întîmplă în toate părțile, căci sufletele omeneștĭ se aseamănă în multe privințĭ; însă, dacă prin alte locurĭ ceia ce se trece cu vederea e de mică însemnătate, la noĭ din nefericire, e tocmaĭ partea cea maĭ însămnată în desvălirea și viața poporuluĭ romînesc, este acea privitoare la *țărănime*, cu alte cuvinte la elementul care întrupează adevărata țară, adevăratul neam.

Țărănimea noastră e cea uitată, dar tot ea este aceea, asupra căreia în clipe de grea cumpănă, privirile fie-căruia se îndreaptă cu nădejde, și glasul tuturora se ridică, spre a o îndemna a-șĭ face datoria. Și ea șĭ-a făcut-o și sigur o va maĭ face, căcĭ țăranul nostru are însușirea de a nu cere răsplătire pentru jărtfele luĭ.

De aceea Societatea Universitară Romînă, a gîndit că e timpul, cînd trebuie a ne îndrepta cu toţiĭ privirile spre ţăran, căcĭ dăcă acuma nu avem atîta nevoie de dînsul, apoĭ el are prea multă de noĭ şi nu e drept să ne uităm la păsurile luĭ ca la acele ale unuĭ străin!

Una din multele luĭ nevoĭ, e aceea de a fi învăţat a simţi maĭ romîneşte, a fi pregătit ca în fie-care dintr-înşiĭ, de la vrîsta cînd poate ţinea arma în mînă şi pănă la aceea cînd bătrîneţa îl scoate din rîndul luptătorilor, să găsim un adevărat *soldat*.

Din nefericire însă la noĭ se face o mare deosebire între *soldat* şi *ţăran*. Soldat se crede a fi numaĭ acela îmbrăcat în uniformă, încins cu baionetă, admirat la părăzĭ; ţăranul e izgonitul, *străinul* care din cînd în cînd silit, de nevoĭ, păşeşte fricos pe străzile oraşuluĭ, de care la dreptul vorbind nu e legat prin nimic. Nimenĭ nu se gîndeşte că frumosul soldat de la paradă ce calcă voios în sunetul muziceĭ e tocmaĭ izgonitul ţăran, admirat atuncĭ, pentru că era în uniformă, despreţuit acum căcĭ e îmbrăcat în portul hărăzit de strămoşĭ. Aceĭ ce cred că dispreţuind portul ţărănesc fac o cinste uniformeĭ, se înşală grozav. Din potrivă; căcĭ dispreţuita haina ţărănească era purtată de unul care dacă n-avusese cinstea să fi îmbrăcat uniforma militară, apoĭ trebuia s-o îmbrace în curînd. Acela îşĭ dispreţuise pe propriul săŭ soldat, căcĭ în fie-care dintr-înşiĭ, după cum am spus, orĭ-cine ar trebui să privească pe *apărătorul de neam*, pe *soldatul ţăreĭ* sale; şi dacă în prezent aceasta nu e în fiinţă, cu toţiĭ ar trebui să-şĭ deie mîna spre împlinirea acestuĭ scop. La noĭ însă nimenĭ nu se gîndeşte la aceasta, în afară de lumea militară. De aicĭ marea greşală, poate cea maĭ mare a noastră, a Romînilor, că în afară de ceĭ treĭ anĭ, cînd ţăranul soldat e pus de-a dreptul sub privirile şefilor săĭ, nimenĭ nu maĭ vrea să-şĭ puie o parte din muncă în folosul săŭ. Nimenĭ nu caută să-l lege de pămîntul pe care trăeşte, să-l crească în credinţa neamuluĭ săŭ, în amintirea strămoşilor din care se trage. Nimenĭ nu vrea a-l face soldat maĭ înainte de a-l îmbrăca în uniformă, şi a-l pregăti de copil încă pentru marea datorie la care va fi chemat. Lăsat în părăsire, el rămîne nepregătit pentru armată, iar după împlinirea eĭ, în neputinţă de a-şĭ întreţine calităţile pe care le căpătase în ea. Iubirea de neam şi dragostea de ţară nu se pot înrădăcina în sufletul cuĭ-va decît în copilărie. Nu în ceĭ treĭ anĭ de serviciŭ e cu putinţă ca aceste sfinte simţiminte să se strecoare în sufletul săŭ.

Soldatul nostru, de şi foarte viteaz, e departe încă de a fi soldatul pe care trebuinţele neamuluĭ romînesc îl cere. Soldatul patriot, disciplinat toată viaţa luĭ, crescut în respectul şefilor şi legilor ţăreĭ.

In multe dăţĭ am avut exemple triste, răsărite din sînul ţărănimeĭ noastre. Cu iubirea de neam şi de ţară, cu respectul orînduieleĭ, a disciplineĭ se pot face lucrurĭ marĭ, şi astă-zĭ maĭ mult ca orĭ cînd putem spune aceasta, cînd un popor mic, uitat de toată lu-

mea, în schimb un popor ce ştie să moară, poate, mulţumită acestor însuşiri rare, să ţie în friŭ una din cele maĭ marĭ şi maĭ puternice naţiunĭ. La dînşiĭ însă, ca şi la Francezĭ şi Germanĭ, patriotismul e nemărginit. La dînşiĭ cuvîntul de *patrie* e alăturat lîngă acel de *mamă*.

Cine însă să vorbească copiluluĭ de la ţară de la noĭ, *de patrie, de vitejie, de strămoşĭ*!? Aceasta e o parte lăsată în părăsire, şi nimenĭ nu se gîndeşte că tocmaĭ în ea se scaldă chestiunea de viaţă şi de moarte a poporuluĭ nostru, chestiune de care va profita sträinismul în binele luĭ, şi de sigur în răul şi spre desnaţionalizarea noastră. Partea educativă a soldatuluĭ în cea ce priveşte simţimintele ce sunt legate de neam şi ţară, nu ar trebui lăsate numaĭ în sarcina şefilor militarĭ, care aŭ o muncă peste măsură de grea. Oficierul nu poate da soldatuluĭ ceea ce el ar trebui să aibă înăscut saŭ căpătat, fiind copil încă de la părinţĭ şi sfătuitoriĭ luĭ. Astă-zĭ e drept, se vorbeşte de măsurile de luat, ca industria şi comerţul la sate să iee un avînt maĭ mare ; ca alcoolismul să dispară; însă toate aceste nu vor folosi la nimic, cînd ţăranul nostru ar pierde cu totul obişnuinţa de a trăi în amintirea vitejilor luĭ strămoşĭ şi ar uita cu timpul datoria luĭ de Romîn. Nu trebuie a ne lăsa numaĭ pe gîndul că «suntem strănepoţiĭ luĭ Traian»; că Romîniĭ aŭ fost de atîtea orĭ biruitorĭ sub un Ştefan, un Mihaiŭ saŭ un Carol. Nu. Vitejia trebuie hrănită cu vitejiĭ, şi dacă războaiele astă-zĭ sunt depărtate unul de altul, apoĭ în schimb, sufletul trebuie să fie înfăşurat de o mare încredere într-însul, pusă toată în scopul unuĭ ideal măreţ.

*
* *

Serviciul armateĭ este greŭ. Se uşurează ca muncă brută din ce în ce ; se îngreuiază însă ca muncă intelectuală. Azĭ în armată, individualismul prinde rădăcinĭ adîncĭ ; lupta nu maĭ e în masă e, singuratecă.

Spre acelaş scop luptă toţĭ ; dar fie-care pentru ajungerea luĭ are un drum deosebit. Pentru aceasta, soldatul trebue să fie cu mult maĭ priceput ca altă dată. In ţărĭ ca : Germania, Franţia în care, partea educativă a soldatuluĭ e făcută de acasă, nerămănîndu-ĭ în armată de cît să şi-o întremeze, serviciul militar încă e o muncă grea de îndeplinit, atît pentru soldat cît şi pentru oficer. Ce trebuie să fie la noĭ, cînd în ceĭ treĭ anĭ de serviciŭ, soldatul, pe lîngă că trebuie să înveţe a fi un bun trăgător şi instructor, maĭ trebuie să înveţe *a simţi, a fi patriot, a-şĭ iubi ţara.* E o încordare prea mare din partea luĭ şi prea tîrziu cerută de la dînsul, şi decĭ o silinţă prea obositoare din partea şefilor săĭ. Munca s-ar înjumătăţi, cînd în cazarmă eĭ n-ar avea de învăţat decît cea dintăĭ parte : a-şĭ cunoaşte bine arma, a şti să se folosiască de dînsa şi de terenul pe care luptă. Cealaltă parte nerămănînd decît să fie pusă pe baze maĭ puternice. De la părinţĭ şi profesorĭ săteştĭ ar trebui să se ceară partea educativă.

De la părinţĭ însă pentru moment nu ne putem aştepta la mult. Ţara de cît-va timp trece printr-o grea vreme; e o mare lipsă de banĭ simţită maĭ cu deosebire de populaţia rurală care chiar pe timpurĭ aşa zise bune pentru dînsa, nu prea îĭ are îndestulătorĭ. Viaţa în schimb e grea, obositoare peste măsură; ea cere o încordare fără preget Aceasta face ca ţăranul nostru să se uite prea mnlt în pămîntul de la care aşteaptă mijloacele de traiŭ, pentru a maĭ avea timpul să-şĭ rîdice capul înspre un ideal. Nu de la oamenĭ care se gîndesc zi şi noapte cum vor putea trăi clipa ce vine, putem cere o redeşteptare naţională în sînul tineretuluĭ de la ţară. Privirile tuturora trebuie să se îndrepte asupra învăţătorilor, singuriĭ care sunt în maĭ strînsă legătură cu copiiĭ, şi aceĭ de la care în ţara noastră eĭ capătă cea dintăĭ scînteie de lumină. Nu rămîne decît ca dînşiĭ să-şĭ facă în deplin datoria şi să fie încredinţaţĭ de înalta chemare ce li se face din partea ţăreĭ. Cu măhnire însă trebue a spune, că până acuma dînşiĭ nu ne-aŭ dat un răspuns maĭ fericit. Căcĭ dacă, în sînul învăţătorimeĭ noastre de la ţară, se găsesc oamenĭ cu calităţĭ excepţional de bune, se găsesc din nefericire şi de aceĭ care sunt departe de a-şĭ îndeplini datoria. Şi răul e că tocmaĭ de la aceştia ţara e nevoită a cere, ca devenind învăţătorĭ în sate să arăte copiilor că patria are nevoie de dînşiĭ şi să-ĭ pregătiască pentru clipa cînd vor fi chemaţĭ a-şĭ face datoria.

Cînd recrutul intră în cazarmă, e cu totul străin de şefiĭ cu care va trăi, de locuinţa în care va sta, de obiceiurile care le va avea de aci înainte, căcĭ nimenĭ nu i-a vorbit nicĭ odată de aşa ceva.

Cum e luat în armată, e vîrît în clădirĭ marĭ cu totul necunoscute şi cu totul în afară de obişnuitele luĭ vederĭ, e îmbrăcat în haine strînse pe trup, hrănit cu mult maĭ bine dar cu totul alt-feliŭ de cum era acasă, încunjurat de oamenĭ cu totul străinĭ luĭ. De aci dorul de casă care-ĭ cuprinde maĭ pe toţĭ la intrarea lor în cazarmă.

Negăsindu-se nimenĭ care să le arăte de maĭ înainte însămnătatea acestor treĭ anĭ pe care el îĭ va petrece sub armă, se găseşte cu totul nedumerit cînd e luat din mijlocul munţilor saŭ a cîmpiilor luĭ, spre a fi supus unor regulĭ de care el nu dăduse nicĭ cu gîndul saŭ, dacă ştia ceva, ştia numaĭ din auzite. Frica de armată maĭ există şi acum, şi sunt numeroase exemple în care tineriĭ ţăranĭ ajung până la cruzime, tăindu-şĭ degetele saŭ făcîndu-şĭ alt răŭ fizic, pentru a scăpa de serviciul militar. Această stare nenorocită de lucrurĭ nu poate fi înlăturată decît printr-o îngrijită pregătire a copiluluĭ de ţăran, pentru timpul de serviciŭ. Nu doar lenea saŭ ura contra armateĭ îĭ face pe dînşiĭ să întrebuinţeze asemenea mijloace, pentru a scăpa de ea. Dar frica de *necunoscut*. Luat din mijlocul lumeĭ în care trăise, e aruncat într-o lume cu totul necunoscută pentru dînsul.

In cele dintăĭ zile a incazarmăreĭ luĭ, recrutul calcă cu frică, vorbeşte încet şi umilit cu şefiĭ luĭ, care-şĭ daŭ toată silinţa

spre a-l face să înțăleagă că în cazarmă va găsi o nouă locuință părintească, în care toți vor purta grija de el. Căcĭ orĭ-ce s-ar zice, pentru cea maĭ mare parte dintre țăranĭ, cazarma e locul în care dînșiĭ pentru întăiașĭ dată în viața lor, găsesc pe cine-va care să se îngrijască de eĭ, îndreptîndu-le toate relele și făcîndu-le pe cît se poate viața maĭ ușoară. Aci tînărul țăran e învățat cum să se îmbrace, cum să mănînce, cum să vorbiască, cum să se închine și ce e maĭ presus de toate cum să *simtă*. De aceea armata pentru noĭ este școala națiuneĭ și orĭ cît s-ar striga, ea este aceea care singură luptă din răsputerĭ pentru *păstrarea neamului romînesc*, și ofițerilor din ea se datorește păstrarea simțimîntuluĭ național.

De la cele dintăĭ cuvinte care le schimbĭ cu recrutul, te întemeiezĭ maĭ bine în părerea, că el e străin cu totul de țara luĭ. Intrebațĭ cum se numește această țară moștenită de la strămoșĭ și în care eĭ trăiesc? Puținĭ sunt aceia care să răspundă hotărît și cu fală: *Romînia*.

Cea maĭ mare parte răspund încet și cu sfială; o parte se gîndesc înainte de a-țĭ spune și se găsesc chiar dintre aceia ce nu știŭ să pronunțe acest nume care ar trebui a-ĭ face să tresară de bucurie. Și atuncĭ sufletul ți se umple de jale, cînd vezĭ că acest brad de om, deștept și născut pentru a se lupta, nu știe pe ce pămînt trăește. Cînd îĭ spuĭ și-l facĭ să înțăleagă că numele țăreĭ ar trebui să-l spuie în fie-care clipă, cînd îl facĭ să priceapă prin cîte lupte strămoșiĭ i-aŭ hărăzit acest petec de pămînt, și cînd îĭ arățĭ ce datorie are el ca strănepot al lor față de moșia romînească, în ochiĭ luĭ se scaldă bucuria dar și o părere de răŭ. Il doare în suflet că pănă acuma, nimenĭ nu s-a găsit să-ĭ spuie aceste lucrurĭ; căcĭ țăranul nostru e simțitor; te doare maĭ mult în suflet cînd întrebînd pe străinul de lîngă dînsul, acesta îțĭ răspunde cam cu ironie, numele țăreĭ al căruĭ pămînt e străin de el. Aflînd însă toate aceste lucrurĭ, țăranul soldat se schimbă aproape în totul. Nu maĭ e gînditorul, îndureratul din cele dintăĭ zile a încăzărmăreĭ luĭ; e vesel, se uită maĭ drept, răspunde cu maĭ multă siguranță.

In orele de repaos nu-l maĭ auzĭ fluerând vre-o doină în dorul caseĭ, a munților, a pădurilor lăsate, îl auzĭ cîntînd vre-o horă saŭ vre-o sîrbă. Acuma are știință de prețul luĭ, acuma înțălege că munțiĭ, pădurile, casa, nu pot să-ĭ rămîe de cît numaĭ în schimbul iubireĭ luĭ de ele, decĭ de țară și a pregătireĭ luĭ bărbăteștĭ pentru lupta în potriva celuia ce ar vrea să i le înstrăineze. Acum se simte maĭ mîndru, cînd știe că de sufletul și brațul luĭ atîrnă soarta uneĭ țărĭ întregĭ. In bucuria celor învățate, în dragostea pe care eĭ o capătă pentru țară și aceĭ ce le-aŭ arătat aceste lucrurĭ, țăranul nostru devine, nu cel maĭ bun soldat cum se zice, dar unul dintre ceĭ maĭ de preț. Ar fi însă și cel maĭ bun, dacă ar fi pregătit așa după cum e cel francez saŭ german. Coborîtor din vitejĭ, el nu poate fi de cît viteaz; deprins cu greutățile viețeĭ de țară, el nu poate de cît

să treacă cu bărbăţie peste greutăţile militare. Iĭ maĭ trebue educaţia sufletească, pentru ca toate aceste marĭ calităţĭ să ne deie pe soldatul desăvîrşit, în care ţara să aibă cu dreptul, încredere oarbă.

Cît de bun ar fi acest soldat ne arată o mică parte din eĭ, care norocoşĭ maĭ mult de cît fraţiĭ lor, aŭ găsit pe cine-va care să-ĭ crească pregătindu-ĭ pentru a fi bunĭ ostaşĭ, bunĭ romînĭ.

Tot timpul celor treĭ anĭ, eĭ daŭ nu odată probe cît de bine înţăleg datoria la care sunt chemaţĭ; disciplinaţĭ, iubitorĭ de arme, nu fac de cît a mări încrederea maĭ marilor lor. Această încredere nu ar fi zădărnicită, dacă după terminarea serviciuluĭ militar, eĭ ar maĭ găsi oamenĭ să le vorbească în limba şefilor ce i-aŭ avut. Aceştia însă lipsind, calităţile sufleteştĭ se şterg încetul cu încetul în cursul unuĭ şir întreg de anĭ, în care el nu maĭ e chemat de cît din cînd în cînd şi pentru puţin timp a lua arma şi a asculta cele maĭ auzite odată, însă prea de demult pentru a nu fi uitate.

Poate s-ar crede de uniĭ că la un om deştept ca ţăranul nostru nu se pot pierde calităţĭ cîştigate odată. Aceia se înşală. Acele calităţĭ eraŭ înţelese, primite cu bucurie şi ţinute de ostaşĭ, cît timp găseaŭ pe cine-va care să le reînoiască prin spuse, prin exemple. Se uită însă după un timp, cînd aceĭ oamenĭ lipsesc; se uită căcĭ ele nu eraŭ deprinse din copilărie, înrădăcinate din vrîsta fragedă, singura care poate alcătui sufletul unuĭ om ; să uită căcĭ eraŭ învăţate după o viaţă de 18 anĭ în care arare orĭ auzise vorbindu-se de ţară. Şi simţimintele de neam dispărînd, dispare cu ele şi disciplina, căcĭ numaĭ iubirea de ţară, de neam, iubirea nemărginită, te face să te supuĭ fără nicĭ un murmur legilor şi conducătorilor.

Dar poate că populaţia rurală ar căpăta o regenerare în sînul eĭ, dacă mica parte de adevăraţiĭ soldaţĭ cu educaţia făcută de copiĭ încă, după terminarea serviciuluĭ militar s-ar întoarce a casă, în satul lor, în mijlocul rudelor şi fraţilor lor maĭ micĭ, pentru care să fie un exemplu viŭ. Din nefericire nu se întîmplă ast-feliŭ. Aceştĭ bunĭ şi adevăraţĭ soldaţĭ se înstrăinează de pămîntul lor. In timpul armateĭ eĭ îşĭ schimb părerile, se luminează, se maĭ întremează în carte şi dacă nu are legăturĭ strînse cu locul de unde a venit, apoĭ încep a nu maĭ gîndi cu dor la casă. Işĭ amintesc cu sila de viaţa închisă, greoaie de la ţară, de munca ce trebuie să puie pentru a putea trăi, şi se hotăreşte a rămînea în oraşe. Pe aceştĭ soldaţĭ bunĭ, iĭ vedeţĭ în fie-ce zi. Eĭ sunt sergenţiĭ de oraş, conductoriĭ de tramvaĭ, factoriĭ poştalĭ, feciorii de prin casele marĭ etc.

Şi aşa cea maĭ bună, maĭ folositoare parte din eĭ jertfeşte traiul de la sat, unde ar fi putut aduce un mare bine ţăreĭ pentru a rămînea în haosul oraşelor cu atmosfera înrăutăţită. Sunt rarĭ soldaţĭ cu ştiinţă de carte, care să se întoarcă la cîmpul lor. Maĭ toţĭ rămîn pentru a-şĭ lua vre-o funcţie în vre-un oraş. Aceasta e o pierdere însămnată, care ar tre-

bui împedecată prin măsurĭ severe. De şi orĭ-care om în ţara noastră îşĭ are libertatea de acţiune, însă aceasta întru atîta cît ea nu vatămă ţăreĭ. Şi acest lucru vatămă grozav de mult. Prin armată trec toţĭ ţăraniĭ cu calităţĭ fizice satisfăcătoare, şi dacă din acest ales, s-ar pierde în fie-care an în dauna populaţieĭ rurale *alesul alesuluĭ*, aceasta ar duce la un rezultat cît se poate de neplăcut. La sate, acolo avem nevoie de oamenĭ care să ştie a îndemna la dragoste pentru ţară, nu la oraşe. La sate se poate păstra naţiunea, limba, obiceiurile, simţul romînesc. In oraşe unde străinizmul lucrează maĭ direct, e maĭ greŭ, maĭ cu seamă că *marea nenorocire a noastră e de a ne lua după tot ce e străin, dispreţuind tot ce e al nostru; şi dacă acest lucru se întîmplă în artă, în literatură şi-n ştiinţă, de o bucată de vreme se întîmplă şi în simţire.* De aicĭ poate înţălege orĭ-cine, că aceĭ soldaţĭ care avuseseră norocul să fie crescuţĭ în respectul şi iubirea ţăreĭ, care în timpul celor treĭ anĭ de armată îşĭ oţelise aceste calităţĭ, venind în legătură cu oamenĭ atît de supuşĭ înrîurireĭ străine se vor abate şi eĭ de la drumul apucat, şi din bunele şi folositoarele element ce ar fi fost ţăreĭ dacă s-ar fi reîntors în satul luĭ, căpătăm unele dăunătoare nouă ca popor. Aceasta e o pierdere ce ne poate aduce mult răŭ, maĭ cu seamă că de o bucată de vreme ea să măreşte aproape pe fie-care an.

Să vedem ce se întîmplă cu restul soldaţilor, care odată liberaţĭ, se întorc pe la casele lor. Nicĭ nu e vorbă, că în timp de cîţĭ-va anĭ, după terminarea serviciuluĭ militar, sufletul lor tot va cuprinde simţimintele căpătate în armată. Eĭ vor rămînea în parte tot disciplinaţĭ şi respectoşĭ faţă de conducătoriĭ şi ceĭ maĭ marĭ aĭ lor. Acest lucru însă nu poate ţinea mult. Intorşĭ acasă munca iĭ prinde iar cu greutăţile eĭ şi trebuie să ne gîndim, că de această muncă eĭ fiind desobişnuiţĭ aproape, sunt siliţĭ a face încordărĭ îndoite pentru a eşi la un capăt şi a scăpa decĭ de grija vieţeĭ care în alt-feliŭ nu poate fi cîştigată de dînşiĭ.

Nevoiţĭ a căuta să se deprindă din noŭ cu dînsa, cu încetul încep a uita din cele căpătate în cazarmă. Lucrînd mereŭ pamîntul, învaţă iarăşĭ a privi numaĭ în spre el. Grijele de azĭ pe mîine iĭ iaŭ din timp şi aproape îl iaŭ cu totul, pentru a maĭ putea gîndi la cele învăţate de la şefiĭ săĭ.

Afară de aceasta, nimenĭ nu le maĭ înprospătează în minte, aşa că scurtul timp în care sunt chemaţĭ din cînd în cînd sub arme nu-ĭ de ajuns pentru a le întreţine calităţile da soldat. Simţimintele în care sufletul se învĕlise încep a se şterge încetul cu încetul pănă ce la urma urmeĭ dispar cu totul, negăsindu-se cineva care să le amintească, că ţara avînd dreptul a-ĭ chema orĭ şi cînd sub arme, disciplina trebuie a le mîna paşiĭ în toate cărările ce apucă. Lipsit de aceştĭ sfătuitorĭ, soldatul de odinioară revine la ţăranul de maĭ înainte de îndeplinirea serviciuluĭ militar.

Pierderea calităţilor ostăşeştĭ este pasul cel maĭ greŭ prin

care trece o ţară. Căcĭ dacă în afară de soldaţiĭ sub arme şi de contingentele liberate de doĭ saŭ treĭ anĭ, ţara ar avea nevoie să scoată pe cîmpul de luptă şi restul de luptătorĭ; nu se ştie dacă acest rest va şti a-şĭ face într-adevăr datoria. Aceasta e problema ce ar trebui a cuprinde toate minţile maĭ luminate ale neamuluĭ nostrn.

Fără de acest lucru ne va fi greŭ să păşim înainte. Acel popor care îşĭ va avea educaţiunea naţională maĭ bine întemeiată, acela va avea viitorul. Aşa după cum trăim astă-zĭ, după cum se leg şi desleg relaţiunele între popoare, gîndul uneĭ apropiate lupte nu ar trebui să ne părăsească.

Dacă mintea e nevoită să meargă tot-d'a-una pe căile înaintate ale civilizaţiuneĭ, apoĭ simţirea trebue să rămîe aceeaşĭ. Şi simţirea noastră trebue să trăiască în amintirea plăeşilor luĭ Stefan cel Mare, care aŭ ştiut să vieţuiască ca adevăraţĭ Romînĭ! Eĭ aŭ luptat iubindu-şĭ ţara şi ne-aŭ lăsat să luptăm. *A da la o parte educaţiunea noastră naţională, înseamnă a ne lepăda de un recut ce-ĭ prea glorios, pentru a putea fi uitat!*

A. VOJEN

Indemn

Pe-naltul cîmpilor albastri
Fluturĭ-astri,
Aĭ nopțeĭ mîndri prințĭ,
In jurul floareĭ de lumină
Luna plină,
Plutesc arșĭ de dorințĭ.

Ca astri-n cer miĭ de-nțălesurĭ
Părerĭ-eresurĭ
In sufletu-mĭ roesc,
Icoaneĭ tale fac cortej
Și-mĭ daŭ prilej
Maĭ mult să te-ndrăgesc.

Lido

Iubire *)

G. L. G.

Imĭ cerĭ ca depășind ființa
Să te-ncunun cu nemurirea,
Și numaĭ vrînd îmĭ daĭ credința
Că geniul însășĭ — e iubirea.

Iubind învingĭ pe *nu se poate*
Nimicu-țĭ schimbĭ în Univers,
Căcĭ gîndul tĕŭ din haos scoate
O lume ca să-nchege un vers.

Maĭ mult de cît un veac de muncă
Ce află tainele din stele,
Lumina dragosteĭ aruncă
Sfînt înțăles pe toate cele.

Clipa de dragoste-ĭ eternă:
Soarele stins, s-aprinde soare;
Un suflet deslegat de țărnă
Trăește-n vecĭ, părînd că moare!

Venezia

*). Din drama „Zadarnic".

Nostalgie

(Sonet)

Să leagănă încet.... încet triştii sicomori,
Li-i dor de ţara unde iernează cocoare,
De ţara cu-albastru cer ca flori de cicoare,
Cum dor mi-i de ochii mari, de mîngăeri comori.

Cu lacrămi dulci de petale plîng portocalii,
Li-i dor de glasul vrăjit al străvechei păduri,
Cum dor mi-i, veşnic dor, de şoapta rumenii guri,
De tot ce-mi spunea, prinzîndu-şi în păr azalii.

Departe-n veci de ţara cu zări de jaratic
Vor plînge portocalii cerul lor dorindu-l,
S-or legăna sicomorii în vînt tomnatic.

Ca şi pe dînşii mereu, m-o duce gîndul,
Dorul — departe.... lîngă-un izvor singuratic,
Care—asculta uimit sărutări, îngînîndu-l.

Venezia

EMILGAR.

MAMA CATRINA

(Nuvelă)

D-lui A. C. Cuza

Vestmîntul înpeticit al norilor se destrăma cu încetul, lăsînd a se ivi umedul curat al ceruluĭ, ca albastrul unuĭ ochiŭ de fecioară, de pe luciul căruia se ridică o pleoapă îngreuiată de un trecător plîns. Din cînd în cînd doar maĭ cădea cîte o picătură de ploaie, aninîndu-se de-o margină de frunză, ca o lacrimă de-un vîrf de geană. Razele soareluĭ începeaŭ a năvăli iarăşĭ cu putere, străpungînd înegritele sdrenţuirĭ de nourĭ, ca nişte ace de aur ce-ar înpunge o neagră horbotă. Ropotul de ploaie înprospătase pămîntul, ca apa ce scoate viaţă într-un obraz neodihnit de nopţĭ întregĭ! Flăcăiĭ şi fetele alergaŭ înbucuraţĭ spre crîşma din preajma plopuluĭ, pentru a învîrti din noŭ jocul cel alinător de grijĭ şi dorurĭ, frînt o clipă de repegiunea ploaeĭ. Cînd cerul se curăţi ca o oglindă, de te miraĭ cum de nu se arată într-însa pămîntul, jocul începu cu voioşie înprejurul naltuluĭ plop, a căruia frunze păreaŭ că tresar şi ele în ţîrîitul cobzeĭ unuĭ ţigan bătrîn, ce cu ochiĭ închişĭ,

cu spatele răzemat de grosul trunchiŭ, glăsuia o poveste ce înveselise atîtea suflete într-atîtea vremurĭ! Şi jocul se învîrtea. Domol la început, se înflăcăra din ce în ce, aruncînd vorbe ghiduşe, ca nişte scînteĭ arzătoare.

Flăcăiĭ înbrăcaţĭ în alb, încinşĭ cu brîurĭ muiate în roşul macilor, fete învestmintate în verdele erbeĭ saŭ albastrul cicoareĭ, băteaŭ cu voinicie stropitul pămînt. Legaţĭ strînşĭ uniĭ de alţiĭ, se părea că sîngele trece din mînă în mînă, învieţuind aceiaşĭ fiinţă, acelaş dor!

In repegiunea luĭ, jocul îţĭ lua vederea; verdele se pierdea în roş, roşul în galbăn şi ochiul nu putea prinde de cît asemănarea unuĭ vîrtej, în care vîntul amestecă floarea cu frunza, iarba cu firul de paiŭ! Cobza sălta în înegritele mînĭ ale ţiganuluĭ, iar strigătele şugubeţe se împleteaŭ unele în altele, stringînd în aer un ghem de veselie. Maĭ încolo în spre colţul crîşmeĭ, sub streşina căreia moşnegiĭ înfulguraţĭ de zile doriaŭ închinînd viaţă lungă celor ce avea să-ĭ urmeze, se plîngea scrînciobul sub mînarea ameţitoare a înputernicitelor braţe. Perechile sburaŭ în aer ca nişte tovărăşiĭ de fluturĭ, ce s-ar fi alungat nebunĭ, în dor de-a se ajunge!

* * *

De ceia-laltă parte a loculuĭ de joc, se prăvălea de pe o coastă un bordeiŭ părăginit, pe a căruia prispă *mama Catrina* rezemată de părete, privia cu ochiĭ pierduţĭ, învălmăşagul înveselitor al uneĭ lumĭ atît de înstrăinată pentru dînsa! Trecuse de o sută zece anĭ şi mama Catrina fusese pînă maĭ dăună-zĭ, încă în putere.

Păşia rezemată de un băţ de corn şi era în stare să facă în fie-ce zi ccolul ogrăzeĭ, să meargă în grădina spre a-şĭ vedea florile, să deie de mîncare la paserĭ şi odată pe lună chiar să pornească desdimineaţă, spre cimitirul din marginea satuluĭ.....

Orĭ ce-ar fi dat peste dînsa, nu se plîngea la nimenĭ mama Catrina. Era credincioasă, milostivă şi ajuta pe toţĭ cu ce putea. Trimitea în fie-care sărbătoare lumînărĭ la bisericĭ, ĭar cînd vreun sărac străbătia flămînd uliţele satuluĭ, ea-ĭ făcea semn cu mîna de-l chema să-l

ospăteze! Eĭ! pe cîţĭ nu lecuise mama Catrina şi la cîţĭ nu le tăiase dorul, cu vorbe ţesute la locul lor, cu sfaturĭ înpletite în mustrărĭ atît de bine-voitoare! Dar viaţa e mreajă de painjeniş: ţine la furtunĭ şi se rupe adesea în aripele uneĭ muşte! Intr-o dimineaţă mama Catrina căzu bolnavă! Ea care îndreptase pe atîţia, pe dînsa nu se putea lecui! Zăcu o lună întreagă şi cînd se sculă abia se maĭ mişca. Unde maĭ putea să-şĭ vadă florile, să-şĭ mîngîe înbătrănitele-ĭ privirĭ pe frumoasele lor culorĭ!

De abia se tîrîia pînă la prispă, de unde privea ceasurĭ întregĭ schimbatele împrejmuirĭ! Atîta sbucium de viaţă o răpusese cu trupul; sufletul însă-ĭ trăia puternic, căcĭ era hrănit de amintirĭ! O îngrijia o copilă orfană pripăşită lîugă casa eĭ. De cînd slăbise şi nu maĭ vorbia, nimenĭ nu maĭ venea să o vadă! Treceaŭ pe lîngă bordeiŭ şi nicĭ nu-şĭ întorceaŭ măcar capul! Ba într-o spre seară, nişte femeĭ ce se întorceaŭ de la seceră se întrebaŭ în gura mare:—Da asta cînd o să maĭ moară leicuţo? In ochiĭ secaţĭ de atît amar de anĭ, se năpusti un val de lacrimĭ, strecurîndu-se printre cutele îngălbănituluĭ obraz! Era părerea de răŭ că i se dorea moartea? Oh! nu; era desgustul ce simţia a maĭ sili pe alţiĭ să se gîndiască la ceea ce dînsa se rugase nopţĭ întregĭ! Răutatea acelor femeĭ era îndreptăţită. Venise vremea cînd trebuia a se scoborî lîngă aceĭ ce o cunoscuse, o iubise cu anĭ în urmă! Nimic nu o maĭ lega de lume, căcĭ nimenĭ din cîţĭ trăiaŭ în satul acesta mare, nu eraŭ apropiaţĭ de viaţa eĭ. Doar ţintirimul cu gropile luĭ, îĭ maĭ pastra şi eĭ una învecinată de acea a vre-uneĭ leliţĭ ce-ĭ avusese prietenia, saŭ a unuĭ flăcău de altă-dată ce-ĭ avusese sărutul! Toţĭ aceştia se stinsese ca nişte candele dintr-un cimitir, rascolit de fîlfăitul unuĭ vînt!

***

Şi acum, cînd privirile mameĭ Catrine se oboseaŭ pe rotitorul şi fără de odihnă joc, in minte i se strecură din noŭ, înrăutăţita spusă a femeilor ce se întorceaŭ atuncĭ de la seceră, spre înseratul zileĭ.... Tresări dureros;

un fior îĭ trecu prin tot trupul şi scoase un gemăt plîngător, ca glasul unuĭ vînt ce se sfîşie în insgrenţurata deschizătură a uneĭ ruinĭ! I se părea că toată viaţa i se strînge într-un singur cuvînt, ce silit de un amărît amestec de amintirĭ, trebuia a i se rupe din suflet şi a fugi printre pălitele-ĭ buze! Mama Catrina scoase un *valeŭ*, şi-şĭ duse tremurînd mîna la piept, spre a-şĭ apăsa inima ce părea că vrea să tresară pentru cea din urmă dată! Apoĭ scurta îndurerare dispărînd, închise puţin ochiĭ, răsuflă adînc, şi uşurată parcă, căzu pe gîndurĭ alinătoare. Cum după o furtună înrăpezită se aşterne liniştea adîncă şi atît de bine făcătoare, aşa după acest învălmăşag de-o clipă cu durerĭ de-o viaţă-ntreagă, se aşternu peste fiinţa sărmaneĭ bătrîne, acea îngăduire liniştitoare, ce-ţĭ dă părerea uneĭ mulţumirĭ de vecĭ. Un val de înviorare i se urcă în ochĭ şi cu puterea fiinţeĭ ce nu-ĭ rămîne a maĭ face de cît un singur pas în viaţă, — singurul ce arata scopul întreguluĭ sbucium — mama Catrina îşĭ îndreptă ochiĭ minţeĭ spre crîmpeiele albastre ce-ĭ răsăreaŭ din negrul ceruluĭ, acoperitor al lumeĭ eĭ de amintirĭ!

Cum într-o grădină maĭ mult înspinată, alergĭ la cea dintăĭ floare ce-ţĭ esă în cale, aşa mama Catrina fugi deodată cu amintul la copilăria eĭ, în care toate nimicurile începeaŭ a-ĭ străluci ca nişte pietre nestimate. Frunze, căcĭ îşĭ semănase cu ele părul; cuiburĭ, că după dînsele umblase cu băeţiĭ; paserĭ, pentru-că le ascultase cu drag cîntul, şi cîte, cîte nu pot învia oare într-o minte, cînd prin cea din urmă voinţă o prefacĭ într-o oglindă şi-o întorcĭ spre trecut pentru a ţi-l maĭ înjgheba odată?! Cîte nu-ţĭ poate spune amintirea cînd aĭ vreme s-o ascultĭ!

Un chiot prelung sburînd din sînul joculuĭ, o făcu a trece fără să-şĭ deie samă, peste atîtea părţĭ a copilărieĭ şi a se vedea de odată, fată în horă. Ce frumoasă era pe atuncea! Işĭ amintea cum pînă şi boerul moşieĭ o îndrăgise, căcĭ pe obrazul eĭ eraŭ ceĭ maĭ frumoşĭ bujorĭ din sat.... Parcă se vedea alăturea de Gheorghe al eĭ, învălmăşindu-ĭ jocul c-o singură privire..... Şi era sălbatecă ca o mierlă!....—Tot mă urăştĭ Catrino? Vorbele boeruluĭ, căcĭ dînsa nu-l mistuia de fel. Cum gîndise la

frumuseța eĭ, mama Catrina îșĭ duse mîinile la obraz. Inboldirea gîndului tînăr, închis într-un trup înbătrănit! Degetele eĭ lunecară peste încrețiturile fețeĭ; îmboldirea murind, mîna îĭ căzu ca tăiată în poală, sunînd mătăniile uitate, martorele atîtor cuvinte de credință! Sunetul acestor bucățele de lemn sfințit, o smulse pentru puțin din îniederata cale a gîndurilor, pentru a o aduce iarășĭ înapoĭ. Acum se vedea lîngă strana din dreapta bisericeĭ, cînd nemăritată încă, mergea lîngă mătușa eĭ și asculta înizvoditele rugăciunĭ! Dar fiind-că strana era așa de aproape de altar, mama Catrina se văzu în fața luĭ, alăturea de Gheorghe, de singurul și cu drept îndrăgitul eĭ barbat! O bură de bucurie îĭ picură pe față! Trăia aevea o viață trăită altă dată. Se vedea înbrăcată într-o cămașă albă cu fluturĭ, iar în păr impletit busuioc, de-o scălda întreagă în mirosul luĭ. Și mama Catrina îșĭ duse mîna la păr, părînd că vrea să și-l așeze..... Slujba sfîrșită, se trezi, în pragul bisericeĭ.

Un tresărit puternic mișcă trupul înbătrăniteĭ Catrine, părîndu-i-se că auzise din noŭ împușcătura ce atuncĭ la cununie, un flăcăŭ șugubăț, o aruncase dintr-un pistol.

Apoĭ, cum era iubită în sat, credea că vede chiar copiiĭ alergîndu-ĭ ca atuncĭ în cale, cu smocurĭ de florĭ culese pe malurĭ de ape. Pe obrazul mameĭ Catrina se înfiră o lacrimă. Avusese și ea un copil, un băiat ce ajunsese mare și voinic ca tatul sĕŭ; amîndoĭ eraŭ fala locurilor. Gîndind la eĭ, îșĭ ridica privirea de parcă ar fi voit să-ĭ măsoare..... Incă o lacrimă, însoțitoare celeĭ dintăĭ, apoĭ alta, alta, pînă cînd începu a cădea mereŭ peste făru-ĭ de viață obraz, ca niște mărgele ce s-ar fi desinșirat de pe un fir de ață. La ce și-ar maĭ fi rătăcit privirile-n gol? De mult dormeaŭ unul lîngă altul sub nămolul țărîneĭ!

Acolo, în cimitirul prăvălit pe o coastă veșnic năpustită de vînturĭ, se odihneaŭ de greul chinuluĭ, cele două ființĭ ce-ĭ alcătuise scurta fericire a vieţeĭ! Mama Catrina ștergîndu-șĭ lacrimele îșĭ aținti vederile drept înaintea eĭ, în spre drumuișul țintirimuluĭ. Un nor de nemulțumire se așternu însă pe fața eĭ, iar mînile-ĭ se strîngeaŭ una pe alta; în fuga lor vederile i se isbi de crîșma din față,

în dosul căreia cimitirul rămînea ascuns ca după o perdea de nestrăbătut. Buzele mameĭ Catrina tresăriaŭ sub năpustirea unor cuvinte neînțelese. Ochiĭ bătrîneĭ se rotiră peste întinsul satuluĭ; eraŭ atîtea case, se încurcaŭ atîtea drumurĭ! Gîndu-ĭ se furișă iarășĭ în trecut. Vedea satul așa cum fusese el la început; două treĭ case, o biserică mototolită, o clădire maĭ răsărită a boeruluĭ, și încolo livezĭ și livezĭ și iar livezĭ. De pe prispa eĭ, cum stătea înspre apus cîntînd vre-o doină, se deschidea luminiș pînă în adînc în colo, ca și cum o mînă înpinsese copaciĭ într-o parte și-n alta; și se vedea toată zarea, iar de-țĭ ațintéaĭ bine vederea, numărăĭ și cele cîte-va crucĭ din jurul bisericeĭ! Eraŭ puține. De atuncĭ însă murise o lume întreagă!.... O lume întreagă!.... Privirile mameĭ Catrina părăsi satul și se înțepeniră din noŭ în zidul crîșmeĭ, vroind a-l străbate parcă, pentru a zări măcar o clipită locul sfînt ce-o aștepta și pe dînsa! De astă-dată era o voință nestrămutată; toată viața îĭ licări într-un singur avînt sufletesc, ce-ĭ deslipi vălătuciĭ crîșmeĭ, îĭ deschise ferestĭ prin-tratîtea case, îĭ tăie luminușurĭ printr-atîtea dumbrăvĭ, dînd putință privirilor să vadă cele două crucĭ alăturate, înghemuite sub un tufar de măcriș, pe coasta năpustită mereŭ de vînturĭ! Apoĭ depărtarea mistuindu-se, mameĭ Catrina i se părea că se găsește lîngă marginea celor două adîncurĭ, că le pipăia țărîna.... și începu a se ruga încet pentru cele două suflete chemate de Domnu!

Buzele îĭ mișcaŭ înrăpezite, cele treĭ degete ale mîneĭ drepte se apropiase pentru a îndeplini semnul cruceĭ. In ființa bătrîneĭ era o încordare peste măsură, o stare sufletească înmirătoare, ce-ĭ dădea putința a trăi clipe de atîta vreme stînse! Cum mama Catrina îșĭ ducea tremurînd degetele la frunte, un motan mare, roș, chiriașul poduluĭ, ce de mult îșĭ întindea de lene labele de dinainte, lunecă încet din capul prispeĭ pînă lîngă bătrînă, îșĭ netezi blana de dînsa alintîndu-se viclean și-ĭ sări în poală! Mama Catrina tresări, visul se șterse, iar motanul lăsat în liniște se așeză colac și începu a toarce! Bătrîna era obosită; părea că bătuse drumurĭ întregĭ. O șuviță de vînticel o invioră. Plopul doini înjălalnic un vaet al frunzișuluĭ săŭ! In auzul luĭ, mama Catrina îșĭ

dădu pentru întâiaşĭ dată cu mintea, că singur plopul acesta care crescuse odată cu dînsa, îĭ era încă părtaş de traiŭ! Il ştia de mic, şi-o cunoscuse tot ast-feliŭ! Iĭ ascultase şopotele frunzelor pe cînd visa iubire şi i le auzia şi astă-zĭ, cînd dorea deplină sfîrşire întru toate! Şi-n bătaia aripeĭ de vînt venit ca din senin, plopul îşĭ tremura acum frunzele ca de-o presimţire tristă, părînd un stol de neîngîndurate miĭ de fluturĭ, ce neliniştiţĭ o clipă, îşĭ mişcaŭ sperioşĭ aripele înargintate!

Şi iarăşĭ gîndul mameĭ Catrina alergă îndărătnic, să scormonească din noŭ praful de pe vremea cînd şi dînsa ca toţĭ ceĭ înveseliţĭ de astă-zĭ, juca hora în jurul plopuluĭ, pe atuncea subţire de să-l cuprinzĭ cu palmele! Privirile i se înfigeaŭ în jocul care acuma se rotea maĭ domol! Mama Catrina îşĭ purtă ochiĭ cînd pe unul, cînd pe altul, pînă cînd îĭ pironi într-un singur loc trecut de fie-care jucător, aşa că toţĭ i se întrupară într-unul singur. Şi cum mintea îĭ desfăşura fir cu fir întîmplările uneĭ zile frumoase, pline de soare, de mirosul înzăpădiţilor zarzarĭ, cînd pentru întâiaşĭ dată Gheorghe jucînd lîngă dînsa îĭ şoptise că o iubeşte, puterea vedereĭ sufleteştĭ, voinţa de a trăi clipele acele atît de îndepărtate, îĭ întrupă înainte statura voinică cu zîmbitoarea faţă a luĭ Gheorghe! Din tot jocul, bătrîna nu vedea de cît chipul aceluĭ căruia amintirea eĭ îĭ dase viaţă pentru o clipă. Mama Catrina stătu o clipită ca împietrită. De-odată, întărită de o putere nemărgenită strînsă din toate firile eĭ, se avîntă sculîndu-se în picioare. Intinse mînile, vroi să înceapă un pas, bolborosi cîte-va cuvinte, apoĭ ca şi cum ar fi primit o lovitură puternică în creştetul capuluĭ, căzu ca fulgerată pe tindă, oprindu-se de păretele bordeiuluĭ. Cu ochiĭ deschişĭ încă spre icoana către care vroi să alerge, mama Catrina rămase pentru a pururĭ liniştită! Trecuse pragul îndurerateĭ vieţĭ!

Motanul ce sărise jos speriat cînd bătrîna se sculă în picioare, o privi puţin cu ochiĭ pe jumătate închişĭ, apoĭ se apropie din noŭ de dînsa, se gudură viclean, şi văzînd că nu-ĭ gonit, sări iarăşĭ în poala adormiteĭ pentru vecĭ, unde înrotindu-se colac, începu a toarce liniştit!

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

Din vremurĭ

Domnuluĭ G. D. Xenopol

Rămas din vremile apuse
Castelul pare fermecat;
Pierdut în nopţile albastre
De raza luneĭ e scăldat.

Ea dă viaţă lumeĭ stinse,
Imbracă în aur *cavalerĭ*;
Portrete, în zid ce staŭ bătute;
Virtuţĭ, cîntate de truverĭ.

Ades cînd ora e tîrzie
Se-aude cîntec plîngător;
Din ramă se coboară un rege
— E sufletul luĭ călător. —

Cu coif pe cap, armură-n mînă
Pe-un cal voinic cu stemă-n frunte;
El trece, frămîntat de gîndurĭ,
Pe unde luna-ĭ face punte.

Şi pleacă acum în largul zăreĭ
Să-şĭ cate dragostea dintăĭ....
.....Şi Eĭ, i-a pus, stăpîna vreme
O piatră rece căpătăĭ....

—„Am fost puternic, am fost mare
„O lume-ntreagă am răpus;
„Dar ochi-ţĭ făcură din mine
„Ascultătorul tăŭ supus.

„Aş vrea să maĭ trăeştĭ o clipă,
„Suflet pierdut pe al vieţeĭ drum,
„Să re-nviezĭ trecutul nostru
„Căcĭ tristă-ĭ clipa de acum“.

Se-opreşte.... In uşa zăvorită
El bate cu un dor aprins;
Dar din mormîntul trist şi rece
I se răspunde.... Tot e stins!

Rămas din vremile apuse
Castelul pare fermecat;
Pierdut în nopţile albastre
In raza luneĭ e scăldat....

Din ramă se coboară un rege
— E sufletul luĭ călător. —
Ades cînd oara e tîrzie
Se-aude cîntec plîngător.

Visul Pescarului

Lui Caragialli

Desface luntrea de la țĕrm,
In largul măreĭ se avîntă
Și cîntă trist doinind în vers,
Că miĭ de patimĭ îl frămîntă.
In valurĭ doru-șĭ-nmormîntă;
Iar stelele 'l urmează-n mers....

„—O mare!... Tu ce-mĭ porțĭ destinul
Pierdut pe-albastrul tăŭ cuprins,
Mă duc pe valurĭ fermecate
Eŭ port în piept un dor nestins
De care sufletul mi-e prins.
Mă porțĭ spre țărmurĭ depărtate.

Privesc în juru-mĭ cum frămînțĭ
Oglinda uneĭ lumĭ astrale
Inchegĭ în zare un castel
Scăldat în mîndrele-țĭ cristale,
Podoaba frumusețeĭ tale;
In flacărĭ îmĭ răsare el.

Și-ntinzĭ o punte de lumină
Cu praf de aur poleită
Eŭ las lopețile uimit
Să-mĭ pierd gîndirea ostenită
Cînd tu mă legenĭ liniștită!"

. . . . . .

Adorme—atît de fericit.—

„Draga mea cu păr de aur
Fața spumă de argint
Ochĭ albaștri două stele,
Vin pe valurĭ, să-țĭ cuprind
Trupul nalt ce se mlădie
Ca o trestie în vînt;
Rob al frumusețeĭ tale
Am lăsat al meŭ pămînt“.

„—Sĕrman pescar!... In visul tĕŭ
Daĭ viață ființeĭ mele,
Tu eștĭ vrăjit să suferĭ doar
Sub farmecul din stele.

Oh! dacă-o clipă aș putea
De viață să am parte
Destinu-n lume l-aș lega
De-a vieţeĭ tale carte.

Dar eŭ nu pot!... Suflet duios
Te du pe unda clară
Străine fără de noroc
Te-ntoarce-n a ta țară“—

„—Să mă-ntorc în lume singur
Să uit chipul tăŭ cel sfînt
Moartea aș vrea să-mĭ stingă dorul
Marea să-mĭ fie mormînt
Valurile de asupra-mĭ
Să se-nalțe zgomotos
Cîntînd țărmurilor negre
Tot trecutu-mĭ dureros“—.

Se face liniște adîncă
Și cerul par-că lăcrămează...
...Castelu-n apă se cufundă
Iar luna-aprinsă luminează
Pustiul care scînteează....
. . . .
Pascaru-n valurĭ se afundă
. . . .

Se clatină puternic luntrea
Pe valurile furioase
E zgomot, vîntul bate tare
Acum vîrtejele spumoase
Se-naltă în aer maiestoase
Şi-apoi se-aruncă-n depărtare.

Izbită-i barca lui de stînci
Pescarul, ameţit de vise,
Văsleşte greŭ să-şi facă drum
Puterea apei îl umilise
Pe cînd prăpăstii staŭ deschise ;
Doar moartea mai aşteaptă-acum

Văzduhul parcă năruește
Asupră-i limbele de foc
Iar norii par turnaţi în aur
Natura e-n fantastic joc ;
El şede pironit în loc ;
Căci ceru tot e-un crunt balaur

In mii bucăţi luntrea-i zdrobită
Pescaru-n valuri se cufundă
Când vîntu aleargă furios.
. . . .
Cine-acum să mai pătrundă,
Plutind în lat albastra undă,
S-asculte glasuri dureros ? —

Pe luciul lacului albastru

D-lui Gion

Pe luciul laculuĭ albastru
De miĭ de orĭ s-a oglindit
Lumina stelelor și-a luneĭ;
Dar el nimic n-a povestit.

Cînd ochiĭ tăĭ o clipă numaĭ
S-aŭ încercat ca să-l privească;
Atuncĭ, ca fermecat de tine,
A început să-mĭ povestească.

EMÌLGAR

Cu regret.... D-rului Ureche

Nu te maĭ lega de oamenĭ,
Sfîrşeşte cu a tale glume;
Nu ţi-ĭ teamă că şi dînşiĭ
Te-or *scutura* cînd-va de .... *nume?*

Luĭ Radu Roseti

Din inimă te roagă-amice,
Spre cer privirile să-ţĭ cate,
Doar la a tale *sincerĭ* spuse,
Cel sfînt să-ţĭ erte din *pacate.*

Maestruluĭ Caragiale cu ocazia jubileuluĭ

O sută de anĭ să ne trăeştĭ,
Să n-aĭ nicĭ *o noapte furtunoasă*
Şi nicĭ vre-*o scrisoare perdută*
Cînd veĭ căta o slujbă mănoasă !

N. CRAFT.

Te ducĭ

Plecat-aĭ;—decĭ, nu veĭ afla
Neţărmurita mea iubire.
Doar gîndurile mele triste
Te-or desmierda aşa-neştire.

Ce mi-or fi spus aceĭ din preajmă
Nu ştiŭ; şi nicĭ ce le-ĭ fi spus;
In sufletu-mĭ s-aşterne noaptea
. . . . . .
Te-aĭ dus visat noroc—te aĭ dus.

In Primăvară

Cărările lungĭ le-aŭ albit
Copaciĭ ce-şĭ scutură floarea;
Senină ş-albastră e zarea,
Intinsul pare troenit...
Răsună de doinĭ depărtarea.

De cînd roesc fulgĭ în aer
Scaldaţĭ în raze de lună,
Maĭ jalnic doina răsună
Trezind cu tristul eĭ vaer
Inchipuirea-mĭ nebună.

DĂRI DE SAMĂ

Domnul P. Lacombe pe care d. Xenopol îl criticase cam viŭ în Principiile fundamentale ale Istoriei, ediția franceză, publică condus maĭ mult de spiritul de răsbunare, următoarea dare de samă asupra lucrăreĭ d-luĭ Xenopol, în Revue de Synthése historique a d-luĭ Henri Berr din Paris, anul I No. 1, August 1900. D. Xenopol i-a răspuns în No. 2 şi 3 ale aceleiaşĭ Reviste. Publicăm acuma critica d-luĭ Lacombe, rămănînd ca în numărul viitor să dăm răspunsurile d-luĭ Xenopol.

Pentru a se recunoaşte în cartea — puţin difuză — să punem stufoasă — a d-luĭ Xenopol, trebuie, credem, a se ajunge pănă la sfîrşit, şi acolo a se prinde ultima gîndire a autoruluĭ. In fond şi în ceia ce are de conchĭzător, gîndirea d-luĭ Xenopol este, că istoria diplomatică, eventuală voiŭ spune maĭ degrabă evenimenţială, rămîne încă — cel puţin aşa precum aŭ făcut-o de curînd d-niĭ Mommsen, Ranke, Fustel şi alţiĭ — adevărata istorie, singura şi unica istorie de făcut. Sunt sociologĭ, sunt filosofĭ care, necrezînd că această istorie să fie constituită pe piciorul uneĭ ştiinţĭ, aŭ căutat cum ar trebui tratată istoria, pentru ca să fie în adevăr ştiinţifică. După d. Xenopol «toţĭ aceştĭ cugetătorĭ n-aŭ dreptate». Aŭ căutat, cum zice Francezul, midi à quatorze heures. (cuvîntul nu-ĭ în d. Xenopol, dar cred că traduce destul de bine gîndul săŭ). Eĭ n-aŭ dreptate, căcĭ istoria în felul luĭ Mommsen, Fustel, etc., este perfect ştiinţifică. Dacă cu-

getătoriĭ n-aŭ recunoscut aceasta, e că eĭ şĭ-aŭ făcut despre ştiinţă în general o concepţiune neexactă, prea întinsă de o parte, prea îngustă de alta. Nu-ĭ de cît să daĭ despre ştiinţă o definiţiune maĭ bună, şi această definiţiune, iat-o: orĭ-ce fapt devine un fapt ştiinţific, îndată ce-ĭ probat.

Decĭ, cînd Mommsen înlănţue unul de altul evenimentele succesive, ajungînd la un sfîrşit, dacă el are grijă de a proba bine aceste evenimente, el face incontestabil ştiinţă. Ce să răspunzĭ la aceasta? Iată că istoria e rîdicată la rangul de ştiinţă cu cea maĭ mare uşurinţă.

De sigur, d. Xenopol este liber de a defini ştiinţa după cum îĭ va plăcea; şi, de altă parte, este clar că, definind ştiinţa după cum a făcut-o, istoria ordinară se rîdică la rangul de ştiinţă. Numaĭ adversariĭ pe care crede că i-ar fi convins saŭ învins, păstrează poziţiunile lor, căcĭ toată argumentaţiunea d-luĭ Xenopol trece pe alăturĭ, fără a-ĭ atinge. Cu drept saŭ fără drept «cugetătoriĭ» vor continua a distinge realitatea de adevăr; eĭ vor urma a considera că realitatea cea maĭ bine probată nu-ĭ încă ştiinţă, dar numaĭ materie la ştiinţă; că ştiinţa este făcută din asămănărĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin întinse, abstracte şi extrase din realitate, şi din succesiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin constante, tot aşa şi ele abstrase.

Şi cugetătoriĭ în chestiune gîndesc că nu-ĭ cu neputinţă de a rîdica istoria la rangul de ştiinţă, prin un procedeŭ diferit de procedeul d-luĭ Xenopol şi maĭ asămănător celuĭ ce a fost întrebuinţat pînă acum pentru cele-lalte genurĭ de cunoştinţĭ. «Trebuie maĭ întăĭ, zic dînşiĭ, a şti să eliminezĭ de o parte şi să alegĭ de alta; e ceia ce s-a făcut pentru realităţile natureĭ, căcĭ aceste realităţĭ ele însuşĭ nu se potrivesc toate cu abstracţiunea adevăruluĭ ştiinţific. Ast-feliŭ, cînd noĭ am vroit să constatăm teoria electricităţiĭ, noĭ n-am reţinut realităţĭ ca acestea: că fulgerul dărămase în cutare zi hambarul d-luĭ A...; că, în cutare altă zi, trăsnetul a ucis pe d. B.... (lucrurĭ de altmintrelea foarte importante pentru d. A... şi pentru d. B... foarte mişcătoare chiar pentru simplul spectator); noĭ am neglijat o grămadă de circumstanţe de acest gen, foarte importante pentru senzibilitate şi pentru soarta oare-căror oamenĭ; noĭ am îndepărtat ast-fel mulţime de detaliĭ totdeauna deosebite de la o furtună la alta, şi

am cules numaĭ ceea ce se prezenta tot-deauna acelaş. Trebuie de făcut tot aşa cu istoria şi a o trata cum s-a făcut cu natura.

Bătălia de la Pavia este, de exemplu, pentru Franţia ceea ce ar fi pentru un om, pe care l-ar face foarte bolnav, o lovitură de trăsnet; bătălia de la Cérisoles, din potrivă, este o lovitură de trăsnet pentru adversariĭ Franţieĭ, pe care aceiaşĭ lovitură o însufleţeşte întru cît-va. Este clar că dacă se scrie istoria Franţieĭ (şi fără îndoială că trebue să existe ast-feliŭ de istoriĭ), dacă se preocupă înainte de toate de a arăta vicisitudinele soarteĭ particulare a acestuĭ popor, Pavia şi Cérisoles diferă de a totuluĭ tot, şi tocmaĭ această deosebire e aceea ce interesează atuncĭ, care preocupă. Dar acel ce vrea să facă istorie ştiinţifică, este ţinut de a aşeza observatoriul săŭ maĭ sus. Trebue ca, pentru dînsul ca şi pentru savant, soarta unuĭ popor să valoreze tot atît de puţin ca şi cea a unuĭ om.

Din potrivă, d. Xenopol spune: ceia ce interesează şi importă în istorie, e tocmaĭ diferenţa, deosebirea între faptele care se urmează.

Că Pavia şi Cérisoles se urmează şi nu se asamănă (prin o parte oare-care), aceasta este, o convin, ceea ce ne mişcă, ceea ce loveşte, ceea ce interesează senzibilitatea noastră; e chiar ceea ce importă, cînd vreĭ să expuĭ numaĭ o serie istorică particulară (şi o repet, că trebue să fie istoriĭ ast-feliŭ făcute), dar trebue să fie şi o istorie alt-feliŭ făcută—o istorie căreia d. Xenopol nu-ĭ recunoaşte necesitatea, nicĭ caracterul, nicĭ mijloacele, pentru că D-sa tocmaĭ, în teoria sa a faptelor coexistente şi a faptelor succesive, nu a recunoscut complexitatea realităţilor istorice. Nu-ĭ unul din aceste evenimente saŭ din aceste acte omeneştĭ, pe care d. Xenopol le priveşte numaĭ pe partea diferenţeĭ, care să nu aibă în acelaş timp o parte, prin care să asamănă cu alte evenemente saŭ acte *coexistente*. «Sunt, zice d. Xenopol, lucrurĭ care nu se întîmplă de cît odată». Dumnezeule! da, — şi noĭ o ştiam, poate maĭ înainte ca d. Xenopol să fi avut buna voinţă a ne-o spune, — ele nu se întîmplă de cît odată, într-un senz; dar într-un alt senz, din potrivă, aceste lucrurĭ se repetă şi la o anumită epocă saŭ într-o regiune anumită, se întîmplă în toate zilele. Nu se întîmplă de cît o singură dată ca *marele Condé* să cîştige la *Rocroy* o victorie asupra *Spaniolilor*, mulţumită unuĭ

atac de cavalerie care se execută întocmaĭ pe *cutare teren* şi în *cutare condiţiunĭ*. Dar acest atac şi cele-lalte incidente ale acesteĭ bătăliĭ atîrnă de un sistem de înarmare, de tactică, de obiceiurĭ şi de moravurĭ războinice ce se găsesc într-un număr de alte lupte din acea epocă. Pentru aceea un militar teoretician va putea foarte bine să asemene Rocroy cu o altă bătălie, să le compare pe amîndouă, să scoată deosebirile, dar şi asămănările. Nu se întîmplă de cît odată ca unul numit Racine să facă să se reprezinte în cutare zi, pe cutare teatru, o tragedie care are ca titlu *Fedra* saŭ *Andromaca*. Dar această piesă a fost născocită şi făcută, în oare-care privinţĭ, după regule, convenţiunĭ de construcţiĭ şi de limbagiŭ care se regăsesc şi se arată similare într-un mare număr de alte piese maĭ mult saŭ maĭ puţin coexistente; aşa că un critic literar va putea găsi cîştigul săŭ şi al nostru, de a compara piesa luĭ Racine cu alte piese. Că, în aceste comparaţiunĭ, să fie interesant, important de a constata diferenţele, nu zic nu — şi cine ar zice nu? — dar e interesant, important de asemenea de a constata asemănările, şi până unde se întind ele, fie în durată, fie în spaţiŭ; şi amîndouă constatările sunt necesare, ca complectîndu-se, ca făcînd să se ridice una prin alta, — şi la aceasta d. Xenopol pare a zice nu. — Dar ceea ce adăugăm, saŭ cel puţin ceea ce adaug eŭ este, dacă veţĭ bine voi a-mĭ permite să vorbesc ast-feliŭ, că diferenţa se deosebeşte de asemănare pentru observatoriĭ şi istoriciĭ noştri sub un raport saŭ într-un chip destul de grav. Diferenţa, cîteodată, adesea chiar, nu o putem prinde, a-ĭ cunoaşte cauza : de exemplu, noĭ nu putem prinde cu certitudine cauzele care aŭ făcut din Racine un poet superior rivalilor săĭ contimporanĭ. Noĭ zicem chiar: Racine a avut geniŭ, şi ceilalţĭ nu. Dar în fond este o tavtologie; e a spune că Racine a fost superior, pentru că era superior. Asemănările din contra, aŭ cauze sociale, exterioare, neascunse în adîncimea unuĭ temperament individual, a uneĭ fiziologiĭ şi a uneĭ psichologiĭ particulare ; cauze avînd o întindere oare-care şi o oare-care statornicie — graţie căreia ne este permis şi posibil, dacă nu uşor, de a descoperi aceste cauze şi de a le pune în afară de contestaţie. Însă, a face ştiinţă, fiind tocmaĭ a constata maĭ întăĭ o asemănare, pe urmă în al doilea rînd a o explica, legînd-o de cauza sa, asemănarile ne daŭ pu-

tința de a extrage știința, și diferențele — oare-care diferențe, acele ce le are în videre d. Xenopol,—nu se potrivesc la dobîndirea acestuĭ rezultat.—E adevărat, că d. Xenopol concepe știința alt-feliŭ de cum o fac eŭ, și chiar alt-feliŭ de cum o fac, după cum spune d. d. Xenopol el însușĭ, «toțĭ cugetătoriĭ».

* * *

S-ar părea că înainte de d. Xenopol, noĭ comiteam cu toțiĭ o ciudată greșală ; noĭ confundam împreună evenementele saŭ faptele coexistente și evenementele succesive. Nicĭ-odată n-aș fi crezut-o aceasta de noĭ, și, trebue chiar ca s-o mărturisesc, cît despre mine, îmĭ închipuiam a distinge. Dar, aicĭ și în alte părțĭ, d. Xenopol are definițiunĭ ale sale, care nu sunt acele ale tuturor. Două fapte care se aseamănă, chiar cînd una s-ar prezenta în anul 1000 înainte de Isus Christos și cealaltă în anul 1000 după, sunt pentru d. Xenopol fapte coexistente. Se vede că face cuvîntul coexistent sinonim luĭ *asemenea*. Aceasta aduce o turburare de la început. Faptele succesive sunt acelea asupra cărora timpul îndeplinește modificațiunĭ ; și aceste fapte succesive sunt necesarminte deosebite. De unde se vede că d. Xenopol face din cuvîntul succesiv echivalentul cuvîntuluĭ deosebit. N-avem decît să ne obicĭnuim !

Ceea ce nu pot admite, este însă rolul pe care d. Xenopol îl atribue timpuluĭ, și ideea ce și-o face despre timp. El invoacă timpul la fie-care moment, ca o cauză, o mare cauză, lucrînd în chip universal și tot-deauna, timpul fără nimic maĭ mult. Timpul ! Dar nu-ĭ nimic în sine, în chip obiectiv ; el nu-ĭ nimic de cît o idee a noastră, o mare abstracțiune reprezentînd lucrurile *care durează*, prin acest aspect al durateĭ chiar, și exclusiv prin acest aspect. Știm, de aiurea, că această idee abstractă întovărășește necesarminte toate concepțiunile noastre, în acelaș timp cu cealaltă abstracțiune, spațiul. Dar a face din timp, fără maĭ mult, din timp numaĭ singur, o cauză, iată de ceea ce sunt surprins. Să luăm un exemplu. La cutare epocă, se poartă în războiŭ o armură defensivă, o cuirasă din fer topit. Apoĭ succede o epocă în care se prezintă la atac fără nicĭ o cuirasă. După vocabularul d-luĭ Xenopol, sunt aicĭ două fapte succesive, și diferența care le face succesive este produsul, efectul timpuluĭ. Pentru mine, aceasta este a nu spune nimic.

Motivele psichologice care aŭ făcut să se părăsască cuirasa, iată adevăratele cauze și nu timpul; aceste motive există, și, în cazul de față, sunt ușor de descoperit. Insă, ceea ce e adevărat, în acest caz, e adevărat în toate cazurile—chiar cele maĭ grele, în care motivele pot să nu fie încă descoperite și cunoscute de istorie.— Tot-deauna, schimbarea asupra unuĭ punct este datorită unuĭ eveniment oare-care preciz, uneĭ noutățĭ bine determinată care este fără îndoială concepută de spiritul nostru cu însoțirea acesteĭ abstracțiunĭ timp; dar care, ca cauză, se deosebește perfect de abstracțiunea timp. D. Xenopol are o violentă propensiune de a crea entitățĭ; ne maĭ rezervă altele.

D. Xenopol pare că prețuește mult teoria sa a faptelor coexistente și a faptelor succesive. El o consideră ca *piatra unghiulară* a edificiuluĭ seŭ, și pare că ține tot atît de mult la aceea că nimenĭ n-a avut vre-odată idee de această teorie primordială. Ceea ce face din istorie o știință cu totul a parte, zice dînsul, îĭ că «istoria nu caută legile generale a maĭ multor fapte simultane (saŭ coexistente) dar tocmaĭ succesiunea *pe o singură linie de fapte* care se înlănțue în cursul timpuluĭ». O succesiune de fapte pe o singură linie, iată adevărata formulă a istorieĭ eventuale, diplomatice.

* * *

Și iată, asupra roluluĭ guvernămintelor, o teorie care aparține cu deosebire tuturor acelora ce practică exclusiv istoria diplomatică și eventuală.

«Istoria, spune d. Xenopol, este expunerea evoluțieĭ spirituale a omuluĭ». Fie! e acceptabil. Cîte-va liniĭ maĭ jos: «Această evoluție e determinată prin *tendința* de a realiza din ce în ce rîdicarea omuluĭ maĭ presus de animalitate». Nu văd că omul caută direct și conștient a se rîdica deasupra animalelor. Direct, caută altă-ceva, plăcerĭ, emoțiunĭ, sensațiunĭ de tot soiul. Și, fără îndoială, aceasta îl conduce de se rîdica din ce în ce deasupra animaluluĭ, dar acesta e un resultat surerogatoriu; nu-ĭ scopul vizat, și diferența merită să fie notată. Dar, să trecem.

Insă îĭ pare evident d-luĭ Xenopol, că organizarea autorităţeĭ publice a determinat în primul loc «nu numaĭ gradul prin care oameniĭ aŭ putut să participe la bucuriile procurate

prin rîdicarea lor deasupra animalităţeĭ, dar chiar acela (gradul) pe care oamenii l-aŭ atins în chiar această rîdicare. Asemenea recunoaşte-vom în desvoltarea socială şi politică, care constitue viaţa statuluĭ, elementul principal al istorieĭ».

Pentru mine, nu găsesc aceasta atît de evident. Ştiŭ chiar că oare-care guvernăminte (nu toate) aŭ procurat supuşilor lor bucuriĭ care, desigur, aŭ un mare preţ, acelea de a se simţi proteguiţĭ, nu chiar absolut, dar cu toate acestea într-o măsură largă, contra ucigaşuluĭ, tălharuluĭ, deprădătoruluĭ, năvălitoruluĭ, etc.; dar ştiŭ de asemenea guvernăminte care aŭ făcut să se plătească prea scump siguranţa pe care o dădeaŭ; altele care apăsară tare asupra supuşilor lor, fără a le da o siguranţă reală; altele care constituiaŭ ele înşi-le, prin fiscalitatea lor, prin expediţiile lor răsboinice, o mare nesiguranţă (a se vedea suveraniĭ Africeĭ; regiĭ Merovingienĭ; a se vedea chiar, la oare-care momente, Ludovic al XIV-lea şi Fred ric al II-lea al Prusieĭ). Atît de bine că s-a putut să se întrebe, fără a fi contrar raţiuneĭ, dacă, socoteală făcută, omenirea nu a suferit maĭ mult de cît s-a bucurat de instituţiunea guvernamentală? Nu voiŭ merge atît de departe; dar voiŭ prezenta cîte-va observaţiĭ.

Inainte de a putea aprecia folosul unuĭ guvernămînt care salvgardează bunurile voastre, bogăţia voastră, plăcerile voastre, trebue să aibĭ aceste bunurĭ şi aceste plăcerĭ. Cine crează acestea? De sigur că nu guvernul; ci omul privat, care descopere focul care inventă roata, cîrma, sapa, plugul, care domesticeşte cînele, vaca, etc., etc. Tot el e acela care face o istorisire frumoasă, care maĭ întăĭ desemnează grosier, zugrăveşte saŭ sculptează, etc. Se vede destul ceea ce vroesc să spun. Fără toţĭ aceştĭ particularĭ, cîrmuitorul n-ar fi avut de protejat, de salvgardat, nimic care să fi meritat această pază, saŭ maĭ degrabă nimic, căcĭ, fără de aceştĭ oamenĭ, omul nu ar fi trăit, şi nu ar maĭ fi fost nicĭ guvern nicĭ alte lucrurĭ.

Admit bucuros că în schimb, fără de un guvern cît de puţin protector, artele practice şi artele frumoase n-ar fi făcut poate progrese marĭ, şi că a trebuit şi de unul şi de altele; dar rolul artelor practice rămîne pentru mine evident primordial Căutaţĭ-mĭ dacă voiţĭ, un act guvernamental care, în importanţă în consecinţĭ şi în urmărĭ, să poată să se compare cu actul celuĭ

ce a găsit roata, — prealabil necesară tuturor modurilor de a se muta pe sine însuşĭ şi de a transporta toate obiectele, acestor modurĭ, zic, care constitue o parte atît de puternică a civilizaţieĭ moderne. Şi ce să spunem de acel ce a descoperit focnl şi de cantitatea de lucrurĭ care deveneaŭ imposibile fără actul extra-guvernamental al acestuĭ om?

D. Xenepol îşĭ face plăcerea uşoară de a triumfa asupra d-luĭ Labriola şi alţĭ cîţĭ-va autorĭ, care aŭ voit să explice prin aceste descoperirĭ economice, pănă şi istoria accidentală însu-şĭ, ceea ce fără îndoială este o rătăcire a spirituluĭ de sistem.

* * *

Şi acum iată, în aceiaş lucrare, părerĭ, teze care, după cum îmĭ pare, nu se potrivesc de loc cu ceea ce am extras maĭ înainte. Saŭ maĭ exact această lucrare conţine ideĭ care nu se leagă de loc, lăsînd între ele un enorm hiat.

D. Xenopol, pentru care diferenţa, deosebirea neîntreruptă a evenementelor succesive este în istoric lucrul principal, crede cu toate acestea în forţe permanente, care produc istoria, şi în legĭ universale în istorie, rezultînd din acţiunea acestor forţe.

Cea dintăĭ dintre aceste forţe, cea maĭ efectivă şi dominantă, el o numeşte *evoluţiune.*

«In fie-care domeniŭ (p. 125) evoluţia întrebuinţează un număr oare-care de forţe secundare, prin jocul cărora ea se realizază. In domeniul neorganiculuĭ, acestea sunt forţele însuşĭ care susţin existenţa: forţele mecanice, fizice şi chimice...; în domeniul vieţeĭ materiale aceste forţe sunt: mediul exterior, instinctul de conservare, lupta pentru existenţa, selecţiunea, separaţiunea, emigrarea, încrucişarea.... In domeniul spirituluĭ forţele sunt:

1. Mediul intelectual;
2. Instinctul de conservare cu consecinţele sale:
a) tendinţa cătră expansiune,
b) lupta pentru existenţă,
c) reacţiunea contra reacţiuneĭ;
3. Tendinţa cătră imitaţiune;
4. Forţa specială a individualităţeĭ;
5. Intîmplarea».

Iată destule forţe, nu-ĭ aşa? Şi cu toate acestea maĭ presus de aceste forţe care fac istoria, d. Xenopol într-un capitol alăturat, recunoaşte încă istorieĭ *factorĭ* care, după această calificaţiune, fac de aseminea istoria, presupun. Aceştĭ factorĭ sunt: 1. Rasa; 2. Mediul (de data aceasta mediul fizic).

Acest concept al forţeĭ, care seduce pe oare-carĭ spirite prin o aparenţă de adîncime, alte spirite l-aŭ criticat. Aceştia aŭ spus celor dintăĭ: «Cu termenul d-voastră de forţă nu maĭ ştiţĭ în realitate maĭ mult de cît aceĭ care întrebuinţează cuvîntul de cauză, care el însuşĭ nu însamnă în realitate de cîţ: antecedentul constant şi necesar al unuĭ fenomen dat. Tot ceea ce până aicĭ putem descoperi, e antecedentul necesar. După acesta, ce maĭ este? La dreptul, noĭ nu ştim nimic; noĭ putem să ne făurim entităţĭ, şi aceasta e ceia ce suntem înclinaţĭ a o face prea adesea». Să admitem cu toate acestea conceptul şi terminul de forţă. Găsesc de asemene că în d. Xenopol este în adevăr un prea mare lux de forţe; şi apoĭ sunt mirat de a întîlni, cu calificaţiunea de forţe, fenomene ca emigrarea, segregarea, întîmplarea.

* * *

Trebue să vedem cum d. Xenopol se exprimă pe sama forţeĭ sale evoluţioniste. «Materia omogenă, zice dînsul, s-a diferenţiat pe nesimţite în cursul timpurilor, până cînd ea a îmbrăcat formele extremeĭ varietăţĭ pe care o posedă astă-zĭ. Această transformare progresivă, care a avut de rezultat de a da naştere uneĭ infinităţĭ de lumĭ, populate de o infinitate deosebită, se numeşte evoluţiune. Transformarea materieĭ, brute maĭ întăĭ, organică apoĭ, se urmăreşte până la apariţiunea omuluĭ, pe urmă se opreşte cu totul, ne maĭ dînd naştere nicĭ uneĭ forme organice superioare. Perioada de formaţiune materială a lucrurilor a fost închisă prin apariţiunea genuluĭ omenesc; dar forţa care făcea maĭ înainte să se producă fiinţĭ din ce în ce maĭ perfecte, nu încetează maĭ puţin acţiunea sa, pe care o aplică acum fiinţeĭ omeneştĭ însuşĭ, pentru a scoate din ea forme de civilizaţiune». Pentru d. Xenopol, se vede, planetele, soriĭ aŭ fost constituiţĭ în starea de individualităţĭ astrale; şi la suprafata pămîntuluĭ speciile animale aŭ fost constituite, şi în sfîrşit, for-

mele diverse ale civilizaţiunelor omeneştĭ (arte, ştiinţĭ şi tot) aŭ fost constituite de aceiaşĭ forţă, saŭ alt-feliŭ zis o aceiaşĭ cauză a făcut toate acestea.

Mă tem că d. Xenopol, născocind forţa evoluţionistă, cauză a tot, a crezut că a pus mîna pe o mare şi adîncă idee. Eĭ bine nu! Acest feliŭ de ideĭ marĭ nu sunt de cît aparenţĭ marĭ.

E curioz, iată un istoric care în totul aparţine vecheĭ şcolĭ, neconcepênd de cît istoria evenementelor diplomatice, politice ; dar el a auzit vorbindu-se de teoriĭ de curînd formulate de biologiştĭ, evoluţia, lupta pentru viaţă, erc.; şi el e stăpînit (nu-ĭ singurul) de ideea de a întroduce şi de a aplica în istorie aceste ipoteze care n-aŭ fost făcute nicĭ după ele, nicĭ după intenţiunea sa.

Notaţĭ bine că incompetent în biologie, nu profesez de loc tocmaĭ aceste ideĭ, dar că sunt dispus a le crede prea folositoare acolo unde ele s-aŭ născut. Concepţiunea istorieĭ, ast-feliŭ cum o expune d. Xenopol pe de o parte, şi de alta ipoteza sa nesigură a evoluţiuneĭ, nu alcătuesc împreună un contrast maĭ puţin curios.

Şi observat-aţĭ oare această aserţiune? «Transformarea mediilor s-a oprit îndată după apariţiunea omuluĭ?» S-ar părea, auzind pe d. Xenopol, că apariţiunea omuluĭ să fi fost cauza oprireĭ transformăreĭ mediilor ; că forţa evoluţionistă, forţa inteligentă fără îndoială, creînd omul, n-a maĭ vroit să se ocupe de cît de el. Dar aşteptaţĭ, e aicĭ un amănunt preciz, important de reţinut. Forţa evoluţionistă creâ maĭ întăĭ, s-ar părea, pe omul negru şi pe omul galbăn, şi după ce aceasta s-a făcut, continuă încă tot a transforma mediile; dar obţinînd la urmă pe omul alb, atuncĭ numaĭ ea opri transformarea mediilor [1]). D. Xenopol pare foarte sigur de fapt, căcĭ iea de răŭ pe d. Bresson de a fi scris: «Indată ce omul apăru pe pămînt condiţiunile mediuluĭ se fixară». Nu, răspunde d. Xenopol, transformările mediuluĭ se continuară până la apariţiunea razeĭ albe, „cea din urmă şi perfectă expresiune a

---

1 «Transformarea materieĭ fizice încetâ îndată ce evoluţiunea se aplică la transformările lumeĭ intelectuale care se rîdica pe pămînt, ca aurora nemărginită a unuĭ noŭ soare» (p. 106). S-ar părea tocmaĭ, după aceasta, că rasa neagră şi rasa galbănă nu aparţin încă lumeĭ civilizate.

speciei". D. Xenopol înţălege această expresiune «perfectă», în acest senz, că constituţiunea fizică a omuluĭ alb nu se va maĭ modifica în chip simţitor. Incă un lucru despre care el este sigur.

* * *

Aţĭ observat încă, nu-ĭ aşa? că d. Xenopol pune rasa printre factoriĭ istorieĭ. Iĭ consacră un capitol întreg. Aceasta merită să te opreştĭ, cu atît că d. Xenopol atribue persoanelor care nu împărtăsesc părereɐ sa relativ la rasă, şi maĭ cu samă mie, ideĭ care în fapt nu le aparţine de loc. «D. Lacombe zice dînsul, crede că Chineziĭ aşăzaţĭ în acelaşĭ loc unde aŭ trăit, Greciĭ ar fi dat naştere la aceiaşĭ civilizaţie, şi că Franţia populată de Negri ar prezenta astă-zĭ identic acelaş grad de cultură». N-am spus nimic asemenea, şi observaţiunile pe care le-am desfăşurat împotriva ideeĭ raseĭ nu îndreptăţesc de loc a-mĭ da, în numele logiceĭ, acestă concluziune neexprimată Am formulat clar şi precis o altă concluziune, la care d. Xenopol ar fi trebuit să bage de samă. Această concluziune voiŭ reproduce-o îndată (p. 324 şi urm. a *Istorieĭ considerată ca ştiinţă*). Rezumez teoria raseĭ, după d. Xenopol. La o anumită perioadă a vieţeĭ planeteĭ noastre (pe care d. Xenopol n-o arată maĭ clar şi maĭ preciz de cît aşa) *mediul* (p. 74) a format organisme diferite, care începînd de la o altă epocă, aŭ devenit neschimbate. Această altă epocă, d. Xenopol o explică, că ar fi început la apariţiunea omuluĭ alb pe pămîntul nostru. Am nevoie de a face să se observe că întîlnim aicĭ numaĭ o ipoteză neverificabilă? [1]).

Incepînd din epoca omuluĭ alb, mediul decĭ a devenit incapabil de a modifica radical organismele pe care mediul le formase în prima epocă; de unde existenţa persistentă de rase diferite şi de geniĭ de rase *irreductibile*. Aş fi vroit ca d. Xenopol să ne explice cu oare-care preciziune pentru ce mediul, în prima epocă, a putut să făurească organisme atît de puternice că aŭ rămas irreductibile, şi pentru ce în a doua epocă, mediul n-a maĭ

1). Observaţĭ bine în adevăr că d. Xenopol nu vorbeşte numaĭ de organismul fizic al raselor, cum înţăleg fiziologiştiĭ, dar prin rase, organisme diferite, el înţălege inneităţĭ morale şi intelectuale, ce sunt neschimbătoare după el.

fost în stare de a modifica organizmele într-un chip radical. Evident există mediŭ şi mediŭ; dar tocmaĭ ceea ce aş fi dorit, e de a ne fi explicat cu preciziune în ce constă puterea neasămănătoare a primuluĭ mediŭ, şi în ce constă lipsa de forţă relativă a celuĭ de al doilea. Explicaţiunea lipseşte, şi această lacună se readaugă în chip supărăcios le caracterul hipotetic al primeĭ aserţiunĭ. Şi acest mediŭ primitiv n-a creat numaĭ rase, dar încă sub-rase, cu genii de o potrivă de nereductibile. «Caracterul diferit al civilizaţiuneĭ germane, franceze, engleze, italiene, se explică în *partea sa nereductibilă* numaĭ prin elementul raseĭ». (Pag. 75). — Proba că partea nereductibilă este produsul numaĭ al raseĭ, unde este ea? Dar ce zic? Arată-ne maĭ întăĭ care este partea *ireductibilă* a numitelor civilizaţiĭ, de exemplu al civilizaţiuneĭ engleze saŭ a celeĭ franceze. Ah! Iată poate cîte-va paginĭ maĭ departe (p. 77) exemplele cerute. «La Evreĭ fineţa spirituluĭ (ce-ĭ fineţa spirituluĭ, în chip preciz? Cer o definiţiune) este o calitate naturală organică (adecă după d. Xenopol, nereductibilă), în timp ce predispoziţiunea lor actuală pentru afacerile băneştĭ a fost contractată de condiţiunile în care eĭ aŭ fost nevoiţĭ să trăească. Dacă Englejiĭ posed indiferenţa, sîngele rece, seriosul, drept calităţĭ *naturale* (e nereductibilul lor), direcţiunea practică a spirituluĭ lor, care constitue *caracterul lor principal ca popor*, este datorită aplicaţiunea vieţeĭ lor către comerţ.... Caracterul [1]) poporuluĭ francez era netăgăduit cu totul altul în timpul Cruciadelor de cum e astă-zĭ, dar (iată nereductibilul) fondul raseĭ galice, spiritul săŭ vesel, batjocoritor, satiric, gîndirea sa clară şi preciză, aŭ rămas aceleaşĭ în toate epocele istorieĭ sale.» Ce? In această Anglie unde s-aŭ amestecat Celţi, Saxonĭ, Danezĭ şi Francezĭ (fiind-că a avut loc cucerirea), Englezul ar poseda calităţĭ *nereductibile*, care ca atare s-ar urca la epoca cînd mediul prim făcu lucrurile nereductibile! Eştĭ sigur despre aceasta? Şi pentru fondul galic, ar fi tot aşa? Şi acest fond galic ar fi spiritul vesel, batjocoritor, satiric, gîndirea clară şi preciză, şi maĭ eştĭ încă sigur şi despre aceasta? De unde cunoaştețĭ spiritul batjocoritor şi gîndirea clară a Galilor? Care sunt documentele care

1. D. Xenopol distinge, alăturĭ de rasă, un caracter naţional, care vine, el, de la condiţiĭ istorice. Aceasta maĭ încurcă lucrurile.

ne dovedesc acest spirit şi de unde le luaţĭ? Fiind-că spiritul batjocoritor al Galilor se urcă pînă la acest mediŭ, care făcu calităţile nereductibile, ar fi destul de interesant de a şti puţin căror circumstanţe particulare ale acestuĭ mediŭ a fost datorită producţiunea spirituluĭ batjocoritor. Această teorie ar aduce o mulţime mare de alte observaţiunĭ. Bună-oară, ar fi locul de a se întreba de unde vine, că se află în afară de Englitera caractere tot atît de recĭ, atît de indiferente după cum pot să fie în mijlocie Englezii; căcĭ aceasta se găseşte; de unde vine că se află în afară de Franţa, spirite clare şi chiar spirite vesele, batjocoritoare, satirice; de asemenea cu toate acestea, că sunt desigur Englejĭ neindiferenţĭ şi Francejĭ aĭ căror spirit nu-ĭ nicĭ batjocoritor, nicĭ chiar clar. A explica aceasta este o contra-probă pe care d. Xenopol trebue să o primească, dacă vroeşte să ne convingă puţin de teoria sa.

Pentru mine, ceea ce văd clar este că orĭ-ce popor este o entitate a spirituluĭ nostru; şi orĭ-ce rasă maĭ mult încă entitate, dacă pot să spun; şi că realitatea, e individul. Fie-ce individ se deosebeşte maĭ mult saŭ maĭ puţin de vecinul săŭ. Această deosebire, datorită individuaţiuneĭ fiinţelor, dacă pot să vorbesc ast-fel, se joacă în jurul aceea ce se cheamă popor şi rasă. Şi băgaţĭ de seamă, deosebirile care într-o aceiaşĭ rasă, la acelaş popor, deosebesc pe cutare individ de cutare altul, întrec în gravitate deosebirile de rasă, de popor, ast-fel după cum ni le spune d. Xenopol. Bună-oară d-sa ne spune: Englezul este rece şi serios, Francezul are spiritul clar, satiric şi batjocoritor; şi iată totul ce găseşte spre a ne arăta în fapt diferenţĭ produse de rasă. Am răspuns de maĭ înainte d-luĭ Xenopol: «Să luăm un popor, cel francez bună-oară. Ceea ce reesă la cea dintăĭ aruncătură de privire, e că el este în sine foarte negal. Extreme morale şi extreme intelectuale apar maĭ întăĭ. Acest popor conţine oamenĭ de geniu şi imbecilĭ; savanţĭ şi ignoranţĭ; el are eroĭ şi laşĭ; devotaţĭ şi egoiştĭ; sfinţĭ, martirĭ, asasinĭ. Intre aceste extreme, toate nuanţele caracteruluĭ, toate gradele de aptitudine pentru fie-care din trebuinţele omeneştĭ. Cer să mi se arăte între poporul francez şi poporul englez, considerate ca indivizĭ marĭ, o deosebire oare-care, avînd o importanţă egală cu ceea ce există între Francezul barbar şi Francezul devotat, între cutare brută şi cutare

geniŭ, de-opotrivă francez». (p. 314 a *Istorieĭ considerată ca ştiinţă*).

Să nu credeţĭ pentru aceasta că eŭ neg existenţa uneĭ oare-care comunităţĭ de ideĭ, de sentimente, de obiceiurĭ între indiviziĭ aparţinînd la un acelaş popor. O neg atît de puţin că am încercat aiurea de a-o defini şi chiar de a-o explica (v. *Istoria considerată ca ştiinţă*, p. p, 313 şi urm.).

Imĭ explicam şi îmĭ explic încă această comunitate morală şi intelectuală ca urmarea naturală şi silită a uneĭ alte comunităţĭ mult timp continuată: acelaş climat, acelaş guvernămînt, aceleaşĭ legĭ, aceiaşĭ limbă; aceleaşĭ modele în toate genurile (răsboinicĭ, artiştĭ, scriitorĭ, savanţĭ), aceleaşĭ întîmplărĭ istorice; aceleaşĭ amintirĭ; saŭ cu un cuvînt, acelaş *mediu*, dînd acestuĭ termin toată extensiunea ce o comportă. Şi încheiam (şi la care, o repet, d. Xenopol n-a băgat de seamă), zicînd: «Să admitem de altminterĭ că ar fi ceva real în această idee a geniuluĭ de rasă, prin ce mijloc să te asigurĭ şi să-o probezĭ?.... Geniul presupus este în chip direct nepipăibil ca toate ineităţile pe care noĭ le presupunem.... Instituţiunile unuĭ popor (mediul de vroiţĭ) aŭ din potrivă un caracter obiectiv. Noĭ putem să le cunoaştem în mod direct. Studiind bine fie-care din aceste instituţiunĭ, *drept cauză*, noĭ putem să ştim ce fel de efecte este în stare să producă ea. Noĭ putem să constatăm dacă efectele aŭ fost produse în mod real. Să presupunem că noĭ am fi cules şi adunat toate efectele instituţiunilor; am obţinut ast-fel un tabloŭ la un loc de tot ceea ce geniul nu a făcut. E mult de a fi obţinut acest rezultat, de a fi limitat ast-fel problema. Dacă, după aceasta, noĭ ne găsim în faţa unuĭ reliquat de efecte pe care nicĭ o instituţiune nu-l explică, va fi drept, pînă la o maĭ deplină informaţie, a-l atribui uneĭ ineităţĭ, geniuluĭ raseĭ.... şi noĭ vom lua după natura acestuĭ reliquat, oare-care idee de ceea ce acest geniŭ poate să fie. Pentru a vorbi un moment limba luĭ Stuart Mill, ipoteza geniuluĭ, dacă ea are oare-care adevăr, nu-ĭ demonstrabilă de cît prin metoda remăşiţilor. Şi cum munca prealabilă de a determina în istorie ceea ce aparţine instituţiunilor este departe de a fi săvîrşită, să zicem că ideea geniuluĭ este actualminte de o întrebuinţare cu totul prea timpurie şi periculoasă». La sfîrşit îĭ în tot-deauna adevă-

rata gîndire a autoruluĭ *(in cauda venenum)*. Se vede unde a mea s-a oprit [1]).

* * *

După forţele d-luĭ Xenopol, să vedem legile sale istorice.

Maĭ întăĭ se crede dator de a defini acest termen de lege şi el are dreptate. De data aceasta el primeşte de la altul definiţiunea dorită. «Legea este deci, după cum spune Spencer, ordinul regulat la care se conformează manifestările uneĭ puterĭ saŭ uneĭ forţe». Fie! «Caracterul esenţial al uneĭ legĭ e că ea nu va putea nicĭ-odată să presinte excepţiunĭ».

După care d. Xenopol ne explică care e caracterul particular al legilor istorieeĭ saŭ a *faptelor succesive*. Citez:

«Noĭ am văzut aicĭ maĭ sus că condiţiunea esenţială pentru existenţa uneĭ legĭ, este independenţa sa de elementul timpuluĭ, adică veşnicia sa, căcĭ un fenomen care se repetă în tot-d'a-una, *încetează prin aceea chiar* de a fi supus la acţiunea timpuluĭ. Această acţiune nu devine din potrivă un agent al succesiuneĭ de cît cînd ea modifică fenomenele. Această modificaţiune arată că faptele sunt supuse la transformaţiunea sa puternică. Dacă e vorba de a găsi legĭ în succesiune, trebuie ca să fie generalităţĭ care se repetă tot-d'a-una, şi care, cu toate că ele daŭ naştere la fapte tot-d'a-una noue, nu rămăn maĭ puţin neschimbătoare, într-un cuvînt generalităţĭ asupra cărora timpul n-are nicĭ o acţiune. Însă, asemenĭ generalităţĭ trebue să existe în istorie, de oare-ce toate forţele natureĭ, atît cele care susţin coexistenţa cît şi cele care determină desvoltarea, manifestă acţiunea lor prin regularităţĭ care nu sunt supuse acţiuneĭ timpuluĭ şi care nu sufer nicĭ o excepţiune, decĭ prin legĭ». — Rezumez ceea ce precede, pentru a încerca de a înţelege: trebue să fie legĭ în istorie pentrucă toate forţele natureĭ manifestă acţiunea lor prin regularităţĭ, a-

---

1. După cum am zis «orĭ-ce om considerat într-un fel anumit este unic», d. Xenopol se miră că nu admit ideea de rasă; el mă vede, aicĭ, în contradicţie cu mine însu-mĭ, căcĭ, zice dînsul: «Individul, ce este el, dacă nu o rasă individualisată? şi rasa, ce este ea, dacă nu o individualitate generalisată?» O rasă care se individualisează; un individ care se generalizează! — Imĭ pierd cumpătul în aceste prăpăstiĭ; trebue ca să o mărturisesc.

dică prin legĭ, fie.—«Aceste regularităţĭ veşnice constituesc legile *abstracte*, atît acele ale coexistenţeĭ cît şi ale *succesiuneĭ*. Dar aceste legĭ, *pentru a da naştere fenomenelor* trebue să se încorporeze în circumstanţe». Mă opresc un moment pentru această observaţiune: forţele sunt acelea ce daŭ naştere fenomenelor, după D-ta însu-şĭ, nu legile, acestea fiind numaĭ formele regulate ce afectă fenomenele sub imperiul legilor. Că aceste legĭ trebue *să se încorporeze* în circomstanţe, aceasta, o mărturisesc, nu arată spirituluĭ meŭ un senz foarte clar. «....Căcĭ *faptele* coexistente saŭ succesive nu sunt de cît produsul forţelor prin mijlocul circumstanţelor existenţeĭ. In coexistenţă, circumstanţele sunt de asemenea permanente şi nu se schimbă cu timpul. Resultă că faptele sunt tot-d'a-una identice, şi aceste fapte generale constitue legile *concrete* de producţie şi de cauzaţie a fenomenelor». Nu înţăleg perfect cum regularităţile veşnice constitue legĭ *abstracte*, carĭ, prin *încorporarea* lor în circomstanţe permanente, să producă fapte tot-d'a-una identice care la rîndul lor sunt legĭ *concrete* de producţiune şi de cauzaţie a fenomenelor. Dacă nu înţeleg, negreşit e greşala mea.—«In succesiunea, legile *abstracte se incorporează* în circumstanţe tot-d'a-una schimbătoare şi daŭ naştere la fapte succesive.... Legile abstracte ale succesiuneĭ nu pot nicĭ-odată să dea naştere la legĭ concrete de producţie şi de cauzaţie a fenomenelor». Imĭ părea cu toate acestea că, *încorporîndu-se*, ele trebuiaŭ să devină puţin concrete prin aceasta chiar, dar să trecem—«bine înţeles că al doilea element necesar la producţiunea fenomenelor sub formă de legĭ concrete, *circumstanţele de caracter general*, fac greş». Inţelegeţĭ bine? eŭ, nu prea, dar iată un exemplu care ne va lămuri, fără de îndoială.—«Ast-feliŭ forţa de gravitaţiune se *manifestă prin legea abstractă*, că corpurile se atrag în raport direct cu masele şi în raport invers cu patratul etc. Acest princi piŭ abstract, incorporat în circomstanţa corpurilor maĭ grele de cît apa şi aerul, daŭ naştere legeĭ *concrete* că aceste corpurĭ cad pe scoarţa solidă a pămîntuluĭ, mărind iuţeala, cu patratul timpuluĭ întrebuinţat spre a cădea..— Acum să vedem ceea ce se întîmplă, cu incorporaţiunea uneĭ legĭ abstracte a succesiuneĭ în circumstanţele desvoltăreĭ, bună-oară, al legeĭ de evoluţiune prin sus şi din sus în jos. Această lege abstractă care stăpîneşte toată succesiunea intelectuală se va incorpora, în circumstanţe tot-d'a-

una diferite şi speciale la cutare popor, la cutare grup, şi nu va maĭ da naştere la legĭ concrete de manifestaţiune a fenomenelor succesive, dar la seriĭ istorice şi deosebite. Tot aşa va fi cu legea cu care reacţiunea este în proporţie inversă a acţiuneĭ, ast-feliŭ că forme generale ale vieţeĭ intelectuale (economice, politice, etc.) care sunt, ca clişee (?), aceleeaşĭ la toate popoarele, în timp ce corpurile, pe care aceste diferite *forme* ale vieţeĭ ieaŭ la fie-care din ele, difer adesa destul de mult». (pag. 192 şi urm.).

Formele vieţeĭ care iaŭ corpurĭ, e un vocabular, care mă desorientează puţin, o mărturisesc, de la început. Şi d. Xenopol urmează spuind că acţiunea forţelor a desvoltăreĭ trebue să fie considerată maĭ întâĭ în ea însă-şĭ şi *fără relaţiune cu faptele.* «Această acţiune dă naştere la repetiţia aceloraşĭ *procedee puse în lucrare prin succesiune,* pentru a realiza progresul. Această repetiţiune constitue legile a căror acţiune se reproduce necontenit; acestea sunt rotirĭ veşnice. *Iată singurul cîmp unde se poate găsi legile istorieĭ care s-aŭ căutat atîta*». Voiŭ arăta îndată cîte-va din aceste legĭ, cîte-va din aceste rotirĭ veşnice pe care d. Xenopol le-a găsit în cîmpul care, s-ar părea, că nu a fost explorat pînă aci.

Ceea ce mă loveşte maĭ întâĭ aicĭ, e însă acea înclinare a d-luĭ Xenopol de a-şĭ făuri entităţĭ. Aceste ideĭ *ale noastre*, pe care noĭ le exprimăm prin cuvîntul legĭ, şi care nu sunt fără *relaţiune cu faptele*, cel puţin cînd ele aŭ oare-care valoare, dar care aŭ fost extrase de noĭ, abstrase din fapte, acestor ideĭ de legĭ, zic, d. Xenopol nu le recunoaşte caracterul subiectiv. El îşĭ închipue fără îndoială că sunt ceva obiectiv care lucrează cu putere, care, într-un chip oare-care, comandă cu putere. Aceste legĭ *se încorporează, ele daŭ naştere*, etc. In realitate, pentru mine cel puţin, noĭ numim legĭ, propriile noastre constatărĭ de repetiţiĭ, de asemănărĭ, a statorniciilor natureĭ (natură exterioară saŭ natură omenească); obiectiv nu e nimic de cît aceasta: repetiţiunĭ, asemănărĭ, stabilităţĭ.

D. Xenopol se sileşte de a stabili o diferenţă absolut radicală între legile coexistenţeĭ şi acele ale succesiuneĭ—şi cred că înţeleg bine pentru ce: aceasta tinde a demonstra că istoria ordinară, accidentală, diplomatică, poate fi numită ştiinţifică, pentru-că ea are un fel al eĭ de a fi. Această diferenţă radicală ar fi, dacă am înţeles

bine pe d. Xenopol, că legile de coexistenţă, citiţĭ legile natureĭ exterioare, sunt concrete, în timp ce nu sunt legĭ ale succesiuneĭ citiţĭ aĭ istorieĭ, decît *în cîmpul* abstracţiuneĭ. Cît despre mine, o repet *socotesc toate legile ca abstracte.* Fapte tot-d'a-una complexe tot-d'a-una diferite prin oare-care circumstanţă, aŭ fost considerate de noĭ sub un raport exclusiv, unic, subţire, ceea ce ne permite de a asimila aceste fapte cu altele ; şi cu cît raportul exclusiv considerat este subţire saŭ abstract, cu atît noĭ găsim asemănărĭ întinse, fie în timp, fie în spaţiŭ. Că toate corpurile se atrag în raport cu masele lor, în raport invers cu distanţa lor, iată o asemănare universală. Că într-un amestec licid saŭ fluid corpurile cele maĭ grele cad în fund şi că cele maĭ uşoare se urcă de-asupra, este o asemănare maĭ restrînsă, (ceea ce nu împedică ca aceasta să nu fie o urmare, *un caz* al asemănăreĭ, saŭ o lege dacă voiţĭ, maĭ întinsă).

Natura umană are de asemenĭ ca şi natura asemănările sale, maĭ mult saŭ maĭ puţin întinse. D. Xenopol admite, fiind-că el vorbeşte de instinctul de conservare, de emigrare, de încrucişare, etc., ca de forţe permanente ; şi că el vorbeşte chiar de ofertă şi de cere ca de o lege veşnică. Dar după dînsul, aceste asemănărĭ saŭ aceste legĭ ale natureĭ umane sunt fără raport cu faptele, ele nu sunt concrete, ele nu există decît în cîmpul abstracţiuneĭ ; în timp ce legea de atracţiune, bună-oară, este concretă.—Concret, concretă, încă un termen căruia d. Xenopol schimbă, îmĭ pare, ţelesul. Să luîm un exemplu sîmplu : o portocală, considerată în toate calităţile sale, formă, culoare, greutate, savoare, etc., iată obiectul *concret.* Dar propoziţiunea că toate portocalele sunt galbene nu-ĭ concretă, e o *abstracţiune* evidentă. De asemenea corpurile la suprafaţa pămîntuluĭ, iată concretul ; dar îndată ce eliminez din mintea mea gramada de calităţĭ ce presintă fie-care dintre aceste corpurĭ foarte diferite, nu maĭ consider de cît aceasta asemănare că toate sunt grele, că ele cad urmînd verticala, evident fac încă o abstracţiune. O repet decĭ, toate legile sunt abstracte. Şi nu din această parte trebue să cauţĭ diferenţele ce pot să existe între ştiinţele naturale şi istorie.

* * *

D. Xenopol descoperind cîmpul unde se găsesc legile istorieĭ, este interesant în cel maĭ mare grad de a vedea ceea ce el raportă din explorarea acestuĭ cîmp necunoscut pînă ăci.

«Forţa evoluţiuneĭ manifestă acţiunea sa prin următoarele legĭ.

«1°. Progresul spirituluĭ omenesc este constant, şi nu-ĭ cu putinţă de a-ĭ arăta o limită; 1°. Progresul, deşi constant, nu-ĭ continuu, el procede prin *valurĭ* care înaintează, pe urmă daŭ îndărăt, pentru a înainta din noŭ maĭ departe de cum o făcuse valurile precedente?»

Opresc aci, pentru moment, citaţia. D. Xenopol aduce din cîmpul neexplorat legea progresuluĭ; îmĭ pare cu toate acestea chiar că am auzit deja vorbindu-se de legea progresuluĭ. Şi poate că am vorbit chiar eŭ însumĭ.

După aceasta, găsesc supărăcios că d. Xenopol recurge, în acest subiect, la o expresiune metaforică. Acest mers prin *valurĭ* care înaintează. daŭ îndărăt, înaintează din noŭ maĭ departe, iĭ, fără de îndoială, o imagine, o metaforă. Şi observaţĭ contradicţiunea între această imagine şi expresiunea abstractă a progresuluĭ. Acesta vrea să zică, dacă nu mă înşel, mers înainte. Şi este pentru mersul îndărăt o expresiune corelativă: regresiunea. Insă, imaginea d-luĭ Xenopol conţine în acelaşĭ timp progres şi regresiune. Dar, să trecem. Nu-ĭ voiŭ căuta ceartă asupra terminilor constant şi continuu (nu se înţelege bine maĭ întăĭ, cum un progres poate să fie discontinuu şi cu toate acestea constant). Voiŭ spune maĭ degrabă: «Legea d-tale a progresuluĭ nu mĭ pare de loc probată; căcĭ, după D-voastră, o lege, pentru a fi lege, trebue să fie veşnică; a vă încredinţa bine că va fi *în tot-d'a-una* progres, dar de unde ştiţĭ cu atîta siguranţă ceea ce ne rezervă viitorul? Este probabilitate, admit, dar atuncĭ să spunem numaĭ că progresul este probabil o lege. In orĭ-ce caz nu-ĭ, vorbind un moment ca d. Xenopol, de cît o lege de manifestaţiune [1]). Nu

1. Despre progrese şi despre regresele sale, amintesc acest pasaj relativ la regresul evuluĭ mediu: «Dacă intervalul de timp strecurat, pănă ce barbariĭ aŭ putut să-şĭ asimileze cultura antică, şi a continua progresul început, a fost maĭ lung; dacă regresul forţeĭ evoluţioniste a fost maĭ puternic, e că de asemenea săritura pe care civilisaţiunea era s-o facă, trebuia să fie cu mult maĭ puternică». Explicarea este, îmĭ pare, anti-ştiinţifică: aceasta revine aproape la aceasta: dacă a dat îndărăt, aceasta a fost pentru a sări maĭ bine.

văd aci legea de cauzație». D-le Xenopol, o știŭ, îmĭ va răspunde: «Dar viŭ de a-țĭ spune că evoluțiunea era care pricinuia progresul». Tocmaĭ; și de acolo naște principala ceartă pe care vreaŭ s-o fac d-luĭ Xenopol.

Este dovedit că, sistemul nostru planetar s-a format maĭ întăĭ, că pămîntul n-a produs maĭ întăĭ decît formele cele maĭ inferioare ale vieţeĭ vegetative, pe urmă din viaţa animală; pare dovedit că omul a apărut maĭ tîrziŭ; toate acestea se succed în acest ordin incontestabil; și noĭ înțelegem destul de bine că fie-care din acești pașĭ succesivi aĭ vieţeĭ terestre avea pasul precedent drept condițiune. Dar, cînd d. Xenopol afirmă că una și aceeașĭ forță a cauzat toate acestea, el simplifică! îngrozitor, riscat; el are aerul de-a spune un mare adevăr, și el face o ipoteză neroditoare. Căcĭ, ceea ce ne interesează, ceea ce ne este folositor a ști, e *cauzalitatea amănunțită* a fenomenelor, că cutare fenomen are drept cauză imediată cutare altul; și acesta cutare altul superior, și tot așa maĭ departe, tot lanțul. Pentru a mă face lămurit asupra acestuĭ punct, fac o apropiere. D. Xenopol ne spune: cauza progresuluĭ îĭ forța evoluțiuneĭ—și nu știŭ maĭ mult asupra progresuluĭ. D. Tarde descopere, el, o cauză a progresuluĭ, una singură (și maĭ sunt și altele), imitațiunea; el urmărește această cauză în efectele sale *amănunțite* și el mă învață, saŭ, pentru a spune maĭ bine, îmĭ explică, cantitate de circumstanțe care se arată în adevăr în progres. D. Tarde, el, este instructiv.

Alte legĭ descoperite de d. Xenopol. «*Forța mediuluĭ intelectual* dă naștere la următoarele două legĭ:

«Există tot-d'a-una o corespondență între faptele intelectuale și starea generală a spiritelor; lege care are drept corolar următoarea: schimbarea mediuluĭ intelectual aduce în tot-d'a-una o schimbare în faptele spirituluĭ care-l înconjură».—Ce vroițĭ? Găsesc stranie această expresiune, *forța mediuluĭ*! Cu toate acestea, să fie corespondență între starea spiritelor și faptele intelectuale, îmĭ pare că aș fi ghicit-o; și de aseminea ca schimbarea spiritelor aduce schimbare în faptele produse de aceste spirite.

«Forța de *expansiune* dă naștere la următoarele legĭ:

Expansiunea este cu atît maĭ puternică cu cît se întinde maĭ mult în spațiŭ și maĭ cu samă în timp». Ceva nesigură, această propozițiune. Forța de expansiune face că expansiunea este

cu atît maĭ puternică cu cît (expansiunea) ea se întinde maĭ mult' etc. Oare fiind-că expansiunea este maĭ puternică, că ea se întinde maĭ mult, saŭ în adevăr este ea maĭ puternică, fiind-că este maĭ întinsă? Un exemplu, aicĭ, ar fi chiar necesar pentru a lămuri această chestiune.

Forţa individualităţeĭ se manifestă prin aceste legĭ: orĭ-ce personalitate imprimă mişcăreĭ pe care o provoacă pecetea individualităţeĭ sale. Această imprimare este cu atît maĭ tare cu cît personalitatea este maĭ *însemnată* (ce vrea să zică preciz acest cuvînt?).... Acţiunea geniuluĭ, cînd ea rezumă tendinţa epoceĭ sale, grăbeşte evoluţiunea, cînd ea lucrează în senz contrar ea o întîrzie! — Iată încă asemenĭ lucrurĭ de care nu s-aŭ îndoit nimene şi care s-aŭ întrevăzut, cel puţin, înainte ca d. Xenopol să ne fi arătat «terenul unde trebuesc căutate legile».

* * *

Terenul unde trebue să cauţĭ legile, după părerea mea, este maĭ aproape, este psichologia: acestea sunt mobilele absolut comune tuturor oamenilor şi în toate timpurile, precum şi procedeurile universale ale spirituluĭ uman, care constituesc acest teren. Este bine înţeles că psichologia omuluĭ atîrnă de fiziologia sa, dar noĭ n-avem a ne urca pînă acolo, dacă nu de a vroi să vorbim despre toate ştiinţele de-odată, şi a amesteca totul. Se va zice: «Psichologia este ea istorie?» Ar fi curios că mobilele agentuluĭ care face istorie să fie în afară de istorie. Ar fi a se spune că, într-un drum de fer, vaporul nu face parte din tren. Şi de unde psichologia ea însuşĭ a fost, ea trasă de noĭ? Din istorie. Să nu fim înşelaţĭ de compartimentele pe care ni le făurim noĭ înşi-ne pentru uşurinţa speculaţiunilor noastre, şi care sunt lucrurĭ subiective şi care nu se află în realitate. Ceea ce am tras din istorie, noĭ putem să o înapoim. Să luăm nn exemplu. D. Xenopol vorbeşte de maĭ multe-orĭ de legea oferteĭ şi a cerereĭ. După formulele sale, aceasta n-ar fi de cît o lege de manifestaţiune, fie! Dar de unde vine ea însă-şĭ această manifestaţiune care d. Xenopol zice că este universală? Avem s-o adăugăm încă direct, imediat, la faimoasa lege a evoluţiuneĭ? Inelul de legătură este maĭ aprope. Pentru-ce omul nu vrea să plătească un franc

obiectul pe care poate să-l aibă cu 75 de banĭ? Prin aceeaşĭ cauză care face ca în faţa a două drumurĭ, unul maĭ scurt, cel-l-alt maĭ lung, ajungînd acolo unde el vrea să meargă, el ia pe cel maĭ scurt; că între două obiecte, unul greŭ, cel-l-alt uşor, şi în stare amîndouă de acelaş serviciŭ, el alege pe cel maĭ uşor; scurt, aceasta iĭ legea forţeĭ cele maĭ micĭ. «Dar toate acestea nu-s istorie». Vă cer ertare: oare istoria măritişuluĭ nu-ĭ istorie? Privițĭ măritişul omrnesc şi vețĭ vedea la început legea forţeĭ celeĭ maĭ micĭ în lucrare, în conjuncţiune, este adevărat, cu un alt mobil (iĭ tot-d'a-una saŭ aproape tot-d'a-una ast-feliŭ, omul fiind complex). De prin legea legiĭ celeĭ maĭ micĭ sforţărĭ, omul care nu vrea să aibă să lucreze în toate zilele, caută pe cine-va pe care-l va sili să lucreze în locul seŭ; el caută să-şĭ procure un sclav. Pentru aceasta el face războiul saŭ maĭ de grabă prădăciunĭ. Pe de altă parte, el are nevoe de o femee. Omul îşĭ zice: «Oare femeia nu putea satisface în acelaş timp la amîndouă scopurile urmărite, a fi sclava dorită, în acelaş timp ca şi femeia?» Şi pentru aceasta pretutindenĭ îşĭ face războiŭ pentru a-şĭ răpi femeĭ. Şi aceasta hotăreşte condiţiunea în care femeia este maĭ întăĭ tratată de bărbaţĭ, la un număr nesfîrşit de popoare, diferite de altmintérĭ ca rasă, ca situaţiune geografică, etc. Istoria arteĭ este de asemenea, cred, istorie: care este arta în care la toate epocele în care nu s-a făcut noŭ din vechiŭ, în care începătorul n-a început prin a imita pe un artist antecedent? Şi pentru ce, vă rog? Dacă nu pentru că este mult maĭ uşor saŭ pare maĭ uşor de a obţine succesul dorit reproducînd formele care aŭ procurat deja succesul, decît căutînd a crea altele noue. Trebue să te opreştĭ; a continua, s-ar scrie o carte.

* * *

D. Xenopol intră în categoria destul de numeroasă a spiritelor care nu înţeleg de cît istoria accidentală şi care, cînd eĭ vroesc să iasă din această concepţiune îngustă, îşĭ închipuesc legile istorieĭ, după cea maĭ elementară, cea maĭ fundamentală şi cea maĭ invariabilă dintre legile fizice, fiind-că tocmaĭ ea este cea maĭ simplă, atracţiunea. O piatră n-are pentru a vorbi ast-feliŭ, decît un mobil; ea vrea să meargă către centrul planeteĭ noastre. Presupuneţĭ din potrivă o piatră ar fi atrasă în jos, în sus şi de

lăturĭ; şi presupuneţĭ că aceste atracţiunĭ deosebite, n-ar avea toate aceeaşĭ putere într-un acelaş moment. Piatra va merge în cutare moment în jos, în cutare alt moment în sus saŭ într-o parte: iată omul. Multiplele sale mobilurĭ pot chiar să se combine pînă la un oare-care punct; cu toate aceste ele nu pot să lucreze toate de-odată. Şi cînd unul din ele lucrează, trebue ca chiar momentan cele-l-alte mobilurĭ, încetînd de a fi în acţiune, să rămînă numaĭ în putere, în virtualitate, în *tendinţă* [1]). Ceea ce face să nu să cunoască legile psichologice de către nişte spirite ca d. Xenopol, stăpînite, o repet, de tipul cel maĭ simplu al legilor naturale, îĭ această alternanţă forţată a mobilelor omeneştĭ. Maĭ este încă altă ceva; omul care locueşte pe glob sub climatele cele maĭ deosebite, trăeşte în condiţiunĭ fizice foarte deosebite. Ceea-ce face ca, acelaş mobil împingîndu-l, el ajunge a produce fenomene contradictoriĭ în aparinţă [2])…. Iată că încep un subiect care m-ar putea duce departe; şi simţesc că este timpul de a sfîrşi, pentru astă-zĭ. Mă opresc decĭ, rămănînd să reîncep într-o altă zi; căcĭ cartea d-luĭ Xenopol conţine încă capitole însemnate despre care n-am vorbit încă.

Nu trebue crezut, după observaţiunile critice care preced, că consider lucrarea d-luĭ Xenopol ca puţin importantă. Proba cea maĭ sigură a contraruluĭ e tocmaĭ lunga şi încăpăţinata mea contestare. Şi e în adevăr mult de desbătut în această carte mare, ceea ce maĭ întăĭ o face atrăgătoare (pentru mine cel puţin) şi ceea ce după părerea mea este un merit capital, pînă la atîta că o lucrare—de fel filosofică, bine înţeles—poate la rigoare a se lipsi de orĭ-ce alt merit. D. Xenopol a avut o nedreptate. El s-a hotărît ceva prea mult să contrazică într-un chip îndrăzneţ «pe toţĭ cugetătoriĭ». Impotrivindu-li-se maĭ puţin, şi căutînd a-ĭ înţelege maĭ mult, cartea sa de sigur ar fi căştigat ceva. Dar ce! D. Xenopol a căzut

1. Un cuvînt de care d. Xenopol şi-a bătut joc, dar pe care-l întrebuinţează cu toate acestea destul de adesa pe socoteala sa proprie.

2. N-ar fi greŭ, dar aci ar fi prea lung de a arăta că prin aceleaşĭ mobile, şi pentru a atinge aceleaşĭ urmărĭ esenţiale, oameniĭ aŭ ajuns, graţie condiţiunilor diferite, a crea instituţiunĭ în aparenţă atît de contradictoriĭ cît sunt între ele poligamia şi poliandria, de exemplu.

în defectul imputat nouă tuturor (mă pun chiar înadins şi pe mine în aceştĭ toţĭ). Noĭ suntem prea asiguraţĭ, prea dogmaticĭ; noĭ vroim cu toţiĭ să dăm o filosofie *definitivă* a istorieĭ. E ca şi cum chimiştiĭ secoluluĭ trecut aŭ pretins să încheie teoria chimică pe care de abia eĭ o începeaŭ. Căcĭ în istoria ştiinţă noĭ suntem cel puţin acolo unde eraŭ chimiştiĭ de acum o sută de anĭ.

P. Lacombe

Expoziția permanentă a asociațiuneĭ generale a artiștilor din Iașĭ.

La noĭ unde artele sunt în sîmbure încă, unde nicĭ artiştiĭ, nicĭ publicul nu aŭ cultura îndestulătoare cerută celor dintăĭ pentru a putea crea opere marĭ, celuĭ de al doilea pentru a judeca, la noĭ îşĭ aŭ răsadul cele maĭ nesocotite pretenţiunĭ. Artiştiĭ cer încurajare,—publicul.... opere celebre! Orĭ artiştiĭ noştri, neputînd fi genialĭ ca maiştriĭ invocaţĭ de public, zădarnic cer încurajarea luĭ.

Publicul rămîne indiferent, pentru dînsul nu poate trăi ca artist, de cît acel ce are pecetea făimeĭ streine.

Publicul e atît de adăpat din arta altor ţărĭ, e atît de influenţat de critica străină, în cît fără ca cea maĭ mare parte, dacă nu maĭ tot, să fi văzut odată vre-o pînză a maiştrilor citaţĭ de critică, el e in stare să-ţĭ spuie în faţa uneĭ pînze a luĭ Grigorescu cam următoarele: „Aceasta nu e nimic,.... să vezĭ, mon cher, un Tiţian". Critica nu e înţăleasă, pînza nu e văzută,.... Toţĭ aŭ ideie de ceva şi ştiŭ cu siguranţă că Tiţian care a trăit în cutare timp, (vremea nu e nevoie de a fi ştiută) e mult maĭ mare decît Grigorescu. Iar cînd întămplarea face pe un trecător ce a greşit adresa unuĭ magasin să intre într-o modestă expoziţie de pictură, de odată îţĭ spune că la Luvru, la Luxemburg, dacă

nu la Lemberg e o galerie!!.... Chiar criticiĭ ce-şĭ tocesc pana în albul uneĭ hârtiĭ pentru a-şĭ da părerea asupra unuĭ mic *Salon* al nostru, pînă să ajungă la el, sunt nevoițĭ.... în respectul *eruditiuneĭ*, să-țĭ trînteescă tam-ne-sam întregĭ teoriĭ artistice, enumerându-țĭ maiştriĭ capete de şcoală, pînzele lor, expozițiile lor.... apoĭ fac comparație între eĭ şi nefericiţiĭ noştri artiştĭ! Ast-feliŭ stăm cu artele. E tristă şi dureroasă realitate!

Dar voit-a cine-va să gîndiască dacă artiştiĭ noştri avut-aŭ timpul să ajungă acolo unde pretențiunile aceluĭ *cine-va*, cere să fi ajuns? E drept oare a căuta crâmpeie de asemănare între o artă plămădită de sute de anĭ şi între noastră ce acum abia se naşte? Oare arta nu are nevoie de o evoluție? Căcĭ fie zis între noĭ, arta nu se împrumută aşa de uşor ca moda.... Dar vorba unuia dintre ceĭ maĭ genialĭ peețĭ aĭ lumeĭ: „*Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiŭ?*. . . . .

Pictoriĭ din Iaşĭ aŭ deschis o mică expoziție, alăturea de bîtrâniĭ maeştri, tineriĭ ce-şĭ ieaŭ acum avîntul şi-aŭ expus rodul munceĭ lor. Şi nu poțĭ decît s-admirĭ, să rămâĭ cu sufletul pătruns de duioşie, cînd priveştĭ la aceştĭ martirĭ aĭ Românieĭ cum aŭ încă îndrăzneală a lupta în potriva uneĭ zdrobitoare nepăsărĭ.

In şase lunĭ de cînd e deschisă Expoziția, nu aŭ putut scoate nicĭ măcar jumătate din chiria săliĭ. Dar eĭ şĭ-aŭ luat din puținul lor şi şĭ-aŭ dat fie-care partea întru închirierea aceluĭ mic local.

Insă iar ar trebui să revin la vizitatorĭ. Decĭ trecem..., Sunt pînze ale D-lor Stahi,, Bardasare, Constanțiu. Naturale moarte ale d-luĭ Stahi, te lasă mult pe gîndurĭ pentru a-țĭ explica dacă e posibil ca cine-va să lucreze cu atâta conştiință la o operă. In tabloul *Albumuluĭ*, sunt părțĭ de o exactitate ce te face în a crede ceva aevea, sunt părțĭ ca *lupa*, ce maĭ trebuie să o pipăĭ pentru a vedea de nu cum-va e pusă atare. *Albumul*, *voalul*, lucrate atît de minuțios, redate atît de bine, îțĭ înfățişează un ce real. Fără îndoială, că unul dintre cele maĭ bine reuşite genurĭ ale d-luĭ Stahi dacă nu cel maĭ bine, e natura moartă. D-luĭ maĭ are şi portrete lucrate tot ast-feliŭ de conştiincios, şi cu destulă intensitate de talent. D-l Stahi, de altmintrelea s-a relevat

de mult ca un maestru, e de prisos decĭ a-ĭ maĭ aduce elogiĭ, trebuie să-ĭ rămînem însă recunoscătorĭ căcĭ prin o muncă ce-ĭ face cinste sacrificîndu-şĭ chiar timpul necesar creăreĭ, d-luĭ a îndrumat, ca profesor şi director al şcoaleĭ de Arte frumoase, pe atâţia tinerĭ pe calea artelor.

D. Bardasare, un alt maestru, îşĭ are expuse maĭ multe cîmpeniĭ şi portrete. Cu mare talent şi d-sa, talent de mult întemeiat ca şi de d. Stahi, şĭ-a tratat specialităţile sale. In portrete unde se cere un studiu intens, un ochiŭ atît de bine prinzător, şi un penel sigur d. Bardasare excelează. Sunt două portrete care fac cinste Expoziţieĭ şi portretisticeĭ noastre. Ca profesor şi d-luĭ cuprins în mrejele datorieĭ, şĭ-a sacrificat o parte din timp, aceasta însă l-a făcut să-şĭ cîştige cu atît maĭ mult stima celora ce aŭ învăţat la d-sa.

Al treilea maestru e d. Constanţiŭ şi d-sa a expus natura moartă şi peisage. Lucrate într-un gen prea plăcut, îţĭ atrage imediat privirile şi te face să trăeştĭ clipe plăcute în faţa priveliştilor sale! De un colorit dulce, tonurile se înbină natural, zările sunt aeriene, cerurile calde, aşa că ochiĭ ţi se plimbă satisfăcuţĭ pe pînzele d-sale.

Dacă ne-am oprit cu mulţumire asupra valoroaselor lucrărĭ artistice datorite d-lor Stahi, Bardasare şi Constanţiu, trebue să mărturisim că nu cu maĭ puţină plăcere zăbovim în faţa pînzelor iscălite Burghelea, Voinescu, Atanasiu, Kraft, Băncilă, Scorpan. Discipoliĭ sunt vrednicĭ de maeştriĭ. Deşi maĭ toţĭ se depărtează de maniera lor de a trata, efectele obţinute sunt însă tot atît de mulţumitoare.

D. Burghelea unul dintre ceĭ maĭ talentaţĭ tinerĭ aĭ noştri expune cîte-va portrete şi schiţe, care se impun atenţiuneĭ prin o îmbinare norocoasă de culorĭ determinînd o carnaţiune foarte apropiată celeĭ fireştĭ. Desenul întocmit de trăsăturĭ sigure hotăreşte asemănarea. Schiţele dovedesc un ochiŭ ager ajutat de un puternic sentiment estetic.

D. Voinescu, un talent maĭ mult de cît fericit, care pentru a-şĭ asigura izbînda pe cale artistică, n-are decît a asculta îndemnul luminător ce l-a sfătuit a-şĭ a-

lege subiecte de *marină*, ne a dat prilej să admirăm întinderĭ de apă, înfuriate saŭ liniştite, probînd ast-felĭŭ că înţălege deopotrivă mînia ca şi odihna măriĭ. Perspectivele sale împinse prin o meşteşugire isteaţă foarte departe, învie gîndirile de ducă.

D. Kraft este unul din talentele cele maĭ expansive, d-sa tratează cu mult merit natura moartă, în cea ce priveşte portretele executate în pastelele sunt elemente dintre cele maĭ reuşite ale expoziţieĭ. Avînd o aşa de puternică chemare spre pastel, un gen necultivat încă la noĭ, sfătuim pe tînărul artist a stărŭi numaĭ şi numaĭ în această specialitate.

D. Atanasiŭ a înzestrat mica Expoziţie cu lucrărĭ de seamă ce-ţĭ opreşte cu drag atenţiunea asupra lor.

D. Băncilă ştiut aşa de fecund, se prezintă cu un singur portret valoros de sigur, dar prea puţin pentru a permite vizitatorilor să-şĭ lămurească întreaga sa putere da talent. E o îndoită pierdere pentru expoziţie şi pentru d-sa.

D. Scorpan are modelage frumoase.

In general Expoziţia impresionează mulţumitor şi nu putem lăuda îndeajuns pe aceĭ ce cu atîtea sacrificiĭ ne au dat dreptul de a fi încrezătorĭ în viitorul arteĭ noastre.

Fireşte, Expoziţia e încă departe de ce ar putea fi cînd publicul maĭ luător în seamă la stăruinţele artiştilor noştri, i-ar răsplăti după cum se cuvine.

GARVO.

DOCUMENTE

Documente diverse

XXIV.

Depeşa Prefectuluĭ de Poliţie Bălăceanu cătră domnitor la Iaşĭ, din 16 Maĭ 1859.

Dans une réunion tenue hier chez Mr. Catargi, la droite a décidé qu'elle laisserait vivre le ministère, de peur de le voir remplacé par un rouge. Je crois que cet appui sera conditionnel et que la droite veut des garanties, telles que le rétablissement de la censure etc. L'entrée des troupes russes dans les principautés parait une chose arrêtée ; au Consulat de Russie on n'en doute pas. Je ne sais si Votre Altesse est informée que les chrétiens de la Turquie n'attendent que deux ou trois échecs des Autrichiens en Italie, pour se soulever. Miloche qui a envoyé un consul à Votre Altesse, se trouve offensé de n'avoir pas été l'objet d'une attention pareille de notre part. Il est excessivement susceptible et accessible à la flatterie ; c'est là la clef de son caractère.

Je désirerais que Votre Altesse fit l'honneur à M-r. Saury de le voir. L'extrême gauche, pour se voir aban-

donnée par la droite, n'en fera pas moins de scandale ; elle suppléera au nombre par le bruit.

F. Balatchano
Préfet de Police

XXV.

Altă depeşă a aceluiaşĭ din 1859, fără dată lunară

Valentineanu, l'auteur de la brochure anonyme vient d'être condamné à six mois de prison. Un officier de gendarmes l'a reçu et écroué à la prison d'arrêt. Falcoyano contresignera le decret dont parle Votre Altesse. L'arrivée du nouveau Spatar ne doit pas tarder. Demain il y aura scandale à la chambre ; les rouges ont perdu toute mesure.

Saury partira demain.

Balatchano.

XXVI.

Scrisoarea luĭ Barbu Catargiu, ministrul de finanţe către domnitor la Iaşĭ privitoare la desbaterile cameref, din 1 Martie 1859.

Mon Prince,

Le Conseil a déjà en l'honneur de faire connaître télégrafiquement à Votre Altesse, par l'intérmédiaire de monsieur le ministre des affaires étrangères, le résultat du vote relatif au crédit de huit millions ; néanmoins je crois de mon devoir de venir soumettre en peu de mots à Votre Altesse les débats qui ont précédé ce vote et les causes qui les ont provoqués.

Les débats, mon Prince, ont été longs et animés ; ils ont duré deux jours: un moment nous avions presque désesperé de la réussite ; aussi suis-je heureux de pouvoir assurer Votre Altesse que c'est uniquement la vénération que la chambre a en Votre nom et sa confiance illimitée

dans la personne de son élu qui ont ramené les différentes opinions vers le même but.

Le ministère voyant, dans le cours des débats, que la seule cause de divergence d'idées était une certaine inquiétude qu'une partie de l'assemblée éprouvait à l'endroit de la manutention des fonds demandés, et pour dire le mot à l'égard des personnes qui en seraient chargées, pour éluder cette question délicate et tourner pour ainsi dire cet ecueil dangereux, nous avons cru, trois de mes collègues et moi, opportun de donner à la chambre quelques explications rassurantes sur ce point.

Notre démarche hereusement a eu un bon effet, vu que peu de moments après, la chambre a voté à une majorité considérable le crédit demandé; et s'il y a eu un nombre de voix qui ont empêché que le vote fût unanime la cause en a été un simple mal-entendu que l'assemblée s'est empressée d'expliquer le lendemain par une proposition signée de 26 membres et approuvée par 31 billes contre 17.

J'ai l'honneur d'en envoyer à Votre Altesse la copie ci-incluse.

Votre Altesse en appréciera elle même dans sa haute sagesse la portée.

Que Dieu conserve Votre Altesse en sa sainte garde.

Le très-humble serviteur de Votre Altesse

Ministre de Finance
Katargi

Bucarest, 1 Mars 1859.

XXVII

Scrisoarea ministrului de externe D. Brătianu în afacerea împrumutului de 8,000,000, din 1 Martie 1859.

Adunarea electivă, avînd ședințe consecutive în cele din urmă treĭ zile, consiliul miniștrilor ce era să se ție în Vinerea trecută, s-a ținut astă-zĭ numaĭ, și de aceea nu pot trimite acum Măriei Voastre decît jurnalul ședinței consiliuluĭ de Mercurĭ.

Precum am avut onoarea să fac cunoscut Măriei Voastre, prin treĭ depeşe telegrafice, creditul de opt milioane s-a adoptat alaltăierĭ după o desbatere oragioasă de două zile, şi ierĭ s-a adoptat propunerea subscrisă de 25 membri care este o escuză pentru ceĭ 19 votanţĭ în contra creditului şi o blamă pentru ministeriu.

Ordonanţa asupra preseĭ şi măsura luată de consiliŭ pentru regularea raporturilor între proprietarĭ şi clăcaşĭ, s-a prezentat adunăreĭ; dar a lor cercetare s-a amînat pe Marţĭ, căcĭ desbaterile creditului aŭ absorbat cu totul precedentele şedinţe ale adunăreĭ.

Curierul s-a întors la Paris cu depeşa Măriei Voastre. Depeşa cătră doctorul Stegi s-a trimis la Berlin prin d. Béclard, dar eŭ n-am putut telegrafia încă doctoruluĭ, neavîndu-ĭ adresa pe care am cerut-o prin telegraf d-luĭ Rola, fără să fi primit-o pînă în minutul acesta. O depeşă a trimişilor Măriei Voastre la Constantinopol vesteşte a lor sosire într-acel oraş şi a lor întrevedere cu d. Negri.

Iaŭ libertatea să alătur pe lîngă acest raport o scrisoare cătră Măria Voastră, adresată mie.

Al Măriei Voastre

Prea plecat
D. Bratianu

Bucureştĭ, 1 Martie 1859.

XXVIII.

Altă scrisoare a aceluiaşĭ cu maĭ multe informaţiĭ, din 1 Martie 1859.

Adunarea electivă avînd şedinţe consecutive în zilele trecute, consiliul miniştrilor, ce era să se ţie în Vinerea trecută, s-a putut ţine aseară numaĭ; acesta este motivul pentru care s-a amînat pe astă-zĭ pornirea curieruluĭ. In şedinţa consiliuluĭ de asară, la care se afla faţă şase membri, am prezentat d-lor miniştriĭ decretul Măriei Voastre în pricina alegerilor; d. ministru de finance singur n-a încuviinţat facerea de nuoĭ liste electorale, alegînd că d-luĭ înţălege că după convenţie, listele anuluĭ trecut sunt obligatorie şi pentru acest an. Maiorul de artilerie, Ciocîr-

lan, un alt oficier, doï sub-oficierï şi d. Wolf (fondorul), şï-aŭ luat paşaportele spre a purcede la Odesa. Palatul unde sunteţï aşteptaţï din minut în minut, este gata a primi pe Măria Voastră. Scrisorile şi călătoriï veniţï din Turcia vorbesc necontenit de pregătirile militare ale Turcilor în privinţa Principatelor; iaŭ dar libertatea a alătura aci o notă a ministeruluï din intru într-această materie. Pe lîngă aceasta, am onoarea să împărtăşesc Măriei Voastre răspunsul adunăreï la mesagiul domnesc din 21 Fevruarie şi procesele verbale a şedinţelor consiliuluï de la 6 şi 11 a curenteï lunï.

Al Măriei Voastre.

Prea plecat
D. Brătianu

Bucureştï, 1 Martie 1859.

XXIX.

Scrisoarea luï N. Docan în privirea moţiuneï luï Cogălniceanu din adunare, cătră domnitor la Iaşï, din 28 Martie 1859.

Je me permets de t'écrire comme par le passé afin de pouvoir mieux de donner des détails sur tout ce qui se passe ici depuis ton départ. Le perfide Cogalnitchano aussitôt rentré en ville, s'est donné la main avec Malinesco et Cosadini, et tous se sont ralliés au parti grec qui ne demandait pas mieux que de se venger de l'échec qu'il avait essuyé à propos des élections des membres du comité; d'un autre côté les vieux et les aristocrates, blessés au vif par l'élection de Malinesco et Epouriano, se sont ralliés à eux, de manière qu'ils ont eu une majorité de 25 voix sur nous autres 15 et la proposition de Cogalnitchano qui n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince a été adoptée et adhérée par le ministre de l'Intérieur lequel à son tour a été soutenu par Mr. Hourmouzaki et Stourdza Mititza. L'adhésion de ces messieurs, les poignées de main qu'ils ont donné en plein séance aux orateurs Pano et Cogalnitchano et l'accolade que celui-ci a reçu de la part du vice-président, tout cela avait l'air d'un triomphe solennel et d'une victoire écla-

tante remportée sur le prince même ; car tous ces malveillants ne cessaient de me fixer, en souriant d'un air sardonique; aussi mon bon cousin ce jour-là je me suis convaincu que le prince des deux principautés avait bien peu de monde sur lequel il pouvait compter et surtout que son ministère, dans un cas donné, serait le premier à lui donner le coup de pied de l'âne. Le lendemain de cette mémorable séance on parlait partout que le prince était quasi destitué par la chambre et ce bruit s'est répandu même dans les provinces, car aujourd'hui j'ai recu une lettre de Botochany et une autre de Berlat où l'on me demande si cette nouvelle est vraie et tout le monde est déjà inquiet. Les vainqueurs de cette séance se proposent de revenir sur la motion de la fusion des chambres et sur la proclamation de nouveau de l'union avec un prince étranger ; je ne pense pourtant pas qu'ils aient cette fois-ci encore la majorité, car je fais tous mes efforts pour rallier mes vieux auprès desquels pourtant je n'ai plus beaucoup de crédit, à cause de ces dernières malheureuses combinaisons tant dans le personnel des ministres que dans celui du comité central. Enfin, mon caro malédetto, il ne faut plus revenir sur le passé ; taches que pour l'avenir tu choisisses mieux le personnel qui doit te représenter. Quant pour moi, je croirai manquer à mon dévoir de parent et et d'ami dévoué, comme je te l'ai prouvé, si je ne te donnais pas toujours mon avis comme je l'ai fait jusqu'à présent, sans avoir eu pourtant aucun succès auprès du toi. Reste à toi à mettre trève même à cela, quand il te plaira de faire le Prince.

Dans tous les cas, si tu comptes prolonger encore ton séjour pour le mois prochain, mon idée est de fermer la chambre, seul moyen d'anéantir tous ces infâmes malveillants. La bonne Héléna Doamna se porte bien ? Moi et ma femme nous te faisons nos amitiés sincères et nous te souhaitons une longue et heureuse vie, pour faire le bonheur de ton pays et de tes amis.

Tout à toi pour la vie.

N. Doçan

P. S. Le vieux Squeleti est venu chez moi en pleurant, me prier d'intervenir auprès du Prince pour que

l'affaire de la terre que Vogoridi lui a donné en ferme et qui a été tranchée par le conseil à son désavantage, soit renvoyée à la décision de l'assemblée; j'implore aussi cette faveur pour un pauvre diable, père de neuf enfants.

J'apprends aussi à l'instant que Epouriano s'est réconcilié avec les vieux, et après avoir pris ses précautions pour les concessions indispensables dans la question sociale et d'argent, ils lui ont promis sincèrement leur concours; il sera très probable que Lundi vous appreniez la chute de Mavrojeny de la présidence ainsi qu'un vote de méfiance contre le ministère qui vous sera expedié de la part de l'assemblée par Epouriano qui se remue continuellment pour arriver à ce résultat; le conseil vous a expedié en même temps copie du procès-verbal de cette séance. Si ce résultat ne s'effectue pas Lundi, il sera remis à une autre séance, vu l'absence de quelques membres.

le 28 Mars, 1859.

XXX.

Scrisoare a aceluiaşĭ în privirea intrigilor contra domnitoruluĭ, din 1 Aprilie 1859.

Les ministres, pour feindre un zèle trop empressé pour le prince, ont jugé à propos de faire servir un Téдeum par le Métropolitain, au sujet de l'accident dangereuse qui aurait pu résulter, si l'attentat projeté aurait eu lieu. Je dis qu'ils ont feint du zèle, car surtout deux de ces messieurs qui fréquentent régulièrement les cercles bysantins se sont trouvés constamment présents et ont pris part aux divers projets qu'on faisait pour faire tomber le Prince et comme je te l'ai télégraphié ce n'est que la nouvelle de l'ouverture des conférences qui a détruit leurs projets encore en germe. Je ne soutiens pas pourtant qu'ils aient réussi dans leur tentative, mais pourtant ils en avaient toutes les bonnes intentions et ils s'efforcaient d'entrainer avec eux les vieux qui pourtant n'ont été arretés que par la peur que je leur ai inspirée leur faisant entrevoir par un des leur, le danger qu'ils se créaient.

Le perfide Cogalnitchano qui s'est aperçu de ces manoeuvres de ma part, par la résistance soudaine qu'il a trouvé en eux, ne se fait pas scrupule de me jeter à la figure, dans son journal, toutes les infamies dont il est capable, et pour le moment je me borne a endurer tout cela, pour ne pas donner lieu à un scandale: voilà les avantages que je retire jusqu'à présent de mon attachement pour le Prince. Enfin mon cher ami, tu ne peux pas te figurer la rage que tout ce monde a contre toi, surtout depuis qu'ils se sont convaincus, par des nouvelles arrivées à l'agence, que ton élection a été sanctionnée dans les conférences; aussi la présence de l'agent au Tédeum les a stupéfait. Il est bon de te dire mon cher cousin que sur tout ce que je t'ai écrit depuis ton départ d'ici, je puis te donner des preuves. Aussi sois convaincu que toutes les révélations que je te fais ne proviennent d'aucune passion, et ce ne sont que de véritables que je te cite, croyant accomplir par la un dévoir d'ami et en même tems de patriote, en éclaircissant le Prince sur les ennemis de l'ordre public. J'ai été très-heureux mon cher de voir que la Providence a bien voulu parer le coup qu'on te préparait et te ménager pour jouer le rôle qu'elle t'a assigné, pour le bonheur de ton pays; que cela te serve pourtant de lecon afin que tu ne t'exposes plus comme tu le faisais jusqu'à présent, vu qu'autant est belle la position, autant elle t'a suscité de dangereux ennemis. Permets-moi mon cher cousin de te faire un prière: si Beldiman doit être employé là-bas, accorde moi le droit de recommander sur ma garantie un bon préfet et qui peut être utile.

Ma femme te fait ses amitiés sincères, et moi je te prie de me répondre au moins cette fois-ci.

Ton devoué ami

N. Docan

P. S. Je viens d'apprendre de bonne source que le perfide Cogalnitzano flanqué de l'organe du Prince Grégoire G. Radou (sic) fréquente depuis deux soirs Mr. Militzesco, lequel du reste, j'ai remarqué, qu'il commence à trancher d'un air plus ministériel, depuis quelques jours; on m'a assuré aussi que le Ministre de l'Intérieur a vu G. Stourd-

za avant hier quatre fois, ils sont dans les meilleurs termes je ne préjuge pourtant pas de leurs intentions en vous donnant cet avis.

le 1 Avril, 1859.

XXXI,

Copia uneĭ scrisorĭ a domnitoruluĭ către împăratul Napoleon în chestiunea creăreĭ uneĭ agenţiĭ oficioase române la Paris (1859).

Sire,

La bienveillance de Votre Majesté pour les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie s'est signalée par des témoignages qui marqueront profondément dans leur histoire.

Cependant, appréciant par les résultats heureux d'une faveur aussi bienfaisante, la valeur que celle-ci peut acquérir pour ces provinces dans l'avenir, Votre Majesté a voulu leur en assurer la conservation.

C'est ainsi que Votre Majesté a daigné promettre à M. V. Alexandri, mon envoyé auprès d'elle, l'autorisation de déleguer à un agent officieux permanent l'honneur insigne de me représenter auprès de son gouvernement.

Sans prétendre empiéter sur des droits établis ou admis; sans vouloir instituer un poste de défiance contre personne, ont peut présager qu'un agent des Principautés-Unies à Paris pourra bien, parfois, devenir l'interprête loyal de leurs interêts et de leurs droits. Il pourra devenir également, si la Providence l'ordonne, le confident de pensées augustes, touchant à leurs interêts généraux.

C'est à ces titres, Sire, que j'ose rappeler à Votre Majesté son auguste promesse et solliciter pour mon aide-de-camp, M. le major Alexandri, qui est un de mes officiers les plus fidèles, la haute faveur de me représenter officieusement auprès d'Elle.

Il dépendra de la plus légère protection de Votre Majesté que l'agent des Principautés-Unies, obtienne dans

les sphères élevées du gouvernement de Votre Majesté, un crédit en proportion avec son caractère et sa mission.

Je suis, avec le plus profond respect, de Votre Majesté

Le très humble et très obéissant sër itour

(signé) *Alexandru Ioan*

XXXII.

Copia uneĭ scrisorĭ a miniştrilor afacerilor străine din Moldova şi din Muntenia către ministrul afacerilor străine din Paris Ed. Thourenel, în aceiaşĭ chestiune.

Excellence,

La Convention de Paris a établi pour les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie un ordre de choses qui, tout en les reliant au passé, leur impose avec des exigences nouvelles, l'adoption de mesures nouvelles.

Le remaniement de leurs institutions et de leurs lois, la réforme de leur administration, la création de l'instruction publique supérieure, en un mot, tout ce qui constitue leur réorganisation, compose en emsemble de besoins dont la satisfaction ne doit pas moins être complète que prompte. Dans l'ordre matériel l'amélioration de l'agriculture, l'extension des voies de communication, le développement du commerce et de l'industrie, la fondation du crédit public, tant de questions enfin qui naissent des ressources immenses dont la Providence a doté le sol des Principautés-Unies, ne réclament pas moins une solution sagement combinée.

Le gouvernement de son Altesse sérénissime le Prince Alexandre Jean I, auquel incombent la responsabilité aussi bien que l'honneur d'une telle entreprise, a pensé que le seul moyen d'en assurer le succès, est de recourir aux lumières et à l'expérience des Etats les plus avancés sous ces rapports. Mais parmi ces Etats, quel autre mieux que la France, cé grand et généreux pays auquel, depuis un

demi-siècle nous ne cessons de demander le secours de sa civilisation, quel autre mieux que la France pourrait seconder tant de besoins et tant de voeux ?

D'ailleurs à ce sentiment unanime de la Roumanie se rattache le souvenir récent de bienfaits qui ont révelé à ses yeux toute la grandeur de la sympathie de la France et qui lui en feront toujours solliciter la conservation. Au surplus le temps, cet improvisateur des événements, pourrait produire des circonstances, au milieu desquelles ses interêts et ses droits se trouveraient jetés dans des difficultés qui seraient de nature à leur nuire et que la puissante intervention de la France serait encore appelée à dissiper.

A tant d'égards le gouvernement de son Altesse sérénissime a considéré qu'il était urgent d'instituer auprès de celui de sa Majesté l'Empereur Napoléon III, une agence permanente officieuse qui serait comme une source régulière et légale, où les Principautés-Unies iraient puiser les éléments de leur prosperité future, et qui deviendrait au besoin, auprès du gouvernement de sa Majesté, l'interprète loyal de leurs voeux, de leurs interêts et de leurs droits.

Une semblable idée ne pouvait rencontrer que l'assentiment unanime des Rounains; car, elle signifiait avant toutes choses, une union plus intime encore que par le passé entre leur patrie et leur bienfaitrice éprouvée, la France. Aussi le projet d'une agence permanente des Principautés-Unies à Paris a-t-il été acueilli dans les assemblées électives de Moldavie et de Valachie par un vote d'enthousiasme et d'unanimité.

Nous nous empressons toutefois, d'assurer Votre Excellence que ce projet n'a été présenté aux deux assemblées qu'a la suite de la promesse qn Sa Majesté a daigné transmettre à son Altesse' par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission auprès de sa Majesté, d''accorder à un agent officieux des Principautés-Unies un accueil bienveillant et sympathique.

Cette Auguste promesse a imposé à son Altesse le soin de me confier l'honneur insigne de la représenter auprès du gouvernement de sa Majesté qu'à (sic) une personne capable de remplir dignement de si précieuses fonc-

tions. Monsieur le major aide-de-camp Jean Alexandri, qui y a été appelé saura, nous en avons l'espoir, repondre entièrement à la confiance de son Altesse.

Puisse-t-il être assez heureux de conquérir auprès de Votre Excellence la faveur qu'il a la mission de solliciter dans l'interêt de son pays; puisse-t-il obtenir de Votre Excellence un crédit qui assurera un accueil bienveillant aux sollicitations qu'il aura l'ordre de lui adresser.

Pénétrés de l'espoir qu Votre Excellence voudra bien voir dans la personne du major Alexandri le représentant intime de son Altesse, nous osons la prier de vouloir bien lui faciliter l'honneur insigne d'offrir à sa Majesté l'Empereur les hommages respecteux de son Altesse.

Nous avons l'honneur d'être, de Votre Excellence.

Les très humbles et très obéissants serviteurs.

Signée :

le ministre des affaires étrangères de Moldavie
le id. id. id. de Valachie.

Sceaux des deux ministres.

NOTIŢE

Despre origina familieĭ Cantacuzenilor

Descendenţa familieĭ bizantine a Cantacuzenilor din familia franceză Valois, ast-feliŭ precum susţin uniĭ, nu poate fi cu putinţă, constituind un anachronism, pentru cuvîntul foarte simplu— cum zice şi eruditul profesor Emile Legrand din Paris — că ceĭ dintăiŭ Cantacuzenĭ (pe la anul 1100) sunt maĭ vechĭ decît ceĭ dintăiŭ Valois (la anul 1284).

Tot ce s-ar pute admite, este că familia Cantacuzenilor din Bizanţiŭ să fi fost aliată maĭ tîrziŭ cu familia Valois din Francia. O asemenea alianţă ar fi fost cu putinţă, fiind date relaţiunele ce casa Valois a avut cu casa impăraţilor latinĭ din Constantinopole, prin căsătoria luĭ Carol de Valois cu Catherina de Courtenoy, ce se zicea împărătească de Constantinopole, fiind-că era fata luĭ Boemond II, împaratul titular latin din Constantinopole.

Prin o asemene alianţă s-ar pute explica cum de ambele familiĭ Valois şi Cantacuzenĭ aŭ aceleaşĭ insemne (armoiries) : florĭ de crinĭ. S-ar pute că saŭ să fi adoptat Cantacuzeniĭ în urma alianţeĭ cu Valois insemnele acestora ; saŭ să fi avut maĭ dinainte aceleaşĭ insemne ; căcĭ este ştiut că florile de crinĭ eraŭ un ornament şi o emblemă foarte uzitată la Byzanţiŭ ; ast-feliŭ că era natural

că să fi adoptat Cantacuzeniĭ maĭ din vechime această emblemă pentru casa lor.

Ceea ce însă se poate constata şi proba istoriceşte, este faptul că într-adevăr Cantacuzeniĭ aŭ venit din Francia în Imperiul bizantin.

Ast-feliŭ şi d. profesor Xenopol în „Istoria Romînilor" tom. IV pag. 205, vorbind despre această familie, reproduce din „Istoria universală a luĭ Francesco Sansonivo", publicată la Venezia la 1583, următoarele : „Era piu nobile que persona laquale fosse în Graecia „concesia cosa que egli descendeva de duodeci pari di Francia".

Asemene şi Le Beau în „Histoire du Bas-Empire", Paris, 1775, tom. XVIII pag. 363, vorbind despre cel dintîiŭ Cantacuzen, care figurează în istoria bxzantină, zice : „il sortait d'une fa„mille que les Grecs regardeaient comme la plus noble de tout „l'Orient ; ils en foisaient remonter l'origine aux douze pairs de France".

La ce epocă şi cu ce ocaziune s-ar fi strămutat Cantacuzeniĭ din Francia la Bizanţiŭ, nu se ştie ; se vede însă că familia era maĭ de mult aşezată la Byzanţiŭ, de oare-ce la începutul Cruciadelor era deja una din familiile cele maĭ cu vază din imperiul bizantin, şi maĭ mulţĭ membri dintr-însa eraŭ în capul armatelor bizantine la sosirea Cruciaţilor în Orient.

Maĭ este apoĭ eronată afirmaţiunea, susţinută de uniĭ, că pînă pe la anul 1300 această familie ar fi purtat numele de Canta.cuzen-Valois, şi că numaĭ de atuncea înainte ar fi lăsat numele de Valois de pe lîngă acel de Cantacuzen.

In istoria bizantină nu se găseşte nicĭ un Cantacuzeno cu numele de Valois. Cel dintîiŭ Cantacuzeno care figurează în istorie sub acest nume de Cantacuzeno este sub împaratul Alexis I Comneno, care a domnit la Byzanţiŭ de la 1081 la 1128.

Aceştĭ întăĭ Cantacuzeno, dar nu Valois, era, zice Le Beau, tom. XVIII pag. 365 „le général le plus renommé qui fut au service „de l'empire„. El comanda armata bizantină sub zidurile cetăţeĭ Laodice în contra Cruciaţilor sub Boemond la anul 1104 (vezĭ Anna Comnena, traduct. de Consui, tome IV, pag. 473).

De la acest întîiŭ menţionat, urmează şirul Cantacuzenilor, care tot-d'a-una se văd figurînd în capul armatelor byzantine, pînă a suirea pe tronul Bizanţiuluĭ a Impăratuluĭ Ioan Cantacuzeno.

(1341) și a fiuluĭ seŭ Mateiŭ Cantacuzeno, însă toțĭ sub numele numaĭ de Cantacuzeno și fără acel de Valois.

De la aceștia înainte se continuă familia trăind la Bizanțiŭ pînă la căderea imperiuluĭ; și apoĭ la Pera și la Anchiale, pînă cînd, pe la începutul anilor 1600 aŭ venit și s-aŭ așezat în țările româneștĭ, precum este cunoscut.

Despre continuarea familieĭ Cantacuzenilor după căderea imperiuluĭ bizantin vorbește și „Martin Crusius in Turco-Graecia, „libri octo, Basiliae 1584“, zicînd la pag. 497 despre „familiae „graeces nobiles“: „Cantacuzenorum domus duae; una Anchiali, „ubi Mihailes Cantacuzenus magnificos aedes habuit; cujus filius „(Andronic) anno 1576 nuptias celebravit etc.; altera Pera, ubi „Antonius Cantacuzenus reliquit filios tres etc.“.

Și la pag. 211, despre acela-șĭ Cantacuzeno vorbind, zice: „cujus familia, dum res byzantina stetit, imperatoria fuit; nunc, „sub turcico dominatu, ad privatam conditionem redacta est.

I. B. C.

L'Alcoolisme et le mouvement antialcoolique en Roumanie

par le Docteur S. Possa.

Această lucrare în limba franceză, a apărut de sub tipar la finele luneĭ Martie 1901, în o broșură de 50 paginĭ, format mare, ca făcînd parte din biblioteca ligeĭ antialcoolice din Iașĭ. Este prima lucrare de acest gen, privitoare la starea alcoolismuluĭ în țara noastră, și a fost prezintată de d. Dr. Possa la congresul în contra abuzuluĭ de băuturĭ spirtoase, ce a avut loc în anul curent la Viena, de la 9 la 13 Aprilie.

Scrierea d-luĭ Dr. Possa are de scop nu numaĭ a arăta savantuluĭ congres, pierderile de pe urmele acestuĭ viciŭ, pe care le sufere România; ce ocupă azĭ al 4-le rang între țările alcoolizate din Europa; dar maĭ cu samă acela de a arăta că și la noĭ s-a angajat de către un grup de oamenĭ de bine, savanțĭ și filantropĭ, o luptă crîncenă în contra acesteĭ hidre cu 100 de capete, ce se numește **alcoolism**; că prin urmare România nu este dintre cele maĭ din urmă țărĭ, ce iea parte la opera antialcoolică, care va forma una din gloriile seculuĭ al 20-le.

Pînă acum se cunoaştea din numerease scrierĭ, cum merge lupta în contra alcoolismuluĭ în toată ţările din lume; numaĭ din România nu dăduse încă nimenĭ pînă astă-zĭ o dare de samă exactă şi complectă, despre această mişcare, şi maĭ ales scrisă în o limbă înţăleasă pentru toată lumea. Acest gol a fost cu succes umplut, de cătră d. Dr. Possa, pe care îl felicităm pentru acest serviciŭ adus bineluĭ comun.

Comunicarea d-luĭ Dr. Possa a fost cetită în şedinţa a doua a congresuluĭ, la 10 Aprilie şi o gazetă din Colonia a fost indusă în eroare, spunînd că d-rul Possa a cetit singur comunicarea în congres. Este încă ştiut că din cauza crizeĭ, ţara noastră nu a fost reprezentată prin nimenĭ la acest congres.

Intre cursurile semestruluĭ de vară al anuluĭ curgător 1901 de la Universitatea din Halle, găsim pe profesorul *Suchier* cu următoarele două cursurĭ:

1) Erklärung altfranzösischer Dichtungen, 2 ceasurĭ pe săpămănă.

2) *Erklärung von* Eminescu'*s Gedichten* (Explicarea poeziilor luĭ Eminescu), o oară pe săptămănă.

Faptul este din cele maĭ interesante şi dovedeşte că marea valoare pe care poporul nostru o pune pe Eminescu nu este datorită numaĭ entuziasmuluĭ naţional, ci că Eminescu este într-adevăr poet mare şi genial, de oare-ce universităţile străine găsesc folositor de a consacra o oară pe săptămănă dintr-un semestru întreg pentru interpretarea poeziilor luĭ.

(Vezĭ *Hochschulnachrichten* XI, 6 Martie 1901 p. 9 coloana I).

Extras din procesul-verbal al şedinţeĭ din 9 Martie a Academieĭ ştiinţelor morale şi politice din Paris:

„După ordinea zileĭ, Academia procede la alegerea unuĭ corespondent în secţia de istorie generală şi filosofică, în locul d-luĭ de Martens ales asociat străin.

Unicul candidat prezentat de secţia istorică este d. Xenopol.

Votanţĭ 22, majoritate 12. La cea dintiia votare d. Xenopol obţine 22 de voturĭ.

D. Xenopol, profesor la Universitatea din Iaşĭ (Romînia) obţinînd unanimitatea voturilor, d. preşedinte îl declară de corespondent al Academieĭ în secţia de istorie generală şi diplomatică.

Aŭ apărut: „Le Travail" de E. Zola şi „Maudit soit l'Amour" de autorul cunoscutuluĭ roman „Amitié amoureuse".

In curînd va eşi de sub tipar „Căminul Părintesc", acţiune dramatică de Alfred von *Wurmb* şi Alexandru Vojen, şi un volum de Epigrame datorit luĭ Emilgar.

ERATA:

La pag. 128, ultimul rînd a se ceti *trecut* în loc de *recut*.

Gheorghe Mîrzescu

Vechiŭ profesor la Universitate din Iașĭ și actual profesor la Universitatea din Bucureștĭ, s-a săvîrșit din viață în ziua de 11 Aprilie c. Defunctul a fost una din figurile cele maĭ însemnate ale regenerațiuneĭ noastre politice începută la 1859 cu alegerea îndoită a luĭ Alexandru Ioan I. Jurisconsult eminent, a contribuit la întărirea ideeĭ juridice în Statul Romîn și la transformarea acestuĭ Stat din unul întemeiat pe privilegiĭ și nedreptate, în un organism modern ce tinde tot maĭ mult a realiza ideia dreptuluĭ în sînul societățeĭ.

Avocat eminent, a susținut în lunga sa carieră cele maĭ însemnate procese, maĭ ales în timpul cînd întorcîndu-se din străinătate, era singurul ce cunoștea principiile noueĭ legislațiunĭ.

Mîrzescu a jucat și un rol politic de valoare, luptînd totdeauna pentru ideile progresiste și liberale. In privința Iașuluĭ în special, Mîrzescu a apărat mereŭ și cu cea maĭ mare înfocare interesele orașuluĭ sĕŭ natal, de la 26 Octombrie 1860 cînd pronunța discursul de inaugurare la Universitatea Ieșană înființată în acel an, pînă ce moartea l-a rîpit din mijlocul concetățenilor sĕĭ.

Mirzescu a fost încă una din personalitățile cele maĭ cu greutate din viața noastră abia trecută și multe din triumfurile sale să explică prin simpatia covîrșitoare ce-ĭ cîștiga inimile tuturor acelor ce-l apropiaŭ, simpatie întărită prin luminele uneĭ culturĭ întinse adunată cu o muncă necontenită și stăruitoare.

Să-ĭ fie țărîna ușoară, amintirea veșnică.

Noi toți

IASI TIP. H. GOLDNER. STRADA PRIMARIEI No. 17.

Anul XII. MAĬ — IUNIE 1901. No. 5 şi 6.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNĂ

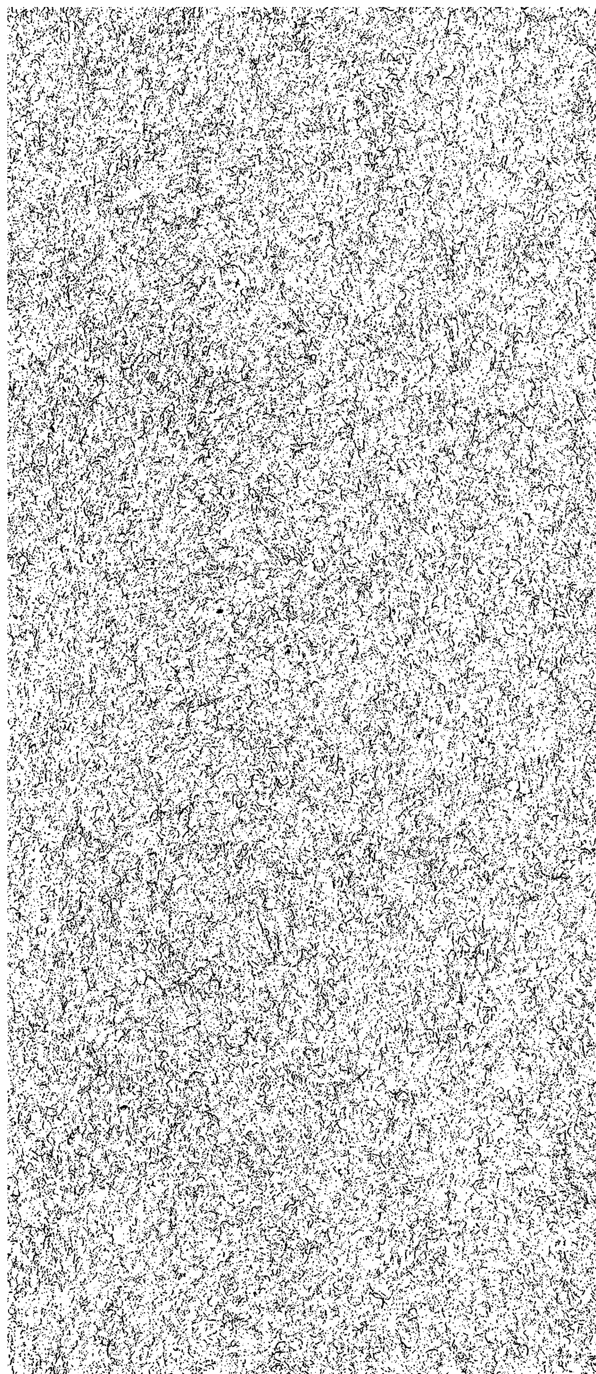
SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XII. Maiŭ și Iunie 1901. No. 5 și 6.

CONFERINȚELE SOCIETAȚEI UNIVERSITARE

IV.

CALISTRAT HOGAȘ

PETRECERILE LA ȚARA

Toțĭ, saŭ aproape maĭ toțĭ, conferențiariĭ, care, de pe această tribună, v-aŭ procurat plăcute desfătărĭ intelectuale, aŭ început cuvîntările lor prin a mulțumi societățeĭ literare și științifice „Arhiva“, pentru cutare saŭ cutare motiv; eŭ însă, mă văd silit să încep prin a bănui aceleiașĭ societățĭ, care, cu de la sine putere, ca să nu zic samavolnic, m-a însărcinat să obosesc îndelung răbdătoarea D-voastră atențiune cu un subiect, asupra căruia încă nu mă gîndisem. De astă-dată, aș fi voit, de exemplu, ca, împreună cu D-voastră, să mă strămut în o lume au totul alta și, rumpînd cercul strîmt și prozaic, care astă-zĭ îngrădește și mintea și inima noastră, să îndrumăm zborul închipuireĭ noastre către sfere maĭ senine, către lumĭ maĭ fericite, către vremĭ ce nu maĭ sunt și să vă fac, dacă putința ar fi fost, să trăim o clipă macar din viața Ilenelor Cosinzene, a Feților Frumoșĭ, a Zineĭ pădurilor, să ne alinăm setea în izvorul vecîniceĭ tinerețĭ, să gustăm din merele de aur ce cresc în grădinele fermecate, păzite de zmeĭ și de balaurĭ, să vorbim cu Fata din dafin și să ne scăldăm mintea în-

gheţată de gerul zilei de astă-zi, în undele calde de lumină şi tînăra poezie din lumea basmelor; aş fi voit, cu alte cuvinte, să vă fac să jertfiţi pe altarul vremilor de demult, o mică părere de reŭ macar, că morţii nu maĭ reînvie; aş fi voit să mă înalţ cu D-voastă în lumea zeilor; „Arhiva" însă a avut grija să pună frîu apucăturilor mele prea ruginite şi să mă închidă ca într-un cerc al luĭ Popilius, din care nevoit mă văd a nu eşi. Nădăjduind însă ca, pe viitorime, „Arhiva" va fi maĭ milostivă cu mine, mă opresc, cu părere de răŭ, chiar la începutul povîrnişuluĭ pe care plecasem.... Şi de şi prolegomenele îmĭ pricinuesc o sfîntă teroare, sunt totuşĭ nevoit să constat, că, în stratul, orĭ cît de superficial ar fi el, al uneĭ părţĭ din fiinţa sufletească a unuĭ popor, sunt generalităţĭ care se impun şi peste care nu se poate trece, fără pagubă pentru însuşĭ studiul subiectuluĭ. Nu ştiŭ cum vor fi definind mariĭ filosofĭ şi istoriciĭ încă şi maĭ marĭ, fiinţa sufletească a unuĭ popor, întru cît însă mă atinge pe mine, eŭ cred că acea fiinţă, dacă nu e, ar trebui să fie, cel puţin, un tot armonic şi variat de aptitudinĭ, aspiraţiunĭ şi calităţĭ sufleteştĭ, care să se precumpănească şi să propăşască în stare normală şi dintre care nicĭ una să n-o iee la goană înaintea celeilalte; suprimaţĭ acest echilibru saŭ, spre a mă servi de o comparaţie luată dintr-un cîmp cu prisosinţă cunoscut tuturor, rupeţĭ rîndurile, care, cu un moment maĭ înainte, mergeaŭ în front şi cu pas reglementar, şi precum armata şi-ar perde unitatea şi forma eĭ geometrică, tot ast-fel fiinţa sufletească a unuĭ popor ş-ar perde unitatea eĭ etică şi intelectuală, de îndată ce, între elementele ce o alcătuesc, echilibrul ar fi rupt; această fiinţă s-ar destruge şi s-ar evapora; iar din poporul, pe care odinioară îl insufleţia, ar remănea cel mult numele, asupra căruia istoriciĭ s-ar arunca, spre autopsie, cu scalpelul lor neîndurat.... Vaĭ de poporul, care ar considera progresul ca o luptă de Ipodrom şi care ar aplauda frenetic pe Morgot, Flèche saŭ Peronne, ce a atins semnul înaintea luĭ Mircea, Criveţ saŭ Ţintila!..... Ş-apoĭ, onorată adunare, de ce am arunca, adecă, o haină de sărbătoare peste zdrenţele mizeriilor noastre; de ce-am scrîşni din dinţĭ spre a stăpîni durerea arzătoarelor noastre rănĭ; de ce-am svîrli în ochiĭ lumeĭ, ca semn de sănătate şi vigoare, trandafiriĭ pe care oftiga saŭ frigurile i-aŭ înflorit pe obrajiĭ noştri? Aceasta ar fi şi necinstit şi periculos: necinstit, fiind-că am minţi; periculos, fiind-că ne-am lasa legănaţĭ de desmerdările unuĭ vis strălucit, a căruia deşteptare ar fi crudă şi plină de desnădejde. Iată de ce, în conferinţa de azĭ, îmĭ propun a arunca o repede privire asupra uneia din feluritele manifestărĭ de viaţă sufletească a poporuluĭ romîn, spre a vedea de nu cum-va la coada peşteluĭ a maĭ rămas ceva bun; căcĭ despre cap.... O să ne întreţinem, decĭ cîte-va momente, asupra petrecerilor de la ţară.

Poate că inteligentul şi mult indulgentul meŭ auditor, să se simtă cam jignit, că n-am dat precădere petrecerilor de la oraş şi că n-am căutat să apoteozez maĭ întăi *elegantele serate dansante, şarmantele matinele* şi alte *delicioase five-o'klocurĭ* menite a revarsa

în sufletul celor ce le gustă, o beatitudine dumnezeiască... se poate ; dar. ce poftiţi ? Ar fi trebuit, pentru aceasta, să-mĭ înghemuesc amplitudinea, cu care m-a înzestrat cel prea Inalt, sub pielea lungă, transparentă şi îngustă a unuĭ etic reporter de gazetă, saŭ cel puţin sub pielea parfumată a unuĭ Cegisbeu universal atins de un noŭ soiŭ de daltonism, în virtutea căruia vede pe dos întreaga fire a lucrurilor. Ş-apoĭ, unde maĭ puneţĭ că, pentru aceasta, ar fi trebuit să înjghebez nişte aripĭ miraculoase închipuireĭ mele, spre a o face să străbată pînă la depărtatele puncte cardinale ale tuturor universurilor reale şi închipuite, spre a culege termenĭ de comparaţiune pentru gingaşele muritoare... Şi de-ar fi fost numaĭ atît!.. Dar ar fi trebuit să gîtuesc întreaga natură vie şi moartă, spre a stoarce tributul eĭ de asemănărĭ între o cordea şi o dantelă, între o şuviţă de păr saŭ dantură, între doĭ ochĭ saŭ o gură, între o mînă catifelată saŭ un picior fin şi între cerutele, ascunsele şi eternele eĭ frumuseţĭ... Şi de-ar fi fost numaĭ atît!.. Dar m-am temut să nu făptuesc o dare de samă saŭ, în termenĭ mult maĭ bine cunoscuţĭ, un *Compte-rendu*, de care să rîdeţĭ cu lacrimile în ochĭ şi eŭ şi d-voastră ; m-am temut, adică, să nu transform pe d-ra X într-o gazelă cu ochiĭ de stele, precum m-aş teme să transform o sală de petrecere într-un parc de vînătoare ; şi cu atît maĭ mult, cu cît piesele de vînat aŭ ochiĭ lor destul de frumoşĭ şi cu cît depărtatele stele aŭ menirea lor hotărîtă de a maĭ îndulci ororile nopţeĭ cu dulcea lor lumină trimisă din adîncimile cerurilor. M-am temut să nu reduc pe d-ra Y la proporţiunile infinitezimale ale unuĭ crin de primavară, de oare-ce iărăşĭ n-aş fi voit să fac botanică acolo unde m-am temut să fac zoologie. Ş-apoĭ n-aş fi voit să înbrac pe d-na Z în *Vert-Nil*, de frica crocodilor, nicĭ pe d-na B *en brique* de teamă să nu se isce vre-o neînţelegere între mine şi meşterul Manole, şi cu atît maĭ puţin pe d-na C în *gris de souris effrayée* de oare-ce s-ar fi ridicat cu fel de fel de pretenţiĭ toată şoricărimea luĭ Senaherib ! Şi maĭ presus de toate n-aş fi voit să mă fac complicele unuĭ gen de literatură tăiat pe nişte clivagiĭ necunoscute în ziaristica literară.— Dar iărăşĭ mă întorc şi zic, că, dacă «Archiveĭ» iĭ va veni fantazia să-mĭ impună, pentru altă dată, petrecerile de la oraş, voiŭ căuta să mă execut, şi ştie cel de sus, cu cîtă frică şi strîngere de inimă mă gîndesc la aşa ceva.

După toate acestea, daţi-mĭ voe, vă rog, să vă poftesc, după toate regulele ultimuluĭ manual de *bon ton*, la o horă ţărănească.

Eĭ ce voiţĭ? Orĭ-cît de păgînă şi de barbară vi s-ar părea urmarea mea, am să vă rog, totuşĭ, să sacrificaţĭ pentru un moment — dar numaĭ pentru un moment — şi *Ţarina* şi *pas-de-quatre* şi *bostonul* şi *cotilionul* pe altarul rustic şi antic al petrecerilor ţărăneştĭ ; ştiŭ maĭ dinainte că şi ochiul şi gustul nostru peste măsură de subţire si de modernizat, se va simţi adînc jignit de noua privelişte ; şi nicĭ n-ar putea fi alt-fel : a părăsi spaţiul confinat a patru păreţĭ pentru vastele saloane ale cerurilor

rezemate pe marginĭ de pămînt; a respira, în locul parfumurilor de artificială provenienţă, mirosul natureĭ curate adus pe aripĭ de vînturĭ din depărtărĭ îmbalsamate; a fi silit să-ţĭ opreştĭ ochiul fermecat pe Florica luĭ Gheorghe a Catrineĭ saŭ pe Măriuca luĭ Popîrţac, doue creaţiunĭ cum numaĭ geniul mitologic a ştiut să plăsmuească; a te perde în ochiĭ lor ca într-o lume de visurĭ şi de poveştĭ; a nu-ţĭ luneca privirea de cît pe colorĭ împrumutate de la simpla şi simpatica natură, e de sigur tot ce poate fi maĭ obositor pentru ochiul şi sufletul nostru, turnat în nouĕle şi strîmtele tipare ale apusuluĭ... Şi cu toate acestea ia privițĭ cu cîtă măestrie şi îndemanare bătrînul ţigan lăutar îşĭ încordează scripca, cu cîtă gravitate şi convingere un danciŭ maĭ mic, cu căciula spartă-n fund, îşĭ cearcă cobza, cel puţin pe jumătate de mare cît el, şi cum amîndoĭ, inspiraţĭ şi împrumutînd lemnuluĭ şi coardelor sufletul lor natural artistic, tălmăcesc prin sunete nesupuse, poate, scăreĭ musicale, simţirile de veacurĭ ale unuĭ întreg popor. De sigur că anticul Orfeŭ n-avea nicĭ scripca nicĭ căciula spartă-n fund, şi nu ştiŭ dacă petrele zidurilor Tebeĭ s-au clădit ele singure după cadenţa lireĭ luĭ, dar ştiu că bătrînele pădurĭ de ştejarĭ ale Pinduluĭ, Heliconuluĭ şi Hemuluĭ jucaŭ — cît eraŭ ele de bătrîne — şi se leganaŭ molatec după fantazia lireĭ mitologiculuĭ cîntăreţ, iar undele repezĭ şi zgomotoase ale rîurilor Traciеĭ tăceaŭ şi se opreaŭ din cale ca să-l asculte; şi noĭ am avut Orfeiĭ noştri; şi dacă aceştĭ Orfeĭ n-aŭ avut fericirea să fie tocmaĭ aşa de blonzĭ ca mitologicul lor străbun, aŭ avut, însă, ca şi el, darul de a tîrî după fantazia scripceĭ şi cobzeĭ lor, nu podurile şi rîurile Tracieĭ, dar sufletul şi inima unuĭ întreg popor; şi dacă Orfeŭ a îmblînzit pe Pluton şi Cerber în hatîrul frumoaseĭ Euridice, fiţĭ încredinţaţĭ că Bursuc saŭ Ciolpan vor îmblînzi, şi eĭ, pe Scaraoschi şi în hatîrul orĭ cuĭ poftiţĭ. Dar hora s-a încheiat de şi blondele fiice ale munţilor şi cîmpiilor n-aŭ inventat încă *corsajul peint à la main* saŭ peptănătura *à la belle femme* aŭ moştenit, cel puţin, mult maĭ frumoasele cingătorĭ înguste bătute în fluturĭ strălucitorĭ, iar pe cap conciul tradiţional. Iţarul şi opinca *sunt representate* prin Florea Popeĭ, prin Stan a Murguluĭ, prin Toader Carpîn, prin Vasile a Vadaniĭ şi maĭ cu samă qrin Gavrilă Ţonţoroiŭ, care, dacă şi-ar descreţi Iţariĭ în toată lungimea lor, ar umplea de groază şi de frigurĭ pe însuşĭ Mohamet al II-lea şi dacă şi eĭ n-aŭ inventat încă fracul şi batistele de matasă parfumată, aŭ păstrat, cel puţin, cămeşile lungĭ şi albe ca floarea, cu chenarurĭ de fluturĭ şi arniciŭ pe poale şi pe la mînicĭ, iar de brîul lor de lînă verde saŭ roşie poartă cu mîndrie, şi pe jumătate atîrnate afară, basmale cu horbote late pe margini furate de pe la fete; şi trebue să ştiţĭ, onorată adunare, că, la ţară, o basma furată e de multe orĭ, o făgăduinţă dată. Dar hora de fete şi neveste tinere s-a încheet şi, leganat şi molatec, se mişcă după sunetul tot aşa de dulce, de leganat şi de molatec al scripceĭ. Cine n-a văzut şi, maĭ cu samă, cine n-a gustat şi n-a simţit o horă ţărănească, acela nu va şti, de sigur,

nicĭ o dată, cîtă castitate, cîtă graţie şi cît farmec poate să cuprindă o petrecere nevinovată, unde flăcăul saŭ fata, barbatul saŭ nevasta, şi chiar moşneagul saŭ baba merg să-şĭ maĭ uite din cele necazurĭ; numaĭ hora, pe care Cytera, strălucita zeiţă a frumuseţeĭ, o încheia, sub lumina razelor de lună, cu nimfele şi graţiile sale, ar putea să ne dea măsura de farmec şi de nevinovată poezie a horelor ţărăneştĭ; frumos o fi şi valsul şi, dacă ar trebui să ne luăm după diverşiĭ şi celebriĭ autorĭ de compte-renduurĭ, bine înţeles, unele maĭ celebre de cît altele, ar trebui să admitem ca Jupiter şi Junona, Marte şi Venerea, Hebe şi Ganimed, Cleopatra şi Antoniu, Hero şi Leandru n-aŭ învîrtit întreaga lor vieaţă, de cît valsul îmbătător şi plin de extazurĭ Dumnezeeştĭ, în care doue suflete se identifică şi doue inimĭ bat pe aceiaşĭ notă; şi ar maĭ trebui să admitem ca D-zeŭ însuşĭ, înainte de a creea meschinul săŭ univers, a frequentat maĭ multe cercurĭ şi *serate dansante*, şi numaĭ la urmă s-a hotărît să rînduească mersul lumilor sale într-un etern vals universal. Dar hora s-a spart şi Gavrilă Ţonţoroiŭ, cel maĭ meşter în chiuiturĭ, iea cîrma unuĭ brîŭ saŭ bătute; cine n-a văzut şiragul de flăcăĭ cu faţa lor rumenă şi veselă, cu căciulele cam pe ceafă, cu cămeşile lor albe şi înflorite, cu brîele lor roşiĭ, frămîntînd pămîntul sub o bătută nebună, nu-şĭ poate face ideie de jocul cel maĭ măreţ şi maĭ sugestiv din cîte există; de astă-dată arcuşul luĭ Ciolpan scînteează pe strune şi cobza luĭ Ciurumuş, cel cu căciula spartă-n fund, varsă sudorĭ, căcĭ trebue să se ţie în timpul fulgerător de iute al picioarelor lungĭ ale luĭ Gavrilă Ţonţoroiŭ; şi vaĭ! de lăutarul fără meşteşug saŭ de flăcăul nevoeş, care n-ar păzi, cu arcuşul saŭ cu picioriul, cadenţa chiuitureĭ luĭ Ţonţoroiŭ.

Chiuiturile sînt versurĭ zise în timpul joculuĭ şi după cadenţa căreia se urmează el. — Prind cîteva din fuga memorieĭ:

Cine joacă şi nu strîgă
Face-i-s-ar gura strîmbă,
C'aşa-ĭ jocul romînesc;
Cînd l-aud mă-nveselesc!..

Zică cine ce va vrea
Eŭ tot joc pe voea mea;
Orĭ urîtă, orĭ frumoasă,
Că e tot din viţa noastră.

Strîgă, strîgă să se strîngă
Fetele din valea lungă,
Ca oiţele la strungă.

Dragele mele nepoate,
Nu vă pot juca pe toate
Faceţĭ bine şi ertaţĭ
Că pe rînd o să jucaţĭ.

U! iŭ, iŭ! pînă sînt viŭ,
Dac-oiŭ muri, mort să fiŭ;
U! iŭ, iŭ! că şi-n mormînt
Eŭ tot trebue să cînt!..

Şi iuţala joculuĭ atinge paroxismul.. Şi credeţĭ d-voastră, că chiuiturile constituesc o literatură a parte? credeţĭ că corectitudinea cadenţeĭ şi măestria versuluĭ e vre-o moştenire literară a ţaranuluĭ? O! nu; Gavrilă Ţonţoroiŭ e poet născut, pur şi simplu; el improvizază la minut după îmboldirile inimeĭ luĭ şi a împrejurărilor în care se află; la el versul resare nesilit sub căldura gînduluĭ ce-l insufleţeşte şi a simţireĭ ce-ĭ frămîntă inima... Şi cîţi... şi cîţĭ din noĭ n-am da o împărăţie, ca să avem o scîntee macar din focul sacru al luĭ Gavrilă Ţonţoroiŭ...

Şi cîţĭ din noĭ ne-ntrecem în veşnice prostiĭ.
Scriind, la mezul nopţeĭ, spre pildă poeziĭ,
Şi satire şi ode, epistole în versurĭ
Ghiveciurĭ literare cu fel de fel de dresurĭ,
Erotice, de arde hîrtia sub condeiŭ...
Saŭ epigrame scurte şi iuţĭ ca un ardeiŭ?

Dar pentru toate-acestea, se cere, de rigoare,
Să staĭ cu ochiĭ ţintă stîlpiţĭ în lumînare,
Ca, versul cînd ne vine prin aer şchiopătînd,
In gît să-ĭ punem laţul, să-l aşezăm la rînd;
Ş-apoĭ te-apucĭ de muncă, ş-apoĭ te-apucĭ de dres
Piciorul ce lipseşte sermanuluĭ tăŭ vers;
Iar, cînd am pus, în fine, lucrăreĭ noastre coadă,
Putem s-o dăm, din capăt, guzganilor s-o roadă!..

Ce taină sunt guzganiĭ, şi moliile, încă,
De cît guzganiĭ înşuşĭ, o taină maĭ adîncă!...
Şi cel ce-a dat aceste jivine la iveală,
In cap avut-a minte şi-n minte socoteală;
Căcĭ gingaşele moliĭ, aşa de moĭ cum sînt,
Eroic dat-aŭ peptul prostieĭ pe pămînt!..

Dar maĭ la o parte se învîrteşte scrînciobul, şi vă rog să credeţĭ, că, dacă bunul d-zeŭ m-ar fi ales pe mine să hotărăsc numirile lucrurilor, departe de a-l fi numit dulap, din maĭ multe şi temeinice motive, l-aş fi numit, din contra o horă aeriană; şi încă vă rog să mă credeţĭ că e un semn de corupţiune a gusturilor de oraş, cînd vezĭ copiĭ nebunatecĭ şi oamenĭ în toată mintea călărĭ pe caiĭ, cîniĭ, leiĭ, tigriĭ, ba chiar mîţele şi peştiĭ de lemn aĭ caruselelor, cu care nişte Nemţĭ ferfeniţoşĭ aŭ inundat iarmaroacele noastre... Loc de geaba! strigă scrînciobarul, atîrnîndu-se de fofează şi oprind scrînciobul pe loc; şi un flăcău ţanţoş se aşază cel întăĭ pe scaun şi poronceşte să-ĭ aducă pe fata cutare, pe care, de sigur, a ochit-o el maĭ din nainte; şi fata,

care recunoaşte autoritatea flăcăuluĭ, spăşită şi cu ochiĭ în pămînt urmează fără împotrivire acest soiŭ de poftire, şi aceasta fiind-că simpatiile dintre flăcăĭ şi fete sunt statornice şi maĭ din nainte plăsmuite. Şi scrînciobul se învîrteşte; ĭar în aer, deasupra pămîntuluĭ, sub mărturia adierilor de vînt şi a razelor de soare, sub ochiĭ depărtaţĭ aĭ florilor cîmpuluĭ, cine ştie, dacă Măriuca saŭ Florica nu se fac a-şĭ uita mîna lor mică şi bronzată sub strînsoarea caldă şi viguroasă a flăcăuluĭ? şi cine ştie, dacă Faunul nu strecoară o vorbă de dragoste şagalnică în urechea sperioasă a Nimfeĭ pădurilor? In tot cazul, aerul e aşa de limpede, soarele e atît de luminos, adierea vîntuluĭ atît de dulce, florile cîmpuluĭ atît de frumoase şi părechea din scrînciob atît de tînără şi de izolată în înălţime, în cît ar fi păcat şi criminal să pună cineva zabranic inimeĭ atuncĭ, cînd întreaga natură nu respiră de cît dragoste şi poezie. Maĭ de-o parte staŭ barbaţiĭ cu nevestele şi moşnegiĭ cu babele şi sfătuesc şi în timp ce tineretul e numaĭ inimă şi nevinovăţie, barbatul şi bătrînul e numaĭ minte şi înţălepciune. Aceasta însă nu-ĭ împedică nicĭ pe unul nicĭ pe altul de a-şĭ răsuci musteaţa saŭ de a-şĭ netezi barba, în faţa icoaneĭ tinere şi dragalaşe a uneĭ vieţĭ prin care eĭ înşuşĭ aŭ trecut. Dar...

Tîrzie toamna e acum
Se scutur frunzele pe drum...
S-aşterne bruma pe cîmpiĭ...

Şi iarna a înlănţuit în cătuşe de diamant şi a oprit din calea lor pribeagă rîurile, care o vară întreagă aŭ şoptit glume de dragoste florilor, stîncilor şi pădurilor. In depărtările albe, cîmpia doarme sub linţoliul eĭ de zapadă, munţiĭ ca prin farmec îmbătrîniţĭ, se înalţă sclipitorĭ în spaţiul rece şi fără fund; satul e una cu cîmpul şi, cel mult, dacă cîţĭ-va arborĭ cu barba de promoroacă saŭ o cumpănă de fîntînă, care tae de-a curmezişul o dungă înaltă şi subţire pe albastrul adînc al ceruluĭ, maĭ daŭ de veste trecătoruluĭ că acolo e satul; dar noaptea a sosit şi luminĭ răzleţe resar pe pămînt, întocmaĭ cum, în amurg, răzleţe resar stelele pe cer; şi, dacă aceste luminĭ nu sunt tocmaĭ ochiĭ flămînzĭ aĭ lupilor, sunt, cel puţin, luminile satuluĭ...

— Un-te ducĭ Măriucă? Intreabă Florica luĭ Buşilă pe Măriuca luĭ Gheorghe Clanţă, oprind-o în drum.

— Da ce? Tu nu ştiĭ, iĭ respunde Măriuca, că în ia-sară avem şezătoare la lelea Catrina? haĭ şi tu.

— Haide fa; las că i-oiŭ fece-o eŭ luĭ Toader, arză-mi-l para foculuĭ, auzĭ? să ştie el că-ĭ şezătoare şi să nu-mĭ spue nimic? Las că i-oiŭ face-o eŭ.

— Eĭ, iĭ respunde Măriuca, nu maĭ face şi tu venin la inimă în mijlocul drumuluĭ; poate că nicĭ Toader n-o ştiut.

— N-o ştiut? hoţu! Da scapă ceva să nu ştie el? las că i-oiŭ face-o eŭ.

Şi peste cîte-va minute amîndouă fetele intră la lelea Catrina.— Şezătoarea e-ncheetă...

Nu ştiŭ dacă astă-zĭ vor maĭ fi regate de resturnat şi republicĭ de înfiinţat; nu ştiŭ de nu cum-va se va fi stîns cu desăvîrşire viţa luĭ Sextus Tarquinius şi a tuturor Lucreţiilor Colatine; ştiu însă positiv, că nicĭ unul din mariĭ istoricĭ aĭ tuturor timpurilor n-a fost la şezătoare la lelea Catrina şi nicĭ n-a putut, prin urmare, să prindă adevarata pricină, pentru care de la 509 în. de Hr. faţa lumeĭ s-a schimbat... Şi vă rog să nu zimbiţĭ, de oare ce trebue să conveniţĭ, împreună cu mine, că, de nu i-ar fi venit Lucreţieĭ Colatine fantazia să facă la ea o şezătoare de scarmanat lînă, nicĭ Sextus Tarquinius n-ar fi înebunit, nicĭ Lucreţia nu şi-ar fi curmat firul zilelor sale, nicĭ Brutus şi Colatinus regatul nu l-ar fi resturnat, şi, prin urmare, nicĭ faţa lumeĭ nu s-ar fi schimbat. Şi nu ne batem capul să aflăm, dacă toată această dramă istorică aŭ folosit saŭ nu omenireĭ; iscoditoriĭ în cartea vremurilor vor cerceta şi vor respunde; noĭ trecem numaĭ la catastih împrejurarea, că cel întîiŭ soiŭ de petrecere al strămoşilor noştri, Adam şi Eva a fost şezătoarea; şi iarăşĭ nu-mĭ bat capul să ştiŭ, dacă şerpele biblic a făcut vre-un serviciŭ strămoaşeĭ noastre Eva, ridicîndu-ĭ de jos fusul scapat saŭ ajutîndu-ĭ la depanatul vre-unuĭ scul de aţă saŭ de bumbac; îmĭ bat capul, însă, gîndindu-mă că tot la vre-o şezătoare trebue să fi gustat nefericitul nostru strămoş din primul mĕr al creaţiuneĭ iar noĭ, departaţiĭ luĭ strănepoţĭ, purtăm de miĭ de veacurĭ, pe umeriĭ noştri slabĭ, greutatea primeĭ greşelĭ. Precum vedeţĭ şi din punctul de vedere biblic şi din punctul de vedere istoric, şezătoarele aŭ fost o curată pacoste pe capul bieteĭ omenirĭ; şi istoriciĭ, care maĭ deunăzi neavînd ce face, se apucaseră de înjghebat barba lui Ştefan cel Mare, ar nimeri-o mult maĭ bine dacă ne-ar lămuri asupra acestor lucrurĭ de o mult maĭ văditā însemnatate.— Am spus însă toate acestea cu ţinta de-a constata că în şezătorile noastre ţărăneştĭ nicĭ nu se mînîncă mere, nicĭ nu se restoarnă regate, ci, pur şi simplu, nevestele torc, babele împletesc, fetele coasă sau deapănă aţă saŭ bumbac, flăcăiĭ le ajută şi le spun glume, barbaţiĭ sfătuesc, iar moşnegiĭ spun poveştĭ; în nicĭ un caz, însă, nu se joacă pocher saŭ maus şi, prin urmare, cu atît maĭ puţin, se pot observa în şezătorile de la ţară, acele figurĭ congestionate, aceĭ ochĭ aprinşĭ, acele mînĭ tremurătoare sub electrismul unuĭ careŭ saŭ al uneĭ quinte regale şi, maĭ presus de toate, cu atît maĭ puţin se poate observa acele desperărĭ ucigătoare ale perderiĭ, acea bucurie salbatecă a cîştiguluĭ şi acele strîngerĭ anevrice de inimă, care, ca o a doua Atropos, tae cu foarfeca fatală firul vieţiĭ.

In şezătoarea de la ţară e totul cast şi senin, precum castă şi senină e şi înfăţişarea ţaranuluĭ, de oare-ce, pe figura luĭ, sbuciumul patimilor şi furtunile inimeĭ n-aŭ tras încă brazda lor hidoasă; în timp, ce noĭ, noĭ tîrgoveţiĭ, cu toate bricele, cu toate sopoanele, cu toate cosmeticurile şi corecţiunile de tualetă, nu putem distruge saŭ acoperi *un nu ştiŭ ce*, pe care vîrtejul arzetor al vieţiĭ ni-l întipăreşte pe seninul feţelor noastre; şi dacă, cel puţin, acest *nu ştiŭ ce* n-ar fi stigmatul decadenţeĭ noastre!..

Ce nod cu gura se-noadă
Şi cu mîna nu se desnoadă?

Intreabă Toader pe Florica luĭ Buşilă, ţinîndu-ĭ sculul de depanat.

— Intreabă pe Măriuca luĭ Gheorghe Clanţă ş-o să-ţĭ spue că-ĭ cununia, îĭ respunde Florica înţepată.

— Fa Florico, nu te face al draculuĭ, că mă jur pe labele mîţeĭ luĭ popa Cristea, că nu te maĭ joc la horă.

— Eĭ, parcă Gavrilă Ţonţoroiŭ ce-aşteaptă? să te mîniĭ, tu; Ş-apoĭ ce mare pagubă!..

— Fa Florico...

— Florică, neflorică, ia vezĭ să nu scapĭ sculul;

gîcĭ gîcitoarea mea:
Frigare de carne
Şi carnea de fer.

— Inelul de logodnă din degetul tăŭ, respunde iute Toader.

— Numaĭ nu de la tine.

— Fa Florico...

— Florico, neflorico, ia ridică ghemul, că, uite, l-am scapat.

Şi bietul Toader, încurcat cu mînile-n scul, aleargă să prindă ghemul, care se duce de-a dura, înadins scapat.

— Cine-a zis că femeea-ĭ făcută din coadă de mîţă n-a greşit, zice Toader, dînd ghemul Floricăĭ.

— Şi voĭ, de-aţĭ fi făcuţĭ macar din coadă de cîne, tot aţĭ fi maĭ a cătăreĭ.

Nu ştiu, însă, ce-a făcut, ce-a dres Toader, ca, la spartul şezetoriĭ, nicĭ Florica nu maĭ era mîţa, nicĭ Toader cîne; ea a rămas tot Florica cea cu ochiĭ ca albastrul ceruluĭ, iar el tot Toader cel mlădios ca o trestie, cu sprincenile negre ca pana corbuluĭ şi cu faţa albă ca spuma lapteluĭ; şi, maĭ presus de toate, nu s-a gîndit Toader, de loc, să arunce mănuşa luĭ Gavrila Tonţoroiŭ pentru simplul rezon că Toader, maĭ întăĭ, n-are mănuşĭ, şi al doilea fiind-că, în incultul popor de la ţară, n-aŭ străbătut încă cultele apucăturĭ medievale. Dar, maĭ la o parte, între umbra şi lumină, cu barba luĭ patriarhală şi ninsă de vremĭ, rezemat şi plecat înainte pe rusticul luĭ băţ de corn, cu fruntea largă şi spulberată de restrişte, cu ochiĭ umbriţĭ de sprincene stufoase şi cărunte, dus pe gîndurĭ, stă octagenarul satuluĭ şi, nemişcat, îşĭ odihneşte privirile obosite pe acest tineret vioiŭ şi plin de viaţă; ĭar pe faţa luĭ olimpiană zîmbirĭ trecătoare se nasc şi dispar aşa cum, de multe-orĭ, un fulger rătăcit se aprinde şi se stînge pe un cer senin de noapte. Aĭ zice că e sfinxul pustiuluĭ, înamorat de misterioasa Isis, şi care e surd pentru întreaga fire însufleţită şi cu ochiĭ nemişcat, aţintiţĭ spre deserturĭ, aşteaptă răsăritul luneĭ, spre a-şĭ încălzi cel puţin, la razele eĭ sufletul seŭ întunecat!.... Şi la razele şi la lumina şi la focul dragosteĭ tinere îşĭ încălzeşte octogena-

rul inima luĭ îngheţată de vremĭ; şi pe cursul zgomotos şi limpede al veselieĭ tinere, lasă el să-ĭ lunece sufletul amorţit; şi cine ar putea spune, dacă lacrima sfioasă, ce se învîrte la hotarele pleoapelor luĭ, e o lacrimă de bucurie saŭ de părere de răŭ? Şi cine ştie dacă simţirĭ trandafiriĭ nu bat la poarta inimeĭ luĭ, de mult închisă ca un mormînt peste nimicnicia lucrurilor acesteĭ vieţĭ!.... Şi totuşĭ octogenarul satuluĭ, cu înfăţişarea luĭ olimpiană stă nemişcat şi priveşte cu drag nebunia nevinovată a tineretuluĭ, rezemat pe băţul săŭ de corn.

Dar anul noŭ bate la uşă şi, fiind-că pentru ţăran eternitatea nu trăeşte de cît un an, iar sufletul şi inima luĭ se înoeşte şi reînvie odată cu iarba şi florile cîmpuluĭ, odată cu mugurul pădurilor, de aceea are şi el felul săŭ de a saluta pe anul noŭ. Vergelul ţăranuluĭ, cel puţin în urechea mea cam rustică, sună mult maĭ dulce de cît revelionul franţuzesc al oraşuluĭ, maĭ întăĭ pentru rezonul că ochiĭ şi urechele mele privesc şi ascultă mult maĭ cu mare drag tot ce e romînesc, şi al doilea fiind-că sunt duşmanul hotărît al pişcoturilor, şampanieĭ, zalatinelor şi al altor vinogradurĭ, al treilea fiind-că înţelegerea mea nu s-a subtiat încă pînă la gradul de a înţelege înalta literatură a biletelor de plăcintă şi, maĭ pre sus de toate, fiind-că eŭ sunt obicĭnuit a urmări în petrecerĭ de soiul acesta, înţelesul simbolic al lucruluĭ, ĭar nu o simplă delectare gastronomică; şi vergelul moştenit, poate, de ţăran şi păstrat cu tenacitatea proprie luĭ, de la strămoşiĭ neamuluĭ romînesc, e o petrecere simplă, nevinovată şi plină de înţeles, în care simbolismul poetic cu tot naturalul luĭ nemeşteşugit se străvede la fie-care pas. Cu cîte-va zile înainte de anul noŭ, crainicul vesteşte *urbi et orbi* adică satuluĭ, ca în sara despre anul noŭ, vergelul se va face la Ilie Costoroabă; moşnegii şi babele, barbaţiĭ şi nevestele, flăcăiĭ şi fetele, copiĭ şi toată suflarea satuluĭ aşteaptă sara hotărîtă. De cum încep a muri ultimile raze ale luĭ 31 Decembre, toţĭ prind a se îndrepta către locuinţa luĭ Ilie Costoroabă; e de prisos să maĭ spunem că Ciolpan scripcarul şi Ciurumuş cel mic cu căciula spartă-n fund, sunt la tact: flăcăiĭ poartă grijă de lăutarĭ; iar lelea Catrina — ertaţi-mă că nu-ĭ zic madam Costoroabă — a avut grija să învălească masa din mijlocul caseĭ cu o faţă albă ca zapada; pînă să maĭ spună unul o glumă, altul o prujitură, pînă ce flăcăiĭ să-şĭ maĭ facă de şuguit cu fetele, pînă ce diavoliĭ de copiĭ să se maĭ ghiontească pe sub masă şi sub paturĭ a trecut o mare parte din noapte şi se apropie de cîntătorĭ, saŭ, cum am zice noĭ pe limba maĭ subţire, de 12 oare saŭ chiar *minuit*; şi iată ca Ilie Costoroabă intră cu un vas noŭ de brad mirositor, plin cu apă neîncepută, pe care-l aşază pe masă, şi cînd chiteşte el, care ştie maĭ bine măsura timpuluĭ de cît un clepsidru saŭ un cronometru nemţesc, saŭ cînd, din poeata de lîngă casă, se aude întăiul cîntat al cucoşuluĭ, acest ceasornic viu şi fără greş al poporuluĭ romîn, face semn tuturor celor de faţă că vergelul s-a început; şi deşi pe la ţară nu se ştie ce sunt gajurile, totuşĭ fie-care aruncă în vasul cu apă cîte un semn: bătrîniĭ un gologan, barbaţiĭ un bri-

ceag, flăcăiĭ un inel, fetele un şirag de mărgele, iar draciĭ de copiĭ se acaţă de marginea mesiĭ şi, cu ochiĭ marĭ şi nebunaticĭ, cu feţe rotunde şi înflorite se uită spre vas ţîntă şi nemişcaţĭ, ca îngeriĭ plăsmuiţĭ de Rafael la picioarele Madoneĭ.— Se face loc şi un Romîn bun de gură şi de glume, purtînd în fie-care mînă cîte o ramură verde, se apropie de vasul cu apă, însoţit de un copil ca de 8 anĭ, încalţat cu opincĭ noue, îmbracat cu iţaraşĭ şi cămeşă pînă la genunchĭ, curată ca florea şi albă ca zapada ; e anul noŭ închipuit de romîn, nu cu părul torturat şi convulzionat în nişte cîrlionţĭ fripţĭ cu ferul înroşit, nu cu faţa suptă şi constelată de înaltele principiĭ ale educaţieĭ moderne, şi nicĭ cu vre o beretă oare-care peste părul luĭ, care, în şuviţĭ de lumină şi de raze de soare, îĭ cad în mod natural, pe gîtul şi pe umeriĭ luĭ nevinovaţĭ, ci aşa cum a putut resări din idilitatea clasică a închipuiriĭ Romînuluĭ şi cum numaĭ ţaranul ştie să plăsmuească, în mult despreţuita luĭ simplicitate, dar în mult maĭ multa luĭ cumpenire de minte sănătoasă, neatinsă încă de suflarea bolnăvicioasă a nouluĭ chip de a socoti şi a cugeta.— Şi vergelatorul începe a toca cu ramurele verzĭ pe marginea vasuluĭ, recitînd o urare, care ar fi prea lungă să o amintesc aicĭ, dar care, în tot cuprinsul eĭ, se referă la viaţa agricolă, la sfirşitul anuluĭ vechiŭ şi la începutul celuĭ noŭ, la veselia generală şi la nădejdea ce toţĭ pun în viitorul an cu bine.— După ce termină urarea, copilul — anul noŭ — începe să scoată din vas norocul fie-căruia.—Dintr-untăĭ, lucrul e serios : se scoate gologanul luĭ moş Marin : „după Paştĭ aĭ să aĭ nuntă în casă, moş Marine, noroc bun, îĭ zice vergelatorul dîndu-ĭ gologanul“.—Se scoate briceagul luĭ Gheorghe a Uţeĭ : „spicul cît vrabia şi ştiuletele cît purcelul, măĭ Gheorghe, îĭ prooroceşte iar vergelatorul“.— Es din apă mărgelele Metronicăĭ :

„Cîte mărgele
Atîtea drăgostele !

Fa Metronico, ochĭ de drac, aĭ înebunit pe toţĭ flăcăiĭ din sat, ia sama să nu scoţĭ din minţĭ şi pe sfinţiĭ din biserică, ceĭ cu barba de un cot ; dute de-ţĭ ispăseşte pacatele la popa Cîrţa, că de nu, înfunzĭ tartarul“.—Esă inelul luĭ Ion a Lunguluĭ :

„Ion lung, fetele scurte
Nu poate să le sărute ;
Tae-ţĭ cotonoagele
Să te-ajungă fetele
Că de nu ţi le-ĭ tăia
Fete nu-ĭ maĭ săruta“.

Şi fie-căruia vergelatorul, bun de gură şi de glume, îĭ face cîte o urare saŭ îĭ alcătueşte cîte o pîcîlitură ; dar anul noŭ şi-a mîntuit proorociile şi vasul cu apă e înlocuit prin altul cu vin ; toţĭ beaŭ şi închină ; lăutariĭ cîntă, flăcăiĭ şi fetele joacă şi petre-

cerea ţine pînă despre ziuă, cînd toţi se împrăştie, în bună regulă, pe la casele lor, ducînd fie-care cu sine jalea anuluĭ trecut şi nădejdea în cel viitor.

Şi aş putea onorată adunare, să vă întreţin ore întregĭ cu lucrurĭ de acestea, dacă neînduratul Cronos n-ar zbura aşa repede. Nu mă pot, totuşĭ, despărţi de d-voastră fără a adăuga o simplă propoziţie, menită a rotunzi conţinutul celor de mai sus şi a scoate maĭ la iveală nenorocita îndrumare, ce se dă desvoltăreĭ noastre naţionale, îndrumare care ne împinge tot maĭ mult pe căĭ străine şi fireĭ neamuluĭ şi ţinteĭ pe care hotărît e s-o atingă poporul romîn.— E de prisos să maĭ spunem că educaţia în sferele înalte e greşită ; e de prisos să ne încercăm a alunga de prin saloanele noastre o franţuzească stropşită şi o nemţească glodoasă, e de prisos a ne război în contra atitor născocirĭ, care, ca un vînt răŭ, aŭ atins, ard, usucă şi distrug corpul fin-de-siècle al oraşelor noastre, şi multe alte lucrurĭ sunt de prisos, de oare ce acel ce şi-ar propune să censureze asemenea apucăturĭ, dacă nu s-ar alege cu o statue ca bătrînul Catone, s-ar alege, cel puţin, cu un zimbet de compătimire din partea ascultătorilor săĭ, saŭ în caz extrem, cu o frînghie de legat, spre a putea fi transportat maĭ fără pericol în saloanele d-ruluĭ Suţu, unde mintea şi înţălepciunea se cumpără cu banĭ, ca orĭ-ce marfă de magazie.— Departe decĭ, foarte departe de mine îndrăzneala de a profana asemenea lucrurĭ ; cel mult dacă îmĭ voiŭ permite să vărs o lacrimă foarte discretă pe mormîntul educaţieĭ naţionale şi să mă ridic cu cea din urmă sforţare desnădăjduită — *in petto*, bine înţăles— contra tuturor acelor capete desechilibrate, care voesc să împueze sufletul şi inima rebelă a Romînuluĭ cu toate năzdrăvăniile nemţeştĭ şi franţuzeştĭ ; şi, uite, fără să ştiŭ pentru ce şi fără să-mĭ daŭ cu socoteala cam în ce legătură ar sta cu subiectul nostru, mi se rînduesc în minte şi, în mod digresiv, se înfiripează în cadrul închipuireĭ mele, cu gravitatea lor pedantă, toţĭ aceĭ croitorĭ de o nouă specie, care, cu foarfeca luĭ Pestalozzi saŭ cu scalpelul luĭ Spencer, taie din sufletele tinere şi sapă modele pentru viitor. Şi eŭ care cîte odată îmĭ permit luxul uneĭ zimbirĭ răutăcioase faţă de lucrurĭ de o supremă importanţă pentru tot restul omenireĭ, rămîn totuşĭ petrificat de o estatică admiraţiune în faţa ultrasavantismuluĭ pedagogic ; şi nicĭ nu s-ar putea altfel : Edison ne-a dat putinţa să bem ciubuc şi cafea pe meridiana Parisuluĭ şi să ne înduioşăm, în acelaşĭ timp, la ultimul suspin de agonie al Desdemoneĭ, care are fantasia să moară gituită de ghiarele zuliare ale Mauruluĭ de la Veneţia, pe vre-o scenă oarecare de pe meridiana New-Yorkuluĭ ; Alan Kardec a reuşit să ne facă a gusta cu Ramses II, din delicioasele guliĭ ale Egiptuluĭ, cu Don-Chixotte usturoiul Iberieĭ, cu Esau lintea sacră a Palestineĭ şi, cu nu ştiŭ maĭ care sfînt, din merele pădureţe şi din locustele fripte ale pustiuluĭ Iudeeĭ. Toate aceste sunt însă curate jucăriĭ : Pedagogul modern, transformat în o balanţă psihologică de o ideală preciziune, a făcut ceva maĭ mult ; a drămuit sufle-

tul omenesc, a descoperit şi matematiceşte a demonstrat, că d. e., pentru un copil de 10 anĭ, maximum de continuă încordare intelectuală nu poate şi nu trebue să dureze maĭ mult de 42 minute şi 15 $^1/_2$ secunde în timp ce pentru cel de 15 anĭ, 44 minute 11 secunde şi $^3/_4$ din o secundă, iar pentru tot ce trece peste acest maximum de tensiune cerebrală s-a inventat un termen tot de provenienţă franţuzească, bine înţăles, *surmenaj intelectual*, ca şi cum capul Romînuluĭ ar fi o marfă de import trecută prin vamă cu surmenaj, cu tot.— Şi să nu credeţĭ d-voastră că e indiferent din punctul de vedere educativ, ca copilul să plece de acasă spre şcoală şi să meargă pe drum cum i-ar veni maĭ îndemînă; O! vă înşelaţĭ; pentru aceesta e o întreagă ştiinţă, aşa numită locomoţiune pedagogică; a începe să mergĭ maĭ întăĭ cu piciorul stîng saŭ drept nu e acelaşĭ lucru; sunt consideraţiunĭ de o înaltă ordine psichologică şi pedagogică, care cer ca mişcarea să se facă după anumite regule. Trecem sub tăcere cele 3$^1/_2$ minute de inspecţiune higienică, trecem peste acele clasice şi de o supremă importanţă lecţiunĭ asupra roluluĭ, ce aŭ jucat d. e., ciupercele în desvoltarea morală şi intelectuală a omeniriĭ; trecem peste acele demne de memorie lecţiunĭ după metoda intuitivă, în virtutea căreia dascalul e ţinut să urle ca lupul saŭ să zbere ca oile, spre a intipări în mintea copiluluĭ un biet *u* saŭ un biet *b* şi ne oprim tocmaĭ la faptul, că, de şi toate aceste lucrurĭ constituesc gloria psihologică a pedagogieĭ moderne, dat fiind ca vechea pedagogie, de sub oblăduirea căreia aŭ răsărit Cogălniceniĭ, Lambrioriĭ, Emineştiĭ, Cobălceştiĭ, Conta, Creangă, nu dădeaŭ societăţeĭ de cît nişte mediocrităţĭ, totuşĭ ar fi locul— credem — să întrebăm: oare această ştiinţă, pe care uniĭ o numesc pedagogie, n-ar putea să se scoboare, din sferile eterice ale universalităţiĭ, în sferile maĭ strîmte ale naţionalismuluĭ? Oare nu s-ar putea ca direcţia educativă să radieze de la un centru pur romînesc? Eŭ cred că da; şi lăsăm, pentru aceasta, cîmp liber şi deschis tuturor capetelor speciale în care, de altmintrelea, avem o sinceră şi nefaţarnică încredere.— Pînă atuncĭ însă, onorată adunare, trebue să conveniţĭ împreună cu mine, că tot poporul de la ţară — şi numaĭ el — e păstrătorul credincios al firuluĭ neîntrerupt, care constitue naţionalitatea noastră; tot el e temelia şi cheia de boltă a întreguluĭ edificiŭ romînesc; tot el e aurora prevestitoare a uneĭ zile strălucite ce va lumina, oare cînd peste neamul nostru; luĭ, decĭ, să-mĭ permiteţĭ a-ĭ trimite de pe această tribună salutările şi neţărmurita mea dragoste nemeşteşugită.

A. VOJEN

Floare presată

Uitată-n pagine de carte,
Sarmană floare aĭ murit
Şi cugetărĭ ce nu aŭ moarte
Petalele ţi-aŭ acoperit.

Avînd drept candelă cuvîntul
Părtaşă-nţălepciuneĭ eştĭ
Căcĭ soarta ţi-a deschis mormîntul,
In templul minţeĭ omeneştĭ.

Totuşĭ

Iubiteĭ.

Rescumperĭ viaţa-mĭ de durerĭ
Cu-o clipă de iubire:
E-un sfînt noroc, şi-s mîngăerĭ
In umeda-ţĭ privire.

Coprinde-atîta înţăles
O vorbă blînd rostită,
De singur par-că mi-am ales
A traiuluĭ ursită.

Un gest, ceva... mĭ-aprinde-n gînd
Comorĭ, veciĭ de vise;
De şi trăesc, mă simt plecînd
Spre cerurĭ largĭ, deschise.

Şi totuşĭ slava-n care trecĭ
De-apururĭ ne desparte;
De m-aş-nălţa în vecĭ de vecĭ
Tot umbră-oĭ fi... departe.

SONET

Domnuluĭ G. D. Xenopol.

Mînĭ, ierĭ;
Eres;
Toate-s
Părerĭ.

Ce sperĭ
Ades
Rees
Durerĭ!...

Viața-ĭ
Trist drum;
Rost n-aĭ.

Orĭ cum
Facĭ, vraĭ...
Tot scrum!..

BENO GAIGER *)

LETTRES MUSICALES

C'est une chose compliquée et profonde que la Musique; celui qui veut chercher et qui a l'esprit tourné à la réflexion y trouvera toujours du nouveau.

EUPOLIS

Auteur grec. (446—410 av. J. Ch.)

A Madame * * *

„Si vous croyez que je vais dire
„Qui j'ose *haïr*
„Je ne saurai pour un empire
„Vous *le* nommer!"

Non, Madame, en vérité, je ne saurai le faire, je n'oserai jamais vous dire mon secret, mon terrible secret, et les conséquences d'un aveu pareil me terrifient. C'est qu'on n'aurait qu'à l'entendre, ma confidence, pour que je sois aussitôt mis au ban du monde civilisé, où „l'objet de mon ressentiment" règne—hélas! — en maître. — Encore, si je n'avais contre moi que le monde entier tout simplement, mais dans ce monde civilisé il y a des musiciens civilisés, beaucoup de musiciens civilisés, et c'est leur courroux qu'il s'agit d'affronter.

Le courroux des musiciens!

*) Celebru critic și publicist italian care a binevoit a ne trimite acest articol original, după stăruințele d-luĭ A. Vojen.

Savez vous ce que c'est Madame? Vous est-il jamais arrivé de vous y exposer? Ces courroux là ne sont pas des courroux ordinaires, de bons courroux touts courts (quelle onomatopée dans ces trois mots, et comme ils feraient bien dans un air de vengeance pour *Basso profundo!)* comment voudriez-vous donc, que je m'exposasse à un courroux pareil?

Et cependant..... je brûle de vous dire mon secret, je languis de vous faire partager mon sentiment — car la haine c'est un enthousiasme à l'envers, qui a besoin de se communiquer aussi.

Et bien, soit, je m'en remets à votre discrétion et je me lance dans la voie des aveux, qui ne seront pas tendres, je vous en préviens, Madame.

Sachez le donc: celui que je hais de ma plus belle haine musicale: c'est le **Triton.**

«Le Triton» — direz vous — «qu'est-ce que c'est que cela?»

Et comme vous êtes, Madame, un puits de science, vous ajouterez.

„Ah, vous voulez dire ce dieu marin, subalterne, fils de Neptune et d'Amphitrite, qui précède leur char, armé d'une conque recourbée, qui lui sert de trompette, et qu'on représente avec un buste et une tête d'homme, mais le bas du corps en forme de poisson? Est-ce ce Triton, dont vous voulez parler? Et pourquoi en lui voulez vous à ce pauvre homme poisson, à ce capitaine Boyton de l'antiquité? Que vous a-t-il fait? Les sons de sa trompette vous auraient-ils jamais incommodé?"

Non, Madame, ce n'est point du Triton mythologique, fils de Neptune et d'Amphitrite, dont il s'agit, ni de sa conque marine — mais d'un autre **Triton** — *terme musical, qui désigne l'intervalle produit par le quatrième et le septième degré de la gamme majeure moderne*, intervalle, dont le renversement produit la *quinte diminuée*. Par exemple: en ut majeur le Triton c'est fa-si, son renversement si-fa; en sol majeur c'est ut-fa♯ son renversement fa♯-ut; etc. etc.

Aujourd'hui où l'on ne se sert plus des termes grecs, si commodes pourtant, si clairs, si précis; on est obligé de faire une longe circonlocution pour décrire cet intervalle; autrefois, dans le bon vieux temps, dans le temps des Pythagore et des Platon

on disait: *triton,* tout simplement, et chaque gamin, courant les rues de Lacédémone, aurait pu vous dire ce que c'est que le *triton.* Il est vrai, que dans Sparte les lois elles-mêmes étaient enseignées en musique, et l'art musical était considéré comme un moyen de gouvernement!

Depuis on a changé tout cela — les Lycurgues de nos jours trouvent qu'ils ont assez fait pour satisfaire à l'instinct musical du peuple, quand ils lui laissent, par exemple, chanter dans les rues, sans y mettre obstacle, la Marseillaise, sur différents tons à la fois, et avec une liberté si grande, qu'elle permet à chacun des exécutants d'arriver à la fin du morceau un peu avant l'autre, comme dans un steeple-chase.

Donc, aujourd'hui personne ou à peu près, ne sait ce que c'est que le *triton,* et à vrai dire on n'en est pas deshonoré pour cela, on peut même être un puits de science, et l'ignorer profondément. Et cependant — on l'entend tous les jours — hélas, on n'entend que cela — et voila la source de tous mes chagrins! Oui, il n'y a plus à se le cacher: le *triton,* cet intervalle dissonnant, cette quarte fausse — rangée par les anciens Grecs dans la dernière catégorie des intervalles *ecmèles,* c. à. d. nonmélodiques — cet intervalle *fait le fond de notre musique moderne*; c'est l'axe autour de le quelle tourne le systè me musical.

Jugez donc, Madame, un intervalle dont les rapports numériques sont 45 : 32, rapports compliqués, embrouillés, lorsque tous les autres intervalles *homophones,* comme l'unisson et l'octave, ou *symphones,* comme la quinte et la quarte, offrent aux yeux les chifres simples de 1 : 1 unisson, 2 : 1 octave, 3 : 2 quinte, 4 : 3 quarte etc. etc, ! A la bonne heure, voila des chiffres ronds et honnêtes, qui parlent tout de suite en faveur pe ces intervalles; mais 45 : 32! avouez que cet absurde, et que l'on s'en défie tout de suite!

Et pourtant, cet abominable intervalle, dont les papiers ne sont pas évidemment en règle, s'est faufilé dans le rang des autres intervalles, et s'y est fait une position avec toute l'audace d'un parvenu. Que vous dirai-je, Madame, il est maître de la situation, il ne se fait point de *résolution* sans lui.

Voyons d'abord la musique populaire, en Europe; ou plutôt la musiquo appelée ainsi, quoiqu'elle manque du signe dis-

tinctif de la vraie musique populaire: celui d'avoir été produite par le peuple lui-même. Je vous parle ici de la musique de ces peuples civilisés, qui ayant oublié leurs chants traditionnels, oublié même l'art de chanter, sont réduits à répéter machinalement ceux que l'on *fabrique* pour eux — je ne trouve pas de mot plus propre à rendre le genre de compositions, dites populaires; j'en excepte les heureux pays, où cette substitution n'est pas encore faite, et où les poètes peuvent dire encore, comme *Kollar*, le chantre de la Bohême:

„Vous vous vantez d'être plus civilisés que nous, mais vous, „vous chantez pour le peuple, et le peuple chante pour nous!"

Eh bien ces chants *factices*, que dans certains pays de l'Europe, dans presque tous malheureusement, l'on chante *pour le peuple,* et que celui-ci adopte hélas, avec trop d'empressement, ces chants, cette musique populaire, sont remplis du dangereux intervalle, ils abondent en impurs **Tritons**!

Seulement le *triton* a eu la précaution de ne pas se présenter tout seul, à découvert, car l'oreille humaine frappée par sa crudité, sont effet désagréable et creux, s'en serait défié et n'en aurait pas voulu.

Tenez, vous rappelez vous le commencement de la *Danse Macabre* de Saint-Saëns, lorsque la mort accorde son violon ou plutôt son Alto. Vous souvenez vous de l'effet que produit cet intervalle étrange, qui est comme la parodie de l'accord ordinaire, que les violonistes font entendre en accordant leur instrument; un intervalle faux qui grimace, et qui vous fait grincer des dents, intervalle qui produit bien l'effet sinistre, que l'auteur se proposait d'atteindre, celui de vous donner froid dans le dos et de vous bien faire sentir qu'il s'agit là d'une musique anormale d'une musique de spectres, d'une musique macabre en un mot: eh bien, cet intervalle strident c'est le **Triton**!

Si vous l'avez entendu — et qui n'a pas entendu la Danse macabre de St.-Saëns et si vous avez frissonné — et qui n'a pas frissonné — cela prouve que cet intervalle est fait pour inspirer une répulsion involontaire, puisqu'un auteur moderne l'a employé pour tirer justement parti de ses facultés répulsives, et que par conséquent j'avais raison de vous en dire au commencement de ma lettre tout le mal possible!

„Fort bien“, direz vous, „cet exemple est concluant; je „veux bien que le *triton* soit le plus diabolique, le plus éner- „vant des intervalles, et bon tout au plus pour faire danser des „fantômes — mais cet intervalle, à cette exception près — je ne „l'ai rencontré nulle part — il est impossible que vous puis- „siez prétendre, que son usage se soit répandu et que la mu- „sique populaire surtout puisse emprunter de pareils accents....“

Ah, que vous disai-je, Madame! Vous êtes comme ce roi d'Orient, qui s'était si bien habitué à prendre tous les jours une dose de poison, qu'il finissait par en avaler un quantité prodigieuse sans en être autement incommodé — c'est ainsi que tous les jours vous absorbez un nombre considérable de *tritons*, sans que cela vous fasse rien, vous ne vous doutez même pas que c'est le même intervalle, lequel mis en relief dans la danse macabre, vous donne le frisson!

Vous avez un excuse cependant. Comme je vous le disai tout à l'heure le *triton* ne se montre point à visage découvert et seul. Il se fait accompagner par la quinte de Dominante, quinte juste aux rapports simples 3 : 2 et forme avec celle-ci *l'accord de 7-me de Dominante*, sur lequel est bâti, hélas, tout notre système moderne!

En ut majeur par exemple prenez la quinte de Dominante sol-ré, ajoutez-y le 4-me et 7-me degré fa-si, qui est le triton; disposez les quatre tons dans l'ordre où ils se suivent: sol-si-ré-fa — et vous avez l'accord de 7-me de Dominante, qui a sa résolution en ut. Remarquez je vous prie que le si, 7-me degré, l'un des facteurs du triton, est en même temps la tierce de sol, c. à. d. en rapports simples de 5 : 4 avec ce ton; il est intervalle emmèle, mélodique comme tierce de sol, et intervalle ecmèle, nonmélodique, comme fausse quinte de fa. Il a l'air de dire: „Je suis oiseau voyez mes ailes! je suis souris, voyez mes dents!“

Et c'est ainsi, qu'il s'est fait dans la musique moderne une position inamovible.

C'est donc *sous la forme de l'accord de septième de Dominante*, que le triton s'est glissé dans le domaine de notre musique actuelle.

Je dis *glissé*, et c'est bien le mot, car tout d'abord les portes

lui en étaient systématiquement closes. C'est que notre musique moderne, dans ses commencements s'appuyait encore sur les théories des anciens Grecs et ceux-ci avaient relégué le *triton* hors de leur enceinte musicale. Le moyen-âge, longtemps encore s'inspira de cette maxime, et il était sévèrement défendu d'employer le *triton* danc les chants d'Eglise, qui dans ce temps là représentaient à peu près seules l'art musical. Oui, on nous apprend même qu'on alla jusqu'à *exorciser* le *triton*!

Eh bien, je ne puis me défendre de penser que si le chargé du moyen-âge a exorcisé cet intervalle, comme on exorcise un mauvais esprit, c'est qu'il avait de bonnes raisons pour cela et savait peut-être mieux que nous à quoi s'en tenir sur son compte. Malgré la naiveté du moyen-âge — et peut-être à cause d'elle, — le *triton* n'avait point réussi à lui donner le change sur sa *véritable nature,* comme cela est arrivé aux siècles suivants. Je m'imagine que les bons moines se sont tenu ce langage: Le démon est malin, il sait prendre toutes sortes de déguisements; les plus innocents sont justement ceux qu'il préfère, et il n'y aurait rien d'étonnant qu'il eut pris celui d'un intervalle musical, afin de s'introduire ainsi dans l'art divin par excellence, et détruire s'il le pouvait, l'influence bienfaisante de la musique, consolatrice du genre humain.

Pour ma part je ne trouverais rien à redire a une argumentation pareille, je ne pourrais qu'applaudir aux bons moines et leur exorcisme n'a rien qui me choque. Même si j'avais la moindre qualité pour excommunier, je ne sais pas si je ne m'empresserais d'imiter leur exemple, car le *triton* n'a pas mérité mieux, et je lui attribuerai volontiers le mal qui se fait dans ce bas monde.

Ne vous récriez pas, car si vous admettez que la musique agit sur nos sentiments, et si vous êtes persuadée qu'elle a le pouvoir d'exercer une influence bienfaisante, vous devez en même temps convenir que ce même pouvoir elle peut l'employer dans un sens malfaisant; c'est du moins, ce qu'en pensaient les anciens. Vous connaissez l'histoire de ce jeune Grec, qui étant pris d'un accès de fureur, en entendant une mélodie dans le mode phrygien, auquel les Grecs attribuaient une action excitante, fut calmé par une mélodie dans le mode dorien, dont

l'action était apaisante. Or, puisqu'il est impossible de nier de tels *effets produits par un élément mélodique—il est hors de doute, que ces mêmes influences doivent être attribuées à un élément harmonique, et que les nations les subissant comme les individus, se trouvent à la longue sous la puissance de phénomènes semblables.*

Et cet élément démoralisant, qui d'étruit la bienfaisante influence de la musique — c'est, vous l'avez déjà nommé vous-même — le **Triton**.

Ah ! ne dites pas que j'exagère, ne me dites pas, que je laisse entrainer à de regrettables écarts de mon imagination, et que cette imagination est maladive ! Est-ce que les anciens Grecs avaient l'imagination maladive ? Est-ce que les savants moines étaient sujets aux hallucinations ? Est-ce que tous les compositeurs de musique et style sévère — depuis Goudriel jusqu'à Chérubini — qui rejetaient cet intervalle, comme incompatible avec *l'austérité* et *la pureté* du style musical, agissaient par caprice, subissant l'influence d'une aversion non motivée, une de ces antipathies féminines sans rime ni raison ? Non, n'est-ce pas ! Mis à l'index par la civilisation paienne classique, aussi bien que par la civilisation chrétienne, croyez-moi, le *triton* doit avoir mérité les rigueurs dont il a été l'objet.

Je crois qu'il n'est que temps d'ouvrir les yeux sur le chemin qu'il a parcouru depuis, et de voir un peu quel est le dangereux hôte, qui a fini par s'installer si commodément dans le nid de la musique, et qui après y avoir été admis exceptionellement, a dit aux tons anciens traditionnels : la maison est à moi, c'est à vous d'en sortir !

Parcourons un peu les différentes parties du domaine musical qu'il ravage, et ou il sévit comme une véritable épidémie.

Commençons par le peuple, car toute musique a commencé là, et devra y faire retour. Montrez-moi, je vous prie, les chansons soi-disant populaires de l'Europe, qui ne soient pas devenues la proie de cet intervalle, c. à. d. qui ne soient basées principalement sur les rapports de la tonique, et dont le rythme, comme un balancier monotone, n'aille pas de l'un à l'autre pour retourner au point de départ ?

Quels accords le Gondolier pince-t-il sur la guitare, l'Espagnol sur sa mandoline? Quels accords entendez-vous dans les

fêtes publiques rabâchant aux oreilles du peuple, remplissant l'air de leurs clameurs vulgaires? Ecoutez devant l'entrée de ce cirque la grosse caisse, les soulignant avec une égale violence— tonique-dominante, dominante tonique! à coté de ce cirque, voyez cette machine qu'un homme pose devant lui; ce n'est pas la machine de Fieschi — c'est pis que cela — c'est un orgue de barbarie! Voyez cet homme qui tourne la main comme pour mondre un grain; hélas! ce grain c'est un mélodie quelconque, accommodée aux deux seules harmonies, dont dispose cet instrument la tonique et la dominante! -- naturellement. Et ce grain tombe dans les coeurs ouverts de tous ces gamins et gamines, à l'intelligence ouverte, impressionables, dont la mémoire toute fraîche retiendrait si facilement les plus belles mélodies, et ce grain banal et frivole semé dans un si fertile terrain, que peut-il produire si non la banalité, la frivolité? — Ah, ce ne sont pas ces harmonies, ces airs-là qui réveilleront tout ce qui est bon, et tout ce qui est généreux et qui ne demanderait qu'à être réveillé dans l'âme de la jeunesse.

Voyez plus loin de l'autre coté du cirque se promène une harpiste, et son petit frère qui a sur le bras aussi une petite machine à musique, celle-ci de l'espèce de l'accordéon. Oh, Sainte-Cécile du haut du ciel, si vous entendez la musique que font ces deux malheureux — vous ne pourriez goûter un instant de plus les félicités célestes; vous viendriez pour nous verser le baume des harmonies divines sur nos blessures! — Et cet accordéon, dont le nom a une vague ressemblance avec un terme entomologique et qui ressemble en effet à quelque coléoptère informe et nuisible — s'en va dans la campagne porter la dévastation musicale dans les âmes de nos malheureux paysans et paysannes!

Oh Dieu! qu'ils sont loin les temps où un Homère allait de village en village, la douce lyre à la main, chanter les exploits des héros immortels sur une mélopée toujours variée, admirable récitatif aux mille nuances délicates, dont les variations tenaient en éveil les auditeurs, et fesaient passer les sensations les plus diverses, les plus généreuses dans ces âmes attentives, qui s'affinaient en écoutant. Et au lieu de quelque refrain au rhythme trivial, le chantre laissait derrière lui — comme une bénédiction — quelque phrase héroiquement rhythmée, qui

fasait battre longtemps encore les coeurs de ses auditeurs.

Savez-vous ce que dit, de la chanson française, un français, Mr. Paul de Saint-Victor, dans un article inséré dans le livre de M. M. Louis Léger et J. Fric, *la Bohème* pag. 395?

„C'est une triste chose que la chanson en France. Poétique „et tendre partout ailleurs, en Allemagne, en Italie, en Russie, „en Grèce, en Espagne, le chant populaire s'est fait chez nous „cynique et trivial. Sa folie grimace, sa verve ricane; il parodie „ce que les chants étrangers adorent et idéalisent; il crache sur „la femme, sur la jeunesse, sur l'amour, ses *cascades* immondes „et ses refrains salissants. A part les vieilles chansons locales, „dont le murmure affaibli s'entend encore dans quelques pro-„vinces, comparez ce que crie le peuple en France à ce que „chantent les autres nations. Là, des mélodies aériennes, des „hymnes héroiques, des élégies naïves, des mélopées mystéri-„euses, des gazouillements de mots et de notes si frais et si „purs, qu'ils semblent dictés par l'alouette, soufflés par la brise. „Jei, des lazzis criards, des couplets d'argot, des parades de „saltimbanque et des huées d'ivrogne. Tandis que les chansons „étrangères versent des fleurs, en courant les livres, la chanson „parisienne, comm la jeune fille maudite du conte, vomit des „crapauds."

Malheureusement depuis quarante ans, que ces paroles si émues ont été écrites, la décadence de la chaneon populaire a fait des progrès effoyants, même dans les pays jusque là privilégiés sous ce rapport. Parmi ces derniers il fallait compter en premier lieu les pays slaves. „Ce que le rossignol est parmi les oiseaux, le Slave l'est parmi les nations!" a dit le poète. Mais combien de temps encore ces paroles resteront-elles vraies? Déjà la Russie a laissé pénétrer, dans les provinces limitrophes surtout, et s'installer au foyer du paysan, ces éléments destructeurs de la chanson populaire. Ces mêmes instruments qui sont dans tous les pays où ils supplantent les instruments traditionnels — comme les oiseaux dè mauvaise augure, qui annoncent une mort prochaine. L'accordéon ou l'harmonica, tente à remplacer chez la paysan slave l'instrument à cordes traditionnel, qui même dans son expression la plus primitive, a cet immense avantage d'être un instrument vivant, au lieu de n'être qu'un

automate, qu'une *fabriqus de sons.* Les ressources des *Guzli*, des *Balalaiki* etc., quelques modestes qu'elles fussent, étaient capables de variations, de nances expressives qui, dépendant de l'habileté du musicien. l'appelaient à les développer. Tandis que l'accordéon c'est l'arrêt de toute productivité musicale, de toute initiative, de tout caractère individuel.

Si les Grecs attribuaient aux instruments à cordes le pouvoir d'exercer un effet ennoblissant sur le sentiment, s'ils croyaient au contraire devoir attribuer aux flutes, aux instruments à vent, un effet amolissant, pervertissant, sur l'âme humaine, je me demande quel rôle éthique ils auraient pû reconnaître aux instruments qui courent les rues aujourd'hui, aux accordéons, aux Bandonions, aux Concertinos, aux machines musicales Débain etc. etc.? Je crois que leurs sons nasillards, chevrotants, sans cesse à court d'haleine, incapable de toute expression naturelle, leurs auraient parus comme un grotesque persifflage, quelque chose d'une inénarrable laideur musicale, une monstrueuse mystification, dont ils se seraient détournés avec dégout, ne le jugeant même pas digne d'être pris un instant en considération. Ils auraient — j'en suis sûr, — jugé bien bas le peuple, qui se serait servi d'un instrument pareil; ils en auraient déduit, que ce peuple était un peuple de civilisation inférieure, entièrement dépourvu du sens et du gout musical, un peuple barbare enfin. Ils auraient mis, et avec raison, ces instruments au dessous de la Cornemuse et du Syrinx, l'humble flûte de Pan. Et cependant, l'accordéon, avec ses accords figés, avec sa musique automatique, est le seul que l'on mette aujourd'hui dans les mains du peuple!

Pour une musique populaire qui se meurt—un instrument qui n'a que l'apparence de la vie — pauvre musique populaire! c'est au son du dernier accordéon que tu pousseras ton dernier soupir! on t'enterrera bientôt, gracieuse Muse de la nation — et les orgues de Barbarie règneront en ta place, et filtreront leurs airs fades et vulgaires, leurs harmonies criardes, leurs rhythmes insolents, dans le coeur du peuple; à travers les fenêtres ouvertes où travaille la jeune fille, ces vibrations artificielles, sans âme, sans vie, iront vers elle — une musique empaillée, les fantoches de la mélodie, les funambules du sentiment musical, voilà

ce qui survivra, quand vous ne seruz plus, charmantes chansons du pays, qui vous a vû naître, et dont vous réflètiez le charme tantôt gai, tantôt mélancolique!

Ah, d'autres que moi sans doute ont entrevu la nécessité de résoudre cette question: quelle chanson donnerons nous au peuple? — Bien à plaindre le pays où l'on en est réduit à se poser une pareille question, où la source qui alimentait la chanson populaire s'est tarie dans le coeur du peuple! Encore si partout les bienfaits de la civilisation avaient remplacé ceux de la chanson populaire; si les machines agricoles compensaient de la perte de l'instinct musical! Mais l'un ne devrait pas exclure l'autre, et la question de la chanson du peuple devrait aller de pair avec celle de son bien-être matériel et même avec celle de son instruction.

Mais du train où marche notre pauvre monde, tout entier aux préoccupations matérielles qui dessèchent le coeur, le peuple prenant de plus en plus part à cette tendance de l'époque, éprouvera de moins en moins le besoin de chanter. Là où il n'y á plus de sentiments, il n'y a plus de musique, et „le laboureur allant au champs en chantant" menace de devenir bientôt une légende comme *Orphée*; c'est avec la même incrédulité que provoque l'histoire des animaux sauvages, apprivoisés par les sons de sa lyre, qu'un jour une génération future apprendra que leurs arrière-arrière grands pères chantaient en allant aux champs, et que leur arrière-arrière grand mère, quand elle était jeune et jolie, fredonnait des chansons, en vaquant aux soins du ménage.

Encore un coup, malheur au peuple qui ne chante plus ou qui chante mal! Et comment résoudre cette question de la Renaissance de la chanson populaire? Est-ce en donnant des primes pour la meilleure chanson popnlaire? Fort bien! mais sait-on seulement pourquoi une chanson populaire est bonne et ce qui en constitue l'action bieufaisante?—Que servira de choisir des paroles morales, si la musique est de nature démoralisante? Et qui sait aujourd'hui *en quoi consiste* l'effet *moralisateur* ou *démoralisant d'une mélodie*? Qui est ce qui se doute que chaque rhythme, chaque intervalle mélodique a un effet spécial sur le sentiment et quel est l'effet propre à chacun?

L'Etude de *l'Ethos musical*, c. à. d. de *l'action de la musique*

sur notre sentiment, étude à laquelle les anciens Grecs, si délicats de sentiments, avaient assigné une place importante parmi les „arts musique“—ne forme, autant que nous le savons, l'objet d'aucune classe dans les Conservatoires.

Et cependant il est évident, que tous les concours du monde resteront stériles, si l'on ne tombe d'accord avant tout sur le choix des éléments *constitutifs, générateurs*, qui devront être à la base de la chanson qu'il s'agirait de primer.

Une des premières conditions devra être le *rejet absolu* de l'élément démoralisant par excellence, et qui a été stigmatisé par tous ceux qui, comme les Hellènes, avaient le sentiment de la digni é de la musique et de sa haute mission: cet élément — c'est le **Triton.**

Je me suis demandé quelquefois, pourquoi les hommes qui en auraient eu le pouvoir, ont si peu fait pour la musique populaire, pourquoi ils se sont inquiétés si peu de la nourriture musicale qu'il fallait lui offrir; quelles étaient les mesures à prendre pour lui conserver la richesse de ses mélodies traditionnelles?

Quel est donc ce préjugé qui veut que la musique soit l'art des riches, l'art de ceux qui ne travaillent pas et que c'est de cette musique seule que l'on doive s'occuper? Qui donc a appelé la musique „le bruit le plus conteux“?! Cependant la musique est avant tout l'art universel, l'art démocratique, l'art du pauvre, l'art du travailleur; car cela ne coute rien de chanter, cela n'empêche pas de travailler, le travail au contraire semble se faire plus vite, à l'aide d'une chanson qui fait onblier la fatique. C'est l'art de l'ignorant, car celui qui ne sait pas lire, souvent sait fort bien chanter, et c'est l'art de tous les âges, depuis l'enfant au berceau, jusqu'à l'aïeule à la voix tremblotante. C'est l'art individuel, et l'art de la foule; l'éloquence du plus grand orateur ne va pas jusqu'où pénètre la musique, c. à. d. aux fins fonds de l'âme. La parole s'adresse à l'intelligence; la musique au coeur.

Entre nous, Madame, comment se fait-il que notre civilisation, qui se vante de tout savoir, semble ignorer ce qu'avait si bien compris la civilisation antique, savoir, que la musique est un puissant levier sur le sentiment, aussi bien dans le sens favorable que dans le sens défavorable? On parle, il est vrai, beaucoup de „l'ifluence bienfaisante de la musique“, et „la mission

civilisatrice" de la musique est passée à l'état de cliché. Mais rien n'est plus faux que d'attribuer *à toute musique* en général le pouvoir d'exercer cette mission. Luther en nous léguant la célèbre dicton: „Böse Menschen haben keine Lieder" autait dû le changer en ce sens et dire: „Böse Menschen haben keine *guten* Lieder", car les méchants chantent autant que les bons, et il ne serait point prudent de s'assoir trunquillement, auprès de quelques inconnus. quand même ils chanteraient; les brigands des Abruzzes chantent aussi.

Il ne s'agit done pas que *le peuple ait des chants* mais *qu'il ait des chants qui l'annoblissent,* au *lieu de le dégrader.* Il serait donc hautement désirable que les hommes d'Etat de tous les pays, inscrivent dans un coin de leur agenda, et ne fut-ce qu'en *style nègre*: „m'occuper sérieusement moyen propagation *bonne* mus. pop."

Et cependant, quoique l'art musical soit déjà vieux de plusieurs siècles, il n'y a que trente ans à peine, que dans le pays le plus civilisé du monde, on a fondé des concerts populaires! Et contre quels obstacles n'avaient-ils pas à lutter!

En dehors des fêtes populaires, le seul endroit où le peuple entend la musique c'est l'église, et Dieu sait si l'élément mondain y est représenté! Ici aussi l'instrument factice eet venu remplacer la voix humaine — seule, l'Eglise slavo-grecque y fait exception, le chant y est resté purement *vocal.* Et quelles sont les harmonies qui sortent des tuyaux de l'orgue, et qui ont mission de donner des ailes aux prières, aux adorations? — Oh, ne m'en parlez pas, je vous en prie. Ici aussi le *triton désolant* règne en maître, l'accord de septième de dominante, le chromatisme en font foi. C'est le chant des Sirènes, offert aux fidèles en guise d'Offertoire.

Si j'étais sûr de pouvoir délivrer le genre humain de cette double calamité, par une acte de pénitence, accompli aux nom de tous les compositeurs qui se sont rendus coupables de cette profanation musicale, je ferais bien un pélérinage au tombeau de Pindare et de Palestrina; pieds nus, et une corde au cou.

Oui, ce n'est pas trop dire, on punit bien de la peine de mort, ceux qui jettent du poison dans une source. Combien plus ne sont coupables ceux qui empoisonnent cette source où vient

puiser le peuple chaque Dimanche, et qui introduisent des éléments profanes dans la musique d'Eglise !

Mais laissons cette grave question ; aussi bien je crois que je vous ai assez *tritonisé* pour aujourd'hui, et qu'il est sage de vous laisser le temps de ranimer vos esprits. Vous pourriez sans cela, au lieu de prendre en honneur l'intervalle que je m'efforce de recommander à votre ressentiment spécial, reporter une partie de ce ressentiment sur ma personne, et votre courroux venant se joindre à celui de tous les musiciens civilisés déjà nommés, et qui ont plus ou moins aidé à l'apothéose du *triton* chez le peuple et à l'Eglise, — ma position deviendrait infiniment précaire.

A bientôt, et faites moi la grâce, Madame, de ne pas juger le cas du **Triton**, avant de l'avoir entendu jusqu'au but. C'est un franc scélérat et je n'en ai pas fini de mon réquisitoire. Veuillez réserver votre jugement et ne m'accusez pas si mon protocole menace de tirer en longuer. C'est la nature des protocoles d'avoir des infinités de paragraphes ; comme c'est la nature de la musique moderne, d'abonder en accords de septième de dominante, cachant une multitude de **tritons** !

Il faut savoir prendre en patience l'un et l'autré.

GIORDANO

Creditului rural

Lasciate ogni speranza...
Dante

A iaduluĭ intrare
Această frază poartă,
Maĭ bine-ar fi s-o scrieţĭ
Pe-a bănceĭ voastre poartă.

Mediculuĭ ***

„Să maĭ fie înc-o lume“:
Gîndu-acesta ’l îngrozeşte,
Ce se face el sărmanul,
Clientela de-l zăreşte?

Ele

N-are fizica, îmĭ pare,
Lege specială lor;
Cu cît ele-s maĭ uşoare,
Cad cu-atîta maĭ uşor...

Doamnei H.

A-nceput să se gătească
Curăţică-ĭ minunat;
Tocmaĭ curăţenia doamneĭ
Pare lucru necurat.

N. DOCAN

Incercări de versificație romînească publicate de un Sas în veacul al XVII.

Vechéa noastră literatură scrisă e maĭ cu samă săracă în producțiunĭ de litératura estetică rimată, adică în încercărĭ poetice cu un alt subiect decît cel pur religios. Ast-feliŭ pe cînd din secolul al XVI-lea nu se cunoaște nicĭ o încercare de asemenea natură, din sec. al XVII-lea se numără abia *Oda luĭ Mihaiŭ Haliciu către Dr. Franciscu Pariz Papai* (1674) și scrierile luĭ Miron Costin (+1690): *Viața lumeĭ, Epigrama prea sfințituluĭ părinte Dosofteiu* și *Stihurĭ în potriva zavistieĭ,* compuse poate între aniĭ 1670—1675.

O întîmplare fericită m-a făcut să găsesc o nouă încércare de versificare în limba romînă, făcută de un Sas în sec. al XVII-lea și publicată în 1679 la Sibiu. Opera această consistă în niște încercărĭ de traducerĭ libere a unor *sentențĭ* culese din scrierile luĭ Ovid, cum și într-o poemă maĭ importantă 'cu subiect moral, inspirată — dacă nu tradusă — de pe vre-un *choral* întrebuințat atuncĭ în bisericile săseștĭ din Transilvania.

Ast-feliŭ fiind, documentul ce public maĭ la vale prezintă un îndoit interes:

1) Ca încercare de versificare— şi ca atare trebueşte aşezat îndată după Oda luĭ Haliciŭ şi *poate* înaintea suspomenitelor scrierĭ ale luĭ Miron Costin.

2) Ca specimen de scriere a limbeĭ romîne cu litere latine în sec. al XVII-le — şi din acest punct de videre trebueşte aşăzat după Oda luĭ Haliciŭ (1674) şi Catechismul luĭ Vito Piluzio (1677) — dar înaintea Psalmilor luĭ Ion Viski (1697).

Lucrarea de care vorbim se prezintă sub forma unuĭ mic volum saŭ maĭ bine zis a uneĭ broşurĭ în formatul 8⁰ mic, avînd întocmaĭ treĭ foĭ de tipar adică 22 de file nepaginate tipărite, plus douĕ file albe şi următorul titlu:

Hecatombe
Sententiarum
Ovidianarum
Germanice imitatarum.
Das ist
Nach-Ahmung
Hundert
Ausserlesener Sprüche
Des berühmten
Böhmischen Poëten
Ovidii Nasonis
Auffgesetzet
von
Valentino Franck
Patricio
Typis Cibinianis
Excudebat Stephanus Jungling
Anno MDCLXXIX

Titlul întreg înconjurat de o bordură. Partea germană din titlu tipărită cu litere gotice. Exemplarul descris de noĭ se află în biblioteca muzeuluĭ săşesc din Braşov.

Asupra autoruluĭ nu avem alte informaţiunĭ de cît acele date de *David Czvittinger* la paginele 158—59 a cărţeĭ sale *Specimen Hungariae Literatae, virorum eruditione*

clarorum natione hungarorum etc.. *Francof.* et *Lipsiae* 1711 in 4°.

Valentinus Frank de Frankenstein era un nobil transilvănean, probabil originar din Sibiu; studiile şĭ le-a făcut la Universitatea din Altdorf, unde şĭ-a susţinut în anul 1666, sub preşidenţia profesoruluĭ *Joh. Conr. Dürr* teza, o disertaţiune întitulată *de Aequitate*. In 1679, adică în anul publicăreĭ lucrăreĭ de faţa, era părcalab la Turnu-Roş, după cum se constată din versurile luĭ Fronius (dedicate autoruluĭ scriereĭ ce analizăm şi reproduse de el între sentinţele sale). Probabil că maĭ tîrziŭ fu numit consilier intim al principeluĭ [de sigur Apafi], judecător regal la Sibiu şi în fine conte al naţiuneĭ săşestĭ. Data morţeĭ ne este necunoscută; se pare însă că va fi murit pe la 1697, după cum arată o menţiune manuscrisă aflătoare în exemplarul cărţeĭ luĭ Czvittinger aparţinător biblioteceĭ Academieĭ Romîne. In afară de disertaţiunea *de Aequitate*, Frank a maĭ scris încă: o carte despre *Pyrotechnie*; *Hundert Grabschriften...* Hermanstadt, druck des St. Jüngling (o culegere de epitafurĭ); şi o lucrare maĭ cunoscută şi importantă: *Brevicnlus Originum Nationum, et praecipue Saxonicae in Transylvania, cum nonnulis aliis observationibus.......* Cibinii, 1696 in 8°.

Dar să revenim la *Hecatombe Sententiarum...*

Pagina întăia a acesteĭ broşurĭ o formează însuşĭ titlul; paginele 2—5 conţin versurĭ către *Iacob Schnitzler* [1]), *Johannes Haupt* [2]), *Mnthias Semriger, Christian Reichert* şi *Georgius Ambruster* [3]).

La pagina 6 se găsesc următoarele versurĭ dedicate autoruluĭ de prietenul săŭ *Fronius:*

Dn. Porkolabio in rubra turris

Crede mihi non parva fuit mi Francke voluptas
Carmina legisse haec et volvisse domi
Miratus studium Musaque tuam, placuisse
Omnia confiteor, displicuisse nihil
Aliud

---

1. Pastorul oraşuluĭ Sibiu, mort pe la 1685, autorul multor scrierĭ teologice şi ştiinţifice.
2. *„Civitatis Cibiniensis consuli sive Magistro civium“*.
4. Saşĭ contimpuranĭ cu autorul.

Sulmo suum pergit constanti laude Poetam
Te Franck Cibinium concelebrare suum.
Marcus Fronius Past. Ruffim. [4]).

In pagina 7 încep *sentințele ovidiane*, dintre care unele se găsesc traduse şi în limbele ungare, saxonă şi romînă; vom reproduce întocmaĭ, atît textul cît şi traducerea celor cari ne interesează (adică acelor ce daŭ şi versiunea romînă) p. 13.

21.

Diligitur nemo nisi cui fortuna secunda est
Quae simul intonuit proxima quaeque fugat

Ich habe Freunde gnug kompt mir das liebe Glück
In fall es von mir weicht so ghen sie mir zurück.

Valachicè

Fiind miè bin ye ma czinsteste lume
Kum fudse nerokul szént de dzoksi glume [5]).

47.

Felix . . . .
Cui sua non feci dicere amica potest.

Glückselig ist derselbe Man
Auff diesen Erden Plan
Zu dem die Liebste sagen kan:
Ich hab es nicht gethan.

Valachicè

Ferecsituj csel barbat
Kara are pat kurat
Kuj nyevaszta poete zicse
Nu am facnt, O voinicse! [6]).

---

4) Mort în 1713. Fost protopop al oraşuluĭ Braşov şi autorul multor scrierĭ teologice şi poetice.
5) Fiind mie bine (bin-ye), mă cinsteşte lume
Cum fuge norocul, sunt de joc şi (dsoksi) glume.
6) Fericitu-ĭ cel bărbat
Care are pat curat
Cuĭ nevasta poate zice,
Nu am făcut, o voinice!

55.

Ut flerent oculos erudiere suos.

Mag wohl zu glauben seyn den heisen Threnen-Quellen?
Nein: Diese wancke auch wie auff der Seel die Wellen.

Valachicè

Versze makar lachre milye
Fetelye si mujerilye
Nu gindi fi fore grise
Csesze plindse nu sze . . . . [7]).

75,

Eximia est virtus praestare silentia rebus
Et contra gravis est culpa tacenda loqui.

Er selb ist billich lobenswert der was verschweigen kan
Hingegen steht ein Plaudermaul dem Menschen schändlich an

Valachicè

Csinye are minte oare sze take
Si kend nu se cade sze nu tot greaszke[8]).

84.

Pollicitis dives quilibet esse potest

Ein Sperling in der Hand ist besser als ein Schwan
Den man sieht in der Luft und nicht bekommen kan.

Valachicè

Csei fegedujala
Fere derujala ?
Treketoere brume,
Fum, vunt, prah ssau sspume,

---

7) Verse (verse) măcar lăcrimile
Fetele şi muierile
Nu gîndi, fiĭ fără grijă;
Ce se plînse nu se (cuvînt lipsă).

8) Cine are minte, o are să tacă
Şi cînd nu se cade, să nu tot grăiască.

Jare csei en mune
Nu jesste mincsune [9]).

95.

Si rota defuerit tu pede carpe viam.

Wer nicht zu reiten hat, noch sich kan lassen führen
Muss wen er wandeln will, fein sacht zu Fus marchiren.

Valachicè

Csinye nâire kai si kar sze meârge ku folosz
Strenyge binye picsóerele si umblyê pre sosz [10]).

99.

Scilicet omne sacrum mors importuna profanet
Omnibus obscuras injicit illa manus

Tendimus huc omnes, metam properamus ad unam
Omnia sub leges mors vocat atra suas.

Ein jederman trachtet nach gütlichen Ehren
Und suchet die Würden und Schätze zu mehren
Wenn einer nur selbig erwürbt
So lieget er nieder und stirbt
Die *parca* hat endlich das Urtheil gefällt
Dar jeder verlasse sein Reichtumb der Welt.

Valachicè

Kecz Oameny Kuprinde csaszta lume mare
Cse groeznike moerte en putere are,

9) Ce-ĭ făgăduială
Fără dăruială?
Trecătoare brumă
Fum, vînt, praf saŭ spumă
Iară ce-ĭ în mînă
Nu este minciună.

10) Cine n-are caĭ și cară să meargă cu folos
Strînge bine picioarele și umblă pe jos.

Muncsaszke makare en tot Kipul vracsul
Si zua si noepte, nui geszeste lyakul [11]).

In total, Frankenstein a tradus deci în romînește șeapte din aceste *sentinți*.

Pentru transcrierea limbei romîne, autorul s-a inspirat vizibil de sistemul ortografic unguresc: ast-feliŭ, litera *s* o transcrie cu sz; *ș*=s; *cĭ*=cs; *c*=k; *ge*, *j*=ds; *oa*=oe etc.

Sentințele ovidiane cuprind paginele 7—38 ale cărței.

La pagina 39 încep și urmează pînă la pag. 41, sub titlul *Decus corrollariorum*, zece epigrame latinești care nu prezintă nicĭ un interes.

La pagina 42 însă, în afară de text, se găsesce bucata cea maĭ de căpitenie.

E o întreagă poemă românească, alcătuită din nouă strofe de cîte patru versurĭ, și avînd un refren de alte două. Faptul că această poemă are un titlu nemțesc cum și subiectul eĭ, ne face, o repetăm, să credem că ea trebue să fi fost inspirată de vre un cîntec religios saŭ vre-un *choral* uzitat odinioară în bisericile luterane din Transilvania. Dar cercetările făcute, cel puțin pînă acum, nu ne-aŭ permis să găsim originalul.

Iată textul poemei:

Wohl dem der sich nur läst begnügen etc.

1. Fericsitui kui sse asundse [12])
De dare dumnyezeului,
Kui binyele nerokul ducse
Treind den mestersugului [13]).
Kaute alalcz [14]) avuczie
Jou voissta [15]) lenge mendrie

11) Cîțĭ oamenĭ cuprinde această lume mare
Ce groaznica moarte în putere are
Muncească macar în tot chipul vraciul
Și ziua și noaptea, nu-ĭ găsește leacul.
12) Ajunge.
13) Meșteșugul luĭ.
14) Ailalțĭ-ceilalțĭ.
15) Voiŭ sta.

2. Avuczie kurundute [16]) lasse
Om ssiriman fekendute,
Csi mendrie nu sse desparte
Ku drag omul ssen hrenyeste
Kaute alaltz etc.

3. Num da makar komoëra mare
Tot um jesste mai drag de je
Ket omului csi mult kestige
De bany mulcz csiss alaltuie
Kaute alaltcz, etc.

4. De multeor vesste luasse
Gramada mare banyilor,
De mai mult nyimike remasse
Ket un toiág de csersitor.
Kaute alaltcz etc.

5. Om kertular nyimik gindeste
De armelye pizmasuluĭ,
Acsela tot frikoss treieste
Kui ssent banyi en lada lui
Kaute alalctz etc.

6. Avuczie me nui en lada
De viise jei cseie almieu [17])
Opt [18]) ssem jei inainte viacza
Trekend acseja cse voi jeu.
Kaute etc.

7. De moi ducse den csassta tzare
Unde ssoere nu rezbeste.
Si le sztrein pocз ku mendrie
Trei binye kau si csicse?
Kaute alactz etc.

8. Emb!e makare dupe puinye
Kum zik oamenyi csei pizmas,

16) Curînd te.
17) De (dacă) viĭ să ieĭ ce e al meŭ.
18) Probabil eroare de tipar în loc de pot.

Jeu tot lenge je voi rumunye
Si nu ma voi facse vresmas.
Kaute alalctz etc.
9. Numai Dumnyezeu derujaszke
Csem trubui en viacza me.
Si o inyima drage, ḑrage.
Csi szingur minye pofteşte
Kaute alaltz avucie
Jeu kaut pre je, si mendrie.

N. CRAFT

E adîncă pace

E adîncă pace-n codru
Sună-n vale glas de ape
Se ivesc atîtea stele
Că adîncul nu le-ncape.

In a sărei taină sfîntă
Ce n-aşĭ da să viĭ, şi iară
Din umbriş să-ţĭ es în cale;
Viaţa vis de drag să-mĭ pară.

Sa trăesc în lumĭ de vrajă
Ca-n de mult apuse vremurĭ
Cu-nţălesul din privire
Să mă-ncînţĭ, să mă cutremurĭ.

Ş-or vorbi de multe toate
Ochĭ isteţĭ, în locul gureĭ;
Ne-o călăuzi iubirea
Pe cărările pădureĭ.

Eugenia Ianculescu

Puternicii lumei

(Novelă)

Strîns lipiți, ghemuiți într-un colț staŭ ceĭ patru copilașĭ; uitîndu-se unul la altul, apoĭ uimițĭ la tatăl ce stă desnădăjduit, la mama ce se apropie de el desmerdîndu-ĭ fruntea, turnîndu-ĭ pare-că curajul și credința că lupta nu va fi zadarnică, că vor învinge, că copilașilor nu le va lipsi pînea, și casa iar va rîde de bucuria lor.

Eĭ micuțiĭ nu știŭ de ce tata nu i-a luat pe brațe ca de obiceiŭ, nu le-a adus ceva bun și mama nu rîde și cîntă ca altă dată!

Ca mînĭ pînea va lipsi; slujba luĭ e ștearsă din budget, și cu ce va aduce el de mîncare sărmanilor copilașĭ ??!

Ce neagra-ĭ viața! Ce pustie! Toate minutele, rarele minute de bucurie, s-aŭ prefăcut în jale adîncă, covîrșitoare.

— Aĭ proteguitorĭ Alexandre; știĭ tu D-nul care cu atîta buna-voință ne-a vorbit înainte de alegerĭ, spunîndu-țĭ și ție și mie, că orĭ cînd vom avea nevoie, să ne ducem la el.

— E drept, drept; de mult mă cunoaște; tot-deauna l-am votat. Să-ĭ scriŭ...., dar, desigur uitat-va remănea scrisul în vre-o haină.... saŭ poate îmĭ va răspunde că s-a dus.... că a vorbit.... că i s-a făgăduit.... ca să fiu sigur.

Cu toate astea numaĭ el ar putea da pînea copiilor noştri. Inaintea luĭ se deschid în lăturĭ uşile Miniştrilor, pentru el sunt zimbetele lor cele maĭ blînde, maĭ ademenitoare.

In degetul luĭ mic e situaţia întreguluĭ cabinet. Legile cad saŭ trec, majoritatea în el se rezumă.

— Scrie-ĭ Alexandre, cum ştiĭ tu a scrie, cum durerea te va învăţa maĭ bine.

*
* *

Stă şi se gîndeşte: o rază de suferinţă pare a se ivi pe întunecatul luĭ chip. Luptă în el o idee. Ar vra s-o spună — dar cînd se uită la frumosul şi mîndrul chip al neveste̮ĭ, pare-că-ĭ îngheaţă cuvintele în gură. O priveşte adînc, cercetător, rugător şi-l înăbuşă plînsul. Eleno! Iartă-mă, dar uită-te la eĭ, dacă mîne saŭ poimîne nu vor avea ce mînca? ?!

Nu mă pot stăpîni... dacă te-aĭ duce tu la el? Vorbele femeeĭ sunt maĭ ascultate; de ea aŭ maĭ multă milă. Noĭ bărbaţiĭ nu putem ademeni şi ţintui voinţele şi sprijinile celor marĭ.

*
* *

Ea gîndeşte; energia îĭ pironeşte privirea. N-a fost nicĭ odată să se roage de nimenĭ. Puterea eĭ a fost munca necontenită, neadormită, răbdarea şi economia, — puteréa eĭ a fost iubirea pentru bărbat, casă şi copiĭ. Cum va putea ea vorbi cu ceĭ marĭ? Oare durerea, oare desnădejdea îĭ va da glas, saŭ va amuţi uimită? Cum va pleca ea singură??

Dar copiiĭ sunt acolo; ce blînd şi dulce cată eĭ spre mamă . . . . şi el sărmanul se îndoaie din ce în ce maĭ mult sub greutatea necunoscutuluĭ zileĭ de mînĭ.

Mă duc Alexandre, iubirea mea pentru voĭ îmĭ va da poate glas . . . . şi cînd ştiĭ a te ruga frumos, blînd, umilit, se poate să nu te priceapă, să nu te audă!!

*
* *

Infrigurată îşi strînge lucrurile ce-ĭ trebuesc pentru plecare..... căcĭ capitala e departe.

Ea biata surgunită într-un tîrguşor îndepărtat, neştiutoare-ĭ de lucirile de putregaiŭ a îndepărtateĭ capitale, şi necunoscutul luminos ce nădăjdueşte să vadă, într-atît o ademeneşte........ că un zimbet îĭ flutură pe chip.

Şi ce va spune...... va zice.... blînd, rugător...... vorbe calde care merg la inimă.

Işĭ aruncă ochiĭ în oglindă. — Cine s-ar îndura s-aducă lăcrămĭ şi întunerec pe frumosul chip, în mîngăioşiĭ ochĭ?

El a alergat în dreapta şi în stînga, să împrumute în contul uneĭ lefĭ chimerice.

In fine vine acasă......., aduce strictul necesar.

Ora trenuluĭ s-apropie...... Pătimaş sărută copiiĭ, îĭ soarbe cu privirea, făcîndu-şĭ prisos de curaj; simte că va avea nevoie.

Cu duioşie se îmbrăţoşează cu toţiĭ.... Ea e viaţa.... ea e hrana, hrana de toate zilele.

Ajunsă la gară, înfricoşată ca de o primejdie nouă necunoscută, nu poate păşi, sui scara trenuluĭ.

Dar ochiĭ bărbatuluĭ fără pic de voinţă, fără pic de curaj, se uită spre ea, şi din aceştĭ luceferĭ stînşĭ îşĭ întremează voinţa.

Se suie, trenul şuieră....... ea-ĭ departe pe drumul necunoscutuluĭ, spre acela în care se razimă viaţa copiilor, liniştea bărbatuluĭ.

E departe....... departe..... şi ochĭ triştĭ desnădăjduiţĭ încă o urmaresc.

* * *

Drumul e lung; toţĭ dorm în compartimentul eĭ; numaĭ ea gîndeşte.

Pe dinainte-ĭ se perindă icoanele ispititoare ale lăudateĭ capitale ce-n fine va vedea. Imagina „Puterniculuĭ" ce va da sprijinul copiilor.. singurĭ ghemuiţĭ într-un colţ... a ochilor întunecaţĭ şi stînşĭ.

Durerea e însuşĭ geniul, şi eĭ sărmana îĭ va da poate durerea destulă putere....... destul curaj. Ea vede tot ce are să fie.

.... Puternicul a făgăduit, a vorbit apoĭ cu Ministrul care şi el a făgăduit, şi ea acum se întoarce lumi-

noasă și întărită de neașteptata dar bănuita izbîndă, care dă pînea copiilor eĭ....... și în suflet cîntă cuvinte de laudă și bine cuvîntare pentru „Puternicul“ atît de bun, atît de blînd cu toată strălucirea înaltuluĭ săŭ rang..... La gîndul atîtor fericirĭ, chipul i se luminează și se trezește cu sufletul voios.

Drumul îĭ pare și maĭ lung; nerăbdarea crește cu cît se apropie de țintă.

Trenul sosește, lumea mișună......... ea nu-șĭ pierde curajul și nicĭ vede cîțĭ ochĭ lacomĭ, lacomĭ, și admiratorĭ se uită spre ea, sorbind-o.

E frumoasă! Maĭ mlădioasă, maĭ nobilă, maĭ deosebită în simpla-ĭ rochie neagră, de cît mîndrele în lungul foșnet al mătăseĭ.

Preocupată numaĭ de cugetările eĭ, ea căta aproape fără a videa spre toate acele minunățiĭ numaĭ în cărțĭ cetite..... căcĭ ea trăește departe, departe într-un tîrgușor mic urgisit...... al căruĭ singură viață e alegerile saŭ........ venirea vre-unuĭ rabin.

* * *

Ea merge iute, iute....... trecătorĭ, uimițĭ se uită după ea. — Dar cine-ĭ vede!!!

Cuvintele ce va spune puterniculuĭ se îngrămădesc potop în crier; îșĭ ascultă glasul blînd cu care le va spune și care de sigur îl va mișca.

Ajunge, sună.

Feciorul o primește, o anunță. Nerăbdătoare așteaptă răspunsul.

— D-nul vă roagă să venițĭ de sară.

— Nu mă poate primi acum?

— Nu! D-l. e foarte ocupat, și pe lîngă aceasta și puțin cam bolnav.

* * *

Plouă, e umed și-ntuneric, par-că sufletele înghiață și voințele se distrug.

Trăsura nu merge destul de iute.

* * *

Ce orbitoare e lumina din odăĭ! un soare ce iea toate vederile, ce-i amuţeşte toate vorbele.

Le-a uitat pe toate.

Covoare de Persia tăinuesc pasul; florĭ tropicale te ameţesc cu miresmele lor; strălucirĭ uimitoare de oglinzĭ, în care se vede în întregime.

La ce să se uite? La statuele ce mîndre îşĭ arată goliciunea, saŭ la bătrînul cu fruntea încadrată în păru-ĭ alb, cu ochiĭ albaştrĭ seninĭ şi asigurătorĭ ce o privesc uimiţĭ, sclipind privirĭ de oţel, lucirĭ....... ce nu le vede, nu le pricepe.

Respectos se închină la el.—Ce blîndă e vorba luĭ,. ... fagurĭ de miere!...... Şi din uimire în uimire, ea nu ştie ce să spuie.

Toate minunăţiile acestea, toată bunătatea!...... tot respectul!

Iĭ dă fotoliul cel maĭ îndemănetec şi încetişor.... se aşază lîngă ea pe un scaun. Ochiĭ o sorb; dar ea inconştientă, nerafinată, nu vede decît bunătatea în eĭ.

Spusele eĭ blînde, limpezĭ, convingătoare, se desfăşor în şirurĭ clare, regulate, în fraze înţălepte, ale căror puternic înţăles ea nu-l măsoară. Vorbeşte, vorbeşte înainte.

Sunetul voceĭ eĭ propriŭ o ademeneşte, o îmbată, o face să-l ia drept „Tată“ pe a tot „Puternicul“, şi tată-ĭ zice în gîndul eĭ.

Spune suferinţele, luptele, sărăcia, dragostea eĭ pentru copiĭ, iubirea adîncă pentru bărbatul ce l-a lăsat desnădejduit colo departe şi care în ea şĭ-a pus toată speranţa.

Lacomă maĭ roteşte privirea-n jur...... toate sunt aşa frumoase...... nu ca la eĭ acasă.

El, robit o priveşte.

Femeea această frumoasă, ispititoare, a căruĭ mlădios corp lasă să se bănuiască frumuseţĭ nepovestite, ochiĭ marĭ căpriĭ, luminoşĭ, revărsătorĭ de pasiune, de adîncă inteligenţă, de exaltată voinţă, rostirĭ de linişte şi de curăţenie îl robesc, îngrămădindu-ĭ la inimă şi-n corp fiorĭ, dorinţĭ.

Conştiinţa pare că se-ntunecă.... uită încrederea cu care această femee a venit să-l roage.

Iĭ ia mîna pe care o acopere de desmierdărĭ uşoare delicate...... Uimită îl priveşte, crede că e efectul suferinţelor eĭ care a trezit durerea şi mila în sufletul luĭ.

Puternicul e bun,.... şi apoĭ părul acesta alb, ochiĭ aceia aşa albaştri, nu a bunătate şi milă grăesc?

Desmierdările devin maĭ îndrăzneţe, alunecă spre talie pe care o cuprinde-n mînele luĭ.

Cade la genunchiĭ eĭ, înlănţuită o ţine.

Nu poate încă să vorbească..... dar ochiĭ cerşesc pentru el iubirea pătimaşă.

Ca fulger trece groaza prin mintea eĭ, şi.... zimbeşte de frică.

El crede că e acum consimţirea.

Vra s-o sărute....... Ea luptă......... El crede că e voinţa de a fi maĭ dorită.

„Toate aceste minunăţiĭ ce te uimesc acum, le veĭ avea tu.

Bărbatul tăŭ va avea slujbe din ce în ce maĭ marĭ, copiiĭ tăĭ vor ajunge prin studiĭ...... averea ce le voĭ da, oamenĭ însămnaţĭ..... ca mine.

Casă mare, frumoasă, covoare în care să-ţĭ afunzĭ picioarele; dantele, catifele, pietre preţioase. Ce frumoasă eştĭ! ....profesorĭ ce vor îmbogăţi puternica-ţĭ inteligenţa.

Rivala aristocratelor, ele vor avea pentru tine zimbete blînde!

Te voiŭ sprijini atît cît voiŭ trăi... toată averea mea după moarte.

Iubirea ta vreu — iubirea“.

Şi-ĭ strînge mijlocul maĭ tare, respirînd din întreaga-ĭ fiinţă, patimă, patimă nebună spăimîntătoare.

Lupta e teribilă.

In crierul eĭ, lumina se face din ce în ce maĭ mare.

Desperarea e alăturĭ cu voinţa, cu îndrăzneala, cu hotărirea nebună ce nu vede piedică în drum.

Intr-o ultimă sforţare se smunceşte din braţele luĭ.

Nebun o priveşte, gata a smulge cu forţa.... iubirea.

E tăcere, numaĭ sîngele în vinele lor îşĭ simt clocotind puternic.

Ea vra să-i spună toată indignarea de care e cuprinsă, şi ca un fulger îĭ trec prin gînd un puhoiŭ de cuvinte.

— Ţine-ţĭ aurul, acopere ţĭ cu toată strălucirea aceasta, micimea, putregaiul sufletuluĭ tăŭ.

Adoarme-ţĭ conştiinţa cu zăngănitul napoleonilor.

Imbată-ţĭ sufletul şi auzul, cu vorbele minciunoase ale celor ce se pleacă ranguluĭ ce ocupĭ.

Plăteşte satisfacerea pornirilor înjositoare celor ce n-aŭ ruşine a se îmbrăca în haină de matasă plătită şi pătată!

Eŭ, am drept bogăţie cinstea, drept putere munca, şi drept rang social conştiinţa ce nu va avea de ce roşi.—

Dar ea nu le poate rosti... atîta auzi ea singură eşindu-ĭ din piept:

„Inapoĭ bătrîn putregăit! nu toate cinstele şi dragostele se cumpără cu banĭ“ . . . .

Ţintuit rămase pe loc, nicĭ o vorbă nu-ĭ eşi din gură; nicĭ o mişcare pentru a o opri.

. . . .

Alergînd, scoboară scările, şi nu-şĭ căpătă siguranţa decît în întunericul nopţeĭ, grămădită în trăsură ce o duce departe..... departe de Puternicul blînd.

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

Rămăĭ

Cînd trecĭ, tresar ca dintr-un vis,
Simțirea mi-o cutremurĭ;
Imĭ par momentele de-acuma
Poveştĭ din alte vremurĭ.

Rămăĭ, ca-n ochiĭ tăĭ seninĭ
Să văd nemărginirea
Să scînteе, luceferĭ blînzĭ,
In ochiĭ meĭ iubirea.

Să re-nviez trecutul nostru,
O pagină pierdută;
Să-mĭ retrăesc copilăria,
Gîndirea mea trecută.

Rămăĭ!.... Rămăĭ să daĭ viață
Simțireĭ mele aprinse;
Căcĭ tu eştĭ prima mea iubire;
Răsarĭ din visurĭ stinse.

Așĭ vrea...

Așĭ vrea s-adorm și un cer senin
De-asupra-mĭ fie;
Să dorm, să nu mě maĭ deștept
O vecĭnicie

Că dacă-n noapte licăresc
Frumoase stele,
Imĭ par că-s ochiĭ care plîng
Aĭ drageĭ mele.

Te vĕd...

Te văd şi simt puterea trecutuluĭ meŭ vis:
Că vis a fost iubirea în care mi-am închis
Din aniĭ vieţeĭ mele, pe care-ĭ ştiĭ de rost....
O crudă ironie îmĭ pare tot ce-a fost!

E mult, e mult de-atuncĭ; eram noĭ împreună
Sub lacrime de aur, sub razele de lună.
Călăuzit de vraja aprinseĭ-nchipuirĭ,
In tine vedem viaţa fugareĭ fericirĭ.
Şi-atît mă cuprinsese un dor nebun de tine,
Că-mĭ urmăreaĭ fiinţa, eraĭ stăpîn pe mine;
Te-nfiripeaĭ în vise şi visul eraĭ tu;
Dar clipa fericireĭ atît de scurtă fu!...

Acum cînd primăvară-ĭ, cu nopţile albastre,
In care staŭ de strajă scînteetoare astre;
Acum cînd adiază zefirul cel uşor,
Cînd patima iubireĭ e-n cîntul tuturor,
Imĭ amintesc de alte trecute primăverĭ
Nespus de fericite şi pline de-ncîntărĭ;
Imĭ amintesc de ziua cînd noĭ ne-am cunoscut....
O! chip de fericire pe care te-am pierdut!

Tu vis de amor revino, să scîntee iubirea;
In ochiĭ tăĭ, luceferĭ, să văd nemărginirea;
Să reînviez trecutul, o pagină pierdută;
Să maĭ trăesc odată gîndirea mea trecută!..

Sunt codrul care-şĭ spune în freamăt tristul cînt;
Sunt paserea ce moare departe de pămînt;
Mĕ simt străin de mine şi par'că nu am rost.....
O crudă ironie îmĭ pare tot ce-a fost!

DĂRI DE SAMĂ

Răspuns Domnuluĭ Paul Lacombe*)

I.

Faptele de repetițiune și faptele de succesiune

D. Lacombe mĭ-a făcut onoarea de a se ocupa de cartea mea asupra *Principiilor fundamentale ale Istorieĭ*, în primul număr al acesteĭ reviste. Critica sa, foarte — aş putea spune chiar prea—spirituală, îmĭ dă prilejul de a aprofunda oare-care ideĭ pe care le-am emis în lucrarea mea, şi pe care le cred bine fondate ştiinţificeşte. Importanţa revisteĭ care ne dă ospitalitate, pentru a expune vederile noastre asupra principiilor ştiinţeĭ istorice, reesă de la sine, şi toţĭ prieteniĭ teorieĭ istorieĭ trebue să fie recunoscătorĭ d-luĭ Henri Berr, pentru fericita idee pe care a avut-o, de a întemeia un organ special care să servească de cîmp închis în care nişte ast-feliŭ de chestiunĭ să poată fi desbătute.

După d. Lacombe, ar fi două felurĭ de istoriĭ: «aceea ce se preocupă maĭ înainte de toate de a arăta vicisitudinele soarteĭ particulare a unuĭ popor, gen în care faptele diferă de a totuluĭ tot, şi tocmaĭ acestă diferenţă e aceea ce interesează atuncĭ; şi istoria ştiinţifică care e ţinută de a aşeza observatoriul eĭ maĭ sus, şi pentru care, ca şi pentru învăţat, soarta unuĭ popor pre-

*) La synthèse historique, Paris 1901, No. 2 şi 3. Tradus de d-ra S. D.

ţueşte tot atît de puţin ca acea a unuĭ cm». D. Lacombe adaogă că «dacă trebuie să fie istoriĭ făcute în chipul dintăĭ, trebue să fie istoriĭ alt-feliŭ făcute. Dacă chipul dintăĭ de a trata istoria trebuie să aibă în vedere deosebirile, istoria ştiinţifică trebuie să se ocupe de asămănărĭ, de similitudinĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin întinse, abstrase saŭ extrase din realitate, şi de succesiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin constante, şi ele abstrase din realitate». Conform cu aceste principiĭ, d. Lacombe contestă că, bună-oară, Ranke, Mommsen, Fustel de Coulanges ar fi făcut istorie ştiinţifică; opera lor nu e de cît istorie literară; cît despre istoria ştiinţifică, ea nu a fost nicĭ chiar încercată pînă acum. Se lucrează acum la teoria eĭ; cînd aceastâ din urmă va fi desăvîrşită, numaĭ atuncĭ se va ştie cum trebuie să se proceadă pentru a o crea.

D. Lacombe se înşală de a totuluĭ tot, dacă crede că o ştiinţă poate să fie creată prin speculaţiunea logică, şi că înainte de a descoperi adevărul, este nevoie de a determina maĭ întăĭ metoda necesară pentru a ajunge acolo. De oare-ce eŭ caut să iaŭ tot-d-a-una în consideraţiune cugetările altora, cînd ele ating adevărul, apoĭ cu riscul de a-mĭ atrage încă odată epitetul de *stufos*, voiŭ reproduce ceea ce eminenţĭ cugetătorĭ aŭ repetat înaintea mea asupra acestuĭ subiect: «că sunt puţine serviciĭ directe de aşteptat, în vederea progresuluĭ ştiinţeĭ, de la o metodologie prescriptivă şi dogmatică, în timp ce interesul uneĭ metodologiĭ critice nu poate fi pus la «îndoială»; că noĭ n-am fi ştiut nicĭ odată care este calea de urmat pentru a stabili un adevăr, dacă n-am fi început prin a stabili un număr de adevărurĭ», şi «că o ştiinţă la început nu e obligată de a determina chipul saŭ de a merge, alt-feliŭ decît mergînd, şi că ea lasă filosofuluĭ grija speculaţiunilor de maĭ tîrziŭ asupra metoadeĭ eĭ [1])».

Istoria este aproape tot atît de veche ca şi astronomia şi matematicele; şi ea în tot-d'a-una a vroit saŭ a pretins să expună adeevărul, decĭ, a fi o disciplină ştiinţifică. A susţinea că,

1). Gustave Belot în *Introduction à la logique des sciences sociales de Stuart Mill*, Paris 1897, p. XXXIV; Stuart Mill în a sa *Logique des sciences sociales*, ed. Belot, p. 3; G. Fouillée, *Le mouvement positiviste et la conception sociologique du monde*, Paris, 1898, p. 232.

în timpul atitor secole, istoria ar fi urmat o cale greșită, și că numai în zilele noastre ea ar fi adusă la calea adevărată, aceasta este o pretențiune exorbitantă. Saŭ istoria, ast-feliŭ cum a fost tratată pînă în prezent, bine înțăles, perfecționîndu-se necontenit, este istorie științifică, saŭ această disciplină nu este în stare de a îmbrăca acest caracter. Reflexiunele care izvoresc din toate părțile pentru a îmbunătăți metoda eĭ, nu pot decît s-o facă să cîștige maĭ degrabă caracterul deplin științific, despărțind-o de elementele străine care întunecaŭ acest caracter. Noĭ înși-ne, departe de a considera istoria, ast-feliŭ cum ea a fost tratată pînă în zilele noastre, ca ultim cuvînt al acesteĭ științĭ, am expus defectele de care ea sufere încă, și maĭ ales neglijența în stabilirea înlănțuireĭ cauzale și în acea a seriilor istorice; am arătat că adese-orĭ istoricii se ocupă de fapte fără importanță pentru desvoltare și neglijă pe altele ale căror acțiune a fost capitală. Noĭ nu credem decĭ să merităm imputarea pe care ne-o adresează d. Lacombe, că «ultima noastră gîndire este, că istoria diplomatică, eventuală, evenimențială, rămîne încă adevărata istorie, singura și unica istorie de tratat». D. Lacombe n-a luat samă la termeniĭ pe care noĭ îĭ întrebuințam cînd spuneam că „recunoaștem în desvoltarea *socială* și politică care constituie viața statuluĭ, elementul principal al istorieĭ“. Intre o ast-feliŭ de istorie, cu centrul *social* și politic și istoria diplomatică este un abiz.

Dar ne voind să ne îndepărtăm de obiectul principal al discuțiuneĭ noastre, revenim la subiect.

Și, înainte de toate, să căutăm de a ne înțălege asupra sensuluĭ termenuluĭ de istorie. Istorie însamnă expoziția și explicația desvoltăreĭ: materiale, cînd e vorba de materie; spirituale, cînd e vorba de spirit. Fără desvoltare, decĭ fără schimbare, fără transformare, nu poate fi istorie.

Dacă această definițiune este cea adevărată, urmează că toate faptele istorice se îndeplinesc în durată, că această durată este pentru dînsele un element esențial. Nu se poate închipui istoria în afară de timp, și numaĭ faptele asupra cărora timpul exercită o acțiune constituesc fapte istorice, pe cînd acele care se repetă, chiar în cursul timpuluĭ, fără schimbărĭ apreciabile, nu sunt fapte istorice.

D. Lacombe pretinde «că invoc la fie-ce moment timpul ca o cauză, o mare cauză, lucrînd universal și tot-deauna, timpul și nimic maĭ mult»; ceea ce nu lipsește a pune în mirare pe d. Lacombe, căcĭ după dînsul: «timpul nu-ĭ nimic în sine, obiectiv; el nu-ĭ nimic decît o idee a noastră, o prea mare abstracțiune, reprezentînd lucrurile *care durează* (subliniat de d. Lacombe) prin acest aspect tocmaĭ al durateĭ și numaĭ prin acest aspect». A face din timp, fără altă-ceva, din timp cu totul singur, o cauză, iată ceea ce surprinde pe contradictorul nostru.

Maĭ întăiŭ noĭ susținem că dacă ne punem din punctul de vedere al luĭ Kant, punct de vedere pe care se pare că-l adoptă d. Lacombe, dacă noĭ nu considerăm timpul ca *scurgîndu-se independent de noĭ*, istoria nu se maĭ prezintă ca o realitate, dar tocmaĭ ca o fantasmagorie a spirituluĭ nostru. Pe urmă să observăm că d. Lacombe definește timpul ca o idee a noastră, o prea mare abstracțiune a lucrurilor *care durează*. Insă, fiind-că *lucrurile* durează, timpul este, în mintea chiar a d-luĭ Lacombe, un element legat *de aceste lucrurĭ*, decĭ obiectiv și nu numaĭ subiectiv; timpul nu este decĭ o simplă idee a noastră.

Dar să examinăm rolul pe care noĭ îl atribuim timpuluĭ și să vedem, dacă în adevăr noĭ îl facem să intervină ca o entitate un *deus ex machina* în modificațiunea fenomenelor. D. Lacombe a citit prea repede cartea noastră, și cum îĭ părea stufoasă, de mult ce a văzut pădurea, n-a văzut arboriĭ ce o compun. Insă, iată cum explicam intervențiunea timpuluĭ în transformarea fenomenelor: „Pămîntul posedă istoria sa. Bine înțeles că el s-a transformat încetul cu încetul, pînă ce a ajuns la forma sa actuală. Timpul a presidat la această transformare și acțiunea forțelor transformătoare s-aŭ exercitat în durată. Aŭ trebuit milioane de anĭ pentru ca *radiarea pămîntuluĭ incandescent către spațiile cereștĭ* să aducă solidificațiunea sa.... *Inundările Niluluĭ*, fapte coexistente, repetate în timp, dădură naștere, prin *depositele* pe care le lăsară, la îmbucătura fluviuluĭ, la formațiunea succesivă a Delteĭ sale. *Diferențele care se accentuează în toate zilele* maĭ mult, prin repetițiunea între indiviziĭ vietuitorĭ, conduc la formarea de speciĭ noue. *Aceleașĭ influențe*, repetate cu oare-care variațiunĭ, contribuesc a forma caracterul popoarelor, a modifica formele graiuluĭ. Repetițiunea *bătăliilor* în cursul unuĭ răsboiŭ, cu toate că deosebite

între ele, conduc la un singur şi acelaş resultat, victoria saŭ înfrîngerea.... Formaţiunea speciilor animale este datorită *repetiţieĭ aceloraşĭ fenomene* la care sunt expuşĭ indiviziĭ viĭ. Acumularea acestor transformărĭ succesive, produce ca resultat transformarea specieĭ.... Există un mare număr de fapte coexistente care se schimbă cu timpul, nu maĭ puţin prin influenţa repetată a aceleaşĭ acţiunĭ, dar chiar *prin cea a altor fapte cu care ele vin în contact*, etc. etc. [1])".

Nicĭ odată deci noĭ nu facem să lucreze timpul ca o entitate asupra transformăreĭ fenomenelor. Acestea din urmă sunt modificate prin acţiunea de *forţe* care lucrează în timp.

Dar trebue făcut o distincţiune importantă, capitală, dacă vraĭ să-ţĭ daĭ seamă de esenţa istorieĭ. Oare-care fapte se repetă necontenit fără schimbărĭ notoriĭ, fie într-un chip simultaneu (sclipirea stelelor, căderea corpurilor şi alte fenomene fizice şi chimice), fie în mersul timpuluĭ (revoluţiunea şi rotaţiunea pămîntuluĭ cu consecinţile sale: mareele, anotimpurile, alternanţa zileĭ şi a nopţeĭ). Aceste fapte n-aŭ absolut nimic istoric, afară decît dacă sa-r putea constata că eraŭ altele în o epocă precedentă şi că s-aŭ schimbat de atuncĭ. Reproducerea unor ast-fel de fapte în cursul timpuluĭ nu constitue de loc o succesiune, ci numaĭ o repetiţiune a aceluiaşĭ fenomen. Iată pentru-ce noĭ nu putem să considerăm, cu Stuart Mill, ca „o uniformitate de succesiune, legea că un corp, mişcat în jurul unuĭ centru de forţă, descrie ariĭ proporţionale cu timpul [2])". Ideea însu-şĭ de *uniformitate de succesiune* este imposibilă de conceput, succesiunea nefiind nicĭ-odată compusă din uniformităţĭ, dar tot-deauna din diferenţĭ. Legea citată de Mill nu constitue de cît vecĭnica reproducţiune a aceleiaşĭ mişcărĭ, decĭ un fenomen de repetiţiune care are loc în timp. Pentru aceeaşĭ raţiune, nu putem să admitem nicĭ calificarea de *uniformitate de succesiune* dată de Mill legilor psichologice, precum legea asociaţiuneĭ de ideĭ, cea a memorieĭ etc.

Aceste fapte de repetiţie formează obiectul ştiinţelor de legĭ. Acelaş fenomen, repetîndu-se la infinit, el devine absolut independent de elementul timpuluĭ, cu toate că el are cîte-odată nevoie

---

1. Principiile fundamentale ale istorieĭ, p. 57.
2. Logique, trad. Peysse, I, p. 367.

de acest element, pentru a putea să se îndeplinească. Dar esenţa faptuluĭ poate fi extrasă prin operaţiunea generalizăreĭ, făcînd cu totul abstracţiune de timp. Acţiunea care produce faptul, dată de o propoziţiune unică, constitue legea de care ascultă producţiunea fenomenuluĭ.

Aceste fapte de repetiţiune nu pot de cît în doue cazurĭ să fie luate în seamă de istorie : maĭ întăĭ, cînd repetiţiunea aceluiaş fapt se încorporează într-un rezultat stabil, cînd ea dă la lumină o formaţiune oare-care. Această formaţiune iea caracterul uneĭ seriĭ succesive formată de rămăşiţele lăsate de repetiţiunea faptelor. Ast-fel se formează deltele fluviilor, speciile animale, caracterele istorice ale popoarelor. Atuncĭ legile după care se produc faptele de repetiţiune, daŭ naştere formaţiunilor istorice : legile care stăpînesc producţiunea vînturilor şi a ploilor, în regiunea equatorială, aduc formaţiunea delteĭ Niluluĭ ; legile biologice, care determină transformarea organelor, contribue a forma speciile noue ; legea psichologică a consolidăreĭ impresiunilor prin repetiţiunea lor, explică formaţiunea caracteruluĭ adînc religios al poporuluĭ spaniol. Al doilea, faptele de repetiţiune pot să devină obiectul uneĭ investigaţiunĭ istorice, cînd e vorba de a reconstitui ast-fel de fapte, existente la o epocă anterioară ; de exemplu, chipul cum Romaniĭ mîncaŭ, se îmbrăcaŭ, se îmbăiaŭ ; care era sistemul finanţelor lor, a instrucţiuneĭ, industrieĭ şi a comerţuluĭ lor. In acest caz, investigaţiunea istorică urmăreşte, ca scop, reconstruirea uneĭ stărĭ sociale dată, compusă din fapte de repetiţiune simultaneă. In ambele cazurĭ, cu toate acestea, faptele de repetiţiune remăn în ele însăşĭ, străine istorieĭ, căcĭ ele nu se modifică de loc în cursul durateĭ, saŭ ele nu sunt studiate din acest punct de vedere.

Ce este un fapt succesiv? Acela care, prin concursul unor influenţĭ diverse, se modifică în timp. Ast-fel sunt peripeţiile unuĭ războiŭ care se schimbă la fie-care moment, pentru a conduce în definitiv la un rezultat final ; artiştiĭ uneĭ şcolĭ care progresază saŭ decade, pentru a ajunge la apogeŭ saŭ pentru a dispărea ; descoperirile în ştiinţĭ care fac să înainteze stăpînirea omuluĭ asupra natureĭ. Se obiectează că şi acestea nu sunt decît repetiţiunĭ, căcĭ deosebitele bătăliĭ sunt fapte asemenea ; artiştiĭ şi savanţiĭ, oamenĭ ce practică aceeaşĭ ocupaţiune. In adevăr, e o repetiţiune, dar o *repetiţiune diferenţiată* care nu reproduce a-

celaş fapt, dar tocmaĭ un fapt diferit, deşi de aceiaşĭ natură. Şi ceea ce este important, cînd se consideră desvoltarea, e tocmaĭ elementul diferenţial; bună-oară că cutare bătălie a avut drept consecinţă cuprinderea cutăruĭ oraş, ocupaţiunea cutăruĭ teritoriŭ, distrugerea armateĭ duşmane; că cutare artist a aplicat un procedeŭ care a împins arta să facă un pas considerabil; că cutare descoperire a pus pe om în stare de a utiliza o nouă forţă a natureĭ, etc. Fie-ce pas făcut înainte saŭ îndărăpt, chiar cînd el ar fi de aceeaşĭ natură ca pasul precedent, se distinge în total de el; nu maĭ este o repetiţiune, în genul rotaţiuneĭ pămîntuluĭ saŭ a alternanţeĭ zileĭ cu noaptea, în care se poate neglija elementul diferenţial (înfăţişarea ceruluĭ, timp frumos saŭ urît), pentru a nu se opri de cît la elementul similar care alcătueşte esenţa fenomenuluĭ.

Faptele considerate în succesiunea lor, fiind deosebite, ele nu maĭ pot fi supuse la operaţiunea generalizaţiuneĭ care nu poate fi aplicată decît elementelor similare, pentru a se extrage legĭ. Faptele succesive nu pot să fie decît înlănţuite în seriile care le leagă între dînsele, pentru a le conduce la un rezultat.

Dar, obiectează d. Lacombe, «nu-ĭ unul din aceste evenimente saŭ din aceste acte omeneştĭ, considerate prin partea difeferenţeĭ, care să nu aibă în acelaş timp o parte, prin care el să se asamene cu alte evenimente saŭ acte coexistente. Sunt lucrurĭ care nu se întîmplă decît o singură dată. Dumnezeul meŭ! da şi noĭ o ştiam poate înainte ca d. Xenopol să fie bine-voit a ne-o spune; ele nu se întîmplă decît o singură dată într-un senz; dar într-un alt senz, din potrivă, aceste lucrurĭ se repetă, şi la o anumită epocă saŭ într-o anumită regiune, se întîmplă în fiecare zi. Nu se întîmplă decît odată ca marele Condé să cîştige la Rocroy o bătălie asupra Spaniolilor, mulţumită unuĭ atac de cavalerie care se execută întocmaĭ pe cutare teren şi în cutare condiţiunĭ. Dar acest atac şi cele-lalte incidente ale acesteĭ bătăliĭ arîrnă de un sistem de înarmare, de tactică, de obiceiurĭ şi moravurĭ războinice, care se regăsesc într-un număr de alte lupte ale epoceĭ. Pentru aceia un militar teorecian va putea foarte bine să apropie Rocroy de o altă bătălie, să le compare pe amîndouă, a scoate deosebirile, dar şi asămănările. Nu se întîmplă de cît odată ca unul numit Racine să facă să se reprezinte în cu

tare zi, pe cutare teatru, o tragedie care are drept titlu Fedra saŭ Andromaca. Dar această piesă a fost concepută şi construită, în oare-care privinţe, după regule, convenţiunĭ de construcţie şi de limbă, care se găsesc şi se arată similare în un mare număr de alte piese, maĭ mult saŭ maĭ puţin coexistente, aşa că un critic literar va putea găsi folosul săŭ şi al nostru, de a compara piesa luĭ Racine cu alte piese. Că în aceste comparaţiunĭ să fie interesant, important de a constata deosebirile, nu zic nu — şi cine ar zice nu? — dar este interesant, important de asemenea de a constata asemănările».

Teoricianul militar al d-luĭ Lacombe, studiind asămănările între obiceiurile războinice, sistemul de înarmare, felul de tactică urmat în bătăliile din timpul luĭ Condé, va face *teorie militară* — istorică dacă vroiţĭ, căcĭ faptele sunt trecute, — dar nu istorie, dacă el nu se va ocupa de *schimbările* intervenite în sistemul războiuluĭ în timpul epoceĭ chiar pe care o studiază. De asemenea este cu criticul d-luĭ Lacombe care va compara factura pieselor de teatru din timpul luĭ Racine; el va face *critica literară,* — istorică dacă poftiţĭ, — dacă el nu se va ocupa cu schimbările care se operaŭ în *această epocă chiar* în compoziţiunea lucrărilor scenice. Un studiŭ istoric, propriŭ zis, nu poate fi conceput, dacă el n-are de obiect schimbarea, desvoltarea.

Este incontestabil că faptele, sociale maĭ ales prezintă două părţĭ investigaţiuneĭ. Partea coexistentă, prin care se ating toate faptele similare ale uneĭ epocĭ şi ale uneĭ regiunĭ oare-care, parte care prezintă însămnătate prin elementele de asemănare — şi partea succesivă *prin care faptele uneĭ epocĭ se ating cu faptele uneĭ alte epocĭ* şi care n-ar putea să prezinte însemnătate decît prin elementele diferenţiale. D. Lacombe confundă aceste două părţĭ într-una singură. El consideră ca istoric, studiul faptelor coexistente ale uneĭ epocĭ oare-care, şi iată pentru ce el obiectează că istoria trebuie să se ocupe şi de elementele similare pe care faptele le prezintă.

Această chestiune este foarte delicată şi trebuie bine precizată. Noĭ am spus maĭ sus, că faptele coexistente saŭ de repetiţiune simultanee pot să devină obiectul uneĭ cercetărĭ istorice, cînd e vorba de a reconstitui ast-feliŭ de fapte care nu maĭ sunt. Dar atuncĭ urmează de la sine că elementul similar va fi acela ce

va precumpeni şi că singura metodă de cercetare (regulele criticeĭ textelor, stabilirea veridică a faptelor trecute) va fi contribuţiunea pe care istoria va aduce-o acestuĭ gen de cercetărĭ. Nimic nu poate însă să justifice extenziunea acestuĭ caz particular la istoria propriŭ zisă care se ocupă cu transformarea evenementelor şi instituţiunilor, şi care deci nu poate să se maĭ sprijine pe elementele similare, pentru a stabili desvoltarea, întru cît această din urmă nu se îndeplineşte de cît prin elementele diferenţiale.

Pentru a rezuma felul nostru de a vedea, cu totul deosebit de cel al d-luĭ Lacombe, noĭ zicem, că îndată ce noĭ îndreptăm spiritul nostru cătră asămănările ce pot să prezinte faptele uneĭ aceleiaşĭ epocĭ, noĭ putem face orĭ-ce, afară de istorie, în adevărata accepţiune a termenuluĭ. Indată ce noĭ studiăm succesiunea faptelor a două saŭ maĭ multe epocĭ care se urmează, trebuie numaĭ decît să luăm în consideraţie elementele deosebite. A te opri şi în acest caz tot la elementele similare, e a distruge caracterul esenţial al istorieĭ, diferenţele ale căror înlănţuire constituie desvoltarea. Elementele similare fiind excluse din studiul istorieĭ, generalizaţiunea, este de asemenea. Nu este decĭ posibilitate de a găsi în istorie legĭ de producţiune a fenomenelor, asemenĭ cu acele pe care pot să le formuleze ştiinţele faptelor de repetiţiune. Istoria nu poate decît să explice rezultatele la care ajung seriile sale, prin expoziţia acestor seriĭ însuşĭ. Decĭ: în ştiinţele faptelor de repetiţiune, predominarea legilor— transversale —; în ştiinţele faptelor succesive, predominarea seriilor — longitudinale.

D. Lacombe zice într-un loc că s-ar părea „că înainte de d. Xenopol, noĭ comiteam cu toţiĭ o stranie greşală; noĭ confundam împreună evenimentele saŭ faptele coexistente şi evenimentele succesive; nicĭ odată n-aş fi crezut-o aceasta de noĭ, şi, trebue chiar s-o mărturisesc, cît despre mine, îmĭ închipuiam a distinge". Noĭ nu am pus nicĭ-odată la îndoială facultatea tuturor acelora care s-aŭ ocupat de noţiunile abstracte de a distinge coexistentul de succesiv. Dar d. Lacombe trebue să ştie cred, că o simplă distincţiune în sensul termenilor nu constitue ştiinţa; că aceasta din urmă cere maĭ întâĭ o definiţiune preciză a noţiunilor împrumutate din limbagiul uzual; apoĭ că, cu mijlocul acestor noţiunĭ, aplicate la realităţile lumeĭ exterioare, ea să tragă toate adevărurile

posibile. Insă, noĭ nu ştim că d. Lacombe nicĭ alt cine-va să fi făcut să joace în istorie la termeniĭ de coexistent şi succesiv rolul pe care noĭ l-am făcut să-l îndeplinească. Pe această distincţiune noĭ am stabilit principiul uneĭ noue clasificaţiunĭ a ştiinţelor, în ştiinţele faptelor de repetiţiune şi ştiinţele faptelor de succesiune; pe baza eĭ, am arătat caracterul ştiinţific al istorieĭ, deşi această disciplină nu se ocupă de general, ci de fenomene individuale; tot pe baza eĭ, am dat adevăratul sens noţiuneĭ de evoluţiue, noţiune care nu ar exista, dacă faptele nu ar face de cît a se repeta necontenit. Pe aceiaşĭ distincţiune încă, no ĭam stabilit că ştiinţele faptelor de repetiţiune pot singure să formuleze legĭ de producţiune ale acestor fenomene, în timp ce ştiinţele faptelor de succesiune nu sunt în stare de-a o face, şi trebue să înlocuiască această facultate, prin aceea de a formula seriĭ; că prevederea şi prezicerea faptelor nu-ĭ cu putinţă de cît în ştiinţile de legĭ, în timp ce ştiinţile de seriĭ pot cel mult să arăte, şi aceasta încă nu cu o certitudine absolută, direcţiunea pe care faptele, în ele însuşĭ necunoscute, vor lua-o în viitor; în sfîrşit că metoda care serveşte a stabili faptele de repetiţiune trebue să fie diferită de ceea ce trebuie să servească a stabili faptele de succesiune. Noĭ am construit decĭ un sistem întreg de ideĭ asupra acesteĭ distincţiunĭ a coexistentuluĭ şi a succesivuluĭ, şi ni se pare că e cu totul altă-ceva de cît a cunoaşte deosebirea de senz care distinge aceste două cuvinte.

* * *

Această chestiune ne conduce nirect la un alt punct al discuţiuneĭ, acela care se rapoartă la legile istorieĭ. Teoria pe care am emis-o despre acest subiect este cu totul nouă; pentru d. Lacombe ea este maĭ degrabă de neînţeles. Să vedem pentru-ce, şi cuĭ trebuie atribuită greşala. Dar înainte de a atinge această întrebare, să examinăm cum d. Lacombe îşĭ închipuie noţiunea de lege. „Ceea ce mă loveşte maĭ întăĭ, zice dînsul, este încă această înclinare a d-luĭ Xenopol de a-şĭ făuri entităţĭ. Aceste ideĭ ale *noastre,* pe care noĭ le exprimăm prin cuvîntul legĭ şi care nu sunt fără *relaţiunĭ cu faptele,* cel puţin cînd ele aŭ oare-care valoare, dar care aŭ fost extrase de noĭ, abstrase din fapte, aceste ideĭ de legĭ, zic, d. Xenopol nu le recunoaşte caracterul subiectiv. El îşĭ în-

chipuie neapărat că ele sunt ceva obiectiv care lucrează cu putere, care în oare-care materie comandă cu putere. Aceste legĭ *se încorporează*, ele *daŭ naştere*, etc. In realitate, pentru mine cel puţin, noĭ numim legĭ propriile noastre constatărĭ a repetiţiunilor, a asămănărilor, statorniciilor natureĭ (natură exterioară saŭ natură omenească); obiectiv nu e nimic decît aceasta: repetiţiunĭ, similitudinĭ, statorniciĭ». După cît se pare, d. Lacombe îşĭ închipuie că ştiinţa şi legile care o alcătuesc nu sunt decît creaţiunĭ ale spirituluĭ omenesc, asemenea religiuneĭ, arteĭ, literatureĭ, vieţeĭ statuluĭ; asemenea încă moravurilor, obiceiurilor, limbagiuluĭ? Noĭ credem contrariul: ştiinţa nu e decît reproducţiunea intelectuală a natureĭ în spirit; e reflectul raţiuneĭ lucrurilor în raţiunea omenească; iată pentru ce, pe cînd ce toate celelalte forme ale gîndireĭ, enumerate maĭ sus, variază de la rasă la rasă, de la popor la popor, ştiinţa singură nu variază; ea este una şi unica. De unde-ĭ vine această universalitate nediscutată? Din faptul că adevărul este de asemenea unic; şi adevărul este ast-feliŭ, fiind-că este imaginea lumeĭ resfrînte de spiritul omenesc. Cum! D. Lacombe pretinde că legile naturale nu lucrează cu putere, nu comandă cu autoritate! Dar în virtutea căruĭ miracol, astronomiĭ ordonă eĭ soareluĭ de a se eclipsa, astrelor de a întra în conjuncţiune, luĭ Venus de a păta discul soareluĭ, oare-căror comete de a veni regulat să înspăimînte grămada inconştientă? Prin ce alt miracol, Leverrier a ordonat el uneĭ planete noue de a-şĭ face întrarea în lumea noastră solară? Cum omul, această fiinţe infimă, acest atom de praf care locueşte pe un alt atom, ar putea el poronci corpurilor cereştĭ, dacă n-ar avea la îndămîna sa cunoştinţa legilor la care aceste corpurĭ sunt supuse [1])?

Forţele şi legile natureĭ departe de a fi entităţĭ, sunt cele maĭ puternice realităţĭ ale universuluĭ; ele sunt care susţin echilibrul săŭ şi constituţiunea sa. Dacă una din aceste forţe saŭ una din aceste legĭ ar înceta acţiunea eĭ, universul s-ar scufunda într-o masă informă. Legile care guvernă fenomenele nu sunt produsul spirituluĭ nostru, ci dinpotrivă natura intimă a universuluĭ pe care spiritul a izbutit să şĭ-o însuşască, după stră-

---

1. Cred necesar de a spune, pentru a înlătura orĭ-ce nouă neînţelegere cu d. Lacombe, că vorbesc la figurat.

dănuinţî neauzite. Pătrunderea secretelor *naturcî obiective*, de către minte, alcătueşte ştiinţa.

După ce am determinat sensul pe care noî îl atribuim termenilor de forţă şi de lege, să căutăm de a face maî limpede concepţiunea noastră a legilor de repetiţiune şi a legilor de succesiune, concepţiune a căreî pretinsă întunecime a fost subliniată de d. Lacombe prin aceste cuvinte: „Dacă nu înţăleg, desigur că e greşala mea“. Cu toate acestea pretutindenî în expunerea noastră, am practicat sistemul de a face să fie urmată speculaţiunea abstractă, de exemple, nu numaî în scopul de a limpezi ideile noastre, dar maî ales în acela de a menţinea tot-deauna contactul gîndireî cu realitatea lucrurilor; căcî nu există pericol maî mare pentru adevăr, decît a lăsa frînele libere gîndireî care se rătăceşte îndată din calea raţiuneî în cîmpurile imaginaţiuneî, şi pretinde a impune concepţiunile sale realităţeî în loc de a le extrage din ea.

D. Lacombe a fost lovit de distincţiunea pe care noî o stabilim între legile abstracte şi legile concrete care stăpînesc faptele; el susţine că orî-ce lege, fiind o abstracţiune a spirituluî nostru, este o formulă abstractă. El nu neagă cu toate acestea că abstracţiunea are maî multe grade, începînd de la primul pas care o ridică deasupra concretuluî, pînă la cel maî îndepărtat. Abstracţiunea decî maî puţin întinsă, posedă un caracter concret, în raport cu o abstracţiune maî întinsă. S-ar putea chiar din acest punct de vedere, să se vorbească de legî abstracte şi de legî concrete, adică de legî maî apropiate saŭ maî îndepărtate de realitatea pe care o stăpînesc.

Dar noî am căutat să stabilim o distincţiune maî preciză maî ştiinţifică, între termeniî de lege abstractă şi de lege concretă. Legea abstractă nu formulează decît chipul de manifestare a acţiuneî uneî forţe naturale, fără ca această forţă să se încorporeze în circumstanţele realităţeî. Cea dintăiŭ nu e decît o formulă abstractă; a doua guvernă manifestarea fenomenelor reale. Ca exemple de legî concrete, să luăm pe următoarele: acea a plutireî: că orî-ce corp ce va deslocui o greutate de licid al căruî volum este inferior volumuluî corpuluî, va pluti pe acest licid; acea a revoluţiuneî astrelor: că ariile descrise de razele vectoare sunt proporţionale cu timpurile; acea a ridicăreî cor-

purilor în aer: că această ascensiune va fi cu atît maĭ repede (în proporţiunĭ matematice), cu cît diferenţa între greutatea aeruluĭ deslocuit şi acea a corpuluĭ va fi maĭ considerabilă. Aceste legĭ sunt concrete, pentru că ele formulează chipul de a se îndeplini a oare-căror fenomene, şi ele se concretizează pentru fiece fapt particular, pînă cînd daŭ formula specială: că cutare corabie va trebui să deslocniască cutare volum de apă pentru a se susţine; că cutare balon se va urca cu cutare iuţală în atmosferă. Iată cum forţele naturale, încorporate în circumstanţele realităţeĭ, daŭ naştere legilor concrete ale producţiuneĭ fenomenelor, precum şi acestor fenomene însu-şĭ. Ca exemplu de lege abstractă, noĭ vom lua legea universală care stăpîneşte cele treĭ legĭ concrete cu care ne-am îndeletnicit, precum şi altele multe încă, anume: legea gravitaţiuneĭ, conţinută în formula absolut abstractă şi neîncorporată în nicĭ un fenomen, că corpurile se atrag în raport direct cu masele şi în raport invers cu patratul distanţelor. Această lege nu formulează decît chipul de a se manifesta *in abstracto* a forţeĭ, fără relaţiune cu nicĭ o realitate. Şi totuşĭ această este legea generală, universală care, încorporată în raportul solidelor şi a licidelor, dă naştere legeĭ plutireĭ; tot această lege generală, universală, încorporată în planete şi soare, dă naştere legeĭ luĭ Kepler, şi tot această lege generală, universală, încorporată în corpurile maĭ uşoare decît aerul şi în acest din urmă fluid, dă formula rîdicăreĭ lor în atmosferă. Ni se pare că deosebirea stabilită de noĭ între legile concrete şi legile abstracte are raţiunea sa de a fi, şi ea s-ar putea regăsi pretutindene, în toate ştiinţele: în mecanică ca şi în chimie, în biologie ca şi în fiziologie.

Această distincţiune între legile abstracte şi legile concrete este importantă maĭ ales pentru a hotărî chestiunea atît de controversată a existenţeĭ saŭ a neexistenţeĭ legilor in istorie, saŭ maĭ degrabă în ştiinţele faptelor succesive.

In acestea din urmă, legile abstracte singure există şi stăpînesc manifestarea forţelor, în timp ce legile concrete de producţiune a fenomenelor sunt înlocuite prin seriile de fapte care se desvoltă una după alta. Şi aceasta are raţiunea sa de a fi. Dacă există legĭ concrete în faptele de repetiţiune, aceasta provine din faptul că nu numaĭ forţa, dar şi elementele materiale saŭ inte-

lectuale prin care această forţă se manifestă — ceea ce numim circumstanţe — aŭ un caracter general. Nu numaĭ forţa gravitaţiuneĭ lucrează într-un chip proporţional cu masele şi invers proporţional cu patratul distanţelor, dar încă—de exemplu pentru legea plutireĭ—raportul între densitatea liciduluĭ şi a soliduluĭ poate să fie tot-dea-una reprezentat prin o formulă unică; tot aşa cu volumul liciduluĭ deslocuit în raport cu corpul scufundat. Cu totul alt-feliŭ este în faptele de succesiune. Acestea din urmă sunt de asemenea împinse la lumină de o forţă; dar circumstanţele prin care ea trece, pentru a se încorpora în fapte, se schimbă la fie-ce moment; ele nu maĭ aŭ caracterul general în comun cu forţa. Faptele fiind diferite, legea producţiuneĭ lor devine imposibilă de formulat, şi nu se maĭ poate decît a se urma desvoltarea succesiuneĭ în seria în care ea se încorporează. Să luăm ca exemplu una dintre legile abstracte care stăpînesc forţa evoluţiuneĭ: că în tot-dea-una evoluţiunea se îndeplineşte prin elementele superioare, pentru om cu repercutare de influenţă asupra elementelor inferioare ale societăţeĭ. Această lege abstractă stăpîneşte orĭ-ce succesiune; pretutindenĭ evoluţiunea se va îndeplini în acest chip. Legea este decĭ evidentă: dar este o lege care nu stăpîneşte decît chipul de manifestare al forţeĭ. Elementele materiale saŭ intelectuale prin care forţa trebuie să treacă, nu maĭ sunt elemente similare, ci din protivă elemente diferenţiale care se produc unul după altul. Faptele fiind deosebite, nu se maĭ poate formula legea lor de producţiune; fie-care succesiune dă naştere uneĭ seriĭ unice şi particulare care nu se repetă nicĭ odată sub o formă identică, nicĭ paralel nicĭ succesiv, în regiunĭ saŭ la epocĭ diferite.

Asemenea toate legile reale, care aŭ fost formulate pentru istorie, sunt numaĭ legĭ abstracte, care nu stăpînesc de cît manifestarea forţelor istorice. Nu vroim să citäm de cît treĭ care aŭ fost formulate de curînd de un autor italian [1]). Aceste legĭ s-ar raporta la causele de decadenţă ale popoarelor: 1) legea parasitismuluĭ social; 2) ereditatea caracterelor psihice; şi, 3) dominaţiunea saŭ infiltraţiunea de elemente străine care silesc pe vechiĭ

1. *Les facteurs de l'évolution des peuples* par le Dr. Auguste Matteuzzi, tradusă din italieneşte de d-şoara J. Gatti de Gamond. Paris şi Bruxella, 1900.

locuitorĭ, de a se adapta la o evoluţiune contrară cu propriile lor tendinţĭ. Aceste legĭ nu expun nicĭ nu explică decadenţa cutăruĭ saŭ cutăruĭ popor. Ele daŭ o formulă abstractă a cauzelor de decadenţă, formulă care trebue cercetată şi aplicată în fie-care caz dat într-un chip deosebit, conform cu faptele. Acestea nu sunt de cît legĭ absolut abstracte, care nu pot să dee seamă de desvoltarea succesiuneĭ istorice.

Partizaniĭ legilor în istorie, sociologiĭ maĭ ales (d. Lacombe este unul), aŭ observat doar imposibilitatea de a formula legĭ pentru faptele care se urmează şi sunt deosebite. De aceea eĭ aŭ şi fost conduşĭ a închipui un sistem de legĭ *sui generis*, pentru fenomenele sociale de caracter succesiv, legĭ care nu sunt nicĭ legĭ de repetiţiune, nicĭ seriĭ de succesiune, ci un mixtum-compositum care împărtăşeşte ambele caractere de-odată. Eĭ aŭ căutat să descopere acelaş mod de succesiune a oare-căror fenomene la diferite popoare, triburĭ saŭ rase şi, generalisînd acest mod de succesiune, eĭ aŭ creat pretinsele legĭ sociologice. Aceste legĭ sunt decĭ productul unor abstracţiunĭ culese asupra unor seriĭ de fenomene. Autorul care formulează teoretic acest chip de a vedea, ce alţiĭ nu fac de cît să-l aplice, d. Lamprecht, zice că «se poate să se reducă seriile de fapte paralele, prin isolarea elementelor lor, la un conţinut identic şi să se considere acest conţinut ca esenţa acestor seriĭ. E absolut acelaş procedeŭ al gîndireĭ ştiinţifice, ca şi acel aplicat în ştiinţele naturale [1])».

Şi tocmaĭ, fiind-că e acelaş procedeŭ ca şi în ştiinţele naturale (d. Lamprecht înţelege prin aceste, ştiinţele faptelor de repetiţiune), acest procedeŭ nu valorează nimic. El vrea să aplice ştiinţelor faptelor de succesiune principiile ştiinţilor faptelor de repetiţiune, între care este o deosebire ca între cer şi pămînt [2]).

---

1. *Was ist Kulturgeschichte*, în *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 1896—97, p. 82. Comp. *Principes fondamentaux de l'histoire*, p. 210.

2. Pentru a păstra o unitate în răspunsul nostru, noĭ n-am atins de cît chestiunea faptelor de repetiţie şi a faptelor de succesiune cu consecinţile sale. Noĭ ne reservăm plăcerea de a reveni asupra celor-lalte observaţiunĭ ale d-luĭ Lacombe, concernînd capitole maĭ speciale ale cărţeĭ noastre, pe altă-dată. De altminterĭ d. Lacombe el însuşĭ a făgăduit de a discuta oare-care chestiunĭ pe care le-am atins în cartea mea şi de care el n-a putut să se

Noĭ am arătat destul de pe larg şi cu toate amănuntele trebuincioase, în capitolul nostru asupra *Legilor sociologice,* neputinţa logică şi de fapt a uneĭ asemene concepţiunĭ, şi cît timp demonstrarea noastră nu va fi răsturnată, noĭ socotim că orĭ-ce încercare de a formula legĭ istorice, prin generalizarea de seriĭ diferite, este o întreprindere zădarnică.

II.

Rasa şi Mediu

Istoria nu este pentru noĭ de cît o parte din evoluţie, şi în special evoluţia spirituluĭ omenesc. Ea nu-ĭ de cît o urmare a evoluţieĭ materieĭ, brută la început, organică pe urmă. E drept că această evoluţie nu este continuă; că prezintă două golurĭ[1]), care n-aŭ fost încă umplute: acel care despărţeşte materia brută de materia organică şi cel care desparte omul de animalitate (noĭ nu spunem viaţa materială de viaţa intelectuală), fiind cunoscut îndeajuns că între aceste două perioade de evoluţie se poate foarte bine stabili o continuitate, presupuind bine înţeles că se încuviinţază şi animalelor crîmpee de inteligenţă; căcĭ viaţa nu va putea fi închipuită fără de aceasta. Diferenţa radicală nu începe de cît cu spiritul omenesc care se deosebeşte de spiritul animal, prin putinţa perfecţionăreĭ sale, întrebuinţarea instrumentelor şi darul vorbireĭ. Sub aceste treĭ raporturĭ, omul cel maĭ inferior lasă animalul cel maĭ sus clasificat, la o distanţă nemăsurată în urma luĭ.

Cu toate aceste golurĭ care poate vor fi umplute într-o zi, nu e maĭ puţin adevărat că formele existenţeĭ universale, aŭ urmat un

---

ocupe acum. Nădăjduesc că ne vom întîlni de maĭ multe-orĭ—eram să zic cu sabia în mînă—pentru a desbate chestiunĭ care nu pot de cît să intereseze pe cetitoriĭ Revisteĭ. A se vedea de asemenea articolul nostru: *Les sciences naturelles et l'histoire* apărut în *Revue philosophique a d-luĭ Ribot* numărul din 1 Octombrie anul curent.

1. Alber Dufourq în darea de samă asupra lucrăreĭ noastre: Les Principes fondamentaux de l'Histoire. *Bulletin critique,* 15 Julie 1900.

mers ascendent, plecînd de la nebuloasa care a dat naştere planeteĭ noastre, pînă la strălucitoare civilizaţie ce ne încunjură astă-zĭ. Noĭ am atribuit această progresiune continuă, *putereĭ* evoluţieĭ. D. Lacombe spune: „că inventînd puterea evoluţionistă, noĭ credem în deşert de a fi pus mîna pe o mare şi adîncă idee; că acest fel de marĭ ideĭ nu sunt de cît marĭ aparenţe". Insă schimbarea continuă a formelor, de la omogen la eterogen, de la simplu la compus, este tocmaĭ efectul uneĭ puterĭ lăuntrice care sileşte natura a se schimba la nesfîrşit. Naturaliştiĭ îşĭ daŭ zădarnic truda a explica perfecţionarea fiinţelor numaĭ prin singura luptă pentru viaţă; căcĭ, dacă eĭ admit, că un individ maĭ bine înzestrat stăpîneşte cu mult maĭ uşor mediul în care trăeşte şi unde în curînd el se întocmeşte noĭ ne întrebăm: cuĭ trebue să însuşim ivirea, la acest individ, a calităţilor ce lipsesc celorlalţĭ? Noĭ gîndim că e tocmaĭ puterea de evoluţie care-l înzestrează maĭ bine, pentru a face să înainteze formele vieţeĭ în calea progresuluĭ. Evoluţia este deci puterea care preşede perfecţionăreĭ. Dacă nu vom admite această putere ca motor, tot progresul rămîne o enigmă.

Insă d. Lacombe crede că: „ipoteza evoluţieĭ nu a fost făcută nicĭ pentru istorie, nicĭ în vederea eĭ". El uită decĭ că evoluţia aparţine atît de bine istorieĭ, că ea nu-ĭ, la dreptul vorbind, de cît principiul istorieĭ aplicat natureĭ materiale, ceea ce a fost,—s-o însemnăm în treacăt—cel maĭ mare triumf al disciplineĭ noastre şi cel maĭ frumos titlu al sĕŭ, la demnitatea de ştiinţă. D. Lacombe are buna voinţă de a observa că „noĭ, un istoric al vecheĭ şcolĭ diplomatice şi politice—*auzind vorbindu-se* de teoriĭ nouĕ, suntem obsedaţĭ de ideea de-a introduce aceste teoriĭ şi in istorie". Dacă d. Lacombe ar fi cetit bine capitolul nostru asupra „Evoluţieĭ în istorie", ar fi putut vedea că înţelegem istoria ca o parte din această evoluţie, şi că decĭ această ideie face la noĭ parte integrantă din concepţia istorieĭ, istoria bine înţeles considerată drept desvoltare, şi nu ca o repetiţie a aceloraşĭ fenomene, cum o consideră d. Lacombe, pentru plăcerea de a face o ştiinţă după placul sĕŭ.

D. Lacombe se maĭ miră încă de a ne vedea afirmînd că transformările mediuluĭ exterior s-aŭ oprit îndată după ivirea omuluĭ alb, expresia supremă a organismelor pe pămînt. „Se pare, ascultînd pe D. X..... că apariţia omuluĭ a fost cauza opriret transformăreĭ mediuluĭ". Nu ştim ce a putut autoriza pe d. Lacombe a ne îm-

prumuta asemenea enormităţĭ. Din potrivă, noĭ am exprimat destul de limpede ideile noastre asupra acesteĭ însemnate chestiunĭ: „Cele din urmă transformărĭ ale formelor materiale, atît ale materieĭ organice, cît şi ale vieţeĭ, se îndeplinesc paralel cu cele dintăiŭ licărirĭ ale spiritul în crierul omenesc. Omul este netăgăduit contimpuran epoceĭ quaternare, şi nu s-a perdut încă nădejdea de a-l găsi chiar maĭ sus, în epoca terţiară. El a trecut decĭ prin marĭ schimbărĭ, cum d. ex. perioada glaciară, şi el a văzut dispărînd un mare număr de organisme viĭ care nu puteaŭ suferi schimbările intervenite în condiţiunile existenţeĭ. Ne pare decĭ foarte firesc, ca omul să fi suferit asemenea, adîncĭ schimbărĭ în organismul sĕŭ, atît exterior cît şi interior. Iată de ce noĭ credem că rasele omeneştĭ s-aŭ succedat pe pămînt din ce în ce maĭ perfecte; că ele aŭ început prin tipul negru, pentru a trece la cel galbăn şi de aci la cel alb, expresie supremă a omenireĭ. Citam, în sprijinul feluluĭ nostru de-a vedea, pe acel al domnilor Bagehot, Bresson şi Mongeolle, îndreptînd gîndirea d-luĭ Bresson, care spune: „că îndată ce omul a apărut pe pămînt, condiţiile mediuluĭ cîştigară o fixitate care permitea speciilor de a trăi şi de a se reproduce în aceleaşĭ locurĭ". Această idee că fixitatea mediuluĭ a pus un sfîrşit transformăreĭ organizmelor nu e decĭ o idee inventată de noĭ; ea n-a fost modificată de cît în sensul că oprirea transformărilor mediuluĭ exterior corespunde ivireĭ raseĭ albe, şi meritul nostru nu e cu acel de a-ĭ fi dat lumina zileĭ, ci acela de o fi întrunit, prin o legătură logică, cu toate ideile noastre şi de a fi construit ast-feliŭ un sistem armonic de gîndirĭ asupra natureĭ istorieĭ. Am urmat ca regulă neschimbată în lucrarea noastră, de a lua în consideraţie asupra fie-căruĭ punct, ceea ce aŭ gîndit înaintea noastră alte spirite, şi de a nu ne încrede numaĭ în singurele noastre propriĭ puterĭ; căcĭ, în zilele noastre, nu se maĭ poate gîndi într-un mod singuratic; munca ştiinţifică a luat un caracter colectiv; descoperirea adevăruluĭ nu e rezervată cîtor-va naturĭ privilegiate; ea este produsul încordăreĭ a numeroşĭ savanţĭ care, toţĭ la un loc şi ajutorîndu-se uniĭ pe alţiĭ, contribue a-l face să strălucească în ochiĭ omenireĭ. Ştiinţa, pentru a zice ast-feliŭ s-a democratizat ca toate cele-l-alte forme ale vieţeĭ. In timpul în care trăim, nu se maĭ pot scoate adevărurĭ numaĭ din fondurile propriĭ şi a se rezema numaĭ pe propriile cercetărĭ. Trebue neapărat cunoscut ceea ce aŭ gîndit, ceea ce aŭ des-

coperit ceilalţĭ căutătorĭ în fie-care ramură de cunoştinţĭ omeneştĭ, fie pentru a le îndepărta, fie pentru a le adopta, în părţile în care ele par a fi atins adevărul" *(Principiile fundamentale* p. 1).

D. Paul Lacombe are asupra acestuĭ punct alte ideĭ: el consideră cartea mea ca *stufoasă*, de sigur tocmaĭ din cauza acesteĭ continue referenţĭ la gîndirile altora. E de netăgăduit că e mult maĭ uşor de a scrie cărţĭ frumoase asupra ştiinţeĭ istorieĭ, fără a ne îngriji de ce a gîndit în această privinţă şi alţiĭ înainte de noĭ; se poate chiar ca o aşa scriere să fie mult maĭ uşor de cetit, gîndirea eşind în o singură aruncătură din spiritul care o făureşte; însă noĭ ne temem cu drept cuvînt pentru adevăr, cînd se lasă gîndirea individuală să se înalţă ca balonul umflat de gaz, fără a-l reţine în drumul luĭ ameţitor, prin greutatea bine-făcătoare a gîndireĭ celorlalţĭ.

Dar să ne întoarcem la chestiune. D. Lacombe care întrebuinţează mult ironia ca argument ştiinţific, urmează: „Puterea evoluţionistă a creat se pare la început omul negru şi omul galbăn, şi ea a urmat încă tot ast-feliŭ a transforma mediurile; însă numaĭ după ce obţinu omul alb ea îşĭ opri transformarea mediuluĭ". D. Lacombe rezumă foarte bine gîndirea noastră; însă noĭ nu găsim nimic de schimbat încă, şi maĭ cu seamă absolut nimic care ar putea să se plece ironieĭ. Căcĭ în fine e evident că este o rasă neagră, o rasă galbănă şi o rasă albă, rase care nu se maĭ pot produce astă-zĭ, care sunt neschimbate şi nereductibile, modificabile numaĭ prin procedeul fiziologic al încrucişăreĭ. Cum să se explice prezenţa acestor rase pe pămînt, dacă nu printr-o putere care le-a dat naştere şi care nu maĭ lucrează în zilele noastre? Paleontologia nu ne arată şi ea un asemenea număr de organisme transformate saŭ dispărute, ca urmare a schimbărilor intervenite în constituţia mediurilor pămînteştĭ, schimbărĭ constatate prin urmele neşterse ce le-aŭ lăsat în scoarţa planeteĭ noastre? Însă această aplecare a mediuluĭ de a se transforma neîncetat pînă la o epocă oarecare, cuĭ poate fi ea atribuită, dacă nu înboldireĭ putereĭ evoluţioniste? şi dacă aceste transformărĭ aŭ de efect a face să se modifice şi chiar să dispară organisme animale, cum să nu se admită că tot ele sunt acelea care aŭ avut de efect modificările structureĭ corpuluĭ şi a constituţieĭ spirituluĭ omenesc? Dar d. Lacombe doreşte cu orĭ-ce preţ ca noĭ să dovedim aceste propoziţiĭ. Însă, cele ce am făcut nu sunt propoziţiĭ, ci simple ipoteze, şi o ipoteză nu poa-

te fi probată; ea poate numaĭ a fi susţinută de raţionament, însă dacă nu se va admite şi ipoteza drept mijloc de cercetare ştiinţifică, cîte-va ştiinţĭ, ca geologia, medicina, ar trebui aruncate din domeniul adevăruluĭ.

Dar d. Lacombe neagă chiar existenţa raselor şi a popoarelor. Pentru d-luĭ aceste noţiunĭ n-aŭ nicĭ un substrat adevărat care să le corespundă. Ele sunt numaĭ nişte „entităţĭ ale spirituluĭ nostru; realitatea e individul".

Noĭ vom examina maĭ jos cum se acordă această concepţie, a căreia apostol se face d. Lacombe. Pentru moment, noĭ nu vroim a ne ocupa de cît de chestiunea dacă rasele şi popoarele sunt entităţĭ create de spiritul nostru, saŭ chiar realităţĭ ale însuşĭ natureĭ. D. Lacombe reduce totul la înrîurirea mediuluĭ. Dacă el admite oare-care comunitate de ideĭ, de sentimente de obiceiurĭ între indiviziĭ ce aparţin aceluiaşĭ popor, el nu le admite de cît ca rezultat al înrîurireĭ aceluiaşĭ mediŭ, dînd acestuĭ termen toată extensiunea ce cuprinde. D. Lacombe nu admite, ca înrîurire a geniuluĭ uneĭ rase saŭ al unuĭ popor, de cît reliquatul care va rămînea neexplicat prin aşăzăminte, prin mediŭ. D. Lacombe neagă existenţa unuĭ geniŭ francez, englez, german. El cere să i se arăte „între poporul francez şi englez, consideraţĭ ca marĭ indivizĭ, o diferenţă oare-care, avînd o însemnàtate egală celeĭ ce există între Francezul feroce şi Francezul devotat, între cutare brută şi tare geniŭ de asemenea francez". Şi ar fi tot ast-feliŭ, dacă s-ar întreba pe d. Lacombe dacă găseşte o deosebire între Chinejĭ saŭ Botocudos şi Francezĭ. El va răspunde, saŭ *ar trebui să răspundă dacă vrea să rămîie consecvent cu d-luĭ însuşĭ*, că dacă aceste popoare sunt deosebite, cauza e în mediul fizic şi intelectual în sînul căruia ele aŭ trăit; în aşezămintele care s-aŭ desfăşurat la eĭ şi care le-aŭ imprimat ideile, sentimentele, obiceiurile ce prezintă astă-zĭ.

Iată pentru ce noĭ ne mirăm mult că d. Lacombe respinge concluziile logice—absolut logice—ce noĭ le-am tras din teoria d-sale, cînd spuneam că: „d. Lacombe gîndeşte că Chinejiĭ, puşĭ în acelaş mediu unde aŭ trăit Greciĭ, ar fi dat naştere la aceiaşĭ civilizaţie şi că Franţa, locuită de Negri, ar fi prezentat astă-zĭ întocmaĭ acelaşĭ grad de cultură". Insă dacă d. Lacombe admite ca principiŭ, că orĭ-ce popor e o entitate a spirituluĭ nostru, că orĭ-ce rasă e maĭ mult o entitate, şi că realitatea e individul, şi dacă ad-

mite între altele, că aceştĭ indivizĭ sunt determinaţĭ în desvoltarea lor de mediul ce îĭ încunjoară, îmĭ pare că paradoxul dinaintea căruia se retrage d. Lacombe, este consecvenţa logică a gîndirĭĭ sale. D. Lacombe simte îndestul de bine absurditatea uneĭ asemenea concluziunĭ ; însă ce devin atuncĭ presiunele sale?

D. Lacombe, pare a nu-şĭ da samă de un lucru; de acela, că sunt două felurĭ de mediurĭ: mediul fizic, asupra căruia omul nu poate înrîuri de cît foarte puţin, şi care condiţionează deosebirea popoarelor, şi mediul intelectual, care înrîureşte asupra acesteĭ deosebirĭ şi este unul din principaliĭ agenţĭ aĭ desvoltăreĭ. Insă acest mediŭ intelectual de cine este el creat?

Este invederat, că spiritul şi geniul raseĭ unuĭ popor sunt acele care i-aŭ dat naştere, şi că odată constituit, el lucrează la rindu-ĭ asupra spirituluĭ şi geniuluĭ, pentru a le întări ; căcĭ în fine, dacă Greciĭ aŭ desvoltat artele plastice, filosofia, poezia epică şi dramatică, nu aŭ fost aşezămintele care i-aŭ îmboldit a o face, ci numaĭ cît *aplecările înnăscute* ale spirituluĭ lor care i-aŭ silit, fără de voia lor, a sculpta, a inventa admirabila coloană, a crea teatrul.

E adevărat, că odată realizate aceste creaţiunĭ, ele aŭ influenţat asupra creaţiunilor ulterioare, aducînd continua lor perfecţionare. Insă cea dintăĭ mişcare, care aŭ îmboldit pe Grecĭ spre aceste producţiunĭ ale spirituluĭ lor, prima ciocnire nervoasă care făcu ca mîna lor să apuce dalta, limba lor să răsune în versurĭ, trebuia *să vină din năuntru lor*, *din constituţia intimă a euluĭ lor*, şi nu de la mediŭ saŭ de la aşăzăminte, care şi ele însuşĭ n-aŭ fost decît rezultatul ciocnirilor nervoase, îngrămădite în creaţiunĭ stătătoare. Şi dacă d. Lacombe va obiecta că frumoasa formă a corpuluĭ lor, a fost aceea ce a atras pe Grecĭ către sculptură, decĭ tot o înrîurire a mediuluĭ exterior, noĭ îl vom întreba dacă această frumoasă formă ar fi fost îndestulătoare ea singură să determine năzuinţa de a-o reproduce prin peatră ; în fine dacă frumuseţa corpuluĭ grec nu era o calitate a raseĭ greceştĭ şi dacă crede că Negriĭ înlocuind pe Grecĭ în ţara lor, ar fi putut da naştere sculptureĭ clasice?

D. Lacombe se ridică contra caracteristiceĭ spirituluĭ francez ce noĭ am formulat-o după Taine. El întreabă: „Oare în ce cunoaşteţĭ D-voastră, spiritul muşcător şi gîndul limpede al Galilor? Care sunt documentele care ne certifică acest spirit? De oare-ce spiritul muşcător al Galilor se ridică pînă la mediul care formează calităţile

nereductibile, ar fi de mare interes a şti puţin, căror întîmplări particulare ale acestuĭ mediŭ a fost datorită producţiunea spirituluĭ muşcător? Această teorie recheamă o mulţime de alte observaţiunĭ. D. ex.: ar fi locul de a se întreba, de unde vine că sunt în afară de Englitera caractere tot aşa de recĭ, tot aşa de nepăsătoare cum pot fi în mijlociŭ Englejiĭ; căcĭ aceasta se găseşte; de unde vine că sunt în afară de Franţa spirite limpezĭ şi chiar spirite vesele, muşcătoare şi satirice; tot aşa după cum de sigur sunt Englejĭ neflegmaticĭ şi Francezĭ aĭ căror spirit nu e nicĭ muşcător, nicĭ măcar limpede. Explicaţia aceasta este o contraprobă pe care d. Xenopol trebue să o primească, dacă vrea a ne face încrezătorĭ în teoria D-sale".

Dar d. Lacombe se însărcinează d-luĭ singur să ne dee explicaţia contraprobeĭ sale, şi o dă tot în sensul nostru; căcĭ mărturiseşte d-luĭ singur că *mijlocia caracteruluĭ englez e nepăsarea* şi că la alte popoare *nepăsarea, este excepţia* (aceasta se găseşte spune d-luĭ). Pentru a judeca caracterul unuĭ popor trebue de luat în tot deauna mijlocia; trebue examinat înfăţişarea generală a producţiunilor spirituluĭ săŭ, şi nu excepţiile care pot fi datorite unor împrejurărĭ particulare. D. Lacombe nu vede nicĭ o deosebire între caracterul spirituluĭ francez şi acel al spirituluĭ german saŭ englez? Imĭ pare că ar fi o muncă zădarnică de a vrea să-ĭ demonstrez aceasta, căcĭ ar fi să-ĭ explic d-sale personal, ceea ce o întreagă lume admite, după cum toată lumea trebue să convină că e ziua cînd luceşte soarele şi noapte cînd stelele îl înlocuesc pe tărie. Cît priveşte de a-l convinge, aceasta ar fi o muncă perdută, căcĭ e demonstrat că cine-va se agaţă maĭ mult de paradoxele luĭ de cît de adevăr! Nicĭ nu maĭ e de lipsă să spunem că nu trebue exagerat şi atribuit, fără alte cercetărĭ, orĭ-ce fenomen al vieţeĭ unuĭ popor, înrîurireĭ raseĭ. De ex., a explica prin aceasta, caracterul religios al poporuluĭ spaniol, ar fi cu totul falş. Acest caracter religios a fost efectul mediuluĭ, în care poporul spaniol a trăit; el i-a fost strecurat cu încetul şi picătură cu picătură, prin lupta luĭ seculară contra Maurilor, şi rasa nu a avut nimic de făcut în această manifestare atît de caracteristică a acesteĭ părţĭ a vieţeĭ sale sufleteştĭ. De aceea am stabilit o deosebire între calităţile înnăscute datorite raseĭ şi caracterul istoric al unuĭ popor, rezultatul condiţiunilor în care el a trăit şi al reacţiuneĭ pe care aceste condiţiunĭ le-aŭ exercitat asupra

calităţilor sale naturale. D. Lacombe observă că: „deosebind alăturea de rasă, un caracter naţional, care vine din condiţiunĭ istorice, se încurcă încă şi maĭ mult lucrurile“. Insă dacă lucrurile omeneştĭ sunt încurcate, dacă fiinţa omenească este enigma cea maĭ grea de deslegat din natură, e greşala noastră? Saŭ se crede că e maĭ bine a se simplifica adevărul? Ce ar zice d. Lacombe dacă fiind membrul unuĭ juriŭ, s-ar aduce în faţa bareĭ justiţieĭ un criminal, al căruĭ crimă ar fi explicată, maĭ cu seamă prin stricata societate în care el a trăit? D. Lacombe va fi bine înţeles nevoit ca să admită că cel maĭ însemnat mobil al crimeĭ a fost educaţiunea primită de individ. Dacă, din potrivă, i-se va arăta că, de şi avînd o educaţie din cele maĭ îngrijite şi maĭ corecte, individul a făptuit crima, din cauza instinctelor sale sîngeroase, va fi nevoit a admite că mobilul crimeĭ a fost determinat de constituţia intimă a orgănizmuluĭ săŭ fizic şi intelectual, şi ceea ce va fi adevărat despre un individ, va fi deasemenea despre un popor saŭ o rasă. Dar d. Lacombe admite d-luĭ însuşĭ calităţile înăscute pentru individ şi spune în lucrarea sa, *Istoria considerată ca ştiinţă* (p. 313 şi 316), că „tot. omul considerat dintr-un anume punct de vedere, e unic, şi dacă străiniĭ nu aŭ un Molière, noĭ nu avem de cît unul“. Insă noĭ observam în *Principiile fundamentale* (p. 73), că ar fi contradictoriu de „a se susţinea în acelaş timp o complexiune particulară a spirituluĭ pentru fie-care individ şi de a-o nega pentru popoare. D. Lacombe nu poate tăgădui că fie-care rasă de cînĭ, fie-care varietate chiar, aŭ însuşirĭ deosebite; că prepelicariĭ, şoricariĭ, copoiĭ, bocşiĭ nu se deosebesc în aplecările lor din cauza mediuluĭ saŭ a *aşezemintelor* în sînul cărora eĭ trăesc, ci numaĭ ca urmare a complexiuneĭ lor organice particulare. Insă, de ce să se nege oamenilor, aĭ căror organismu mult maĭ complicat, e mult maĭ în stare a da naştere la compuşĭ diferiţĭ, ceea ce nu e de tăgăduit pentru animale? Relativ la această discuţie, noĭ observăm: „că un individ nu e de cît o rasă individualizată, pe cînd o rasă nu e de cît un individ generalizat“. D. Lacombe se preface aicĭ că nu înţălege această gîndire; „îşĭ perde cumpătul în adîncimile eĭ“! E un mod foarte uşor de a scăpa de răspuns, acolo unde nu poţĭ da unul. Este învederat că d. Lacombe va putea cu greutate să pue în acord cele două propoziţiĭ ale sale, cînd pe de-o parte admite că străiniĭ nu aŭ avut nicĭ un Molière şi că Franţa nu a avut de cît unul, iar pe de alta

neagă existența particulară a poporului francez, a căruia expresie supremă e tocmai acest Molière *unic*.

D. Lacombe nu înțelege încă „pentru ce mediul, în cea dintîiŭ epocă a putut făuri organisme atît de puternice, încît aŭ rămas ireductibile, și pentru ce în a doua epocă, mediul nu mai are puterea de a modifica organismele într-un mod radical. Evident este mediu și mediu ; însă tocmai ceea ce aș dori, e ca să ni se explice *din fir în fir* de unde provine neasemănata putere a celui dintîiŭ mediu și neputința relativă a celui de al doilea". Intru atît pe cît este posibil a o face — avînd în vedere știința — am dat explicațiunea, cînd am zis „*că speciile* animale care *în timpul epocei schimbărilor arătate ale mediului încunjurător*, eraŭ tot atît de puțin stătătoare ca acest din urmă, luară în acelaș timp cu el, un caracter constant" sprijinîndu-mĕ pe autoritatea lui Lanessan „*Le Transformisme*; (a se vedea *Principiile Fundamentale* p. 103). După cum se pare, d. Lacombe vrea să cunoască acel *pentru-ce* al acestei corelațiuni care nu-i la urma urmei de cît constatarea unui fapt. Noi ne mărturisim a nu fi în stare să-l formulăm. Dar, fiind o chestiune care atinge cauzele finale, noi ne mîngăem cu ideea, că nimine în lumea nu va putea s-o facă. Insă este oare înțălept, a nu admite faptele, dacă nu cunoaștem cauzele? Dacă ar fi ast-feliŭ, științele ar aduce o destul de mică contribuție la descoperirea adevărului; căci sunt un numĕr nemărginit de fapte foarte bine constatate, ale căror cauze nu se cunosc.

* * *

Dar să cercetăm acuma chestiunea atinsă mai sus, relativă la concepția științifică, după d. Lacombe, pentru a vedea dacă afirmarea sa, că individul este singurul element real al existenței, se acordă cu ideile pe care d-lui le împărtășește asupra firei cunoștiinței științifice? In lucrarea sa asupra *Istoriei luată drept știință* (prefața) spune: „Nu se va putea ajunge la întruparea istoriei-știință, de cît micșurînd și legînd numărul și massa prea mare a fenomenelor adunate în spirit, și această legătură nu poate fi de cît *o generalizare științifică*". In altă parte, d-lui opune această cunoștință științifică saŭ universală, cunoștiinței empirice a realităței (Ibid. p. 2); d-lui lămurește mai bine încă gîndirea sa, cînd mai adaogă că „*individualul nu-i în putință de a deveni o cauză*" (p. 12).

In acelaş timp tot d. Lacombe este acela care ne spune că popoarele şi rasele sunt entităţi; că legile nu sunt de cît ideĭ ale noastre cu un caracter cu totul subiectiv; că în realitatea lucrurilor nu sunt de cît indivizĭ, repetiţiĭ, asemănărĭ, stăruinţĭ. Cum pot a se potrivi asemenea părerĭ care samănă a fi, lucru curios, bine înrădăcinate în spiritul d-luĭ Lacombe, de oare-ce le repetă adese-orĭ, atît pe unele cît şi pe altele? Sau nu sunt, în lumea reală, de cît indivizĭ şi fenomene individuale, şi atuncĭ ştiinţa, care nu-ĭ la urma urmeĭ de cît reflecţia acesteĭ realităţĭ în spiritul nostru, trebue să se mărginească numaĭ la noţiunĭ individuale; saŭ ştiinţa trebuind să fie intrupată din generalităţĭ, elementele care le procură spirituluĭ trebue să se găsească în însuşĭ această realitate, şi atuncĭ popoarele, rasele şi legile nu maĭ sunt de loc entităţĭ, ideĭ ale noastre, ci elemente în adevăr reale, pe care inteligenţa noastră le răsfrînge în oglinda sa. S-ar putea închipui încă o a treia posibilitate, aceea că realitatea nu prezintă de cît elemente individuale şi că generalităţile ştiinţeĭ n-aŭ fost de cît întrupărĭ ale spirituluĭ nostru, concepţiĭ închipuite, destinate a ne desfăta la acelaş grad, însă într-un alt chip, de cît producţiunile poezieĭ. Nu ştiŭ dacă d. Lacombe va alege această a treia alternativă care ar răpi ştiinţeĭ toată puternica sa înrîurire asupra acesteĭ realităţĭ din care ea însăşĭ este scoasă. Adecă vroim a spune, că această înrîurire va fi răpită ştiinţeĭ în părerea d-luĭ Lacombe, căcĭ, din fericire pentru omenire, ştiinţa este cum am definit-o, reflexul adevăruluĭ lucrurilor în gîndirea omenească, şi generalităţile pe care ea le scoate din realitate sunt tot atît de adevărat abjective, tot atît de reale, ca şi indiviziĭ prin mijlocirea cărora ele se manifestă.

D. Lacombe e în fond un istoric de oare-ce consideră toate elementele existenteĭ din puntul de vedere individual. D-luĭ exagerează chiar lucrurile, întinzînd această concepţie individualistă şi în cîmpul ştiinţelor de repetiţie care nu ieaŭ în seamă decît partea generală a faptelor. Dar d-luĭ a vrut să hultuiască această concepţie, *adevărata numaĭ pentru istorie,* pe cunoştinţa absolută a realităţeĭ. De aci aŭ eşit contrazicerile şi amestecăturile ce am arătat maĭ sus.

Dacă istoria, care e în adevăr concepţia individualuluĭ, este să intre în definiţia ştiinţeĭ, trebue a se lărgi cu totul această din urmă, şi nu a-o lua ca un sistem de noţiunĭ generale, în care caz istoria nu ar putea face parte din ea. Insă pentru a face să intre

istoria în cîmpul ştiinţeĭ, noĭ nu gîndim că trebue a se procede ca d. Lacombe, şi a se distruge cu totul noţiunile ştiinţeĭ, arătînd că generalizările eĭ sunt ideĭ de ale noastre, nişte *flatus vocis* care pot să n-aibă nimic pe comun cu realitatea lucrurilor [1]).

Pentru a veni la limpezală în această chestiune, în adevăr foarte grea de rezolvit, trebue procedat cum a făcut-o d. profesor Rickert şi admis că sunt două ordine de ştiinţĭ, acea a generaluluĭ, ştiinţele naturale în largul cuprins al acestuĭ cuvînt, şi ştiinţele istorice saŭ ale individualuluĭ; saŭ maĭ bine încă, cum am făcut noĭ înşine, trebue împărţite ştiinţele în ştiinţele faptelor de repetiţie şi ştiinţele faptelor de succesiune [2]).

A. D. Xenopol

---

1. De altmintrelea d. Lacombe posedă asupra ştiinţelor în general, ideĭ nu tocmaĭ conforme cu adevărul. D-luĭ spune d. ex.: „că o peatră nu are pentru a zice alt-fel de cît un mobil: ea vrea a merge în centrul planeteĭ noastre. Inchipuiţi-vă o peatră care din potrivă ar fi trasă jos, în sus şi de lăturĭ, şi maĭ închipuiţi-vă că toate aceste deosebite atracţiĭ nu aŭ toate aceiaşĭ putere în acelaşĭ moment. Peatra va merge în cutare moment în jos, în cutare altul în sus de în lăturĭ: iată omul“. De două orĭ greşit! Piatra va urma o direcţie determinată *de diagonală paralelogramuluĭ puterilor,* şi nu va merge în toate părţile cum admite d. Lacombe. (Asupra aceșteĭ observaţiĭ foarte adevărate ne-a atras luarea aminte d. A. Vojen). Cît priveşte omul, el va fi determinat de mobilul cel maĭ puternic, în raport *cu personalitatea individuluĭ.*

2. A se vedea, asupra acestuĭ subiect, analiza mea asupra cărţeĭ d-luĭ H. Rickert, profesor la uuiversitatea din Fribourg în Brisgaŭ: *Die naturwissenschaftliche Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die Historischen Wissenschaften, 1896*, analiză inserată în numărul din 1 Octombrie 1900 din *Revue Philosophique* a d-luĭ Ribot.

Antichitățile de la Cucutenĭ

Pe la finele luneĭ luĭ Martie 1884, ducîndu-mă în satul Cotnarĭ, pentru a cerceta biserica de acolo, pe care locuitoriĭ spun că e zidită de Stefan cel Mare[1]), din întîmplare veni la mine vre-o cîțĭ-va fruntașĭ din podgoria aceluĭ sat, și mă întrebară să le spun, de nu cum-va sunt eŭ acela, despre care se zvonise pe la eĭ, că are să vie să vadă biserica și după aceea să o meremetisască din noŭ și să o zugrăvească, eŭ le-am respuns că da, eŭ sunt acela care voiŭ cerceta acea biserică. Intrînd apoĭ în vorbă despre biserica cea luterană din sat, cufundată în pămînt și dărămată, precum și despre alte ruinĭ ce s-ar maĭ fi aflînd pe

1. Cercetînd cronicariĭ țăreĭ și alte inscripțiunĭ vechĭ, n-am găsit nimica care să ne arăte ca Stefan cel Mare să fi zidit vre-o biserică în Cotnarĭ. Pe părețiĭ bisericiĭ nu se află nicĭ o inscripțiune, care să ne mărturisască aceasta. Eŭ știind unde de obiceiŭ se așezaŭ pisaniile în timpurile vechĭ, am dat jos tencuiala bisericiĭ, maĭ întîiŭ de-asupra ușeĭ cum întri înăuntrul eĭ, apoĭ în maĭ multe locurĭ, după cum am făcut și la biserica Sf. Ion din Vasluĭ, în anul 1883, unde am și descoperit piatra cu inscripțiunea luĭ Stefan cel Mare (Gr. Tocilescu. Revista pentru ist. arheolog. și filologie Bucureștĭ an. I, vol. II, 1883). Dar aicĭ în Cotnarĭ n-am aflat nemică. In sinadicon, ce se păstrează în biserică, se află însemnat numaĭ următoarele: „Biserica din satul Cotnarĭ, s-a fundat la 1491 de peatră, și la 1493, s-a finit cînd s-a și sfințit de Stefan cel Mare, și s-a reparat în 1869 de poporenĭ". Pe ce însă se întemeiază aceste relațiunĭ, nu se vede scris nemică acolo. Pe ce se întemeiază și d. C. Chirița, cînd zice că biserica din Cotnarĭ *e zidită în timpul luĭ Stefan cel Mare la anul 1496.* (Dicționar geografic al județuluĭ Iașĭ, Bucureștĭ, 1888 pag. 81—82), asemenea nicĭ D-sa nu ne spune nimică.

Noĭ credem, după cum am aratat într-un articol despre biserica din comuna Scînteia, jud. Iașĭ, numită a luĭ Stefan cel Mare. (Gr. Tocilescu, Revista pentru istorie, arheologie și filologie. An. II. Vol. III pag. 717) că poporul care e deprins a atribui în Moldova, toate faptele mărețe și neobicĭnuite domnuluĭ aceluia, care se înalțase atît de mult peste sfera comună a muritorilor, atribui și zidirea acesteĭ bisericĭ luĭ Stefan cel Mare.

Tot așa mi s-a întîmplat să văd și pe locuitoriĭ din comuna Șipotele, plasa județul Iașĭ, spunînd că biserica

la eĭ [2]), îmĭ spuseră, că pe un deal, la locul ce se numeşte „*Cetăţuia*“, pe moşia Cucutenĭ, plasa Bahluĭ, judeţul Iaşĭ, comuna Băicenĭ, nu departe de Cotnarĭ, deschizîndu-se o carieră de peatră, de către antreprenorul Vasile Ioanovicĭ din Fălticenĭ, pentru facerea şoseleĭ judeţene Tîrgul-Frumos—Hîrlău, săpînd lucrătoriĭ pentru scoaterea petreĭ, aŭ găsit o mulţime de hărburĭ de oale, ulcele, ciolane, chipurĭ micĭ de oamenĭ şi de animale, de lut şi de peatră, din care parte s-aŭ luat de către lucrătorĭ, iar parte, de către evreĭ, dar maĭ cu samă de un evreŭ anume Hascal, care privighea ţeraniĭ la lucru.

Ţinînd samă de cele spuse de aceştĭ podgorenĭ, după ce am cercetat cu de-a măruntul biserica din satul lor, m-am dus şi eŭ la locul numit *Cetăţuia*, şi acolo suindu-mă în vîrful dealuluĭ, m-am dus pe tapşanul ce se sapă, şi de unde se scoate piatră.

Mare fu mirarea mea, cînd am văzut că lucrătoriĭ sfîrmaŭ tot ce le eşia înaintea ochilor, nu cruţaŭ nimica, piatră numaĭ să scoată. Atuncĭ am văzut şi eŭ hărburĭ de oale, sfărmăturĭ groase de ulcioare, ciolane, arsură de pămînt roşietică ca cărămida, şi bucăţĭ de lut ars cu urme de îngrăditură de nuele.

Uitîndu-mă la acele rămăşiţĭ, carĭ aminteaŭ existenţa prin acele locurĭ a unor fiinţĭ omeneştĭ, peste cari s-aŭ aşternut pămîntul şi le-aŭ înghiţit, văzînd şi modul vandalic, cum ele se distrugeaŭ fără indurare, m-am dus la primarul comuneĭ Băicenĭ Gh. Stati, şi i-am spus, că ar trebui să se oprească lucrătoriĭ să maĭ scoată piatră de la *Cetăţuia*, şi ar fi bine să se dee de ştire cît maĭ curînd autorităţilor, pentru ca să trimată oamenĭ cu carte şi cunoscătorĭ de cele petrecute în timpurile vechĭ, să cerceteze a-

---

din satul lor e zidită de Stefan cel Mare, dar cetind inscripţiunea slavonă ce stă în zidul bisericeĭ, am văzut că e făcută de Hatmanul Luca Arbure părcalab în anul 7015 (1507).

Asemenea şi podul de piatră de pe părăul ce e în apropiere de rîul Bĕrlad, lîngă cotuna Cănţălăreştĭ, plasa Stemnicu, judeţul Vasluĭ, s-a crezut că e zidit de Stefan cel Mare, cetind însă inscripţiunea slavonă ce stă în zidul poduluĭ, am văzut că e făcut de Hatmanul Gavril şi Knegina sa Liliana, la anul 7144 (1636) (Gr. Tocilescu, Revista pentru istorie, arheologie şi filologie. An. I, vol. II).

2. Despre ruinele ce se afla în Cotnarĭ, vezĭ articolul meŭ întitulat *Satul Cotnari*, (gazeta „Evenimentul“ din 11 Aprilie 1898).

cele antichităţĭ, carĭ amintesc şi ascund taina uneĭ vieţĭ acoperite de vălul uităreĭ.

D. Primar State, mi-a promis, că va face un raport amănunţit la suprefectură, arătînd cum s-a petrecut lucrurile ; în acelaş timp, d-sa mi-a spus, că fără îndoială, trebuie să se găsească multe antichităţĭ, nu numaĭ în acea carieră, ci şi prin împrejurimea eĭ, ba chiar şi prin satul Cotnari. Pentru a mă convinge şi pe mine despre cele spuse, d. Primar îmĭ povesti următoarele, că : „aflîndu-mă pe la anul 1834—1835, la biserica din Buhalniţa, judeţul Neamţ, am văzut venind la egumenul bisericeĭ, vre-o cîţĭ-va ţeranĭ din comuna Băicenĭ, cu carul cu boĭ, aducînd după spusa lor o *moşteană*. Egumenul grec de la acea biserică, împreună cu mine căutînd în carul lor, să vedem ce-ĭ acea moşteană, am dat peste un idol de bronz, care după spusa egumenuluĭ era zeul Apolon, în lungime ca de un cot şi jumătate şi foarte bine pastrat. Egumenul întrînd în vorbă cu ţăraniĭ, i-a sfătuit să vîndă acel idol ; maĭ întîiŭ ieĭ nu vroiră, căcĭ se hotărise să aducă idolul în Iaşĭ spre vînzare, dar după aceea înduplecîndu-se, a văzut că egumenul le-a numărat o sumă de galbenĭ, cîţĭ anume nu ştie, şi a luat idolul. A aflat apoĭ chiar de la egumen că le-a dat peste 100 galbenĭ. Nu mult după aceea, egumenul a trimes acel idol în patria sa, în Grecia, la insula Pathmos din Arhipelag. Ţaraniĭ i-a spus că aŭ găsit acea moşteană pe locul numit „*Sălişteа*", unde se află cimitirul de astă-zĭ, nu departe de cetăţuia de unde se scoate piatra".

Tot d. Primar State, îmĭ maĭ atrase atenţiunea, că: de sigur dacă s-ar maĭ săpa cimitirul şi prin împrejurimile luĭ, s-ar găsi antichităţĭ, s-ar maĭ găsi îmĭ spuse d-sa, zeĭ de lut şi de metal şi în grădina luĭ Iosif Statachios, căcĭ îşĭ aduce bine aminte, că maĭ mulţĭ bătrînĭ din sat iĭ spuseră că prin acele locurĭ s-a găsit oale vechĭ, păpuşĭ de lut şi de fer ruginit, după spusa lor cu chip de oamenĭ.

D. Primar m-a maĭ asigurat, că în timpul pe cînd d. Anghel Constantin, era posesorul moşieĭ Cucutenĭ, ţăraniĭ săpînd pe acea moşie tot cam pe lîngă Cetăţuia, aŭ găsit în pămînt o oală cu mărgele, şi ĭ-a dat-o posesoruluĭ, care le-a dat un bacşiş. De lut a fost acea oală saŭ de metal, şi ce vor fi fost acele mărgele nu ştie nimica.

Tot d. Primar îmi mai spuse că se zvonise, că niște țărani din satele Laiŭ și Stroeștii comuna Vascani, plasa Siretul de sus, județul Suceava, nu departe de Cucuteni, săpînd, ar fi găsit în pămînt un ulcior, dar de ce va fi fost acel ulcior, de lut saŭ de metal, asemenea nu știe nimic.

După ce d. Primar mi-a povestit toate acestea, am mai insistat pe lîngă d-sa, ca să nu piardă timp și să deie de știre cît mai curînd d-lui Subprefect, despre cele ce se petrec la acea carieră, mai ales că și d-sa îmi spuse că auzise din zvon public, că se scot antichități din acea carieră și se iaŭ de către un evreŭ anume Hascal. După aceia m-am mai dus pentru a doua oară la acea carieră, împreuna și cu d. Primar Stati.

Iată dăm aici raportul d-lui G. Stati, Primarul Comunei Băiceni, cătră d. Subprefect plășei Bahluiŭ, No. 1229 din 1884, Mai 28, relativ la cele ce se petrec la Cariera de la Cucuteni:

„In această comună se află un deal numit *Cetățuia*, parte „pe pămîntul dat locuitorilor după legea rurală, parte pe moșia „Cucutenii proprietatea d-lui Mavrocordat.

„Din citatul deal se scoate piatră pentru șoseaua județiană „Tîrgu-Frumos-Hărlăŭ, de către d. Antreprenor, dupe înțălegerea ce ar fi avut cu proprietatea moșiei Cucuteni, și auzindu-se „din zvon public, că cu ocazia săpăturilor ce se fac, s-ar găsi o„biecte vechi, m-am dus la fața locului unde am văzut pe mar„ginea acelui deal, la adîncime ca un metru, parțial mici zidiri „de piatră, parțial prin săpături de pămînt și maluri, bucățele de „hărburi de oale groasă, ciolane în bucăți mici care se presupun „a fi parte de vite parte de oameni. Se mai vede tot parțial ar„sură de pămînt în culoare de cărămidă; s-a mai răspîndit din „zvon public, că lucrătorii din satul Laiŭ, Stroeștii, comuna Vas„cani, județul Suceava, ar fi găsit un ulcior cu ce, și de ce me„tal, nu se poate ști, și nici dacă aceasta ar fi adevărat. In acel „deal se presupune, că făcîndu-se săpături la adîncimi mari, s-ar „putea găsi antichități, față cu care am respectul a referi și „D-voastră spre regulă“.

In urma celor arătate prin raportul de față, d. Subprefect al plășei Bahluiŭ, înștiințează îndată pe Prefectura județului, prin raportul săŭ No. 2751 din 2 Iunie 1884, despre cele ce se petrec la cariera de la „Cetățuia“ spre a regula cele ce va găsi

de cuviinţă; iar prin adresa No. 2779 din 4 Iunie 1884, se ordona Primaruluĭ comuneĭ Băicenĭ, următoarele:

„Raportuluĭ D-voastră No. 1229, vi se respunde a vă pune „toate silinţele prin înţălegere cu autorităţile la care aparţin Stro„eştiĭ, spre a descoperi pe lucrătoriĭ ce aŭ găsit ulciorul, ce fel „de ulcior şi ce anume conţinea în el, iar de rezultat să ne re„feraţĭ".

Primiţĭ etc.

p. Subprefect,
N. Vasiliu

Prefectul Jud. Iaşĭ, primind raportul de maĭ sus al subprefectuluĭ, înştinţează prin adresa No. 4325 din 10 Iunie 1884, pe d. Ministru Cultelor şi instrucţiuneĭ publice, despre antichităţile ce se găsesc la „Cetăţuia", şi apoĭ prin adresa cu N. 4326, învită pe Subprefectul plăşeĭ Bahluiŭ, a da ordine precise Primaruluĭ comuneĭ Băicenĭ, de a fi cu privighere, ca să nu se înstrăineze obiectele ce se vor găsi cu ocazia scoatereĭ pietreĭ, şi în acelaş timp să i-se trimată şi lista de obiectele găsite.

In urma acestora, Subprefectul plăşeĭ prin ordinul N. 2931 din 11 Iunie 1884, dispune următoarele:

„Conform ordinuluĭ Prefectureĭ N. 4326, şi ca răspuns raportuluĭ D-voastră N. 1229, vă învit a fi cu privighere, ca orĭce obiecte ce se vor găsi cu ocazia scoatereĭ pietreĭ, să nu se înstrăineze, formînd şi trimiţîndu-ne o listă din cele ce se vor găsi [3]).

Primiţĭ etc.

p. Subprefect,
N. Vasiliu

Din toate acestea se vede, câ eŭ am fost acela, care pentru prima dată m-am dus de am văzut antichităţile de la Cucutenĭ, şi în acelaş timp, am stăruit pe lîngă Primarul comuneĭ Băicenĭ, Gh. State, să intervie pe lîngă autorităţile competente, ca să împedice vandalismul ce se întrebuinţa de lucrătorĭ la scoa-

---

3. Despre toate acestea, vezĭ dosarele Prefectureĭ Judeţuluĭ Iaşĭ, N. 405 pe anul 1884, întitulat „Antichităţĭ" şi N. 188 din 13 Aprilie 1885 întitulat „Antichităţĭ din judeţ".

terea pietreĭ [4]), că tot eŭ am strigat în dreapta şi în stînga la toţĭ ceĭ în drept, ca în interesul ştiinţeĭ, săpăturĭ să nu se facă numaĭ la Cucutenĭ, ci şi în cimitirul de la Cucutenĭ, precum şi în grădina luĭ Iosif Statachios, spre a se căuta şi acolo antichităţĭ.

Mult după aceia, în ziua de 29 Maĭ 1885, se duce şi răposatul Neculaĭ Beldiceanu întovărăşit de d. Dimitrie Butculescu să cerceteze acele antichităţĭ. Gazetele, atît acele din Iaşĭ cît şi acele din Bucureştĭ. aflînd despre aceasta, arată unele pe Neculaĭ Beldiceanu că a fost cel întăĭ, care a vizitat acele antichităţĭ, altele pe d. Dimitrie Butculescu; aşa, „Liberalul" din 22 Iunie 1885 spune, că: „d. Beldiceanu *a fost cel dintăĭ*, care a avut fericita idee de a vizita acea staţiune"....

Apoĭ tot „Liberalul" din 28 Iunie, ne arată următoarele:

Citim în „Romînul":

„O preţioasă descoperire arheologică s-a făcut dău-năzi în „România de peste Milcov.

„Cu ocaziunea lucrăreĭ şoseleĭ naţionale, de la Tîrgul-Fru„mos la Hîrlău, zice *Naţiunea*, lucrătoriĭ săpînd pentru a scoate „nisip din piscul Cucutenĭ, ce-ĭ zice şi Cetăţuia, aŭ dat peste maĭ „multe vase pe care le spărseseră fără milă orĭ remuşcare. Dl. D. „Butculescu aflînd despre aceasta, se duse îndată în localitate şi „după lungĭ săpăturĭ, se descoperi maĭ multe obiecte preistorice, „între altele nişte toporaşe de calcar, de schist păturos, tîrnăcoape

---

4. Tot eŭ în anul 1882, cînd am călătorit în Sf. Munte Athos, am insistat pe lîngă arhimandritul Clement, stareţul Mănăstireĭ bulgăreştĭ Zograf, rugîndu-l atît pe el cît şi pe alţĭ cinstiţĭ părinţĭ din acea mănăstire, ca să nu dărăme trapeza luĭ Ştefan cel mare, şi dacă nu se poate face alt-feliŭ, apoĭ macar piatra cu inscripţiunea care mărturiseşte, că el a zidit acea trapeză în anul 1495, să se pună în zidul noueĭ clădirĭ, spre a rămînea de dovadă, (vezĭ a mea „Călătoria la muntele Athos", Iaşĭ 1884, pag. 39—40).

Prin luna Aprilie 1898, cercetînd la Primărie să văd ce s-a făcut din piatra cu inscripţiunea din anul 1748 Iunie 1, ce se afla în zidul *feredeuluĭ turcesc* acum dărămat, am găsit-o aruncată sub un zid din ograda Primărieĭ sfărămată drept în două, după ce însă am scos inscripţia în facsimile, şi am dat-o la Primărie spre păstrare, tot eŭ am insistat pe lîngă d. Primar, ca piatra să fie rîdicată de acolo şi reparîndu-se, să fie pusă în zidul noueĭ clădirĭ a băieĭ comunale, zidită de curînd în locul feredeuluĭ turcesc. (Vezĭ ziarul *Evenimentul* din 1 Maĭ 1898).

„din corn de cerb, sule de os, săgeţĭ de silex, greutăţĭ de năvod şi greutăţĭ de căntărit.....".

In acelaş an (1885), d. Beldiceanu, publică în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie" de Gr. Tocilescu [5]). An. III, vol. V pag. 187, un studiŭ de mare importanţă, intitulat: *Antichităţile de la Cucutenĭ.* In acel studiŭ ne spune, că s-a dus în ziua de 29 Maĭ 1885, împreună cu d. Butculescu, care i-a aratat plăcerea de a-l însoţi, să vadă antichităţile de la Cucutenĭ, enumerînd şi obiectele ce le are în colecţia sa provenind din acea localitate.

Văzînd însă că gazetele din Bucureştĭ, spun că descoperirile arheologice de la Cucutenĭ, s-aŭ făcut de d. Butculescu adaoge la acel studiŭ ca post scriptum, următoarele:

„In momentul de a încheia notiţa de faţă, cu mirare văd, „că unele ziare Bucureştene anunţă că descoperirile arheologice „de la Cucutenĭ s-a făcut de d. Butculescu. Aceasta este o com„plectă eroare, contra căreia suntem sigurĭ că d. Butculescu, va fi „cel dintîiŭ ca să protesteze. Graba şi buna vroinţă, cu care i-am „pus la disposiţiune colecţiunea mea, cum şi plăcerea deosebită „ce am avut propunîndu-ĭ de-a mă însoţi la săpăturĭ, îĭ impune „aceasta".

Din cele arătate maĭ sus, se vede istoricul adevărat al descopcrireĭ antichităţilor de la Cucutenĭ. Studiul lor şi utilizarea pentru luminarea trecutuluĭ celuĭ maĭ îndepărtat al ţăreĭ noastre, a fost început de Neculaĭ Beldiceanu, care cu o perseverenţă ne maĭ pomenită, fără mijloace băneştĭ, a dus lucrul nu numaĭ în staţiunea „Cucutenĭ", ci şi în altele, aducînd însemnate serviciĭ ştiinţeĭ preistorice, şi de sigur ar fi adunat şi maĭ mult material dacă moartea nu l-ar fi surprins în mijlocul lucrărilor.

Astă-zĭ acest studiŭ este dus maĭ departe de eminentul nostru arheolog Grigore Buţureanu, care singur, părăsiţ de toţĭ, prin săpăturile ce face numaĭ din dragostea cea mare care o are pentru ştiinţa, desmormîntează multe lucrurĭ cu înteres curat şti-

---

5. Cea întăia revistă pentru arheologie a apărut în Iaşĭ în anul 1844, sub titlu de „Arhiva Albineĭ pentru arheologie romînă şi industrie", şi se publică din cînd în cînd cu planurĭ şi figurĭ litografiate, ca supliment extra-ordinar a gazeteĭ „Albina romînească".

inţific, statornicind linia de unire între staţiunile preistorice din Vestul şi Nordul Europeĭ cu Sud-Ostul care se face prin staţiunile noastre; atît Moldova cît şi Muntenia ascund în pămîntul lor sute de staţiunĭ cu rămăşiţĭ preistorice, în care se vede trecutul cel maĭ îndepărtat al neamuluĭ nostru. Acea sarcină şi-a luat-o d. profesor Grigore Buţureanu, şi suntem convinşĭ, că-o va duce la bun rezultat.

Am scris aceste ştiut să fie.

Teodor T. Burada

DOCUMENTE

Documente diverse

XXXIII.

Scrisoarea luĭ Vasile Alexandri cătră domnitor (1859).

Mon cher Prince,

Vous aller vous trouver dans peu de jours au milieu d'une population enthousiaste qui va vous acclamer Chef de la Roumanie; vous serez entouré d'une société que vous ne connaissez guère et qui cherchera à donner une signification à chacun de vos gestes et à la moindre de vos paroles. Votre rôle, en dehors de la grandeur que les évènements lui prètent, a aussi certains côtés difficiles et ennuyeux; car en ce moment toutes les imaginations vallaques sont en fermentation et l'on se fait de vous à Bukarest des portraits impossibles. Attachez-vous donc à donner de l'eclat au premier effet que vous produirez, car bien souvent tout dépend de la première impression. Vous êtes homme à vous faire adorer par le peuple et par la bourgeoisie, mais il ne faut pas négliger pour cela cette portion de la société qui occupe dans nos pays une haute position. C'est là que vous trouverez le plus de disposition à la malveillance et vous de-

vez la prévenir. Autant que je connais nos frères, les Valaques, ils aiment l'apparence. Acceptez donc franchement tous les honneurs que l'on vous décernera et faites en sorte que l'on apperçoive toujours le prince dans le bon camarade. Soyez ce qu'on appelle en français.... bon prince.

Je n'ai pas besoin d'ajouter que par les femmes vous parviendrez à vous créer des auxilaires puissants dans la place.

Soyez aux petits soins avec ces charmants auxiliaires et tâchez d'en faire un veritable bataillon de coeurs dévoués.

Mes conseils vous feront rire. C'est fort bien: riez mais suivez-les, et n'oubliez pas de vous attacher à Golesco et Jean Balaciano. Ce dernier est un homme de beaucoup de coeur et d'infiniment d'esprit. Je désire que vous en fassiez votre ami et alors gare à qui feraient mine de ne pas vous porter dans leur coeur.

Je vous recommande aussi Jean Florescu, le frère de celui que vous connaissez, un homme instruit et qui peut rendre des services au pays: Nicolas Cretzoulesco, un homme prudent.... et quelques soient vos préventions à l'égard de Jean Ghika de Samos, je n'hésiterai jamais de vous dire que c'est un des hommes les plus fins et les plus capables de notre pays. Le seul défaut qu'on lui trouve c'est d'être ambitieux, mais quel mal y-a-t-il à vouloir être hors ligne? Croyez-moi, laissez toute prévention de côté et mettez cet homme à la place qu'il mérite. Le pays s'en ressentira en bien.

Et maintenant que j'en suis à la quatrième page et que je vous ai ennuyé de politique, permettez moi cher Prince de vous rappeler encore une fois les interêts de mon frère. Vous savez que je n'ai pas hesité un instant de l'abandonner, quand il s'est agi de rendre service à notre pays. Je pars et Dieu sait ce qu'il adviendra de moi et du reste; mais je dis selon mon habitude: Fais ce que tu dois, advienne qui pourra; ai-je besoin d'ajouter que je n'emporte aucune crainte par rapport aux interêt de Jean; non, car la justice est pour lui et je suis certain que la justice sera respectée sous votre régime.

Adieu, cher Prince; soyez heureux autant que le désire

Votre ancien ami et camarade

V. Alecsandri

XXXIV.

Alta din 25 Fevruarie 1859.

Paris 25 Février 1859.

Cher Prince. — Je me suis acquité avec bonheur de la mission que vous m'aviez confiée. Après un affreux voyage de neuf jours, à travers neige, boues et autres misères, j'ai trouvé à Paris du soleil et un acceuil très flateur de la part des plus grands dignitaires de l'État. Sa Majesté l'Empereur, Mr. le comte Walewski, Mr. de Thouvenel, etc., m'ont reçu comme le représentant d'un prince estimé au plus haut degré, et m'ont exprimé les sentiments les plus affectueux à son égard, On m'a demandé des détails sur votre double élection, sur votre caractère, sur les pays que vous êtes appelé à gouverner; et l'on a paru fort satisfait de mes réponses. Vous pouvez donc compter fortement sur l'appui de la France dans toutes les occasions, et quelque que soient les difficultés que rencontrera votre double élection au sein des prochaines conférences, l'empereur défendra chaudement le *fait accompli* dans les Principatés-Unies. Mais, entendons nous bien, je parle du fait accompli de votre double élection et non de *ceux que certains esprits avancés* vous engageraient d'accomplir à Fokchany. Tout ce qui aménerait de nouvelles complications à la situation actuelle, tout acte nouveau de notre part qui serait en dehors des clauses stipulées dans la convention nous serait fatal et compromettrait gravement nos interêts, car *on ne pourrait plus nous défendre.*

Ce serait tomber dans une immense erreur, que de croire qu'une série de faits accomplis sur un pied révolutionnaire, nous aquerrait des sympathies en Europe et avancerait la question de l'Union. Les grandes Puissances ont signé une convention qu'elles sont tenues de faire respecter, et il serait de la plus grande imprudence pour nous de déchirer cette convention, sans avoir les moyens de soutenir, par les armes un acte aussi violent. Ce qui fait notre force, c'est l'ordre parfait qui a presidé à votre double élection, c'est l'*unanimité des votes des deux chambres.* Voilà les arguments que nos amis feront valoir aux conférences. On appuira fortement sur l'esprit de modération

et sur le tact parfait dont les populations roumaines ont donné preuve dans ces derniers circonstances, et l'on cherchera ainsi à éluder ce que le fait de la double élection présente d'irrégulier aux yeux de nos antagonistes. Nous sommes donc tenus de faciliter l'oeuvre de nos amis, par une conduite prudente, et l'on compte entièrement sur votre fermeté, pour maintenir l'ardeur des *zèlés* dans les limites des convenances légales. En un mois, vous devez vous considérer Prince des deux pays, sur le même pied que le Roi de Norvège et de Suède; organiser *vos deux gouvernements* afin de maintenir le bon ordre, et attendre tranquillement les décisions des conférences. Pas de grands reves irréalisables, en ce moment; pas d'entrainement funèste, pas de convocation des chambres à Fokchany, pas de fusion des ministères, pas de manifestation prematurée, pas de proclamation de l'Union. Le temps n'est pas encore propice à un aussi beau coup-d'état. Evitez non seulement de prendre l'initiative dans des mesures de ce genre, mais empêchez même de toute votre autorité l'action irréfléchie de ceux qui cherchent à précipiter le cours des évènements.

Telles sont, mon cher Prince, les opinions de tous les hommes d'Etat que j'ai vus. Le conte Walewski considère votre double élection comme la réalisation la plus légale, la plus inespérée de l'union des Principautés et S. M. l'Empereur a exprimé la même pensé, en ajoutant que: *la nation roumaine, après avoir fait un pas aussi gigantesque en avant, devrait s'en tenir là et constituer ses forces militaires et financières, pour se trouver prète à profiter des évènements.* Après ces paroles qui doivent être pour nous un oracle, S. M. a eu la bonté de s'enquérir minutieusement de notre force armée, de nos resources financières, de nos ésperances et de nos besoins. Je lui ai répondu franchement, que nous manquions de tout et que pourtant si l'on nous aidait, nous pourrions mettre à la disposition de S. M. plus de 50.000 combattants. «Sire, lui ai-je dit, le Prince Alexandre Jean vous est acquis corps et âme; il veut faire de son pays une petite France el il n'éspère que dans votre magnanime générosité, pour accomplir l'oeuvre de la régéneration de la nation roumaine». S. M. a paru sensible à tout ce que je lui ai dit

de vos sentiments personnels et *a promis généreusement* [1]) să ne dee zece miĭ de puşte nouĕ; să ne trimată ofiţerĭ instructorĭ pentru organizarea armieĭ, inginerĭ pentru toate trebuinţele ţăreĭ; oamenĭ specialĭ pentru deschidere de fonderiĭ şi uzine, un ofiţer superior pentru rîdicarea unuĭ plan de apărare şi pentru comanda armieĭ la vreme de războiŭ...., etc. Tot-odată mi-a făgăduit că se va ocupa de împrumutul bănesc ce voim a face. Maiestatea Sa însuşĭ a hotărît suma de zece milioane francĭ. Intr-un cuvînt Napoleon are pentru ţările noastre o simpatie de necrezut şi care destină un mare rol Patrieĭ romîne. Trebuie dar să ne pregătim a răspunde la aşteptarea sa, cînd va suna ceasul şi să ne pătrundem de acest mare adevăr, adică: Maĭ bine să perim cu toţiĭ, decît să pierdem prestigiul în ochiĭ împăratuluĭ şi aĭ Europeĭ. Astăzĭ numele prinţuluĭ Cuza este în toate gurile; acest nume este cel maĭ popular in Europa; el are simpatiile tuturor, el personifică o patrie întreagă vrednică de un mare viitor. Gîndeşte-te dar că aĭ o mare şi frumoasă misie de împlinit şi te ridică la înălţimea roluluĭ ce ţi-aŭ destinat Dumnezeŭ! Napoleon aşteaptă mult de la Domnul romînesc. Fiĭ gata şi maĭ cu samă fiĭ discrét ca mormîntul. Arată acest ravaş numaĭ prietenilor adevăraţĭ şi serioşĭ.

Votre tout dévoué

V. Alexandri

J'ai exprimé à S. M. votre désir d'avoir a Paris un agent officieux, et j'ai parlé de mon frère. S. M. l'a agréé de la façon la plus gracieuse. Ainsi désormais il faudra vous adresser à Jean dans toutes les questions d'interêt politique ou commercial. Il est homme àvous bien servir.

J'écris à la Princesse au sujet d'un costume national déstiné à S. M. l'Empereur, et un autre destiné au prince impérial.

Le porteur de cette lettre est un étudiant moldave, neveu de Pisoski; je l'expédie à mes frais à Bukarest. Renvoyez-le moi de suite avec des instructions, si vous avez à me donner. Je pars dans deux jours pour Londres.

---

1. De aice textul e pe romăneşte.

XXXV.

Scrisea lui V. Alexandri, cătră principesa Elena, 25 Fevruarie 1859.

25 Février 1859

Madame la Princesse,

Je prends la liberté de vous écrire, pour vous suggérer une idée que vous seule pouvez réaliser en ce moment: c'est celle de faire broder un costume complet de paysanne roumaine pour Sa Majesté l'Impératrice des Français et un petit costume pour le Prince Impérial. Cette attention de votre part produira le meilleur effet à la cour de France et leurs Majestés y seront très-sensibles. L'Impératrice aime beaucoup notre costume national, et je ne doute pas que celui que vous lui ferez présenter de Votre part ne lui fasse un extrême plaisir. Consultez-vous à ce sujet avec M-me Cathynka Balche et d'autres personnes de goût, telles que Madame Docan et Madame Zoé Cantacuzène et combinez quelque chose de très-joli, très original et pourtant très simple, car en fait de luxe ne nous saurions jamais atteindre à la hauteur de celui qui est habituel à Sa Majesté.

Il est urgent que votre travail arrive au plutôt possible aux Tuilleries, car en ce moment des Roumains sont en vogue, et le Prince Couza y jouit d'une faveur toute particulière. C'est pourquoi, je vous prie, Madame, de vous en occuper de suite, étant sûr que vous enverrez à l'Impératrice un petit chef-d'oeuvre de bon goût.

Agréez, Madame la Princesse, l'assurance du profond respect avec lequel je suis Votre très-devoué ami et serviteur.

V. Alecsandri

XXXVI.

Scrisoarea lui Ion Alexandri din Paris, 26 Fevruarie 1859, către domnitor la Iași.

Mon Prince,

La hâte avec laquelle nous avons dû organiser l'envoi d'un courrier à Votre Altesse Sérénissime et la clef de correspondance secrète que j'ai l'honneur de vous soumettre

ci-joint ne me donne pas le temps nécéssaire de vous remercier, au gré de mon coeur, pour la confiance que vous voulez bien m'accorder, en me nommant votre agent à Paris. L'amour que je vous porte vous répond de ma fidélité.

Je ne quitterai mon poste que lorsque vous l'ordonnerez. Jusque-là veuillez me donner toute votre confiance eu m'envoyant vos ordres par la voie ordinaire de la poste lorsqu'ils ne seront pas bien pressés, ou par le télégraphe lorsqu'ou contraire ils auront pour objet une communication pressée. Dans l'un ou l'autre cas, et en attendant le retour de notre ministres des affaires étrangères, je crois qu'il serait convenable que ces ordres me soient expediés par l'intermédiaire de l'un de vos ministres, votre nom ne devant pas figurer au bas d'une dépêche ni d'une lettre en général. Vous vous réserveriez d'y intercaler les passages secrets au moyen de la clef.

Pour vous assurer de la parfaite livraison en mes mains de vos dépêches, vous ferez bien de payer mes réponses d'avance, ce que je ne manquerai de faire de mon côté. Afin de contrôler l'intégralité des mots de vos dépèches veuillez ajouter à la fin de chacune d'elle, toujours au moyen de la clef le nombre des mots qu'elle contiendront.

Il est toujours à craindre que le télégraphe autrichien ne supprime ou n'ajoute quelque chose. Par le moyen que je me propose nous serons sûrs de ne pas être trompés ou troublés.

Le sous-lientenant Vassiliou, porteur de la dépêche du ministre, et de la présente part à mes frais. Ceux de retour devront lui être avancés par Votre Altesse. Si votre bourse le permet, j'oserai vous demander de lui remettre aussi quelques fonds pour les circonstances imprévues auxquelles mes moyens ne me permettraient pas de faire face. J'avancerai tant que ma bourse y suffira ; mais les imprévues peuvent être au-dessus de mes resources.

Je vous prie, mon Prince, de recevoir les hommages réspectueux de votre

attaché et dévoué
J. Alecsandri

Vassiliou partira ce soir.

XXXVII.

Altă scrisoare din 2 Iulie 1859.

Jassy, 2 Juillet 1859.

Mon Prince,

L'acceuil que vous avez bien voulu faire à la demande que j'ai eu l'honneur de vous adresser m'impose le devoir de vous en témoigner ma reconnaissance. En m'acceptant au nombre de vos aides-de-camp, Votre Altesse Sérénissime m'a attaché une fois de plus à sa personne.

A ce double titre je crois vous devoir parler à coeur ouvert.

La courte expérience qu'il m'a été donné de faire dans les fonctions que vous avez bien voulu me confier à Paris, m'a couvaincu de la nécessité de relever le titre d'agent officieux de Votre Altesse Sérénissime, par celui de votre aide-de camp. C'est dans cette vue que j'ai sollicité de votre Altesse Sérénissime ma rentrée dans le corps d'État-Major, dans l'éspoir que mon élevation en grade viendrait compléter la faveur que vous avez bien voulu m'accorder.

Votre Altesse Sérénissime, je le crains, me croit plus jeune que je ne suis. Malheuresement, je suis hors d'âge pour le grade de capitaine, si l'on prend en considération que beaucoup de mes supérieurs me doivent le respect des années.

Dans l'intérêt du poste que vous avez bien voulu m'assigner et au risque de passer à vos yeux pour un profond ambitieux, j'ose donc vous prier, mon Prince, de vouloir bien m'accorder le rang de major que votre Altesse a daigné m'offrir.

La Princesse nous ayant permis à ma femme et à moi de l'accompagner en Valachie, je serais heureux de voir cette gracieuse invitation approuvée par votre Altesse Sérénissime.

Je suis de votre Altesse Sérénissime

le très-fidèle sujet

J. Alecsandri

NOTIŢE

O scriere berlineză contra Evreilor

Paul Dehn, Diplomatie und Hochfinanz in der rumänischen Judenfrage. Berlin, 1901, o broşură de 31 de paginĭ, foarte bine alcătuită în care se arată toate uneltirile puse în lucrare de *Alliance israélite universelle* pentru a sili pe Romînĭ la primirea Evreilor în cetăţenia lor. Maĭ ales bine analizată şi bine documentată este chestiunea emigrăreĭ evreeştĭ din Romînia. Se arată că a fost îndemnată şi sprijinită de *Alliance israélite* şi că era maĭ mult o reclamă şi un mijloc de presiune, decît o emigrare provenită din lipsă. Maĭ ales constată o curioasă împrejurare. Este cunoscut că mulţĭ din emigranţĭ fură nevoiţĭ să reintre în ţară din deosebite motive. Tot-deauna între aceĭ ce se întorceaŭ, se aflaŭ puternice contingente de Evreĭ proaspeţĭ galiţienĭ saŭ ungurĭ, încît *emigrarea* Evreilor a slujit numaĭ cît ca să înlesniască coreligionarilor lor *imigrarea* în Romînia. Apoĭ, dacă e aşa de răŭ în această ţară pentru Evreĭ, ce caută în ea acest neam din ţările unde *au drepturĭ?*

Invăţămîntul secundar

de Th. I. Ionescu profesor de limba latină şi elină la liceul din Craiova. Craiova 1901, o broşură de 28 pag.

Conţine în puţine cuvinte un şir de ideĭ sănătoase asupra învăţămîntuluĭ, rezumate de autor în chipul următor: „Din cele spuse pînă acum rezultă că, scopul învăţămîntuluĭ secundar este de a desvolta şi lumina spiritul tinerilor, a-ĭ înzestra cu o judecată limpede şi sănătoasă, a le desvolta voinţa spre bine, a le insufla sentimentele înalte, al bineluĭ, frumosuluĭ şi al adevăruluĭ, a li inspira iubirea de patrie.

Pentru ajungerea acestuĭ scop toţĭ profesoriĭ acestuĭ învăţămînt trebuie să lucreze, căutînd a da elevilor cunoştinţĭ cît maĭ clare şi maĭ precize şi a-ĭ face să judece; eĭ trebuie să repete mereŭ chestiunile principale, să păstreze o legătură strînsă, un lanţ neîntrerupt al întregeĭ materiĭ ce o predaŭ; eĭ trebue să puie pe elevĭ, din cînd în cînd, să aplice ce aŭ învăţat. De asemenea fie-care profesor trebuie să contribuie la educaţia morală a elevilor, pe cît îĭ permite materia sa; aceasta o poate face prin ajutorul diferitelor lecţiunĭ din materia ce o predă, căutînd pe cît e posibil a extrage din fie-care lecţiune regule morale, cît şi prin modul de a se purta cu eleviĭ, prin poveţele şi exemplele frumoase ce li dă.

In acelaş timp nu trebuie uitată nicĭ educaţia fizică şi la ea trebuie să contribuie fie-care profesor, pe cît e posibil. Tot-odată şi părinţiĭ trebuie să dea ajutor profesorilor, ocupîndu-se de aproape de copiiĭ lor.

Un absolvent al liceuluĭ trebuie să ştie bine toate chestiunile principale din toate materiile; el trebuie să ştie a vorbi şi scrie corect româneşte, a traduce cel puţin pasagiĭ uşoare din limbele clasice, a întreţine scurte conversaţiĭ în una saŭ două limbĭ moderne şi o corectă corespondenţă măcar în una din aceste limbĭ; el trebuie să ştie perfect istoria patrieĭ în liniĭ generale, trebue să posedă cele maĭ indispensabile noţiunĭ ştiinţifice, trebuie să aibă deprinderea ordineĭ, respectul legilor şi a autorităţilor, trebuie să-şĭ cunoască şi să-şĭ îndeplinească datoria şi maĭ presus de toate să-şĭ iubiască patria, căutînd s-o servească pe căile, la care el este apt.

Dacă aceste rezultate nu sunt ajunse, atuncĭ în zadar aŭ fost sacrificiile părinţilor şi ale statuluĭ pentru învăţămîntul secundar şi în zadar elevul şĭ-a pierdut timpul“.

A apărut *Jurnalul de Bord*, a luĭ Jean Bart, asupra căruia vom face o dare de samă într-un număr viitor.

Mateiu Xenopol

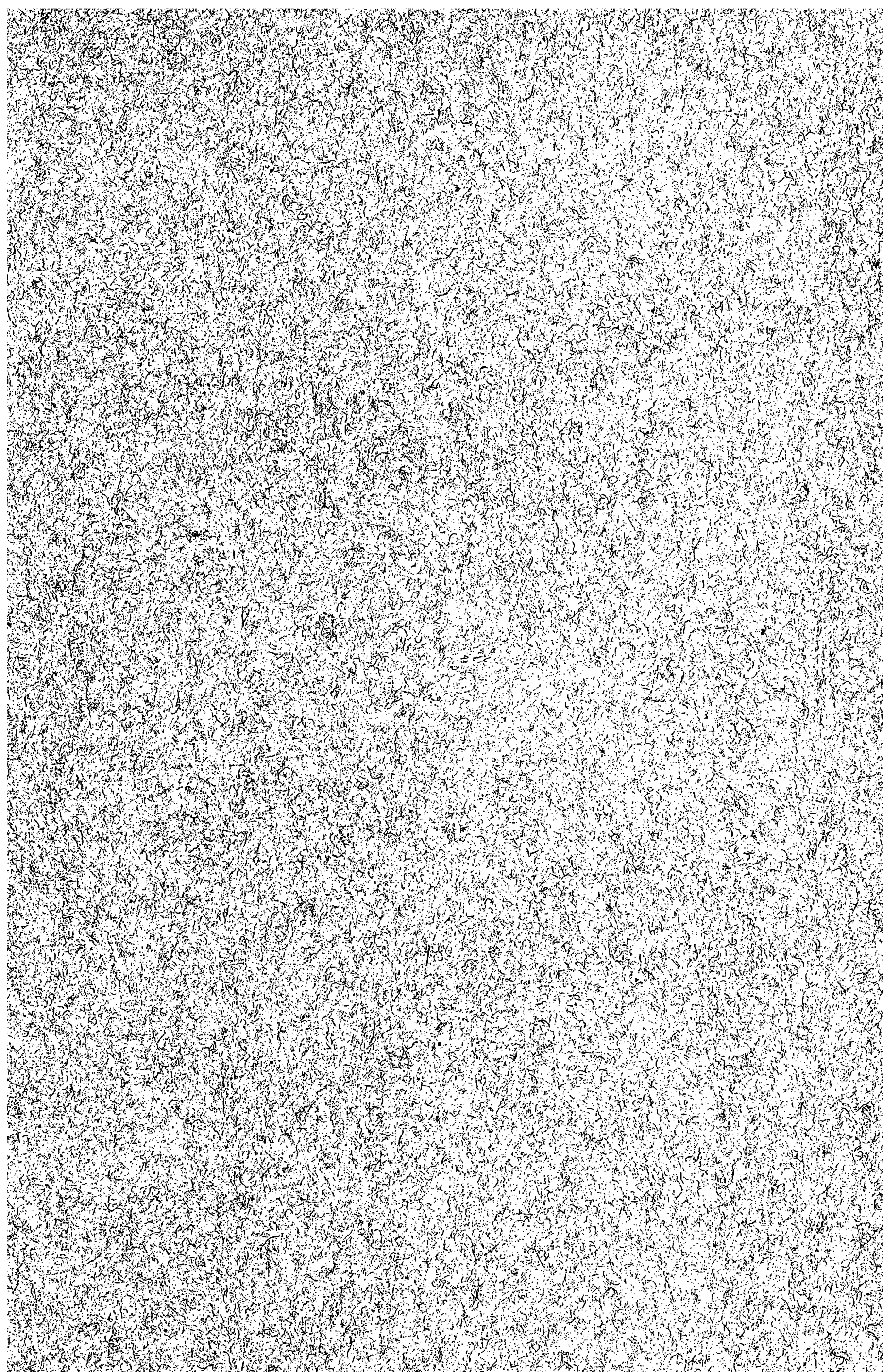
în etate de 17 anĭ fiul răposatuluĭ architect Filip Xenopol și nepot de frate al d-luĭ A. D. Xenopol, s-a stîns din viață în ziua de 22 Maĭ 1901, în Bucureștĭ unde se dusese spre a fi supus la o operație.

Tînărul copil răposat arăta cele maĭ fericite dispozițiĭ pentru studiul științelor și maĭ ales pentru acel al geografieĭ. Era în clasa VI-a a liceuluĭ.

La «Revue de Géographie» din Paris, căruia elevul îĭ trimisese un articol întitulat: *L'action plutonique en Orient,* necunoscînd vrîsta colaboratoruluĭ celuĭ noŭ și crezînd că provine de la un om matur, atît era de bine scris și adînc cugetat, l-a înserat în treĭ numere consecutive, ultimul Februarie 1901. Mateiŭ Xenopol fu primit în urma acestuĭ articol ca membru al societățeĭ geografice din Paris și al celeĭ din Bruxelles. Este de regretat ca un talent atît de timpuriŭ și putem zice de extraordinar să se stîngă în floarea tinerețeĭ!

Intr-un număr viitor vom publica lucrarea defunctuluĭ.

IASI TIP. H. GOLDNER. STRADA PRIMARIEI No. 17.

Numerele viitoare vor conţinea:

Creangă Fragment din o comepie, inedit.
Benno Geiger Il Trovatore, traducerea Trubadurului de Vojen în italieneşte.
A. Vojen Scrisoare către Emilgar.
A. Vojen Lembergul.
Emilgar In altă lume (Nuvelă).
Brudariu Şcoala ţaranuluĭ.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiŭ Viteazul tradus în romîneşte.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
I. Paul Biografia luĭ Miron Pompiliu.
Gheorghe Gheorghiu Comparaţiunĭ în limba romînă.
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Gh. Ghibănescu Administraţia la ţară.
Dr. St. Possa Copiĭ micĭ la sate.
G. T. Buzoianu Popoarele uralo-altaice fac parte din rasa albă.
Vrînceanu (de la soc. univ. rom.) Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
C. Hogaş Amintirĭ din o călătorie.
Mateiŭ Millo Serbare ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. C. Cuza Viitorul ţaranuluĭ.
A. D. Xenopol Psicologia şi Istoria, comunicarea la Academia din Paris.

Poeziĭ: **A. C. Cuza, A. Vojen, Emilgar, von Wurmb, Benno Geiger, Giordano, Adela Xenopol, Ana Conta Chernbach, P. Vrănceanu, I. Laur, Bosnief Paraschivescu, S. Bodnărescu, D. G. Iamandi, N. Kraft.**

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Domniĭ abonaţĭ sînt rugaţĭ a achita abonamentul către d-l A. D. Xenopol, Iaşĭ.

Anul XII. IULIE — AUGUST 1901. No. 7 şi 8.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XII. Iulie și August 1901. No. 7 și 8.

CONFERINȚELE SOCIETAȚEI UNIVERSITARE

VI.

GH. GHIBANESCU

Organele administrative rurale

Inainte de-a intra în desvoltarea materieĭ, care formează subiectul conferințeĭ mele, dați-mĭ voie să fac o constatare: Suntem în al doilea an al serieĭ noastre de conferințe, carĭ se învîrt în jurul chestieĭ: „Din nevoile săteanuluĭ romîn". Interesul și dragostea ce arătațĭ la desvoltarea acesteĭ lungĭ chestiunĭ — ce-ĭ dreptul vitală pentru noĭ—ne dovedește că publicul nostru Ieșan, e preparat pentru aceste îndeletnicirĭ abstracte, urmărind cu atenție chestiunĭ carĭ nu-l privesc de cît indirect.

La planul propus de iubitul nostru președinte, fie-care din noĭ am discusut chestia sub toate fețele, ca așa să ne dăm samă bine de cine am fost și suntem; și stăruința ce-o arătațĭ de doĭ anĭ de zile îmĭ e o garanție de bună-voința și atențiunea ce vețĭ purta și de astă-dată conferințeĭ mele, care trebue să v-o spun de la început va fi aridă, căcĭ așa cată să fie.

După cele zise, să ne întrebăm care e chestiunea ce ne preocupă? *Organele administrative rurale.* Așa mĭ-a fost sorocită chestia și înțelegețĭ Dv., că tratarea uneĭ asemenea chestiunĭ, cere din partea unuia ca mine, care tocmaĭ incidental represint o fărămătură din puterea poporuluĭ, s-o tratez cu multă băgare de samă.

Vă vețĭ aștepta poate la o tratare sub starea lor *actuală*:

căci chestiunea poate fi expusă şi *istoric* în desvoltarea sa şi *actual* în realitatea faptelor. Voiŭ prefera metoda întăia, căci este pentru D-voastră maĭ folositoare, prin faptul că vă explică evoluţia acestuĭ ram de activitate publică la noĭ, evoluţia statuluĭ ; pe cînd partea a doua poate da naştere la un ton elegiac, nepotrivit nicĭ mie, nicĭ D-voastră folositor.

E prea cunoscută critica ce se aduce acestor organe, că ar fi rămas cele maĭ în urmă cu desvoltarea lor, că recrutarea elementelor ce le compune, ar lăsa încă de dorit, că chiar legile constitutive ale statuluĭ ar păcătui printr-o culpabilă nepăsare de îndreptare. Vedeţĭ dar că a privi chestiunea *numaĭ* aşa aşĭ da conferinţeĭ mele un ton nepotrivit tribuneĭ universitare ; de aceea credem util a ne întreba : Noĭ care venim şi vă descoasem nevoile săteanuluĭ nostru, ce trebue să urmărim prin lucrarea noastră? Incriminărĭ? nu, ci ameliorărĭ ; şi veţĭ vedea că făcînd istoricul desvoltăreĭ acestor organe de administraţie, vom zări şi calea de mîntuire, căcĭ natura nu face sărĭturĭ şi ca atare dar şi societatea în desvoltarea sa practică.

Sunt maĭ multe chipurĭ de-a influenţa pe om în societate : unele *directe,* altele *indirecte.* Cele directe se referă de-a dreptul la voinţa omuluĭ, altele aŭ chemare de-a cultiva mintea, a forma inima, ca maĭ apoĭ să înrîureze voinţa.

Vĭ s-a vorbit şi de şcoala săteanuluĭ şi de biserica luĭ. Şi biserica şi şcoala prin învăţăturile lor morale înrîuresc indirect asupra voinţeĭ sătenilor ; de aceea şi înrîurirea lor e puţin simţită şi roadele sunt tîrzielnice. Nu putem zice că aceste aşezăminte nu ar înrîuri şi direct asupra sătenilor prin personalitatea celor chemaţĭ a le conduce. Dar orĭ Romînul aşa a fost croit el de D-zeŭ, orĭ apostoliĭ şcoaleĭ şi bisericeĭ aŭ dat greş ; atîta ştiŭ că nu toţĭ preoţiĭ sunt un *Popa Tanda,* nicĭ toţĭ învăţătoriĭ modele de imitat. Şi cum fapta înrîureşte maĭ mult ca vorba, prinde cum s-ar zice, maĭ bine, negreşit că nu în zadar s-a scos vorba, nicĭ toate a popeĭ, nicĭ toate a doctoruluĭ.

Cînd venim însă la administraţie, aicĭ se schimbă lucrul : administraţia avînd a cîrmui interese, are a face cu *voinţa* omuluĭ, căcĭ legile în virtutea cărora ea funcţionează sunt nişte directive de voinţă. Am zis *legĭ,* căcĭ aşa ni e timpul ca să pretindem ca administraţia—chiar rurală—să lucreze în numele unor legĭ — de şi cunoscut e că pasul cel greŭ de făcut e tocmaĭ în trecerea de la voinţa omuluĭ la lege.

In tot trecutul ţăreĭ noastre găsim principiul practic : voinţa cîrmueşte legea ; pe această temă s-a condus ţara noastră ; cu acest principiu aŭ fost crescuţĭ şi hrăniţĭ moşiĭ şi strămoşiĭ noştri. Şi era o strînsă legătură atuncĭ de sus pînă jos. Voinţa Domnuluĭ cârmuia voinţa ţăreĭ, dar şi voinţa luĭ, săracul, era cârmuită de voinţa altora maĭ marĭ ca dînsul, căcĭ la noĭ domniĭ eraŭ micĭ cu ceĭ marĭ şi marĭ cu ceĭ micĭ. După Domn boeriĭ urmaŭ aceeaşĭ tactică : slugĭ supuse faţă de domnul, de la a căruia voinţă atîrna viaţa şi averea lor, şi foarte marĭ cu ceĭ micĭ. Sub toate acestea

ierarhiĭ sociale, stătea ţăranul, care era ţinut numaĭ să asculte şi să îndure voinţa tuturor maĭ marilor săĭ, şi cînd era răsbit pînă la os, orĭ împungea fuga peste hotar, orĭ apuca calea codruluĭ, *frate* cu Romînul.

Pribegia şi haiducia aŭ fost urmările acelor stărĭ de lucrurĭ din vechĭ. Nu putea face ţara noastră excepţie de la regula generală a ţărilor pe acele vremurĭ, maĭ ales a ţărilor supuse Turcilor. Am îndurat dar şi noĭ ca multe alte popoare stărĭ inerente formelor sociale de pe atuncĭ. Şi cum atingerea celor marĭ cu ceĭ micĭ nu să făcea de cît pentru îndeplinirea unor nevoĭ materiale, natural că vom vedea funcţionînd pentru întăiaş-dată acele organe care răspundeaŭ la îndeplinirea acestor nevoĭ. Pentru ceĭ marĭ după vremurĭ, sătenii aŭ fost numaĭ vacĭ de muls, căcĭ dăjdiile eraŭ multe şi nenumărate pe spetele ţăranilor, şi eraŭ luate *fără socoteală*, dînd naştere la impilărĭ multe.

Dar ajuns odată aicĭ simţim nevoe de a enumera din cine se compun organele administrative rurale. Dacă ne-am opri la starea actuală am pune pe *primar*, *notar*, *perceptor*, *subprefect* şi *scriitoraşiĭ* de pe la ţară ; dacă o privim însă istoric, trebue să maĭ adăogăm pe *proprietar* şi pe *popă*.

Vom începe cu proprietarul, cu *boerul*. De ce ? Primele noastre legiuirĭ comunale daŭ drept boeruluĭ proprietar de a se amesteca în conducerea afacerilor comunale. Art. 107 al Regl. Organic hotăreşte că „va fi o comisie alcătuită din şese inşĭ, aleşĭ de sătenĭ şi întregită *de-adreptul* cu preotul comuneĭ şi *cu proprietarul, orĭ al săŭ îngrijitor*“. Legea luĭ Ştirbeĭ din 1851 Aprilie 23, menţine dreptul proprietaruluĭ de a lua parte de-adreptul în sfatul obştesc al satuluĭ, avînd grija banilor din cutia satuluĭ, şi purtînd la el una din cheile cutieĭ comunale.

Legile egalitare de la 1864 aŭ şters acest privilegiŭ al preotuluĭ şi al proprietaruluĭ, ba ce e maĭ mult, legiuitorul de la 1874 a crezut de cuviinţă să declare pe preot *neeligibil*.

Dreptul acesta recunoscut de Reglementul organic era maĭ vechiŭ, căcĭ maĭ de demult singurul element recunoscut în stat era boerul, restul n-avea nicĭ un drept, ci numaĭ datoriĭ ; de aceea vedem că Domniĭ noştri *hărăzesc* drepturĭ atît tîrgurilor cît şi satelor, şi legiuitorul de la 1831 zice : „Stăpînirea socotind că îngrijirea pentru toate cele ce privesc la buna fericire a unuĭ oraş nu poate fi maĭ bine încredinţată de cît acelora care maĭ cu osebire se folosesc dintr-însa, şi dorind să dea o nouă dovadă a părinteşteĭ sale îngrijirĭ *a socotit să le dăruiască drepturĭ de a-şĭ chivernisi ale lor interesurĭ prin sfaturĭ orăşăneştĭ, alcătuite de mădularĭ aleşĭ de către înşuşĭ locuitoriĭ acestor oraşe*“.

Principiul legeĭ de la 1831 nu era noŭ. Posedăm un hrisov a luĭ M. Suţu, Domnul Moldoveĭ, care în 1820 Dec. 15, organizează comuna Botoşanĭ „....am hotărît ca să se alcătuiască şi o casă obştească de şese persoane *alese* din partea obştieĭ, din care **doĭ** *vor fi din boeriĭ şezătorĭ, din Botoşanĭ*, **doĭ** din neguţitoriĭ fruntaşĭ Moldovenĭ saŭ Grecĭ, **doĭ** *din fruntaşiĭ armeniĭ*“.

Legiuitorul de la 1831 nu inova nimic, ci urma un vechiŭ obiceiŭ căcĭ, hărăzirea dreptuluĭ de alegere pleca de la capitala ţăreĭ la cele-l-alte oraşe şi sate; acesta este înţelesul art. 29 litera Z „eĭ aŭ dreptul de a-şĭ alege din sinul lor *vornicei*, ce sunt ca o poliţie în sat prin ştirea şi voia ispravniculuĭ şi a *stăpînuluĭ moşieĭ, după vechiul obiceiŭ*". (Anal. Parlamentare 1, 2, 151).

Şi dacă prejudecăm asupra acestuĭ fapt, găsim explicarea istorică. Proprietarul a fost simburile alcătuitor al satuluĭ. Vechiĭ miluiţĭ de domnĭ cu pămînturĭ întinse, îşĭ făceaŭ casa pe moşia lor. In jurul caseĭ boereştĭ se strîngeaŭ locuitoriĭ, posluşnicĭ, hrisovoliţĭ, vecinĭ, care apoĭ aŭ format satul; şi în măsură în care satul creştea, nevoĭ colective se năşteaŭ, carĭ aŭ adus nevoia organizăreĭ şi administraţieĭ lor; de aicĭ lipsa de bătrîniĭ satelor, de aleşiĭ satuluĭ, de *juziĭ* satelor, de *parcalabĭ* şi *vornicĭ* Ce eraŭ eĭ însă faţă cu proprietarul? O jucărie, maĭ ales în satele clăcăşeştĭ; ceva-ceva autoritatea lor era maĭ răsărită în satele răzăşeştĭ, unde eĭ eraŭ fruntaşĭ între fruntaşĭ.

Lucrul obştesc şi nevoile obşteştĭ sunt o derivare a bunurilor îndividuale şi e important de a prinde momentul desprindereĭ acestor două soiurĭ de interese. Prin hrisoavele domnilor prindem unele momente parţiale, legiuitorul de la 1881 le-a generalizat la toată ţara, dîndu-le putere de lege.

Cum s-aŭ achitat acum proprietariĭ de chemarea lor în stat faţă de săteni? Intru nimica nu vedem vre-o înrîurire din o parte orĭ din alta. Vechiĭ boierĭ căzuţĭ în răzeşĭ, şĭ-aŭ păstrat felul lor de a fi în viaţa de toate zilele; consideraţĭ ca mazilĭ se bucuraŭ de unele prerogative: „ca împlinitorĭ aĭ poroncilor domneştĭ la ţăranĭ" dar atîta; satele răzeşeştĭ şi de mazilĭ aŭ şi azĭ o înfăţişare bună căcĭ ceia ce urneşte pe om în calea spre bine e starea economică bună. Era greŭ a stîrni viaţă bună materială la ruptaşĭ, la clăcaşĭ, la posluşnicĭ şi hrisovoliţĭ, cînd raporturile între eĭ şi proprietarĭ eraŭ numaĭ fizice, iar ideĭ diriguitoare lipseaŭ.

Apoĭ la marele boier era prea deosebit traiul pentru a fi imitat întru cît-va de sătenĭ, iar în alte părţĭ boierul se lipsia din ochiĭ sătenilor, căcĭ vă este cunoscut sistemul deosebit de exploatare al pămîntului în Moldova şi în Muntenia.

La noĭ în Moldova, proprietarul a fost şi este un fel de *tutelă* a sătenilor. Săteanul nostru din Moldova pentru orĭ-ce nevoie a sa găseşte asilul la boier, dar cît de costisitor pentru punga luĭ e acest asil şi cît de păgubitor cultivăreĭ voinţeĭ sale. Indolenţa săteanuluĭ moldovan e maĭ mare ca aceluĭ muntean, şi această indolenţă s-a născut în mare parte, că a fost la noĭ maĭ puternică proprietatea mare şi că dar nu s-a putut desvolta buna stare materială şi nevoia grijeĭ pentru ziua de mîne.

Nu să poate îmbolditor maĭ mare pentru muncă şi desvoltare decît a şti că ziua de mîne atîrnă de la chiverniseala zileĭ de azĭ. De aceia să nu vă mire dacă în 1864, în momentul îm-

proprietărireĭ ţăranilor s-aŭ găsit în Muntenia de 5 orĭ maĭ mulţĭ fruntașĭ decît în Moldova, iar codașĭ (palmașĭ) cu 15% maĭ puţinĭ.

Iată un tabloŭ doveditor celor zise:

	Moldova.		Muntenia.	
Fruntaşĭ	6554	(4.57%),	64445	(20.95%)
Mijlocaşĭ	58569	(40.77%),	140313	(45.62%)
Palmaşĭ	57302	(39.88%),	75720	(24.62%)
	122425		280478	

De unde astă deosebire de stare economică? Meteiajul în mare parte a avut ca urmare că puterea proprietaruluĭ a fost maĭ mult nominală. Nelegat de proprietar decît prin dijma ce plătea, el avea toată grija cîmpuluĭ, ca de acolo să-şĭ poată susţinea ziua de mîne. Pus dar de-a dreptul în faţa nevoieĭ, şi ştiind că nu găseşte asil la nimene la caz de nevoie—decît la strădania sa,—voinţa s-a călit şi deci în locul indolenţeĭ găseşte acel stoc de oamenĭ cu bună stare materială, care se numeră de 5 orĭ maĭ mult ca în Moldova.

Sistemul de exploatare al pămîntuluĭ a adus în mare parte deosebirea economică între ţăranii noştri şi aicĭ a fost puternicul mijloc de înrîurire a boierilor asupra sătenilor, înrîurire care covîrşeşte pe cea administrativă, ce i-a consfinţit-o legiuirea de la 1831.

Faptele sunt acestea; criticile le las D-voastră de a le aduce, fie-care după asentimentul săŭ.

Al doilea element administrativ rural a fost *Preutul Satuluĭ.* Preutul reprezentantul bisericeĭ, păstorul sufletesc al noroduluĭ, a fost hărăzit din vechĭ şi cu o leacă de putere administrativă, căcĭ se vede că aşa a fost dat să fie o legătură strînsă, între cele trupeştĭ şi cele sufleteştĭ. Cultul bisericeĭ a cerut de la preot ca să fie şi un element veghietor al îndeplinireĭ unor practice sociale — leagănul watereĭ administrative. Şi cum săteanul are încă teama firească de cele nevăzute, natural ca el să dea ascultare oarbă vorbelor şi poveţelor preutuluĭ. Din acest punct de vedere, socoteala bătrînilor noştri era practică şi creştinească. Cîte atingerĭ n-are preotul cu poporaniĭ săĭ! De cum se naşte copilul pînă ce moare de bătrîneţe, la fie-care pas însemnat al vieţeĭ te întilneştĭ cu popa. Şi cu toate că întîlnirea cu popa a fost luată ca semn răŭ, totuşĭ înrîurirea sa a fost mare. Şi cum primele acte civile cădeaŭ în atribuţiile bisericeĭ să le dea — actul de botez — de cununie şi de înmormîntare — natural că preutuluĭ îĭ cădea o leacă de privighere la emiterea acestor acte, fiind şi el pedepsit de Canoane, dacă ar fi făcut alt-fel.

Regulamentul Moldoveĭ ca şi cel al Valachieĭ prescriŭ privilegiĭ preutuluĭ alăturea cu proprietarul. In Consiliile Comunale numite pe atuncĭ *sfatul obştesc*, eraŭ de drept *preutul şi pro-*

prietarul. Aceştia doï în unire cu aleşiĭ obştieï eraŭ răspunzătorï de orĭ-ce lipsă din cutia obştească.

Art. 106. „Se va institui o comisie de şese inşĭ pentru tot anul pentru ocîrmuirea cutieï obştieĭ. Acestora împreună cu preutul şi proprietarul saŭ al acestuia îngrijitor se va încredinţa ocîrmuirea banilor obşteştĭ".

Legea luĭ Barbu Ştirbeiŭ din 1851 menţine aceste privilegiĭ prin art. 143, care zice :

„Fie-care sat va avea un sfat al luĭ, care va fi alcătuit: 1) de pârcalab, 2) de un orînduit din partea proprietaruluĭ şi de *preut*, 3) de doĭ deputaţĭ dacă numărul familielor nu covîrşeşte 100 şi de 4 dacă trece de o sută".

In regulamentul legeĭ de la 1862 se hotărî la orĭ-ce alegere nouă de consiliŭ comunal, preşidenţia o avea *preutul satuluĭ*-iar norodul aclama cu glas tare alegerea.

In 1864 se abrogară toate privilegiile; aşa se ia proprieta, ruluĭ dreptul de a figura în consiliŭ fără a fi ales, asemenea să ia şi preutuluĭ acest drept, toţĭ cetăţeniĭ fiind egalĭ s-aŭ pus toţĭ în masa alegătorilor, putînd fi şi eligibilĭ. Iar de unde pînă acum preşedinţia alegerilor o avea preutul i-se ia şi aceste prerogative, însărcinîndu-se primarul cu preşedinţia alegerilor.

A trebuit să vină legea de la 1874 ca să ia preutuluĭ şi dreptul de a fi eligibil, şi ast-fel s-a încheiat cu puterea înrîuritoare ca a preutuluĭ ca organ administrativ.

Acum dacă prejudecăm asupra roluluĭ educativ ce l-a jucat şi-l joacă preutul în sat, iarăşĭ vom vedea că maĭ ades s-a dat păstorul după turmă, decît turma după păstor. Ignorant şi popa ca şi săteniĭ nu se putea cere de la el maĭ mult decît putea da. Azĭ însă cînd se îngrijeşte maĭ mult de cultura preutuluĭ putem cere o maĭ mare activitate de la el, să nu fie numaĭ împlinitorul unor forme rituale şi credem că generaţiunea nouă de preuţĭ se va convinge de înalta lor chemare socială, şi de şi legile nuoĭ nu le daŭ precăderea legală ca în trecut, dar ceia ce în trecut dădea legea, nu dădea persoana, azĭ cerem de la preut chiar fără împuterire legală.

Deşi nu e locul, dar cred a aminti că preutul va avea ajutor mare în aceasta de la învăţător, un alt organ înrîuritor pe cale indirectă, cum l-aŭ lăsat legile nouă şi pe preut. Preutul însă vine în numele unuĭ aşezămînt vechiŭ ca lumea, cu legăturĭ adîncĭ în inima săteanuluĭ, cu respectul izvorît din teama de darul ce are, pe cînd învăţătorul vine în numele unuĭ aşezămînt maĭ noŭ, dar util minţeĭ şi inimeĭ, de care încă ţăranul nu s-a pătruns decît în foarte mică parte, şi de a căruĭ persoană nu e legată nicĭ o teamă, nicĭ un respect, decît acel ce izvoreşte din superioritatea de cultură şi de chemare.

Morala cere de la aceştĭ doĭ membriĭ să ia o atitudine hotărîtă şi legată pentru a nu desminţi gîndul legiuitorilor, care s-aŭ îngrijit şi se îngrijesc de propăşirea din biserică şi şcoală.

Al treilea element administrativ e *primarul*. Numele ni l-a

dat pentru întîia oară legea de la 1864; înainte se chemaŭ *parcalabĭ* în Muntenia și *vornicĭ* în Moldova.

Intr-o poiezie țărănească cetim:

L-așĭ lăsa luĭ frate-mieŭ,
Frate-mieŭ e *parcalab*
Ia bățul și pleacă-n sat.

Iar în vorba noastră din Moldova se zice: „Nu se vede pe sine ce-ĭ și maĭ întreabă de casa *vorniculuĭ*".

Numele de parcalab și vornic e maĭ vechiŭ decît regulamentul organic. Date odată la slujbașĭ de pe lîngă Vodă s-aŭ întins aceste slujbe pînă la țără. In vechĭ ca parcalabĭ găsim pe guvernatoriĭ Cetăților: Hotin, Neamț, Roman, Chilia și Cetatea Albă. Confundat numele maĭ apoĭ cu staroștiĭ s-a specializat pentru orașele de frontieră. Pînă maĭ încoace se zice Părcălăbia Galaților.

Tot ast-feliŭ și *vornicii*, întîiŭ slujbașĭ marĭ pe lîngă domnie: vornicĭ de țara de jos și vornicĭ de țara de sus, eraŭ marĭ administratorĭ pe județe și părțĭ de țară. Scoborîrea maĭ apoĭ a acestor titlurĭ la aleșiĭ satelor s-a făcut cu organizarea ce s-a dat satelor. In orĭ-ce caz era un obiceiŭ vechiŭ la 1831 alegerea vornicilor, căcĭ art. 29 litera Z. din regulamentul Moldoveĭ zice: „Lucrătoriĭ de pămînt birnicĭ aŭ drept de a-șĭ alege din sînul lor *vornicei* ce sunt ca o poliție în sat, prin știrea și voia ispravniculuĭ și a stăpînuluĭ moșieĭ, *după vechiul obiceiŭ*".

Iar art. 97 secția V din regulamentul Munteniei e și maĭ esplicit. Iată ce zice: „Pentru ca de acum înainte nicĭ sub ocîrmuitoriĭ de plasă nicĭ alțĭ orînduițĭ să nu poată găsi nicĭ odată prilej de a bîntui pe birnicĭ în cel maĭ mic lucru, locuitoriĭ plugarĭ și muncitoriĭ fieștecăruĭ sat vor alege pe tot anul *un parcalab, care va fi împlinitor dăjdiilor*".

Pare că la început rolul dat vornicilor și parcalabilor era maĭ mult fiscal, căcĭ aceasta căuta domnia, de a-șĭ asigura pe de o parte veniturile sale, iar pe de alta să nu bîntue pe birnicĭ. Omul chemat de a îndeplini această cerință a legeĭ era parcalabul. Privigherea nu era întinsă ca azĭ. *Orĭ-ce sat* — mare saŭ mic — trebuia să-șĭ aleagă parcalabul săŭ. Ideia comuneĭ s-a confundat la început cu satul. Nicĭ în legiuirea de la 1831, nicĭ în cea de la 1851 nu s-a fixat minimul contribuabililor, care trebuiaŭ să alcătuiască o Comună. Atîta prevedea ca numărul deputaților consilierĭ să fie de 2, dacă sunt 100 contribuabilĭ, saŭ 4, dacă sunt peste 100. Nicĭ în regulamentul legeĭ din 1862 nu se fixa numărul contribuabililor. Orĭ-ce sat—chiar cu maĭ puțin de 100 contribuabilĭ —(art. 5) putea forma o Comună. Rolul dar a parcalabuluĭ era restrîns față cu mica comunitate ce avea de administrat.

Cu legea de la 1864 s-a lărgit cercul comuneĭ, s-a organizat comuna pe o bază nouă, s-a suit numărul contribuabililor pînă la 300, maĭ apoĭ la 500, iar acum d. Olănescu ca ministru

de interne, vrea să-l ridice la 600, şi decĭ s-a înmulţit şi atribuţiile primaruluĭ.

Rolul cel mare ce s-a dat primarilor n-a fost după putinţa lor; nicĭ educaţĭ nicĭ chiemaţĭ pentru meseria lor, lucrurile aŭ mers părinţeşte, aşa că primarul a rămas ca agent al administraţieĭ superioare, orĭ a boieruluĭ proprietar, căcĭ dacă legea a oprit amestecul direct al proprietaruluĭ, uzul însă l-a mănţinut. Visul constituţional nu s-a putut aplica el la oraşe, unde dragă Doamne, avem ceva-ceva elemente maĭ culte, necum la sate unde conştiinţa valoareĭ constituţionale a roluluĭ în stat e înăduşită.

Natural că din aceste stărĭ de lucrurĭ, or fi izvorînd multe neajunsurĭ şi politice şi economice, pe care ţăraniĭ le îndură cu resignare; totuşĭ e un spor, e un progres faţă cu starea vechea primitivă.

Legiuitoriĭ de maĭ apoĭ, aŭ căutat cu toţiĭ să ridice starea comunelor rurale, prin numirea orĭ alegerea pe un timp maĭ îndelung a primaruluĭ. Nu facem învinuire nimăruĭ, dar spunem sus şi tare: Comunele noastre aŭ rămas foarte-foarte mult în urmă cu organizarea faţă cu statul; şi dacă e o boală la noĭ în ţară, e tocmaĭ *boala comunală*.

Vom aminti pe scurt importanţa notarilor şi scriitorilor din primărie pentru a arăta că faţă cu nepregetarea multora din primarĭ, notariĭ sunt totul la comună. De aicĭ grija de a-ĭ recruta din elemente maĭ bune şi maĭ legate de ţară. Prea s-a arătat nepăsare pentru aceştĭ factorĭ importanţĭ şi comuneĭ rurale; prea s-aŭ recrutat din cine s-a întîmplat. Aşa că sub raportul moravurilor s-aŭ semnalat icĭ pe colea coruperĭ. E un obiceiŭ de a se sfinţui pe toţĭ aceĭ carĭ vin pe la autorităţĭ să scoată vre-o hîrtie. Sfînţuiala e un fel de dare indirectă pe lîngă taxele ce există; şi e cu atît maĭ oneroasă cu cît cetăţeanul e maĭ de jos. Cu toţiĭ ştim ce urîta impresie face societăţeĭ această deprindere a trecutuluĭ. Cel puţin în trecut era reglementată, se sfînţuia pe faţă; boeriĭ aveaŭ veniturile lor extra-ordinare din sfînţuială *bez orînduita leafă.*

Nu cred să fie capitul maĭ interesant de cît acesta al sfînţueleĭ; drama e veche, cu miĭ şi miĭ de acte, cu sute de miĭ de persoane, căcĭ suntem noĭ toţĭ şi actorĭ şi spectatorĭ. Vă văd că zimbiţĭ, ceea ce arată că e încă vie în moravurĭ, e baza de pildă a regimuluĭ nostru poliţienesc. Aşa pe cine a surprins cîn s-a aflat că la moartea unuĭ comisar s-a găsit o ladă plină cu colţunĭ noĭ-nouţĭ! Cine s-a mirat cînd s-a aflat că la moartea altuĭ comisar s-a găsit podul plin plin cu căpăţinĭ de zahar. Imĭ spunea odată un coleg: stă vis-à-vis de mine un sub-comisar cu 100 leĭ leafă pe lună; eŭ cîştig 400 leĭ pe lună; şi cu toate acestea cosciugul subcomisaruluĭ zilnic e maĭ plin ca al meŭ; ĭar cucoana subcomisaruluĭ e maĭ gătită ca a mea. Mult staŭ eŭ şi mă gîndesc, pe spetele cuĭ acest lux! Colegul meŭ se mira, dar explicarea stătea în veniturile indirecte ale slujbeĭ.

Nu zic că Statul nu şi-a organizat unele serviciĭ aşa de bine că a reuşit să dispară sfînţuiala. Pare că justiţia o avem asigu-

rată; pare-că școala a scăpat de acest flagel; pare-că armata ca organism încă luptă să fie curată. Administrația în schimb a rămas tot cea veche. *Famelie multă; renumerație mică după budget*, Coane Fănică, zice Ghiță Pristanda și Caragiali ne-a copiat aicĭ miĭ de tipurĭ din societatea noastră.

Natural că cu toțiĭ avem conștiința acestuĭ răŭ, afară doar de cel prea îndătinat cu dînsul: ca axisoriĭ, subcomisariĭ, scriitorașiĭ ceĭ micĭ—parasițiĭ societățeĭ; ca dovadă că icĭ pe colea se iaŭ măsurĭ de îndreptare, să vă cetesc un pasaj, din frumosul raport, ce actualul prefect de Iașĭ, d. D. A. Greceanu a cetit înaintea consiliuluĭ județean:

„8. Pentru înlesnirea locuitorilor, care pentru orĭ-ce jalbă ce aveaŭ de adresat autorităților, ce eraŭ sfînțuiți de către scriitoriĭ satuluĭ, am împărțit la toate comunele imprimate și am dispus ca să fie afișat la primărie că aceste imprimate vor fi date locuitorilor și complectate fără de nicĭ o plată de către funcționariĭ comuneĭ după nevoile și cererile lor". (Expunerea situațieĭ jud. Iașĭ pe 1900—1901, pag. 32).

Ne place însă a vă ceti 2 date documentale din vechile timpurĭ pentru a vă învedera cît de adînc înrădăcinat era acest obiceiŭ, care atingea întreaga economie a viețeĭ.

Suntem în 1817.... Răzeșiĭ din satul Däneștiĭ ot Vasluĭ aŭ purtat proces cu Costache bulibașa și cu neamul Flonduresc pentru moșie. Doĭ anĭ s-a tărăgănat afacerea la divan. Vechilul răzeșilor după ce s-a isprăvit procesul face samă obștieĭ satuluĭ de cheltuelile judecățeĭ. Sama aceasta am găsit-o în vre-o 5—6 copiĭ, dovadă că aŭ ținut s-o aibă toțĭ fruntașiĭ.

Iată ce cetim că s-a dat pocloane obligatoriĭ:

150 leĭ pentru treĭ chile grîu arnăut vel logofătuluĭ Sturza;
40 „ două chile de orz banuluĭ Tăutul
140 „ un vas cu vin vechiŭ vorniculuĭ Doroșcan;
100 „ 2 chile grîu arnăut vorniculuĭ Doroscan;
280 „ două vase cu vin vechiu vorn. Balș;
140 „ un vas cu vin vechiu vorn. Sturza;
200 „ cheltuiala anaforaleĭ cu tălmăcire grecească și alte scrisorĭ;
140 „ cheltuiala cărțeĭ gospod de gĭudecată;
1964 „ în căutarea judecățeĭ.

Nu știŭ cît o fi costat și costă moșia Dăneștiĭ, dar noĭ vedem că pentru revizuirea unuĭ proces s-aŭ golit pungile răzeșilor dînd în dreapta și în stînga pocloane, *ce se cereaŭ*, căcĭ așa era obiceiul țăreĭ. Nicĭ un act oficial nu va constata aceste lucrurĭ, dar scrisorile particulare, ce le găsim prin pachetele cu acte pe la particularĭ ne oglindesc în mod viŭ viața cum a curs.

Altă dovadă. Suntem în 1778 Martie 11; parcalab la Galațĭ era C. Balș, rînduit boer după stăruința luĭ Ioniță Canta vel logofăt. Canta avea moșie la Galațĭ--Frumușița—; nimic maĭ natural ca parcalabul de Galațĭ să se intereseze de soarta moșieĭ Frumușita a stăpînuluĭ săŭ. Iată ce scrie parcalabul: „deosebit iată am trimes D-tale 5 oca icre proaspete spre aducere aminte

D-tale către mine şi să le mănînci D-ta sănătos, şi mă rog D-tale să nu fiŭ dat uităreĭ şi lipsit de la *nazărul* D-tale, fiind-că eŭ pe D-ta te am ca pe părintele mieŭ şi la toate celea ce-mĭ veĭ poronci cu tot chipul vom fi silitor a sluji la toate trebile D-tale, Cum pentru Serbiĭ ce sunt şezătorĭ pe moşia D-tale Frumuşiţa. acum la rîndul zahereleĭ am mijlocit şi am zis şi pitaruluĭ Kirica de nu i-aŭ supărat întru nimica ca să fie în odihnă şi să poată a-şĭ căuta de hrană şi alişverişul lor, măcar că şi la baniĭ cheltueliĭ ţăreĭ—măcar că aŭ scris D-tale că le-am rînduit 12 leĭ, dar le-am ridicat 5 leĭ, care peste tot le-am ridicat 17 leĭ şi la sfertul viitor iar le voiŭ maĭ ridica" (în altă scrisoare arată că le-a ridicat 2 leĭ la sfertul din Iunie).

Aşa stătea ţara în trecut; voinţa celuĭ de sus se amestesca în toate, se atingea de orĭ-ce venit, putea scuti pe uniĭ, uşura pe alţiĭ, nu în virtutea uneĭ legĭ, ci pentru că un Balş de la Galaţĭ era pus în slujbă de logofătul Canta de la Iaşĭ. Cel maĭ greŭ progres de făcut e acela al subordonăreĭ voinţeĭ către legĭ. Acest progres nu-l face o generaţie două, ci vremea.

. . . . vremea desăvîrşeşte
Tot ce inventa omul, tot ce spiritul naşte.

(*Gr. Alexandrescu*, An. 1840).

Iată cum caracteriza d. A. D. Xenopol starea financiară în secol al XVIII: „Oameniĭ sunt din firea lor încălcătorĭ aĭ dreptuluĭ altora; trebue scutul cel aspru al legilor şi al putereĭ publice pentru a stavili nesăţioasa lor pornire, iar cînd acesta lipseşte şi în locul luĭ se pune bunul plac al individuluĭ, atuncĭ înţelegem uşor cum abuzul poate deveni lege. In asemenea stare se aflaŭ Romîniĭ în vremea fanarioţilor — noĭ zicem şi maĭ înainte — şi de aceia amintirea cea plină de ură şi de amărăciune, lăsată de acea epocă nu este datorită unuĭ glas mărit prin ecoul răsunător al timpuluĭ, ci este numaĭ reproducerea slăbită prin îndepărtare a tristeĭ realităţĭ".

(Istoria Romînilor V. 588).

Ar trebui să maĭ amintim că ultimul representant al putereĭ statuluĭ în comuna rurală e *perceptorul*. Perceptorul e de fapt cel maĭ vechiŭ slujbaş al ocîrmuireĭ, căcĭ din vechĭ Domnia n-a avut altă nevoe de cît de dabilarul care să strîngă dărĭ. N-a fost în gîndul maĭ marilor noştri în trecut ca să se intereseze de soarta celor de jos, de cît atîta ca să poată strînge dările. Azĭ chiar— dacă am vorbi la dreptul—Statul maĭ mult încasează de la sătenĭ pentru a-şĭ plăti luxul de slujbaşĭ. Ce ar fi dacă ar lipsi din veniturĭ birul sătenilor şi consumaţiunea ce-o fac eĭ în articulele monopolizate orĭ taxate de stat? Tot aşa şi în trecut, cînd totul întra în punga Domnuluĭ, şi prea puţin în a ţăreĭ.

Iată de ce socotit lucrul din acest punct de vedere, săteanul

a privit și privește cu frică pe agentul fiscal, care vine și-l împlinește, dacă ceva-ceva întîrzie cu plata.

Care a fost evoluția sistemului de a încasa dările? In vremile vechĭ — cetițĭ statistica țăreĭ pe vremea luĭ Petru Schiopul 1583 — nu se însemna nicăirĭ cît avea de dat cine-va. Suma dărilor atîrna de nevoile domnieĭ, și de darurile făcute Turcilor. Cu vremea s-a simțit nevoie să se scoată hîrtiĭ pe numele fie-căruĭ contribuabil; și cronicariĭ nu uită a ne pomeni de aceĭ domnĭ, carĭ aŭ scos *pecetluiturĭ roșiĭ* pe fețele oamenilor. Negreșit că nu de-odată sistemul vechiŭ a fost părăsit, căcĭ nestabilitatea domnilor în veacul al XVIII, cum și darurile neasemuite date Turcilor, apoĭ nesfîrșite zaerele date Turcilor, carĭ eraŭ în necontenite războaie cu veciniĭ, toate aceste adusese țara la desperare. Scotea el, Domnul, pecetluiturĭ roșiĭ pe fețele fie-căruia, în anul întîiŭ al domnieĭ, cînd țara se bucura de domnie nouă, dar îndată o scrintea și domnia, cînd i se punea sula în coastă să dea maĭ mult. De aceea țara văzîndu-se secătuită împungea fuga peste hotar. Și e foarte interesant de cetit ce răspund delegațiĭ lor către boeriĭ rînduițĭ de C. Racoviță Voevod, ca să-ĭ înduplece a se întoarce în țară: „venind de la eĭ treĭ preuțĭ și 4—5 oamenĭ din ceĭ maĭ de ispravă aŭ arătat că tot temeiul stricăciuneĭ lor este pricina vremelniceĭ stărĭ, *adică neștiind și nefiind hotărît ca să dee bir pe an*, si de aceea s-aŭ strămutat și s-aŭ dus în țărĭ străine“. (Uricar 1. 193).

In lupta de stabilitate și fixare a dărilor ne-a trebuit o quasi independență de Turcĭ; de aceea epoca reglementară a adus acest bun: statornicia dărilor. Și azĭ plătește țăranul mult, căcĭ dacă i s-aŭ ușurat întru cît-va dările directe este că plătește maĭ mult din cele indirecte. Milioanele monopolurilor el le plătește; milioanele importuluĭ pe dînsul îl privesc, de și tot de pe munca luĭ încasăm milioanele exportuluĭ. Insă resmerițe și năvălirĭ de străinĭ, care să strice țara nu avem; așa că țara fiind așezată dările se plătesc, de și nicĭ azĭ n-aŭ la baza lor dreptatea.

Țăraniĭ și-aŭ răscumpărat claca și dijma; eĭ și-aŭ plătit pămîntul dat lor maĭ scump de cît orĭ cine—peste 1000 leĭ falcea. Conturile sunt azĭ închise: pămînturile dar nu li s-aŭ dăruit, ci le-aŭ plătit. Cît plătesc azĭ venitul la pogon orĭ falce? Ce credețĭ că dacă azĭ legile aŭ covîrșit bunul plac al omuluĭ, adică omul nu știe să aleagă mijloace care să treacă pe alăturĭ cu legea? Exemplele sunt prea multe, de și grosul lor cel mare stă necunoscut—pentru a învedera că regimul hatîruluĭ n-a trecut. Oameniĭ de afacerĭ, carĭ aŭ fost sub toate timpurile, sunt și azĭ și poate în maĭ mare număr. Ceĭ ce fac politică *în mare* știŭ la ce se reduce politica lor: ușurărĭ în dărĭ către stat, scăderĭ la evaluărĭ, căcĭ acolo e portița cea largă de scăpare și ușurare a celuĭ influent.

Iată ce cetim în discursul d-luĭ D. A. Sturza, rostit la Senat în ziua de 4 Decembrie: „Darea foncieră este pentru toțĭ de 5% pe venitul unuĭ hectar de pămînt. Aceste cincĭ procente se plă-

tesc de ţaranĭ pe 40 leĭ venit pe hectar, *adică 2 leĭ*. Noĭ proprietariĭ marĭ le plătim pe 10 leĭ, cel mult 20 leĭ venit pe hectar, adică 50 banĭ pînă la 1 leŭ. Cînd ţăraniĭ se plîng—în mod nesocotit este adevărat—în contra dărilor noĭ, ce le socotesc prea apăsătoare şi prea vexatoriĭ, atuncĭ iĭ aşternem la pămînt, punem de-ĭ ţin de mînĭ şi de picioare ca să nu se mişte şi le tragem la bătăĭ preventive în afară de lege şi ca mărturisirĭ ale mileĭ creştineştĭ, care ne cuprinde. Dar oare nu sunt proprietarĭ marĭ, carĭ îşĭ ascund veniturile proprietăţilor lor, sunt înscrişĭ cu venit de 5 leĭ hectarul şi plătesc numaĭ 25 banĭ imposit fonciar. Şi acestora li se daŭ toate onorurile cuvenite“.

Aşa a vorbit şeful unuĭ partid, a mareluĭ partid, preşedintele societăţeĭ credituluĭ fonciar rural, care o fi ştiind dînsul în mod practic goala realitate. Pînă acum statistică oficială nu avem, care să ne deosebească fonciarul după marea şi mica proprietate, spre a vedea proporţia dărilor. Credem că va eşi apăsătoare miceĭ proprietăţĭ. Rubricile fisculuĭ cuprind numaĭ venitul fonciar pe 5%, care-l plătesc şi miciĭ şi mariĭ proprietarĭ, care-şĭ cultivă eĭ singurĭ moşiile. Reese însă că proprietatetea mică represinta 3500000 Ha, iar proprietatea mare 3022000 Ha, din totalul suprafeţeĭ ţăreĭ de 13102000 Ha (Dobrogia 1.560000 Ha; proprietăţile statuluĭ 1000000 Ha, proprietăţĭ de mîna moartă 500000 Ha; pădurĭ 2300000 Ha; viĭ şi livezĭ 220000 Ha; păşune şi imaş 1000000 Ha).

Ar trebui o anchetă ca să se vadă cum se taxează hectarul la fonciar după judeţe şi regiunĭ; lucrare—cum vedeţĭ — de biuroŭ, dar care pînă acum nu e făcută, căcĭ multe n-avem încă făcute. Căcĭ la stărĭ inegale croite de legĭ, trebuesc aduse schimbărĭ tot prin legĭ şi fără anchete serioase nu se pot stîrni curentele.

Doamnelor şi Domnilor! Iată-mă ajuns cătră sfîrşitul conferinţeĭ mele; vă veţĭ fi aşteptat la o Eremiadă straşnică contra infameĭ administraţiunĭ. Pe zi ce merge se recrutează elemente maĭ bine pregătite, maĭ la nivelul nostru moral şi cultural. Căcĭ cu toate că administraţia represintă regimul vechiŭ al ţăreĭ, dar a întrat şi dînsa în curentul nostru. Recunoaştem că se pot face abuzurĭ maĭ multe în administraţie, fiind-că şi are a face cu toată lumea, cu toate naţiunile, cu toate caracterele şi cu toate stările. Apoĭ ea fiind organul putereĭ executive, negreşit că represintă în stat voinţa, nu mintea şi inima—voinţa statuluĭ avînd a face cu voinţa cetăţenilor, negreşit că pot veni conflicte de aicĭ; dar care va fi corectivul şi a uneia şi a alteia: rîdicarea conştiinţeĭ personale la cetăţean. E foarte greŭ ca abusul administrativ să subsiste acolo unde conştiinţa cetăţeanuluĭ ca persoană e vie şi hrănită.

De aceea încheiŭ: să luptăm pentru ridicarea şi deşteptarea conştiinţeĭ de demnitatea persoaneĭ noastre, căcĭ într-însa vom avea mîntuire. Şi aicĭ e rolul şcoaleĭ, rolul educaţieĭ.

Am zis.

A. VOJEN

Se-nsărează

Lui Smilgar.

Fermecat doinește versul,
Ropotul isteț al undeĭ;
Melodiĭ îndeamnă mersul
Apeĭ, maĭ adîncă unde-ĭ.

De pe malurĭ gînditoare
Cată-n valurĭ lung . . fac strajă
Salciele plîngătoare
Amorțite-n loc de-o vrajă.

Din nesfîrșirele adîncĭ
Făr-de fund ale-nălțimeĭ,
Cobor fășiĭ de fum spre stîncĭ;
In curînd întunecime-ĭ.

Ca-n țintirim se văd pe cer
Facle, crucĭ, cununĭ de stele,
Se stîng din ele multe, pier
Cum s-ar deșira mărgele.

Opaeţe la geamurĭ micĭ,
Ţintesc ochiĭ de lumină;
Din zare parcă-s licuricĭ
Pe buchete de sulfină.

Şi aţipesc încet.... încet
Toate-n liniştea adîncă,
Doară-n văzduhul tămăiet
Liliecĭ pribegĭ — trec încă.

Nu-s alte vieţĭ

Doamneĭ ***

Eştĭ visul meŭ din tot-deauna;
Nu azĭ întăĭ îmĭ eşĭ în cale,
De mult, de miĭ de vecĭ într-una
Robit sunt farmecelor tale.

Noian de vieţĭ rămase-n urmă
In suflet te-am purtat cu drag,
Vecia dragosteĭ nu-şĭ curmă
Un dor, trecînd al morţiĭ prag.

In orĭ-ce soartă viitoare
Fiorul vecheĭ năzuinţĭ,
E tot puterea dătătoare
De fericirĭ şi suferinţĭ.

Ast-fel de la-nceputul vremeĭ,
Şi prin-ce-o fi iar început,
S-or ţese firele poemeĭ
Cu care-n minte m-am născut.

Eŭ singur nu pot înţălege,
De înţăles pătruns deşi-s;
Iubirea-nfrînge-a morţiĭ lege;
Nu-s alte vieţĭ — *renaşterĭ-s.....*

VII.

GAVRIL MUZICESCU

Cîntările bisericeștĭ și Muzica poporană

Inainte de a vorbi despre subiectul conferințeĭ de azĭ, țin să fac declarațiune solemnă că: de nu voiŭ răspunde așteptărilor D-voastre, vinovatul nu sunt eŭ, ci d. A. D. Xenopol, Rectorul Universitățiĭ din Iașĭ, căcĭ D-sa a crezut că precum descopere și dă la lumină documente și hrisoave, așa poate descoperi și da în vileag și conferențiarĭ.

Sunt membru al societățeĭ „Arhiva", a căreĭ trup și suflet este d. Xenopol. D-sa, cetind lupta mea pentru transpunerea cîntărilor bisericeștĭ de pe semnele psaltichieĭ pe notațiunea liniară, și indignat de nedreptatea causeĭ susținută de majoritatea membrilor Sf. Sinod contra mea, nu numaĭ că a scris articole prin ziare asupra acesteĭ chestiunĭ, dar fără să mă întrebe, fixază ziua conferențeĭ și precizază subiectul, iar mie îmĭ face cunoscut că trebue să țin o conferință ; de vĕ voiŭ satisface, voiŭ fi recunoscător îndulgențeĭ D-voastre, de nu, d. Xenopol e responsabil.

Acum permiteți-mĭ să întru în chestiune.

Voiŭ începe cu cîntările bisericeștĭ, fiind-că despre ele avem probe scrise atît de începutul și desvoltarea lor, cît și de autoriĭ teoreticĭ și practicĭ a acestor cîntărĭ.

Punctul de plecare a introduceреĭ cîntărilor în biserică, este

textul evangheliştilor Matheĭ şi Marcu, carĭ zic: „*Cinea cea de taină a Domnuluĭ nostru Iisus Hristos s-a terminat cu cîntece*“.

Acesta a fost motivul şi baza întroducereĭ cîntărilor în biserică. Cum eraŭ cîntările bisericeştĭ în primiĭ secolĭ a creştinătăţeĭ, nu ştiŭ nimic, n-avem nicĭ un document; găsim însă la scriitorul secoluluĭ al 2-a, Tertulian, următoarea frază: „în adunările creştinilor, după spălarea mînilor şi aprinderea luminărilor, fiecare credincios este chemat în mijlocul adunăreĭ să cînte şi să laude pre Domnul, *care cum putea,* din sf. scriptură saŭ din mintea sa“.

De la modul de-a cănta, *care cum putea,* şi pînă la o stabilire oare-care, a trecut mult timp şi foarte multe şi variate schimbărĭ.

Reforma cea maĭ pronunţată de la care datează o normă oare-care a cîntărilor bisericeştĭ, este reforma sf. Ion Damaschin; dar de atuncĭ sunt maĭ bine de 1100 de anĭ, aşa-că de s-ar scula sf. Ion Damaschin şi ar auzi actualele cîntărĭ bisericeştĭ ce îşĭ trag origina de la norma întrodusă de el, s-ar lepăda de ele de treĭ orĭ, înainte de-a cînta cocoşul.

Cît timp s-aŭ menţinut cîntările stabilite de sf. Ion Damaschin, ce rol aŭ jucat, cum s-aŭ desvoltat, cîte reforme aŭ suferit, dacă aŭ maĭ rĕmas vre-o urmă din cîntările sf. Damaschin în actualele cîntărĭ, sunt chestiunĭ de resortul istorieĭ cîntărilor bisericeştĭ, şi nu a uneĭ conferinţĭ de jumătate oră, de oare-ce jumătate oră e consacrată cîntecelor populare.

Decĭ voiŭ trece direct la cîntările bisericeştĭ în Romînia.

La noĭ lucrul e foarte simplu: nu ştim nimic pînă la anul 1823! Să nu vĕ miraţĭ, lucrul e adevărat.

La noĭ din vechĭ, nu se ştie ce feliŭ de cîntărĭ eraŭ. Se ştie numa atîta că: pe cînd era înrîurirea slavă, se cînta slavoneşte în bisericele romîne; iar cînd aŭ năvălit Greciĭ, se cînta greceşte.

Eruditul Episcop Melchisedek, în memoriul seŭ despre cîntările bisericeştĭ, memoriŭ citit în sf. Sinod în toamna anuluĭ 1881, spune: „Istoria nu ne-a consacrat noţiunĭ amănunţite despre cîntările bisericeştĭ la romînĭ în secolele trecute, nicĭ despre sistemul după care ele se predaŭ şi se executaŭ prin bisericĭ“. Iar Principele Dim. Cantemir, descriind ceremoniile Curţeĭ Domneştĭ a Moldoveĭ şi ceremoniile din biserica Domnească, pe la începutul veaculuĭ al 18-lea pomeneşte de corul cîntăreţilor Moldovenĭ şi de corul cîntăreţilor grecĭ, carĭ cîntaŭ în biserica curţeĭ; ceĭ dintîĭ la strana dreaptă, ceĭ de-al doilea la strana stîngă.

Abia la începutul secoluluĭ al 19-lea, ce maĭ zilele trecute a expirat, Ieromonahul Macarie constată că în ţările romîne s-a cultivat mult cîntările greceştĭ, pe care el Macarie cel dintîiŭ s-a pus a le tălmăci în limba naţieĭ. Ieromonahul Macarie în prefaţa teoreticonuluĭ publicat de el în 1823, spune că a cercetat şi chiar a prefăcut nu puţine cărţĭ după aşezarea alcătuireĭ celor vechĭ, dar că prea puţin sporiŭ a făcut. Iar maĭ tîrziŭ s-a convins că

drumul alcătuireĭ celor vechĭ, a fost o zădarnică osteneală şi o îndelungată perdere de vreme.

Iar colaboratorul Ieromonahuluĭ Macarie, Anton Pann, iată ce zice: „Şi pentru ca să nu-mĭ fie cuvîntul spre de faimarea „cui-va şi spre lauda mea, mărturiseşte însuşĭ contractul meŭ scris „în condica sfinteĭ Mitropoliĭ, că şi eŭ eram conlucrător cu pă„rintele Macarie, în zilele Prea sfinţituluĭ Dionisie Mitropolit. *„Care pe atuncĭ pe cît îmĭ socoteam lucrul de bun, pe atîta acum îl „judec de simplu“*. (Vezĭ cazul teoretic şi practic Ant. Pann, 1845).

Vra să zică după 22 de anĭ însuşĭ coautorul recunoaşte că cele făcute la 1823 şi considerate atuncĭ ca ultima expresiune a perfecţiuneĭ cîntărilor bisericeştĭ, la 1845 se condamnă de însuşĭ scriitorul.

La 1823 Ierom. Macarie a scris şi un tratat despre teoria psaltichieĭ celeĭ noue, dar care teorie la 1845 a suferit o reformă, căcĭ iată ce zice Anton Pann: „Lesnirea şi uşurinţa regulelor am ales, lepădînd pe cele grele şi anevoie de înţeles“. (Baz. Teor. 1845).

De la Anton Pann pînă în zilele noastre, a răsărit multe cărţĭ de psaltichie şi de teoria psaltichieĭ, dar toate se învîrtesc în jurul celor scrise de Macarie şi Pann, avînd de temelie cursurile teoretice ale acestora, şi maĭ ales Bazul teoretic şi practic al luĭ Anton Pann.

Semnele cu care se represintă psaltichia, se găsesc într-o stare foarte înapoiată; nimic precis, nimic determinat, totul la voia executantuluĭ; dovada cea maĭ puternică a celor zise este că: doĭ psalţĭ uitîndu-se pe aceiaşĭ carte, nu pot cînta exact, ci vor cînta fie-care în felul seŭ, interpretînd diferitele semne după dascălul de la care a învăţat. De aceea pe semnele psaltichieĭ nu cîntă de cît unul, iar cei-l-alţĭ, orĭ cîţĭ vor fi, ţin numaĭ isonul.

Iată şi cîte-va definiţiunĭ şi explicărĭ ale semnelor psaltichieĭ: *Varia*, *Omalon*, *Andichenoma*, *Endofon* etc.

„Varia, voieşte ca glasul haractiruluĭ, ce stă înaintea eĭ, să se ia cu îngreuere, în cît să se deosebească răspunderea lor, atît a glasuluĭ ce stă înaintea eĭ, precum şi aceluĭ după dînsul“ (Macarie, la 1823).

„Varia, adecă grea s-a numit, pentru că la vocalele care se pune le figurează cu ton. Ea n-are glas, ci numaĭ putere. Varia se pune de multe orĭ şi pentru frumoasă alcătuire a tezurilor“. (Ant. Pann, 1845).

„Omalon, adecă neted s-a numit,fiind-că la caracterul ce se pune îĭ produce glasul alunecător şi neted, iar nu aspru şi puternic; adecă pricinueşte un val în gîtlej cu oare-care ascuţime, repede crescînd şi domol saŭ treptat descrescînd“. (Ant Pann 1845).

„Omalon, se scrie sub 2 saŭ 3 note care trebue să se cînte legate cu un val puternic“. (Popescu-Pasere 1897).

„Andichenoma puindu-se oligonul cu pogorîtor haractir înainte, aduce glasul cu săltare. Iar cînd sub Andichenoma se pune apli, cu

pogorîtor haractir înainte, şi cu gorgon, atuncĭ glasul se aduce atîrnat în oareşĭ-care chip şi nedespărţit". (Macarie).

„*Andichenoma, se pune numaĭ sub oligon cu gorgon saŭ fără gorgon unde nu întră silabă, şi urmează după dînsul un pogorîtor saŭ maĭ mulţĭ, şi atuncĭ produce cu ton sunetut luĭ oligon, ca cînd ar deşerta saŭ ar răsturna glasul, ardicîndul şi în contră întorcîndu-l treptat la locul sĕŭ, şi pentru aceasta după aşa figurare i s-a zis Andichonoma, adecă contra-deşertare*". (Ant. Pann).

Aceste sunt semnele psaltichieĭ pe care psalţiĭ le interpretă fie-care în felul seŭ, de oare-ce din definiţiele vechĭ şi noĭ nu se înţelege nimic. Din toţĭ scriitoriĭ de teoriĭ ale psaltichieĭ, singurul d. Popescu Pasere, profes. de psaltichie la Seminariul Nifon din Bucureştĭ, a avut curajul să scrie că: „nu se poate represinta (prin semnele intonaţieĭ) identic modul executăreĭ consonantelor. De aceea profesorul le va explica elevilor maĭ mult prin intonare". (Popescu-Pasere 1897). Dar în acest caz, cine poate garanta că profesorul interpretă exact? Dar dacă şi el la rîndul seŭ a învăţat greşit, aşa că generaţiile întregĭ învaţă greşit?

Dar ce-ĭ pasă majorităţeĭ sf. Sinod, dacă ceĭ ce predaŭ psaltichia o ştiŭ saŭ nu? Dacă se prinde acest feliŭ de cîntare de inimile credincioşilor saŭ nu? Pentru majoritatea sf. Sinod chestiunea principală este: să nu se scrie nicĭ să nu se cînte psaltichia pe notele liniare! Nu cum-va seminariştiĭ să îndrăznească să cînte psaltichia pe notele liniare, căcĭ atuncĭ li se presintă ocasiunea s-o înveţe toată şi încă bine numaĭ în 2 anĭ, pe cînd pe semnele psaltichieĭ o învaţă 8 anĭ, şi cînd esă din seminariŭ, tot nu ştiŭ psaltichie. Că aceasta e adevărat, iată ce spune adresa cancelarieĭ sf. Sinod din 27 Octombrie 1900 No. 308, adresată mie: „Am onoare a vĕ comunica că sf. Sinod menţine hotărîrea sa de-a nu se înlătura cărţile de psaltichie din seminariĭ şi a se înlocui cu cărţĭ ce conţin melodiĭ transpuse pe note liniare, căcĭ psaltichia a fost şi trebue să rămănă în şcoalele eclesiastice. Cele transpuse pot să se înveţe în toate cele-l-alte şcolĭ ale statuluĭ".

Cum vedeţĭ, majoritatea sf. Sinod dă înalta sa bine-cuvîntare ca toţĭ romîniĭ să înveţe psaltichia pe notele liniare, afară de seminariştĭ şi de psalţĭ, adecă afară de ceĭ meniţĭ a cînta în biserică! Mă mir cum nu vede majoritatea sf. Sinod că în comunele rurale numaĭ sunt de loc cîntăreţĭ; iar prin oraşe pe icĭ-cole se găseşte cîte unul. Aceasta-ĭ şi cauza pentru care credincioşiĭ nu prea frequentează biserica. In biserică dacă nu va fi o căntare frumoasă, nu vine nimene la biserică. Cîntarea este aceea care înalţă spiritul omuluĭ şi-l pune oare-cum în directă comunicare cu Dumnezeirea. Cîntarea este aceea care pironeşte atenţiunea credincioşilor şi-ĭ ţine, cu mintea încordată, ceasurĭ întregĭ în biserică. Şi tocmaĭ cîntarea să fie aşa de neglijată?

De ceĭ maĭ mulţĭ se susţine că psaltichia nu se poate scrie, prin urmare nicĭ cînta pe note liniare, de oare-ce in psaltichie sunt sferturĭ de ton, treĭ sferturĭ, cincĭ sferturĭ, etc., pe cind cu

notaţiunea liniară nu se pot scrie de cît tonurĭ şi jumătăţĭ de tonurĭ.

Corul Mitropolitan n-a primit instrucţiunea psaltichieĭ cu sferturĭ de ton, deci ar urma să nu poată cînta cîntărĭ bisereceştĭ. Vă rog ascultaţĭ dacă în cîntarea ce o intonează, nu recunoaşteţĭ vestita cîntare *prohodul mîntuitoruluĭ*! Şi dacă melodia se distinge aşa de bine din armonizaţie, destul de complicată, dar dacă ar remănea numaĭ simpla parte melodică? [1]).

Dar pare că aud pe vre-un specialist zicînd: lesne ţi-e să cînţĭ pe glasul I saŭ al 5-lea, dar ia să te văd cu *Muştar*, cu *Nisabur*, *Hăsar*, *Agem*, orĭ *General Ifes*, atuncĭ să te vĕd? Muştariĭ, Nisaburiĭ Hăsariĭ etc., sunt şi într-adevăr lucrurĭ maĭ pre sus de mintea omenească. Indică orĭ cum după definiţia Muştaruluĭ. *Muştaar*. „*Această ftora*˙*are cualitatea luĭ* ne ha ho *saŭ chromaticuluĭ* Di, *şi lucrează către greuime, stăpănind patru distanţe, adecă cînd se pune la locul eĭ cel firesc Di, voeşte pe* ga *dier*, *şi pe* vul *în diatonicul sĕŭ baz; şi iarăşĭ pe* pa *diez şi pe* ni *în firescul sĕŭ baz; cînd se pune pe alt ton, tonuluĭ aceluia îĭ zicem Di, şi urmăm în pogorîre cu distanţele luĭ, precum s-aŭ zis, iar către ascuţime păşeşte diatonic, după următoarea descriere*“. (Bazul de Anţon Pann p. 136).

Tot aşa de clare şi de înţelese sunt şi alte definiţiĭ ale elementelor muzicale, de exemplu:

„Ce este qualitatea în musică?

„Qualitatea în musică se zice numărarea tonurilor vocale, suirea şi pogorîrea, apăsarea şi domolirea, netezirea şi frîngerea, supţiimea şi grosimea; care împreună sub forme de atome saŭ nedespărţite săvîrşesc qualitatea“. (Anton Pann. Bazul teoretic, pag. 39).

Aceasta încă e puţin. Iată ceva maĭ interesant.

De sigur că Dv. aţĭ auzit pe onor. preoţĭ şi cu deosebire pe d-niĭ psalţĭ vorbind că azĭ aŭ căntat pe cutare glas, saŭ că cutare căntare se căntă pe glasul I-iŭ etc.

Dar ia să întrebaţĭ pe vre-unul din eĭ, saŭ chiar pe vre-un savant cleric, ce-ĭ aceea glas? Saŭ ce-ĭ aceea glasul I-iŭ?

De sigur că nu va fi în stare să vĕ răspundă. Să nu credeţĭ însă că nu ar fi descrise şi aceste în vre-o carte, nu, ele sunt descrise, dar fiind-că nimene nu le poate înţelege, preferă să nu maĭ vorbească de ele pe cărţile teoretice ale psaltichieĭ, chiar de ar fi aprobate şi de sf. Sinod.

Iată ce găsim în Bazul teoretic şi practic al luĭ Anton Pann, pag. 81.

„Ce este glasul?

---

1. In acest timp corul Mitropolitan a întonat cele treĭ stărĭ din prohodul Mîntuitoruluĭ, armonizat de d. G. Muzicescu; efectul a fost admirabil. Melodia bisericească se distingea perfect, iar armonia o îmbrăcase în vestmintele cele maĭ impunătoare ale cultuluĭ.

N. R.

„O îmbelşugată informare a duhuluĭ, care se scoate prin nişte Armoniĭ şi prin ajutorul Arteriilor. Iar glas se numeşte, pentru că este lumina minţeĭ, căcĭ cîte naşte mintea, el le dă la lumină. Glasuluĭ acestuia uniĭ i-aŭ zis că este aer lovit, iar alţiĭ lovirea aeruluĭ, uniĭ iar că este chiar trupul pătimitor, iar alţiĭ (care este şi maĭ bine), patima acestuĭ trup aŭ numit-o cho saŭ ch".

Ca o încheiere a acestuĭ feliŭ de definiţiunĭ, la care sunt nevoiţĭ să alerge seminariştiĭ saŭ specialiştiĭ psalţĭ, dacă vor să se lumineze şi să cunoască psaltichia maĭ bine, vĕ maĭ citez definiţia glasuluĭ I. tot de Anton Pann, pag. 95. Le iaŭ din Anton Pann, de oare-ce toţĭ ceĭ-l-alţĭ autorĭ aĭ tratatelor teoretice ale psaltichieĭ, saŭ că nu menţionează nimic din toate aceste, saŭ le-a retipărit tale quale, dar cu litere latine, fiind-că tratatul luĭ Ant. Pann, e tipărit cu litere chirilice.

„Care este melodia ehuluĭ (glasuluĭ) întîiŭ ?

„Propriul întîiŭ ast-feliŭ de melodie formează în locul seŭ care este ideea luĭ chiar, şi alt-feliŭ tetrafonul saŭ patrantul, şi alt-feliŭ ce se zice protovaris, adecă întîiul-greŭ ; căcĭ fie-care dintr-aceste poate să facă şi partnică melodie asemănată cu numele sĕŭ ; de aceea dar ehul întiiŭ, se numeşte şi propriul întîiŭ, şi patrant, şi întîiul-greŭ".

Şi fiind-că am ferma convingere că specialiştiĭ nu înţeleg nimic din definiţiunea de maĭ sus a melodieĭ glasuluĭ întîiŭ, îmĭ daţĭ voe să mĕ îndoesc că şi Dv. aţĭ putut pricepe ceva ; de alt-feliŭ niciĭ eŭ n-am înţeles maĭ mult ca D-voastră.

Pentru a termina cu cîntările bisericeştĭ, saŭ maĭ bine cu psaltichia, îmĭ permit să vă citez căte-va părerĭ ale psalţilor despre psaltichie.

Iată ce zice d. N. Severeanu, profesor de muzică vocală la liceŭ, cîntăreţ (s-a ferit să spue psalt) şi dirigintele coruluĭ vocal al sf· Episcopiĭ Buzeŭ, în prefaţa la cartea sa Irmologhiono-Catavasier, dedicat: I. P. S. Mitropolit Iosif Gheorghian, Mitrop.-Primat. Cartea apărută în 1900, prin urmare ultima expresiune a psaltichieĭ :

„Un catavasier, care să uniformieze cîntările bisericeştĭ, lipseşte cu desăvărşire. De şi Catavasiile se găsesc în Irmologhionul răposatuluĭ Anton Pann, ele nu se căntă nicăierea, cu toate că sunt scrise în gorgon (pe scurt) ; căcĭ, pe lîngă că melodiile sunt cam lumeştĭ, usează de prea marĭ salturĭ în privinţa intervalelor, ceea ce presintă o mare dificultate în cîntare. Cît priveşte Irmologhionul Păr. Macarie, nu corespunde nicĭ-decum timpuluĭ, fiind scris în argon (pe mare) ; el nu se maĭ cîntă nicĭ chiar pe la Monăstirĭ. Se maĭ găsesc Catavasiĭ şi de alţĭ autorĭ, dar necomplecte. Din causa acesteĭ lipse cîntăreţiĭ sunt nevoiţĭ a cînta catavasiile în mod practic, aşa că ele fiind păstrate din „gură în gură, aŭ deviat; din care cauză cîntările diferă de la o „biserică la alta".

Dar ce zic eŭ de psalţĭ, ascultaţĭ părerea unuia din Ierarchiĭ

bisericeĭ noastre, P. S. Episcop Parthenie al Dunăreĭ de jos, iată ce spune P. S. Sa în şedinţa sf. Sinod din 25 Maiŭ 1899: „Noĭ „nu avem în bisericĭ nicĭ cîntăreţĭ, nicĭ diaconĭ, pentru că se plă„tese foarte răŭ. Ţara noastră a făcut progrese marĭ, pentru că „decopiază civilizaţia occidentală; orientul şi producţiunile sale „sunt în decădere mare. De aceea acum este secetă mare pentru „musica cea veche şi este belşug pentru ceea-l-altă şi degeabă este „orĭ-ce silinţă a noastră, căcĭ orĭ-ce vom face şi orĭ-ce vom drege, „musica cea nouă va înlătura cu desăvîrşire pe cea veche. Cel „mult puteţĭ să-ĭ amînaţĭ moartea pentru cît-va timp, însă ea va „muri negreşit şi cît de curînd, pentru că melodia şi cîntările în „genere executate pe maĭ multe vocĭ sunt de o mie de orĭ maĭ „frumoase de cît pe o voace şi dovada o avem înaintea ochilor, „o simţim în fie-care zi în faptul că în bisericele cu corurĭ bune, „se duce lume multă, iar în acele cu musica veche saŭ cu corurĭ „ne perfecte, nu se duce. Afirm cele ce zic şi să mĕ credeţĭ că „nu sunt tocmaĭ străin de aceste două musicĭ. Pot spune că am „cunoştinţe bunişoare şi de una şi de alta".

Are perfectă dreptate P. S. Episcop Parthenie, căcĭ de-ţĭ observa, chiar cîntăreţiĭ puţin cunoscătorĭ, instinctiv se alătură pentru musica armonică. Micele cîntărĭ ca: Doamne milueşte; Ţie Doamne; Amin, etc., le cîntă în armonie, dese-orĭ cu totul rudimentară, dar vorba că aleargă după armonie.

Iată şi părerea străinilor despre cîntările bisericeştĭ greceştĭ şi prin urmare şi ale noastre.

Dl. L. A. Bourgault-Ducoudray, profesor de Istoria musiceĭ la conservatorul din Paris, în lucrarea sa întitulaltă „Etudes sur la Musique ecclesiastique grecque, mission musicale en Grèce et en Orient, 1875. Paris", făcînd rezumatul efectuluĭ ce a produs asupra sa muzica orientală bisericească ce a ascultat-o în diferite localităţĭ, ca Athena, Smirna, Constantinopol (la Patriarchie) şi aiurea, se exprimă aşa: „nimic maĭ mizerabil, maĭ barbar, maĭ „răspingător pentru o ureche europeană, decît cîntecele ce se aud „în bisericele orientale. Acele intervale, altele decît tonul şi semi„tonul, dintre care majoritatea sunt atîtea note falşe (cîte sune„te), acele vocĭ tremurătoare, acel cînt nasal, acel monoton, in„sipid, nemilos *ison*, care face asupra uneĭ melodiĭ expresive e„fectul uneĭ frigărĭ trecute printr-un corp omenesc: toate aces„te pricinuesc auditoruluĭ o impresiune atît de displăcută, în or„dinea lucrurilor estetice, precum e *răul de mare* în ordinea lu„crurilor fisiologice". Aceasta este părerea d-luĭ Bourgault-Ducoudray, părere ce şĭ-a format-o despre muzica bisericească greacă în urma studiuluĭ ce a făcut la faţa loculuĭ, însărcinat fiind de guvenul francez cu această specială misiune.

Şi toate aceste neorîndueli şi haosul cîntărilor bisericeştĭ se datoreşte semnelor prin care se notează cîntările bisericeştĭ, teorieĭ încurcate şi incomplecte de care se serveşte, precum şi a prea limitatelor cunoştinţĭ a aceste ĭ specialităţĭ, de ceĭ ce o profesează.

Chiar grecii aŭ recunoscut aceasta, căcĭ încă de la 1882 aŭ început a transpune pe notaţiunea liniară cîntările lor bisericeştĭ şi laice. (Vezĭ: „Armata ecclisiastică ὑπὸ Ιω. Θ. Σακελλαρίδου. Ἀθῆναις 1883").

Insămnătatea lucruluĭ pentru săteniĭ noştri este următoarea:

Din cauza notaţiuneĭ defectuase a semnelor psaltichieĭ cîntările bisericeştĭ se pierd; nefiind o uniformitate în executarea lor, fie-care cîntăreţ cîntă cum se pricepe, din ce rezultă o anarhie deplină în cîntările bisericeştĭ. Dacă chiar la oraşe, ariilie religioase aŭ început a se uita, cu atît maĭ mult la ţară unde cîntăreţiĭ aŭ şi maĭ puţin prilej de a menţinea cel puţin tradţia lor. Nu se poate tăgădui că ariile bisericeĭ orientale aŭ farmecul lor şi că finale în tonurĭ precizĭ, în loc de zbieratul de astăzĭ al psalţilor, ar constitui o muzică originală şi frumoasă care ar putea atinge sufletul Aceasta însă s-ar putea face numaĭ dacă s-ar fixa sunetele acelor ariĭ prin notaţia liniară, care ar avea încă şi un al doilea folos, acela de a asigura existenţa lor pentru tot-deauna, pe cînd cu notaţia psaltichieĭ cîntecele se pierd. Dacă psalţiĭ ar urma un curs de cîntărĭ după notaţia liniară ar învăţa a cînta curat şi uniform şi muzica bisericească ar scăpa pe de o parte de schimonosire, de alta de peire. Pentru ţăranĭ, lucrul are însămnătate deosebită, cum am observat-o maĭ sus, fără cîntare nu se poate mănţinea religia şi cu cit cîntarea e maĭ frumoasă cu atîta atrage şi biserica maĭ mulţĭ credincioşĭ. De aceea peste munţĭ s-a introdus corurĭ de sătenĭ la bisericele rurale şi inovaţia aceasta s-ar putea uşor îndeplini, dacă psaltul rural ar cunoaşte notaţiunea liniară. Aşa însă cum sunt păstrate şi practicate cîntările bisericeştĭ, ele se duc de rîpa, şi ceia ce rămîne din ele, jigneşte auzul şi răneşte sufletul drept credincios. Cu acest sistem se ucide muzica religioasă şi se sapă decĭ religia din sufletul ţăranuluĭ romîn, adese orĭ singura mîngăiere ce a maĭ rămas amărîtuluĭ săŭ suflet!

Muzica poporană

Muzica saŭ maĭ bine cîntărele poporane, presintă un contrast puternic faţă de cîntările bisericeştĭ.

In cîntările bisericeştĭ joacă un rol foarte însemnat: origina cîntărilor, semiografia, autoriĭ. Pe cînd în cîntecele poporane nu se pune în joc nicĭ origina nicĭ autoriĭ. Origina acestora e neamul, iar autoriĭ sunt geniile acestuĭ neam. Se poate spune numaĭ atîta cu siguranţă, că prima impresiune dată în vileag de cel ce a avut inspiraţia momentuluĭ, a trecut printr-o censură de zecimĭ de anĭ pînă ce s-a cristalizat într-o formă definitivă, şi sub acea formă apoĭ se transmite din neam în neam.

Şi e curios, cum cîntecele poporane nescrise, se transmit şi se învaţă cu precisiune matematică de toată romînimea, şi de ceĭ cu carte şi de ceĭ fără carte, dar *de toţĭ într-un feliŭ*, fără să

fie predate în vre-o şcoală de cîntărĭ saŭ la vre-un Conservator, pe cînd căntările bisericeştĭ, care aproape de 100 anĭ de cînd se cîntă de pe carte, de ceĭ chipurile competenţĭ, se învaţă în şcolĭ, se repet în fie-care Duminică şi sărbătoare în bisericĭ, şi cu toate aceste nicĭ poporul de la ţară, nicĭ cel din tîrg, nu ştie să cînte cea maĭ mică cîntare bisericească, de şi o aude toată viaţa luĭ.

Care-ĭ cauza ?

In primul loc în cîntările bisericeştĭ predomină neregularitea formelor melodice.

In al doilea că acest feliŭ de cîntărĭ nu aparţine neamuluĭ romînesc, nu sunt creaţiunea geniuluĭ luĭ ; aceste cîntărĭ ni s-aŭ impus, şi azĭ sunt tolerate ca avînd împămîntenirea obţinută pe temeiul îndelungateĭ practicĭ. Pe cînd cîntecele poporane sunt fructul imaginaţiuneĭ propriĭ a neamuluĭ, expresiunea simţimintelor luĭ, cu alte cuvinte trup din trupul luĭ, sînge din sîngele luĭ.

Cîntecele poporane sunt apreciate la toate popoarele şi de oamenii în adevăr marĭ. Iată de ex. ce spune marele compositor german Robert Schumann : „ascultă cu luare aminte diferitele cînturĭ naţionale, ele compun un bogat izvor de prea frumoase melodiĭ şi te fac să cunoştĭ caracterul diferitelor popare“. Şi în adevăr, poporul german, fără distincţiune de pătura socială, îşi iubeşte cîntecul sĕŭ popular, îl cultivă şi-l păstrează cu sfinţenie. Cărţile lor didactice fie pentru sate, fie pentru oraşe, sunt pline de cîntece poporane. Pănă şi metoadele pentru învăţarea instrumentelor speciale ca : piano, violina, flaut, clarinet, etc., toate sunt înţesate cu căntece populare germane. Asemenea metoade aŭ mare trecere şi la noĭ în ţară, aşa că mulţĭ romînĭ cresc din frageda copilărie şi se familiarizează cu impresiunea musiceĭ poporane germane, astfeliŭ că maĭ tîrziu nu le maĭ place muzica neamuluĭ lor, se ruşinează de ea, o califică de *ţărănească* saŭ *mocănească*.

După mine lucrul simplu : un asemenea Romîn din frageda copilărie a fost înstrăinat din sînul familieĭ, a crescut în oraşe, saŭ în ţărĭ străine, s-a adăpat cu impresiunĭ tîrgoveţe saŭ streine de neam, şi cînd maĭ într-un tîrziŭ aude doină melancolică şi plină de duioşie, i se pare ceva sălbatic, ceva care nu se lipeşte de inimă. Şi precum se înstreinează uniĭ ca aceştia de popor, tot aşa şi poporul se înstreinează de eĭ. După probe nu trebue să mergem departe, n-avem de cît să observăm ceea ce se petrece zilnic înaintea noastră. De ex. vine un ţăran la tîrg cu caru cu boĭ saŭ cu căruţa cu un cal. N-apucă sărmanul să dea în vre-o stradă maĭ de la centru, şi de-odată se trezeşte cu serjentul de oraş în spate : „dă-te înapoĭ, unde te bagĭ, fă la stînga“, pe cînd luĭ îĭ trebue la dreapta. Nu maĭ zic cîte epitete cîte ocărĭ i se adresează cu această ocasie. Nu scapă bine de serjent, îl ia în primire vre-un epistat, saŭ vre-un comisar de la hală, pentru taxa medianuluĭ ! Apoĭ vin fel de fel de neguţătorĭ care maĭ de care rîd şi-şĭ bat joc de bietul ţăran. In cît azĭ aşa, mîine aşa, bietul ţăran se vede

străin în ţara luĭ, cum a zis poetul Eminescu, şi în asemenea situaţie caută şi el să-şĭ creeze cercul săŭ, vederile sale, sfătuitoriĭ săĭ, şi prin urmare distracţiile sale, cîntecele sale. Aşa că azĭ cu greŭ se lipeşte tîrgoveţul de ţăran saŭ ţăranul de tîrgoveţ; se privesc cu neîncredere reciprocă.

Nu tot aşa se petrece aiurea, chiar între Romînĭ. Iată d. e. în Transilvania, în Banat, ţăraniĭ privesc în inteligenţa de la oraşe pe sfătuitoriĭ, binevoitoriĭ lor. Eĭ nu fac nimic, pănă nu se sfătuesc cu inteligenţa de la oraşe, şi inteligenţa la rîndul eĭ se îngrijeşte de popor saŭ de economĭ, cum îĭ numesc eĭ pe acolo. (Cazul cu concertele noastre).

Instrăinarea poporuluĭ de tîrgoveţĭ şi de conducătoriĭ caruluĭ statuluĭ, nu e de ierĭ saŭ de anul trecut, nu, sunt sute de anĭ la mijloc, care a tot săpat prăpastia între popor şi aşa zisă inteligenţă. Azĭ nu numaĭ cîntecele se deosebesc, dar şi graiul începe a fi altul la tîrg şi altul la ţară. Instrăinându-se, el s-a grupat în jurul săŭ, a rămas aşa zisa talpa ţăriĭ, păstrătorul istorieĭ neamuluĭ, datinilor, credinţeĭ luĭ strămoşeştĭ; şi încetul cu încetul, — mulţumită daruluĭ cu care l-a înzestrat cel de sus,—el şĭ-a creat şi poiezia sa şi muzica sa proprie. Primeşte şi ceia ce-i se aduce de la tîrg, dar nu-şĭ lasă nicĭ odată ce-ĭ al luĭ. Şi cum Dumnezeŭ dă ploaie deopotrivă şi celor bogaţĭ şi celor săracĭ, tot aşa şi inspiraţiunile muzicale nu le dă ca privilegiŭ numaĭ învăţaţilor saŭ bogătaşilor, ci şi celor săracĭ. Ba în cele maĭ dese cazurĭ săraciĭ aŭ primit maĭ cu îmbelşugare darurile artistice de la natura cea bogată, decît mulţĭ bogătaşĭ. Iată ce spune renumitul scriitor Dickens, în descrierea ce face despre cultivarea muziceĭ în clasele de jos ale poporuluĭ în Anglia: „Muza îşĭ schimbă amiciĭ. Ea actualminte cercetează pe popor, pe săracĭ, lăsînd adoratorilor seĭ aristocraţĭ numaĭ favoritele lor opere italiene. Poporuluĭ însă ea dă cele maĭ bune ale sale darurĭ şi îndulceşte traiul amar al meseriaşuluĭ şi al agricultoruluĭ“.

Şi în adevăr, în cele-lalte ţărĭ, ceĭ maĭ marĭ compositorĭ muzicali s-aŭ adăpat din izvorul melodielor poporane pe care le aŭ scos în lumea mare, făcînd fala patrieĭ lor.

Cu durere trebue să mărturisesc, că nu tot aşa se petrece şi la noĭ, cu toate că frumuseţa, bogăţia şi puterea magică ce exercită cîntecele noastre populare, nu se maĭ pun la îndoială, necum să fie contestate.

Pare-că şi acum aud pe răposatul savant profesor Universitar Grigorie Cobălcescu, un meloman încarnat, carele cînd a văzut şi auzit că eŭ armoniez cîntece populare şi le produc în concerte, mi s-a adresat cu următoarale vorbe: „nu ţi-e ruşine, d-ta profesor la Conservator, să te ocupĭ şi să producĭ în lume cîntece de prin crîşme, azĭ cînd este un Mozart, un Beethoven“.

Chiar specialiştiĭ muzicanţĭ, uniĭ prin publicitate m-aŭ ocărît că nu ştiŭ gamele, acesta era răposatul major Schelletti cînd a văzut că am scris cîntecul „Foaie verde fir de nalbă“ în *re minor*, fără bemol la cheie; iar ceĭ maĭ mulţĭ din colegiĭ meĭ îmĭ

reproşaŭ că de ce m-am apucat de inovaţiĭ, cum am să scap acum de Schelletti ? Toţĭ aceştia însă uitase că opera produsă de un profesor, de un specialist, de un maestru, dese-orĭ odată cu sărbătorirea apariţiuneĭ opereĭ sale în lume, se cîntă aceleaşĭ opere şi vecînica pomenire; pe cînd o creaţiune a poporuluĭ trăeşte atîta, cît viează acel popor. Mulţĭ dintre Dv. cunoaşteţĭ cîţĭ scriitorĭ, cîţĭ compositorĭ n-aŭ produs operile lor care aŭ fost cîntate pănă şi prin ziarele ţărilor străine, dar care opere a murit cu mult înainte de creatorul lor. Pe cînd un *«Zis-aŭ badea c-a veni»*, o *«Ileană la Poiană»*, o *«Foaie verde fir de nalbă»* aŭ trăit înaintea noastră, trăesc acuma şi vor trăi mult după noĭ. N-am văzut nicăirĭ scrisă vre-o reclamă saŭ vre-o recensiune d. e.: despre *«Foaie verde fir de nalbă»*, nu l-am văzut nicĭ într-o ediţie fie din Milano, fie din Viena saŭ Berlin, cu toate aceste l-am auzit pretutindene pe unde locuiesc romîniĭ. In toată Romînia, în Transilvania, în Banat, în Bucovina, în Besarabia şi pretutindene într-un feliŭ, fără nicĭ un variant. Cred că nu absolvenţiĭ Conservatoriilor noastre saŭ a şcoalelor de cîntărĭ l-a dus în toate aceste ţărĭ locuite de romînĭ.

Cîntecele poporuluĭ le împrăştie, în ediţia sa bogată, vîntul pe aripele sale uşoare, şi le lasă peste tot locul unde găseşte o suflare romînească, sigur fiind că nu le lasă în zădar, căcĭ ele cuprind expresiunea sentimentelor celor maĭ nobile a neamuluĭ săŭ[1]).

Duioasele noastre melodiĭ naţionale, descriŭ cu colorĭ viĭ blîndeţa şi bunătatea caracteruluĭ poporuluĭ romîn; descriŭ prin sunete muzicale suferinţele vieţeĭ luĭ. Şi dacă ţăranul romîn maĭ uită din necazul greŭ ce îndură în luptele vieţeĭ şi supoartă cu bărbăţie nevoile ce-l apasă, apoĭ aceasta se datoreşte în cea maĭ mare part înriurireĭ duioaselor şi fermecătoarelor sale melodiĭ, care-l măngîie în zile grele şi-l veselesc în cele bune.

Insă, ca să nu fiŭ bănuit că mi-am tras cenuşa pe turtă, ca unul ce sunt profesor de muzică, ba am îndrăznit să mĕ prezint cu cîntece ţărăneştĭ pe la curţile împărăteştĭ, decĭ s-ar putea să mi se spună că vorbesc cu patimă; şi ca să înlătur aceasta, fac apel la bardul neamuluĭ romînesc, nemuritorul Vasile Alexandri carele iată ce ne spune despre cîntecele poporane în colecţia sa *«Poieziĭ populare ale Romînilor»*:

„Romînul e născut poet. Inzestrat de natură cu o închipuire strălucită şi cu o inimă simţitoare, el îşĭ revarsă tainele sufletuluĭ în melodiĭ armonioase şi în poeziĭ improvizate. De-l munceşte dorul, de-l cuprinde veselia, de-l minunează vre-o faptă măreaţă, el îşĭ cîntă durerile şi mulţumirele, îşĭ cîntă eroiĭ, îşĭ cîntă istoria, şi ast-feliŭ sufletul săŭ e un izvor nesfîrşit de frumoasă poiezie.

Nimic dar nu poate fi maĭ interesant decît a studia carac-

---

1) Corul cînta aicĭ maĭ multe melodiĭ poporane primite cu zgomotoase aplause de public.

terul acestuĭ popor în cuprinsul cîntecelor sale, căcĭ ele cuprind toate pornirile inimeĭ şi toate razele geniuluĭ sĕŭ.

Comorĭ nepreţuite de simţirĭ duioase, de ideĭ înalte, de notiţe istorice, de crezărĭ superstiţioase, de datinĭ strămoşeştĭ şi maĭ cu samă de frumuseţĭ poetice pline de originalitate şi fără seamăn în literaturile străine, poieziile noastre populare compun o avere naţională, demnă de a fi scoasă la lumină ca un titlu de glorie pentru naţia romînă".

Am reprodus şi ceia ce zice marele Vasile Alexandri despre poiezia poporană, căcĭ s-a emis ideia că poieziile poporane nu trebuiesc date copiilor. De sigur că nu, dacă ele vor fi tălmăcite copiilor, întocmaĭ cum sunt scrise; dar se ştie că ţăranul romîn cînd vrea să biciuească vre-o patimă saŭ vre-o greşală, apoĭ are modul săŭ de a se exprima şi a cugeta. El spune una spre a se înţelege cu totul alta. Decĭ poiezia poporană trebuie spusă copiluluĭ cum o înţălege poporul şi nu cum voesc să o tălmăcească tîrgoveţiĭ.

Şi că aşa e lucrul, este că nicĭ culegătorul acestor tesaure naţionale nicĭ patrona publicaţiuneĭ lor n'aŭ înţăles decît tot aşa cum am zis maĭ sus.

Genialul Vasile Alexandri complectîud manuscriptul poieziilor poporane, le-a hărăzit în folosul «Asiluluĭ Elena Doamna», adresând Măriei sale Doamneĭ Elena Cuza o scrisoare, pe care o încheie ast-feliŭ: „Ele (poieziile) cuprind glasurile intime ale sufletuluĭ sĕŭ, şi merită să fi unite cu glasurile de recunoştinţă şi de bine cuvîntare ce răsună împrejurul numeluĭ Inălţimeĭ Voastre. Ele sunt copiĭ găsiţĭ aĭ geniuluĭ romînesc şi dar aŭ dreptul a se bucura de îmbrăţişarea înalteĭ protectoare a Asiluluĭ Elena".

Iar Inălţimea sa Doamna, în scrisoarea de mulţumire ce-a adresat poietuluĭ, termină ast-feliŭ: „Dar maĭ mult în Asilul E„lena, acele poieziĭ se vor păstra, căcĭ ele, puse pe muzică, vor „legăna tinerile fiinţe adăpostite în el. Miciĭ copilaşĭ aĭ Aziluluĭ „meŭ le vor cînta şi atuncĭ voiŭ fi îndeplinit acea gingaşă cu„getare din scrisoarea d-voastră, de a dedica pruncilor găsiţĭ din „Romînia aceste poieziĭ pe care le numiţĭ „copiiĭ găsiţĭ aĭ geniu„luĭ romînesc".

Precum se vede, nicĭ unuia nicĭ celeĭ-l-alte nu le-a trecut prin minte să ferească pe copiĭ de poieziile poporane, ci din contra, îşĭ propun ca din frageda copilărie să-ĭ deprindă cu aceste poieziĭ şi cu muzica lor, fiind convinşĭ că nimenĭ nu le va tălmăci în sens răŭ.

Dar maĭ mult încă, îmĭ voiŭ permite să citez un fapt recent petrecut la Curtea noastră regală, de unde reesă şi maĭ clar că nimănuĭ nu-ĭ trece prin minte ca poieziile populare să fie tălmăcite în răŭ.

Cu ocasia visiteĭ M. S. Imparatuluĭ Austro-Ungarieĭ *Franz Iosef*, la curtea noastră regală, M. Sa Regele *Carol* a avut extrema buna voinţă de-a onora corul Mitropolitan din Iaşĭ, ordonînd aducerea sa la Sinaia, ca să dea o serată musicală corală

în palatul Peleș, în onoarea M. S. Imparatuluĭ *Franz Iosef*, și M. Sa Regele *Carol*, cerîndu-mĭ programa serateĭ, a exprimat Inalta dorință ca cînteoele poporane să fie în majoritate, ceea ce s-a și făcut.

Decĭ, atît poesia, cît și musica poporană aŭ merite necontestate, atît pentru națiunea sa cît și pentru națiunile streine.

Noĭ nu ne putem da samă ce însamnă cîntec național, poporan. Numaĭ cînd eștĭ între streinĭ, saŭ sub streinĭ, unde n-aĭ ocasiune saŭ n-aĭ dreptul să-țĭ auzĭ căntecul național, numaĭ atuncĭ cunoștĭ valoarea luĭ, puterea luĭ. Dar și pentru aceasta trebue să simțĭ romînește. Nu voiŭ uita nicĭ-odată în viața mea momentele fericite ce am avut cu ocasia escursiuneĭ ce am făcut cu corul prin Transilvania și Banat în 1890.

Ca să pot pleca, trebuia să am permisiunea guvernuluĭ Austro-Ungar și asentimentul romînilor fruntașĭ din localitățile pe unde trebuia să concertez. Și cum nu cunoașteam absolut pe nimene de pe acolo, m-am adresat saŭ la redacțiile ziarelor de acolo, saŭ la vre-un avocat, profesor, proprietar, etc., a căror nume mi se indica de ceĭ ce îĭ cunoștea.

Eŭ știind că în Austro-Ungaria musica se cultivă mult maĭ mult de cît la noĭ, și tot de cea *clasică*, comunicam în scrisorile mele că vom cănta: *Palestrina, Orlando Lasso, Stradella, Schubert, Mendelsohn, Verdi*, etc., și vre-unul saŭ două cîntece poporane. Dar cînd scrieam de căntece poporane, scrieam cu litere micĭ, ca și cum așĭ fi vroit să zic: îmĭ-e rușine de îndrăzneala ce am să mă produc cu cîntece de prin crîșme, cum le-a numit răposatul Cobălcescu, saŭ cu musica *mocănească*, cum a numit-o d. G. Dima fostul profesor de musică la Sibiu, actualminte la Brașov.

Cînd citeam însă răspunsurile ce primeam, roșeam de rușine și plîngeam de bucurie.

Așa un avocat din Lugoș în ajunul întreprindereĭ excursiuneĭ, îmĭ scrise între altele că: „Publicul romîn de aicĭ după *arta* în sine, nu e prea însetat, că o cam gustă în toate formele, dar însetat și însetoșat e de musica, piesele *naționale romîne*. Cu astea vețĭ cuceri enorm pe *Romînĭ*; dar chiar asta vă va pune în oposiție cu puterea statuluĭ, cu poliția care tocmaĭ ast-fel de nutriment spiritual voește a denegà și îndepărta de la Romîn.

„Informîndu-vă decĭ și în această privință, vă fac propunere cu permisiunea D-voastre, ca să observațĭ următoarea tactică: în programa tipărită se anunțațĭ piese de musica clasica, de Verdi etc., etc., și cîte una, două, maĭ nevinovate, dintre piesele poporane, eară cînd publicul vă va aplauda—atuncĭ să avețĭ la îndemăna cîte una națională, și în loc de-a repeta pe cea aplaudată s-o executațĭ pe aceasta—ne anunțată în program. Despre înfrînările cele-l-alte ale organelor polițiale, se înțelege, că vom griji noĭ, ceĭ de acasă.

In Transilvania, *stricto sensu*, anume în orașele: Brașov, Blaj, Sibiŭ, vă aflațĭ cam între Sașĭ, unde spiritul național *neaghiar* este cultivat și de publicul neromîn, prin, urmare soarta

vĕ va fi maĭ uşoară în punctul compunereĭ programeĭ concertuluĭ de seară ; în Clusiu maghiarismul este în *turbare* — acolo să fiţĭ precauţĭ ; în Deva romînismul e maĭ mare, dar în luptă cu şovinismul maghiar — decĭ aci se acceptaţĭ în deosebĭ planul meŭ ; în Oradea mare (Urbea mare) romînismul e slab. In Arad, Timişioara, Lugoşiu, Caransebeşiu, Herculanum—soarta vĕ va fi maĭ uşoară, căcĭ maghiarismul e maĭ puţin turbat".

Iată însemnătatea, iată puterea nevinovatuluĭ cîntec poporan, care pe lîngă magica putere ce exercită asupra poporuluĭ electrezîndu-l şi oţelindu-l la luptă, la tot feliul de greutăţĭ, acest cìntec maĭ are şi acea nevezută putere de-a nelinişti autorităţile puterilor streine sub sceptrul cărora se găsesc Românĭ.

Aşa fiind lucru. bine facem noĭ că neglijăm căntecele poporane ? Eŭ cred că în fie-care palat saŭ colibă ar trebui să răsune căntecele poporane, şi maĭ ales pentru generaţiunile tinere aceasta este este de mare folos, căcĭ ceea ce se sădeşte în inimile tinere, cu greŭ se poate desrădăcina.

Şi tot din acest izvor nesăcat ar trebui să se adape şi specialiştiĭ noştri compositorĭ.

GIORDANO

Beţivuluĭ S.

Jurĭ că-ĭ antialcoolic,
Intr-o cîrcĭumă cînd bea:
— Nicĭ un pic să maĭ rămîie
Pentru alţiĭ — par'c-ar vrea....

Fineţă....

Cînd ea laudă pe altul,
Aibă soţul grijă mare;
Dar maĭ mare fie-ĭ grija
Cînd ea rîde de cutare....

O greşală

Mi se pare o greşală
In scriptura sfîntă. Iată:
Dacă este 'n raĭ femee,
Spuneţĭ, şarpe ce maĭ cată?

Femeea

Asupra drepturilor noastre
Ea mîna sa mereŭ şi-o 'ntinde;
Noĭ am vîndut-o în sclăvie
Şi astă-zĭ singură se vinde.

G. T. BUZOIANU

Popoarele Uralo-Altaice aparţin raseĭ albe

In o critică a atlasuluĭ d-luĭ Buzoianu, inserat în Arhiva an· X pag. 136, se întîmpină între altele că autorul ar pune fără drept popoarele uralo-altaice în sînul raseĭ albe. La această critică răspunde articolul ce-l inserăm acum:

Autorul criticeĭ atlasuluĭ meŭ „nu înţelege pentru ce eŭ pun rasa uralo-altaică (Turcĭ, Maghiarĭ, Finezĭ) în rasa albă, cu atît maĭ mult că la limbĭ sunt nevoit să pun limbile turcă, maghiară şi fineză printre limbile aglutinante".

Inainte de toate permiteţi-mĭ o mică rectificare. Nu e vorba de *rasa* uralo-altaică, ci de *ramura* uralo-altaică. Rasele umane se împart în ramurĭ, ramurile în familiĭ, familiele în popoare.

Al doilea. In atlasul meŭ am avut grijă să pun în josul pagineĭ următoarea notiţă:

„*Ramura uralo-altaică se consideră ca făcînd parte din rasa* „*albă pentru-că atît ca construcţie antropologică cît şi ca însuşirĭ psi*„*hice se apropie maĭ mult de această rasă. Adevărul e că această* „*ramură constitue maĭ lesne o trecere de la rasa albă la cea galbenă,* „*de şi asemenea posibilităţĭ nu sunt admise de etnografie*".

Maĭ am de înlăturat încă o obiecţiune. Autorul dăreĭ de

samă spune că: *„cu atît maĭ mult trebuia să pun pe Finĭ în ramura mongolică cu cît limba lor o clasez printre limbile aglutinante“*. De unde ar resulta că, din momentul ce limba fineză este aglutinantă cum e şi a Mongolilor sunt şi eĭ Mongolĭ. Dar o limbă aglutinantă vorbesc şi Cafriĭ şi Hotentoţiĭ, şi Pieile roşiĭ din America. Sunt oare toţĭ aceştia Mongolĭ? Maĭ mult; limbĭ aglutinante vorbesc şi Georgeniĭ şi Circazieniĭ. Cine ar îndrăzni să afirme că şi aceştia sunt Mongolĭ?

Prin urmare faptul că Fineziĭ vorbesc o limbă aglutinantă nu însemnează că sunt Mongolĭ.

Şi acum să mi-se permită a intra în fondul cestiuneĭ.

Fineziĭ nu sunt Mongolĭ.

Iată credinţa mea.

Curajul meŭ e de sigur mare, cînd afirm aceasta în contra maĭ tuturor tratatelor de istorie existente în Romînia. Ştiŭ bine că această credinţă cum că Fineziĭ sunt consideraţĭ ca Mongolĭ, este împărtăşită de maĭ toţĭ profesoriĭ noştri de istorie şi, cu toate acestea, afirm că este o eroare aşa de mare ca şi credinţa că Celţiĭ şi Iberiĭ formaŭ unul şi acelaş popor saŭ cel puţin unul şi acelaş neam.

Antropologia nu e o ştiinţă veche. In raport cu cele-l-alte ştiinţĭ ea e nouă de tot. Nu a avut încă vremea trebuincioasă să-şĭ aducă prinosul cerut pentru a lumina şi lămuri originile popoarelor, fapt de care istoria are—cred—multă nevoie, spre a explica o mulţime de lucrurĭ rămase încă neexplicate şi a lămuri o mulţime de fapte nelămurite încă.

Şi fiind-că acum două-zecĭ de anĭ istoriciĭ nu aveaŭ la îndemână maĭ nicĭ o cercetare antropologică, s-aŭ mulţămit să clasifice popoarele cam cum a dat Dumnezeŭ.

Ast-feliŭ aŭ făcut cu Celţiĭ şi cu Iberiĭ. Aŭ fost nevoiţĭ să vorbească despre unele popoare constituite, care aŭ ocupat maĭ întîiŭ Franţa, Spania şi Portugalia şi le-aŭ pus la un loc, numindu-le Celto-Iberĭ. De oare-ce dincoace de Pirineĭ, cele două neamurĭ se atingeaŭ şi fiind-că pe linia de atingere se contopise în aşa mod că nu se putea spune unde începeaŭ Celţiĭ şi unde sfîrşiaŭ Iberiĭ, foarte uşor s-a spus Celto-Iberĭ, tot aşa cum s-ar fi spus Moldo-Romînĭ. S-a dovedit însă că cele două neamurĭ eraŭ tot aşa de streine unul de altul cum sunt Turciĭ de Muscalĭ.

D'Arbois de Jubenville a dovedit în modul cel maĭ neîndoios că Iberiĭ venise dinspre Sud, din Africa, şi că nu eraŭ alt-ceva de cît o ramură a Berberilor, care din timpurĭ imemoriale ocupase Nordul Africeĭ.

Acelaş lucru s-a întîmplat cu Fineziĭ. Din timpurĭ foarte vechĭ, timpurĭ necunoscute saŭ maĭ bine zis neprecizate de istorie, acest neam de oamenĭ aŭ ocupat tot nordul Rusieĭ, ba încă şi o bună parte din nordul Scandinavieĭ.

Triburile lor se întindeaŭ dincolo de Uralĭ în Siberia Sud-occidentală pînă la Altaĭ. De aicĭ denumirea de neamurile Uralo-Altaice, anume spre a le deosebi de neamurile Mongolice.

Cercetătoriĭ istoricĭ, în dorinţa lor de a elucida numaĭ decît toate cestiunile şi de a sistematiza faptele, aŭ trecut adese-orĭ cu vederea peste lucrurĭ, care ar fi avut darul de a răsturna o teorie ilusorie, o muncă une-orĭ chiar de o viaţă întreagă. S-aŭ format cu chipul acesta multe şcolĭ, carĭ aŭ trăit un spaţiŭ oare-care de timp, dar carĭ aŭ căzut tocmaĭ pentru că temelia pe care se razema întregul edificiŭ,—un adevărat monument de argumentaţie,—era slabă dacă nu cu desăvîrşire greşită.

S-a văzut la un moment dat—maĭ cu seamă în urma descoperirilor continentelor necunoscute pînă la 1500—că omenirea nu prezenta peste tot globul aceeaşĭ înfăţişare şi că, din contra, locuitoriĭ deosebitelor continente se diferenţiază într-un mod caracteristic. De aci nevoia de a împărţi omenirea în treĭ, patru saŭ cincĭ rase, întăĭ după culoarea pieleĭ, al doilea după natura păruluĭ şi, la urma,—după ce se constată că primele diviziunĭ nu corespundeaŭ cerinţelor ştiinţifice,—s-aŭ făcut cercetărĭ amănunţite asupra craniuluĭ şi asupra fireĭ oamenilor, după care s-a stabilit ultima împărţeală din etnografia modernă.

Aceste cercetărĭ aŭ dat naştere apoĭ întrebăreĭ: Unde s-a născut primul om? Geneza luase demult asupra-şĭ sarcina de a ne spune că prima pěreche de oamenĭ născuse într-un loc numit Eden. Ideea aceasta era atît de răspîndită în antichitate în cît maĭ fie-care popor îşĭ avea Paradisul seŭ.

In timpurile noastre întrebarea s-a pus din noŭ iar cercetătoriĭ s-aŭ despărţit în două tabere: uniĭ, de acord cu tradiţiunea biblică, au susţinut monogenismul (şcoala luĭ Quatrefages) cum că, adică omenirea a pornit dintr-o singură familie şi din-

tr-un singur loc. Aceştia bazaţĭ, atît pe cercetările istorice cît şi pe rezultate de filologie, aŭ dat ca punct de plecare al Arianilor ţinutul udat de Oxus şi Iaxarte, numirile vechĭ ale rîurilor Sir-Daria şi Amu-Daria [1]).

Odată acest punct stabilit a urmat un moment de repaus. Spiritul cercetărilor era obosit. Se găsise soluţia origineĭ popoarelor care ocupaŭ Europa şi aceasta nu era puţin. Se căuta acum date noĭ pentru ca argumentaţia necesară întru susţinerea teorieĭ să fie destul de puternică spre a forma şcoala aşa zisă *unitară* saŭ *monogenistă*.

Argumentele s-aŭ găsit şi s-aŭ desvăluit cu un lux atît de mare, încît se părea că n-are să fie doborîtă nicĭ odată.

Cu toate astea la un moment dat, se puse unitarilor o întrebare: „Dacă toţĭ oamenii aŭ pornit dintr-un loc, cum se face că rasele de oamenĭ sunt atît de deosebite una de alta?"

Aŭ găsit un răspuns: influenţa climeĭ [1]). Dar chiar în locul de unde aŭ plecat aŭ fost două rase deosebite, de oare-ce ceĭ care aŭ plecat sunt albiĭ (Arianiĭ) iar ceĭ care au rămas sunt galbeniĭ (Mongoliĭ).

Aci un răspuns îndestulător n-a maĭ putut avea loc şi teoria a căzut, ne maĭ rămănînd dintr-însa decît cîte-va adevărurĭ, cum sunt: *migraţiunile* pornite tot-deauna dintr-o singură cauză: foamea; precum şi *influenta mediuluĭ*, mult maĭ puternică în vechime decît astăzĭ. Aceste argumente servesc altor teoriĭ, întocmaĭ precum cuiele de la o mobilă stricată ar putea fi întrebuinţate la confecţionarea uneĭ mobile nouă.

Ast-feliŭ în Turkestan (numit fără raţiune şi Turan) există şi astă-zĭ încă o rasă de oamenĭ deosebită de populaţia galbenă. Pielea lor este albă, ochiĭ de culoare închisă, trăsăturĭ fine, într-un cuvînt figură europeană, iar limba lor prezintă o afinitate directă cu cea sanscrită [2]).

Cum că Albiĭ, adică Indo-Europeniĭ saŭ Indo-Germaniĭ saŭ

1). Teoria, prin opoziţie acesteia, propusă de Agassiz şi susţinută cu multă căldură de Gumplovitz (du lutte des races) şi alţiĭ, este poligenismul, adică în scurt, formaţiunea maĭ multor centre omeneştĭ, pe maĭ multe puncte din suprafaţa globuluĭ.

1). Comunicările d-lor Schaw şi Hayward la Asociaţiunea britanică din Brighton 1872, August, extrase din memoriul lor: *An the physical features of the Pamir, and its Aryan inhabitants.*

maĭ pe scurt Ariĭ aŭ pornit din regiunea Pamiruluĭ, aceasta nu se maĭ discută (deşi există o teorie care susţine că, cea maĭ mare parte, dacă nu toată populaţia europeană, a scoborît din regiunea Dofrinilor).

Ceia ce se degagează din aceste date este următorul lucru important: In vasta regiune a Turkestanuluĭ, în primele veacurĭ ale omenireĭ aŭ existat două rase, care aŭ trăit multă vreme împreună pînă ce s-aŭ înmulţit în aşa mod încît un plus de populaţie a trebuit să emigreze. Şi fiind-că spre răsărit nu putea trece cu uşurinţă din cauza barierei muntoase, curentele de popoare aŭ apucat spre Nord, Nord-Vest; Vest, Sud-Vest şi Sud; adică prin Siberia sud-vestică şi de aci în Rusia europenească, prin Asia Mică şi de aci tot în Europa fie prin insulele din Marea Egee, Dardanele saŭ Bosfor, fie prin Africa şi Gibraltar şi în fine în India.

Cearta dintre cele două rase era desigur pămîntul, fie pentru păşune, fie pentru agricultură (Zend-Avesta vorbeşte de agricultură ca de cea maĭ nobilă ocupaţie a omuluĭ). Urmează decĭ că ceĭ învingătorĭ sunt tocmaĭ ceĭ rămaşĭ adică galbeniĭ, iar ceĭ gonițĭ sunt albiĭ, care aŭ emigrat din acel leagăn comun şi s-aŭ aşezat prin locurile indicate maĭ sus.

Filologiĭ aŭ demonstrat îndestul mersul Arianilor spre Vest în Europa şi spre Sud, în India. Dar aceste urme filologice care ne conduc pînă la obîrşia uneĭ rase, se întrerup cîte odată, fie că ştiinţa nouă a filologieĭ nu este îndestul de bine armată pentru o chestiune de o importanţă atît de mare, fie că monumentele rîdicate, care ar constata trecerea popoarelor, aŭ dispărut, fie că dintr-o cauză saŭ alta, o întrerupere a trebuit să se producă. In acest caz vine Geografia în ajutor şi complineşte golul.

In adevăr, cunoscînd bine terenul, înţelegĭ lesne şi drumul parcurs de un popor. Se dă de pildă, că mare parte dintre popoarele care aŭ curs potop din Asia în Europa la începutul timpurilor medievale, aŭ urmat un drum natural, valea Dunăreĭ, îndreptîndu-se spre Roma. Tot ast-feliŭ Normanziĭ s-aŭ scurs pe valea Rinuluĭ maĭ cu samă. La trecerile grele, prin munţĭ, s-aŭ căutat trecătorile, care aŭ stabilit maĭ în urmă în decursul veacurilor, legăturĭ între popoare pentru scopurĭ paşnice, precum este pasul de lîngă muntele Genèvre al Franţeĭ, pe unde pro-

babil Anibal a străbătut Alpiĭ, spre a trece în Italia. De asemenĭ trecătoriile Uz şi Oituz din Carpaţĭ staŭ dovadă că pe aci aŭ trecut din Romînia în Transilvania triburĭ de popoare,—poate tot Finezĭ—.

Adoptînd acest sistem de cercetare, care este cred şi cel maĭ raţional, găsim urmele Finezilor în mersul lor de la Est spre Vest pe toată jumătate de nord a Rusieĭ. La toponimia locurilor se observă că rădăcina este fineză, iar flexiunea este slavă, decĭ posterioară. Fineziĭ aŭ sosit de sigur primele popoare prin acele ţinuturĭ, iar năvălirea Slavilor, care i-a despărţit în două, s-a întîmplat mult maĭ tîrziŭ. Iată cîte-va exemple: *Lappfjord* golf lapon, *Kuloi* (rîŭ), format din *Kuolle* (peşte) şi *oja* (rîuleţ;—*Sollombala* de la sullo (insulă);—*lappin taniot* (moşoroae lapone);—*sojala,* (sat) de la *suoja* (adăpost) şi terminaţia locativă fineză *la*;—*ketorowa*, de la *keto* (cîmp) şi *towa* (grămadă de pietre); — *marjegorskaja* (sat), *marjawaara*, de la marja (golf şi rus, *gora*, munte) etc. etc. [1]).

Aceste numirĭ se găsesc neîntrerupt, începînd din Siberia sud-vestică pînă la Baltica, probă netăgăduită, că Fineziĭ aŭ imigrat pe pămînturile azĭ ruseştĭ. Locul lor de origină era ţinutul dintre Uralĭ şi Altaĭ locuit şi astăzĭ de urmaşiĭ aceleiaşĭ rase.

Fineziĭ de astăzĭ se sub-divid în Fineziĭ de vest şi ceĭ de est. Ceĭ de vest se maĭ numesc *Suomĭ*, carĭ sunt Fineziĭ propriŭ zişĭ. Eĭ ocupă Finlanda. De aci aŭ plecat maĭ în urmă *Estoniĭ* şi *Livoniĭ* carĭ s-aŭ aşezat pe ţărmurile Balticeĭ. Ceĭ de est sunt: *Permianiĭ*, *Zirenianiĭ* şi *Votiaciĭ*. Eĭ locuesc de-a lungul regiuneĭ uralice.

Conformîndu-mĕ datelor savantuluĭ filolog finlandez Castren, Laponiĭ s-aŭ aşăzat ceĭ dintăĭ prin aceste ţinuturĭ. Şi totuşĭ se pare că nu eĭ aŭ fost primiĭ locuitorĭ aĭ norduluĭ Rusieĭ şi Suedieĭ. Tacit, în opul săŭ, Germania, vorbeşte de un popor, Suioniĭ, cari eraŭ guvernaţĭ de o femeie. Faptul acesta se confirmă de poema epică *Kalewala*, poemă fineză adunată de Castren din gura poporuluĭ şi în care se vorbeşte de o ţară numită *Pohjola*, guvernată de regina Luhi. Castren susţine că această poemă s-a for-

---

1). *Mélanges Altaïques*. Societé d'Anthropologie. Pagina 34, 35 etc.

mat în antica *Biarmia*, ţară situată la nord de Yugria, unde se crede că a fost leagănul poporuluĭ maghiar. Numele *Biarmia* de altă dată şi *Perm* de astăzĭ pot prea bine să aibă o relaţie filologică. Partea importantă este, că aci a luat naştere prima civilizaţie a Finezilor, graţie siguranţeĭ şi libertăţeĭ de care s-aŭ bucurat un lung şir de anĭ.

Vorbind de poporul finez, Castren constată că în mijlocul Slavilor, care aŭ ocupat posterior aceste ţinuturĭ Fineziĭ şĭ-aŭ menţinut şi şĭ-aŭ păstrat tipul. Trăsăturile generale ale feţeĭ lor sunt maĭ accentuate, pielea lor este maĭ albă, ochiĭ maĭ clarĭ, părul maĭ gălbuĭ, bătînd chiar în roş. Eĭ aŭ avut o înrîurire asupra poporuluĭ rus, care a adoptat multe obiceiurĭ fineze.

Faptul că Estoniĭ şii Livoniĭ veniţĭ din Finlanda se găsesc maĭ mult prin oraşe, pe cînd ţăranii sunt în mare parte Ruşĭ, dovedeşte că aşezarea acestora aci, a avut loc după ce ţinuturile eraŭ ocupate de Slavĭ. Tot ast-feliŭ se explică şi prezenţa Finezilor în Suedia, unde aŭ fost chemaţĭ de regiĭ Suedieĭ ca să cultive pămîntul şi să crească vitele.

Istoricul rus Nestor înnumăra printre popoarele *jafetide*, care aŭ locuit Rusia înainte de Ruşĭ, pe *Ciuzĭ* (Sawolotskaja), cuvînt care, după Slözer, însămnează străin. Aceştia par a fi cel maĭ vechiŭ dintre popoarele fineze. Eĭ eraŭ renumiţĭ în vremile cele maĭ vechĭ în lucrarea metalelor. Pe de altă parte călătoriĭ Arabĭ din secolul X, carĭ făceaŭ comerţ prin ţinuturile dintre Volga şi Ural, ne spun că oraşele eraŭ infloritoare, solul cultivat şi turmele de vite numeroase; iar poporul era guvernat de un şef absolut, după moda monarchiilor orientale. Eĭ practicaŭ comerţul şi nu eraŭ lipsiţĭ de luxul şi confortul ce aduce o mişcare sistematică a schimburilor.

Dacă lîngă aceste date vom adăuga şi faptul că toţĭ Fineziĭ de pe Baltică, Finlandeziĭ în special, aŭ atins un grad de cultură ce poate suferi orĭ-ce comparaţie, că prin urmare aŭ fost în stare să se desvolte, să priceapă şi să-şĭ însuşiască elementele civilizaţieĭ teutonice, să aibă într-o vorbă, dreptul de a se pune pe un picior egal cu orĭ-ce ţară civilizată din Europa, cu toată vigoarea climeĭ şi ingratitudinea soluluĭ ce locuiaŭ de veacurĭ, însămnează cred, în deajuns, că rasa din care fac parte nu este o rasă condamnată, ca aceia a Mongolilor, la o perpetuă imobi-

litate; prin urmare e o greşală nepermisă să-ĭ acuzăm de înrudire cu dînsa.

Din toate rasele care locuesc pe globul nostru, numaĭ una a fost susceptibilă de a pricepe rostul cuvîntuluĭ *progres* în toată însămnătatea luĭ. Istoria înregistrează cîte-va civilizaţiĭ izolate în decursul veacurilor, printre care aceia a Chineĭ. Dar, tocmaĭ aci se dovedeşte încă şi maĭ mult caracterul general al raseĭ condamnate prin faptul că cultura Chinezilor a rămas staţionară de miĭ de anĭ şi cu totul refractară orĭ căreĭ inovaţiunĭ.

* * *

S-a urmărit în acelaşĭ mod şi cu aceiaşĭ sîrguinţă exodiul Maghiarilor şi Turcilor, de şi aceştia din urmă s-aŭ încrucişat atît de mult cu sînge arian, în cît chiar de ar fi fost mongolĭ purĭ odinioară, astăzĭ li s-ar putea depărta chiar origina. Despre aceştia însă îmĭ rezerv o altă ocazie. Mă voiŭ mulţumi de o cam dată să lămuresc etnografia fineză cu ajutorul etnografilor şi antropologilor celor maĭ acreditaţĭ. Nu pot trece cu vederea mărturia unuĭ istoric chinez, Matu-on-lin, ale căruĭ spuse sunt foarte precise cu privire la existenţa neamurilor fineze, la nord de Altaĭ, vecine cu Mongoliĭ, cu vre-o două secole înainte de era noastră, posterior luĭ Tacit.

Iată ce spune în astă privinţă: [1]).

„La vest de Hiong-nu [2]) există un alt mare popor cu ochiĭ „negri, cu părul roş, care, din supuşĭ ce eraŭ poporuluĭ Hiong-„nu, a devenit independent. Aceştia eraŭ U-sium. Un alt popor „cu ochiĭ negri şi cu părul roş este menţionat la aceeaşĭ epocă „dincolo de munţiĭ Altaĭ şi ţinuturile Ieniseĭ, Ting-ling. Un al „treilea locuia 648—874 la nordul Chineĭ, între Obi şi Irticĭ. Eĭ „aveaŭ o *talie înaltă, părul roş, obrazul alb şi ochiĭ negri.....*"

Intr-alt loc găsesc iară-şĭ o descriere a aceluiaşĭ autor, istoric, care trăia prin secolul XII, despre aceste popoare, descriere identică cu a urmaşilor de astă-zĭ de prin aceste ţinuturĭ [3]).

1. Vezĭ *Topinard.* L'Anthropologie, pag. 482.
2. Un popor mongol. Vezĭ Anthropologie par Topinard. Pag. 482 şi următoarele.
3. Berceau du peuple magyar. Altaïques pag. 17. Vezĭ de asemenea *Muller,* Der Ugrische Volksstamm.

Topinard nu ezită de a conchide că „trăsăturile fundamentale „indicate maĭ sus aparţine mareĭ majorităţĭ a Finezilor, pentru că, „ochĭ verzĭ saŭ albaştri şi păr roş la nicĭ o varietate galbenă fie „ea mongolă pură, Kalmucă saŭ Chineză, nu s-a văzut nicĭ-odată şi nicăirĭ.

Topinard însă nu se mulţumeşte cu atît. El dă explicaţia pozitivă şi a cauzeĭ care a dat naştere aceste erorĭ, cum că adică Fineziĭ sunt Mongolĭ. Iată ce zice o pagină maĭ înainte:

„Printre Finezĭ totuşĭ se întîlnesc caractere excepţionale, „cum: talie mică, păr şi ochĭ negri, nas turtit, umeriĭ feţeĭ rădi„caţĭ etc. Aceste trebuia să se atribue încrucişăreĭ cu Laponiĭ şi „maĭ ales cu Mongoliĭ.... Morduiniĭ în particular ceĭ maĭ puţin „curaţĭ din triburile citate, sunt foarte amestecaţĭ cu sînge mongol".

Ar fi de ajuns cred aceste citaţiunĭ şi mărturia unuĭ autor din Biblioteca ştiinţeĭ contemporane. Cu toate acestea nu mě opresc aicĭ. In treacăt voiŭ cita pasagiul de la pag. 711 şi următoarele din *Histoire générale* a luĭ Lavisse şi Rambaud, în care se spune categoric că Fineziĭ, Unguriĭ etc., sunt de rasă Uralo-altaică, decĭ nu mongolă.

Voiŭ maĭ recurge la ajutorul uneĭ alte autorităţĭ, despre care nimănuiĭ cred nu va maĭ rămâne cea maĭ mică îndoială. Vreaŭ să vorbesc de Etnograful Ratzel.

Iată ce spune cu privire la Finezĭ [1]).

„*Cînd e vorba de marile deosebirĭ dintre popoarele continentuluĭ „nostru, se vorbeşte de Germanĭ, Latinĭ şi Slavĭ. Ştiinţa ne-a dat în „ultimele timpurĭ o a patra deosebită ramură: popoarele din* **fami„lia fineză**, *care acum este încă treaba învăţaţilor* (welche zwar „jetzt noch eine Sache der Gelehrten und Hochgebildeten ist").

Ceva maĭ sus (pag. 739) Ratzel este categoric.

Il voiŭ reproduce textual, rămânînd ca ceĭ interesaţĭ în cauză să-l traducă în romîneşte:

„.....Hier liegt also die Thatsache der Zugehörigkeit zur „blonden hellängigen Rasse bei Besitz einer uralaltaischen Sprach„vor. Dieser Zweig der finnischen Familie, dem alle baltischen „Finnen und ein Teil der nordrussischen angehören, muss in „Wohnsitzen sich befunden haben, welche eine mongolische Zu„mischung nicht gestatteten......".

---

1. Völkerkunde. Vol. III pag. 740.

Acum las citaţiile şi voiŭ descrie caracterele fisiologice ale Mongolilor şi Finezilor.

Tipul Mongol a fost definit într-un mod desăvîrşit de Blumenbach. De la acest antropolog şi pînă astă-zĭ nimic din cele spuse de dînsul nu s-a modificat. Toţĭ călătoriĭ, toţĭ exploratoriĭ, printre carĭ cel din urmă şi cel maĭ de samă generalul Prjewalschi, nu a făcut de cît să confirme cele spuse şi definite de Blumenbach.

Talia Mongoluluĭ e relativ mică. Mijlocia nu trece de 1 m. 635 m. m. Femeile aŭ o talie cu vre-o 100 m. m., maĭ mică. Culoarea pieleĭ este galbenă, iar partea expusă aeruluĭ (obrazul şi braţele) brună roşietică. Faţa în genere este plată şi nasul turtit, gîtul scurt şi toracele desvoltat, braţele puternice. Părul negru fără escepţie. Ochiĭ căpriĭ-negriĭ, un negru murdar. Păr în genere prea puţin. Mustăţĭ înguste şi în bărbie abia cîte-va fire. Picioarele scurte, adese-orĭ încovăiate, probabil din cauza călărituluĭ necontenit de atîtea veacurĭ uitate. Brachicefalĭ, în formă de triedru, umeriĭ feţeĭ depărtaţĭ de rădăcina nasuluĭ şi maĭ rîdicaţĭ, din care causă ochiĭ sunt bridaţĭ şi linia pleoapelor oblică ; ast-fel că liniile ochilor cu rădăcina nasuluĭ formează un triunghiŭ obtus, pe cînd la albĭ şi la cele-l-alte rase direcţia pleoapelor cu rădăcina nasuluĭ sunt pe aceeaşĭ linie orizontală.

Acestea sunt caracterele fisice ale Mongoluluĭ.

Să vedem pe ale Finezilor.

Talia este maĭ înaltă de cît talia mijlocie. Soldaţiĭ finezĭ măsuraţĭ de Bonsdorff aŭ dat o mijlocie de 1 m. 714 m. m. Părul lung, de ordinar roş saŭ galben, blond maĭ rare-orĭ castaniu. Barba este plină şi tot roşie. Sprincene groase adumbresc nişte ochĭ de nuanţe albastre, cenuşiĭ, verzĭ saŭ maĭ rar castaniĭ. Culoarea feţeĭ este albă, cîte-odată acoperită cu pete roşiĭ. Nasul drept.

Cine poate găsi asămănare de rasă saŭ rudenie între cele două triburĭ ?

Şi dacă nu e asămănare cum se maĭ poate zice că Fineziĭ sunt Mongolĭ ?

Iată acum şi cîte-va din caracterele psihice ale fie-căruia.

Mongolul este din fire staţionar fie el nomadul din pustia Gobi, fie Chinezul rafinat.

Cum a trăit acum 4000 de anĭ, aşa trăeşte şi astă-zĭ.

Din cercul ce soarta i-a destinat să-şĭ învîrtească activitatea nu a voit să iasă nicĭ odată.

De sigur că odată, pe vremea cînd triburile se înmulţiseră in cîmpia Turchestanuluĭ, foamea a dat naştere la lupte teribile, care aŭ determinat emigraţiunile. Dar odată locul liber de plusul de popoare, care nu-şĭ maĭ puteaŭ găsi hrana, ceĭ rămaşĭ s-aŭ liniştit şi istoria nu a avut prilejul să se ocupe de dînşiĭ nicĭ dînşiĭ de istorie.

O singură dată istoria a vorbit de dînşiĭ. Dar şi atuncĭ nu eĭ aŭ fost vinovaţĭ. Chineziĭ de-o parte, Arabiĭ de alta, aŭ căutat să între în relaţiĭ cu dînşiĭ şi aŭ voit cu orĭ-ce chip să le schimbe modul de a trăi, cu care se obişnuise de veacurĭ. Atuncĭ numaĭ s-aŭ ridicat sub un Genghis-chan saŭ Tamerlan şi aŭ dat naştere celeĭ maĭ teribile invaziĭ din cîte cunoaşte istoria.

Este în caracterul raseĭ galbene respectul trecutuluĭ şi oroarea de inovaţiĭ, maĭ cu samă a celor venite din altă parte. Proba cea maĭ elocventă ne-a dat-o şi ne-o dă încă astă-zĭ Chineziĭ, reprezentanţiĭ ceĭ maĭ civilizaţĭ aĭ raseĭ galbene.

Neamul finez a fost despărţit în două de către neamul slav, care a venit despre Sud. Ramura orientală rămasă departe de elementele civilizate ale Europeĭ duce încă o viaţă înapoiată. Ceĭ despre Vest însă în contact cu popoarele germanice din Scandinavia constituesc astă-zĭ elementul cel maĭ cult din imperiul rusesc.

Intre cele două neamurĭ deosebirea de aptitudinĭ este fundamentală.

Am aşa dar dreptate să afirm şi să fiŭ încredinţat că dacă Finezul nu e european cel puţin nu e mongol. Cel mult dacă se poate lua ca un tip alb deosebit de cel indo-european, mongol însă nicĭ de cum.

RAMA

Psalm

Spre iertătoarea sacristie
Zadarnic paşiĭ mi-ĭ îndrum —
Viaţa mea a fost pustie,
A fost lipsită de-armonie:
O floare fără de parfum!

Ecoul stanţelor din Cume
Se stinge-n ruga-mĭ cînd te chem;
Dar gîndul meŭ e un blestem
Ce urmărindu-mĕ în lume
Mă face pururea să gem....

Zdrobeşte-mĕ, izvor de slavă,
Ia-mĭ glasul pîngăriteĭ gurĭ
Şi pe trufia mea bolnavă
Să-mĭ picurĭ stropiĭ de otravă
Şi iadul ne-mpăcateĭ urĭ!

Eŭ nu te-nfrunt; eŭ cer osîndă —
Decĭ, dă-mĭ osînda cea maĭ grea.
Loveşte-mĕ-n simţirea mea
Indepărtînd orĭ-ce izbîndă
Pe care sufletul o vrea!

Chiar sfîntul cias al pocăinţeĭ
Să-mĭ poarte numaĭ nenoroc. —
Mă lasă-n prada suferinţeĭ
Şi-ntunecă-mĭ făclia minţeĭ
Să nu maĭ pot spera de loc!

Pe mine cadă-n vecĭ ruina —
Eŭ sunt din neamul celor răĭ.
Şi dacă fug de ochiĭ tăĭ,
E să nu-ţĭ pîngăresc lumina
Privireĭ plină de văpăĭ.....

EMILGAR

MIHAI

(Nuvelă)

Soarele luneca spre asfințit, cînd în curtea boierească din Drăgiștenĭ intră o trăsură, ce se opri lîngă scările carĭ duceaŭ la cerdacul învechit al caseĭ. Din trăsură se scoborî maĭ întâĭ un domn bătrîn, gîrbovit, care îndată ce se văzu jos, se întoarse și întinse mînele pentru a sprijini pe un altul, tînăr, dar istovit de boală, cu privirea rătăcită. Acesta din urmă, era grăbit a părăsi maĭ repede locul unde se vede că suferise mult, din cauza drumuluĭ desfundat de ploĭ.

Luat de braț începu a sui scările, oprindu-se la fie-care din ele; părea că anume gîndurĭ răsvrătite îĭ munceaŭ creerul. Ajuns la mijloc, făcu o mișcare ca și cum o altă dorință l-ar fi înpins a se întoarce înapoĭ. Bătrînul îĭ trecu o mînă pe după mijloc, și-l sili blajin să urce lîngă el. Servitoriĭ voind să-ĭ ajute, fură îndepărtațĭ de către bătrîn, care jicnit de ajutorul lor le spuse răstit: — „Nu e nevoe, nu e nevoe“! Ajunșĭ sus în cerdac, se opriră puțin pentru a se odihni; în urmă cu pașĭ trăgănațĭ, întrară în antretul ce ducea la odăile

pregătite pentru a-ĭ primi. Servitoriĭ rămaseră în urmă ca împetriţĭ, cu mînele la gură, uitîndu-se după stăpîniĭ lor, după tată şi fiŭ. Un moşneag ce purtase în braţele luĭ copilul voinic şi voios, pe care astă-zĭ îl vedea îngheboşat, bolnav şi înbătrînit înainte de vreme, nevoind par-că să-şĭ creadă ochilor, îşĭ scăpă gîndul prin vorbe: —„Doamne! aista-ĭ conaşu Mihaĭ! Maĭ bine muriam de cît să-l văd aşa“! Şi începu a plînge! La cuvintele bietuluĭ moşneag, cîţĭ-va din servitorĭ îşĭ duseră mînele la ochĭ, apoĭ furişîndu-se acesteĭ vedeniĭ ce le rînise sufletul, se strecurară în casă unul cîte unul, călcînd sfioşĭ, în vîrful degetelor, ca pe lespedile uneĭ bisericĭ! Trăsura porni în fundul curţeĭ în spre grajdurĭ, şi totul reintră într-o linişte adîncă, dureroasă!

De multe orĭ durerile omeneştĭ sunt împrejmuite de cele maĭ înălţătoare priveliştĭ ale fireĭ. In faţa sbuciumuluĭ sufletesc al slabelor fiinţĭ, în faţa lacrimelor sub carĭ ochiĭ ni se stîng, în faţa dorurilor şi a părerilor noastre de răŭ, ea îşĭ desvălue de-apururile-ĭ frumuseţĭ, cu o nepăsare ce ne doare cu atît maĭ mult, cu cît priceperea prea din cale afară slabă, nu ne-a îngăduit nicĭ o-dată să pătrundem pe deplin aceste veşnice ascunsurĭ, cum de multe orĭ le putem înţelege pe acele ale sufletuluĭ nostru! Un răsărit de soare ne înalţă pentru o clipă, ne lasă fără de graiŭ în preajma-ĭ, în urmă însă ne face a trece cu închipuirea de la veşnicia luĭ, la unicul răsărit al vieţeĭ—copilăria! Un apus măreţ, ne fură gîndurile cu frumuseţea, într-un tîrziu însă, ne poartă pe căile mîhnireĭ, ne dă răgazul de a ne aminti că orĭ-ce apus de soare e prezicerea unuĭ răsărit strălucitor, în timp ce apusul vieţeĭ noastre, moartea, e pentru tot-deauna. Minunarea ce simţim nu e de cît însuşĭ părerea noastră de răŭ!

Aşa se face că şi acum cînd sufletul bătrînuluĭ părinte a luĭ Mihaĭ, era sfîşiat de cele maĭ grozave durerĭ, de pe cerdacul caseĭ sale unde se aşezase singur pe un jîlţ, privirile-ĭ înlăcrămate i-se pierdeaŭ în purpura unuĭ apus cum rar se poate vedea. Vîrful ascuţit al munteluĭ se rîdica roşu ca un fer înfierbîntat. Părea că aşteaptă să sfarme

în miĭ de bucățĭ globul de rubin al astruluĭ, ce se apropia dè dînsul, lunecînd încet. Nouriĭ ca niște rîurĭ de aramă topită, lăsaŭ golurĭ printre care cerul se vedea ca niște rănĭ adîncĭ, de unde picăturele de sînge scurgîndu-se acoperise întreg pămîntul. In coace, în spre marginea satuluĭ, lacul strălucea ca fața unuĭ cristal acoperind un foc subpămîntean. Iar în depărtărĭ de abia zărite, totul se pierdea într-o spumă de jăratec.

La vederea acesteĭ priveliștĭ, gîndurile bătrînuluĭ rămaseră pentru o clipă împrăștiate, voința neputînd atît de repede a-ĭ ajuta să și-le închege. Incetul cu încetul însă, ele se adunară, se înșirară iarășĭ în de mult obișnuitul lor mers, dînd pas dureriĭ să-șĭ iee sbuciumatul eĭ curs! Pentru sărmanul bătrîn, acest apus de soare îĭ reamintea apusul vieței luĭ, a vieței ce se strecurase ca un rîŭ maĭ tot-deauna tulbure, printre malurĭ aproape în întregime pustiĭ. Și cum simția că nu mult va fi pînă cînd apa-ĭ din ce în ce maĭ puțin adîncă nu va maĭ putea fugi la vale, cum știa că în curînd cea din urmă picătură se va strecura în pămîntul negru, îșĭ strînse puterele ce-ĭ maĭ remăsese, pentru a vîsli pentru cea din urmă dată în susul acestuĭ rîŭ—*trecutul*! In *ce a fost* e singura noastră scăpare cînd suferim durerile date de aceia *ce este*, saŭ gîndim la cele pregătite de necunoscutul *ce va fi*. Sbuciumările trecute ne par maĭ binevoitoare, chiar atuncĭ cînd ne umplu sufletul de jale. Poate unde știm că sunt sfîrșite! Trecutul orĭ-cît de spinos ar fi, tot ne descoperă potecĭ, prin care să-l putem străbate fără a ne însîngera prea mult....

Gîndurile bătrînuluĭ pornise să străbată vremĭ de mult, de mult trecute, în carĭ trebuia să întâlnească și pe acele cînd Mihaĭ nu era de cît copilul neștiutor de toate.

*
* *

Mihaĭ se născuse la țară și crescuse în aerul eĭ limpede și dătător de viață, pînă la vrîsta de opt anĭ, cînd trebuind a-șĭ începe învățătura, fu adus la Iașĭ. Vacanțiele însă le petrecea aicĭ, în casa aceasta, unde astă-zĭ se uita rătăcit la tot ce-l încunjura, la tot ce altă dată îĭ surisese atît de prietenos!

După ce îşĭ sfîrşi liceul, plecă întovărăşit de tatăl seŭ în străinătate, să-şĭ urmeze studiele. Iubirea mameĭ luĭ, ce se stînsese dîndu-ĭ viaţa, era înlocuită de aceea a părinteluĭ sĕŭ, de care nu se despărţise nicĭ odată. In şase anĭ, numaĭ o singură dată veniră în ţară. Mihaĭ muncia fără preget. Incordarea aceasta însă îl schimba cu totul. Nervos, nemulţumit de el însuşĭ, gînditor, dădea mult de grijă tatăluĭ sĕŭ. Chiar profesoriĭ, mulţumiţĭ de dînsul pe deplin, îl sfătuiaŭ să lucreze maĭ puţin. Mihaĭ însă îşĭ urma îndemnul. Doria cu orĭ-ce preţ să ajungă ceva, căcĭ în atîţia anĭ de învăţătură, el văzuse că numaĭ prin muncă poţĭ eşi biruitor din lupta cu ştiinţa. Doar în cele cîte-va ceasurĭ libere Mihaĭ cînta din vioară, pentru care avea o adevărată chemare. Muzicanţĭ bătrînĭ rămîneaŭ uimiţĭ cînd îl ascultaŭ. Simţire de artist, îşĭ împăca mîhnirele şi dorul cu şirul notelor ce ţeseaŭ vre-o duioasă melodie.

După ceĭ şase anĭ îşi luă doctoratul, apoĭ părăsind pămîntul străin se întoarse în ţară, dornic de cîmpiele, de cerul şi graiul ieĭ! Orĭ-cît te-ar înlănţui învăţătura, orĭ-cît aĭ trăi cu gîndirea încătuşată de lanţurile ştiinţeĭ, de multe orĭ ea se smulge din ele, pentru a sbura departe, departe, pe locurile în care te-aĭ născut, peste care razele soareluĭ se aştern par-că maĭ luminoase, iar vîntul se leagănă şoptind maĭ dulce.

In sările de iarnă, după ce singur la masa luĭ de studiŭ, Mihaĭ îşĭ chinuia ceasurĭ întregĭ gîndirea cu nedeslegămîntul vre-unuĭ înod al fireĭ, îşĭ lăsa de atîtea-orĭ capul pe mînă, închizîndu-şĭ pe jumătate ochiĭ, pentru a întrezări ca prin vis plaiurile dulceĭ Moldove!. ...

Cînd sfîrşi învăţătura, Mihaĭ simţia o bucurie nemărginită la gîndul că se va întoarce dintre străinĭ; bucuria îĭ era cu atît maĭ mare, cu cît o împărtăşia şi bătrînul sĕŭ tată. Işĭ văzuse copilul ajuns acolo unde de atîtea orĭ visase, nu-ĭ maĭ rămînea de cît să trăiască cîţĭ-va anĭ pentru a se bucura de dînsul, apoĭ să moară liniştit în ţara luĭ, să se coboare şi el lîngă tovarăşa de altă dată, ce-l aştepta de atîta amar de vreme! Aşa gîndea bătrînul, dar nu în tot-deauna ni-ĭ dat să trăim o parte măcar din ce-am dorit. Viaţa-ĭ cărare cu multe cotiturĭ, nicĭ odată n-o putem privi în lungul eĭ!

La întoarcere, stătură cîte-va zile la moșie, apoĭ se așezară în Iașĭ. Trecerea de la un oraș atît de mare, de sgomotos ca Parisul, la unul în care arare-orĭ ți-ĭ dat să auzĭ de cutare saŭ cutare întîmplare, de la bulevardele înțesate de lume, la străzile strîmte și înghebo̦șate, mărgenite maĭ toate de case micĭ, chircite, din a căror grădinĭ copaciĭ îșĭ întind ramurile peste zăplazurile de lemn, în sfîrșit de la un oraș ce-șĭ poartă cu mîndrie numele de „capitala lumeĭ“, la unul ce abia îșĭ maĭ ține porecla de a doua capitală a uneĭ țărĭ ce par-că l-a uitat, nu putea să-ĭ strice de loc luĭ Mihaĭ. Aci găsi liniștea trebuitoare. Sările rătăcia prin întunecimea străzilor mărginașe, luminate icĭ și colo de cîte un fănar somnoros, găsind o adevărată mulțumire a umbla nestrîmtorat, nelovit de atîția trecătorĭ, cum era pe străzile Parisuluĭ.

Retras cu totul, putu să steie un an întreg fără a fi luat în seamă de către lumea ieșană; aceasta îl mulțumia, neplăcîndu-ĭ petrecerile. După un an însă fu numit profesor la Universitate. Lucrurile se schimbară. Cum în puțin timp de la numirea luĭ de profesor îșĭ făcu un renume strălucit, fie-care se da în vînt pentru a face cunoștința *singurateculuĭ*, de care se vorbea lucrurĭ atît de marĭ. De și fugea de laude ele îĭ veneaŭ singure—ca și rugămintele de-a lua parte la petrecerĭ, seara, prin familiĭ. Mihaĭ neputînd a se da într-o parte începu a se duce, și maĭ mult în urma rugămintelor tatăluĭ sĕŭ, ce doria a se arăta cu el în lume.

De cît luĭ Mihaĭ nu-ĭ prea plăcea soiul acesta de petrecerĭ. El nu putea sta ceasurĭ întregĭ la o masă de joc, nicĭ nu putea lega o convorbire în care bîrfelile saŭ moda îșĭ aveaŭ întăietatea.

Totdeauna retras, maĭ mult asculta saŭ privea cum baniĭ și sănătatea îșĭ dădeaŭ mîna pentru a fugi maĭ răpede din atîtea pungĭ și atîtea trupurĭ! Cum aceasta însă începuse a-ĭ aduce dulcele mustrărĭ a dulcelor doamne și chiar domnișoare, Mihaĭ fu silit să arăte că i-ar plăcea maĭ mult muzica. Atîta fu de ajuns. Pentru a-l desălbătăci, chiar muzica putea să iee locul cărților.

Toate se întreceaŭ a-ĭ cînta la *piano*, bucățile ce dînsul le cerea. Cum muzica avea asupra luĭ o mare în-

rîurire, fu atras și acum de dînsa și nevoit chiar a-șĭ da pe față marele seŭ talent. Dar din întăia seară cînd Mihaĭ execută pe vioară, cîntărețele se răriră. Pricepură că dînsul era un adevărat artist!

Intr-un rînd, cum Mihaĭ se găsia în tovărășia uneĭ familiĭ la care se ducea maĭ des, îĭ fu prezentată o soră a gazdeĭ. Văduvă de cîțĭ-va anĭ, îșĭ petrecuse maĭ tot timpul de la moartea bărbatuluĭ eĭ la țară, așa că Mihaĭ nu avusese cînd să o vadă. In seara aceia nu se întîmplă nimic care să schimbe mersul petrecereĭ. Noua cunoștință ce făcuse, luase prea mică parte la convorbirĭ. Mihaĭ însă avu timpul să o privească maĭ mult. Inaltă, mlădioasă, cu trăsăturile nobile, ochiĭ negri, nepătrunșĭ, buzele subțirĭ, sprincenele puțin arcuite apropiindu-se printr-o ușoară încruntare, în sfîrșit o înfășișare puțin întîlnită, dar care pentru clipă îl lăsase neatins. La eșire un prietin îĭ spuse multe despre dînsa. Era o femee cu o voință de fer. Bărbatul seŭ murise din pricina eĭ și lumea care tot-deauna în fața răutățeĭ unuia saŭ uneia din ceĭ ce o întrupează se dă drept la locul eĭ, nu-ĭ ertase mult timp aceasta. Dar ea a rămas veșnic nepăsătoare față de această viperă—*bîrfeală*. In urmă și-a maĭ luat și un iubit, care după două, treĭ lunĭ de fericire se împușcă. O femeie blăstămată!

După vre-o săptămănă, Mihaĭ fu rugat să iee parte la o seară muzicală. Aci întîlni iarășĭ noua cunoștință; ba maĭ mult încă, ea era hotărîtă de gazdă a ținea clavirul la bucata ce el trebuia să cînte. De și nu putea a se da înapoĭ, lucrul aceasta îl năcăji, de oare-ce ar fi dorit să fi fost înlocuită de o persoană ce maĭ cîntase bucata. Cînd îĭ veni rîndul, Mihaĭ îșĭ luă vioara și se apropie de clavirul la care *ea* și luase loc. Gazda care vroind să aducă față în față doĭ artiștĭ, ce nu știaŭ nimic unul de altul (ea îșĭ făcuse studiele la conservatorul din Viena), pusese lumea în știință despre aceasta, așa că se făcu o tăcere de mormînt, cînd dînșiĭ începură a cînta. De la cele d-intăĭ acordurĭ Mihaĭ simți că mîinele ce lunecaŭ pe clapele claviruluĭ eraŭ ale uneĭ adevărate muzicante,—ea înțelese că arcușul era mînuit de un artist.

Simțirea luĭ Mihaĭ se aprinse, arcușul seŭ luneca pe coarde scoțînd cele maĭ frumoase note ce smulsese

vre-odată vioareĭ sale şi în strecurarea sunetelor atît de armonizate, sufletul i se perdu pe cărărĭ atît de fermecate, atît de nicĭ-odată trăite, în cît părîndu-i-se că pluteşte în lumĭ neînchipuit de sfinte şi senine, pentru întîia oară lăsă ca întîmplarea să-ĭ poarte simţirea şi talentul. Cînta fără să-şĭ deie seamă şi totuşĭ simţia că notele picuraŭ nespus de curate, înlănţuite de-un dor neînţeles.

Cum şi dînsa era fermecată, cele două părţĭ atît de bine alcătuite se întrupaŭ într-o singură melodie, ce părea că împrăştie în aer fiorul uneĭ patime neţărmurite....

Cînd bucata se sfîrşi, numaĭ atuncĭ putură aşĭ da seamă de cum fuseseră ascultaţĭ. Lumea înlănţuită încă de farmecul muziceĭ, de abia după cîte-va clipe, veni să-şĭ arăte înminunarea eĭ! Mihaĭ mulţumind celeĭ ce-l întovărăşise, aceasta îĭ întinse mîna; sub sărutul pe care el îl depuse pe dînsa—cu o nemărgenită mulţumire, simţi un tremurat uşor. Rîdicînd capul, privirile li se uniră într-aceiaşĭ scîntee luminoasă şi..... din acea clipă se iubiră.

* * *

De ce ne-am gîndi la cele două, treĭ lunĭ în carĭ Mihaĭ fu într-adevăr fericit. Orĭ-care iubire începe ast-fel. E maĭ înţăleptesc însă, că atuncĭ cînd vorbeştĭ despre o iubire să o judecĭ tot-deauna după sfîrşitul eĭ. Sunt iubirĭ carĭ înalţă şi iubirĭ carĭ doboară. Patru anĭ de zile Mihaĭ suferi jugul acestuĭ nenorocit amor! Femeia pe care o iubia nemărgenit, la nebunie, se arătă după puţin timp în totul celeĭ închipuite de dînsul în noaptea cînd întorcîndu-se cu prietenul sĕŭ, acesta îĭ spuse pe scurt viaţa eĭ!

După doĭ anĭ, din Mihaĭ nu remăsese de cît o umbră, după treĭ un nume şi-n al patrule an Mihaĭ era ca şi mort! Incetase de a-şĭ maĭ preda cursul la facultate şi nu maĭ eşia prin lume. Colegiĭ îl plîngeaŭ cu sinceritate, după ce însă încercară totul pentru a-l readuce pe drumul drept. Dar toate silinţile lor, a prietenilor, şi chiar a tatăluĭ seŭ, fuseseră fără de nicĭ o îndeplinire. In sufletul luĭ Mihaĭ numaĭ cuvintele *eĭ* puteaŭ să aibă un răsunet..... şi cuvintele eĭ eraŭ otrăvitoare! Din mintea luĭ

bogată, adîncă, nu remăsese de cît o ruină în care pribegele-ĭ gîndurĭ sburaŭ ca nişte fluturĭ deprinşĭ numaĭ cu întunerecul nopțeĭ! Tot ce ştiuse, tot ce gîndise era împrăştiat de vîntul nefericiteĭ luĭ soarte. Şi cum să nu credem că în fața iubireĭ, dar a iubireĭ înveninate, înțelepciunea, talentul, spiritul dispar, cum stelele dispar în dosul unuĭ nour!

In fața patimeĭ nu-ĭ cugetare şi orĭ-cît aĭ judeca, de la o vreme eştĭ învins de dînsa, te perzĭ în răscolitele eĭ valurĭ, cum se perde în spumegatele valurĭ ale măreĭ, acel puternic înotător, care de la o vreme vede că orĭ cît ar lupta, sfîrşitul va fi tot în potriva luĭ.

Puterile îl părăsiaŭ cu încetul pe Mihaĭ. Doctoriĭ sfătuise pe tatul sĕŭ să-l ducă în străinătate, şi maĭ cu seamă să încerce fără preget a-l face să *o* uite. Bătrînul aştepta clipa care să-l folosească pentru a-ĭ vorbi.....

De-o bucată de vreme, mintea luĭ Mihaĭ începu să fie chinuită de un acelaş gînd. De şi prea tîrziŭ, totuşĭ el începu a înțelege că iubita luĭ nu maĭ ținea la dînsul. I se părea că-l ocoleşte chiar. Intr-o seară lipsi de-acasă, fără a-ĭ lăsa rĕspuns unde se duce. Cum a doua-zi, de şi lovit în suflet, el nu îndrăzni a o supăra cu întrebările luĭ, ea începu a lipsi maĭ des. In cele din urmă, acest lucru făcîndu-se un obiceiŭ, el începu a o mustra, întrebînd-o unde petrece serile. Ea îĭ răspundea că la o mătuşă a eĭ, saŭ la o prietenă, saŭ...... Sunt rare întrebările la carĭ să nu se poată da maĭ multe răspunsurĭ! Lucrul acesta chinuia pe Mihaĭ îngrozitor de mult. In curînd mintea îĭ era locuită numaĭ de gîndul că dînsa îl înşeală. Orĭ-cine se uita la el, i se părea că-l priveşte batjocoritor, ştiindu-l înşelat. De rîdea cine-va, rîdea de el; chiar tatul sĕŭ îl supăra, cînd îl privia maĭ lung. Dar cum nu era să-l privească acela, pentru care dînsul era întreaga mulțumire a vieţeĭ!

Odată, la veşnicul — *unde aĭ fost?* — ea îĭ rĕspunse scurt: „Unde am avut poftă, dacă-țĭ place mĕ rog“!

Pentru întăiaşĭ dată poate, Mihaĭ se lumină o clipă, îşĭ văzu adevărata stare şi începu a plînge—pentru dînsul şi..... pentru ea. Dînsa îĭ întoarse spatele, lăsîndu-l singur, plîngînd în mijlocul odăeĭ. In urmă Mihaĭ îşĭ

luă pălăria și se întoarse acasă maĭ abătut, maĭ bolnav de cît tot-deauna. Tatăl sĕŭ cum îl văzu, se așeză lîngă dînsul, îl sărută pe frunte, îl întrebă ce are, apoĭ, neprimind nicĭ un rĕspuns, începu sfios a-ĭ spune că ar fi bine să plece prin străinătate, să maĭ călătorească. Mihaĭ se uĭtă la dînsul, și-ĭ rĕspunse trist, cu o dureroasă ironie:

— „Ce, aicĭ nu sunt în străinătate“? Bătrînul jicnit pînă la lacrimĭ, îĭ răspunse: „De ce-mĭ vorbeștĭ așa Mihaĭ, oare eŭ îțĭ sunt străin, nu te iubesc în de-ajuns“? Mihaĭ atins în suflet, îșĭ ceru ertare. Ironia luĭ era hărăzită pentru alțiĭ, nu pentru scumpul sĕŭ părinte; căcĭ în adevĕr de la o vreme se înstrăinaŭ de dînsul cu toțiĭ. Prieteniĭ îl părăsiră după cum începea a face și aceea pentru care el jertfise totul! In noaptea aceea Mihaĭ avuse niște grozave durerĭ de cap. A doua zi se duse din noŭ la *dînsa* să o caute, dar..... nu o găsi. Iĭ lăsase răspuns că pleacă la țară, pentru o săptămână. Cu cel dintăĭ tren plecă și el. Insă nu o găsi nicĭ la țară. — „Duduca n-a venit de mult pe aicĭ“, îĭ răspunse un servitor al curțeĭ. Răspunsul acesta îĭ săgetă inima și-ĭ sui tot sîngele în cap. Intăiașĭ dată gîndi că ar lovi-o dacă ar fi în fața luĭ. Se întoarse la Iașĭ, unde o săptămână întreagă alergă ca un perdut din mințĭ, pentru a o găsi. Toate cercetările, toate căutările luĭ rămaseră zădarnice, *ea* dispăruse. Nopțile plîngea ca un copil, șĭ dacă adormia puțin, tresăria prin somn, țipa, orĭ se trezia de-odată, îșĭ lua pălăria și pornia pe stradă, doar a vedea-o.

Intr-o noapte cum rătăcia pe lîngă casa eĭ, văzu intrînd în ogradă o trăsură. Se uită înăuntru; la lumina fanarelor de la poartă, putu să o zărească pe dînsa și pe un bărbat. La vederea lor, mintea luĭ Mihaĭ se întunecă de-odată, o furie nebună îl cuprinse, apoĭ scoțînd un răcnet se aruncă în spre trăsură; ea trecu înainte răsturnîndu-l și după o clipă ușa se închidea în urma celor doĭ.....

Treĭ zile bătrînul și nefericitul sĕŭ tată nu-ĭ putu da de urmă. A treia zi în spre seară, doctorul împreună cu un sergent de stradă îl aduse într-o trăsură acoperită. Il găsise rătăcind cu capul gol, dînd din mînĭ, țipînd, pe o stradă mărginașă. De sigur stase ascuns unde-va

saŭ umblase în afară din oraş. Işĭ perduse minţile cu totul, nu maĭ recunoştea pe nimenĭ, nicĭ chiar pe tatăl sĕŭ, care văzîndu-l în starea aceasta căzu leşinat în braţele servitorilor.....

De aci încolo de Mihaĭ nu se maĭ vorbea de cît arare-orĭ. Viaţa luĭ se stingea cu încetul. Mihaĭ nu maĭ era cunoscut de cît sub numele de *Nebunul*. Doctoriĭ ceĭ maĭ renumiţĭ, străinătatea, dumnezeirea, toate, toate nu putură a-ĭ readuce limpezimea minţeĭ. Alţĭ patru anĭ se strecurară, anĭ de mîhnire, de jale adîncă pentru tatăl-sĕŭ.

Intorcîndu-se iarăşĭ în ţară, bătrînul nu vroi să stee la moşie, se aşeză în Iaşĭ pentru a fi aproape de doctorĭ. Care părinte pierdea nădejdea, cînd e vorba de fiul sĕŭ! Din cînd în cînd Mihaĭ era preumblat cu trăsura. El stătea fără aşĭ da seamă de nimic, privind casele, grădinele, oamenii, tot ce-l înconjura cu aceiaşĭ nepăsare Privirile luĭ obosite, aproape stînse, de abia dacă se ma puteaŭ aşterne pe ceva.

Poate ast-fel şi aci în Iaşĭ şi-ar fi sfîrşit zilele bietul Mihaĭ, dacă in acest timp nu s-ar fi întîmplat ceva care să silească pe bătrîn a-l duce grabnic la ţară. Intr-o zi, cum tatăl sĕŭ îl preumbla la şosea, de-odată trăsura lor se încruşişă cu o altă în care era tocmaĭ femeia ce-l nenorocise. La vederea eĭ, imagina ascunsă în fundul minţeĭ luĭ căpătă viaţă—o recunoscu. Mihaĭ scoase un strigăt şi sări jos din trăsură, rostogolindu-se în praf; lovindu-se puternic la cap, rămase maĭ fără simţire. La strigătul de spaimă al părinteluĭ sĕŭ, săriră cîţĭ-va oamenĭ ce-ĭ ajutară a-l rîdica şi a-l aşeza pe o bancă, unde-l stropiră cu apă de-şĭ reveni în sine. In urmă fu suit în trăsura şi dus acasă.

După două zile, bătrînul plecă cu Mihaĭ la ţară.

Amintirea bătrînuluĭ îĭ reînviese multe din aceste părţĭ triste, dar maĭ cu seamă îl făcu să retrăiască aceştĭ din urmă anĭ, înjghebaţĭ din dureroase şi fără de odihnă clipe. Intîmplarea ce remăsese în urmă numaĭ cu cîte-va zile, îl sdruncinase pînă în adîncul sĕŭ, îĭ smulsese maĭ în întregime viaţa, apropiindu-l de margina veşniculuĭ locaş. Nedumerit încă cum vederea *eĭ* putuse să trezească simţirea de mult adormită a fiuluĭ sĕŭ, gîndurile i-se în-

curcaŭ făcîndu-l să sufere maĭ mult! Il muncia o nemărgenită părere de rĕŭ. Infățișarea și vorba luĭ, nu avusese nicĭ o putere asupra luĭ Mihaĭ!

Din acest cerdac privise în alt vremĭ jocurile pline de voioșie ale iubituluĭ sĕŭ copil! Cum gîndurile îĭ lunecase pe acest drum, o îmboldire neștiută îl sili să-șĭ ducă mîna la medalionul ce purta în tot-deauna, sub sticla căruia imagina luĭ Mihaĭ îĭ zimbea mereŭ cu drag. Bătrînul stătu o clipă cu privirile perdute în depărtărĭ, apoĭ simțind medalionul în mînă, îșĭ scoborî cu totul îndurerat, privirele spre el. Dar ochiĭ îĭ eraŭ prea înpînzițĭ de lacrimĭ pentru a-l lăsa să zăriască chipul sfînt, atît de mult iubit! Plîngînd, lipi medalionul de buze, îl puse apoĭ încet în buzunar și sculîndu-se anevoie, întră în casă cu pașĭ mărunțĭ și slabĭ.

Lacul se stînsese. In depărtare munțiĭ se perdeaŭ surĭ, ca niște mormane de cenușă. Sub cerul somnoros, un stol de păserĭ sburaŭ grăbite, spre adîncurĭ de codri.... In curînd avea să răsară luna, pentru a mîngăia cu blînda-ĭ rază ferestrele acelora ce plîng nopțile, chinuitoarele clipe ale unor neîndurate zile!

*
* *

Trecuse o lună de la venirea luĭ Mihaĭ la țară. Imprejurul curțeĭ se adunase locuitoriĭ de pe moșie, șoptind între dînșiĭ; care maĭ de care spunea cîte-va de „conașu Mihaĭ“. De cîte-orĭ vre-un servitor al curțeĭ eșia pînă la poartă, eĭ se îndreptaŭ spre el pentru a-l întreba. Răspunsurile nu eraŭ mulțumitoare. „Conașu Mihaĭ“ era pe moarte; țăraniĭ clătinaŭ din cap cu durere și iarășĭ se împrăștiaŭ, însă fără a se depărta. Mare neferecire căzuse peste casa bietuluĭ boer. De-o bucată de vreme nimic nu-ĭ maĭ mergea și doar era bun și milostiv, îĭ ajuta, le da banĭ la nevoie, zidise biserică în sat și cîte, cîte nu făcuse boerul! Dar se vede că așa-ĭ fusese scris, că de ce trebue să se întîmple cine poate scăpa!

De la Iașĭ veniră doĭ doctorĭ. Trăsura boierească îĭ adusese în goana cailor. Dar era prea tîrziŭ! Mihaĭ îșĭ trăia cele din urmă clipe; în curînd avea să pășească

pragul lumeĭ îndurerate pentru a trece într-acea de-apururĭ liniştită.

In cele dintîĭ zile, după sosirea luĭ la ţară, stătu în pat, drumul îl sdruncinase şi cum era slab îĭ luase puterile. Peste vre-o săptămănă începu a se preumbla, sprijinit de tatăl-sĕŭ, pe aleele grădineĭ, mărgenite de plopĭ înalţĭ, ce-şĭ rîdicaŭ vîrfurile pînă în nourĭ, şopotind încet, tainic de cîte-orĭ vîntul se împrăştia printre frunzele lor.

Intre aceste ziḑurĭ de verdeaţă, de-asupra cărora cerul se întindea ca o făşie de mătasă albastră, bătrînul credea că fiul sĕŭ ar putea să capete viaţă, putere. Dar nicĭ aerul, nicĭ şopotul plopilor, nicĭ albastra şi mătăsoasa făşie a ceruluĭ, nu aveaŭ puterea a întoarce în drumul vieţeĭ pe acela ce călca drumul dusuluĭ de vecĭ! De cîte-orĭ ţăraniĭ ce lucraŭ prin grădină nu-ĭ văzuse umblînd ast-fel, unul lîngă altul, tatăl invins de bătrîneţe şi nefericire, fiul răpus de boală,—de patimă! Ţăraniĭ se dădeaŭ într-o parte, îşĭ scoteaŭ căciulele din cap, şi cu ochiĭ în lacrimĭ, urmăreaŭ pe stăpîniĭ lor, carĭ se depărtaŭ încet, încet, călcînd ca pe-o margine de mormînt.

Serile le petreceaŭ în cerdac. Mihaĭ într-un jîlţ mare, tatăl-sĕŭ pe un scaunel, lîngă dînsul. Nicĭ freamătul codruluĭ, nicĭ răsăritul luminător al luneĭ, nicĭ fermecata glăsuire a cavaluluĭ ce ţesea o doină în cine ştie ce poiană a munţilor, nu făceaŭ pe Mihaĭ să-şĭ schimbe privirea rătăcită, să-ĭ aprindă o scînteie de lumină în ochiĭ luĭ stînşĭ!

Nopţile nu dormea maĭ de loc şi cele cîte-va clipe în care închidea ochiĭ era tulburat, cîte-odată săria pînă în mijlocul odăeĭ ţipînd. Bătrînul sĕŭ tată speriat, fugea lîngă dînsul de-l liniştea. Slăbise cu totul, carnea i se topise de pe trup, părul îĭ crescuse mare, înconjurîndu-ĭ faţa osoasă în care ochiĭ se adînciaŭ ca două golurĭ negre.

In acest timp doctorul venise din cînd în cînd pentru a vedea pe Mihaĭ, pe care căuta să-l învoioşeze puţin. In tot-deauna încerca, de a-l scoate din amorţeala în care căzuse, de-aĭ smulge o fărămătură de gîndire. Orĭ-ce încercare însă, rămase fără îndeplinire.

Trecuse vre-o treĭ săptămănĭ, doctorul se afla la ţară, unde stătuse vre-o două zile. In după-masa zileĭ în care era să plece vorbise o mulţime cu Mihaĭ, acesta însă

era ca şi mut. Cum doctorul zări o vioară pe masă, se duse de o luă şi ca nicĭ-odată i-o arăta luĭ Mihaĭ.—„Uite vioara Mihaĭ, îţĭ maĭ aducĭ aminte de ea“? — „Vreĭ să cînţĭ“? Mihaĭ se uită cu aceleaşĭ privirĭ stinse. Nicĭ o mişcare, nicĭ un cuvînt. Doctorul se retrase maĭ înapoĭ şi începu a cînta încet o romanţă. La sunetul vioareĭ Mihaĭ rămase pentru o clipă neclintit. Apoĭ de o dată pe faţa luĭ se cunoscu o schimbare. Ochiĭ i se deschise marĭ, buzele îĭ tremuraŭ, par-că ar fi vrut să spue ceva. In urmă o scîntee de lumină păru că-ĭ străbătuse mintea, se sculă în picioare, făcu cîţĭ-va paşĭ spre doctor, întinse mînele şi spuse acest singur cuvînt— „Dămi-o“. Doctorul la vederea acestora încetase de-a cînta, remăsese într-o aşa neaşteptare, în cît nu putea scoate o vorbă. Fără a-şĭ da seamă întinse vioara şi i-o dete. Bătrînul încremenise pe scaun, ca şi pe doctor neaşteptarea îl ţintuise în loc. Mihaĭ luă vioara şi...., începu să cînte. Privirile i se pironiră într-un punct, faţa i se coloră. Arcuşul îmbrăţişa coardele scoţînd sunete curate, înpletind o melodie tristă şi fermecător cîntată,—aceea din seara cînd *dînsa* îl întovărăşise la clavir. Dacă pădurile, munţiĭ, plînsul plopilor, lacrimele şi cuvintele bătrînuluĭ tată, silinţele doctoruluĭ, nu putuse şi nu ar fi putut nicĭ odată a-ĭ readuce mintea, o singură notă îĭ descoperi vălul sub care se ascundea întreaga luĭ amintire. O singură notă îĭ readuse seara cea maĭ fericită a vieţeĭ luĭ, cu întîmplările, cu fiinţele ce le întrupase, cu valurile de armonie ce o scăldase. Punctul spre care privirile îĭ stăteaŭ neclintite, era dînsa, era aceea care, luĭ Mihaĭ îĭ părea că-l întovărăşeşte încă la clavirul de-asupra căruia mînele ca şi atuncea sburaŭ peste clape, ca doĭ fluturĭ de-asupra unuĭ strat cu florĭ!.... La aceste nu se aşteptase doctorul, de aceea cînd firul acestuĭ luminos se rupse ca prin farmec la sfîrşitul bucăţeĭ, cînd cea dintîiŭ şi puternica înboldire se stînse şi mintea luĭ Mihaĭ reîntra în noaptea turburată pentru o clipă de fuga uneĭ strălucitoare stele, el era tot sub aripa neînţelesuluĭ şi nu avu puterea a-şĭ întinde mînele pentru a prinde vioara ce căzuse din mînele luĭ Mihaĭ, spărgîndu-se de podele. La sgomotul lovireĭ eĭ, doctorul îşĭ reveni în sine, se uită la Mihaĭ, ce luase iarăşĭ acea înfăţişare perdută, privire stînsă.

Doctorul întoarse capul, bătrînul căzuse în nesimțire, leșinase. Alergă, îĭ dete ajutoare, deșteptîndu-l cu greŭ din acest adînc somn, tovarăș al morțeĭ.

Clipele de încordare ce le petrecuse Mihaĭ, îĭ luase toate puterile. Sfîrșitul era la doĭ pașĭ, Mihaĭ căzu la pat, era perdut, dar..... scăpat de chinurĭ!

Doctorul maĭ aduse doĭ colegĭ aĭ săĭ. Se consultă cu dînșiĭ și ca tot-deauna în asemenea întîmplărĭ, retrașĭ la o parte se plecară cu respect, fără de putere în fața mareluĭ medic, ce cu o singură atingere ne sfîrșește de orĭ-ce durere. Moartea le luase locul..... Un servitor eși în fugă la poartă. Țăraniĭ se repeziră spre el — „Conașu Mihaĭ a murit“, toțĭ se descoperiră și șoptiră: „Dumnezeŭ să-l erte“. Apoĭ se împrăștiară, ducînd cu dînșiĭ o parte din adînca durere ce învăluise inima stăpînuluĭ iubit!

Clopotele începură să sune și plînsul lor fu purtat pe aripĭ de vînt spre fundurile munților a căror învăliș muria și dînsul sub cele din urmă alintărĭ ale toamneĭ.....

Seara, pe ferestrele deschise a uneĭ odăĭ din casa boerească, țăraniĭ, cu capetele descoperite priveaŭ cum cele patru lumînărĭ din jurul mortuluĭ îșĭ tremuraŭ flacările, fumegînd. De-odată eĭ auziră un țipăt desnădăjduit, apoĭ văzură umbre alergînd în colo și în coace strîngîndu-se la un loc și ridicînd ceva de lîngă sicriŭ. Era bătrînul ce leșinate a doua oară lîngă acel ce-l părăsise pentru tot-deauna!.....

Pe o zi de toamnă, cînd razele soareluĭ pare-că îșĭ iaŭ rămas bun de la pămînt, odată cu păserile călătoare ce-șĭ întind aripele în sbor străin, odată cu frunzele îngălbenite ce se aștern în codri pe cărărĭ, odată cu doina ce se stinge într-o părere de răŭ, se ducea și Mihaĭ spre locul linișteĭ de tot-deauna. Patru țăranĭ îmbrăcațĭ în alb, îĭ purtaŭ sicriul acoperit de cele dia urmă florĭ ale cîmpuluĭ. După sicriŭ venia plîngînd, bătrînul și desnădăjduitul tată, lîngă dînsul doctorul.... singurul amic,—cu toțiĭ îl uitase! In urmă la cîțĭ-va pașĭ tot satul, barbațĭ, femeĭ, bătrîniĭ, pînă și copiĭ urmaŭ într-o tăcere dureroasă sicriul nefericituluĭ Mihaĭ. Clopotele sunaŭ plîngătoare,

preotul cetia încet, aerul era umplut de-o jale nețărmurită!.....

Cînd bătrînul își sărută copilul pentru cea din urmă dată, începu a plînge cu hohote în brațele doctoruluĭ, ce nu îndrăznia să-ĭ mîngăe durerea. Peste o clipă sicriul se adînci în pămîntul întunecos, ce se deschidea ca totdeauna pentru a strînge în brațele-ĭ recĭ, încă un hărăzit luĭ. Țăraniĭ se puseră în genunchĭ închinîndu-se. Cînd țărîna începu a lovi sicriul, bătrînul scoase un răcnet care cuprindea întreaga durere ce poate suferi sufletul omenesc. Cu toțiĭ începură a plînge, căcĭ acelașĭ gînd le chinuia mintea: în toată lumea aceasta mare, nemărgenită, acoperită numaĭ de durerĭ, bătrînul rămînea singur..... singur!

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

Soareluĭ

In noaptea vecĭniciei
　Odată te-aĭ născut;
Materia ţi-e mamă
　Iar timpul te-a făcut.

De-atuncĭ-s miĭ de secolĭ
　Şi altele vor trece;
Dar oara cea din urmă
　Veni-va să fiĭ rece.

Şi dîră luminoasă
　In urma ta va fi,
Alţĭ sorĭ uimiţĭ privi-vor
　De vecĭ cum veĭ peri.

Natura nu dă dreptul
　Să fim pentru vecie;
Şi soare şi celulă
　Daţĭ morţeĭ or să fie.

Cîntec Iubitei

Din noianul de gîndire, cu o aripă uşoară
Mă atinge, mă deşteaptă amintirea ta fecioară ;
Eŭ te văd plutind în juru-mĭ ca un vis de fericire
Ce să ţese-n nopţĭ vrăjite şi să pierde-n nemurire
Tu îmĭ parĭ o eroină din poveştile cu zmeĭ,
Floare mîndră-a tinereţeĭ în trecuţiĭ anĭ aĭ meĭ....
.... Tu trecĭ mîna ta uşoară peste liră, să ascult
O poveste de demult.

Imĭ înduioşează gîndul ochi-ţĭ negri adîncĭ şi umezĭ
Şi din ce-ĭ gîndesc, îmĭ par eĭ maĭ fermecătorĭ, maĭ limpezĭ;
In lumina lor trăeşte dorul patimeĭ ne-nvinse
Picurînd scînteea nopţeĭ ca din nişte facle aprinse.
Mă topesc pe zi ce trece, dorul aprig mĕ cuprinde
Mintea cîte miĭ de gîndurĭ din trecut nu-le desprinde....
.... Tu trecĭ mîna ta uşoară peste liră, să ascult
O poveste de demult.

Pe cărărĭ pe unde pomul floarea albă risipeşte
E-atîta prima-vară şi atîta viaţă este ;
Să ne ducem singuraticĭ pe sub teiĭ înfloriţĭ
Să privesc în adîncimea ochilor ce mi-s iubiţĭ,
Visătoarea mea mult dragă să te strîng cu dor la piept
Din ăst vis de fericire vreaŭ să nu mă maĭ deştept....
.... Tu trecĭ mîna ta uşoară peste liră, să ascult
O poveste de demult.

Pare-că reîncep din noŭ calea scurtă a tinereţeĭ
Cînd gîndesc cu tine-acum să împart pustiul vieţeĭ
Viaţa mea este robită uneĭ oare de iubire
Şi eŭ rătăcesc în urma-ţĭ, dus de dulcea ta privire ;
Doară tu maĭ daĭ lumină prea tristeĭ singurătăţĭ
Ca luceafărul în noaptea negrilor pustietăţĭ....
.... Tu treci mîna ta uşoară peste liră, să ascult
O poveste de demult.

GH. GHEORGHIU

Comparărĭ Populare

ale

ROMÂNILOR

STUDIU

Literatura înțălege prin comparare o figură care consistă în a pune fața-n față două obiecte ce să asamănă pentru ca însușirea unuia să reiasă evidentă.

Menită fiind a lămuri ideia, a o face reală, compararea adună în genere din lumea concretă imaginile sale expresive.

La popor, maĭ ales, dacă abstracțiunea înlocuește reprezentarea materială, de ex.: lin ca gîndul, (Isp.) [1]) aceasta este o excepțiune rară.

De altmintrelea omul incult de la țară nu tinde către ideal. Fără pretențiune, fără fiorituri de stil, el se folosește numaĭ de noțiunile acelor lucrurĭ sensibile care-l încunjoară în viața prac-

1) Exemplele citate în acest studiŭ sunt extrase din autoriĭ următorĭ: Alexandri, Baronzi, N. Bogdan, Cihac, Creangă, Damé, Delavrancea, Eminescu, Gane, Golescu, Hașdeŭ, Ispirescu, Odobescu, Panu, Popescu (Col. basm.), Șăineanu, Sbiera, Slavicĭ, Stăncescu, Ureche, Varlam, și din diferite reviste literare.

Pentru partea franceză s-a consultat în special marele dicționar de Littré.

tică și care-l impresionează, pentru că el le vede, le pipăie, le măsoară, le înțelege.

Fenomenele fizice de toate zilele, mineralele, plantele și animalele cele maĭ cunoscute, uneltele nedispărțite de țăran și obiectele datorite industrieĭ sale primitive vor fi termeniĭ de comparare ceĭ răspîndițĭ prin popor, caracteristicĭ aĭ vețeĭ sale muncitoare și cîmpenești. Ast-feliŭ icoana individuală se va înfățoșa inconștientă, nu ca ornament — numaĭ arta caută împodobirea și bogăția stiluluĭ — ci printr-un proces natural al spirituluĭ înrîurit, întru cît aceia icoană corespunde precis cu impresiunea primită, deci determină exact obiectul și-l explică. Prin urmare, ca simplă manifestațiune a intuițiuniĭ poporuluĭ, *compararea poporană nu va fi compararea desvoltată saŭ meșteșugită a elocențeĭ sau a poezieĭ, ea va fi scurtă, nearătoasă, de domeniul stiluluĭ familiar* [1]).

S-a observat că comparările variază după timpurĭ și țărĭ. Regula nu e absolută. Unele comparărĭ populare romîneștĭ se traduc ad verbum saŭ aproape ad verbum, spre pildă în limba franceză:

Alb *ca marmura, ca zăpada, ca bruma, ca laptele, ca spuma, lapteluĭ, ca o coală de hîrtie, ca fildeșul.* Cf. Fr. Blanc comme le marbre, la neige, le lait, le papier, l'ivoire. Ex.: Două iepe albe ca zapada. (Cr.). Codriĭ albĭ ca bruma. (Rev. Arhiva). Alb ca o marmură vie. (Emin.). Pînzele să se înălbească ca o coală de hîrtie. (Alex. p. p.). O marmură ca laptele. (Emin.). Un fecior alb ca spuma lapteluĭ. (Emin.).

Negru *ca cărbunele, ca tăciunele, ca pana corbuluĭ.*

Cf. Noir comme le charbon, comme un corbeau. Ex.: Eși un car poleit cu patru telegarĭ negri ca tăciunele. (Odob). El avea ochiĭ negri ca cărbunele. (Gane). Chica luĭ neagră ca pana corbuluĭ. (Isp.). Perișorul luĭ, Pana corbuluĭ. (Alex. p. p.).

Sur *ca cenușa.* (Emin.). Cf. Gris cendré.

Roș *ca sfecla, ca para foculuĭ, ca vișina, ca un bujor, cum e gotca.* Cf. Rouge comme une betterave, comme du feu, comme un coq, comme une pivoine, rouge — cerise. Ex.:

---

1) Fr. Similtude; germ. Gleichnis. Sinonime cu fr. Comparaison; germ. Vergleichung.

Se făcu ca sfecla de roş. (Isp.). Roş ca para focului. (Isp.). Fata roşi la faţă ca un bujor. (Isp.). Făcîndu-se atuncĭ roș cum e gotca. (Cr.) O floare roşie închisă ca vişina coaptă. (Emin.).

Galbĕn *ca ceară, ca turta de ceară.* Cf. Jaune comme cire. Ex.: Il găsiră galbăn ca turta de ceară. (Isp.). *Ca aurul.* Ex. Pĕrul eĭ galbĕn ca aurul. (Emin.). Cf. L'aurore aux cheveux d'or.

Frumos *ca un îngeraş* (Isp.), *ca un boboc de trandafir* (Isp.), *ca lumina ceruluĭ.* Cf. C'est la rose du pays.

Beau comme le jour, comme un ange. Ex. Frumoasă ca lumina ceruluĭ, ca soarele. (Gal. Basm).

Scînteietor *ca fulgerul.* Cf. Jeter dec éclairs. Ex. Ochĭ scînteietorĭ ca fulgerul. (Cr.).

Gingaş *ca o floare.* Cf. Fleur. (Fig.). Ex. Era atît de gingaşă ca o floare. (Isp.).

Limpede *ca cristalul.* Cf. Cristallin. Ex. Era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare şi limpede ca cristalul. (Cr.).

Curat *ca mărgăritarul.* Cf. Net comme une perle. (V. şi curat ca laptele la mulsoare.). Ex. Nişte copilaşĭ dragalaşĭ şi curaţĭ ca mărgăritarul. (Isp.).

Drept *ca lumînarea.* Cf. Droit comme un cierge. Ex. Rĕmase drept ca lumînarea. (Isp.).

Iute *ca săgeata, ca fulgerul, ca vîntul.* Cf. Comme le vent, comme un trait, prompt comme l'éclair. Ex. Se repezi într-acolo iute ca săgeata. (Isp.). Cu o singură lovire ca fulgerul de iute. (Alex.). Iute ca vîntul. (Odob.). Scorpia se apropie ca vîntul de iute. (Isp.). Iute *ca focul.* Ex. Douĕ iepe iuţĭ ca focul. (Cr.). Fr. De feu.

Sprinten *ca o căprioară.* (Isp.). Cf. Vif, léger comme un cerf. Uşor ca *fulgul,* (Odob.) ca puful. (Gol.). Cf. Comme une plume. Gros *ca butia.* Cf. Gros comme un muid. Ex. Se aşeză în scorbura unuĭ copac mare şi gros ca butia. (Isp.). Gras *ca un pepene.* Cf. Gras camme un potiron. Ex. Baba nu ştia ce să facă de bucurie, că are un băiet aşa de chipos, de hazliu, de gras şi învĕlit ca un pepene. (Cr.).

Subţire *ca pînza painjenuluĭ.* Cf. Toile d'araignée (Fig.). Nişte cămeşĭ frumoase şi maĭ subţirĭ de cît pînza painjenuluĭ (Isp.).

Flămînd *ca un lup.* Cf. Avoir une faim de loup. Ex. Eraŭ flămînzĭ ca nişte lupĭ. (Cr.).

Dulce *ca fagurul de miere, maĭ dulce de cît mierea.* Cf. Doux comme miel, etc. Ex. Cuvinte maĭ dulcĭ de cît mierea. (Isp.). I se arăta maĭ mult de cît tot-deauna dulce ca fagurul de miere. (Gane).

Greŭ *ca plumbul.* (Emin.) Cf. De plomb.

Moale *ca bumbacul, ca matasa.* Cf. Doux comme du coton. Soyeux. Ex. Bohot de cel bun care face pielea moale cum e bumbacul. (Cr.). (Fr. satiné). Oile păscură iarba cea mare şi moale, ca matasa. (Isp.) (Fr. tendre comme de la rosée).

Rece *ca ghiaţa, ca sloiul de ghiaţă.* Cf. Froid comme glace. Ex. Apa curgea rece ca ghiaţa. (Isp.). El rĕmase privind tulburat la dînsa, tulburat, dar rece ca sloiul de ghiaţă. (Sl.). Ca un sloiŭ de ghiaţă).

Rĕŭ *ca un cîne.* (D.). Cf. C'est un chien. (Fig.).

Ruşinos *ca o fată mare.* (Cr.). Cf. Sage, timide comme une fille.

Blîndişor ca mielul. (D.). Cf. Doux comme un agneau.

Fricos *ca o femee.* Cf. C'est une femme, une vraie femme. (Fig.) Ex. Eştĭ maĭ fricos de cît o femee. (Conv. Lit.).

Prost *ca gardul.* Cf. Souche. (Fig.). Sot comme un panier.

Fără înţelepţiune *ca un măscoiŭ.* (Varlam). Cf. Âne. (Fig.)

Drag *ca ochiĭ din cap.* (Conv. Lit. *ca lumina ochilor.* (Cal. Basm.). Cf. Aimer comme ses yeux, comme la prunelle de ses yeux.

Bun *ca pînea cea bună.* Cf. Bon comme le bon pain, comme du bon pain. Ex. Un stăpîn ca pînea cea bună. (Cr.).

A şede *ca pe spinĭ.* Cf. Être sur des épines, (fig.). Ex. Şede ca pe spinĭ şi vrea numaĭ de cît să-ĭ daţĭ rĕspuns. (Cr.).

A se iubi *ca nişte hulubaşĭ.* Cf. Vivre comme deux tourtereaux, comme deux tourterelles. Ex. Se iubeaŭ unul pe altul, ca nişte hulubaşĭ. (Cr.). A vorbi *ca o carte.* (Isp.). Cf. Parler comme un livre.

A tremura *ca frunza, ca frunza de mesteacăn, ca varga.* Cf. Trembler comme la feuille. Ex. Ea rĕmase tremurînd ca frunza de mesteacăn în braţele luĭ. (Sl.). Şi noĭ avem să dăm samă, zic eŭ, tremurînd ca varga, de frică. (Cr.). A plînge *ca un copil.* (Ur.). Cf. Pleurer comme un enfant.

A alerga *ca un cal de poştă.* (D.). Cf. Etre cheval de bât (Fig.) (și courir comme un basque).

A umbla *ca furnicile.* Cf. Fourmiller. Ex. Hamalii portului umblaŭ în sus şi în jos ca furnicile. (Odob.).

A umbla *ca cu oue în poale.* Marcher sur des œufs. (Fig.).

A dormi *ca un buştean* (Isp.). Cf. Dormir comme une souche.

A samana *ca doue picăturĭ de apă.* (Isp.). Cf. Ressembler comme deux gouttes d'eau.

A răcni ca un leŭ. (Isp.). Cf. Rugir comme un lion.

A tăce *ca peştele.* Cf. Muet comme une carpe. Ex. Se vîrî în horn, şi sprijinit cu picioarele de prichici şi cu nasul de funingine, tace ca peştele. (Cr.), etc....

In exemplele precedente este asămănare perfectă, saŭ cel puţin *analogie între icoanele amînduror limbĭ.* Dar multe comparărĭ frumoase şi naturale ale romînieĭ ar părea stranii şi afectate, chiar comice, dacă portul lor indigen l-am înlocui cu haina strĕină.

Să dăm exemple şi din alte limbĭ. Virgiliu compară înfuriata regină Amata cu „un prisnel isbit cu putere" care „fuge-n rotite vîrtejurĭ" [1]).

„Cen quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent (ille actus habena
Curvatis fertur spatiis) ; stupet inscia supra
Impubesque manus, mirata volubile buxum ;
Dant animos plagœ ; non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populos que que feroces [2])".

Nenorocita soţie a luĭ Latinus, fie ea comparată cu un prisnel saŭ o sfîrlează, poetica comparare „du cygne de Mantone„, ni se pare acum ciudată, nepotrivită, pentru că termenul de comparare a pătruns astă-zĭ în limbagiul familiar al poporuluĭ (ex. moşneagul iute ca un prisnel, aşterne ţolul. Cr.) şi produce prin asociaţiunea ideilor, un contrast ce ne face să surîdem, cum surîdem de traducerea luĭ Scarron :

. . . . . . „la reine étourdie
Plus que sabot ni que toupie
Court en fureur. . . . ." [3]).

1. Coşbuc, an. VII, 378.
2. Virgiliu, En. VII.
3. Le Virgile travesti.

Homer, princepcle poesieĭ compară îndărîtnicia luĭ Ajax cu încăpăţinarea magaruluĭ:

«ως δ'ὸτ' ὄνος καρ ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας νωθὴς, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ'/ἀμφὶς ἐάγη, κείρει τ'εἰσελθὼν βαθὺ λήϊν οἱ δέ τε παῖδες τύπτουσιν ῥοπάλοισι βίν δέ τε νηπίη αὐτῶν· σπουδῇ τ'ἐξή λασσαν, ἐπεί τ'ἐκορέσσατο / φορβῆς· ὥς τὸτ' ἔπνιτ' Αἴαντα μέγαν, Τελαμώνιον υἱόν, Τρῶες ὑπέρθυμοι τηλέκλητοί τ'ἐπίκουροι νύσσοντες ξυστοῖσι μέσον σάκοσ αἰὲν ἕποντο[1]".)

Compararea divinuluĭ aed presentă, după modernĭ, un ridicol la care nu se gîndia Grecia antică [2]).

D. Damè să se bucure oare de aceleaşĭ circumstanţe atenuante, cînd zice: „souple *comme un bouleu*", traducînd: „mlădios ca un mesteacăn" [3]), din Creangă.

In Franţa „la bouleau" să fi fost vre-odată considerat ca „souple"? Nu cum-va s'ar îngrozi o mîndră copilă din occident, o floare, dacă mirele eĭ, în trista sa nesocotinţă i-ar da epitetul necioplit de „bouleau"? De unde resultă că comparările noastre indigene, de şi simple, naive, adevărate pentru Romînĭ, nu sunt toate susceptibile de a suferi versiunea literală şi că parte din-tr-nsele, pentru a-şĭ atinge ţelul, se vor traduce fie de tot liber fie prin echivalentele pe care obiceiul le-a naturalisat în limba streină. Ex.

Negru *ca păcura, ca murele, ca fundul ceaunuluĭ.* Fr. Noir comme du jais, de l'encre, de la suie, du cirage, noir comme une trupe. (V. şi negru ca cărbunele etc.....). Ex. Incepu a curge din viţele tăiate nişte sînge negru ca păcura. (Isp.). Doĭ arapĭ negri ca fundul ceaunuluĭ. (Isp.). Cu ochiĭ marĭ, negri ca murele. (Cr.). Ochişoriĭ luĭ. Mura cîmpuluĭ. (Alex. p. p.).

Alb *ca varul (*Isp.), *ca ceara* (Fr.). Blanc comme l'albâtre· (V. şi alb ca marmura etc....) Pâle comme un linge, comme un

---

1. Homer, Iliadă, XI, 558.
2. „Den Vergleichungspunct fanden die alten in diesem Gleichnisse in der Ausdauer... Uebrigens wird uns die Vergleichung des Ajas mit einem Esel nicht auffallen, wenn wir bedenken, dasss dieses Thier im Morgenlande nicht verachtet und weit edler ist als bei uns". (Crusius, Homor, Ilias, mit erklärenden Anmerkungen).
3. F. Damé. Dicţionar romăno-frances Art. *mlădios*, V. şi studiul meŭ critic, Arhiva VIII, 563,

mort. Ex. Faţa eĭ de o paloare umedă ca ceara cea albă. (Emin).

Mare *cît doniţa, cît o baniţă, cît toate zilele.* Fr. Énorme, colossal, monstre, adj. Ex. Candele de argint marĭ cît doniţa. (Isp.). Capul luĭ mare cît o baniţă se reazămă p'un gît înfundat în umerĭ. (Delavr.). Cu capul cît baniţa. (P. p.). (Fr. Gros comme une citrouille). Un mistreţ cît toate zilele de mare (Isp.).

Frumos *ca un bujor.* (Isp). Fr. Bijou, (fig.). Amour, (fig.). V. şi frumos ca un boboc de trandafir, etc....).

Des *cum e peria.* Ex. Două-spre-zece prăjinĭ de cînepă frumoase şi deasă cum e peria. (Cr.). Fr. Dru (od.).

Sănătos *ca piatra.* Fr. Se porter comme le Pont-Neuf. Ex. Aĭ să fiĭ veselă şi sănătoasă ca piatra (Isp.).

Mlădios *ca o trăstioară.* (V. mlădios ca un mesteacăn.). Ex Se coborî de pe stîncă mîndra albă fată, naltă, mlădioasă ca o trăstioară (Odob.).

Curat *ca laptele la mulsoare* (Odob.), *ca un puiŭ de brad.* Fr. Net comme un denier, propre comme un sou. (V. şi curat ca mărgăritarul). Ex. Odată îĭ căzu bubele, şi rĕmase curat şi luminat, ca un puiŭ de brad. (Isp.).

Drum *ca pielea* (x). Fr. Uni comme une glace. (Fén).

Ochĭ micĭ *ca ochĭ de ciur.* Fr. Yeux de cochon. Ex. Mulţĭ Tatarĭ staŭ împrejur cu ochĭ micĭ ca ochĭ de ciur. (Alex. p. p.).

A cunoaşte ceva *ca în palmă.* Fr. Connaître quelque chose comm sa poche. Savoir une chose comme son pater. Ex. Cunoştea ca în palmă toate cotiturile munţilor. (Conv. lit.).

Cu inima *cît un purice,* de frică, (Isp.) *cît o gămălie de ac.* Ex. Inima în noĭ se făcu cît o gămălie de ac (Odob.). Fr. Le sang s'était figé dans nos veines.

S'a îngrăşat *ca un gînsac* (D.) Fr. Gras comme un chanoine (V. şi gras ca un pepene).

A zări *ca prin sîtă.* Fr. N'y voir qu'à travers un brouillard (fig.). Ex. Cu marea sa mirare simţi că pare că începuse a zări ca prin sîtă. (Isp.).

Aude *ca o vulpe.* (Magn. Etym.). Fr. Il a l'oreille fine.

A vede *ca un copil de şapte anĭ.* (Sbiera). Avoir des yeux d'aigle, de lynx.

Plouă *ca din ciur.* (Slav.) Fr. Il pleut à seaux. Baniĭ nu se

cu leg de la trunchiŭ, ca surcelele. (Cr.). Fr. De l'argent, il n'en pleut pas. Etc ....

Diferite alte caractere ale comparărilor noastre propriĭ.

Tonul şagalnic orĭ zeflemist înveseleşte cîte-va comparărĭ nevinovate. Ex.

Cît şapte (Ur.). Fr. Comme quatre.

Şiret *ca oaea*. Fr. Gros fin, fin comme une dague de plomb.

Nisce barbe *cît badanalele* de marĭ. (Cr.). Fr. Barbes de capucins, de sapeurs.

Gură largă *cît o şură*. (Conv. lit.). Fr. Bouche large d'une aune, fendue jusqu'aux oreilles.

Iĭ merge gura *ca pupăza*. (Cr.). *Ca o moară stricată*. (Bogd.) Jaser, bavarder comme une pie borgne, moulin à paroles.

A plîng *ca o mireasă*, a plînge cu lacrimĭ *cît pumnul*. Fr. Pleurer à chaudes larmes, pleurer comme une Madeleine. Ex. Muma lor plînsese de dînşiĭ cu lăcrîmile cît pumnul. (Isp.). Şedea cu mînile la ochĭ şi plîngea ca o mireasă. (Cr.).

Drag *ca sarea în ochĭ*. Fr. Donner le cauchemar. Ex. Nevestei-seĭ iĭ sta aceştĭ copilaşĭ ca sarea în ochĭ. (Isp.).

A merge *ca funia în sac*, drept *ca Neamţul* (Şain.). Fr. Faire des S, (fig.).

Se potriveşte *ca nuca 'n părete*. Conv. lit.). Fr. Cela ne rime à rien. Absurde. Sangrenu.

Se ţinea, vezĭ, norocul după dînşiĭ *ca pulberea de cînĭ*. (Isp.). Fr. C'est que, voyez-vous, ils avaient un guignon d'enfer.

A se ţine de cine-va *ca scaiul de oea*. Fr. Se mettre dans la poche de quelqu'un. Se cramponer à quelqu'un. Ex. Se ţinea de fată ca scaiul de oea. (Cr).

A tăce *ca peştele în borş, la foc*. (V. a tăce ca peştele). Ex. Tăcea molcum în horn cum tace peştele în borş la foc. (Conv. lit.).

A-i pasa *ca de mama soacră* (Ur.). S'en moquer comme de colin-tampon.

Dă ca la fasole. (D.) Il cogne dru. Il n'y va pas de main morte.

Trăgea nişte sforăelĭ *de părea că mînă porcĭ*. (Isp.). Fr. Ronfler comme une pédale d'orgue. (Scarr.). Inghiţeam la merinde şi sorbeam la vin parcă s-ar fi bătut zece nebunĭ la gura luĭ. Fr. Chamailler des dents. Etc....

— Sunt comparărī care se datoresc credinţelor religioase şi legendelor răspîndite prin basmele populare. Ex.

Alb *ca faţa luĭ Dumnezeŭ.* Fr. D'une blancheur incomparable. (V. şi alb ca marmura etc... ca varul etc. .). Ex. o pîne albă ca faţa luĭ Dumnezeŭ. (Isp.).

Bătrîn *ca Dumnezeŭ, ca S-ta Vinerĭ.* Fr. Vieux comme les rues, comme les chemins, comme Hérode. Ex. Un pusnic bătrîn ca Dumnezeŭ. (Conv. lit.). Femeia luĭ era bătrînă ca nu ştiu cine să spun; era ca sfînta Vinerĭ. (Conv. lit.).

S-a dus *ca pedeapsa luĭ Dumnezeŭ.* (Conv. lit.).

Se duceaŭ zilele *ca pacatele.* (Isp.).

Ruptă din soare, întocmaĭ *ca Ileana Cosinzana.* (Odob.).

Meşter *sfredelul draculuĭ.* (Conv. lit.). Fr. Madré, retors, fin renard, fin merle, fin bête, fin matou. Avoir le diable au corps („exceller en certaines choses de courage, d'adresse, de talent, d'esprit.").

A fugi *ca dracul de tămîie.* (D) Fr. Fuir quelq'un ou quelque chose comme la peste.

A se repezi *ca un zmeŭ; ca un zmeŭ paraleŭ.* (Isp.). Fr. Fondre comme un aigle, comme la tempête. Ex. Unde se repeziră, neiculene, ăĭ arapĭ, ca nişte zmeĭ. (Isp.). Etc...

— Dar caracterul principal al comparărilor romîneştĭ, caracter ce se poate constata maĭ la toate comparările precedente, este acea expresivitate originală care resfrînge atît de puternic imagina în fantasie. Exemplele se pot înmulţi:

Iute *ca scînteia.* Fr. V: f. comme le salpêtre (V. şi iute ca săgeata). Ex. Atuncĭ dracul iese, iute ca scînteia (Cr.).

Limpede *ca lacrima, ca vioara.* (V. Limpede ca cristalul). Ex. Un şip de apă limpede ca lacrima. (Isp.). Apa curgea de pe o sută de părţĭ, limpede ca vioara. (Isp.).

Amar *ca fierea, ca pelinul.* (D.) Fr. amer comme chicotin. (Fam.) Fort amer.

Posomorît *ca vremea rea.* Fr. Triste comme un bonnet de nuit, (fam.) Tout sombre, lugubre. Ex. Amîndoĭ bătrîniĭ aceştia eraŭ posomorîţĭ cu vremea cea rea. (Cr.).

Slab *ca ţîrul, ca un ţîr.* (Ur.) Gras comme un cent de clous. Sec comme un cotret.

A inţepa *ca vespea.* Fr. Piquer au vif. C'est un aspic, (fig.)

Ex. In predicele sale de pe amvoanele bisericelor, înțepa ca vespea. (Cr.).

A dormi *cît un beiŭ*. Fr. Dormir comme un loir. (V. și a dormi ca un buștean). Ex.... Cerbul de bea apă apoĭ se culca acolo pe loc, și dormea cît un beiŭ. (Cr.).

A trăi *ca un pașă*, (Ur.) *ca Bimbașa*, (Ur.) *ca găina la moară*. (Pann). Fr. Etre comme un coq en pâte. Viv e e 1 seigneur.

A peri *ca o nălucă*. Fr. Disparaître comme par enchantement, s'évanouir. Ex. Zise și peri ca o nălucă. (Isp.).

A fi *ca un paiŭ*. (D.) Fr. Etre mince comme une allumette.

A fi *ca oul*. (D.) Fr. De verre, (fig.) Cela ce casse comme du verre.

Cîtă frunză și iarbă. Fr. Par milliers. Dru comme mouches. Ex. Aŭ ajuns dușmaniĭ cîtă frunză și iarbă. (Isp). Unde corbiĭ locuesc și ca frunza se înmulțesc. (Alex. p. p.).

Nevinovăția a eșit d'asupra *ca untul-de-lemn*. (Isp.) etc....

Foarte expresivă încă este figura de cîte orĭ numele care ar pute servi de termen de comparare este înlocuit printr'o perifrasă arătînd *o stare* saŭ *o acțiune*.

1) *O stare*. Ex. El adormi lemn. Perifrasă: adormi *de parcă l-ar fi lovit cine-va cu muchea în cap*. (Isp.). Alte exemple: Tălhariĭ rĕmaseră *ca scrișĭ pe pĕrete*. (Isp.) Indelecat la trup și la față *de parcă era tras prin inel*. (Stânc.). Vorbarețĭ și ușorĭ de gură, *parcă ar fi mîncat numaĭ la picioare de găină*. (Isp.). Posmăgit *ca cum i-aĭ fi luat boiĭ și l-aĭ lăsat cu carul în drum*. (Cal. Basm.). Te ducĭ trist, de *par-că ți s-a inecat corăbiile pe mare*. (Isp.). Era ofilit și fără curaj, de *par-că l-ar fi opărit cine-va cu apă feartă*. (Isp.). Pe ramurile luĭ sta niște merișoare micĭ și p'o parte rumene de *păreaŭ că eraŭ prăjite*. (Isp.). Să întunecă și cătrăni de *par-că'ĭ ar fi murit cine știe cîte neamurĭ*. (Cal. Basm.). Impĕratul se făcu de *par-că era mort*. (Stânc.). Se uitaŭ la ele *ca cum ar fi vrut să le mănânce cu ochiĭ*. (Cal. Basm.). Etc. ...

2) *O acțiune*. Ex. Incepu să mănînce ca un lup. Perifrasă: Incepu a mînca de părea că se bat lupiĭ la gura luĭ. (Isp.). Alte exemple: Și unde începe o ploaie d'alea *de părea că toarnă cu găleata*. (Isp.). Viersul eĭ plăcut de *par-că te ungea la inimă*. (Isp.). Inima începu să-ĭ ticĭiască, de *părea că o să-ĭ spargă pieptul*. (Isp.). Etc....

Pe lîngă că sunt expresive, compărările următoare sunt un model de poesie:

Bun *ca sînul mameĭ*, frumos *ca luna luĭ Maĭ*. (Alex.)[1]. Limpede *ca seninul ceruluĭ*. (Emin.). Romîn *înalt, verde ca bradul*. (Isp.). Mîndru *ca stejarul*. (Isp.). Amîndoĭ bĕtrîniĭ aceştia eraŭ *albĭ ca iarna*. (Cr.). Se uita la dînsa *ca la un cireş copt*. (Isp.). Etc...

Un cuvînt despre metaforă care este un fel de comparare: „Limba metaforică romînească nu are seamăn de cît doar în cea spaniolă despre care Brinkmann susţine că „îndrăsneala limbeĭ metaforice spaniole e nepilduită, ne maĭ auzită. Nicĭ o altă limbă romanică, nicĭ vre-una din limbile clasice nu oferă ceva analog“. (Şain.).

Multe expresiunĭ adverbiale nu sunt de cît comparărĭ scurtate. Prin elipsă ele dobîndesc o energie deosebită. Ex.

A dormi butuc, (D.) tun, (Ur.) butie (Gol.) pentru a dormi ca un butuc etc.... (V. a dormi ca un buştean).

Alte exemple.

Surd tun. (Ur.). Fr. Sourd à n'entendre pas Dieu tonner.

Negru buştean. (V. negru ca cărbunele etc.). Ex. Da de'ĭ zăbovi un an, mĕ găseştĭ negru buştean. (Cr.).

Mort buştean. Fr. Cadavre. Ex. Găsi pe toţĭ morţĭ buştenĭ (Col. Tr.).

Gol pistol. Fr. Nu comme la main, comme un ver, comme un singe, tout nu. Ex. Băiatul era gol pistol. (Isp.).

Singur cuc. Fr. Seul comme un hibou. Ex. Se văzu singură cuc. (Col. Tr.).

Intins coardă. (D.) Fr. Raide (f. tendu). A ţine *drumul coardă*. Fr. aller droit comme jonc. Ex. Drumul coardă că'şĭ ţinea. (Alex. p. p.).

Plin ochĭ. Fr. Ras, comble, plein comme un œnf. Bonder; verser (un liquide) à ras de bord. Ex. O cofă plină ochĭ. (Gane) mĕsură plină ochĭ. (Ur.). A umple ochĭ. (Ur.).

Intuneric besnă, (Ur.). Fr. Nuit noire.

A merge gaitan, (D.) *strună.* Fr. Aller comme sur des roulettes. Ex. Invĕţătura mergea nu mergea; dar nebuniile mergeaŭ strună. (Gane).

---

1. Prosă. „Romîniĭ şi poesia lor. Pag. 157.

A umbla trâmbă. Ex. Cucoriĭ umblă înşiraţĭ trîmbă. (Isp.). Fr. Voler par bandes.

A umbla lela, (Cih.), (adică cu lelea....?) *haimana,* (Cih.), *derbedeu* (Cih.), *telelău* (Cih.), *gură-cască* (Ur.), *frunza frăsineluluĭ.* Fr. Battre le pavé, vagobonder, flâner. Ex. Să umblaţĭ numaĭ aşa frunza frăsineluluĭ. (Conv, Lit.).

A se duce puşcă, glonţ. Fr. Rai de comme balle „rapidiment“ (în argo). (V. şi iute ca săgeata şi a ţine drumul coardă, etc.). Ex. Mĕ duceam puşcă la moară. (Gane).

A ţine drug. Ex. Eŭ văzînd că el avea de gînd să o ţie drug înainte, m'am strecurat nebăgat în samă pe uşă. (Gane). Fr. Tenir bon, faire une chose sans débrider.

A şede, a sta abanos. Fr. Etre encore vert, (fig.) conserver sa force, sa fraîcheur. Ex. Şade tot abanos ţapăn şi vîrtos. (Pann). Cît să te dragĭ la obraz, Te aĭ trecut nu maĭ aĭ haz; Gîndiaĭ că chipu 'ţĭ frumos O stă stea tot abanos. (Pann).

A sta divan. Fr. S'assembler solennellement. Ex. Cînd începe să cînte, tot satul îĭ stă divan. (Pann).

A sta ciocan (pe capul cui-va). (Ur.) Fr. Tanner, (fig.) Scier le dos, (fam.).

A tăce chitic. (D.) (V. a tăce ca peştele).

A rămîne baltă. Fr. Etre planté là. Ex. Insurătoarea rămîne baltă. (Conv. lit.).

A rămîne toacă. Fr. Ftre, rester vide. Ex. Maĭ trecu cît maĭ trecu şi amîndoĭ bătrîniĭ dară ortul popiĭ, rămâind în urma lor casa toacă. (Isp.). Găseşte taraba toaca. (Rev. Albina) *Gol toacă.* (V. gol pistol). *Uscat toacă.* Fr. Sec comme brésil.

A cădea morman. Fr. Tomber comme une masse. Tomber de tout son poids. Ex. Vănătorul căzu morman de pe cal. (Isp.).

A curge gîrlă, părîŭ, părîe. Fr. Ruisseler. Ex. Strălucitoarea monedă curgea gîrlă în palma sa. (Gane). Lacrimele curgeaŭ părae pe brazdele feţeĭ luĭ. (Gane). Sîngele părîŭ curgea. (Alex. p. p.)

A samana bucăţică ruptă. (V. a samana ca două picăturĭ de apă). Ex. Se întîmplă să samene bucăţică ruptă. (Gane).

A simţi inima gheaţă. Fr. Demereur glacé. Ex. Fără să ştiŭ pentru ce îmĭ simţiĭ inima gheaţă. (Gane).

A tunde chilug. Fr. Essoriller, (fig. et fam.). Ex. Profesorul a stat lîngă noĭ, pînă ce ne a tuns chilug. (Cr.).

A rupe ferfeniţă. Fr. Mettre en morceaux, en mille pièces. Ex. Işĭ rupea ciubotele ferfeniţă jucînd împreună cu noĭ. (Cr.).

A lega bute, (Bar.) *cobză,* (Isp.) *burduf,* (D.) *dobă;* (H.) *fedeleş,* (Isp.) *snopĭ.* (Isp.) Fr. Garrotter.

A face turtă, chisăliţă. (D.) Fr. Aplatir, broyer, mettre en marmelade.

A face chica topor. (Cr.) Fr. Peigner, (pop.) donner une peignée, (pop.).

A face părul măciucă. (Ur.) Pĕrul bietuluĭ sgîrcit se rîdica măciucă în vîrful capuluĭ. (Gane). Fr. Se hérisser. Faire dresser les cheveux.

A face ochiĭ roată. Fr. Regarder tout autour de soi. Ex. Făcu ochiĭ roată. (Odob.) Să-mĭ fac ochişoriĭ roată ; să mĕ uit la lumea toată. (Alex. p. p.).

A se face ghem Fr. Se blottir, se mettre en boule, se pelotonner. Ex. Lae se făcuse ghem în fundul căruţiĭ. (Sl.).

A se face foc, (Ur.) *foc şi pară.* Fr. Jeter, vomir feu et flamme, fig. Ex. Auzînd zmeul acesta, se făcu foc şi pară de mînie. (Isp.).

A se face cîrlig. (D.) Fr. Se rabougrir.

A se ţine scaiŭ, (Or.) *gaia, grapă, lipcă.* (V. a se ţine ca scaiul). Ex. Se ţinea grapă de mine. (Gane). Şezĭ lipcă unde te ducĭ şi scoţĭ sufletul din om cu obrăzniciile tale. (Cr.). S-a ţinut iar gaia de mine. (D.).

A sări ţandăra pentru nimicurĭ. (Ur.) Prendre la chèvre (Fig.).

A se scoborî val-vîrtej. (Ur.) Descendre quatre à quatre.

A se uita ţintă. Fr. Fixer. Ex. Eŭ care aveam ochiĭ ţintă la fată. (Rev. Albina).

Stolurĭ de ciorĭ *s'abat păcură.* (Delavr.). Etc. ..

Incheere.

La Romînĭ, compararea e frequentă, variată, simplă, naturală, expresivă şi, în genere, originală. Creangă şi Ispirescu aŭ adunat din popor cele maĭ multe exemple de această figură ce conţine une-orĭ o poesie întreagă.

DĂRI DE SAMĂ

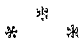
Jurnal de Bord, Schițe Marine și Militare de Jean Bart.

Volumul luĭ Jean Bart cuprinde în prima parte jurnalul său de bord într-o călătorie pe coastele Asieĭ-Micĭ, făcută pe bordul vasuluĭ nostru de războiŭ brikul Mircea, iar în partea a doua schițe marine și militare.

Aceste frumoase bucățĭ ce alcătuesc astă-zĭ un volum, aŭ fost publicate de către Jean Bart prin revistele noastre literare, pe cît îmĭ aduc aminte în „Paginĭ Literare" și acum în urmă în „Noua Revistă Romînă". Incă nu știam cine se ascunde sub numele celebruluĭ marinar, cînd găsiam o adevărată mulțumire a ceti aceste descrierĭ sincere, simple și redate fără de nicĭ o meșteșugire silită. Acum cînd știŭ pe cine acoperă acest pseudonim, am înțăles că în adevăr cele citite de mine nu puteaŭ fi decît ast-feliŭ. Imĭ amintesc de timpurile din școală cînd vedeam ce rîvnă punea Jean Bart în a ceti literatură, de cîte-orĭ severile regulamente îĭ dădeaŭ răgaz. Compozițiele luĭ îĭ atrăsese admirația camarazilor seĭ. Se vede că de pe atuncĭ încă, Jean Bart își croise un ideal, pe drumul căruia a început deja a călca. Adorator a luĭ Maupassant, marinar, decĭ un îndrăgostit al

întinderilor nesfîrşite de apă, Jean Bart nu putea debuta decît cum a făcut-o printr-un Jurnal de Bord.

Pentru toţĭ aceĭ ce poartă un interes literatureĭ noastre, volumul sĕŭ nu poate fi de cît o fericită apariţie.

Toţĭ carĭ aŭ străbătut mările şi aŭ petrecut pe ele clipe de linişte saŭ de sbucium, îşĭ pot da sama cît e de greŭ să descriĭ această capricioasă parte a natureĭ. Ceĭ maĭ marĭ admiratorĭ aĭ mărilor aŭ avut clipe cînd în faţa lor s-aŭ simţit prea slabĭ, şi descrierile lor orĭ cît ar fi de măestrite, de multe orĭ sunt lipsite de viaţă. Jean Bart a înţăles aceasta, el ne-a redat impresiunile sale într-un mod simplu, aşa cum i-a lovit simţirea, fără a se afunda în studiul acestor însufleţite adîncurĭ; şĭ-a preumblat vederile pe suprafaţa lor mîngîiată de lună, saŭ umbrită de pînza unuĭ nour. Icĭ-colo cîte-va rîndurĭ ne arată în scurt frămîntul spumegat al apelor; aşa găsim la pag. 11 descrierea uneĭ furtunĭ: „*Mircea—o jucărie minunată—se rostogoleşte sbuciumat pe întinderea asta neagră şi zgomotoasă care se agită, se frămîntă din toate părţile formîndu-se în dealurĭ negre cu crestele albe de spumă, în văĭ adîncĭ, adîncĭ fără fund, mutate în acelaşĭ timp de la un loc la altul într-o goană fără sfîrşit, întrun joc ameţitor nebun, fără astîmpăr*“.

Descrierile scurte, dar puternice, îmĭ fac impresia unor adevărate schiţe, în carĭ tonurile generale fiind date poţĭ adăuga cu uşurinţă detailurile, lucru de care cu drept cuvînt autorul s-a ferit pentru a nu-şĭ îngreuia stilul, frumos tocmaĭ prin simplicitatea luĭ. Iată cum descrie vederea Trebizondeĭ: „*Trebizonda, imens amfiteatru, se înalţă pe coasta unuĭ munte verde, în care vezĭ înfipte casele albe, cu nenumăratele lor fereştĭ ferecate, cu cerdace largĭ, unele de-asupra altora; şi sutele de minarete ale moscheelor, toate într-o neorînduială ciudată, totul în forme curioase şi bizare, în culorĭ viĭ şi diferite, pătate numaĭ de umbra cea de un verde-închis a chiparoşilor şi a platanilor*“. Saŭ maĭ departe descrierea Plataneĭ: „*O varietate de culorĭ neînchipuit de frumoasă: Casele albe şi micĭ ca nişte jucăriĭ apar în umbra de un verde închis a*

livezilor de maslinĭ, sămănăturile de tutun, colţurile pleşuve ale stîncilor de granit roş, smochinii stufoşĭ, lespezile albe din cimitirul umbrit de chiparoşiĭ jalnicĭ, carĭ cresc pînă în marginea oglinzeĭ străveziĭ a măreĭ.... un amestec curios, ca nişte trăsăturĭ de penel aruncate la întîmplare, într-un joc capricios de culorĭ viĭ tremurînd în lumina miezuluĭ de zi".

Stilul e plin de comparaţiĭ cît se poate de frumoase, aşa d. ex. la pag. 77, găsim într-un răsărit de lună: „*....şi colţul luneĭ nuoĭ se ivi lucind ca muchea uneĭ secerĭ de argint înfiptă în vîrful unuĭ dafin bătrîn*". Iar la pagina 78, pentru a ne arăta impresia ce i-a făcut urma uneĭ bărcĭ pe întinsul apeĭ luminate de lună, autorul scrie: „*Noĭ am rămas privind la dunga de lumină lăsată în luciul apeĭ, ca urma unuĭ diamant ce taie o sticla întinsă*".

Ceia ce ne atinge însă maĭ mult sufletul, citind volumul luĭ Jean Bart, e buna-voinţă, mila ce-o arată finţelor urgisite de soartă. La fie-care pagină găseştĭ fraze în care se vede adînca compătimire a autoruluĭ pentru aceĭ ce sufăr. In mijlocul măreĭ bine-făcătoare, „*în răceala apeĭ aşa bogată în viaţă*", gîndul i-se furişiază pentru a porni în „*urmă, departe, la pămîntul cu coastele luĭ marĭ, la furnicarele omeneştĭ, prin mahalalele înfundate acolo unde zac aşa de înghesuiţĭ atîţia sclavĭ modernĭ—omul-unealtă înăbuşit în atelierul plin de fum, omul-maşină de scris încătuşat de biroul plin de praf şi de cerneală—numaĭ acĭ simţĭ cît de tristă-ĭ soarta acelor victime ale mizerieĭ mult lăudate civilizaţiĭ*".

Această compătimire pentru fiinţele îndurerate se poate vedea şi maĭ bine în schiţele marine şi militare, unde fie-care subiect descrie cîte-o durere. „*Moartea Pilotuluĭ*", „*Rătacit*", „*La poarta Spitaluluĭ*", „*Singură*", „*Şoimul*", „*O înmormîntare militară*" etc., sunt icoane triste din viaţa de toate zilele. In aceste schiţe se găsesc multe părţĭ frumoase scrise cu o simţire de artist.

* * *

Critica în genere a fost bine primitoare pentru volumul luĭ Jean Bart, şi nicĭ nu se putea altmintrelea.

Noĭ îĭ dorim a merge tot ast-feliŭ în cariera literilor, al căreia drum l-a început cu paşĭ atît de fericiţĭ.

Emilgar.

In Revista ungurească **„Századok“ 1901, II, pag. 154—160**, *a apărut următorul răspuns a d-luĭ Benedict Jancsó contra scriereĭ d-luĭ A. D. Xenopol.*

După apariţia cărţeĭ patriotuluĭ nostru *Berta Sándor*, întitulată „Magyars et roumains devant l'histoire“, d. *A. D. Xenopol*, profesor de istorie la Universitatea din Iaşĭ, într-o critică pătimaşă publicată în Nr. din 12 Maĭ 1900 al revisteĭ „Deutsche Literatur-Zeitung“, a ţinut să dovedească, că prin acea carte faptele istorice s-ar fi falşificat saŭ cel puţin s-ar fi restălmăcit în interesul politiceĭ maghiare. In preajma congresuluĭ internaţional istoric, ţinut cu ocasia expoziţieĭ universale la Paris, şi-a complectat apoĭ critica sa, a publicat-o sub titlul „Magyars et roumains devant l'histoire. Réponse à M. A. de Bertha“ şi a distribuit-o membrilor congresuluĭ. Dar cu atîta numaĭ nu s-a mulţumit, ci a ilustrat acest obiect de litigiu şi într-o conferinţă, ţinută la congres, sub titlul „L'hypothèse dans l'histoire“. Un membru al congresuluĭ, *Darvai Mauriciu*, nu numaĭ că a protestat în potriva tendinţeĭ şi afirmaţiunilor aceste conferenţe a d-luĭ Xenopol, ci încă în proxima şedinţă a revenit asupra uneĭ părţĭ din obiectul de litigiŭ şi în o conferinţă „La Hongrie et des prémiers vassaux roumains“, a pus chestiunea încă odată în lumină complectă, tratînd-o din punctul de vedere al adevăruluĭ obiectiv şi cu mult simţimînt critic.

In critica sa d. Xenopol tinde înainte de toate a stabili ideile principale de cari s-a condus Bertha în cartea sa. După Xenopol această carte n-ar fi ştiinţifică, ci o carte cu tendinţe politice, a căror fundamentală idee ar fi următoarea: ţinta tendinţelor politiceĭ romîne este, de a uni pe toţĭ Romîniĭ într-un stat naţional romîn. Basa istorică a acestor tendinţe este continuitatea dacică. Dacă vom dovedi, că aceasta nu corespunde adevăruluĭ, atuncĭ totul e lipsit de basa istorică şi juridică, căcĭ „qui prior

tempore, potior iure".—Acest punct de mănecare al luĭ Bertha însă ar fi un fals, pentru că „în general Romîniĭ nu tind a se uni într-un singur stat, ci se luptă numaĭ cu încordare împotriva aceleĭ tendinţe a maghiarilor, a căreĭ ultim scop este nimicirea individualităţeĭ lor. Nu sunt eĭ ceĭ ce atacă, precum afirmă Bertha şi Jancsó, *par nobile fratrum*, ci din potrivă eĭ se apără numaĭ". (pag. 6).

După Xenopol deci tendinţele politiceĭ romîne, carĭ invoacă dreptul istoric, sunt lipsite de orĭ-ce iredentism. Daco-romînismul n-ar fi de cît un pericol inventat de Maghiarĭ, cu scopul ca bărbaţiĭ de stat maghiarĭ să aibă în mînă pretexte şi titlurĭ de drept pentru a respinge tendinţele de apărare ale Romînilor. Că într-adevăr are saŭ nu dreptate d. Xenopol în ceea ce afirmă, voiŭ căuta să stabilesc din propriile d-sale scrierĭ.

La 1884 apare opera d-sale „Teoria luĭ Rösler", unde la pag. 251 scrie următoarele: „Dar toate aceste nu pot să dispoaie pe Romînĭ de acea nădejde, că odată are să vină şi pentru Dacia acea zi, în care ţara va reveni în proprietatea acelor fiĭ adevăraţĭ aĭ săĭ, carĭ cu drept cuvînt invoacă drepturile lor istorice". Maĭ departe în opera sa „Istoria Romînilor" (Iaşĭ 1896) Tom. I p. 17, se pot ceti următoarele:

„Şi cu toate aceste poporul romîn nu poate renunţa ca o speranţă ce încolţeşte în el, de cîte-orĭ îşĭ aruncă ochiĭ spre acele părţĭ unde răsună graiul romănesc, anume, că din păturile adîncĭ ale viitoruluĭ, orĭ cît de departe ar fi, va răsări odată frumosul arbore al unireĭ tuturor Romînilor".

Dar Xenopol n-a făcut secret din aceste sincere mărturisirĭ ale sufletuluĭ seŭ nicĭ în străinătate. In ediţia franceză a cărţeĭ citate, spre ilustrarea maĭ vie a acestuĭ gînd al seŭ şi a acesteĭ dorinţe, el spune, că cu prilejul desvălireĭ monumentuluĭ luĭ Stefan cel Mare la Iaşĭ, preşedintele camereĭ romîne ar fi întrebuinţat în mod oficial această frasă: „Au roi des roumains",—ba citează chiar şi următoarea proposiţie din faimosul toast al senatoruluĭ Grădişteanu: „Din coroana Maiestăţeĭ Tale maĭ lipsesc cîte-va pietre scumpe: Banatul, Bucovina şi Transilvania, dar sperăm că nu pentru tot-deauna". El face şi socoate, că anume ţara *Grande Roumanie*, cu 10 milioane locuitorĭ şi 240,000 chilometri pătraţĭ, ar urma numaĭ decît după Italia, ca a opta putere în Europa.—

Am maĭ putea enumera în privinţa asta şi alte multe şi puternice dovezĭ, pentru a arăta, că Bertha într-adevăr porneşte din maşine hotărîtoare, cînd drept ultim scop al tendinţelor romîne presintă daco-romînismul şi cînd semnalează ca misiune a istoriografieĭ romîne justificarea ştiinţică a acestor tendinţe.

După introducerea arătată maĭ sus, Xenopol se ocupă cu pag. 7—11 a cărţeĭ luĭ Bertha, anume cu capit. „Controverses theoretiques", al căror obiect este tocmaĭ continuitatea dacică. Deşi cartea luĭ Bertha este scrisă în o bună limbă franţuzască şi deşi d. Xenopol ştie excelent franţuzeşte, totuşĭ resultă din expunerile d-sale, că n-a înţeles bine, ce scrie Bertha. Căcĭ d-sa afirmă, că pe basa celor arătate de Bertha răsboiul luĭ Traian în genere n-a fost de mare importanţă; maĭ mult o splendidă operă de arme. După aceasta o numeşte cu ironie o teorie nouă şi originală şi o şi combate cu mult succes.

Adevărul însă e următorul: Pentru a dovedi, că sub domnia în timp de un veac şi jumătate a Romanilor, Dacia nu s-a latinisat în aşa măsură, ca să se nască în ea o nouă ginte latină, am arătat situaţia politică a Dacieĭ în cadrul organisaţiuneĭ impărăţieĭ romane şi citînd spre acest scop cuvînt din cuvînt pe Tamm şi pe Mommsen [1]), am scris, că Dacia, încă de la începutul dominaţiuneĭ romane a fost administrată ca o *posiţie excentrică*, ca un ţinut care n-are alt scop, decît să fie teritoriŭ de separaţiune la adevăratele frontiere ale împărăţieĭ şi în potriva popoarelor barbare carĭ ameninţaŭ neîntrerupt cu invasiune. Bertha omiţînd cele citate, n-a dat decît ideea în resumat şi ast-fel Xenopol, necunoscînd opiniile luĭ Tamm şi Mommsen în chestiunea aceasta, cari sunt adevăraţiĭ autorĭ aĭ acesteĭ noue şi neîntemeiate teoriĭ, caută să ne desavueze pe noĭ, pe cînd e prea clar, că nicĭ n-a înţeles ceea ce am spus noĭ.

Caracteristic pentru d. Xenopol este şi ceea ce reproşază la pag. 10 d-luĭ Bertha. El spune: Bertha citează cîte-va texte, în carĭ se face amintire de Romîniĭ din Balcanĭ. Citatele le-ar maĭ fi putut înmulţi, dacă ar fi luat în mînĭ cartea d-sale „Histoire des Roumains" şi din citatele de aicĭ ar fi resultat, că aceştĭ Ro-

---

1. Tamm, über den Ursprung der Romänen 26.—Mommsen, Römische Geschichte V, 205.

mînî nu sunt originarî de pe malul drept al Dunăreî, din Moesia, unde nicî atuncî şi nicî maî tîrziu n-aŭ existat Romînî, ci toţî sunt din regiunile de dincolo de Balcanî, unde elementul romînesc şi astă-zî e destul de puternic şi ast-fel e lipsit de temeiŭ ceea ce spune Roessler şi după el Maghiarii, că originea Romînilor ar fi în Moesia, în partea dreaptă a Dunăreî şi că ar fi venit în partea stîngă a Dunăreî din Bulgaria de astăzî.

Bertha n-a avut trebuinţă, ca pentru citatele de acest fel să se adreseze luî Xenopol, pentru-că în cartea mea—cum orî şi cine se poate convinge — am maî multe citate de cît Xenopol în privinţa aceasta. Din partea unuî critic învăţat e un mare defect a afirma, că Moesia ar fi ocupat numaî teritoriul aceleî părţî din Bulgaria de astă-zî care se află între Dunăre şi Balcanî. Aŭ existat două Moesiî. In basa citatelor din chestiune o parte considerabilă a romînismuluî din Balcanî e originară tocmaî din *Moesia superior*, de pe teritoriul Ueskubuluî de astă-zî. E imposibil ca Xenopol să n-aibă cunoştinţă de aceasta. De cît-că nu voieşte să ştie.

In general procedura luî Xenopol e aceea, de-a reproşa luî Bertha lucrurî pe carî nu le-a spus *ast-fel*, a amesteca cu spusele luî ceea-ce aŭ afirmat Rössler saŭ alţiî şi a le combate apoî cu succes. Aşa la pag. 10 scrie, că Bertha, reînoind principiile luî Rössler, ar fi afirmînd, că Românii n-aŭ primit în limba lor alte elemente slavice din Sud, de cît elementul bulgar. Aceasta ar fi combătut-o deja de mult d-sa şi d. Hajdeŭ. De ce Bertha n-are ştire de aşa ceva? Aşa ceva n-am scris nicî eŭ, nici Bertha, care a lucrat după mine. Adevărul şi în chestiunea aceasta este următorul: Eŭ am scris precum urmează: „Elementul vlach a devenit în acest timp pînă la un grad oare-care şi în societatea şi sub influenţa bulgară elementul constitutiv de stat şi atuncî şi-a însuşit de la Bulgarî toate acele instituţiunî, cu ajutorul cărora aŭ întemeiat în urmă statele romîne şi societatea romînă“.—Eî, şi aceasta tocmaî că n-o susţine Rössler, ci un învăţat romîn, d. Ion Bogdan, după care am întrebuinţat-o şi ale căruî opinii în direcţia aceasta le-am citat pe larg în maî multe părţî ale lucrăreî mele. Bertha, pe basa judecăţeî mele şi a citatelor luate din operele luî Ion Bogdan, s-a exprimat în acest chip: „Toate aceste fapte dovedesc îndeajuns, că leagănul poporuluî romîn nu se poate căuta aiurea de cît în peninsula balcanică şi anume nu numaî din causa

că datele de odinioară şi de încredere constată presenţa acolo a aceşteĭ rase, dar şi din motivul, că elementul slav,—din care aŭ imprumutat cu belşug limba, instituţiunĭ politice, sociale şi religioase—dovedeşte slavismul balcanic şi anume spiritul slavismuluĭ albanez şi bulgar". Şi nu maĭ e nevoie a discuta, că ceea-ce afirma Bertha e cu totul diferit de ceea-ce îĭ reproşează d. Hăjdeu.

In continuarea criticeĭ sale d. Xenopol acusă pe Bertha, că ar fi mutilînd tendenţios documentele privitoare la Romînĭ şi cînd nu le citează în original, le-ar fi traducînd foarte liber.

Ca dovadă Xenopol arată documentul luĭ Andreiŭ al II-lea din 1223, în care se dă mănăstireĭ din Scârţişoara lacul *Kis-Disznód*, Bertha întrebuinţează fraza următoare din document: exemptam de Blaccis" ast-feliŭ „en ayant d'abord éloigné les Valaques", pe cînd de fapt însămnează „luându-o de la Valachĭ". Dar pentru ce o traduce aşa de liber? se întreabă Xenopol. De aceea—respunde—pentru că dacă ar fi reprodus sensul adevărat, aceasta ar însămna, că Valachiĭ ar fi fost colonĭ stabilĭ (permanenţĭ). Pe cînd Maghiariĭ vestesc, că Romîniĭ ar fi fost nişte Nomazĭ peregrinĭ, din punct de vedere unguresc nu s-ar putea admite o traducere exactă, ci ar trebui să se întrebuinţeze fraza aceasta în mod tendenţios, pentru ca viaţa de nomazĭ a Romînilor să fie bătătoare la ochĭ. Adevărul e acela, că din punct de vedere gramatical e maĭ corect o traducere prin „luînd-o de la Valachĭ", decît „alungînd maĭ întăiŭ pe Valachĭ de acolo", — dar cu toate astea din nicĭ una dintre traducerĭ nu se poate deduce o dovadă saŭ o tendenţiositate pentru stabilitatea saŭ pentru viaţa de nomazĭ a Romînilor, ci din ambele traducerĭ se poate numaĭ citi, ceea-ce de fapt există în document, anume că pămîntul pe care Andreiŭ al II-lea l-a dăruit preotuluĭ Gacelin, era al regeluĭ şi că în urma acestuĭ fapt el dispunea asupra Valachilor cari locuiaŭ acolo şi de la carĭ l-a luat, pe carĭ — prin urmare — i-a alungat de acolo.

Al doilea exemplu se referă la documentul din 1291...., pe care Bertha l-ar fi ciuntit. Dar chiar dacă Bertha ar fi citat cuvînt din cuvînt întreg documentul, n-ar fi rezultat din el alt-ceva, decît că Valachiĭ, ca naţiune, nicĭ atuncĭ, nicĭ în urmă n-aŭ făcut parte constitutivă a parlamentelor transilvane şi că contrarul de la aceasta sub nicĭ o formă nu se poate dovedi.

Acest mod de critică al d-luĭ Xenopol este o splendidă justificare a faptuluĭ, că d-sa este unul dintre stîlpiĭ istoriografieĭ daco-romîne şi că niciĭ n-a învăţat, niciĭ n-a uitat nimic. Şi astăzĭ ţine la acel punct de vedere ştiinţific, pe care l-a manifestat la 1884 în „Teoria luĭ Rössler", deşi de-atuncĭ în coace şi Romînia şi lumea a progresat mult şi încă atît de mult, încît critica d-luĭ Xenopol nu se ridică nicĭ pănă la nivelul ştiinţeĭ romîne de astă-zĭ.

La pag. 11 scrie, că Bertha nu aminteşte în nicĭ un cuvînt documentul din 1247 al luĭ Bela al IV-lea, în care se vorbeşte despre Lythuon şi Seneslaus. Nu l-a amintit din cauza că, dacă într-adevăr Romîniĭ aŭ avut principate (-principautés), cum puteaŭ fi în acelaşĭ timp şi păstorĭ nomazĭ. In genere Xenopol se supără din cale afară, cînd cine-va vorbeşte despre viaţa nomadă de odinioară a Romînilor şi nu vrea să creadă, că acele chinezate valache, despre care e vorba şi în documentul din chestiune — şi pe care Bertha de fapt le aminteşte la pag. 93 a opereĭ sale — ar fi fost cine ştie ce principate puternice. Dacă s-ar putea cine-va acuza de tendenţionism, din pricina că ar fi tradus cuvinte din documente în mod prea liber pe franţuzeşte, apoĭ numaĭ d. Xenopol poate fi acuzat, căcĭ — mă rog — poate se cuvîntul *keneziatus* traduce prin cuvîntul modern francez *principauté*, cînd între chines şi principe e o colosală deosebire de putere şi de drept.

Cum că Romîniĭ înainte de întemeierea voivodatelor, decĭ înainte de veacul aĭ XIV-lea, aŭ fost de fapt nişte păstorĭ nomazĭ, nu este numaĭ o afirmaţie maghiară, cum pretinde d. Xenopol, ci un adevăr istoric, pe care-l recunosc chiar şi tineriĭ învăţaţĭ romînĭ. Ioan Bogdan, profesor universitar în Bucureştĭ, scrie privitor la aceasta următoarele:

(Aicĭ reproduce un pasagiŭ maĭ mare din: *Ion Bogdan*, Insămnătatea studiilor slave p. Romînĭ, p. 23).

Tot ce am scris eŭ în cartea mea despre chinezate şi în chestiunile, carĭ staŭ în legătură cu aceste instituţiunĭ, le-am scris pornind din punctul de vedere al luĭ Ion Bogdan, pe care l-am expus. Decĭ mie şi luĭ Bertha nu Rössler ne-a fost măiestru în chestiunĭ, ci învăţatul romîn. De ce nu are şi Xenopol cunoştinţă despre aceste, aceasta se explică din următoarele cuvinte

cuprinse în amintitul studiŭ al luĭ Ion Bogdan : „Vechile instituțiunĭ romîne nu pot fi studiate destul de temeinic fără a cunoaște antichitățile slave. Această cunoștință le lipsește celor maĭ mulțĭ istoricĭ aĭ noștri și aceasta e pricina imprejurăreĭ, că istoria noastră internă, precum și istoria instituțiunilor noastre este în stare așa de puțin dezvoltată". Xenopol ignorează intenționat rezultatele cercetărilor istorice, etnografice și filologice privitoare la popoarele slavice din sud și crede, că vechea istorie romînă încă tot se maĭ poate scrie și explică din punctul de vedere al luĭ Șincaĭ și Petru Maior, saŭ cel mult compleetat de sistemul d-luĭ Hajdeŭ. Din cauza aceste̮ĭ rătăcirĭ nu poate să lupte în critica sa cu mijloace maĭ obiective și maĭ științifice decît eraŭ acele mijloace cu carĭ în trecut lupta în potriva luĭ Hunfalvy.

Reaua credință a acestuĭ răspuns se vede maĭ ales de pe aceea că nu conține nicĭ un rînd privitor la faptul ce domnul de Bertha pretindea că în timp de 26 de anĭ numaĭ 13 Romînĭ aŭ fost condemnațĭ pentru delicte politice, pe cînd domnul Xenopol a dovedit cu statisticile maghiare că numaĭ în 10 anĭ fusese condemnațĭ 86. Pentru ce oare nu iea dl. B. Jancsó apărarea domnuluĭ de Bertha și asupra acestuĭ punct capital de învinuire ce i l aduce d. Xenopol ?

DOCUMENTE

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă

XXXVIII.

Scrisoarea principeluĭ C. Moruzi din Kişinĕu, 4 Februarie 1859 cătră domnitor.

Je ne puis ne pas me conformer cher Alexandre au désir que tu manifestes. Ton coeur a besoin de la forme de l'amitié; tu crains qu'en parlant au Prince, on n'oublie Alexandre. Détrompe toi mon ami ; je te dirai Altesse ou toi ; mais je ne t'aimerai ni plus ni moins que je ne t'ai aimé toute ma vie, de l'affection la plus sacrée, celle qui provient de l'estime que de tout temps j'ai porté à ta noble nature. Pour toi, à qui Dieu a donné tout ce qu'une nature d'elite doit posséder, tu es à même de voir les plus profonds replis du coeur de l'homme, et tu sais j'en suis sur que Constantin est de ces gens qu'on conduit à l'échafaud et qui ne demandent jamais grâce, mais toujours justice. A quoi bon donc chercher a te plaire ; je n'aurai jamais rien à te demander que ce que tu as juré de faire pour tous. Si je désire conserver la forme voulue, voici quelques unes des mes raisons.

Je ne connais pas un seul qui ne veuille spéculer, sur ses relations avec le Prince, et je ne veux donner à personne le droit d'être jaloux et d'avoir des griefs contre toi : surtout je croyais necessaire de montrer le bon exemple, et relever en toi délicatement une de tes obligations envers le pays. Relever la dignité du Prince non seulement par le respect à la loi, cela est bon pour la partie intellectuelle de la société, mais la partie brute

a besoin du décor, a besoin de la pompe, et ne comprend pas autrement le pouvoir et s'habitue difficilment à le respecter. Au contraire il se sent humilié, en voyant son Prince en deshabillé. Alexandre ne m'en veux pas! fiche toi de Constantin comme tu l'as fait bien souvent, mais sache une fois pour toutes que si je me soumets à ton desir de t'écrire, comme à un camarade d'enfançe, commne à mon ancien ami Alexandre, jamais je ne t'adresserai la parole que comme à un Prince régnant. Je tremblerais qu'un indiscret n'entràt et me vit autrement, ce qui pourtant je t'assure ne m'empèchera jamais de te dire la verité, tout aussi crument assaisonnée d'Altesse Screnissime, que je l> ferais en te tutoyant. Voilà cette question vidée une fois pour toutes.

Dans ta nouvelle position tu dis voir peu d'amis autour de toi. Tu as raison ; je crois que le nombre en diminuera encore diablement, quand on commencera a sentir que le respect à la loi que tu as juré, devient une verité pour tous. Mais que Diable mon cher, tu ne veux que des roses ; n'as tu pas assez de bonheur en sachant que Dieu t'a placé dans la position de faire le bonheur de deux malheureux pays ; à chaque ami que tu perds, penses que tu gagnes dans l'affection et la reconnaissance d'un peuple. Alexandre mon ami, écoutes moi mais sérieusement je t'en conjure ; tout ce qui à été fait depuis un mois dans les Principautés, pour un homme sérieux et sage, ne peut s'expliquer que comme accompli par la main de la Providence. Voilà aussi mon ami le seul ami auquel je te recommande et auquel par la pensée à chaque moment tu dois t'adresser. Des conseils tu n'en as pas besoin ; ta tête vaut mieux que les têtes de toute la Roumanie ensemble. Constantin te le dit et rarement il se trompe; pour des phrases, de la littérature et surtout de l'orthographe j'en conviens je ne suis pas juge compétent ; mais pour les idées saines et la rectitude de jugement, j'ai une réputation que je crois mériter: aussi je l'ai dit, qu'en Moldavie parmi les 4 personnes qui comprennent que 2 et 2 font 4 il n'y a que toi et encore toi et toujours toi qui aies du cœur de l'esprit et de la rectitude de jugement; je l'ai dit de tout temps et je le dirai j'espère jusqu'à ma mort.

Il est temps que je te félicite, non pour la couronne de Valachie mais pour ta noble et grande conduite, celle à la quelle je m'attendais, celle que j'ai annoncé à mon Gouvernement avant que les Valaques pussent penser à ton élection (de sacrifier ta couronne et ta vie pour l'accomplissement de l'Union des deux pays sous un Prince étranger). Voilà l'extrait d'une lettre que j'allais adresser à mon frère Alexandre, sur l'impression qu'a produit sur moi ce grand acte.

Après un sentiment de tristesse qui s'est emparé de moi, voyant que nous allions risquer au hasard de la grande politique, tous les avantages de la victoire que nous avons remportée, je me mis dit: Mon Dieu que ta volonté s'accomplisse, tant mieux! la question va se décider une fois pour toutes. Mais d'après moi, si la guerre était imminente pour les affaires d'Italie, aujourd'huis elle devient inevitable par la question du Danube. De l'issue de la guerre je ne crains que les *compensations*, pour soutenir l'équilibre Européen; car admettre l'anéantissement total de la puissance qui est avec raison considerée comme un mal nécessaire, quoique je le désire, je ne le comprends pas encore. La question de l'Italie est un interêt français et anglais; la nationalité Roumaine n'est qu'un interêt Russe; croire que les deux interêts seront satisfaits à la paix, c'est trop espérer.

D'après moi le Prince Alexandre ne peut plus être consideré que comme le drapeau de la révolution qui vient de s'accomplir. Admettre sa reconnaissance par l'Autriche et l'Angleterre, est inadmissible à la raison; mais comme depuis dix ans la raison a quitté le monde politique de l'Europe, pourquoi ne pas l'espérer.

Que faire, quelle conduite tenir? L'ordre et encore l'ordre à tout prix, pour éloigner les chances d'une intervention nécessaire pour cause de troubles etc. et laisser à la grande politique la solution de la question. Dans le cas pourtant où on viendrait à flairer que toute chance est perdue, alors se préparer pour brûler ses vaisseaux mais les brûler, pour qu'il n'en reste pas de traces, c'est au moins courir la chance en provoquant en grand la question d'Orient.

Je ne reçois que rarement des nouvelles de là, tu

ferais bien de m'en faire donner, en chargeant quelqu'un de le faire, car tu n'as pas le temps et cela m'est necessaire. De mon côté je ne dors pas ; je fais au contraire tout ce que je puis dans ce *sens*. A la reception de la lettre d'Alexandre, jai voulu venir ; Alexandre à du te montre la lettre du Gouverneur, par laquelle on me refuse le passeport sans la permission du comte, vu la gravité des évènements. Je suis sur que ce dernier s'adressera à Petersbourg ; je ne puis donc prendre une resolution avant d'avoir une réponse.

En attendant je dois te parler aussi un peu de moi, pour que nous n'ayons plus d'explications et que notre position devienne claire et nette. Tu sais, qu'exaspéré des infamies de Michel et ne voulant à aucun prix me trouver sous la dépendance d'une canaille de son espèce, en 45 jai passé en Bessarabie et pris la sujétion russe, suivant en cela surtout la tradition de ma famille ; en 46 quand la première manifestation nationale eut lieu contre Stourdza, les patriotes d'alors, malgré mes assurances que j'étais Grec, Russe, et tout autre chose que Roumain m'ont entrainé comme le plus pur des Roumains patriotes, et j'obtins pour eux la satisfaction désirée ; sans moi la patrie recevait des verges ; tu le sais je n'en doute pas ; la récompense en fut une suite de persecutions qui n'ont fini qu'avec 48. Ai-je besoin de te raconter ma conduite d'alors ? Ce que tu ignores, c'est qu'elle fut la récompense des patriotes : Mourouzi etait chargé par les Russes de faire ce mouvement ; afin de faire entrer les troupes. Si quelqu'un voulait raconter pourtant la verité, de toute cette lugubre histoire, il y aurait des situations à faire pleurer même Milo sur les vertus civiques d'un animal qu'on nomme Constantin ; enfin que dois-je te dire du régne des bonnes intentions? L'exil, la perrte de ma fortune et surtout, l'intitulation d'espion russe ; tu connais cela comme moi et ta conscience n'a pas besoin d'être éclairer. Après des torrents de larmes, après des jours où je ne savais avec quoi nourir ma famille, en rendant possible l'impossible avec l'aide de Dieu, j'ai fait une petite fortune, sans demander à personne grâce, secours ou protection. Arrive 59, qui sait encore mieux que toi si Constantin oubliant tout et risquant pour la seconde fois se

faire envoyer en Sibèrie (comme employé russe apartenant à la personne du souverain), n'a pas fait plus que tous les hableurs qui prétendent t'avoir donné la couronne. Je suis parti de là en bénissant la Providence d'avoir accompli tous mes vœux, et désormais je croyais n'avoir à m'occuper que de ma famille et des moyens d'assurer une fortune à mes enfants. Arrive ta lettre qui me bouleversa ; arrive surtout la nouvelle de ton élection en Valachie et des dangers que notre cause court. Je veux partir sans permission ; ma femme en pleure, pour la première fois de sa vie me fait des reproches. Après 12 ans de sacrifices me dit-elle, ne puis-je prétendre aussi à un peu de repos ; une idée aussi pour ceux qui ne peuvent après Dieu espérer qu'en toi..... maladie de bile, biter Wasser, pillules à la suite de tout cela ; et pourtant malgré tout, malgré les déchirements de mon coeur, j'écris la lettre au Gouverneur dont je t'envois une copie et je suis à attendre la réponse de Pétersbourg.

Il en résulte de tout cela une verité, c'est que la raison ne dirigera jamais ma conduite, et même après la perte de ma dernière dent, c'est toujours le cœur qui me conduira à sa guise. Venant en Roumanie que puis-je espérer? La tranquillité? bernicle! Affaires? tout ce que je ferai on dira que c'est par la protection du Prince, si on ne dit pas que c'est en sa compagnie ; si tu fais quelque chose de bon, honneur à ton sang roumain ; si une affaire réussit mal, c'est ton ami le Fanariote qui t'a poussé, et gare à toi si pour sauver ton pays tu me confiais un poste. La Roumanie par la voix d'un intriguant te dirait que tu as vendu ton pays aux Russes, aux Grecs, et tout cela pour obtenir la place. Tout cela est de la plus grande vérité, aussi mon ami laisser un pays où je suis respecté, ou j'ai une position qui de jour en jour ne peut que s'ameliorer, où ma fortune avec l'aide de Dieu et mon activité est assurée, et venir m'abaisser à discuter avec les blageurs sur mes droits à la nationalité Roumaine, tu admets j'espère qu'une telle conduite c'est tout bonnement de la sottise, et cette sottise je vais la faire, car mon papier est sur la grande route de Pétersbourg, et adieu, mon uniforme, ma .décoration prochaine et surtout deux procés d'une centa'ne de mil-

liers de ducats. Tout cela par ce que Dieu à fait mon cœur d'une ligne plus large que celui des autres mortels. En attendant je te dis tout cela pour te prévenir de la conduite que j'aurais à tenir, je rentrerai dans le pays de par la grace de personne mais de par mon droit, basé sur le traité de Paris ; je n'accepterais jamais service que tout au plus j'entrerai dans la chambre comme représentant de Cahoul, et je te préviens que le jour où on tirera un coup de fusil pour l'autonomie et la nationalité, je serai au premier rang ; que je resterai comme j'ai toujours été Russe, tant que les Russes resteront chez eux, et contre toutes les puissances qui viendront en Moldavie ou ailleurs en Orient attaquer le Principe des nationalités, et le jour ou je verrai un moyen de préter concours à la rive droite du Danube, je pousserai en dépit même de tes intérêts (c'est tout dire) et surtout je ne me croirais établi chez moi que le jour ou je pourrai fumer ma pipe sur le lit de Fanaraki.

Comme j'ai accouché de tout ce que javais sur le cœur et dans la pensée, je crois pouvoir finir et te bénir, comme on benit son enfant le plus chéri, en adressant au tout puissant les vœux les plus sincères et les plus tendres pour ta prosperité et ta gloire qui cera celle de ton pays et de ceux qui ont placé en toi toute leur espérance.

à toi de cœur, Constantin.

4 Fevrier 1859

Kischneff

Comme je désire garder la lettre du Gouverneur et la copie de la lettre que je lui ai adressée, je te prie de me renvoyer tous cela, ainsi que quelques portraits de toi qu'on me demande ici. Je baise le mains des la Princesse ta femme. Catinca me charge de te faire ses compliments.

Gligori Ghica

(Domnul Moldoveĭ 7166 Februarie—Aprilie).

In lista domnilor Moldoveĭ, documentele ne silesc a maĭ pune un Voevod, pe Grigore Ghica, al căruĭ domnie e de scurtă durată şi amestecată cu domnia tatăluĭ seŭ *Gheorghe Ghica Bătrînul.*

Iată în ce împrejurări vine domnia luĭ Gheorghe Ghica.

Poarta se săturase de politica, ce o ducea Racoţi în Transilvania, şi voia să pună în locu-ĭ pe Vasile Lupu, cel închis în Edecule. Dar pentru acest sfîrşit, căuta să işte cearta între Racoţi şi Gh. Ştefan şi Constantin Şerban din Muntenia. Nu reuşi însă cu acest plan, căcĭ domniĭ romînĭ se tot codiaŭ. Atuncĭ Vizirul trimete pe Uzum-Ali Beiŭ să le spună să vină la împărăţie; „numaĭ să vie să sărute poala Impărăţieĭ, de domnie şi să meargă ĭar la domnie". Domniĭ ştiind ce însamnă acest lucru, stăruiră pe lîngă Uzum Ali Beiŭ să nu se ducă; dar Vizirul a răspuns ast-fel domnilor: „că de ar umple unul cîte o casă de galbenĭ de aur, nu se poate acest lucru ca să nu vie aicĭ; şi de or veni, ĭar Domnĭ vor hi; ĭar de nu va veni Stefan Vodă, într-un ceas voiŭ pune în locul luĭ pe acesta, arătînd pe Ghica Vornicul, care era kapichehaia luĭ Ştefan Vodă la Poartă". (Let. I, 356).

Dacă la această cronică unim cele spuse de I. Neculce în „O samă de cuvinte" despre venirea la domnie a luĭ Ghica Vodă, ne vom explica preferinţa ce a dat kiuprulăul luĭ Gheorghe Ghica.

Eşirea luĭ Stefan Vodă din ţară a fost în anul 7165 (1657), tocmaĭ pe vremea aceea i-a venit mazilia, pre ce vreme aŭ scos şi el pre Vasile Vodă din scaun Un lucru numaĭ nu socoteşte exact M. Costin cînd zice de domnia luĭ G. Stefan: „în toţĭ aniĭ domnieĭ sale, care aŭ trăgănat tocmaĭ *şepte anĭ*". Nu or fi tocmaĭ 7 anĭ de la 7161 April până la 7165 Martie, cînd se dă că a venit în scaun Ghica Vodă, căcĭ zice M. Costin „ĭară Ghica Vodă peste puţine zile a întrat în Iaşĭ, tot într-acel an 7165, *maĭ înainte de Paşte cu o săptămână*".

După cronicarĭ, Ghica Vodă vine în scaun în 1657 Martie, căcĭ Paştele în 7165 a căzut în 29 Martie; decĭ a venit în scaun pe la 20 Martie. In 13 Martie e izgonit din scaun Gh Stefan şi la 18 Martie e căftănit Gh. Ghica.

Un lucru numaĭ nu se potriveşte. M. Costin pune anul 7165 Martie, care corespunde luĭ 1657: istoriciĭ noştri pun 1658 Martie, luîndu-se după rapoartele luĭ *Reniger* şi *Franck*.

Noĭ găsim documente de la Gh. Stefan din 9 Martie 7165, vedem domn pe Gh. Ghica Vodă (Uricar I pag 39), în o întărire ce dă Vasluenilor asupra moşieĭ tîrguluĭ.

Dar odată suit în scaun Gh. Ghica, îl vedem că are domnie întreruptă cu fiul seŭ Gligorie, saŭ maĭ bine zis conajutor la domnie, căcĭ pe cînd dînsul iscăleşte acte din 16 Martie 7165 şi 20 Aprilie 7166, fiul seŭ Gligoraşco iscăleşte ca Voevod acte din 18 Februarie, 25 Martie şi 7 April 7166 [1]).

Cum ne explicăm acest lucru?

Cronicile ne vor da toată desluşirea. Ghica Vodă bătrînul de

---

1. I. Tanoviceanu. „Suirea pe tron a primuluĭ Ghica" Arhiva din Iaşĭ II, 88; în acest studiu, d. I. Tanoviceanu explică actul luĭ Gr. Ghica, prin aceia că nu sosise încă din Constantinopol cu domnia; dar cum se face că aproape 2 lunĭ să avem acte iscălite de Gr. Ghica (2) Febr.-7 April 1658), pe cînd drumul se făcea mult în 25 zile, cu tot alaiul domnesc.

şi era om de casa luĭ Vasile Lupu, fiindu-ĭ capikihae la Poarta, reuşi a se pune bine şi cu Gh. Stefan, slujindu-ĭ de capikihae. M. Costin ne spune şi împrejurarea: In primul moment Gh. Stefan a căutat să-şĭ răzbune contra luĭ Ghica, închizîndu-ĭ pe feciorul seŭ pe Gligoraşcu tocmaĭ în ţara Ungurească. Din causa aceasta bătrînul s-a dat de partea luĭ Stefan Gheorghe şi, venind cu aga ce aducea firmanul de domnie pentru Stefan Gheorghe, el a reuşit a întra şi în graţia luĭ G. Stefan şi rămîne ĭar kapikihaia, iar pe fiul seŭ pe Gligoraşcu îl înemureşte, dîndu-ĭ de soţie pe fata Sturziĭ Vorniculuĭ, nepoata sa.

Gligoraşcu ni-e dat ca *agă*, ca *postelnic* şi ca *Vodă*, de cronicarĭ.

Cronica anonimă ne spune maĭ lămurit despre Gligoraşcu Ghica: „Decĭ mergînd veste luĭ Ştefan Vodă, că aŭ dat domnie Ghicăĭ Vodă, Căpikihaea luĭ, şi fiind ficiorul Ghicăĭ aga merse la Ştefan Vodă, dintăiŭ l-aŭ băgat în închisoare, după aceia socotindu-se într-alt chip că nu va maĭ putea face, numaĭ cu fuga, s-aŭ gătit cu casa luĭ şi cu toate treĭ fiice domneştĭ şi au luat şi pre Gligore aga cu dînsul, carele mergînd la Tîrgul-Frumos, aŭ chemat pe *Gligore aga şi l-aŭ îmbrăcat domneşte cu haine, işlic, surguciŭ şi l-aŭ încălecat pe cal domnesc şi i-au dat şi toată curtea cu steagurĭ cu meterhaneaua, tobe, trimbiţe, slujitorĭ şi l au trimes la Iaşĭ ca pe un ficior de domn* şi i-aŭ zis: „mergĭ, fătul meŭ, sănătos, dacă aŭ vrut Dumnezeŭ aşa“. Maj. ist. I, 315).

Spusele cronicaruluĭ muntean sunt adeverite şi de M. Costin, care ne spune de credinţa arătată de Gligoraşcu aga cătră Gheorghe Ştefan, în faţa slujitorilor, care căutaŭ să-ĭ prăde carăle cu avere la Podul-Iloaeĭ, strigînd: «*lefe, lefe să ne dea*». Drept aceia la Tîrgul-Frumos, Ştefan Vodă dăruind *cu surguciu domnesc pe Gligoraşco agă, l-aŭ întors cu slujitoriĭ la Iaşĭ* (Let. I. 358).

Ghica se caftăneşte domn în 18 Martie şi înainte de 29 Martie, Paştele, el era intrat în Iaşĭ. Suntem în primăvara anuluĭ 7165. Vizirul Kiupriuli se pregătea de războiŭ contra Ardealuluĭ. Dăduse ordine să se gătească şi Hanul şi Domnul Moldoveĭ «şi încă bine neaşezat Ghica Vodă, stînd îndată după gătire de oaste, căcĭ îĭ venise şi luĭ poronca să încalece cu toată ţara».

Dar în timp ce se pregătea de oaste, prinse limbă că Ştefan Vodă intră în ţară şi că era la Săbăoanĭ, iar Tălmaciŭ paharnicul era ajuns acum la Tîrgu-Frumos. Ghica Vodă se retrage la Ţuţora, unde se uneşte cu Şerim Beiŭ cu 300 Tatarĭ şi aşa pleacă spre Tîrgu-Frumos, Gligoraşco Vodă şi Şerim Beiŭ, mergînd toată noaptea şi a doua zi pînă la amează, întălniră străjile luĭ Ştefan Vodă la Criveştĭ.

Straja luĭ Ştefan Vodă se retrage pe la Strunga şi la Scheĭ pe Siret, aflîndu-se că a venit Şerim beiŭ, Ştefan Vodă se retrage în spre Ardeal, iar o parte din pedestrime s-a închinat luĭ Gligoraşcu Vodă de bună voie.

Cronicarul nu uită a aminti fapta nelegiuită a luĭ Ghica Vodă bătrînul că, fără a băga în samă predarea de bună voe, i-a dat pe toţĭ robĭ la Tatarĭ; iar pe o parte de vorniceĭ aĭ luĭ Ştefan Vodă îĭ omoară în Iaşĭ. «Şi aşa a eşit Ghica Vodă vărsător de sînge la vrîsta bătrîneţilor ce era».

Isprăvit harţul cu Ştefan Vodă prin Iunie, el îşĭ continuă drumul spre Ardeal, prin ţara Muntenească, în capul a 9000 oamenĭ, din care 7000 Moldovenĭ şi Tatarĭ şi 2000 Cazacĭ cu Hanenco polcovnicul.

Luptele date la Brăescĭ, ocuparea a treĭ pălăncĭ, purtarea luĭ Ghica Vodă, reflexiunile cronicaruluĭ asupra acelor lupte nu ne privesc. Atîta amintim că între şefiĭ armateĭ era şi Gligoraşcu Vodă, care împreună cu Şerim-beiŭ aŭ mers pănă la Belgradul Ardealuluĭ, pe care l-aŭ ars.

«De acolo s-aŭ despărţit Şerim-beiŭ de Hanul, *cu care s-a poftit şi Gligoraşcu Vodă*». Armatele aliate merg la Sibiŭ, apoĭ la Oradie şi la Inăŭ, unde aŭ lăsat şi pe Ghica Vodă şi pe Mihnea al Munteniei să tocmească cetatea.

«*Din luna luĭ Iulie pornisese Ghica Vodă şi aŭ venit la Dechembrie pe la Sfeti Nicolae în Suceava, şi pentru mare omor ce era în Iaşĭ a ernat în Suceava*».

Cronicarul preocupat de povestirea războiuluĭ, *la care şi el luase parte ca boer*, uita să ne spună de Gligoraşco Vodă; în ce scop se desparte el de tatăl săŭ, la Belgrad? unde a fost de acolo? a maĭ stat pe lîngă tatăl săŭ în Suceava earna? nimic. Atîta se maĭ aminteşte că *la anul,* Constantin Vodă Şerban Basarab venind cu 5000 oaste contra luĭ Ghica Vodă, să-ĭ iea scaunul, el s-a retras la Ţuţora, de ceia parte de Prut, *iar Gligoraşcu Vodă ficiorul Ghicăĭ Vodă era purces Ţarigrad la dvorbă.* Nu ştim în ce scop era chemat Gligoraşco Vodă *la dvorbă,* probabil turburarea ţărilor pe atuncĭ neliniştise pe Turcĭ şi aveaŭ nevoie de consfătuirĭ politice.

Gligoraşcu Vodă era postelnic sub Ştefan Vodă şi în momentul ducereĭ sale în Ardeal îl face agă şi-ĭ dă *Surguciŭ domnesc,* ca fecior de domn. Era în mintea luĭ Gheorghe Ştefan că Gligoraşcu va ajunge domn, căcĭ ştia pe tatăl săŭ om bătrîn şi cu neputinţă de a domni mult.

In adevăr, imediat ce vine Gheorghe Ghica în scaun Martie 7165, cronicarul dă titlul de Vodă şi luĭ Gligoraşcu.

In ce scop? Se uzita de Voevoziĭ nostri ca atuncĭ cînd aduceaŭ credinţa fiilor lor prea iubiţĭ (prea văzliu blénih), le zicea *Voevozĭ.* Indeplineaŭ eĭ, în lipsă, funcţiunile de Domn?

Iată o chestiune destul de interesantă, asupra căreĭ Dl. B. P. Hajdeŭ a dat un răspuns afirmativ, vorbind de hrisovul luĭ Vlad Voevod din 2 Iunie 1396, răvnitorul coasociat a luĭ Mircea la domnie. (Ist. critică, 73).

Aşa şi cu Gligoraşco Ghica. Tatăl săŭ fiind ocupat cu dresul cetăţeĭ Inăuluĭ s-a zăbovit 6 lunĭ, de la Iulie la 6 Dechembrie (7166), apoĭ din cauza boaleĭ s-a retras la Suceava unde a ernat pînă primăvara.

Fiul său, despărţindu-se de oastea principală, de la Belgrad, *probabil* că a fost însărcinat cu conducerea ţăriĭ, pe tot timpul cît domnul lipsia din ţară. Urmat-a vre-o recunoaştere din partea Sultanuluĭ, orĭ simplul act de încuviinţare al tatăluĭ său i-a dat dreptul a se intitula: *Io Gligori Ghica Voevod, sin blagocestivago Io Ghiorghi Ghica Voevod, bojieni milostim gospodar zemli Moldavscoi*». «Io Gligori Ghica Voevod *fiul* binecinstituluĭ Io Ghiorghi Ghica Voevod, cu mila luĭ Dumnezel Domnul Ţăreĭ Moldoveĭ».

Cred că din luna luĭ August, cînd armatele aliate eraŭ at junse la Belgrad, Gligoraşcu Ghica s-a întors la Iaşĭ şi a lua în stăpînire scauuul domnesc, pe care l-a ţinut toamna şi iarna, pînă pe la jumătatea luĭ Aprilie, expediind hărtiile de cancelarie şi iscălind hrisoave împreună cu tot divanul ţăreĭ.

Venind vara, lucrurile s-aŭ încurcat iarăşĭ din partea Ungarieĭ, căcĭ Racoţi s-a înţăles ca să aducă domn în Moldova pe Gh. Ştefan în locul luĭ Ghica, iar pe Constantin Basarab în Muntenia în locul luĭ Mihnea. Mihnea însă trimete solĭ la Racoţi că el e contra Turcilor şi dar l-aŭ lăsat în pace; iar pe Constantin Basarab l-aŭ tocmit să fie domn în Moldova. Aŭ urmat de aicĭ războaie, cari aŭ tulburat mult liniştea Moldoveĭ. Unde era Gligoraşcu Vodă? Iară în vara anuluĭ 7166, cronicarul ne spune că era purces la Ţarigrad la dvorbă, în ţară rămănînd Ghica Vodă bătrînul «în tabără în acea vară la Cîrnicenĭ».

Ce a *dvorbit* Gligoraşcu Ghica la Ţarigrad nu se ştie, dar judecînd după urmările politice, a reuşit a asigura domnia Munteniеĭ pentru tatăl său, om bătrîn şi maĭ apoĭ pentru sine.

Cît a fost locoţiitor de domn, cunoaştem pînă acum că aŭ dat 3 acte iscălite de el. Unul din 7166 Februarie 18, dat din Iaşĭ cu pricina următoare: Ramandi ce a fost visternic, nepotul Kiriţeĭ postelniculuĭ şi cu fiiĭ săĭ Dumitraşcu şi Alexandru *vînd* Vel logofătuluĭ Ionaşco Rusu satul Buecaniĭ ot Lăpuşna.

Boieriĭ care iscălesc acest act sunt:
Ştefan Boul vel vornic ţara de jos.
Vasile Hetman.
Dabija, vel vornic ţara de jos.
Şeptelicĭ, vel postelnic.
Grigoraşco Rusul, vel spatar.
Mogăldea, vel paharnic.
Solomon, vel vistearnic.
Stamatie, vel stolnic.
Ianaşco Talmaci, vel comis.
Prajescu, vel clucer.
Ţirea, vel jitnicer.
Beldiman şi Alex. Costin, vornicĭ de poartă.
Ionaşco Rusu, vel logofăt.

Documentul a fost publicat de D. V. A. Urechie în «Miron Costin I», 86, şi se află în pachetele de acte ale Mitropolieĭ de Iaşĭ (arhiva statuluĭ).

In Aprilie 7, vine înaintea Domnuluĭ, boierul C. Macri, ca-

re cerea dreptul de a fi în stăpînire asupra satuluĭ Popenĭ ot Dorohoĭ, lăsat danie de mătușă-sa Maria Stărcioaea. Domnul îĭ dă o *carte*, cu care să fie tare și puternic a-șĭ opri tot satul Popenĭ. Iată documentul în original, așa cum l-am copiat din arhiva de documente a d-luĭ N. Nanu din Iașĭ:

р дж с г р
Ιѡ Глигѡ. гіка. вѡ снь блгочнтнва. ιѡ Гиѡріє Гика. вое-
да с с д м лдав м р м ї
во бжію млтію || горь земли мѡ скó. датп ка те. дѡ нїє
лн с і с н н
ме . слꙋгін нѡ тре. лꙋ Ко та ти || Макріі ка [сꙁ хїє та]
р к р м лї т
ра. ши пꙋті ні . вꙋ ка та. дѡ нїи ме . а цине ши || ѡпри то
л нї с л ї л
сатꙋ пѡне . чѣ ꙗ те ла цинꙋтꙋ Дорохоюлꙋ . кꙋ хꙁ щѣе ||
рї нї т с ї
ши кꙋ мѡ . ши кꙋ Вѣчи . каре са . ꙗ те данїе. слꙋџи
с ї с м с р
нѡ тре че ма || сꙋ скріе . де ла мꙁтꙋше Стꙁ чоа. пе
м т с м
кꙋ ꙗ арꙁта ши зап . ши ин || сꙁ нꙋ кꙋтѣзе. а цина
ꙋ с р м лї р ї
са а ѡпри пе те ка те до нїи ме . ꙗ кꙋ ва пꙁре || кꙋ
м л с н ипе м ї лї
стрꙁ вꙋ . сꙁ вїе сꙁ пе. де фац. ꙗ нан до нїе ме
м
тое пїше .

м с д л
Сам г па веле .

с т п
ꙋ ꙗ л зрꙁѳ. а з

[Ιѡ григо]ре гіка воевода.

(pecete mică de
ceară roșă).

Transcriere

Io Gligori. Ghica. Vodă. sin blagocestivago. Io Ghiorghi. Ghica. Voevoda. bojieni milostim gospodar. zemli Moldavscoi datam carte. domniei mele. slugii nostre. lui Costantin Macrii ca să hie taria. și puternic. cu cartia. domnii meali. a ține și opri tot satul Popenĭ. cea ieaste la ținutul Dorohoiuluĭ. cu hălăsteae

şi cu morĭ. şi cu veacini. care sat. iaste danié. slugii nostre. de la mătuşesa Stârcioia. pe cu miau arătat şi zapis. şi nim să nu cuteaze. a ţinea sau a opri peste carte domnii meli. şi cui va păre cu strămbul. să vie să ste. de faţ. înainte domniei mealitoe pişeni.
Saam gospodin velel.

se Ias leat 7166. Ap. 7.

Io Grigori Ghica Voevoda.

* * *

Documentele slujesc a lămuri arătările cronicarilor şi cînd vom avea publicate toate izvoarele interne, vom putea zice că avem o istorie complectă a neamuluĭ nostru.

Gh Ghibănescu

NOTIŢE

D. *A. D. Xenopol* ales în Martie a. c., corespondent a Academieĭ ştiinţelor morale şi politice din Paris (Institutul de Franţa) a ţinut în 1/14 Iulie o comunicare în sinul aceleĭ Academiĭ asupra *Psychologieĭ şi Istorieĭ*, comunicare ascultată cu cel maĭ mare interes de academicianiĭ francejĭ. A fost condus de doĭ membri la fotoliul d-sale. Un public numeros asista la şedinţă. Dărĭ de samă foarte favorabile aŭ apărut în cele maĭ multe din ziarele pariziene.

IASI, TIP. H. GOLDNER. STRADA PRIMARIEI No. 17.

Numerele viitoare vor conţinea:

Creangă	Fragment din o comepie, inedit.
Benno Geiger	Il Trovatore, traducerea Trubadurului de Vojen în italieneşte.
A. Vojen	Scrisoare către Emilgar.
A. Vojen	Lembergul.
Emilgar	In altă lume (Nuvelă).
Brudariu	Şcoala ţaranuluĭ.
C. Erbiceanu	Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiŭ Viteazul tradus în romîneşte.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol	Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
I. Paul	Biografia luĭ Miron Pompiliu.
A. Giers	Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Gh. Ghibănescu	Administraţia la ţară.
Dr. St. Possa	Copiĭ micĭ la sate.
Vrînceanu	(de la soc. univ. rom.) Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
C. Hogaş	Amintirĭ din o călătorie.
Mateiŭ Millo	Serbare ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. C. Cuza	Viitorul ţaranuluĭ.
A. D. Xenopol	Psicologia şi Istoria, comunicarea la Academia din Paris.

Poeziĭ: **A. C. Cuza, A. Vojen, Emilgar, von Wurmb, Benno Geiger, Giordano, Adela Xenopol, Ana Conta Chernbach, P. Vrănceanu, I. Laur, Bosnief Paraschivescu, S. Bodnărescu, D. G. Iamandi, N. Kraft.**

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Domniĭ abonaţĭ sînt rugaţĭ a achita abonamentul către d-l A. D. Xenopol, Iaşĭ.

Anul XII. SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1901. No. 9 şi 10.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

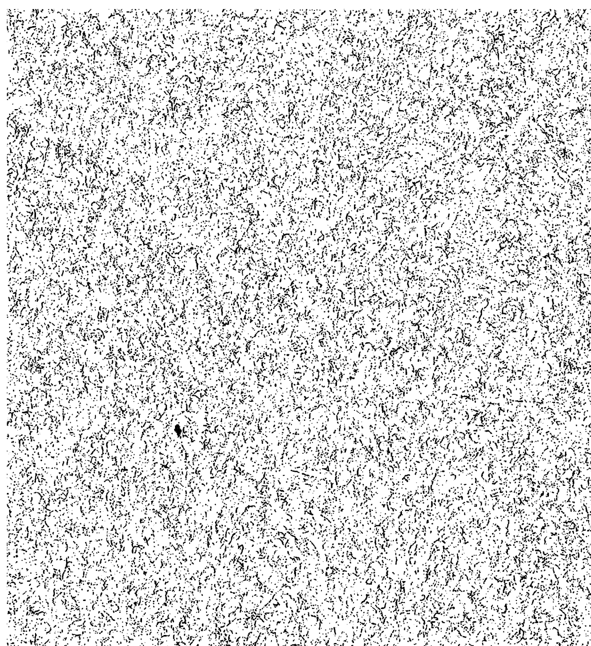
SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XII. Septembrie și Octombrie 1901. No. 9 și 10.

CONFERINȚELE SOCIETAȚEI UNIVERSITARE

VIII.

TH. D. SPERANȚA

Biserica, preotul și morala la sate

(Rezumat).

E foarte greŭ să poțĭ hotărî, nu zic cu preciziune, dar chiar și cu aproximație în chestiunile de morală. Sunt cazurĭ cînd este grea operațiunea măsurătoreĭ, dar în materie de morală e maĭ reŭ de cît atîta, e maĭ reŭ pentru că nicĭ n-avem cu ce măsura, n-avem unitate de măsură, n-avem „cot“; căcĭ ne-ar trebui un *moralo-metru*.

Morala este de două felurĭ:

1) Morala absolută la care gîndim saŭ maĭ bine la care visăm să ajungem; și,

2) Morala relativă, adecă, aceea pe care, dacă am putea-o realiza, am fi fericițĭ.

Și nu numaĭ morala în general poate fi privită ca absolută și relativă, ci toate chestiunile de morală. De pildă, ce însemnează *cinstit? Om cinstit?*

Cinstit absolut ar fi unul care ar fi maĭ mult de cît cum zice evanghelia: tot ce ar dori să i-se facă luĭ, ar trebui să facă el altora; ar trebui din cîte haine va avea să dea mereŭ pe jumătate altora, pînă ce nu va maĭ remănea cu nimic; ar trebui să

întoarcă obrazul ca să primească palme; să erte de 70 de orĭ cîtĕ 7; să se expună la toate pericolele; să facă tuturor toate etc., etc.

Eĭ bine, un asemenea om este cu neputință; chiar dacă s-ar naște, nu va putea trăi și chiar dacă ar avea gînd să trăiască, nu l-ar lasa alțiĭ: științĭ că pe *Aristide* Greciĭ l-aŭ osîndit pentru că era prea drept. In sfîrșit—fără multă vorbă—un ast-feliŭ de om ar fi considerat ca nebun și deci nimene n-ar ține samă de el. Prin urmare, judecațĭ singurĭ dacă *cinste absolută* saŭ *absolut cinstit* poate să existe în realitate, adecă în societatea reală în care viețuim.

Dar *relativ cinstit?*

Relativ cinstițĭ trebue să existe și încă să existe mulțĭ, foarte mulțĭ, căcĭ între aceștia trebuie să ne găsim și noĭ. Totușĭ să ne explicăm.

Maĭ întîiŭ după legĭ, orĭ-ce om este cinstit, adecă se consideră *cinstit* pînă la proba contrară. Dar în ce se cuprinde cinstea aceasta? Cinstea aceasta se cuprinde în acordul dintre faptele în vigoare. Un om cinstit este acela contra căruia nicĭ o lege nu-ĭ poate găsi pricina ca să-l lovească. Și nu se întreabă pentru ce nu-ĭ poate găsi pricină.

Coranul oprește, de pildă, pe Mahomedanĭ de a bea vin; dar iată un Turc, un hoge, bea rachiu saŭ rum saŭ mastică, și el zice că nu calcă coranul.

Eĭ bine, față de legea luĭ e cinstit acest om? Nu, nu e cinstit, dar e *corect*.

Corectitudine iată cinstea noastră, și ne mulțumim cu dînsa.

Dar toate acestea cum le apreciem noĭ? Noĭ tot n-avem măsură, n-avem moralometru.

Cu toate acestea tot avem noĭ o măsură și această măsură suntem *noĭ*, adecă e acela care măsură: *noĭ* dacă măsurăm pe alțiĭ, *eŭ* la rîndul meŭ, *tu* la rîndul tĕŭ și așa maĭ departe, de pildă *eŭ* zic: sunt scurt, dar cutare e lung, dar prost. Măsurăm pe alțiĭ cu noĭ; cu toate acestea și măsura aceasta e dublă: Cînd e vorba să măsurăm pe alțiĭ, atunce ne luăm pe *noĭ idealisațĭ orĭ absoluțĭ*, adecă întrebuințăm cotul cel lung; iară cînd e vorba să ne măsurăm pe noĭ, atunce căutăm un cot scurt de tot, de și noĭ în general ne mulțumim numaĭ să măsurăm pe alțiĭ și să-ĭ găsim lipsă la măsură, și nu căutăm să ne măsurăm pe noĭ.

Să se știe dară că aprecierile mele despre biserică, despre preot, despre morala la sate, mă tem că vor fi făcute după măsura cea lungă; de aceea D-voastră le vețĭ face rectificările necesare, întrebuințînd măsurile D-voastre. Nicĭ astranomiĭ nu trebue să se supere de rectificărĭ, căcĭ alt-fel ar trebui să anunțe cataclisme și comete.

*

Noĭ nu știm cum ar fi țĕranul în adevăr, dar să-l prezen-

tăm așa cum îl vedem, de pildă un țĕran îțĭ bate la fereastră noaptea:

— Cine e acolo, întrebĭ.

— Noĭ, respunde el.

Acest noĭ e zis din **modestie**. — Ce vreĭ tu?.... — Noĭ, bună pace; și de n-o fi cu bănat, Domnul nostru ar vrea să vadă pe slăvitul împarat.

Bate la fereastră, dar nu bate în ușă, afară numaĭ dacă nu e încuiată. Dacă nu e încuiată deschidă încet.... și bagă capul.... de te surprinde cîte-odată, dar tot din *modestie*.

Dacă vrea să dea un semn, că vrea să între în casă atuncĭ: tușește, orĭ suflă nasul, orĭ bate din picioare să se scuture de praf, orĭ de noroiŭ, orĭ de zăpadă.

Nu bate în ușă. A văzut bătînd, știe că se bate; dar cine bate? Bat boeriĭ uniĭ la alțiĭ. A bate în ușă e *obrăznicie* după el. Cînd tușeștĭ, orĭ îțĭ scuturĭ picioarele, aceasta o facĭ de nevoe, o facĭ pentru tine, n-o facĭ la adresa altuia, dar cînd bațĭ în ușă aceasta e chiar la adresa gazdeĭ. Și dacă gazda e-o persoană aleasă.... să îndrăzneștĭ tu să-ĭ bațĭ în ușă, adecă să-ĭ porunceștĭ să deschidă?!....

La masă. Intîiŭ eĭ nu se poftesc la masă, așa.... de pe drum. Dacă i-ar zice: haĭ la mine să mănîncĭ, i-ar respunde: dar ce, eŭ n'am ce mînca? Dar nicĭ nu-ĭ zice, nu-l cheamă, căcĭ știe că l-ar ofensa. Cînd e la lucru, atuncĭ rămîne și la mîncare, dar *rămîne*, adecă de oare-ce sunt aci, haide să și mănînc.

Țĕranul vrea în tot-deauna să se arăte că nu e mîncăcios, că nu pune preț pe mîncare! O fi această apucătură datorită neamuluĭ saŭ religieĭ?

Romaniĭ în viața lor eraŭ sobri, Daciĭ și maĭ sobri. Viața popoarelor vechĭ fiind bazată pe *forța* și pe războiŭ, întreaga educațiune cetățănească avea de scop de a pregăti bunĭ soldațĭ și ca atare se recomanda sobrietatea. Pe de altă parte, religia creștină recomandă mortificarea corpuluĭ. Decĭ și moștenirea istorică și influența religieĭ creștine daŭ ca resultat sobrietatea.

Mănîncĭ ca să trăeștĭ, nu trăeștĭ ca să mănîncĭ. Și vorba popopulară: *Pîntecile saŭ burta n-are fereastră, umple-o și dă-ĭ pace*.

Bĕutura e altă ceva: bĕutura nu umple burta, bĕutura nu e mîncare! Bĕutura, vinul a fost în cinste față de religiunile vechĭ care cereaŭ libațiunĭ. Creștinismul însă a combătut și bĕutura. De aceea țĕraniĭ beaŭ, dar se prefac că beaŭ de silă saŭ de nevoe: mereŭ se învită și se poftesc: *ĭan maĭ ĭea, ĭan poftim!* Femeile maĭ aleș se arată foarte greoae la bĕut, trebuesc rugate foarte mult. Chiar bețiviĭ ceĭ maĭ marĭ tot se învită. De acee cine bea singur e desprețuit: acela a căpătat darul bețieĭ, cînd e cu alțiĭ nu bea, ci se chiamă că staŭ de vorbă, sfătuesc.

De alcoolismu el n-a știut, n-a știut că face rĕŭ!

La praznic se duc țĕraniĭ și se poftesc. Și la praznic se duc, din simțul de datorie; fac un bine în favoarea celuĭ care îl chiamă și în favoarea morților. Totușĭ femeile tinere nu se duc

la praznic, fetele maĭ ales, nicĭ odată și flăcăiĭ tinerĭ, foarte rar.

Noĭ vorbim de țĕranĭ adevăratĭ, nu de slugĭ de pe la orașe.

La masă cum stă țăranul, la masă la D-ta mai ales?

Iĭ puĭ scaun..... el se dă departe..... pentru că el nu ține la mîncare..... el mănîncă de nevoe, saŭ îțĭ face ție plăcere. Nu iea cu furculița, el ĭea cu mîna, pentru ce să mai murdărească furculița d-tale, să-țĭ strice lucrul d-tale pe care d-ta îl țiĭ așa de curat? El bagă mîna în farfurie, căcĭ n-are idee de higiena. El nu se îngrijește că mîna luĭ nu e curată el nu vrea să-țĭ murdărească lucrul tĕŭ — el e **politicos**. Dacă ĭ-aĭ spune că ție n-o să-țĭ placă să mănîncĭ după mîna luĭ atuncĭ s-ar feri și ți-ar cere să-ĭ puĭ luĭ de-o parte ca pentru un cățel.

Și dacă s-o *spăla cu apă* el e sigur că e curat, pentru că apa e *sfîntă* de la D-zeŭ, că D-zeŭ s-a botezat în apă, și toată apa e sfîntă, de aceea țăranul se spală în orĭ ce apă și orĭ unde o găsește — și în mijlocul drumuluĭ. — Săpunul o fi bun, dar e un lux—se spală cu el boieriĭ sau cine vrea să se spele maĭ repede; în tot cazul săpunul nu e lăsat de D-zeŭ ca apa.

Higiena luĭ ca și morala e cuprinsă într-o mulțime de maxime superstițioase. Ex.: Cînd te întorcĭ de la mort, înainte de a întra în casă, e bine să te spelĭ (maximă higienă).

Dacă te uițĭ pe fereastră de-afară în năuntru, facĭ urcior la ochĭ (bubă)—(maximă morală).

Religios, credincios e țăranul și orĭ cine afirmă contrariul nu spune drept.

Se teme de D-zeŭ și de judecata luĭ, și toată frica de D-zeŭ se reduce la pedeapsa din lumea cealaltă.

Țăranul, dacă păcătuește, o face aceasta nu din cauză că nu se teme de D-zeŭ, ci din cauză că pedeapsa de pe lumea cealaltă i-se pare lui destul de departe, adică i-se pare luĭ că pînă atuncĭ o să aibă timp să se pocăească și să fie iertat. Datoria preoților ar fi să convingă pe țăran, că faptele rele îșĭ aŭ urmărĭ, adică aduc pedeapsa chiar în lumea aceasta. Și ar mai trebui ceva....... Christ *a zis ucenicilor săĭ: cîte vețĭ deslega pe pămînt vor fi deslegate și în cer*; dară următoriĭ apostolilor, preoțiĭ, ar trebui să fie foarte cumpătațĭ în aplicarea acestuĭ dar Dumnezeesc, căcĭ cu cît deslegarea se dă maĭ cu ușurință, cu atîta recidiva crește și darul luĭ D-zeŭ nu este băgat în samă. Preotul care asigură pe un păcătos că e deslegat păcătuește el însușĭ înaintea luĭ D-zeŭ, pentru că preotul poate numaĭ—să zicem așa—poate numaĭ să recomande luĭ D-zeŭ, adecă numai pregătește pe om pentru iertare, dar iertarea n-o dă el, ci o dă numaĭ acela a căruia este împărăția și puterea și slava în vecĭ—adică D-zeŭ.

Chestia complezențeĭ preoților noștri către păcătoșĭ, adică ușurința cu care se desleagă păcatele *este o chestie importantă*, o chestie de care depinde moralitatea poporuluĭ și cu toate acestea nimene n-a atins-o și n-a vorbit de ea. Cred că duhovniciĭ ar trebui în deosebĭ instruițĭ asupra moduluĭ de a deslega păcatele; căcĭ D-zeŭ n-a pus taina mărturisireĭ numaĭ ca o simplă forma-

litate, căcĭ nu formalitate ci pocăință, *inimă înfrîntă și smerită cere Dumnezeŭ.*

De morțĭ se teme. Dacă vreĭ să facĭ pe un țăran să nu maĭ umble printr-un loc, spune-ĭ că acolo e îngropat un mort.

E *părinte bun*, îșĭ iubește copilul, dar îl iubește fără să-șĭ dea sama și fără să o manifeste. El poate să scoale pe copilul luĭ ca să facă loc pentru copilul d-tale—care eștĭ boier — dar aceasta o face de politeță către d-ta, și de politeță poate să-ĭ dea și vr-o palmă, căcĭ știe că aceasta n-o să-ĭ facă așa rĕŭ copiluluĭ; dar ia să îndrăznească cineva să-ĭ atingă copilul !!....

Iubirea însă nu șĭ-o manifestă adesea.

Țăranul îșĭ sărută copiiĭ numaĭ cînd e cu chef; mama îĭ sărută maĭ adesea, dar numaĭ pe ceĭ micĭ; pe ceĭ marĭ îĭ sărută la nuntă ; feciorul saŭ fata sărută mîna părinților și eĭ îĭ sărută pe cap saŭ pe frunte.

Și cu toate acestea găseștĭ în literatura noastră cîte o mamă luînd în brațe cîtu mi-ți-ĭ fata și sărutînd-o. Poate prin mahalalele orașelor s-o fi făcînd așa ceva, dar la țĕranĭ nu.

Fidelitatea dintre soțĭ e bazată maĭ mult pe pedeapsa luĭ D-zeŭ pe lumea cealaltă — cazanul cu smoală, dacă se teme de el. — Al doilea garant maĭ e și forța: bărbatul care-șĭ surprinde nevasta, îĭ trage o bătaie bună ca să învețe minte și dacă poate, bate și pe complicele eĭ; nevasta neputînd bate pe bărbat, scarmănă și ea, dacă poate, pe rivala eĭ. Cu aceasta apoĭ orĭ ce incident se aplanează.

Ucidere din cauza amoruluĭ nu se face. Bătăĭ se fac însă adesea. Dacă din bataie poate rezulta omor e altă vorbă. Omor, însă cu premeditare *din cauza amoruluĭ* nu se face și n-ar avea nicĭ pentru ce să facă; căcĭ din momentul acela, orĭ ce iubire dispare, fiind înlocuită cu dispreț și cu mustrare de cuget

Am văzut exemple în literatura noastră, că un om a ucis pe altul ca să-ĭ ĭea nevasta. Aceasta nu se întîmplă și s-ar putea dovedi în mod statistic.

Lucrul se întîmplă maĭ simplu :

Dacă femeia acceptă, lucrul e făcut și rămîne ca infideliĭ să dea samă *înaintea luĭ D-zeŭ și să se păzască de barbațĭ;* dacă femeia nu acceptă, atuncĭ în cel maĭ răŭ caz va fi persecutată de urmăritorul eĭ și poate să capete și vr-o bătaie cît debună. Și bătaie la ocazie poata să capete și bărbatul.

Un păcat mare este a mînca de dulce, și lucrul se explică prin aceia cà, nu e permis a fi gurmand saŭ mîncăcios. — Și însămnează maĭ mult: dacă nu te poțĭ stăpîni pe tine, dacă nu te poțĭ stăpîni de la o mîncare, însămnează că nu eștĭ om, însămnează că eștĭ un neputincios, un fleac.

In privirea sincerităţeĭ. Țĕranul e sincer de felul luĭ, dar nu se rușinează *a minți*, crede că o mică abatere de la adevăr nu face nimică. Mulțĭ sufĕr din pricina aceasta pentru că mint și înaintea mediculuĭ, acolo unde aŭ interes personal de a spune drept.

Ştie că minciuna e un păcat, dar crede că e păcat mic. Minte chiar şi înaintea preotuluĭ duhovnic. Barbaţiĭ mint maĭ puţin; dar cînd fac greşelĭ maĭ marĭ, atuncĭ nu se maĭ spovăduiesc, pînă cînd nu îmbîtrănesc orĭ pînă cînd îĭ atinge vr-o boală grea. Ca să aflĭ starea sufletească saŭ gradul onestităţeĭ unuĭ ţĕran întreabă-l de cînd nu s-a grĭjit la preot. El simte nevoia de a se griji dar se teme să nu fie descoperit; de aceia se fereşte, dar sufĕr.

Femeile se spovăduiesc, dar păcatele maĭ grele nu le spun maĭ ales cele cu raport la pudoarea. Acelea nu le spun pînă la bîtrăneţe şi atuncea tot spun cu oare-care scuze; că n-aŭ ştiut,... că aŭ crezut,... că aŭ fost silite.

Prieten maĭ întîiŭ e vecinul, apoĭ săteanul, apoĭ ceĭ care i-aŭ făcut bine. *Recunoştinţa* se numeşte *omenie* şi are înţelesul de *datorie omenească*. Om *nerecunoscător* se numeşte: *om care nu cunoaşte la obraz*, saŭ *om fără omenie*.

Cuvîntul *omenie* arată importanţa ce o dă ţăranul *recunoştinţeĭ*. După el recunoştinţa este o datorie care se impune tuturor *oamenilor*, adecă *la tot ce e om*. Recunoştinţa saŭ omenie e datorie generală, datorie mare. Şi e aşa de mare, încît dacă acel nerecunoscător mănîncă o bătae, n-are cui se plînge, nimene n-o să-ĭ ţină în samă plîngerea, toţĭ îl vor găsi pe el de vină.

Patriot. El e patriot pentru că el ştie că *ţara e a luĭ* e un drept a lui; el e *proprietarul* şi *protectorul* eĭ. E proprietar pentru că luĭ i-au lăsat-o străbuniĭ şi e protector pentru că el e dator s-o păstreze şi s-o lese urmaşilor. Dreptul de a stăpîni şi datoria de a păstra: un drept şi o datorie şi din amîndouă cea mai mare e datoria: *datoria de a păstra pămîntul pentru copiĭ*, şi această datorie este aşa de puternică încît cel ce s-ar opune la îndeplinirea eĭ, poate fi *pedepsit cu moarte*. Aceasta explică vitejia Romînuluĭ în războaie: el nu se luptă pentru a-şĭ păstra nişte bunurĭ pe care din lăcomie vrea să le păstreze pentru el, ci se luptă contra acelora care nu-l lasă să păstreze pămîntul părintesc pentru nepoţĭ şi strănepoţĭ. El aci nu mai este om, el este un slujitor al luĭ D-zeŭ, este un arhanghel!

Vorbăreţ la chef şi tăcut la necaz.

Cînd are chef de vorbă, ţăranul se aşază pe vorbă, dar se aşază bine pe ciocane şi spune şi spune de nu mai isprăveşte. Subiectul e scurt, mic; dar el înfloreşte şi-l colorează într-atîta că face din el un obiect de artă. Cine a ascultat pe ţăran povestind un basm, o ştie aceasta. Intre anecdotele ţărăneştĭ şi cele din literatura cultă e o deosebire enormă. El in felul luĭ caută să documenteze tot ce spune şi de aceea povestirea luĭ se lungeşte. Şi el îşĭ lungeşte povestirea pentru că povesteşte numaĭ atuncĭ cînd are chef de vorbă. *Lungimea* este chiar o *notă distinctivă* a creaţiunilor populare. Şi e şi firesc să fie aşa: mintea luĭ e bogată în *imaginĭ individuale*, imaginĭ căpătate prin percepţiune şi din contră este săracă în *noţiunĭ abstracte*, în ideĭ generale; el în loc de o idele generală iţĭ dă o serie de exemple practice.

Cînd e supărat țăranul e tăcut; atuncĭ vorbește scurt.
— Dă-mĭ vre-o doĭ creițarĭ
— N-am
— Ian caută
— Unde să caut? Pe jos?!...
El știe că în pungă n-are.
Sau
— Uude te ducĭ, Cumătre?
— Dar d-ta unde te ducĭ?
— Eŭ mă duc la Iașĭ.
— Mergĭ sănătos.

Răsbunător nu este, nu umblă înadins să plătească cu răŭ; dar *ține minte* multă vreme și odată ce e păharul plin, atuncĭ e periculos, e violent, atuncĭ zice: fie ce-o fi: tot o moarte am să mor. Și violența momentuluĭ poate să ducă la crimă.

Bine înțăles că aci vorbim de țăranĭ, nu vorbim de tîlharĭ, de oamenĭ înrăutățițĭ. Țăranul face crima din violență.

Dacă ațĭ vedea pus pe scenă cazul cînd un țăran menajază pe un arendaș și iĭ dă ocasie să vorbească de aproape cu nevasta pentru ca să-ĭ găsască pricină să-l poată omorî și să-ĭ iea baniĭ, să stițĭ că nu avețĭ sub ochĭ fapte țăraneștĭ. Sunt fapte excepționale, accidente, dacă poftĭ saŭ dacă vrețĭ să le luațĭ ca reale, dar nu sunt țĕrăneștĭ.

Cînd iĭ vine bine, iea. Adecă nu se sfiește a pune mîna pe lucrul altuia. Sunt lucrurĭ care dacă le iea nicĭ nu se chiamă furat: harbujĭ, (pepenĭ) iea și primarul și popa și orĭ-cine. De aseminea *porumb pentru copt; un borș de pește* din lac; un sîn de prune de la vecinul, etc.

Ce să-ĭ facĭ? A trait și el într-o vreme de *hapcă*, într-o vreme cînd toțĭ luaŭ de la el, de aceea s-a învățat să iea și el de unde poate, socotindu-se îndreptățit, zicînd că își iea îndărăt, adecă iea tot din al luĭ.

Nu e timid, dar e răbdător și nu-șĭ cunoaște puterea, nu știe ce poate. Intr-un moment de violență însă devine orĭ criminal, orĭ eroŭ; el nu știe să dea îndărăt.

N-are încredere, n-are încredere maĭ ales în ceĭ de sus. Decĭ nu crede în aprecierea meritului.

Copilul luĭ n-o să fie băgat în samă, decĭ pentru ce să maĭ învețe.

Folosul cărțeĭ pentru el nu este că prin știință să-șĭ îmbunătățască traiul, prin îmbunătățirea mijloacelor de muncă și prin economisirea forțeĭ și a materialuluĭ; ci folosul cărțiĭ la dînsul e pentru a *parveni*.

Idealul luĭ Fĕt frumos, și

Mese întinse
Făcliĭ aprinse
Și bucate bune
Și pahare pline

și acestea să se găsească de-a gata și fără muncă:

Pune-te masă
Strînge-te masă.

Leneș nu e, dar e sătul de-a lucra din greŭ, de aceea visază

Pune-te masă
Și strînge-te masă

El cîmpie și verdeață și soare nu visază, nicĭ nu o descrie în literatura luĭ, căcĭ el e sătul de cîmpul pe care îl muncește mereu și de arșița soareluĭ care îl coace.

El visază umbră palate de cristal și de petre scumpe cu aur și mărgăritar, adecă visază tocmaĭ ceea ce n'are.

Odobescu a greșit cînd a pus în basme descrierĭ de cîmpiĭ și de soare.

Și nu numaĭ Odobescu a greșit.

In loc de *modestie* în literatura cultă i-se atribuie stîngăcie. Poate fi și stîngăcie în unele casurĭ; se poate și noĭ să fim stîngacĭ, dară stîngăcia nu e notă permanentă ca *modestia*. S-a luat însă obiceiul puțin democratic ca în tot-deauna cînd e nevoie de un om stîngaciŭ, de un prost, se aduce un țăran.

Nu e gurmand, nu e mîncăcios cum îl descriŭ; mînîncă și el cînd i e foame. Și are și el mîncărĭ favorite, de pildă: *pîne caldă și cu miere turnată în ea*, este tot ce poate fi mai delicios. Se înțelege că pînea e maĭ preferată de cît mămăliga. Și cînd se duce omul la tîrg, se duce să mînănce ceva maĭ bun.

Am scăpat însă ceva din vedere: *nu are încredere în cărțĭ și în cărturarĭ. Țăranuluĭ trebuie să daĭ lucrul care-l interesază și îl pricepe, nu trebuie să-ĭ daĭ lucru abstract saŭ făcut numaĭ pe jumătate.*

Maĭ am de zis ceva in privința *munceĭ*.

Țăranul nu e leneș, muncește cu cea maĭ mare dragoste cînd știe că va *avea folos*.

Acesta e punctul de razem care m-a făcut să mă gîndesc la deschiderea unuĭ *bazar național*. Sunt singur că dacă va vedea țăranul că este mijloc ca să-șĭ desfacă produsele, și dacă va vedea că pentru articolele trimise la bazar, fără nicĭ o stăruință îĭ vine banul a casă, atuncea va lucra cu cea maĭ mare plăcere și cu toată inima.

Nu mă pot opri, cu această ocazie, de a spune că este în țara noastră un om care l-a înțăles pe țăran, și nu numaĭ că l-a înțăles, dar pune umărul, pune inimă și trudă ca să-l ajute și să-l învețe; și acest mare om știe că exemplul e mijlocul cel mai convingător. Cum se învață economia, cum se învață higiena, le învață cu folos țăraniĭ din instalațiunile de pe domeniile coroaneĭ. Aceste instalațiunĭ sunt cele maĭ folositoare școlĭ naționale și acestea se datoresc d-luĭ Ioan Kalinderu.

Țăranuluĭ trebuie să-ĭ arățĭ lucrul gata și bun din capul loluĭ. Dacă l-aĭ învăța cu cărpiturĭ atuncĭ l-aĭ face să rămînă tot acolo unde este acuma.

Cînd se duce țăranul la biserică?

La biserică cînd se duce la *nuntă* și la *moarte*, la *botez* se duce baba, moașa și nașul.

La moarte se duce țăranul ca să poată merge apoĭ la praznic. El e subțire de obraz, el caută să-șĭ motiveze fapta: se chiamă că a fost la biserică și fiind că s-a întîmplat și praznic a mers și la praznic așa în treacăt nu doar ca să mînănce orĭ să beie, *nu*, ci numaĭ așa ca să facă plăcere, să facă cinste oamenilor. Și ca dovadă e faptul că ceĭ ce n-au fost la biserică, se scuzază că n-aŭ fost; orĭ nicĭ nu ieaŭ vorba de biserică.

O bucată scrisă de mine și publicată sub titlu de:

Mila babelor, poate servi ca dovadă de feliul cum privesc eĭ moartea.

Dacă i-a venit vremea să moară, lasă-l să moară: țaranul e fatalist.

Nu numaĭ că-ĭ se pare copilărie a se împotrivi destinuluĭ, pare a crede că este chiar un păcat a se împotrivi morțeĭ.]

Dacă încearcă să iea doctoriĭ, el încearcă să vadă dacă nu cum-va e *boală cu leac*, căcĭ boalele sunt de 2 felurĭ:

a) cu leac; și,

b) fără leac.

Baba cea meșteră e aceea care nimerește leacul. D-rul e tot un fel de babă, numaĭ cu deosebire că baba pe lîngă doctoriĭ materiale maĭ spune și ceva din gură, iară doctorul nu spune nimic și din pricina asta baba poate reuși maĭ curînd, căcĭ boalele vindecabile sunt de 2 felurĭ:

a) *curate*, saŭ întîmplătoare; și,

b) *necurate*, adecă pricinuite de necuratul.

Boalele curate se pot vindeca pînă și de Dr., iar boalele necurate numaĭ baba cu descîntecul le poate vindeca saŭ popa cu cititul, cu molitfele sf. Vasile, orĭ cu cartea de samcă.

Rolul D-ruluĭ, care umblă pe la sate e de a se impune, de a face pe țĕran să-l creadă că poate și el ceva, cel puțin atîta cît și o babă. Dar cu ce mijloace, cînd Prefectul îĭ zice: D-re, n-avem banĭ pentru doctoriĭ!!....

Datoria preotuluĭ e de-a deschide calea D-ruluĭ.

Dar crede țĕranul pe preot.

Țĕranul din fericire *crede în* **darul** *preotuluĭ: Ce zice popa facețĭ, dar ce face el să nu facețĭ.*

Cu nuntă se duc la biserică țĕraniĭ, pentru că e frumos. Ș-apoĭ dintre bătrînĭ, nicĭ nu se duc, se duc numaĭ fetele și flăcăiĭ.

De ordinar la biserică se duc țĕraniĭ de 2 orĭ pe an:

a) la Paștĭ, ca să iea anaforă; și,

b) la Bobotează, ca să iea aghiasmă.

Și aceste 2 date aŭ rămas și la modă: pe lîngă datoria religioasă îșĭ satisfac și mîndria de a se arăta în haine de sărbătoare: la bobotează se duce flăcăul saŭ omul cu cojocul cel noŭ, fetele și femeile cu cațaveica cea nouă, și fetele poartă cațaveica

fata care are caţaveică e acum fata mare, fată de măritat; sunt 2 semne după care se poate cunoaşte o fată mare:

a) caţaveica (scurteica); şi,

b) lada.

Lada însă n-o poate duce la biserică, de aceea duce măcar caţaveica.

Luminîrĭ, colivă, leturghiĭ, praznice sunt formalităţĭ pe care ţin să le îndeplinească pentru a poza, pentru a arăta că sunt cu dare de mînă, căcĭ la eĭ nu se întreabă cu ce mijloace le-aŭ făcut, e destul că le-aŭ făcut.

Prin ce s-ar putea atrage ţĕraniĭ la biserică?

a) Poveţele preotuluĭ, care însuşĭ ar trebui să pună mare preţ pe frecventarea bisericeĭ;

b) Predicĭ privitoare la interesele lor şi explicarea slujbeĭ bisericeĭ;

c) Corurĭ de copiĭ.

Ca mijloace de moralisare: preotul să fie om cu autoritate, să nu se întîlnească cu dînsul la cîrciumă.

Preotul să fie: *cinstit, moral, gospodar* şi *tare în canoáne.*

Ţĕranul are două mijloace de a se achita de D-zeŭ:

a) Spovedaniĭ;

b) Postul (omoară şi posteşte).

Trebue a se lărgi puterea spovedanieĭ şi *a se reduce însemnătatea postuluĭ.*

In sfîrşit acesta e ţĕranul, acum poftiţĭ D-voastre şi-l moralizaţĭ.

Onorat Auditor!

V-am văzut aplaudînd mereŭ. Aplausele D-voastre m-aŭ bucurat foarte mult, pentru că între ceĭ carĭ aplaudă ideile mele văd un număr aşa mare de tinerĭ, şi cine ştie printre aceştĭ tinerĭ câţĭ sunt nişte viitorĭ conducătorĭ aĭ ţĕreĭ noastre, deputaţĭ, senatorĭ, miniştri!.... Aplausele lor mă bucură, căcĭ sperez că atunce cînd vor fi marĭ, vor căuta să cultive ideile care acum le aplaudă, vor căuta a se îngriji de ţĕran.

RAMA

I.

Despărțiți

In zadar și tu te-avînțĭ
Spre grădina înflorită
Nicĭ ție nu-ĭ dat să simțĭ
Plăcerea nețărmurită.

Amîndoĭ suntem legațĭ
Cu otgoane de fier greŭ
Maĭ bine stăm depărtațĭ
Privind și plîngînd mereŭ.

Cînd vĕd ochiĭ tăĭ frumoșĭ
De foc negru ce scîntee
Și gîndesc că bucuroșĭ
S-ar putea ca eĭ să vree....

Cînd văd corpul tăŭ mlădios
Și m-apuc-o nebunie
Un dor aprins, fioros
Să te strîng la sînu-mĭ vie.

Mĕ gîndesc că rîpĭ și stîncĭ
Ne despart în tot-deauna,
Cum în cer spațiurĭ adîncĭ
Despart soarele și luna!

II.

Inimă și Natură

Sub nalții brazi, în zare de pădure
Stăm strînși lipiți, și dulcele-i murmure
Se pierd în umbra nopței care vine
Să stingă jos, s'aprindă sus lumine.

Și nici un glas din pieptu-mi nu răsună
Căci ce-ar putea oar' vorbele să spună
Mai mult decît-a inimei bătăi
Ce țintuesc al morței căpătăi?
Căci după-o scurtă, prea scurtă întîlnire
Suntem meniți la cruda despărțire.

Ce-i pasă însă nopței și bradului ce-i pasă
De neagra desnădejde pe suflet ce se lasă!
Ascultă încă-odată-o mult veche poveste
Ce azi s-înfiripează și mîne nu mai este.

III.

Răzbunare

Te am cunoscut în o grădină
Şi te revăd în o pădure
Aveaĭ atuncea ochĭ de zină
Şi-acuma aĭ tu ochĭ de mure;
Eraĭ atuncĭ subţire, naltă
Ca trestia de lîngă baltă,
Acuma eştĭ deplin femee
O piatră scumpă ce scîntee.
Dar pe atuncĭ eraĭ şi bună
Mult dulce, blîndă şi duioasă;
Acuma eştĭ cu-atît maĭ ră
Pe cît eştĭ tu şi maĭ frumoasă.

IV.

Reînviere

Zăceaĭ adînc tu îngropată
Sub păturĭ grele de gîndire
Abstracte, nalte — prea bogată
Povară pentru-nchipuire;
Şi eŭ uitasem zeŭ de mult
Prea dulcea-ţĭ şoaptă s-o ascult.

Cînd de-odată te văd iară
In codri vechĭ cu umbră-adîncă
Cu trupul mîndru, ochĭ de pară
Cum nu te maĭ văzusem încă.
Crezut-am un moment că eştĭ
O dragă zînă din poveştĭ.

Dar cînd te-aĭ apropiat de mine
Şi m-aĭ privit cu-nduioşare
Ah! am simţit atuncea bine
Cum îngropatul chip nu moare.
Din minte totul el a stins
Şi sufletul mi l-a aprins.

Lung timp trăise el în taină
Sub gîndurile-ngrămădite
Şi inimeĭ făcuse haina
Lăstarele-ĭ împleticite;
Iar hrana luĭ el şi-o trăgea
Intreagă din inima mea.

Și ca vulcanu-n izbucnire
Ce rumpe pătura de stînci
Cutremurînd întreaga fire,
Mormanul de gîndirĭ adîncĭ
Il zgudui din a luĭ loc,
Umplînd tot sufletul cu foc.

Așa a trebuit să fie
Și a fost scris de oarba soartă
Ca tu să viĭ după-o vecie
Să reînviĭ inima-mĭ moartă.
Să leg dor noŭ de vechiŭ avînt;
Cu tine s-întru în mormînt.

V.

ROUA

Cu rouă cînd udată-ĭ frumoasa iarbă verde
Iar soarele străbate prin umbra ce se pierde,
Pe-ntinsele covoare apar briliante miĭ,
Cu focurĭ roșiĭ, galbenĭ și verzĭ și albăstriĭ.

Așa și cînd răsună în cugetu-mĭ de noapte
In revărsatul zileĭ a tale dulce șoapte,
Răsar miĭ de florĭ mîndre în gîndu-mĭ odihnit;
Căcĭ tu eștĭ dulcea-mĭ rouă și soarele-mĭ iubit!

VI.

Floarea

Floarea ce-aĭ purtat în păru-ţĭ
S-a uscat şi a perit
Pentru mine e maĭ vie
Decît cînd a înflorit.

Căcĭ aduce aminte gîndurĭ
Ce ardeaŭ adînc în minte
Cînd băteam cărarea singurĭ
Eŭ în urmă, tu-înainte.

VII.

IUBIREA

Cînd într-o veselie, te uit pentru-un moment
Şi las ca să mă fure nepăsător curent,
De-odată parcă-n pieptu-mĭ străbate un cuţit
Cu lama rece, lungă, tăiuşul ascuţit
Şi simt adînc în suflet o turburare-adîncă
Ca marea frămîntată izbită greŭ de stîncă.
Pe buze-ncremeneşte şi vis şi voie bună
Şi lacrime amare în ochiĭ meĭ s-adună
Iar răsuflarea caldă, fierbinte-şĭ face loc
Din pieptul ce mă doare şi care arde-n foc
Ş-atuncea cad pe gîndurĭ . . . . . .

. . . . Prieteniĭ iubiţĭ
Mă întreabă „ce mi-s ochiĭ atît de adînc mîhniţĭ“ ?
— Mîhniţĭ sunt, le răspund eŭ, căcĭ a trecut prin mine
Răsunetul cel mare a tot ce este bine
A tot ce este sfînt şi scump în astă lume
Răsunetul iubit al dulceluĭ eĭ nume.

„Şi pentru ce iubita aşa să te doboare?“
— Ah! pentru că iubirea în tot-deauna doare
Te doare şi-n tristeţă şi cînd eştĭ fericit;
E sufletu-n pornire spre marele-nfinit
Ce, neputînd vre-odată fi apucat de fire
De omul mărginit în strîmta-ĭ plăzmuire,
Ca dor rămîne vecĭnic; iar dorul e durere
Ce de la sora-ĭ, moartea, împărechere cere.

VIII.

Versul

Ades în mînă pana ţin
Şi ce să-ţĭ spun nu pot găsire
Cînd de-odată simt cum vin
Pe dulcea doruluĭ cărare
Şi lunec ca mărgăritare
Pe struna armonioaseĭ lire
Gîndirĭ mult triste şi duioase
Ce-n versurĭ cată al lor trup,
Dar nu ies gingaşe, frumoase
Păn' inima întăĭ mi-o rup.

IX.

Infinituri

Adînc se oglindesc în lac
Din cer mulţimĭ de stele
De două infiniturĭ fac
Cînd eŭ mă uit la ele.

Dar cînd în ochiĭ tăĭ eŭ vraŭ
Să caut alinare,
De-un infinit maĭ mare daŭ
Pe-a inimeĭ cărare.

X.

Veĭ dispărea

Pe lumea-ntreagă în curînd o umbră va cădea;
In zădar căta-vor ochiĭ lumina să maĭ vază
Căcĭ în văzduhul negru-adînc nu va fi nicĭ o rază
Să lumineze-ntunecimea.... Tu veĭ dispărea!

IX.

C. BRUDARIU

ŞCOALA ŢĂRANULUI *)

Chestiunea pe care doresc s-o desfăşur înaintea D-voastră este o chestiune de un foarte mare interes soical după cum mă voiŭ încerca să vă dovedesc.

E vorba de *şcoala ţăranuluĭ*.

Iată două cuvinte cu care ţăranul nostru se năcăjeşte maĭ bine de treĭ-zecĭ de anĭ, să le unească într-o proposiţie şi nicĭ că poate.

Ţăran şi şcoală. Ţăran şi carte.

Ţăranul să înveţe la şcoală.

Ţăranul să înveţe carte.

Iată un lucru pe care ţăranul nostru nu-l poate pricepe cu nicĭ un chip.

Să înveţe carte feciorii de boierĭ, care au să se facă preuţĭ, profesorĭ, judecătorĭ, avocaţĭ, primarĭ, notarĭ, sub-prefecţĭ, ofiţerĭ, doctorĭ; cu un cuvînt, să înveţe carte aceĭ care aŭ a trăi cu cartea, aceĭ care aŭ să se facă slujbaşĭ, dar ţăraniĭ pentru ce să maĭ înveţe carte? Adică să înveţe şi ţăraniĭ carte, pentru ca să se

---

*) Această conferinţă este extrasă dintr-o lucrare a noastră mult maĭ adîncită intitulată: *Şcoala ţăranului*, *studiu sociologic critic*, care lucrare va apare în curind în 18 -20 fascicule lunare.

facă şi eĭ boierĭ slujbaşĭ? Dar dacă ne vom face cu toţiĭ boierĭ, cine va maĭ munci pămîntul?

Iată cum concepe ţăranul nostru folosul cărţiĭ. Cît despre folosul ce ar putea trage ţăranul de la carte în viaţa luĭ de ţăran, nicĭ vorbă nu poate fi. Şi dacă insistăm maĭ mult pe lîngă ţăraniĭ noştri, vorbindu-le despre folosul cărţiĭ pentru dînşiĭ ca ţăranĭ, cădeam în bătaia lor de joc şi să ne ferească D-zeŭ de ironia, de zeflemeaua ţăranuluĭ romîn; căcĭ ţăranul romîn are foarte multe şi foarte muşcătoare satire la adresa cărturarilor.

Şi toate satirele ţăranuluĭ romîn la adresa cărturarilor aŭ drept caracter comun, credinţa luĭ greşită, saŭ maĭ bine zis înţelesul luĭ prea îngust al cuvîntuluĭ *muncă*. Prin cuvîntul *muncă* ţăranul nostru nu înţălege alt-feliŭ de muncă de cît munca cîmpuluĭ, saŭ în tot cazul, munca corporală. Despre munca cu mintea, cu sufletul, ţăranul nostru nu numaĭ că nu are nicĭ o noţiune de gradaţie, că adică şi această ocupaţie poate fi o muncă grea ci din ce în ce tot maĭ grea şi maĭ obositoare, pentru cel ce trăieşte din ea; dar încă din contra, ţăranul nostru crede că ocupaţiunea mintală nicĭ nu e muncă, ci maĭ mult o jucărie, o petrecere, un lux, o pierdere de vreme.

Carte şi *muncă* sunt în mintea ţăranuluĭ nostru două noţiunĭ contradictoriĭ. De aceia el vede în toţĭ cărturariĭ nişte leneşĭ, nişte trîndavĭ, nişte trîntorĭ. Şi aşa fiind, orĭ de cîte orĭ le cade în palmă cîte un cărturar, îl sfichiuesc prin satire de natura următoare: Pe lîngă un pĕr mare şi frumos aŭ trecut odată un lemnar, un ferar, un negustor şi un boer, adică un cărturar, căcĭ la ţăranul nostru boer şi cărturar e acelaşĭ lucru. Lemnarul cînd a vĕzut pĕrul, a zis, că dacă ar fi al luĭ, ce mese bune ar face el dintr-însul. Ferarul a zis, că dacă pĕrul ar fi al luĭ, ar face din el foarte mulţĭ şi foarte bunĭ cărbunĭ. Negustorul a zis, că dacă pĕrul ar fi al luĭ şi dacă în fie-care an ar fi plin de pere, el ar face o bună negustorie cu perile luĭ. Iar boerul, adică cărturarul a zis că dacă acest pĕr ar fi în grădina luĭ, ce bine ar dormi el vara la umbra luĭ deasă. De aicĭ resultă pentru ţăranul nostru, că a fi cine-va cărturar, însamnă a fi un leneş, un somnoros, un perde-vreme. Aşa că ţăranul nostru nu vede absolut nicĭ o legătură între *carte* şi *muncă*.

Cum s-ar putea lega cartea, condeiul, călimara, cerneala şi hîrtia de coarnele pluguluĭ, de coada sapeĭ, a hîrleţuluĭ, a lopeţiĭ, a coaseĭ, a secereĭ; în ce legătură ar putea sta şcoala cu munca pămîntuluĭ şi cu creşterea vitelor, acesta este un lucru, care încă n-a pătruns în mintea ţăranuluĭ romîn.

Oare de ce? Care să fie oare cauza, pentru care ţăranul romîn nu pricepe folosul cărţiĭ pentru dînsul ca ţăran şi în consecinţă fuge de şcoală?

Această întrebare şĭ-aŭ pus-o toţĭ aceĭ, care aŭ fost chemaţĭ să se ocupe cu învăţămîntul ţăranuluĭ, dar nu s-a dat încă acesteĭ întrebărĭ adevăratul eĭ răspuns, dovadă legea obligativităţiĭ învă-

ţămîntuluĭ primar, lege, pe care numaĭ ţăranul o simte, căcĭ numaĭ el fuge de şcoală.

Şi oare de ce nu s-a aflat încă adevăratul răspuns al acesteĭ întrebărĭ, căcĭ nu-ĭ nicĭ imposibil şi nicĭ foarte greŭ de aflat? Noĭ credem că acest răspuns nu s-a aflat, pentru că nu s-a analizat lucrul în sine cu toată seriozitatea ce el merită şi nu s-a făcut această serioază analiză, pentru că nu s-a înţăles încă pe deplin rostul ţăranuluĭ în mecanismul nostru social.

Altă explicaţie nu există.

In definitiv se crede cum că ţăranul romîn fuge de şcoală din cauză că el este *din fire* refractar la toate inovaţiile. Şi pe tema aceasta ni se descrie tot-deauna ţăranul nostru ca un *tip* de om îndărătnic, lăsător şi schimbător în toate daraverile vieţiĭ luĭ.

Şi pentru a ni se dovedi pe deplin îndărătnicia, negligenţa şi nestatornicia ţăranuluĭ nostru, ni se citează fapte din viaţa luĭ, fapte de altmintrelea foarte juste dar pe cît de juste, pe atît de justificate şi anume: Iĭ-e bolnav un copil. Il sfătuim să-l ducă la doctor, dar nu-l duce. Copilul moare şi părinţilor nu le pare rĕŭ că nu l'aŭ arătat la doctor, ci zic: *„Aşa a vrut Dzeŭ"*.

Trăieşte în concubinaj. Iĭ arătăm toate relele ce curg din traiul nelegitim al soţilor, şi-l sfătuim să se cunune, pentru ca să placă şi luĭ D-zeŭ şi oamenilor şi pentru ca să fie în regulă cu drepturile copiilor la moştenire.

In momentul, cînd îl sfătuim, recunoaşte şi ne promite foarte solemn, că la toamna viitoare se va cununa numaĭ de cît; dar trec maĭ multe toamne şi de cununat nu se maĭ cunună; pînă ce vine vremea că unul dintre soţiĭ nelegitimĭ moare, iar cel-lalt rămîne cu copiĭ foarte încurcaţĭ. Acuma simte el că a făcut foarte rĕŭ, ceia ce a făcut, dar e prea tîrziŭ şi la urma urmeĭ zice: *„De acuma cum a da D zeŭ"*.

Il învăţăm cum să-şĭ lucreze pămîntul şi să-şĭ crească vitele maĭ bine şi de şi recunoaşte că e foarte bine ceia ce-ĭ spunem, totuşĭ nimica nu încearcă din ceia ce ĭ-am spus, ci urmează tot primitiv, cum a apucat din moşĭ strămoşĭ.

Dacă facem astă-zĭ cu dînsul o învoială, rar se întîmplă s-o scoatem la un bun sfîrşit, căcĭ pînă a doua zi el s-a schimbat.

Straja, prestaţia, contribuţia, serviciul militar şi toate angaralele nu le îndeplineşte ţăranul nostru nicĭ odată din convingere, ci numaĭ din constrîngere.

Şi dacă în daraverile vieţiĭ luĭ concrete, unde e vorba de foloase imediate, ţăranul nostru se arată atît de refractar, apoĭ cît de refractar trebuie să se arăte el, cînd e vorba de folosul mijlocit şi îndepărtat, pe care i-l oferă şcoala şi din care el nicĭ odată n-a gustat.

Iată atîtea şi atîtea fapte scoase din viaţa ţăranuluĭ romîn, fapte pentru care el este considerat drept un *tip de răutate*.

Şi din moment ce s-a crezut că ţăranul nostru fuge de şcoală din cauza fireĭ luĭ îndărătnice, era firesc lucru să se creeze o lege,

care să oblige, să constrîngă cu pedeapsa amendăriĭ pe țăranul care nu-șĭ va trimite copiiĭ la școală.

Obligativitateă învățămîntuluĭ dar, este expresiunea convingereĭ că țăranul nostru fuge de școală, din cauză că *nu vrea* să priceapă folosul cărțeĭ pentru dînsul ca țăran.

Dar cum de se poate crede lucrul acesta?! Cum se poate să se creadă că un om sănătos *nu vrea* să priceapă un lucru folositor pentru dînsul și pentru aĭ luĭ? Lucrul acesta îl exclude și psicholigia și biologia

Psichologia ne spune că voința se naște din reprezintărĭ și că prin urmare valoarea voințeĭ atîrnă de la valoarea reprezentărilor, din care ea s-a născut.

Mi se pare că trăim în epoca determinismuluĭ, care ne spus ne, că voința nu este cauză, ci este efect și anume efectul reprezentărilor, și că prin urmare, orĭ-ce nevoință a unuĭ om sănăto- este fructul lipseĭ de reprezentărĭ, saŭ al unor reprezentărĭ încurcate și nepricepute.

Pe de altă parte, biologia ne spune că conservarea echilii bruluĭ viețeĭ pămînteștĭ se realizază prin tendința fie-căreĭ spec-ĭ și a fie-căruĭ individ de a lăsa urmașĭ cît maĭ numeroșĭ, cît maĭ viguroșĭ și cît maĭ bine înarmațĭ în lupta pentru traiŭ. Apoĭ dacă e așa, cum se poate să admitem că tocmaĭ țăranul romîn să facă excepție de la această fundamentală lege de viață și să nu se intereseze de loc de fericirea și prin urmare de perpetuarea urmașilor luĭ?

Acesta este un lucru absolut imposibil.

Prin urmare și biologia și psichologia ne obligă să credem că țăranul romîn fuge de școală nu din firea luĭ răutăcioasă, nu pentru că nu vrea să priceapă folosul cărțiĭ, ci pentru că *nu i-a arătat încă nimene destul de lămurit folosul școaleĭ pentru dînsul ca țăran.*

Iată pentru ce fuge țăranul nostru de folosul cărțiĭ.

Și tot de aceia fuge țăranul nostru și de toate cele-lalte foloase ale viețiĭ luĭ individuale și sociale, adică pentru că nu i-le arată nimene destul de persistent și destul de lămurit.

Dar, ni se-va zice cum se poate lucrul acesta?! Cum?! Avem de maĭ bine treĭ zecĭ de anĭ școlĭ pe la sate și dacă după treĭ zecĭ de anĭ de învățămînt, țăranul nostru nu e încă în stare să priceapă binefacerile învățămîntuluĭ, apoĭ asta însamnă că învățătoriĭ noștri nu fac nimică.

Da, învățătoriĭ noștri nu fac nimica. E just. Da oare de ce? Să nu să creadă că dintr-un sentiment de carieră rĕŭ înțăles mi-am propus să apăr pe învățătorĭ; nicĭ să nu se creadă că dintr-un sentiment de gudurare mi-am propus să bârfesc pe învățător. Nu! Mă presint înaintea D-voastră emancipat de orĭ-ce prejudiciu și numaĭ din dorul de a-mĭ face o datorie de neam și de umanitate.

Cu toţiĭ ştim că trecem prin cel maĭ periculos fenomen social: *crisa economică.* Şi dacă este adevărat ceea ce ne spune Spencer că „tot ce se petrece în societate este resultatul acţiu-„nilor combinate ale indivizilor; aşa că soluţiunea fenomenelor „sociale o putem găsi numaĭ în acţiunile individuale;“ rezultă de aicĭ, că crisa economică, prin care noĭ trecem astă-zĭ, este efectul greşiteĭ concepţiunĭ a instituţiilor noastre sociale.

Care vrea să zică, pentru a ne îndepărta de prăpastia falimentuluĭ naţional, ce ne ameninţă, şi pentru a ne îndrepta pe calea cea dreaptă şi sănătoasă a bunuluĭ traiŭ omenesc, va trebui să analizăm instituţiile noastre sociale pînă în ultimele lor elemente, pentru a vedea întru cît ele corespund cu legile generale ale progresuluĭ universal omenesc şi cu tendinţele şi cu putinţele neamuluĭ nostru.

Şi să ne reconstruim instituţiile pe bazele evoluţiuneĭ progresuluĭ universal, în legătură cu putinţele şi tendinţele neamuluĭ nostru, căcĭ alt-fel ne ducem de rîpă. Iată tema pe care m-am pus ca să discut cu D-voastre, şcoala ţăranuluĭ nostru.

Orĭ-ce rĕŭ este un efect, care nu se poate lecui, pînă ce nu-ĭ cunoaştem maĭ întăĭ *cauza,* ce trebue lovită fără cruţare. Aşa fiind lucrurile, pentru ce învăţătoriĭ noştri nu fac nimica? Pentru că nu vor, saŭ pentru că nu pot? Şi pentru una şi pentru alta.

Invăţătoriĭ noştri nu fac nimica, uniĭ pentru că nu vor, iar alţiĭ pentru că nu pot, care, vrea să zică, la urma urmeĭ tot la nimica se reduce; şi poate să maĭ treacă încă nu treĭ deceniĭ, dar treĭ sute de anĭ şi tot nimica nu se va face, dacă modul actual de organisare al învăţămîntuluĭ nostru rural nu se va schimba din temelie, căcĭ totul e numaĭ o formă goală. Cum asta? Iată cum. Am spus că învăţătoriĭ noştri nu fac nimica, pentru că uniĭ nu vor, iar alţiĭ nu pot. Da oare pentru ce uniĭ nu vor, iar alţiĭ nu pot? Iată pentru ce. Uniĭ nu vor să fac nimica, pentru că şcoala care i-a format, nu i-a deprins *a voi*; adică, nu vor, pentru că şcoala care i-a format nu le-a dat reprezentărĭ suficiente şi destul de lămurite, din care să se nască voinţa energică corespunzătoare; căcĭ a zice numaĭ că nu *vor*, pentru că nu *vor,* însamnă a crede în teoria liberuluĭ arbitru, adică însamnă a vorbi în vînt; ĭar ceĭ carĭ ş-aŭ format singurĭ voinţa, nu pot face nimica, pentru că nu-ĭ lasă programul învăţămîntuluĭ rural.

Cu alte cuvinte în învăţămîntul nostru rural nu se face nimica, pentru că nu se poate face şi nu se poate face, pentru că şi învăţătorul şi programul rnral sunt foarte depărtate de ceea ce trebue să fie.

Şi iată cum staŭ lucrurile în cruda lor realitate.

* * *

Ce este învăţătorul şi ce este programul învăţămîntuluĭ **nostru rural?**

Să ne ocupăm maĭ întâĭ de învăţător. Cum este recrutat, cum este cultivat, cum este plătit, cum este considerat în societate şi cum i-se cere să muncească? Iată punctele de vedere din care vom analisa pe profesorul ţăranuluĭ nostru.

Din punctul de vedere al recrutăreĭ învăţătorilor noştri legea ne spune că învăţătorul trebue să fie absolventul uneĭ şcolĭ normale de învăţătorĭ, adică a uneĭ şcolĭ speciale.

Dar, pentru ca un tînăr să fie admis la concursul pentru o şcoală normală de învĕţătorĭ, i se cere să aibă vrîsta între 14 şi 17 anĭ şi patru clase primare.

Copiiĭ inteligenţĭ însă termînă şcoala primară la 12 anĭ şi, dacă vor să meargă maĭ departe, nu se duc la şcoala normală de învĕţătorĭ, ci se duc la liceŭ, pentru a întra în universitate.

Şi numaĭ aceĭ carĭ n-aŭ putut termina cursul primar la 12 anĭ şi aceĭ carĭ n-aŭ putut termina liceul nicĭ n-aŭ putut întra în nicĭ o altă şcoală secundară specială, numaĭ aceştia se presintă la concursul pentru admitere în şcoala normală de învĕţătorĭ.

Cu chipul acesta şcoalele normale de învĕţătorĭ sunt totdeauna aprovizionate, în general cu elevĭ de o inteligenţă mediocră.

Acestor elevĭ de o inteligenţă mediocră li se dă o cultură şi maĭ mediocră, atît ca fond cît şi ca formă, căcĭ în patru, cincĭ anĭ nu se poate da unuĭ om, orĭ cît de inteligent ar fi el, nicĭ măcar o cultură de învăţămînt general complect, dar de cum încă să i se maĭ dea tot în acest timp şi o cultură specială complectă, şi încă ce cultură specială, cultură specială care învaţă pe om cum să fie maistru crescător de oamenĭ ?

Dar cum de se poate crede lucrul acesta ? !....

Cum ? ! Pentru ca să devie cine-va un bun cismar, un bun croitor, un bun mecanic, un bun agricultor, un bun industriaş, un bun comerciant, un bun crescător de animale saŭ de plante îĭ trebuesc cel puţin patru, cincĭ anĭ de şcoală de ucenicie şi încă alţĭ doĭ treĭ anĭ de şcoală specială in străinătate ; şi pentru ca să devie cine-va un bun crescător de oamenĭ îĭ sunt de ajuns numaĭ patru cincĭ anĭ de cultură generală şi specială ? !

Dar aceasta este culmea imposibiluluĭ !

E atît de insuficientă şi superficială cultura poporuluĭ nostru ţărănesc, că pare că intenţionat e alcătuită şi predată pentru ca făptura aceea să nu maĭ priceapă nemica, să nu iasă din şcoală cu nicĭ o idee lămurită.

Şi aceasta provine atît de la insuficienţa cultureĭ cantitative şi calitative, cît şi maĭ cu samă de la desechilibrul dintre cultura cantitativă şi cea calitativă. Cultura cantitativă tot maĭ este, cum maĭ este.

Cultura calitativă însă, cultura filosofică, e o adevărată spoială, menită maĭ mult să încurce minţile de cît să le descurce, să le lumineze, după cum e şi firesc ; căcĭ trebue să ştim, că o spoială de cultură filosofică maĭ mult strică de cît drege pe un om.

Oamenĭ semicultĭ, care adică aŭ în capul lor nişte crîmpee de noţiunĭ filosofice superficiale sunt o nenorocire socială.

Aşa că de cît am da unuĭ om o cultură filosofică incompletă, maĭ bine să nu-ĭ daŭ nimica.

Dar fundamentul cultureĭ profesorale este *filosofia* şi cînd temelia e şubredă, cum voiţĭ ca construcţia să fie solidă?

Prea puţine noţiunĭ de psihologie pedagogică şi în colo nemica.

Iată caracteristica învĕţămîntuluĭ nostru normal rural.

Cît despre ceva noţiunĭ măcar generale de filosofie positivă, biologie, din care să se înţeleagă natura lucrurior, să se scoată înţelesul vieţeĭ în genere, înţelesul vieţeĭ sociale în specie, rostul social al ţăranuluĭ şi rostul social a iînvăţătoruluĭ pe lîngă ţăran, nimene nu-ĭ vorbeşte nicĭ măcar un sigur cuvînt în cîţĭ-va anĭ de şcoală normală, căcĭ nicĭ nu-ĭ cu putinţă.

Aşa fiind lucrurile, cum voiţĭ ca nişte oamenĭ cu o inteligenţă mediocră şi cu o cultură de porunceală, să priceapă un lucru atît de greŭ, cultura ţăranuluĭ? !....

Cu chipul acesta învĕţătoriĭ noştri sunt foarte departe de a fi nişte *misionarĭ*, după cum ar trebui să fie, ci în casul cel maĭ bun eĭ nu-s de cît nişte *funcţionarĭ*, care adică se mişcă numaĭ sub presiunea legilor administrative şi nicĭ de cum din convingerea nestrămutată că chemarea lor e cea maĭ sublimă dintre toate genurile de activitate omenească, dintre toate chemările omuluĭ pe pămînt.

Iată în primul loc pentru ce uniĭ dintre învăţătoriĭ noştri nu vor să facă nimica, adică pentru că nu-s recrutaţĭ dintre elementele cele inteligente, şi nicĭ nu li se dă o cultură profesorală suficientă, fără ca să fie eĭ vinovaţĭ pentru aceste insuficienţe.

Pe lîngă aceste insuficienţe morale însă maĭ vine şi insuficienţa materială, lipsa de consideraţie în societate şi colosala impovorare a munceĭ lor, care le zădărniceşte toată activitatea.

Cum sunt plătiţĭ învăţătoriĭ noştri?

Invăţătoriĭ noştri faţă cu nevoile pe care le impune timpul, cu locul, ce eĭ ocupă în societate şi în comparaţie cu alţĭ funcţionarĭ mult maĭ inferiorĭ şi în cultură şi în menire, sunt plătiţĭ numaĭ cu 81 de leĭ pe lună, adică cu 2 leĭ 70 banĭ pe zi. Insă 2 leĭ 70 banĭ pe zi este o leafă de salahor, de fanaragiu. Invăţătorul însă este un om cu trebuinţĭ mult maĭ numeroase de cît ale unuĭ salahor saŭ fanaragiŭ şi neputîndu-şi-le satisface, fără să aibă voia şi putinţa de a se maĭ ocupa şi cu alte chipurĭ de traiŭ, trăieşte în mijlocul ţăranilor maĭ mizerabil, el trebuie să predice ţăranilor binefacerile cărţiĭ! Cred că vă puteţĭ închipui ridicolul şi tragicul!.....

Apoĭ din punctul de vedere al prestigiuluĭ social, învăţătorul nostru este considerat nu numaĭ de societatea particulară, dar chiar şi de cea oficială drept funcţionarul cel de pe urmă, cel maĭ inferior, cel maĭ de rînd, de aceia cînd e vorba să fie trimis într-o afacere oficială, nu-i se dă nicĭ bilet de tren, nicĭ diurnă, după cum se dă la toţĭ ceĭ-alţĭ funcţionarĭ; iar cînd i-se dă, ĭĭ se

dă bilet de tren pentru clasa III şi aceasta pentru că nu există clasa IV; iar drept diurnă i se dă 50 de banĭ pe zi.

Eĭ bine, aceasta e maĭ mult de cît ridicol!.....

Maĭ bine ar fi să nu i se dea nimic.

Dar culmea absurdităţiĭ o atinge învăţămîntul ţăranuluĭ nostru atuncĭ, cînd cere unuĭ om singur şi cu trupul şi cu sufletul să lucreze într-un an cît patru oamenĭ; căcĭ i se impune să lucreze după programul urban cu cincĭ clase de odată şi cu o frecventare ca aceia a copiilor unor părinţĭ neluminaţĭ în privinţa folosuluĭ cărţiĭ pentru dînşiĭ.

E ceva pe cît de ridicol, pe atît de tragic de văzut cum un singur om munceşte cu cincĭ clase de odată împărţite în 3 diviziunĭ, adică clasa I formează o singură diviziune, clasa II unită cu a III şi clasa IV unită cu a V; făcîndu-se rotaţiunea materiilor, dragă doamne, pentru ca să simplifice activitatea învăţătoruluĭ. Aceste însă sunt flagrante palavre, căcĭ timpul ce'l cîştigă învăţătorul prin faptul că uneşte două clase la aceiaşĭ lecţiune, îl perde prin faptul că trebuie să insiste maĭ mult cu clasa cea maĭ inferioară, pusă într-o lecţie cu o clasă maĭ superioară.

La aceasta se maĭ adaogă şi foarte neregulata frecventare a copiilor, căcĭ cel ce a venit erĭ, nu maĭ vine astă-zĭ, cel ce a venit astă-zĭ nu maĭ vine mîne, şi cel ce a venit mîne nu maĭ vine poimîne.

Apoĭ dacă vom trece la oarele de recreaţie ale învăţătoruluĭ, vom vedea că în loc să şi-le întrebuinţeze în cetire şi pregătire de lecţiunĭ, el e ţinut să le cheltuiască într-o lume întreagă de lucrărĭ de cancelarie, absolut fără nicĭ un folos.

Corespondenţe administrative zadarnice; registre de intrare şi eşire ca pe la tribunale şi pe la curţile de apel, condică de presenţă, în care învăţătorul nicĭ odată nu scrie un adevăr, pentru că nu se poate; cataloage cu note lunare, cu mediĭ trimestriale şi anuale şi cu o mulţime de alte rubricĭ pentru notificărĭ absolut zadarnice; matricole şcolare cu mediĭ trimestriale, anuale şi cu o lume întreagă de rubricĭ cu fel de fel de întrebărĭ, omorîtoare de timp, pe care învăţătorul trebuie să le complecteze; condica de incasarea taxelor de la străinĭ; statistice trimestriale, avise de chemare; avise de chemare din oficiŭ; notificărĭ de amendă de gradul I, II, III, IV şi al V; avise de amendare pe viitor; listele de amenzĭ către revisorat, pe care amenzĭ revizorul nu le aprobă de cît foarte rar şi foarte reduse, iar perceptorul nu le incasează de cît foarte tîrziŭ saŭ nicĭ odată, pentru că nu are remiză la ele. Aşa că obligativitatea învăţămîntuluĭ e totdeauna literă moartă; dar formalităţile se cer să fie îndeplinite cu rigoare, pentru a cheltui zadarnic timpul învăţătoruluĭ şi pentru a-l sili să cadă maĭ tare în bataia de joc a ţăranuluĭ amendat, dar nexecutat. Apoĭ conferinţĭ lunare pe plăşĭ, unde nu se face absolut nimica, dar timp şi banĭ se cheltuiesc; şi ca coroană acelor enumărate pînă aicĭ maĭ este şi chiemarea din fundul judeţuluĭ la revizorat de maĭ multe orĭ pe an, pentru a li se da

materialul didactic sosit de la minister, care material constă de obiceiŭ dintr-o condică și cîte-va tablourĭ, în valoare de patru cincĭ leĭ, pentru care învățătorul trebuie să cheltuiască zece leĭ cu adusul lor.

Eĭ bine, dar pentru toțĭ Dumnezeiĭ, facem școală orĭ ne jucăm de-a școala?!....

Iată cum este recrutat, cultivat, plătit, considerat și cum i-se cere să muncească învățătorul nostru.

Iată ce este, ce reprezintă și ce are învățătorul din România, judecat din cele treĭ puncte de vedere Schopenhaueriane, de și numaĭ în cel maĭ conciz resumat.

Adecă, învățătoriĭ noștri nu sunt recrutațĭ dintre elementele cele maĭ inteligente, nu li se dă o cultură profesorală suficientă, nu li se dă considerația morală și materială cuvenită, nu sunt în numărul suficient, ci sunt de patru și de cincĭ orĭ maĭ puținĭ de cît ar trebui să fie, de aceia li se cere să muncească de patru și de cincĭ orĭ maĭ mult de cît poate un om.

Și aceștĭ soldațĭ nemernicĭ, puținĭ la număr, echipațĭ cu armamente și munițiunĭ și puține și proaste, sunt trimișĭ în războiul pentru mîntuirea neamuluĭ romănesc!....

De la aceștĭ soldațĭ se cere să cuceriască și să dărîme pînă în temelie cea maĭ puternică cetate, cetatea ignoranțeĭ de secolĭ a țăranuluĭ romîn!.....

Dar oare nu trebuie să înțălegem că pretenția aceasta este absurdă și ridicolă?!....

Iată cum staŭ lucrurile din punctul de vedere al *învățătoruluĭ*.

Să vedem acuma cum staŭ lucrurile din punctul de vedere al programuluĭ învățămîntuluĭ rural.

* * *

Să ne închipuim că am avea învățătorĭ recrutațĭ dinte elementele cele maĭ inteligente, cultivațĭ cît se poate de complect, bine plătițĭ, bine considerațĭ în societate, avînd a lucra fie-care numaĭ cu cîte o singură clasă, cu o frecventare foarte regulată și care să fie ținuțĭ a aplica cu toată punctualitatea actuala programă a învățămîntuluĭ nostru rural.

Ce folos credețĭ că vor trage copiiĭ țăranilor, dacă vor poseda toate cunoștințele actualuluĭ program de învățămînt rural? Absolut nicĭ un folos. Și iată pentru ce:

Intâiŭ de toate, actuala programă a învățămîntuluĭ rural nu e de cît programa învățămîntuluĭ nostru primar în genere. Programa învățămîntuiuĭ nostru primar însă e o programă de învățămînt general cu dublu scop: pe de o parte să poată servi de bază învățămîntuluĭ general secundar; iar pe de altă parte să poată servi și în viața de toate zilele celor care nu vor putea merge maĭ departe. Dar „nimene nu poate servi la doĭ domnĭ“, și cu atît maĭ puțin o programă de învățămînt,

Aşa fiind concepută programa învăţămîntuluĭ nostru primar, ea este foarte departe şi de unul şi de altul din cele două ale sale scopurĭ. De aceia ce se întîmplă? Pentru ceĭ care merg maĭ departe este cum este; deci de şi prezintă multe lacune, învăţămîntul secundar însă le complectează treptat. Pentru ceĭ care însă n-au putinţa să străbată învăţămîntul secundar şi care la noi alcătuiesc marea majoritate, nu este tot aşa.

Pentru ceĭ care se dedaŭ la industrie şi comerţ, încă tot este cum este, căcĭ în alt-feliŭ de ocupaţiunĭ cetitul, scrisul şi calculul sunt indispensabile. Pentru ceĭ însă care se dedaŭ agriculturei şi care în ţara noastră formează cea maĭ mare majoritate, actualul învăţămînt primar nu foloseşte absolut nimica, pe de o parte pentru că cetitul, scrisul şi calculul se întîlnesc în agricultură numaĭ atuncĭ, cînd agricultura se face în mod raţional, dar la noĭ agricultura se face cum nu se poate maĭ primitiv; iar pe de altă parte, pentru că învăţămîntul nostru primar nu cuprinde nicĭ măcar o singură lecţiune de agricultură raţională intensivă, saŭ de creşterea raţională a vitelor, după cum e şi firesc, căcĭ un învăţămînt primar, orĭ cît de corect ar fi conceput, nu este în principiŭ de cît un învăţămînt general; aşa că cetitul, scrisul, calculul şi toate ce se maĭ dă în învăţămîntul nostru primar nu se maĭ întîlnesc nicĭ-odată în agricultura noastră primitivă.

Copiiĭ ţăranilor, terminînd învăţămîntul primar în satul lor şi ne maĭ avînd o şcoală specială de agricultură raţională, la care să urmeze, rămîn la coarnele pluguluĭ primitiv şi la toate procedeurile de agricultură primitivă ale tatăluĭ lor, unde nu se mai întîlnesc cu cartea de cît tocmaĭ la etatea de 21 anĭ, cînd iĭ iea în armată. Insă, cînd absolventul învăţămîntuluĭ primar nu scrie, nu ceteşte şi nici nu socoteşte de loc timp de 7, 8 anĭ, uită totul, şi cu chipul acesta, şcoala primară nu i-a folosit nimica.

Iată pentru ce noĭ, de şi avem şcolĭ pe la sate de maĭ bine de 30 anĭ, tot 80 la sută de inalfabeţĭ avem şi ţăranul nostru trăieşte mult maĭ răŭ astă-zi, cînd se mişcă în atîtea îmbunătăţirĭ sociale, de cît altă dată, cînd era rob şi cu trupul şi cu sufletul, pentru-că îmbunătăţirile în care el se mişcă astă-zĭ, nu-ĭ sunt destul de lămurite, nu sunt destul de bine croite după trupul şi sufletul luĭ, şi şcoala nu caută să i-le ajusteze.

Iată rezultatul programuluĭ actual al învăţămîntuluĭ nostru rural.

După cum vedem, rezultatul e nul, pentru-că nu aduce absolut nicĭ un folos ţăranuluĭ, şi dacă şcoala ţăranuluĭ nu are scopul de a face pe ţăran din ce în ce tot maĭ bun ţăran, atuncĭ ce scop maĭ poate avea?!......

Iată pentru ce ţăranul nostru fuge de şcoală, adecă pentru că nu vede folosul de la şcoală pentru dînsul ca ţăran, şi nu-l vede, pentru-că şcoala nu i-l arată.

Şi iată pentru ce nu pot face nimica învăţătorĭ carĭ vor, carĭ înţăleg ce vra să zică şcoala ţăranuluĭ.

Iată pentru ce am zis că şi învăţătorul şi programul nostru rural sunt foarte departe de ceea ce trebuie să fie.

Şi pentru ca să ilustrez şi maĭ bine înaintea D-voastră insuficienţa învăţătoruluĭ şi a programuluĭ nostru rural mă voiŭ da de ex. pe mine. Cînd am eşit din şcoala normală de învăţătorĭ, nu ştiam nimica din ceea ce fundamental trebuie să ştie un profesor şi maĭ cu samă un învăţător. Şi mi-a trebuit un zbucium de 7, 8 anĭ de studiŭ continuŭ, pînă cînd am început a înţălege lucrurile, pînă cînd am început a înţălege ce-ĭ aceea viaţă, ce-ĭ aceea viaţă socială, ce-ĭ aceea societate, care-s elementele saŭ păturile din care se alcătueşte o societate omenească, ce-ĭ aceea şcoală şi ce-ĭ aceea şcoala ţăranuluĭ.

Şi din moment ce am început a-mĭ înţelege chemarea, am şi început a lucra în această direcţie ; dar m-am lovit de două stîncĭ foarte puternice.

M-am lovit întăiŭ de program, pe care l-am văzut, că-ĭ conceput cum nu se poate maĭ greşit, atît ca fond cît şi ca formă.

Văzînd aceasta, am început să-mĭ alcătuiesc un program, după care să lucrez, dar cînd am început a lucra după programul meŭ, m-am lovit de a doua şi cea maĭ puternică stîncă ; *cărţile*, căcĭ cărţile sunt alcătuite după program, după cum e şi firesc ; şi în faţa acestuĭ puternic obstacol, am căzut zdrobit, căcĭ pentru alcătuirea unuĭ program, e vorba de cîte-va lunĭ, saŭ chiar de cîţiva anĭ ; pe cînd pentru alcătuirea tuturor cărţilor în vederea unuĭ program de către un singur om, e vorba de cîte-va zecĭ de anĭ, lucru imposibil.

Aşa că nu fac nimica în şcoală din ceea ce ar trebui făcut ; ci fac numaĭ o şcoală oficială, o formă goală, cu toate că procesele mele verbale de inspecţiunea şcolară sunt foarte bune.

In toate procesele mele verbale de inspecţiune şcolară se găseşte scris : Rezultatul este satisfăcător şi foarte satisfăcător; şi dacă la mine e destul de rău, de şi controlul spune că e bine, apoĭ cît de răŭ trebuie să fie acolo, unde controlul spune că : Rezultatul lasă de dorit!

Dar cum voiţĭ D-voastră să se facă ceva bun în şcoala noastră rurală, după ce este absolut imposibil?!

Aşa că toată munca învăţătorilor care pricep ce-ĭ aceea şcoala ţăranuluĭ, la urma urmeĭ se reduce la a trimite în fie-care an cîte doĭ, treĭ copiĭ pe la şcoalele secundare, iar majoritatea remîn la coarnele pluguluĭ primitiv al tatăluĭ lor, unde în timp de 7, 8 anĭ eĭ nu se maĭ întîlnesc de loc cu cartea şi cînd îĭ iea în armată, nu ştiŭ nicĭ măcar a se iscăli.

Iată, Doamnelor şi Domnilor, ce este şcoala ţăranuluĭ nostru.

Iată pentru ce am zis că şcoala ţăranuluĭ nostru, aşa după cum e alcătuită astă-zĭ, e numaĭ o formă goală.

*
* *

Dar atuncĭ ce este de făcut?

Să se organizeze învăţămîntul ţăranuluĭ, adică şcoala nor-

mală şi şcoala rurală, pe bazele cerute de rostul social al ţăranuluĭ, iată ce este de făcut.

Ţăranul este producătorul direct al bogăţiilor, şi învăţămîntul ţăranuluĭ trebue să aibă drept fundament cunoştinţele care contribuesc a face pe ţăran din ce în ce tot maĭ bun ţăran, tot maĭ bun producător direct de bogăţiĭ.

Fundamentul învăţămîntuluĭ ţărănesc dar, este perfecţionarea puterilor direct producătoare şi schimbătoare de bogăţiĭ, adică: *agricultura raţională intensivă, industria casnică perfecţionată* şi *comerţul cooperativ.*

Iată treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită către care trebue să graviteze întregul învăţămînt al ţăranuluĭ nostru, din punctul de vedere instructiv.

Şcoala ţăranuluĭ însă trebue concepută aşa fel, ca nu numaĭ să instruiască, dar în acelaşĭ timp să şi educe pe ţăran. Şcoala ţăranuluĭ dar va trebui să cuprinză şi cunoştinţĭ cu caracter educativ.

Insă o educaţie, fie ea orĭ căt de artistic predată, nu se termină numaĭ în patru cincĭ anĭ de şcoală începătoare, căcĭ caracterul evoluiază cu vrîsta şi nu începe a se afirma de cît în a treia perioadă de şepte anĭ.

Aşa fiind lucrurile şcoala ţăranuluĭ va trebui să conţie, pe lîngă patru cincĭ anĭ de învăţămînt primar general şi pregătitor, încă alţĭ patru cincĭ anĭ de învăţămînt agricol teoretic şi practic, industrie casnică şi comerciŭ cooperativ, în care timp să se predea şi învăţămîntul cu caracter moral, umanitar, naţional, cetăţănesc şi militar.

Acest curs complect de învăţămînt rural va trebui predat în fie-care comună de către învăţătorĭ, dar nu numaĭ de unul singur, ci de atîţea învăţătorĭ, cîţĭ-va reclama numărul copiilor şi numărul claselor, pentru ca să nu se ciuntească, după cum astă-z se ciunteşte, buna predare a cunoştinţelor.

Dar, pentru ca învăţătoriĭ să poată preda cu efectul cerut acest curs rural complect, eĭ trebue să fie nişte oamenĭ nu numaĭ inteligenţĭ şi culţĭ, dar şi anume predispuşĭ adică din fire aplicaţĭ către cariera, către cultura profesorală; căcĭ numaĭ aceştia vor înţelege că a fi profesor, însamnă a fi maistru crescător de oamenĭ. Şi în măestria de a creşte oamenĭ, se cere cea maĭ adîncă cultură filosofică.

Pentru ca să căpătăm însă în rîndurile învăţătorilor oamenĭ de felul acesta, cel întăĭ lucru care se cere este de a se ridica cariera învăţătoruluĭ la adevărata eĭ consideraţie morală şi materială; căcĭ astă-zĭ e atît de înjosită cariera de învăţător, în cît nicĭ un om cum se cade nu doreşte să-şĭ vază copilul învăţător, ci numaĭ acel părinte care n-a maĭ putut face nimica din copilul luĭ şi numaĭ nemernicul ţăran, care vrea cu orĭ-ce preţ să-şĭ vadă copilul boer.

Dar atuncĭ ar trebui să se dea învăţătorilor o cultură uni-

versitară, lucrul acesta însă este și inutil și imposibil, ni se va zice.

Ba nu. Lucrul acesta n-ar fi nicĭ inutil și nicĭ imposibil. Intru cît e maĭ util ca un judecător și un doctor adică un medic să aibă o cultură universitară? Ce sa fie oare maĭ greŭ a face dreptate unor oamenĭ împricinațĭ, de cît să-ĭ creștĭ așa ca să nu să împricineze nicĭ-odată?!....

Și oare să fie maĭ greŭ a vindeca pe oamenĭ de boale, de cît a-ĭ învăța cum să se ferească de ele?!......

Care din aceste treĭ arte cere o maĭ adîncă cultură?!....

De sigur că arta profesoratuluĭ e arta cea maĭ grea nu numaĭ față cu justiția și cu medicina, dar față chiar cu toate cele-l-alte genurĭ de activitate omenească.

Așa fiind lucrurile, o cultură universitară saŭ măcar liceală la care să se adauge psihologia, sociologia, biologia și un curs de filosofie positivă, care să le sintetizeze pe toate, nu numaĭ că nu-ĭ inutilă, ci chiar îndispensabilă.

Să vedem acuma întru cît organizarea învățămîntuluĭ rural în felul acesta ar fi o imposibilitate.

Pentru ca să se dea țăranuluĭ un plan de cultură complectă, conform cu numirea pe care o are el în mecanismul nostru social, și profesorĭ, părințĭ, adevărațĭ profesorĭ, ar necesita o cheltuială colosală și tîrzie vreme ar fi Romînia în stare să se poată măcar gîndi la așa ceva.

Așa că organizarea școaleĭ țăranuluĭ în felul acesta se poate considera cel mult ca un ideal reservat viitoruluĭ celuĭ maĭ îndepărtat, iar pentru present o *imposibilitate*.

Noĭ credem însă că această imposibilitate este numaĭ aparența și că vine numaĭ din lipsa de complectă pricepere a loculuĭ pe care-l ocupă țăranul în construcția noastră socială.

Iar această lipsă de pricepere nu vine de la lipsa de inteligentă a Romînilor, ci de la lipsa de cunoștințĭ economice solide.

Dacă ne vom gîndi că țăranul este temelia piramideĭ noastre sociale și că prin urmare tot progresul nostru național nu numaĭ că stă în cea maĭ strînsă legătură, dar chiar este fundamentul condiționat de progresul ce se face în producerea bogățiilor; dacă ne vom gîndi așa, zic că vom ajunge la convingerea, că orĭ-ce sacrificiŭ făcut pentru perfecționarea minților direct producătoare de bogățiĭ, este de o mie de orĭ rĕsplătit cu progresul ce se poate face din această cauză în toate cele-l-alte genurĭ de activitate omenească.

Pe cînd dacă s'ar face din contra, adecă dacă s'ar face, după cum s-a făcut, sacrificiĭ marĭ pentru toate cele-l-alte genurĭ de activitate omenească, iar perfecționarea minților direct producătoare de bogățiĭ s'ar lăsa în părăsire după cum s-aŭ și lăsat, am ajunge numaĭ de cît acolo, unde am și ajuns, adică să fim săracĭ în țară bogată.

Iată un fapt pe cît de trist și nepermis, pe atît de adevărat pentru noĭ Romîniĭ.

A fi „sărac în ţară săracă“, înţelegem, dar a fi sărac în ţară bogată, numaĭ Românieĭ i-a fost dat să vază.

Şi aceasta numaĭ din cauză că s-a lăsat în cea maĭ flagrantă negligenţă oţelirea minţilor direct producătoare, dîndu-li-se o şcoală numaĭ de ochiĭ lumeĭ.

*
* *

Foarte bine, se va zice, învăţămîntul ţăranuluĭ nostru şi maĭ ales învăţămîntul rural merge cum nu se poate maĭ răŭ, pentru că şi învăţătorul şi programul sunt foarte departe de ceea ce trebue să fie şi că nu vor putea căpata un rezultat bun, pînă cînd întregul învăţămînt al ţăranuluĭ nostru nu se va schimba din temelie.

Aceasta însă este o lucrare pe cît de importantă, pe atîta de greŭ de făcut, atît din punctul de vedere moral, cît şi — maĭ cu samă — din punctul de vedere material; aşa că chiar dacă astă-zĭ s-ar începe a se lucra la această operă formidabilă, totuşĭ ar maĭ trebui să treacă încă alte doue treĭ deceniĭ, pînă cînd reconstruirea învăţămîntuluĭ nostru rural in felul acesta să-şĭ poată da mult doritele sale roade.

Dar oare pănă atuncĭ să nu fie nicĭ un chip de ameliorare al învăţămîntuluĭ nostru rural?

Să nu să poată face oare nimica cu actualiĭ noştri învăţătorĭ şi cu actualul program rural?

Ba da. Pentru aceasta trebuesc de făcut treĭ lucrurĭ şi anume:

Intîiŭ să se reducă numărul şcoalelor rurale pînă la acel număr care ar permite, să se organizeze învăţămîntul rural pe baze din ce în ce tot maĭ sistematice; adecă din numărul de peste patru miĭ de şcolĭ rurale, cîte sunt astă-zĭ să se reducă numaĭ la douĕ saŭ la o mie, dar care să fie organizate cu cîte doĭ, cu treĭ şi cu patru învăţătorĭ; aşa ca să nu maĭ fie în ţara românească nicĭ o şcoală cu un singur învăţător; căcĭ şcoalele numaĭ cu cîte un singur învăţător sunt o mare minciună.

Al doilea, să se înzestreze fie-care şcoală rurală cu cîte douĕ, treĭ saŭ patru proprietăţĭ rurale ţărăneştĭ după numărul învăţătorilor respectivĭ, care să fie obligaţĭ a lucra acele proprietăţĭ rurale ţărăneştĭ cît se poate de raţional şi din ce ce în ce tot maĭ sistematic.

Asemenea să fie obligaţĭ şi preoţiĭ a lucra pămînturile bisericilor în mod cît maĭ sistematic, pentru ca şcoalele şi bisericile de pe la sate să fie nu numaĭ nişte focare de morală şi lumină dar să fie tot-d'a-una şi nişte adevărate pepiniere şi micĭ ferme model de agricultură raţională intensivă; iar învăţătoriĭ şi preoţiĭ să fie modele de gospodarĭ ruralĭ.

Iar al treilea este *organizarea inteligentă a controluluĭ*.

Controlul învăţămîntuluĭ nostru în genere şi al celuĭ primar în special se face în mod absolut administraţiv şi prin urmare cum nu se poate maĭ insuficient.

Se inspectează de ordinar o şcoală la unul saŭ cel mult două obiecte, într-o jumătate saŭ cel mult un ceas, chestionîndu-se doĭ, treĭ copiĭ.

Eŭ am avut inspecţiĭ numaĭ de patru minute la un singur obiect şi cu un singur copil la tablă. Procesul verbal însă a fost scris în 15 minute.

Procesele verbale de inspecţiunĭ şcolare aŭ un caracter pur administrativ.

„*Rezultatul este satisfăcător*, *saŭ rezultatul lasă de dorit*" şi încolo nimica.

Iată caracteristica proceselor noastre verbale de inspecţiunĭ şcolare.

Eĭ bine, aceasta nu se chiamă inspecţiune.

Aceasta se chiamă treabă de mîntuială.

Şi fiind-că în toate instituţiile noastre s-a făcut maĭ mult treabă de mîntuială, de aceea iată unde am ajuns.

O şcoală şi maĭ cu samă o şcoală primară trebuie inspectată nu numaĭ la unul saŭ două obiecte, în treĭ, patru, cincĭ minute şi cu doĭ, treĭ elevĭ; ci o şcoală primară trebuie inspectată la toate obiectele, începînd cu caligrafia şi terminînd cu matematica, care inspecţiune trebuie să dureze treĭ, patru, cincĭ ceasurĭ saŭ şi mai mult şi în care timp să fie întrebaţi dacă nu toţĭ, dar cel puţin majoritatea copiilor.

In principiŭ, o inspecţie şcolară este o analiză literară cu cel maĭ adînc fond filosofic.

Şi dacă un critic nu se poate pronunţa într-o operă literară chiar orĭ cît de uşoară ar fi, pînă nu o ceteşte toată şi cu toată atenţia, apoĭ cum se poate să se pronunţe un critic şcolar şi încă în mod oficial asupra uneĭ inspecţiunĭ şcolare, făcute numaĭ în cîte-va minute din chestionarea a doĭ, treĭ copiĭ la unul saŭ două obiecte şi fără să se maĭ ocupe şi de aceea că dacă rezultatul e bun pentru ce e bun şi dacă e răŭ, pentru ce e răŭ?!....

Aşa dar, dacă voim o ameliorare a învăţămîntuluĭ nostru rural, persoanele de control trebuie să fie recrutate dintre oameniĭ, cari în tot timpul vieţiĭ lor de dascălĭ aŭ dovedit prin anume scrierĭ speciale că în materiĭ de şcoală şi maĭ cu samă de control şcolar saŭ rîdicat măcar cu un deget de asupra niveluluĭ comun.

Persoanele de control dar şi maĭ cu samă revisoriĭ şĭ subrevizoriĭ şcolarĭ nu trebuie să fie aleşiĭ hatîruluĭ şi aĭ protecţieĭ, ci oamenĭ de şcoală în toată puterea cuvîntuluĭ.

Numaĭ aceştĭ oamenĭ vor fi în stare să trezească voinţa adormită din sufletul învăţătorilor nemernicĭ; numaĭ aceşti oameni vor fi în stare să adapteze, să acomodeze programul şi cărţile actuale la nevoile ţăranuluĭ şi numaĭ aceştĭ oamenĭ vor şti să dea pintenĭ învăţătorilor activĭ şi destoinicĭ.

Iată ce se poate face pentru moment.

Din cele zise pînă aicĭ, urmează, că dacă şcoala ţăranuluĭ nostru nu şĭ-a dat roadele ce ar fi trebuit să dea, nu învăţătoriĭ sunt vinovaţĭ pentru aceasta, ci vinovată este legea învăţămîntu-

luĭ primar şi normal primar, care a făcut din şcoala ţăranuluĭ o parodie a şcoaleĭ, o comedie pe cît de ridicolă, pe atîta de tragică, adică nu legea este vinovată, ci aceĭ care aŭ făcut-o; şi dacă la urma urmeĭ nicĭ aceştia nu-s vinovaţĭ, apoĭ cu atît maĭ puţin sunt vinovaţĭ învăţătoriĭ.

Un ceasornic dacă nu merge exact, nu este el vinovat, ci maistrul care l-a făcut şi dacă nu este vinovat maistrul, apoĭ cu atît maĭ puţin ceasornicul.

Eĭ bine, tot aşa e şi cu chestiunea despre care discutăm.

Dacă şcoala ţăranuluĭ nostru lasă foarte mult de dorit, nu ea este vinovată în primul loc, ci societatea care a creat-o.

Prin urmare, dacă voim să avem o şcoală rurală cum trebuie, să rugăm cu toţiĭ pe societatea noastră organizată să binevoiască a se gîndi maĭ serios la învăţămîntul ţăranuluĭ.

A. VOJEN

Cînd frunzele cădea-vor...

după Stecchetti

Cînd frunzele cădea-vor şi te veĭ duce
In cimitir să cauţĭ a mea cruce,
O veĭ găsi de sigur tristă, răzleaţă
Străjuită de florĭ tăinuite-n verdeaţă.

In blonda-ţĭ cosiţă te rog pune din ele,
Născut-aŭ din inima-mĭ florile acele,
Şi-s versurĭ gîndite ce-n rime n-am pus
Vorbe de drag, ce-am vrut să spun, dar n-am spus.

TEIUL

Lui S. Gîrleanu

S-apleacă-ncet ca îngerul de pază
Bătrînul teĭ spre umedul bordeĭ;
Răcoarea umbreĭ încetişor s-aşază
Pe prispă-n larg şi, ajutat de-o rază,
Ţese chenar de fir în jurul eĭ.

Cînd rezemat de braţul mameĭ sale,
Vrea să privească soarele-n apus,
Copacul sfînt înfiorat de jale
Se-nchină lung şi lacrămĭ de petale
Coboară-ncet, ca regretînd, de sus.
. . . .

Cadelniţează-n vînt frunzele moarte
Pe cer se-ntinde al norilor veşmînt;
Se roagă satu-n pragul strîmteĭ poarte
Şi-ĭ dă prin gînd nedreptul oarbeĭ soarte,
Iar teiul plînge cu-al frunzelor luĭ cînt.

Din însemnările unuĭ filozof-poet

D-lui G. D. Xenopol

Sfîrşind şi începînd odată cu noĭ,
Lumile sunt toate al vremeĭ gunoĭ;
Altul s-arată sub masca fiinţeĭ
Nimicul trecut prin prizmele minţeĭ.

De ce să-mĭ gătesc credinţa cu rime?
Căcĭ ştiŭ gîndirea-mĭ n-o s-asculte nime;
Apururĭ uitarea fi-va stăpîna,
A tot ce visez, ce mintea-mĭ îngînă.

Cuĭ folosi-vor a mele părerĭ?...
Ştiute saŭ nu, azĭ naşte din erĭ....
Cînd nu mi-e dat să prind taina veciei,
Putea-voiŭ afla rost zădărniciei?

E tot de prisos ce-aşĭ face saŭ crede,
Căcĭ orĭ şi cine cu ochiĭ *săĭ* vede,
Decĭ totu-ĭ aşa cum *pare că este*
Povestea e fapt şi faptul poveste.

Nimicul trecut prin prizmele minţeĭ
Altul s-arată sub masca fiinţeĭ,
Lumile-s toate al vremeĭ gunoĭ
Sfîrşind şi începînd odată cu noĭ...

BA NU...

Doamnei * * *

Abia acuma înţăleg
Ce plină-ĭ viaţa mea de tine,
Robitu-mĭ suflet să desleg
Zadarnic vreaŭ: *trăieştĭ în mine.*

Mireazma, umbra ta, un semn,
Ce facĭ, ce spuĭ, mi-s scumpe toate;
Tu... veşnic tu. Un sfînt îndemn
In calea ta mereŭ mă scoate.

Trebuitoare vieţi-mĭ eştĭ
Ca aerul şi ca lumina;
Nimica nu-ĭ unde lipseştĭ
A tot ce e, îmĭ parĭ pricina.

De tine cugetul mi-e plin
Şi-s pline lumile de tine;
Cînd viĭ, îmĭ par că soriĭ vin
Cu strălucirea lor spre mine.

Maĭ mult sunt *tu* de cît sunt *eŭ*,
Mă fericeştĭ viaţa trăindu-mĭ
Ş-aşĭ vrea s-o reîncep mereŭ,
Să simţĭ tu-n vecĭ vraja din gîndu-mĭ.

Ba nu... căcĭ trist de negrăit
Un nu ştiu ce ades mă face;
Atuncĭ mă-ntreb: la ce-am trăit
Şi plîng chemînd a morţeĭ pace.

A. D. XENOPOL

Cea d'întăĭ a mea lucrare istorică

1866

Intre hîrtiile mele am regăsit textul unuĭ *discurs* ţinut de mine în 1866, pe cînd eram elev în clasa VI-a a Academieĭ (liceul naţional din Iaşi) şi aveam vrîsta de 19 anĭ. Il public în tocmaĭ după manuscriptul aflat, fiind-că poate înfăţoşa vre-un interes pentru aceĭ ce urmăresc desvoltarea spirituluĭ individual. Este cea d'întăĭ a mea încercare liberă pe tărîmul istorieĭ. Cine va compara însă această încercare a mea şcolară cu Principiile fundamentale ale Istorieĭ, le va vedea încolţind încă cu 35 de anĭ în urmă, dovadă că îndeletnicirea cu istoria nu a fost la mine ceva întîmplător, ci o îmboldire însuşĭ a inteligenţeĭ mele, şi că atuncea cînd a licărit pentru întăia oară o cugetare privitoare la istorie, prin mintea mea de tînăr, ea a ţintit la teoria acesteĭ ştiinţĭ [1].

Păstrez textul neatins cu ortografie cu tot.

Societatea studioasă [2].

Discurs asupra importanţeĭ şi utilităţeĭ Istorieĭ

ţinut în şedinţa din 22 April 1866.

Părintele eloquenţieĭ romane defineşte ast-feliu obiectulŭ studiuluĭ nostru de astă sară : „Historia est testis temporum, lux veritatis“ . . . . După o atare definiţié dată de unulŭ d'in geniile cele maĭ pon-

1. Notez că atuncea cînd scriiam întîia mea lucrare, cetisem *Les Ruines de Volney* şi *l'Histoire de la Civilisation en Europe et en France* de M. Guizot.

2. *Societatea studioasă* era o societate alcătuită din elevii clasei VI-a sub preşidenţia mea.

derósse a le omenireĭ s'ar părea că occupându-ne de utilitatea Istorieĭ trebue să i o recunóştemŭ fără nicĭ o îndoélă, fără cea maĭ mică restricţiune şi aceasta de cum ea s'au ivitŭ şi până ce se va stînge odată cu némulŭ omenescŭ. Dară domnilorŭ lăssând pentru unŭ momentŭ tóte de o parte spre a cerceta chiarŭ natura Istorieĭ ne v'om încredinţa ca d'in acestŭ puntŭ de videre ea nu ne impune necessitatea importanţeĭ pe carea în urmă v'om cerceta-o în alte condiţiĭ....

Suntŭ lucrurĭ, domnilorŭ cătră care omulŭ a fostŭ dusŭ d'in insăşĭ natura sa spre a le descoperi, lucrurĭ pentru care elŭ simţindŭ necessitatea, pr'in *raţiunea luĭ au găsitŭ* mijlocul de a le satisface. Acele lucrurĭ ca unele ce au fostŭ dictate în descoperirea şi intrebuinţarea lorŭ de insăşĭ necessităţile vieţeĭ au luatŭ pentru ea o importanţă necontestată carea aŭ esistatŭ tot de'una şi va esista cătŭ timpŭ natura omuluĭ va urma aceeaşŭ cale: aşa suntŭ nutrirea, imbrăcămintea, viaţa socială & &. Istoria însă, domnilorŭ, nu face nicĭ de cătŭ parte d'in această categorie, ea nu datoreşte naşterea eĭ decâtŭ uneĭ imboldirĭ naturale a omuluĭ de a povesti sensaţiunile sale, de a le reaminti pr'in imagine cândŭ realitatea era perdută, care imboldire este maĭ cu samă darulŭ bătrâneţeĭ a aceleĭ vrâste carea ostenită de a medita 'şĭ găseşte plăcerea în oglinda memorieĭ. De câte orĭ vorbimŭ cu unchiĭ şi unchele nóstre nu observămŭ óre că unica lorŭ conversaţie sau celŭ puţinŭ cea maĭ plăcută lorŭ este amintirea faptelorŭ trecute, istorisirea aventurilorŭ lorŭ. Apoĭ interessulŭ era comunŭ şi auditorilorŭ pr'in curiositatea ce escita maĭ cu samă cândŭ povestirile eraŭ miraculósse şi supranaturale. Decĭ nu au fostŭ *utilitatea* scopuluĭ primarŭ alŭ istorieĭ şi dacă pe urmă se naşte o utilitate astăzĭ necontestată simţim deja că ea trebue se atârne de la multe imprejurărĭ. Aceasta ne v'om sili a arăta:

Inainte însă de a intra în această cercetare trebue să ne aducemŭ aminte că Istoria ne arată o sumă de fapte implinite de oamenĭ care sunt apoĭ pentru noi isvorulŭ priincipiilor pentru diriguirea noastră. Când însă voimŭ a lua o cârmă e lucru prea firescŭ de a cerceta elementele aceleĭ cârme, de a vede până intru câtŭ póte

se representeze conducătorulŭ nostru în viață și în special̆ la Istorie se cercetăm ce suntŭ elementele Istorieĭ adecă *faptele?* și *ce grad de crezare trebue să le dămŭ?* Aice, domnilorŭ unŭ esemplu foarte simplu ne va lămuri maĭ bine decăt tóte teoriele d'in lume:

Este cătŭ va timpŭ de cănd unŭ conflictŭ s'au ivitŭ intre un maestru de danțŭ și unŭ ofițerŭ; conflictulŭ se intămplă pe ulița mare carea în bunulŭ nostru orașŭ alŭ Iașilor, știțĭ că e cea maĭ frequentată. Peste căte va oare totŭ Iașșiĭ știia despre aceasta, dară cum o știia Domnilorŭ? uniĭ spuneau că offițerulŭ aŭ tăiatŭ urechea maestruluĭ de danțŭ, alțiĭ că iau sfășiat céfa, alțiĭ că l'au lovitŭ în măna; pessimiștiĭ văzuse că i au tăétŭ capulŭ; nu e numaĭ atăta: evenementul au fostŭ ast-feliŭ denaturatŭ încătŭ după căte-va zile s'auzea că doue persóne s'arŭ fi bătutŭ în duelŭ la Socola sau la Copou, care mi se pare că suntŭ în direcțiunĭ destulŭ de contrariĭ. Carea este óre cauza pentru care unŭ evenementŭ ce nu s'aŭ putută întămpla decătŭ in unŭ singurŭ chipŭ se povestește în ḑece? Aŭ dóră spectatoriĭ erau eterogenĭ pr'in simțirile lorŭ; óre apparatulŭ vedereĭ le era așa constituitŭ că unde unulŭ va vedea o ureche celaltŭ se vadă céfa sau măna, sau se reintemplase o nouă confusiune de limbĭ ca la turnulŭ luĭ Babel? Aceasta nu o credețĭ nicĭ D-vóstră nicĭ eŭ.

Ațĭ văzutŭ, Domnilorŭ un fapt de o simplicitate estremă consideratŭ numaĭ în cea ce are rapportŭ cu natura physică și care cu tóte aceste presintă atătea versiunĭ ce întunecă adevărulŭ; ce trebue se ne presinte dară faptele cele complicate de politică, de morală (de conduită, caracterŭ a personajelorŭ) acărora urzirĭ stau ascunse în adînculŭ spirituluĭ saŭ a inimeĭ celorŭ ce le producŭ? Cu tóte aceste, domnilorŭ, adevărulŭ esistă, faptulŭ în sine nu poate fi decătŭ unulŭ și acelașŭ; cine-ĭ causă alterarea? numaĭ ceĭ ce le reproducŭ... Mintea este o undă limpede în care faptele se refletă ca obiectele în o oglindă... Imaginea e pură și sigură cătŭ timpŭ unda e liniștită, dară aruncațĭ în ea o pétră, o bucată de glodŭ și îndată imaginea tremurăndă și diffusă va apărea ochilorŭ noștri; aruncațĭ în mintea noastră acea pétră, acelŭ glodŭ, passiunile și ignoranța și ce devine imaginea faptuluĭ și pr'in

urmare esprimarea luĭ!.... (Notațĭ că cuvîntulŭ de ignoranță pentru mine însamnă aci și ignoranța absolută, necultura și ignoranța relativă despre unŭ lucru).

Dară Domnilorŭ, pasiunile și ignoranța intunecă faptele, le încurcă în dedalulŭ versiunilorŭ care devinŭ cu atâta maĭ complicate și maĭ îndepărtate de adevărŭ cu câtŭ se repetă d'in gură în gură până ce în fine cadŭ în o ordine de lucrurĭ care sub numele de tradițiunĭ și de legende devinŭ impossibile de admissŭ de rațiunea sănătóssă.

Istoriculŭ, adecă acela ce culege faptele istorice nu póte se le fi văzutŭ pe tóte; elŭ le culege după tradițiune, după mărturiĭ oculare, de mâna ânteia sau de a doua & &. Ațĭ văzutŭ domnilorŭ ce siguranță potŭ se ne ofere aceștia. Uniĭ însă au pututŭ fi spectatorĭ sau chiarŭ actorĭ a faptelorŭ ce povestescŭ: în acestŭ cazŭ istorissirea faptelorŭ póte deveni de cea maĭ mare veracitate în mâinele unorŭ ómenĭ nepărtinitorĭ. Dară esistă de acestia? eu nu o credŭ, fiindŭ că tóte ne arată că e maĭ împossibilŭ: parțialitatea au esistatŭ totŭ de'una fie acea parțialitate necessitată pr'in impunerea personagelorŭ celorŭ marĭ saŭ pr'in a le guvernuluĭ, fie ea determinată pr'in affecțiunĭ și plecărĭ naturale, fie ea maĭ cu samă periculóssa parțialitate a prejudețelorŭ de educațiune sau de religiune. Această d'in urmă este cea maĭ nenorocită căcĭ este chiarŭ o intimă convicție de care nicĭ nu se simte celŭ ce o are; d'in cea maĭ fragedă copilărie totulŭ ce ne incunjură cată se ne o inspire: opiniile, gandurile, conștiința chiarŭ ni se impune domnilorŭ; pr'in affecțiunĭ, făgăduințĭ, silirĭ, amenințărĭ, maĭ știu eu ce? în un cuvînt ni se închide rațiunea în niște limite adoptate și peste care este unŭ sacrilegiu de a trece, darŭ d'in nenorocire câmpulŭ adevăruluĭ e de cealaltă parte a barierei!! Dacă chiarŭ Istoriculŭ ocularŭ sau actorŭ ne presintă atâtea șanse de neadevărŭ, ce se zicemŭ oare despre ceĭ ce scriu după marturĭ și tradițiunĭ!

Dară după cele ce amŭ espussŭ s'arŭ părea Domnilorŭ că voescŭ a nega că vre o dată faptele s'arŭ putea descoperi în adevărul lorŭ. Departe de mine aceasta! voescŭ numaĭ se demonstrez că ele pentru a fi discurcate de aureola neadevăruluĭ trebue supusse uneĭ cercetărĭ,

uneĭ *criticĭ* speciale, cara critică nu au pututŭ a se întroduce în spiritulŭ Istorieĭ decâtŭ de la la unŭ timpŭ óre care pe care lŭ vom determina,—şi este aşa de adevăratŭ că numaĭ de la acelŭ timpŭ încóce Istoria şi au luatŭ caracterulŭ ce lŭ are astăzĭ adecă espressiunea detailiată a formuleĭ luĭ Cicerone încâtŭ suntemŭ nevoițĭ a face o distincțiune între Istoria cum au fostŭ pănă la invențiunea imprimerieĭ (acesta este puntulŭ de despărțire) şi Istoria cum este astăzĭ.

Lassŭ la o parte timpulŭ tradițiunilorŭ care nu offeră nicĭ un interessŭ decâtŭ acela pe care lŭ am spussŭ adecă că au datŭ naştere Isrorieĭ şi vinŭ la timpurile căndŭ Istoria considerăndusse ca necessară de către popóre au începutŭ a se trata d'in puntulŭ acestŭ de vedere.

La ceĭ vechĭ, domnilorŭ, tóte cărțile esistau numaĭ pr'in manuscripte şĭ numaĭ aşa se reproduceaŭ; de aicĭ urma ca cărțile se fie rarĭ, fórte rarĭ, fórte scumpe şi possedate numaĭ de o mică classă de ómenĭ; ne fiindŭ date publicitățiĭ nicĭ o judecată nu se putea face asupra lorŭ; cea ce scrissesse unŭ autorŭ era bine scrisŭ; judecațĭ ce valóre putea se aibă în privirea veracităţeĭ faptele Istorice culesse de autorŭ după tradițiunĭ, mărturiĭ streine sau a le luĭ propriĭ, maĭ cu samă atuncĭ când cele doue elemente negative de adevărŭ passiunile şi ignoranța erau atâtŭ de bine favorisate de starea societăţilorŭ, căndŭ partialitatea era atâtŭ de bine servită pr'in viața de familie a multorŭ națiunĭ şi pr'in religiunele cele pline de superstițiĭ! De aceea vedemŭ pe Titŭ Liviu descriindu-ne int'un chipŭ aşa de admirabilŭ resbelele şi victoriele Romanilorŭ fără ca se ne spue unŭ cuvănt despre politica odióssă a senatuluĭ Romanŭ care în timpŭ de 500 de anĭ aŭ născocitŭ acele resbele pentru a închide cu gloria militară gemetele poporuluĭ contra assupriręĭ şi a nedreptățeĭ.

Totŭ de aceea vedemŭ la aceĭ Romanĭ şi Grecĭ dreptul celuĭ maĭ tare esistăndŭ pănă în mărtŭrisirea trecutuluĭ.—La aceste popóre orgoliulŭ de familie făcea ca cel maĭ illustru se aibă documentele glorieĭ lorŭ; lupte necontenite erau între aceste familiĭ îndată ce monumentulŭ uniea jignea gloria celei lalte şi cea maĭ tare nimicea

cu lumina spadeĭ umbra ce acelŭ monumentŭ iarŭ fi adussŭ.

Cea ce s'intâmpla între familiĭ se fácea între naţiunĭ întregĭ şi eată pentru ce astăzĭ d'in acestŭ puntŭ de vedere în rîndŭ cu Volney „admiramŭ pe aceĭ Romanĭ şi Grecĭ enemiciĭ universuluĭ cariĭ nimicindŭ cărţile celorĭ lalte popóre şi lipsindu-ne pr'in aceasta de apărarea părţilorŭ adversă în causa celebra a răpirilor lorŭ ne aŭ făcutŭ óre anume complicĭ aĭ tyranieĭ lorŭ pr'in admiraţiunea strelucitóre şi emulaţiunea secretă pe care o avemŭ pentru triumfurile lorŭ criminale!

Eată domnilorŭ ce era Istoria la ceĭ vechĭ; ce utilitate se putea trage d'in ea? o imitaţiune servilă a unorŭ noţiunĭ erronate consacrate pr'in credinţa órbă a celorŭ ce le professau, o aceaşŭ tendinţă de a se illustra pr'in gloria militară adecă de a rădica monumentulŭ măririĭ sale proprie pe gramada cadavrelorŭ concetăţenilor seĭ! Admiram cu tóte aceste societăţile antice, rămânemŭ uimiţĭ înaintea colossurilorŭ ce au străbătutŭ intunericulŭ seculilorŭ, şi ni se presintă înainte ca fantomele într'unite a umbrelorŭ celorŭ ce le aŭ produssŭ; admirămŭ aceste domnilor darŭ când ne amintimŭ că cea ce se numea civilisaţie era partea numaĭ a unora pe cândŭ mulţimea zăcea în cele maĭ crunte schingiuirĭ trebue se admittemŭ că nu este acésta cărma ce trebue a o lua că nu este civilisaţie acolo unde suntŭ mare număr de sculptorĭ, arhitecţĭ şi philosophĭ ce acolo unde toţĭ locuitoriĭ se bucură pe cătŭ se póte de o stare de fericire. Istoria în acele timpurĭ nu au cautatŭ aceasta; dară fiindŭ că voimŭ a vorbi despre importanţa eĭ se lăssămŭ acea periódă în carea nu o putemŭ găssi şi se revenimŭ la a doua adecă la Istoria cum este tratată de la invenţiunea imprimerieĭ.

Luaţĭ Domnilorŭ numaĭ contrarulŭ d'in cea ce amŭ spussŭ assupra periódeĭ d'enteiu şi vă veţi face o idee de Istoria cum este acuma. De la inventarea imprimerieĭ o carte a unuia este proprietatea tuturorŭ; fie care póte se o cunóscă se o judece; opiniĭ diverse sunt de îndată cunoscute pr'in *gazette* acea minunată invenţiune d'in Veneţia. Faptele îndată ce s'intâmplă suntŭ fixate pe hărtie, decĭ nu maĭ cadŭ în tradiţiunĭ; nu vrau se pre-

tindŭ că defectele generale ce le amŭ espussŭ în cercetarea faptelor se nu esiste şi acuma dară armele de combatere suntŭ fórte tarĭ; partialitatea ş'i au perdutŭ multŭ pr'in sfaramarea prejudeţelor. Cercetarea faptelorŭ se face cu seriositate; ele suntŭ analisate maĭ cu samă în causele lorŭ. De acea vedemŭ cu admiraţiune pe eruditiĭ modernĭ reconstituindŭ eĭ acuma edificiulŭ trecutuluĭ cu maĭ multă siguranţă decâtŭ o făcea ceĭ ce au fostŭ maĭ apropiaţĭ de dânsele; şi sórele Domnilorŭ este maĭ îndepărtatŭ vara de pământŭ decâtŭ iarna cu tóte aceste elŭ vara incălzeşte maĭ multŭ.

Istoria aşa tratată ne offeră avantaje enorme şi absolutŭ necessare căcĭ ea nu maĭ este representarea a unuĭ talentŭ maĭ mare saŭ maĭ micŭ, a faptelorŭ deja admisse ca necessare pentru conducerea societăţilorŭ ea caută ca d'in *observaţiunile adevărate* culesse d'in viaţa omenireĭ se se deducă regulele cele maĭ probabile pentru conducerea omenireĭ spre calea bineluĭ. Istoria este ast feliu de cea mare importanţă; fără ea amŭ recădea d'in nou în celŭ maĭ profundŭ întunericŭ, dacă amŭ neglija esperienţa şi amŭ voi a ne conduce numaĭ după bunulŭ simţ ne avândŭ d'naintea nóstră practica (prea scumpŭ plătită de nenorocirile omenireĭ întregĭ), pe care ne basamŭ teoriele nóstre amŭ cădea în unŭ labyrintŭ d'in care nu ne arŭ putea scóte decâtŭ firulŭ binevoitoriu a Ariadneĭ despre care vorbimŭ.

Utilitatea ce o tragemŭ d'in Istorie se póte considera d'in 3 puncte de videre: în privirea essemplelorŭ morale ce ni le offeră Istoria, *importanţa morală*; în privirea cărmeĭ nóstre pentru viaţa socială sau *importanţa politică*, şi în fine în privirea progressuluĭ artelor ştiinţelorŭ, *imp. scientifică*.

Ce este óre unŭ esemplu moralŭ? este tipulŭ sentimentelorŭ şi a faptelorŭ ce raţiunea şi conştiinţa nóstră se accórdă a le socoti demne de urmatŭ; de aice s'înţelege că essemplulŭ va fi cu atâta maĭ demn de aceasta cu câtŭ va fi maĭ perfectŭ; dară omulŭ în realitate póte elŭ fi perfectŭ? nicĭ o dată (de acea chiarŭ vedemŭ că în biografiĭ se ascundŭ viţiile eroilorŭ pentru aĭ arăta numaĭ în partea lorŭ cea maĭ de lăudatŭ). Unde óre se căutăm acea perfecţiune? numaĭ în idealulŭ ce natura

aŭ pussŭ în simțirea nóstră. Dară Istoria nu trebue se se ocupe cu idealulŭ, ea trebue după cumŭ amŭ văzutŭ a ne arata tóte sub forma cea maĭ adevărată; deci d'in acestŭ puntŭ de videre Istoria cade în ŭnŭ dilemŭ care i micșóră importanța eĭ și o face cu multŭ inferióră Romanuluĭ bine scrissŭ. Sau că Istoria vroindŭ a representa idealulŭ ia forma romanuluĭ neavăndŭ avantajele luĭ; sau că presentăndŭ portretele in realitatea lorŭ nu le arată destulŭ de perfecte și pr'in urmare micșóră emulațiunea.

Apoĭ Istoria ne prezintă multŭ maĭ numerósse fapte și caractere urîte decâtŭ frumósse și natura omuluĭ plecată spre răŭ póte găssi aci o emulațiune funestă după cum s'au și întâmplatŭ maĭ cu samă că pr'in o fatalitate neînțălessă de multe orĭ răulŭ și nedreptatea triumphă. Fiindŭ că importanța morală pentru a avea vre o valóre trebue se raporte directŭ cătră toțĭ ómeniĭ apoĭ și aice vedemŭ o pedecă în Istorie; stilulŭ eĭ celŭ severŭ esclude plăcerea cea atrăgătóre ce face ca se fie citită de tótă lumea.

Esemplele apoĭ fiindŭ luate d'in alte timpurĭ decâtŭ acele în care trăimŭ și chiarŭ d'in alte națiunĭ nu potŭ se se potrivescă cu caracterele actuale, și așa dau naștere la comparărĭ greșite.... Știțĭ proverbulŭ: alte timpurĭ, alte moravurĭ... Avantajulŭ e multŭ maĭ mare căndŭ modelulŭ se ia d'in sinul societățeĭ și 'n timpurile presente.... care dacă nu esistă, Romanulŭ le creă sau le idealiză.

Vedețĭ dară Domnilorŭ că aice Istoria este inferióră unuĭ Romanŭ bine scrissŭ adecă în accordŭ cu conștiința și morala căcĭ elŭ prezintă idealurile caracterelorŭ sub o formă facilă și plăcută attrăgătóre pentru toțĭ.

Poporulŭ le iubește și se instruește d'in ele; elŭ găsește acolo totŭ odată plăcerea și educațiunea luĭ....

Pentru ce oare Domnilorŭ se susține ca Romanurile și maĭ în genere că Romantismulŭ aŭ corruptŭ societățile? O societate corruptă nu maĭ póte forma unŭ statŭ saŭ unŭ statŭ nu póte exista dacă societatea e corruptă, cu tóte aceste domnilorŭ vădŭ că Anglia, Franția, țerile ce aŭ produssŭ ceĭ maĭ anteĭ Romancierĭ: Walter Scott, Bulwer, Balzac, Eugène Sue, Victor Hugo & &, suntŭ în cea maĭ mare flóre.... Multe d'in statele antice erau maĭ

corrupte decâtŭ noĭ astă-zĭ şi cu tóte aceste romanurĭ nu există.... (Imputarea aceasta contra romanurilorŭ vine de acolo că pr'in ele s'au stricatŭ multe prejudiţiĭ. Enemiciĭ Romantismuluĭ nu lipsescŭ de a cita în esemplelele lorŭ numaĭ pe aceĭ romansierĭ cariĭ în adevărŭ profesaŭ ideĭ contrare bunuluĭ simţŭ chiarŭ nu numaĭ moraleĭ precum G. Sand, Stendtal etc. dară eĭ lasă la o parte pe ceĭ care au imortalisatŭ Romantismulŭ. Uită pe Victorŭ Hugo care pr'in Notre Dame de Paris redeschide arhitectura în Franţia; pr'in Miserabiliĭ esprimă una d'in cele maĭ sublime ideĭ asupra nenorociţilorŭ) [1].

Marea şi adevărata importanţă a Istorieĭ o găssimŭ în acea ce amŭ numit'o *politică.* Aice` nu e nimicŭ de contestatŭ; totŭ progressulŭ ce lŭ face omenirea în calea libertăţiĭ şi a egalităţiĭ vine de la Istorie; ea ne au arătatŭ că societăţile au prosperatŭ cu câtŭ maĭ multŭ s'au apropiatŭ de aceste doue principiĭ şi că peirea lorŭ aŭ fostŭ iminentă cândŭ nu le au maĭ urmatŭ. Şi astăzĭ mulţumită Istorieĭ societăţile rădicândŭ d'in ce în ce, vassulŭ ce acoperea sórele adevăruluĭ se încălzeşte la lumina luĭ cea binefăcătóre, se conduce de razele luĭ spre a eşi d'in întunericulŭ în care de atâta seculĭ omenirea gemândă se arunca în tóte părţile spre a găssi scăpare!

Totuşĭ, Domnilorŭ trebue se luămŭ bine samă la modulŭ cum trebue se ne servimŭ de Istorie pentru determinarea legilorŭ sociale; Se avemŭ totŭ dé una înaintea nóstră imaginea libertăţiĭ şi a egalităţiĭ a acelorŭ doue principiĭ nu factice şi întemplătorĭ dară sădite de natura în conştiinţa nóstră, şi se ne servimŭ de Istorie *numaĭ pentru consultarea chipuluĭ de a ajunge la* acelŭ scopŭ unicŭ d'in diversele stărĭ a societăţilorŭ.

Aice tare naturalŭ ni se presintă o mare chestiune. Utilitatea Istorieĭ pentru unŭ poporŭ este ea cuprinsă în resultatulŭ observaţiunilorŭ generale a relaţiunilorŭ trecute a le omenireĭ întregĭ sau a unuĭ poporŭ însemnatŭ, sau este ea concentrată în observaţiunile făcute de acelŭ poporŭ în sinulŭ seu?

Câtŭ timpŭ ómeniĭ nu aveaŭ încă unŭ scopŭ către care se tindă cu toţiĭ, câtŭ timpŭ libertatea şi egalitatea

1. Bucata pusă în parantez se vede ştearsă în manuscript.

năduşite nu apărusse pe pămăntŭ, popórele căutau în Istoria a tótă omenirea faptele ce socotea maĭ bune de urmatŭ. Astăzĭ domnilorŭ nu maĭ este aşa: după cum am spussŭ Istoria serveşte numaĭ pentru a căuta mijlócele de a ajunge la cele 2 marĭ principiĭ de viaţa după starea şi natura uneĭ societăţĭ. Dară cum este possibilŭ aceasta fără cunóşterea Istorieĭ aceleĭ societăţĭ? fără determinarea stăriĭ prezente a eĭ pr'in cunoştinţa trecutuluĭ şi a progressuluĭ ce au făcutŭ? De aceea Domnilorŭ unŭ poporŭ trebue se cunóscă *fórte bine* Istoria sa şi căndŭ zicŭ fórte bine nu însamnă că se ştie cu de amăruntulŭ tóte faptele ce le au făcutŭ domniĭ, tóte luptele ce le au purtatŭ după cum o vedemŭ aceasta la noĭ, ce se caute a afla starea societăţeĭ sub cutare sau cutare regim. De aci unŭ poporŭ póte uşorŭ aşĭ face idee de presentulŭ seu şi apoĭ comparăndu-şĭ starea luĭ cu acea a altorŭ popóre care suntŭ maĭ înaintate pe calea adevăruluĭ se intre în ea cu curagiu şi speranţă. De aceea, domnilorŭ se studiemŭ Istoria patrieĭ nóstre; se vedemŭ cumŭ au fostŭ ea în timpurile de maĭ înainte dară se nu ne facemŭ illusiunĭ! Fantasma trecutuluĭ este fórte înşălátóre; omulŭ astăzĭ nenorocitŭ i se pare că altă dată au fostŭ fericitŭ; sufferinţele presente nimicescŭ sufferinţele trecute; se fimŭ apoĭ nepărtinitorĭ, severĭ şi justĭ şi acesta e singurulŭ mijlocŭ de a nu ne rătăci, să nu admirăm pré multŭ gloria faptelor militare căcĭ dacă nenorocirea au vrutŭ ca ele să fie necessare pănă căndŭ omenirea se va lumina, totuşĭ nu vra să zică că ele trebue a fi obiecte de emulaţiune. Omenirea nu face de cătŭ admiră pe cuceritorĭ; ea iubeşte însă pe legislatorĭ. Unora le zideşte monumente în spiritulŭ seŭ, celorlalţĭ în inima sa!

Ne au maĭ ramassŭ pentru închiderea consideraţiunelorŭ nóstre căte-va cuvinte de spussŭ assupra importanţeĭ ştiinţifice a Istorieĭ. Aice utilitatea este de asemene generală şi multŭ maĭ aceessibilă tuturorŭ. Fie care póte se caute în ea materialele necessare specialităţiĭ luĭ şi pr'in aceasta elŭ póte în adevărŭ se şi facă ideile cele maĭ clare şi maĭ juste căcĭ are puncte de comparaţie assupra progressuluĭ uneĭ ştiinţĭ în cutare sau cutare condiţie; pr'in compararea metódelor află cele ce trebue se

urmeze pentru progressulŭ ştiinţeĭ. Numaĭ pr'in ast-feliŭ de cercetărĭ s'au făcutŭ atătea descoperirĭ în secoliĭ d'in urmă şi s'au rădicatŭ geniulŭ omenescŭ la o înălţime ce dovedeşte indestulŭ scopulŭ sublimŭ alŭ destinaţiuneĭ luĭ. Aice cum amŭ spussŭ utilitatea e generală şi fie care póte se se folosască de studiulŭ omenireĭ întregĭ. Se nu roşimŭ dară, domnilorŭ dacă Istoria nóstră nu ne presintă bazele uneĭ assemene utilitățĭ şi se o căutăm cu perseveranţă în societatea întrégă a omeniriĭ pentru ca şi noĭ se putemŭ consacra o pană museĭ Istoricĭ, şi noĭ se punemŭ o pétră la monumentulŭ giganticŭ alŭ progressuluĭ şi ferecireĭ ce omenirea concură pentru al rădica!

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

I.

Seara în luncă

Cerul pare că s-aprinde, norii sunt turnați în aur
Soarele în asfințire pare-o gură de balaur.
Ziua încet se-nvinețește și se pierde-n asfințit
Iar luceafărul trimete blînd o rază 'n înfinit . . . .

. . . Cît de clar se țese-n luncă farmecul de primavară
Somnul lin și ușuratec firea-ntreagă o-nfășoară
Iar din cînd în cînd departe s-aud cînii de la tîrlă ;
Umbra sălciilor pare c'a încremenit pe gîrlă.

Numaĭ dorul singuratec este vecĭnic călător ;
Cînd scîntee-n luncă luna, e pe drum rătăcitor.
In spre casa ta se-ndreaptă, căcĭ aprins de-atîta drag,
Vrea frumoasa mea iubită, tu să-ĭ eșĭ duioasă-n prag !

II.

Seara în crîng

Atîta viaţă e în aer!... Un furnicar ne-nchipuit
Mă uit şi par'că văd cum vremea îşĭ toarce firul nesfîrşit
Intre pămînt şi cer se-ncheagă o legătură de iubire
Şi peste tot este stăpînă a tot întinsa nesfîrşire...

Prin crîng, din iarbă, se rîdică un zgomot surd de vietate
Şi un parfum care te-mbată în vesela singurătate
Senina noapte se răsfaţă cu liniştea-ĭ neţărmurită
Albastră ca întinsa mare, frumoasă par'că-ĭ povestită.

Iar pe cărările pierdute, mă mînă gîndul ca să trec
Doar te-oĭ vedea eşind din umbră; să te sărut ş-apoĭ să plec.
O!... Noaptea asta atît de clară am maĭ văzut-o altă-dată
Privind la ochiĭ tăĭ albaştriĭ, frumoasă şi iubită fată.

III.

Vis de vară

Atît de clară este noaptea și atîtea stele-n infinit
O! armonie! armonie! De tine-s vecĭnic ispitit
Orĭ cît mi-ar fi de tristă viața... ăst vis acuma mă uimește
El iea melancoliĭ mele puterea și-o risipește ....

... Ș-acum știŭ că-n șir de veacurĭ o clipă-n viață doar trăesc
Că sorĭ aprinșĭ alerg în spațiŭ și-n fulger lung se risipesc,
... Ș-acum știŭ că nopțĭ eterne ne-or învăli pe toțĭ de-a rînd
Că vecĭnicia tot va stînge în abisu-ĭ mormîntînd.

Dar astă-zĭ sunt pătruns de vraja ispititoarelor luminĭ
Ce mă privesc încremenite, ca ochiĭ drageĭ de seninĭ ;
Mă vĕd cuprins de-un dor de viață, eternul cînt al nemurireĭ
O! dulcea mea melancolie, tu trecĭ în drumul fericireĭ.

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU.

Excursiunea în Grecia

I.

De la Constanța la Constantinopole.

Priveam de pe cheiŭ vaporul destinat să ne ducă, care se ridica în mijlocul mărei, și-mĭ amintiĭ de monstrul despre care Virgil odinioară, spunea că spinteca valurile furioase ale mărei.

Bietul visător !.... nicĭ bănuia măcar că va veni timpul, cînd omenirea va putea să realizeze produsul imaginațieĭ sale, să străbată nemărginirea albastră a mărei. Dacă ar fi să se deștepte din somnul vecĭnicieĭ strămoșiĭ noștri, profundă și de nedescris le-ar fi mirarea, cînd ar vedea aceștĭ giganțĭ și alte invențiunĭ care aŭ simplificat mult greutățile viețeĭ, dar care în schimb aŭ adus și multe nenorocirĭ.

Inoptase și noĭ încă nu ne îmbarcasem. Pe fețele tuturora citeaĭ neliniștea și nerăbdarea.

Eŭ cu un grup de cîțĭ-va, profitînd de întîrziere, făcurăm o plimbare prin port. Barcagiul îșĭ întinse pînzele; valurile eraŭ liniștite și legănarea ușoară.

Comandantul bastimentuluĭ, o mutră destul de respingătoare, cu vocea luĭ aspră şi arogantă, înfruntase pe toțĭ, nepermițînd nimănuĭ îmbarcarea. Se spunea că nu se lămurise cu biletele, deşi ora era destul de înaintată.

Imbarcarea se făcuse cu multă anevoință, cu toate că ora plecăreĭ era 5 p. m., abia la 8 bastimentul, cu sirena luĭ răguşită, anunță că e gata de plecare.

Se ridicase ancora şi vaporul începuse să se mişte.

In port linişte adîncă. Felinarele oraşuluĭ doar clipeaŭ somnoroase în adîncul mărei. Pe nesimțite eram acum pe drum.

Tovarăşiĭ în mare parte veselĭ, îĭ vedeam grupurĭ grupurĭ pe bord glumind; pe mine însă mă cuprinsese melancolia aceea care în asemenea ocaziunĭ am simțit-o că-mĭ inundă sufletul şi despre care nu mi-am putut da seamă exact de ce mă stăpâneşte.

Priveam înapoĭ luminele nenumărate care tremurătoare se oglindeaŭ în adinc, întîiŭ destul de clar, în urmă din ce în ce maĭ confuz. Se părea că la orizont apăruse un număr de stele a căror lumină palidă acum se ivise şi nu făceaŭ de cît un lanț de foc pe care abia îl puteam distinge.

Pe bolta albastră a nopțeĭ treceaŭ, făşiĭ, făşiĭ, noriĭ negri, aşa că nu se maĭ vedea de cît crîmpeeaşe de cer înstelat. Nicĭ un zgomot, nicĭ o mişcare, afară de fîşieala mătăsoasă a valurilor repezite de prora vaporuluĭ.

Sub lumina reflectată de pe bord se zărea abisul înspumat, pe deasupra căruia mi se pierdeaŭ privirile. In spre apus începuse o scînteere luminoasă, iar cerul întunecat începuse să lase picăturĭ marĭ. Ropotul lor suna puternic în cădere pe acoperiş. Frigul şi tristețea natureĭ mă pironise pe loc, iar dorul nărăvaş umpluse golul sufletuluĭ cu amintirile luĭ vagĭ.

Era unu din noapte, cînd totul se liniştise pe bord. Icĭ colea vedeaĭ cîte un întîrziat ce-şĭ căuta un noŭ adăpost, de oare-ce ploaia acum izbea cu putere. Oh! Cum aşĭ fi vrut ca pustiul nopțeĭ să fie o clipă... dar obosit picuram de somn pe bancă, şi cu toate că îmĭ spusesem să nu dorm, totuşĭ nu putuĭ rezista şi mă lăsaĭ pradă unuĭ somn adînc.

* * *

Pe la treĭ şi jumătate, fuseĭ deşteptat de un cănt jalnic.... De-odată se făcu o lumină mare. Cîţĭ-va studenţĭ de la teologie avuseseră strania idee de a cînta de mort, urmînd un presupus convoiŭ cu lumînările aprinse.

După ce ocoliră bordul, se opriră şi începură a juca hora, sîrba.... care eraŭ învîrtite cu multă stăruinţă, după sunetul unuĭ flaut şi a uneĭ vioare, aşa că nimenĭ de acum nu maĭ putu închide ochiĭ.

Incepuse să se lumineze de ziuă, o lumină slabă şi roşiatică în răsărit. Din ce în ce maĭ bine şi cît poţĭ cuprinde cu ochiĭ, vedeaĭ eternul nemărginit care părea că se sfîrşeşte unde cerul atingea apa.

Intre cer şi apă pluteam pe neastîmpăratele valurĭ care străluciră la ivirea blîndeĭ aurorĭ. Sus albastrul deschis părea că reprezintă liniştea eternă. Jos albastrul închis o minte vecĭnic agitată în lupta pentru viaţă....

Soarele nu se arăta la orizont, dar lumina vestea apropierea mareluĭ stăpînitor care îşĭ tîrăşte în nemărginit haina împodobită cu diamante.

Valurile învrăjbite se izbesc, se alungă, repezindu-se în depărtărĭ, pe cînd de-asupra o stea licăreşte, viŭ veghind par-că totul să fie în armonie.

Vaporul merge.... merge mereŭ spre o zare îndepărtată, spre un ţărm nevăzut; soarele se ivise la orizont, şi o punte aurită se întinse de la el pănă la noĭ.

Cît e de imensă natura şi cît suntem de micĭ noĭ! In asemenea împrejurărĭ, vezĭ cu prisosinţă inferioritatea ta în spaţiŭ. Orĭ unde mă uitam, nu vedeam de cît apă.... apă şi cerul infinit.

* * *

Abia isprăvisem de sorbit laptele, cînd aud că se zăresc ţărmurile Bosforuluĭ. Toată lumea privea cu atenţiune înainte, unde se desemnaŭ neregulat înaltele malurĭ ale celor două continente care staŭ măreţ unul în faţa altuia.

Priveam scrutînd zarea care începuse să se limpezească maĭ amănunţit. La dreapta, pe malul european, se zărea un turn şi rămăşiţĭ de zidărie. La stînga, pe malul asiatic, cîte-va case, iar la mijloc strîmtoarea care ca nişte porţĭ uriaşe se deschidea înaintea noastră.

Intrarăm în Bosfor la mijlocul zileĭ. Apa care abia îșĭ maĭ încrețea luciul seŭ albastru, părea un lac între strînsele și înaltele malurĭ care o țărmuriaŭ, colorată într-un sîniliŭ clar; căcĭ cerul însușĭ e mult maĭ pronunțat ca cerul pe care-l vedem în țara noastră. E un contrast izbitor între nemărginitul Măreĭ Negre care pare vînăt și Marea de Marmara.

In dreapta, în stînga, ambele malurĭ fortificate cu turnurĭ, păzeaŭ intrarea, ne fiind nimănuĭ permis să înainteze, până ce nu se face declarația la căpitănie care se ține într-un golf mic, pe țărmul asiatic, în localitatea numită *Kavac*.

După patru ore de ancorare în mijlocul Bosforuluĭ [1]) înaintarăm între splendidele malurĭ pe întinsul șerpuit al strîmtoreĭ. Acum se vedeaŭ așezate din timpurĭ, castelele care se oglindeaŭ în fundul Bosforuluĭ, prin micele golfurĭ, pe malurĭ în formă de amfiteatru, parte pierdute în verdeața pomilor care, nenumărațĭ, împodobeaŭ coastele, ale căror contur ondulat se apropia și se depărta de noĭ. Arhitectura lor bizară cu ferestrele multiple, aproape fără fațadă de zidărie, făcea să le iasă în relief originalitatea. Strîmtoarea nu părea de cît un vast bulevard, de-alungul căruia eraŭ așezate pitoreștele cîmpeniĭ care se răsfríngeaŭ măreț în minte și în suflet.

Cîte generațiĭ nu s-aŭ scurs pe aceste locurĭ care fie-care în parte îșĭ are farmecul și povestea sa? Icĭ se ridică măreț palatul Sultanuluĭ; din colo se înalță, sfruntînd cerul vre-o moschee cu minaretul sĕŭ ascuțit. In toate și în totul plutește o desarmonie, un haos, pe care mintea abia îl poate concepe.

Sute de bastimente străbat canalul în lungul sĕŭ: engleze, franceze, turceștĭ, greceștĭ; un cosmopolitism fără seamă, în toată lungimea luĭ, și maĭ cu samă în port. Aci te înspăimîntă miile de ochiurĭ de ferestre, văzute în Stambul, Pera, Galata.

Din toate părțile te năpădește îmbelșugarea priveliștelor, pe care abia țĭ le poțĭ închipui. Se pare Constanti-

1. Faptul că bastimentul nostru era împodobit cu drapele romîne și greceștĭ și că noĭ eram toțĭ uniformizațĭ cu beretele pe care le purtam, a produs neliniște, și a trebuit pentru aceasta să se telegrafieze la Bucureștĭ, spre a se cerceta ce e cu noĭ?

nopolea un munte de case, puse unele peste altele, de diferite mărimĭ, împestrițate cu sutele de moschee.

De departe se zărește podul care leagă Pera cu Stambulul, și în toate părțile vezĭ un furnicar de oamenĭ ce mișună fără încetare.

Ne oprim în port; de-odată ne înconjoară sute de bărcĭ care prezintă aspectul unor micĭ scoicĭ, așa sunt purtate de valurile agitate ale canaluluĭ vecĭnic neliniștit. Comercianțĭ, poște, mărfurĭ stau roată de jur împrejur. Oameniĭ de pe ele îțĭ vorbesc toate limbele și, pentru satisfacția noastră, auzim chiar limba românească.

Măreția acestuĭ port e nu numaĭ în frumusețea natureĭ, dar și îngrămădirea de secolĭ a tot ce-a putut da Orientul maĭ splendid și maĭ măreț.

Cînd te aflĭ aci, de-odată cartea trecutuluĭ acestuĭ oraș pare-că ți se deschide și citeștĭ fazele prin care a trecut: Apusa lui splendoare romană, în timpul căreia s-a dărămat credința păgână; apoĭ măreția imperiuluĭ greco-roman. Venirea Turcilor care dărîmă din nou întreaga civilizație greco-romană și așază asupra eĭ o credință și o viață nouă, aceea pe care a putut s-o dee, în timpurile de glorie, marele și înspăimîntătorul de odinioară imperiu Otoman.

Acuma însă din tot trecutul a rămas o amestecătură, pe care o consumă timpul, cu puterea luĭ distrugătoare. Acuma Constantinopole îșĭ visează ce a fost; și trăește, căcĭ împrejurările în care trăește îl face nemuritor.

BIZANȚIUL.

Din vremurile stînse se-naltă a ta splendoare
Iar viața ce se scurse de vultur fu mărirea
Și purpura-țĭ cesară pe umerĭ glorioase
Puseșĭ ca să le poarte, să capețĭ nemurirea.

Eŭ văd ducînd cu fala puterea ta cea mare
Prin Eufrat și Tigru; Prin Dunărea bătrînă
Purtînd a tale arme, trecușĭ cuceritor
Tu ce făcușĭ să cadă credința lor păgână.

De două orĭ prin secolĭ văzuşĭ a ta mărire
De două orĭ cu laurĭ tu fruntea-ţĭ o-ncununĭ
Şi-acum înnecĭ în valurĭ apusa ta splendoare
Ce-ĭ fuse dat să vadă barbareĭ semi-lunĭ.

Constantinopole 28 August.

* * *

Se înserase şi animaţia în port era aceeaşĭ. Soarele în apus scînteea. In Scutari nenumăratele case păreaŭ aprinse sub razele luĭ roşiatice. De astă-dată, toată măreţia Bosforuluĭ părea că se mutase dincolo, pe acel întins covor, presărat cu miĭ şi miĭ de ferestre.

Noaptea, cu mantia eĭ albastră împestriţată cu infinitele stele, începuse să îmbrace totul. Ne găseam într-un ocean de lumină, căcĭ de pretutindenĭ nu se vedeaŭ de cît scînteeriĭ de lucirĭ reflectate în adîncul valurilor care le tremura şi le reda privirelor, în fire lungĭ auriĭ. Cerul, apa, eraŭ înhorbotate cu fluturĭ de lumină, pe cînd treptat, treptat, liniştea îşĭ întindea braţele sale ademenitoare, strîngînd natura somnoroasă, pentru cîte-va ore de odihnă.

Pe bordul bastimentuluĭ nostru era veselie. Intr-un tîrziŭ se liniştiră tovarăşiĭ, odihnindu-se în condiţiunĭ maĭ bune de cît în noaptea de maĭ înainte.

II.

De la Constantinopole la Athena

Se luminase de ziuă, iar pe deasupra apeĭ, o ceaţă deasă împedeca privirile să poată distinge ceva de jur împrejur. Dar cu cît lumina devenia maĭ puternică, o videam dispărînd în depărtare, desvălind în urmă-ĭ aceleaşĭ tablourĭ pe care le văzusem în ajun.

Soarele se înălţă de pe o culme, cu o lumină de jăratec, întinzînd de la Scutari pînă la noĭ o punte aurie de lumină. Razele sale cădeaŭ gramadă pe cîte un aco-

periș de casă din Pera saŭ din Stambul, îmbrăcîndu-le într-o zale de văpae aurie.

Apusurile și Răsăriturile de soare din Constantinopole sunt vestite prin aceste contraste izbitoare pe care le daŭ ochilor să le vază.

Portul își luase mișcarea obișnuită. Cu feluritele lor mărfurĭ, zecile de luntri din noŭ începură să ne încon-oare; așa că de jur împrejur era ca un mare magazin cu fel de fel de necesitățĭ de vînzare.

La 10 ore se rădică ancora și pornirăm, făcînd ocolul Cornuluĭ de Aur. Aceiașĭ defilare încîntătoare se prezintă vedereĭ în tot parcursul strîmtoreĭ, pînă intrarăm în Marea de Marmara.

Inaintam spre un orizont nevăzut, pe cînd înlăturĭ malurile european și asiatic se vedeaŭ, cînd palide, cînd îndestul de clar în apropierea noastră. Insulele Principeluĭ s. c. se zăreșc în depărtare cu conturul lor ascuțit și neregulat . . . . .

. . . . . După un drum de zece ore intrarăm în Dardanele în dreptul orașuluĭ Galipoli, așezat pe malul european într-o largă deschizătură care formează portul. Marea e atît de lină că ne dă aparența plutireĭ pe un lac. Inoptase; nimic în jur nu se maĭ putea observa; înaintam sub un cer întunecat, pe cînd liniștea și somnul potolea zgomotul de pe bord.

* * *

După o noapte întreagă de mers, zoriĭ zileĭ se arătară în dreptul insuleĭ Lemnos, și cu cît înaintam, cu atît se deschideaŭ înaintea noastră nuoe vederĭ. Insula Lesbos, Skiros etc. rînd pe rînd se arătară vedereĭ, din distanță în distanță; pietroase și lipsite cu desăvîrșire de vegetație.

La orizont începuse să se rîdice ca o urmă prăfuită, conturul neregulat a două țărmurĭ iar în miezul zileĭ ne apropiarăm de ele. Eraŭ insulele Andros și Eubea care formează între ele strîmtoarea Cornul de Aur, renumită prin faptul că acolo marea tot-deauna e de o nervozitate dusă pînă la exces; de aceia am fost prevestițĭ că acolo ni s-ar putea întîmpla rĕul de mare. Deși trecusem

marea timp de două zile, nimenĭ nu căpătase rĕul de mare fiind-că însăşĭ Marea Neagră care de obiceiŭ în aceste lunĭ e foarte agitată, a fost de un calm exemplar.

La mijlocul zileĭ trecurăm strîmtoarea şi-acum luarăm o direcţie nord-vestică spre golful Aticeĭ, după ce făcurăm un mare ocol insuleĭ Eubea (Negroponte) şi a cîtor-va maĭ micĭ insule care păreaŭ maĭ mult nişte sparturĭ de stîncă.

Era ora patru şi Pireul nu se vedea. In depărtare se arătâ un bastiment. Toată lumea se mişcâ cu vioiciune. Zgomotul deveni intens. Uniĭ priveaŭ cu binoclurile, să-l poată distinge maĭ bine, de oare-ce se zicea că Greciĭ ne vor eşi înainte.

Incepuse să se distingă din ce în ce maĭ bine drapelele, iar pe catarg fâlfâia drapelul romănesc. Ura..... Ura se auzea de pretutindenĭ; dar în curînd veni decepţia; căcĭ nu era de cît un vapor de comerţ care plecînd spre Constantinopole ridicase pavilionul romîn, ca atenţie pentru excursioniştiĭ romînĭ.

Ocolirăm o ultimă insulă şi din noŭ se zări un alt bastiment. Acesta era împodobit cu zecĭ de drapele romîne şi greceştĭ. Se apropie el şi un altul se arătâ.

De departe auzeam muzica militară intonînd „Deşteaptă-te romîne“; pe bord era un delir de entuziasm. O parte cînta imnul grec iar ceĭ-lalţĭ strigaŭ: „Zito i Elas“.

Ne apropiarăm; pe el o mare de capete. Sute de drapelaşe fâlfâiaŭ în aer. Din noŭ alte două vapoare veneau spre noĭ. In curînd fuserăm înconjuraţĭ de şease, şi alte 2 de războiŭ trăgeaŭ salve de tunurĭ.

Entusiasmul era de nedescris; miĭ de glasurĭ se amestecaŭ cu zgomotul măreĭ. „Trăiască Romănia“, „Zito i Elas“, zburaŭ din vapor în vapor; muzicele cîntaŭ, şi peste tot plutea o zi albastră şi plină de soare.

Pireul, Athena acum se vedeaŭ bine. Aşezate pe nişte coline, se întindeaŭ pînă în marginea măreĭ într'o panoramă superbă, pe care nu-o voiŭ uita nicĭ-odată.

Bastimentul nostru se opri. Unul dintre bastimentele greceştĭ, veni cît se putu maĭ aproape de noĭ. Comitetul de recepţiune grec, trecu pe bastimentul nostru unde se ţinură discursurĭ şi se făcură recomandaţiile.

Cu toţi înaintarăm în portul Pireŭ care e aşezat după o mică peninsulă stîncoasă.

In port, o mare de capete îşĭ înalţaŭ pălăriile ; bastimentele din port cu sirenele lor răguşite sunaŭ de-ţĭ luaŭ auzul, iar din miĭ de piepturĭ se înălţa în aer : „Trăiască România“.

Noĭ de pe bord, cu lacrimele în ochiĭ, tremurînd de emoţiune, priveam acest spectacol unic în analele istorieĭ, şi despre care se va vorbi o dată ca despre ceva fenomenal.

Bastimentul ancorâ ; toată lumea ne coborîrăm în luntre şi apoĭ înaintarăm la cheiŭ. După discursurile obişnuite în asemenea ocaziunĭ, plecarăm prin mijlocul enormeĭ mulţimĭ care baricadase drumul, să mergem la gară, spre a lua trenul pentru Athena.

De la ferestre, de prin balcoane şi din toate părţile ni se aruncaŭ florĭ şi eram întimpinaţĭ cu : bine aţĭ venit.

De-a lungul drumuluĭ pînă la Athena a fost o trecere triumfală. In gara Atheneĭ care e subterană, am fost întimpinaţĭ de autorităţĭ şi de studenţĭ.

Gara e de o simplicitate exemplară.

După discursurile pronunţate, suirăm scările eşind în stradă. Aci Athena revărsase o spuză de oamenĭ. De pretutindenĭ năvăleaŭ miĭ şi miĭ, iar balcoanele, ferestrele înţesate de frumoasele athenience, eraŭ cu profilul lor clasic şi original.

Pe străzĭ care eraŭ splendid împodobite, şi luminate înaintarăm pe sub arcurĭ de triumf pînă la Mitropolie, unde Mitropolitul şi clerul mitropolitan, în frumoasa şi măreaţa catedrală, sluji un Te-deum, urîndu-ne buna venire.

(va urma).

Sub.-Locot. I. STATESCU

Lumĭ de stele

Douce Caresse

Suflet cald, purtat de visurĭ
Te înalţĭ din nor în nor
Plutitor peste abisurĭ
Ca un vultur călător.

Şi-ţĭ iaĭ sborul către soare....
Şi te pierzĭ de-acuma dus,
Inecîndu-te în zare:
Robul lumilor de sus....

Iată-în răsărit că piere
După norĭ, o stea căzînd,
Şi alunecă-n tăcere
Prin văzduhurĭ săgetînd.

Biata stea! poate-ĭ o lume
Care-ncepe să se stîngă.
Pe morminte *fără nume*
Cine stă ca să maĭ plîngă!
. . . .

Tu urmează-ţĭ veşnic zborul;
Poartă-ţĭ visurile-n zare....
Şi să nu te prindă dorul
După stele călătoare!

DĂRI DE SAMĂ

Profesorul Friderich Rickert din Friburg în Breisgau, celebrul logician, publică în Historische Zeitschrift, *seria cea nouă vol. 4, p. 446—470, următoarea dare de samă asupra* Principiilor fundamentale ale Istorieĭ *ale d-luĭ A. D. Xenopol :*

In anul 1795 apăru *Esquisse d'un tableau historique* a luĭ Condorcet, şi această scriere ce se ţine încă pe deplin de ideile Renaştereĭ, cuprinde, după cum este ştiut, o bună parte din părerile ce aŭ reapărut fără încetare, de cîte-orĭ a fost „să se rîdice odată istoria la rangul uneĭ ştiinţĭ". Maĭ puţin cunoscută poate fi însă împrejurarea că în acelaş an, 1795, în *Philosophisches Journal* al luĭ Niethammer, se publică o critică a lucrăreĭ luĭ Condorcet, în care Fr. Schlegel atrase luarea aminte asupra eroreĭ fundamentale a tuturor silinţilor care astă-zĭ aŭ redevenit aşa de „moderne". Schlegel vede prea bine că filozoful francez nimereşte în totul alăturea de adevărata noţiune a istorieĭ. Schlegel zice că „însuşirile stătătoare ale omuluĭ sunt obiectul ştiinţeĭ curate; iar schimbările luĭ atît acele ale individuluĭ cît şi acele ale masseĭ întregĭ, sunt obiectul istorieĭ ştiinţifice a omenireĭ". Valoarea acestuĭ principiŭ nu este înlăturată prin aceea că el apare în legătură cu părerĭ şubrede şi nicĭ chiar prin aceea că din punctul de vedere al logiceĭ, principiul ar fi trebuit să dobîndească o altă formulare. Intru cît anume, în realitatea cunoscută nouă *toate* se schimbă, nu se pot deosebi

două feliurĭ de științĭ strict vorbind decît așa, că unele orînduesc obiectele lor sub noțiunĭ generale și se gîndesc deci numaĭ la părțile pe care abstracțiunea le socoate drept comune tuturor și deci de stătătoare; cele-l-alte din potrivă consideră tocmaĭ prefacerile lucrurilor, deci deosebirile și schimbările individuale care nu pot fi aduse sub noțiunĭ generale. Dar întru cît contrastul statorniculuĭ și al schimbătoruluĭ se poate reduce la acel al noțiuneĭ generale și al întîmplărilor singuratice, se poate spune că chiar Schlegel nimerise miezul deosebireĭ, și că deci încă el pusese în deplină lumină neputința întemeiereĭ uneĭ științĭ istorice pe noțiunĭ și pe legĭ generale. Dacă totușĭ neistoricele cugetărĭ ale luĭ Condorcet află necontenit apărătorĭ, aceasta se întîmplă în parte și din pricină că lipsește până astă-zĭ o teorie recunoscută a științeĭ istorieĭ, pe cînd de sute de anĭ s-a lucrat cu izbîndă a se aduce la cunoștință firea logică a înțelegereĭ natureĭ. Așa se putea ivi părerea că știința este acelaș lucru cu știința naturală, și, fiind-că tocmaĭ în operile celor maĭ marĭ istoricĭ se găsiaŭ cele maĭ puține urme de presupusa singură metodă științifică, se întorceaŭ necontenit la credința că ar fi de trebuință a se crea de acum înainte adavărata istorie-știință, pentru a aduce prin aceasta în armonie teoria și practica istorică.

Despre aceste fapte trebuie să ne aducem aminte, dacă este să se dea adevărata eĭ valoare cărțeĭ d-luĭ Xenopol. Ea iea între scrierile apărute în timpurile maĭ noue asupra principiilor istorieĭ, o poziție precumpănitoare și este vrednică în înalt grad de interesul nu numaĭ al logicilor, dar și de acel al istoricilor care vreaŭ să ajungă la limpezirea esențeĭ proprieĭ lor activitățĭ. Bărbaților de cercetărĭ speciale va fi bine venită, întru cît autorul este el însușĭ istoric, și deci nu este în pericol de a se pierde în speculațiunĭ străine istorieĭ; iar pe de altă parte X. ințălege de minune a-șĭ sprijini teoriile pretutindenea cu exemple fericit alese. Logicianiĭ la rîndul lor care aŭ pătruns lipsa de bun simț a uneĭ metode universale croită după tipicul științelor naturele, vor saluta în Xenopol un aliat în lupta lor contra utopiilor metodologice ale naturalismuluĭ, care aŭ ajuns astă-zĭ iarășĭ în mare vază, deși nu pot produce decît încurcăturĭ. In cartea luĭ, Xenopol nu se întreprinde încercarea, fără sorțĭ de izbîndă, de a impune istorieĭ o procedare ce se potrivește numaĭ practiceĭ științelor naturale, și pretutindenea autorul se silește a se îndrepta după practica istoricilor celor marĭ. Nicăirĭ nu întîlnim decĭ

silinţa de a întemeia o nouă metoadă, neaplicată încă de nicĭ un istoric, ci autorul îşĭ dă osteneala, chiar de la început, de a aduce la conştiinţă procedarea în adevăr urmată de istorie ; şi în loc de a lăsa ca toate să se cufunde în fantoma uneĭ metoade universale, el caută să însamne punctele prin care istoria se deosebeşte de cele-l-alte ştiinţĭ.

Cu toată atingerea pe care Xenopol o păstrează cu ştiinţa istorică de astă-zĭ, ştie el totuşĭ a se îndepărta de pe altă parte îndestul de ea, spre a nu remănea la o simplă descriere a unor lucrurĭ singuratice, ci a cîştiga o ochire în adevăratele principiĭ fundamentale şi maĭ ales pentru a înţălege deosebirile de căpitenie ce există între toate ramurile ştiinţeĭ.

In capitolul I autorul pune în lumină spre acest scop un contrast curat formal care i dă putinţa a păstra în ochĭ natura caracteristică a cercetăreĭ istorice, în toate cele-l-alte părţĭ maĭ din urmă ale lucrăreĭ, şi a alcătui un tot sistematic din deosebitele eĭ părţĭ. El începe cu aceea că ar trebui deosebită două feliurĭ de fapte din care unele le însamnă ca *phénomènes coexistants* şi cele-l-alte ca *phénomènes successifs* şi el este de părere că istoria nu are să se îndeletnicească decît cu cele din urmă, pe cînd cele d'întîiŭ ar forma obiectul ştiinţelor naturale. Coexistente numeşte el fenomenele care se repetă, saŭ nu arată o schimbare, deşi se petrece în locurĭ saŭ chiar în timpurĭ deosebite. Faptele succesive din potrivă se schimbă în cursul timpuluĭ şi, prin aceasta chiar, devin importante pentru istorie. *Les faits ne se ressemblent jamais complètement, el la différence que les distingue est toujours l'élément caractéristique.* Prin acest mijloc, sunt deosebite într'un chip foarte nimerit, doue soiurĭ de ştiinţĭ: unele se ocupă cu rapoartele neschimbate ale lucrurilor, cu ritmul cel statornic al existenţeĭ saŭ cu legile vecînicĭ ale natureĭ; cele-l-alte din potrivă expun seriile de desvoltărĭ timpurare, unice şi individuale, care devin tocmaĭ însămnate prin singularitatea lor.

După cum uşor se poate vedea, această deosebire se razimă pe acelaş contrast care fusese adus şi de Schlegel în contra luĭ Condorcet. Se înţălege însă că scrierea d-luĭ Xenopol nu pierde prin aceasta nimic din valoarea eĭ originală ; căcĭ ceea ce la Schlegel nu apare decît ca o scînteie întîmplătoare, este aicĭ prelucrat în chip sistematic şi expus în modul cel maĭ interesant, şi numaĭ prin a-

ceasta, se poate pricepe valoarea gîndireĭ. Trebuie însă să însămnăm că contrastul între fenomenele coexistente și fenomenele succesive nu poate fi considerate ca două grupe deosebite de fapte, care pe deplin neatîrnate unele de altele, ar putea fi privite de concepția științifică, ca doue feliurĭ de realitățĭ deosebite. Toată realitatea empirică este un procedeŭ unic și vecĭnic schimbător și decĭ în înțelesul cel maĭ larg al cuvîntuluĭ, un procedeŭ istoric; iar repețirĭ se întîlnesc în el, numaĭ întru cît facem abstracțiune de deosebirile individuale ale unor auumite obiecte. Xenopol nu vede aceasta în destul de limpede, pentru că este dispus a lua productul formăreĭ unor noțiunĭ științifice drept realitățĭ; el vorbește și adeseorĭ de puterĭ și cărora pare a atribui o stăpînire asupra mersuluĭ istoric, și acest mod de rostire, maĭ mult dogmatic decît critic și care trebue pusă în sama uneĭ schimbărĭ de înțăles în concepțiunea subiectivismuluĭ de cunoștință teoretică și în acea a uneĭ temerĭ neîndreptățite de consecvență sceptică și dușmană științeĭ, a dat o astfeliŭ de coloare maĭ multor părțĭ din a luĭ expunere, că s-ar putea deștepta îndoielĭ în potriva chipuluĭ lor de formulare, din punctul de vedere logic. Noĭ putem însă lăsa la o parte acele observațiĭ, cu atîta maĭ ușor cu cît prin ele nu se atinge miezul esențial și plin de valoare al cărțeĭ; căcĭ chiar și formularea dogmatică și poate prea metafizică, ajunge în destul pentru a clarifica lucrurile de care este nevoie; așa, bună-oară, cu ajutorul deosebireĭ arătate, s-a recunoscut că istoria și științele naturale nu pot fi deosebite unele de altele ca științĭ ale spirituluĭ și ale materieĭ. Procedarea psichologică nu se deosebește în principiŭ de aceea a chimieĭ, întru cît ambele aŭ a face cu faptele de repețire, și din potrivă istoria trebuie pusă cu geologia și cu oare-care părțĭ din biologie, în una și aceeașĭ clasă, întru cît această știință are de obiect schimbarea o singură dată a pămîntuluĭ saŭ a formelor viețeĭ. Prin aceasta, se arată maĭ cu samă că istoria nu este o știință specială ci un mod de concepere a lumeĭ, și că prin urmare nu numaĭ că *încă* nu, dar că in deobște pentru toate timpurile nu este ingăduit a-i se aplica metoada științelor naturale. Istorie și științĭ naturale se exclud în mod absolut.

Nu este cu putință a enumera aicĭ nicĭ măcar gîndirile principale ale bogateĭ lucrărĭ, și ne mulțumim numaĭ a maĭ însamna cîte-va puncte. Ce însamnă sociologia și care este raportul eĭ către

istorie? Această chestiune a tratat-o Xenopol amănunt şi cu mare destoinicie; de şi ceĭ maĭ mulţĭ sociologĭ nu vor fi mulţămiţĭ cu expunerile luĭ. Nu se tăgăduieşte în deobşte dreptul la existenţă a sociologieĭ. Ea este privită ca o ştiinţă a faptelor de repeţire ale societăţeĭ omeneştĭ şi trebuie să fie tratată după metoada ştiinţelor naturale; dar tocmaĭ din această pricină, ea nu poată nicĭ-odată pătrunde în ştiinţa istorică saŭ maĭ cu samă a-ĭ lua locul. Istoria şi sociologia nu pot voi nicĭ-odată acelaş lucru, dacă ele se înţeleg bine pe ele însăşĭ. Dacă decĭ sociologia se încearcă a formula legile vieţeĭ istorice, eatrebuie numaĭ decît să se rătăcească. Legile cuprind tot-d'a-una, numaĭ ceea ce se repetă; istoricul vrea însă să cunoască schimbările care nu se repetă: *Pour établir des généralisations de séries historiques, il faut précisément supprimer ces différences; donc leur élément essentiel; il faut détruire le caractère spécial des faits qu'il s'agit d'étudier. Qu'en reste-t-il? Une ombre; moins même; l'ombre d'une ombre.* Cu aceasta se nimereşte drept în ţintă, şi Xenopol nu se mulţămeşte cu această deosebire de principiŭ între sociologie şi istorie, ci iea la cercetat o mulţime de teoriĭ sociologice una cîte una, şi arată ceea ce rămâne din pretinsele legĭ istorice, cînd le opuĭ în un chip serioz faptele istorieĭ. El dă o amănunţită şi nimicitoare critică a tuturor acestor speculaţiunĭ, străine de realitate, care speculaţiunĭ sunt menite după „moderniĭ" a schimba ştiinţa istorică de până acuma. Cu părere de răŭ trebuie din cauza spaţiuluĭ să renunţăm aicĭ de a ne ocupa de un exemplu saŭ de altul; dar cu atît maĭ mult recomăndăm cetirea acestor capitole şi care în mare parte scrise cu un însemnat humor, răstoarnă şi castelele de cărţĭ rîdicate de acele teoriĭ. Sociologiĭ care cred în legĭ istorice, nu vor putea scăpa de îndatorirea de a sta la vorbă cu acest atac; ieĭ vor trebui să se lepede de pretenţia de a fi ascultaţĭ, cînd vor urma înainte de a formula „legĭ istorice".

Ţinta istorieĭ nu poate fi alta, după Xenopol, decît a expune seriĭ individuale de desvoltare, care nu se lasă a fi înghezuite în legĭ, fără a-şĭ pierde caracterul lor istoric şi chiar şi asupra structureĭ logice a seriilor istorice se găsesc în autorul nostru interesante băgărĭ de samă. El a văzut că ştiinţa în înlînţuirea evenementelor istorice, nu procedează nicĭ de la general la particular, nicĭ de la particular la general, ci înainteazĭ de la particular la particular i el iea aminte că această procedare nu se poate pune de-a dreptu

nicĭ sub acea a inducţiuneĭ, nicĭ sub acea a deducţiuneĭ, şi că prin urmare aicĭ este o lipsă în logică. Tot aşa observă el că legătura cauzală a evenementelor istorice nu se poate stabili prin legĭ generale de cauzalitate şi propune pentru operaţie cea particulară istorieĭ prin care ea caută de a păşi de la individualul cunoscut la individualul necunoscut, terminul de *inferenţă*. De sigur că autorul nu a rostit în aceste chestiunĭ ultimul cuvînt; şi aicĭ se poate naşte cîte o îndoială din punctul de vedere al teorieĭ cunoştinţeĭ şi maĭ ales lipseşte o conştiinţă clară a problemeĭ cu ajutorul căruĭ principiŭ de alegere se vor scoate seriile istorice din nămolul urieş al evenementelor, dacă legea naturală nu poate găsi întru acest scop nicĭ o aplicare. Dar nicĭ aceste îngrădirĭ nu micşorează valoarea cărţeĭ. Logica istorieĭ stă doar, cu toate lucrările importante ce s-aŭ făcut asupra eĭ, astă-zĭ încă la ale eĭ începuturĭ, şi nicĭ nu se poate aştepta ca gramada de probleme încurcate ce înfăţoşază să găsească de-odată deslegarea lor mulţămitoare. Joacă doar până acuma rolurĭ argumentaţiunĭ care iesă la cugetarea, că Ranke a făcut-o alt-feliŭ decît Newton; prin urmare istoria nu este o adevărată ştiinţă. Acel ce nu poate primi asemene rostirĭ de cugetare—cam prea simple ce e drept—acela trebuie să se avînte pe un cîmp pe care lipsesc încă liniile precize şi în deobşte cunoscute de premergătorĭ şi el nu va putea de-odată să se aştepte la consimţimîntul tuturor. In toate cazurile însă lucrarea pe acest tărîm trebuie să fie făcută, şi Xenopol a început lucrul cu energie. A scris o carte plină de gîndirĭ, care aduce un foarte preţios contingent la lămurirea grelelor întrebărĭ pe care le tratează.

Pe cînd succesul de ziare, pe care le dobîndesc astă-zĭ teoreticianiĭ istoricĭ, va fi fost de mult uitat, lumea va putea însă să înveţe ceva din această carte plină de spirit adevărat istoric.

Heinrich Rickert.

DOCUMENTE

I.

O ALEGERE DE DEPUTAT LA ANUL 1838 IN ȚINUTUL SUCEVEI

La sosirea în ţară de la Ţarigrad la Galatz a Domnului Mihail Gr. Sturdza el fu întimpinat şi chiar la port de către deputaţiile trimise de către ţinutaşiĭ fruntaşĭ aĭ fie-căruĭ ţinut; aşa ţinutul Dorohoĭ a trimes pe Logofătul Costachi Mavrocordat, ţinutul Botoşanĭ pe Logofătul Mihail Holban, ţinutul Neamţuluĭ pe aga Iordachi Darie Dumănescu, ţinutul Roman pe Vornicul Sandulachi Sturdza, ţinutul Bacăŭ pe Comisul Grigorie Roset, ţinutul Iaşĭ pe Spatariul Ilie Kogălniceanu, ţinutul Suceviĭ pe Comisul Alecu Forescu, ţinutul Vasluĭ pe Aga Grig. Roset Solescu, ţinutul Tutova pe Aga Alecu Sturdza Bărlădeanul, ţinutul Tecucĭ pe Spatariul Gh. Giurgea, ţinutul Covurluĭ pe Aga Vasiliu Sturdza şi pe Vornicul Iorgu Ghika [1]).

Vodă Sturza a fost foarte bun cu eĭ, el s'a interesat a vorbi despre fie-care ţinut cu deputaţiĭ trimişĭ; sara o masă a fost dată

1. Lista de deputaţiĭ trimişĭ s'a găsit între hîrtiile rămase de la Alecu Forescu.

pârcalabuluĭ de Galaţĭ, deputaţilor, consulilor şi fruntaşilor din Galaţĭ, de bogataşul Ventura. După plecarea din Galaţĭ a luĭ Voda, deputaţiĭ l'aŭ întovărăşit până în Iaşĭ. Acolo aŭ fost la Mitropolie, unde s'aŭ făcut rugăciunĭ de către însuşĭ Mitropolitul Veniamin, încunjurat de Episcopiĭ de Huşĭ şi Roman şi de preoţimea aleasă din ţinutul Iaşĭ.

După ceremoniile obicĭnuite, deputaţiĭ s-aŭ întors pe la ţinuturile lor, şi aŭ dat samă despre persoana Domnitoruluĭ şi despre toate ceremoniile ce i-s'aŭ făcut. Uniĭ din deputaţiĭ citaţĭ aŭ găsit pe Vodă foarte bine; altora însă el nu a plăcut.

In anul dintâĭ al domnieĭ, Mihail Sturdza s-a arătat darnic; era milostiv şi făcea bine; el era foarte aspru cu hoţiĭ, şi chiar în întăiul şi în al doilea an de domnie, s'aŭ spînzurat vestitul hoţ Costea, fost arnăut la Mitropolitul Veniamin; iar Vasile Cojocariul şi alţiĭ mulţĭ din eĭ aŭ fost trimişĭ la groapa Ocneĭ pe viaţă.

La sosirea luĭ în ţară, Voda Sturdza găsise că ţara era datoare, aflînd vistieria ţăreĭ goală, şi îndatorită către guvernul Ţăreĭ Munteneştĭ cu suma de două sute cincĭ-zecĭ miĭ leĭ. Această datorie a găsit-o Vodă mult prea apăsătoare, împovărătoare pentru ţară, şi atuncea s'a hotărît să plătească el, din propria luĭ avere, acea datorie, remîind în urmă ca obşteasca adunare să chibzuească, să hotărească restituirea sumeĭ ce Măria Sa plătise guvernuluĭ muntean.

Aşa fiind, Vodă convoacă obşteasca adunare, potrivit cu glăsuirea regulamentuluĭ organic, şi după legile ce se votase, el prin oameniĭ credincioşĭ aĭ luĭ, propusese să fie despăgubit de suma ce M. Sa vărsase în Visterie, suma ce trece peste 300 miĭ de leĭ.

Maĭ toţĭ deputaţiĭ ce compuneaŭ obşteasca adunare aŭ găsit că Vodă e un mare făcător de bine, şi i-aŭ adus mulţămire prin vot, că Măria Sa a scăpat ţara de datoriĭ la *Străinĭ*, şi Mitropolitul, ca preşedinte de drept al Adunăriĭ a dus Măriei Sale mulţămirile din partea obşteşteĭ adunărĭ. Secretariul adunăreĭ era paharnicul Dimitrie Dan, iar oameniĭ de credinţă aĭ luĭ Vodă eraŭ Sardariul Petraki Asaki, Paharnicul I. Grigoraş zis Şepte-Sate, Stolnicul Ioniţă Botez, Comisariul Ioan Drăghicĭ şi alţiĭ.

Deputaţia care a dus actul de mulţămire Domnitoruluĭ, a fost adusă la Palat cu careta domnească, întovărăşită de un a-

ghiotant domnesc, majorul Iancu Crupenski, cum şi de un număr de panţirĭ călărĭ, înaintea şi-n urma caretelor Curţeĭ.

In al 3-lea an însă Mihalaki Sturdza voia să i se înapoiască baniĭ luĭ cu dobîndă, şi atunce el a voit să aibă deputaţiĭ luĭ supuşĭ, credincioşĭ, ca să nu i se refuze despăgubirea pe care o va cere el de la adunare.

Aşa, sfîrşindu-se lucrarea aceleĭ adunărĭ adecă treĭ anĭ de la înfiinţarea ei, nouele alegerĭ trebuiaŭ să se facă pe la Fevruarie. In ţinuturile unde ştia că nu se putea izbuti să aibă oameniĭ luĭ devotaţĭ, a trimeş pe Grigoraş, pe Asaki, pe Dan, ca să înfluenţeze pe alegătorĭ prin deosebite făgăduinţĭ, darurĭ etc.; în unele din ţinuturĭ a trimes chiar pe uniĭ din Miniştrii ca să ceară voturĭ la boeriĭ alegătorĭ pentru candidatul recomandat de guvern.

Logofătul Costaki Srurdza, Ministru din Lăuntru a venit la Fălticenĭ, ca să susţie candidatura comisuluĭ Grigorie Codreanu, proprietarul moşieĭ Unceştiĭ, unde era graniţa între Moldova de de sus cu Bucovina, om de casa Sturdzască şi foarte credincios luĭ Voda Mihail Sturdza, foarte ascultător poroncilor şi gata a face orĭ-ce faptă pentru a căpăta lauda luĭ.

Ispravnic la Suceava era atuncea Medelnicerul Iorgu Hartular, numit ispravnic după stăruinţele luĭ Petrachi Asachi şi a luĭ A. Docan, care ambiĭ luase pentru aceasta bună mită; ţinea să fie şi el ispravnic, nu numaĭ Aga Iorgu Liteanu, Aga Costachi Catargiu, Aga Alecu Forescu şi Aga Dimitrie Cantacuzin (Canta).

Logofătul Sturdza sosise dar în Fălticenĭ şi fu găzduit la Ispravnicul; el voia cu orĭ-ce preţ să scoată deputat pe Comisul Codreanu, iar boieriĭ de mîna întăĭ şi toţĭ aceĭ ce se ţineaŭ de dînşiĭ, voieaŭ să aleagă pe Aga Iorgu Vîrnav Liteanu, care avea maĭ multă înrîurire între deputaţĭ şi în obşteasca adunare nu ar fi făcut tot ce i s-ar fi poroncit, ci din contra ar fi rîdicat capul, ar fi combătut pretenţiile luĭ Vodă, puse înaintea deputaţilor de cătră Asaki, Grigoraş, Mihăiţă şi Lascarachi Mihalachi, Dimitrie Dan şi alţiĭ de asemine.

A doua zi, după sosirea Ecselenţieĭ sale Ministruluĭ, mulţĭ boierĭ fură poftiţĭ la Ispravnicul, avînd a le vorovi atît din partea Măriеĭ Sale cît şi din a D-sale şi îndată toţĭ fruntaşiĭ s-aŭ dus la Ecselenţia sa care le-a ţinut următoarea euvîntare :

„— Boiarĭ Dv., Măria Sa Domnul Stăpînitor m-a trimes pe

„mine aice la Domnevoastră şi vă roagă să bine-voiţĭ a cinsti cu „voturile Dv. pe d-l. Comisul Grigorie Codreanu, ţinutaş de aĭ „Dv., şi unul din fruntaşiĭ ţinutuluĭ şi boier scutelnic, boierit „încă de Voda Mihail Sutzu; ar fi bine, boierĭ Dv. să răspundeţĭ „la Stăruinţa Măriei Sale, şi să-l trimeteţĭ pe arhon Comis, de- „putat în obşteasca adunare, care trebuie să fie deschisă cel maĭ „tîrziŭ la începutul luĭ April".

— Suntem cu atîta maĭ mult mîhniţĭ, Ecselenţia Voastră, respunde Aga Iorgu Liteanu, cu cît boieriĭ ţinutaşĭ aŭ bine voit a mă propune pe mine deputat la o întrunire ce s-a ţinut aice la d-l. vărul Aga Gheorghie Grecianu, aşa că odată ce am primit a fi deputatul ţinutuluĭ, nu pot eŭ a mă depărta singur de la o cinste ce mi se face, maĭ ales că nicĭ boieriĭ nu se vor întoarce de la hotărîrea lor, şi că uniĭ chiar aŭ umblat în ţinut pe la maĭ mulţĭ proprietarĭ, marĭ şi micĭ.

— Imĭ pare răŭ, arhon Agă, respunde Ministru că tocmaĭ Dv., maĭ ales ca nepot al soţieĭ mele să nu te supuĭ uneĭ voinţe Domneştĭ, şi uneĭ dorinţĭ a ministruluĭ ţăriĭ.

— Las, Ecselenţă, zise Ispravnicul, că lucrurile vor urma după cum poronceşte Măria Sa, după cum voiţĭ şi Dv., d-l boerul Comisul Grigorie Codreanu va fi ales, ear d-l boerul Aga Vărnav Liteanu va avea numaĭ votul rudelor şi prietenilor domniĭ-sale.

— Atuncĭ d-l Aga Mateĭ Cantacuzin (Canta) înfuriindu-se trece cu iuţeală pe dinaintea Ispravnicului şi dîndu-ĭ din deget îĭ zise:

— Inlăturĭ! nu lua asupra D-tale ceea ce nu eştĭ în stare a face, şi apoĭ adresîndu-se cătră Ministru:

— „Maĭ întăĭ răspund la cele zise de Ecselenţa D-v., că Comisul Codreanu e în adevăr ţinutaş de aice, dar din fruntaşiĭ ţinutuluĭ nu, şi apoĭ spuneţi Măriei Sale că am fost destul de loviţĭ că ne-a trimis Ispravnic pe d-l (arătînd pe Hartular); să nu crează Măria Sa că vom alege pe Comisul Codreanu, pe care abie parte din ţinutaşĭ îl cunosc, şi în obşteasca adunare va face tot ce i-se va poronci. Noĭ am hotărît cu toţiĭ cît aice suntem adunaţĭ, că deputatul nostru va fi Liteanu, şi puteţĭ fi sigur că va fi ales, de şi ispravnicul ocîrmuireĭ Măriei sale se laudă cu izbîndă la alegerĭ. Să eşim dar boierĭ, zise Canta, nu maĭ avem nimic de adăugit, nimic de micşurat. După Canta s-aŭ retras

toţĭ boieriĭ cîţĭ făcuse vizita Escelenţieĭ sale, rămîind numaĭ Ministrul cu Ispravnicul, vr-o cîţĭ-va boierinaşĭ, Niţă Hasnaş, sameşul ţinutuluĭ şi Sinesco, priveghitorul ocoluluĭ Şomuzu-Rece.

Ministru furios contra acelor boierĭ, poroncise să-ĭ pregătiască de plecare, iar Ispravniculuĭ îĭ zice: dacă Comisul Codreanu nu va eşi deputat, D-ta aĭ să fi dat afară. Logofătul Sturdza a şi plecat în acea zi, ducîndu-se la ginerile său Alecachi Sturdza la moşia Miclăuşenĭ, în ţinutul Roman.

Peste vr-o 12 zile Aga Iorgu Vîrnav Liteanu fu ales deputat cu mare majoritate, ear C. C. Grigorie Codreanu plecînd la Iaşĭ, s-a tînguit că a dat şi parale şi nicĭ deputat nu a fost ales, jăluindu-se că ispravnicul nu are nicĭ o trecere pe lîngă boeriĭ ceĭ marĭ.

In toate judeţele Voda Mihail Sturdza voia să aibă oamenĭ devotaţĭ luĭ ca să poată pune în lucrare scopul ce avea de a se despăgubi de jertfa ce făcuse de a plăti datoria ţăreĭ şi a maĭ da şi banĭ în lada Visterieĭ. El îşĭ pusese în cap să-şĭ tragă în folosul său venitul ce aducea la Galaţĭ poşlina, adecă taxa ce se percepe la încărcarea vapoarelor cu producte din ţară, şi după socoteala ce i-se făcuse de către oameniĭ credincioşĭ luĭ, poşlina numaĭ pe un an, acoperea de 10 orĭ cel puţin suma vărsată de el spre plata datorieĭ către guvernul muntenesc, şi acea vărsată în Visterie.

El ţinuse secret cu oameniĭ luĭ această afacere, pînă la convocarea obşteştiĭ adunărĭ, cînd atuncea de către un deputat s-a făcut următoare propunere :

„Adunarea obştească a ţăriĭ Moldova, văzînd părinteasca „dragostea ce Măria Sa la sosirea pe tronul Moldoveĭ a plătit din „averea sa proprie datoria ţăreĭ guvernuluĭ Ţăreĭ Munteneştĭ.

„Avînd în vedere că era neapărată trebuinţă ca să se plă„tească rămăşiţele neplătite, nefiind banĭ în lada Visterieĭ, şi a„tuncea Măria în nestrămutata sa dragoste pentru ţară a pus în „casa Visterieĭ, suma de peste 250 miĭ de leĭ din averea sa, moş„tenită de la Logofătul Grigorie Sturdza, părintele Mărieĭ Sale; „Pentru toate aceste binefacerĭ noĭ deputaţiĭ aleşĭ de ţară cu slo„bozenie şi voinţa boierilor hotărîm :

„Spre despăgubirea Mărieĭ Sale de sumele vărsate, să se iea „de Măria Sa pe timp de un an poşlina de pe toate productele

„de orĭ-ce natură ce se vor încărca în portul Galaţĭ, spre vîn-
„zare în alte părţĭ de cît în Moldova şi tot odată cu adîncă su-
„punere rugăm pe Măria Sa a primi din partea obşteştiĭ adunărĭ
„căzutele şi viile mulţumirĭ pentru neadormita îngrijire şi multă
„dragoste ce tot-deauna Măria Sa are pentru ţară“ [1]).

Această propunere a fost iscălită de mare majoritate a adunăreĭ, şi numaĭ treĭ deputaţĭ aĭ ţinuturilor Suceava, Roman şi Vasluĭ aŭ fost de altă părere precum: „mulţumind MărieĭSale de „îndurarea sa că din averea Măriei Sale a plătit datoriile ţăreĭ, şi „a vărsat şi banĭ în casa Visterieĭ, pe cînd era lipsită cu totul „de sumele ce cereaŭ cele trebuitoare, mulţumind încă odată cu „adîncă supunere, suntem de părere ca din Poslina ce se va a„duna în portul Galaţĭ, să se înapoiască Măriei Sale suma de „treĭ sute miĭ leĭ cu procent legiuit“.

Ca să împace însă pe boieriĭ din ţinutul Suceveĭ, Măria Sa a poroncit ca Ispravnicul Caminarul Iorgu Hartular, să fie înlocuit cu Comisul Alecu Forescu; a căutat să împace pe aceĭ deputaţĭ care nu aŭ iscălit hotărîrea majorităţiĭ de a se da toată poşlina pe un an întreg în folosul săŭ, ca despăgubire pentru sumele vărsate în Visteria din punga Măriei Sale.

Cu toate aceste, Măria Sa purta pică acelor deputaţĭ opoziţionişti, şi la orĭ-ce prilej, căuta să arăte nemulţumirea sa domnească.

Treĭ anĭ acea adunare a mers înainte lucrînd după poroncile ce primea, iar încă de la anul 1842, după opt ani de domnie, începuse o mare nemulţumire contra Măriei Sale, a Ministrilor şi a oamenilor Măriei Sale. Cel întăĭ care a arătat nemulţumire a fost Inalt Prea sfiinţitul Mitropolit Veniamin Kostaki, şi care ne maĭ putînd vedea cu sînge rece, tot ce se petrecea în ţară, legile ce se călcaŭ în picioare, într-o noapte a părăsit Iaşul pentru a doua oară şi s-a retras la Mănăstirea Slatina din ţinutul Suceava, unde s-a şi săvîrşit din viaţă în anul 1844 şi unde fu îngropat lîngă Biserica cea mare, zidită de către Vodă Alexandru Lăpuşneanu.

---

1. Această hotărire din partea deputaţilor ne-a fost dată de un fost deputat care a făcut parte din acea adunare şi parte din majoritate, mărturisindu-mĭ că a fost înşelat.

După plecarea Mitropolituluĭ din scaunul Mitropolieĭ, mulţĭ boierĭ marĭ aŭ început a lucra contra Domniei luĭ Mihail Sturdza care în fie-care zi era părăsit de lumea cea maĭ aleasă din Iaşĭ şi ţinuturĭ.

La alegerile ce s-aŭ făcut şi cele din urmă sub domnia luĭ Mihail Sturdza, marea majoritate a deputaţilor din obşteasca adunare era în opoziţie; s-a văzut că de multe orĭ deputaţiĭ refuzaŭ a vota legile ce veneaŭ în adunare cu hrisoave domneştĭ.

Şeful oposiţieĭ din Iaşĭ era Spatariul Mihalachi Cantacuzino Paşcanu; Voda Sturdza a voit să-l facă Logfăt mare; el însă a refuzat orĭ-ce boierie oferită de Sturdza şi a preferat a păstra Spătăria dată luĭ de Voda Ioniţă Sturdza.

La 1848 Mihail Sturdza a părăsit ţara ca Domn, viind în locul luĭ Domn Vornicul Grigorie Ghica, Visternic odată în guvernul luĭ Mihail Sturdza.

Mihalachi Sturdza s-a dus la Paris cu soţia sa Smaranda Doamna născută Vogorides, cu fiul săŭ Beizade Dimitrie şi fiica sa, măritată cu prinţul Gorceacoff; Voda Sturdza a cumpărat la Paris un palat mare, rue de Varennes No. 3, unde a şi stat pînă la săvîrşirea sa din viaţă. La Baden-Baden avea o vilă frumoasă, unde sta vara; milioanele luĭ eraŭ în moşiile din Romînia şi Bucovina, iar baniĭ la băncile din străinătate.

V. C. Forescu

II.

Vizite primite şi făcute de către un boer bătrîn, ţinutaş dela Suceava

Vornicul Andrieş Başotă

Familia Başotă e foarte veche. Logofătul Stefan Başotă a fost căsătorit că Domniţa Safta, fica luĭ Enachi Cantacuzino, fost Domn în Moldova şi în Valahia şi Ioniţă Başotă a avut un fiŭ Nastasachi Başotă. Ştefan Başotă a avut un singur clironom, pe Andrieş Başotă, proprietar a maĭ multor moşiĭ, care s-a căsătorit cu Safta, fica răposatuluĭ Ion Miclescu de la Călineştĭ din judeţul Botoşanĭ. Anastasie Başotă a fost căsătorit cu fata luĭ I. Balş, şi

a avut două fete: Sofia care s-a înecat în Prut, voind a lua o bae, şi Elena care s-a măritat cu cneazul Gheorghe Cantacuzino.

Andrieş Başotă a avut un băet, care a murit în vrîsta de 16 anĭ şi o fată Raluca, care s-a căsătorit cu comisul Alecu Forescu; el avea case în Iaşĭ şi iarna o petrecea acolo; în postul mare însă vine la Şoldăneştĭ, ca să se grijască, să se spăvăduiască şi să se împărtăşască la preotul de încredere, economul Toader Lateş, ce şedea la moşia sa Basaraba, şi să facă Paştile cu fica sa, cu ginerile sĕŭ şi cu nepoţiĭ sĕĭ; el trăea cu mare caifet, avea arnăut, slugĭ multe, vezeteĭ, surugiĭ. Cînd vinea la Şoldăneştĭ, cu cîte-va zile mai înainte i se pregătea primirea; casa să fie bine grijită, podelele ceruite, biserica bine curăţită şi lumănărĭ de ceară albă, din noŭ toate aşezate.

Pe cînd se ştiea că el va sosi în Şoldăneştĭ, vechiliĭ de la moşiĭ, feciorii boereştĭ călărĭ iĭ eşiaŭ înainte şi la apropiere de sat clopotele sunaŭ ca cum ar fi venit un mitropolit. Cum se coboria din caretă, se ducea maĭ întiiŭ la biserică, unde îl aşteptaŭ, în pridvorul Bisericeĭ preoţiĭ Vasile Luca, Toader Stupcano, Toader Lateş, toţĭ treĭ economĭ şi diaconul Ion Lovinariu, aseminea şi psalţiĭ şi dascaliĭ Bisericeĭ. După ce săruta sf. Evanghelie şi icoanele impărăteştĭ, se închina la icoana cea mare din mijlocul bisericeĭ, Maica Domnuluĭ îmbracată în argint [1].

In Vinerea Paştelor postea cu multă evlavie; în loc de lapte de vacă, el bea cafe cu lapte de migdală, nu mînca nicĭ unt-de-lemn, nicĭ păscăriĭ.

In ziua de Paştĭ, familia vinea toată la Şoldăneştĭ la biserică, şi după leturghie, în sofrageria cea mare eraŭ pregătite, pe tabla de argint, dulceţĭ de chitru bucăţele şi şerbet de trandafir; la masă era ceorbă de clapon, friptura de miel cu salată de marole, pască de orez şi brînză, caimac de bivoliţă şi multe ouă roşie de ciocnit, înainte de a se începe mîncarea.

După masă, familia se întorcea la Fălticenĭ, ĭar Başotă trece în etac. La învierea de a doua, ĭarăşĭ familia se întorcea la Şoldăneştĭ. Lumînările pentru biserică eraŭ de ceară albă, cumpărate

---

1. Această icoană e cu 300 anĭ în urmă, pe ea stă scrisă slavoneşte şi se găseşte la d. Vasile A. Forescu.

de la Iancu Bacalu care da băcănii la toţi boerii şi avea de la vale de Mitropolie mare prăvălie.

Pe la oara 2 masa era pregătită şi în acele zile Stefan Bucatariul, mîna întîia, trebuie să facă bucatele, budincele, zaharicalele.

A doua zi după Paştĭ, de la oara 10 dimineaţă până la amează-zi, Başotă primea locuitorii cu colacĭ, ouă, mieĭ, mere, pere şi el da pentru aceste toate, ţidulĭ ca locuitorii să bee vin şi rachiŭ.

De la două oare în jos, c. c. Andrieş primea vizitele boierilor din Fălticenĭ şi boierii de mîna întîia eraŭ poftiţĭ să şadă pe canapele, lîngă el, pe jelţurĭ şi Ioniţă aducea dulceţĭ de chitru şi şerbet de trandafirĭ, ïar Gavril arnăutul, după ce dă cafelele, în felegene de argint, da la fie-care boer cîte un ciubuc, de asemine lung, cu calîf de catife, cusut cu fluturaşĭ şi cu verigă de aur, saŭ de matostat saŭ chiar cu diamanţele la imame, puind sub fie-care lulea cîte o tablaluţă de alamă galbenă rotundă.

Boerii de mîna al doilea ïarăşĭ şedeaŭ roată, dar ceva maĭ la o parte, eĭ nu se amestecaŭ în vorbă de cînd eraŭ întrebaţĭ.

Printre boierii de clasa întăia eraŭ Aga Gheorghe Grecianu, Aga Iorgu Varnav Liteanu, Aga Alecu Lazu, Postelnicul Iancuşor Canta, Aga Dimitre Canta, Aga Alecu Botez Drăguşanu, Spatarul Iancu Botez, fraţii Cheagii Grişa, Leon, Iorgu, Neculaĭ Cantacuzineştĭ, Neculaĭ Mavrocordat, Sevastian şi Iorgu Cananău, Vasile Milu, Iancu Prăjescu, Aga Costaki Katargiu, fraţii Dimitre şi Alexandru cnejĭ Cantacuzineştĭ, fraţii Spatariul şi Comisul Stefan şi Costachi Forescu, etc., toţĭ aceştia eraŭ ţinutaşĭ din ţinutul Suceveĭ şi tîrgoveţĭ din oraşul Fălticenĭ; Boerii de mîna a 2-a eraŭ comisul Constantin Botez, căminariul Ioniţă Grigoriu, Căminariul Panaite Pleşescu, Paharnicul Iacovachi Neculaŭ, Cluceriul Neculaĭ Marcoviu, Stolnicul Costachi Ciochirdie, Medelnicerul Neculaĭ Leancă, Comisul Gh. Hartularĭ, Comisul Costache Romano, Clucerul Gh. Hărlescu, Medelnicerul N. Pure (grec), Com. Vasile Morţun şi alţĭ micĭ proprietarĭ. Şi la aceştĭ boierĭ li se da dulceţĭ, cafele, cibuce de dîrmozĭ şi cireşĭ, tot cu imomele de chihimbar cu califurĭ de postav roşie, cusute cu fir şi fluturaşĭ.

La ceasurile obicĭnuite boierii s-aŭ retras, remîind Başotă a-şĭ face plimbarea prin grădină.

Mercurĭ după Paştĭ, ştiind că maĭ toată boerimea se ducea la satul Rădăşeniĭ la hramul bisericeĭ sf. Mercur, şi că acolo petreceaŭ toată ziua cu lăutarĭ, taraful luĭ Ghioc, ţiganĭ de-a luĭ Başotă, şi cu taraful luĭ Ionică Pararaschiv din Botoşanĭ, care vinea înadins ca să cînte boierilor adunaţĭ prin livezile din Rădăşenĭ. Başotă întorcea vizitele Joia după Paştĭ, pe la oara 3 după amează-zi. El pleca cu carete cu patru caĭ, falet la butca cea mare cu 6 arcurĭ, îmbrăcată cu postav roş. Constantin vezeteŭ mîna din capră, iar Anton surugiŭ, călare pe şeoasa din stînga, avînd fontaşul în dreapta, aceştĭ doĭ caĭ eraŭ înhamaţĭ foarte departe de rotaşĭ, iar un fecior calare, pe un cal pag, cu şă turcească, cu canafurĭ de matasă, mergea înainte faletuluĭ, îmbrăcat cu mundir verde, cu găitane roşe şi cu un biciŭ rusesc aninat pe spate; Başotă se coboria maĭ întîiŭ la ginerile seŭ, ş-apoĭ întorcea vizitele la cei-l-alţĭ boierĭ; în ziua de Paştĭ el da la fie-care nepot cîte 10 sorocoveţĭ nemţeştĭ noĭ, iar feteĭ îĭ da tot-d'a-una 50 galb. noĭ cu zimţĭ.

De la Foresco, pleca la vizită, cu Gavril în coada trăsureĭ, purtînd ciubucul şi chesaua cu tutun, iască şi cremine. A doua-zi întorcea vizitele la boieriĭ de mîna a doua; la aceştia însă nu se coborea, ci îĭ poftea prin Gavril să iasă eĭ în ceardac, şi aşa sta Başotă în trăsură, iar boieriĭ şi cucoanele vizitaţĭ eşaŭ în cerdac.

— Vă sărutăm mîinele C. C. Andrieş; vă dorim anĭ mulţĭ şi fericiţĭ, iar Başota mulţămindu-le şi urîndu-le anĭ mulţĭ şi bunĭ înbelşugaţĭ, pornea la altă casă, şi aşa stînd în trăsură, întorcea vizitele la uniĭ boerĭ. Pănă a nu se întoarce la Iaşĭ, el da cîte o masă mare de 24 tacîmurĭ, în grădină, de era vremea bună, şi masa era făcută de bucatariĭ ceĭ bunĭ; tot-d'a-una la masă cînta lăutariĭ luĭ, Ghioc, Zaharia şi alţiĭ, şi acea muzică se compune din 6 scripce, 5 cobze şi un bas.

Inainte de plecare la Iaşĭ, el făcea vizite la Horodnicenĭ, la logofătul Neculaĭ Conta, la Foreştĭ la C. C. Ileana Forescu, născută Catargiu, la Dolhasca la aga Sevastian Cananăŭ, la Drăguşenĭ luĭ Beizade Calimah, la Paşcanĭ vorniculuĭ N. Roznovanu, la Litenĭ luĭ aga Iorgu Liteanu, la Porcogloduluĭ la aga Gh. Grecianu şi după sf. Gheorghe trebuia să fie în Iaşĭ, unde era şlen la Divanul Domnesc.

C. C. Andrieş era de o constituţie foarte tare; el nu purta

blană, tot-d'a-una cu pălărie naltă (gibus), cu ciubote de glanț. In timpul vereĭ iarășĭ vinea la Șoldăneștĭ.

După ce a perdut pe soția sa, el a plecat la Paris cu maĭ mulțĭ prietenĭ; pănă la Lemberg s-a dus cu postalioniĭ luĭ, iar de acolo întorcînd trăsura luĭ, el a plecat cu diligența. După treĭ lunĭ abia a ajuns în Paris, și o scrisoare expediată fiiceĭ sale din Paris abia i-a fost dată după 4 lunĭ; acea scrisoare a umblat prin Constantinopol, Galațĭ ș-apoĭ a sosit în Iașĭ.

Bașotă s-a săvîrșit din viață la vrîsta de 82 anĭ, după o agonie de 5 zile; el a murit de dambla, a fost îngropat în biserica de la Șoldăneștĭ, lîngă mormîntul soțieĭ sale și a fiuluĭ seŭ.

Bașotă era om foarte cinstit, cam zgîrcit, cu maniere bune; el ținea să aibă caĭ frumoșĭ, slugĭ curate. Grădina de la Șoldăneștĭ era foarte frumoasă, florăria era mare și cu florĭ rare.

Mulțĭ din oameniĭ luĭ de casă aŭ fost funcționarĭ, la tribunal, la semișie, la isprăvnicie și în poliție.

V. A. Forescu

NOTIŢE

Pe timpul guvernuluĭ presidat de d. P. P. Carp, se tindea în cercurile conducătoare la ştirbirea şi distrugerea chiar a maĭ multor aşăzăminte culturale din Iaşĭ. O mişcare mare fu provocat prin această tendinţă, în fruntea căreia se pune rectorul Universităţeĭ, d. A. D. Xenopol.

Publicăm aicĭ memoriul trimis Majestăţeĭ Sale Regeluĭ, corpurilor legiuitoare şi tuturor oamenilor de samă din România, spre a nu fi dat uităreĭ acest moment însămnat din istoria oraşuluĭ Iaşĭ, care era cît pe ce să fie ruinat şi în viaţa luĭ intelectulă, după ce jertfele aduse pentru unirea foastelor principate în România de azĭ, îl lovise în starea luĭ economică.

MEMORIU

Privitor la păstrarea întregimeĭ culturale a Iaşuluĭ

Iaşul este centrul Românieĭ superioare, rămas în această însuşire, de pe cînd era capitala Moldoveĭ. Cu toate că, prin unire şi strămutarea capitaleĭ la Bucureştĭ, Iaşul a pierdut însămnătatea luĭ politică, primind tot-odată el o grea lovitură în situaţiunea luĭ economică, a păstrat totuşĭ, din vechea luĭ stare, o strălucire culturală care încă nu este la al eĭ asfinţit. Şi această împrejurare trebue să fie privită ca una din cele maĭ fericite din viaţa poporuluĭ romîn; căcĭ din izvorul intelectual al Iaşuluĭ s-a hrănit a minţeĭ întărire, trebuitoare regiuneĭ în care el se află, pentru ca elementul românesc de aice să poată duce cu izbîndă lupta contra elementelor străine ce se năpustesc şi se îndeasă necontenit pe foasta ţară a luĭ Stefan-cel-Mare. Acest rol al Iaşuluĭ, de apărător al vieţeĭ naţigale a Romînuluĭ în părţile Moldoveĭ, nu va trebui nicĭ-odată să înceteze; ba din contra, cu cît străinismul se înfibge maĭ adînc în sinul Românieĭ, pe limba de pămînt a Moldoveĭ, înfiptă ea însăşĭ în lumea străină, cu atîta e de nevoe a se întrema puterile elementuluĭ de baştină, spre a-l pune tot-d'a-una în stare de a precumpeni primejdia ce ameninţă pe întregul nostru neam. Orĭ-ce atingere adusă decĭ Iaşuluĭ, ca centru de cultură, este o lovire în însăşĭ viaţa poporuluĭ românesc.

11

Poporul romîn maĭ ales ş-ar putea aplica cuvintele rostite de regele Vilhelm III, cu prilejul întemeiereĭ universităţeĭ din Berlin, în 1810: „Dacă puterile materiale ne sunt zdrobite, să întărim pe cele intelectuale“, şi nicăirĭ acest adevăr nu poate avea maĭ mare rost de cît în România superioară, unde este de nevoie a încorda în grad suprem puterile minţeĭ româneştĭ, spre a ne opune destrăbălăreĭ economice şi a reînvie iarăşĭ substratul material prin suprastraturile intelectuale.

Poporul românesc începe a se răzgîndi şi a vedea că trebuie să-şĭ intăriască şi puterile materiale, dacă este să iasă cu izbîndă din crunta luptă pentru viaţă, încinsă de el, spre a-şĭ cîştiga un loc de onoare în sinul popoarelor europene; dar încordarea de puterĭ, trebuitoare spre a ajunge această ţintă, o va sorbi el tot din înaltele sale aşăzăminte culturale. Precum i-aŭ procurat altă dată energia neapărată, pentru a zmulge ţara luĭ din ghiarele străinilor, ast-feliŭ tot ele îl vor călăuzi în cîştigarea neatîrnăreĭ economice, încununarea celeĭ politice.

In loc de a se întări încă foasta capitală a Moldoveĭ în greaua luptă pe care o duce contra înstrăinăreĭ ţăreĭ, a căreia centru cultural este cu netăgăduire, vedem că prin noul proiect de budget cată a se micşura aceasta a eĭ putere de împrotivire.

Şi să se observe un lucru, Iaşul este maĭ ales ameninţat cu distrugerea culturală. Numaĭ îl el a fost vorba de a se desfiinţa facultăţile de drept şi de medicină; numaĭ din Iaşĭ se suprimă conservatorul şi şcoala de frumoasele-arte; numaĭ din Iaşĭ se desfiinţează şcoala normală de fete. Tot numaĭ de aicĭ se suprimă institutul de chimie precum şi institutul anti-rabic. Ca şi cînd numaĭ acest oraş ar trebui să plătiască prea darnicele cheltuelĭ de până acuma. Intr-adevăr, pe cînd pe aiurea se fac numaĭ reducerĭ care se pot reîntregi iarăşĭ, cînd ţara va reintra în starea eĭ normală, din Iaşĭ se distrug până în rădăcină instituţiunĭ vechĭ, rămase în el ca moştenire de podoabă lasată de generaţiile anterioare, şi pe care nu ştim cu ce drept le punem să plătească ele nesocotinţa generaţiuneĭ noastre.

Caracteristic este că peste Milcov sunt 4 şcoale publice de fete cu internat: Azilul Elena Doamna, şcoala de gradul II de fete cu internat din Bucureştĭ, şcoala din Buzeŭ şi cea din Craiova. Dincoace de Milcov este *una* singură, în Iaşĭ. Pentru a se face e-

conomiĭ, nu înţălegem pentru ce să se suprime scoala de fete din Iaşĭ, veche de *66 de anĭ* (1834—1900) şi să se lese institutul noŭ din Buzeŭ, înfiinţat de abea acum *2 anĭ!* De asemenea se cere desfiinţarea institutuluĭ de chimie şi al celuĭ anti-rabic, institute de o mare însămnătate.

Se procede într-un mod foarte nedrept, cînd se pune Iaşul iar la sacrificiĭ pentru uşurarea bugetuluĭ ţăreĭ. Orĭ unde s-ar putea cere asemenea sacrificiĭ, iar nu de la Iaşĭ, pe care cade tocmaĭ greul lupteĭ contra primejdieĭ înstrăinăreĭ neamuluĭ nostru. Nu trebue să uităm că statele ce ne încunjură vînează necontenit a atrage cît se poate maĭ mult cătră ele mintea Romînilor din Moldova. Aşa chiar acuma, cînd se discută în Bucureştĭ, dacă trebuie saŭ nu să se suprime facultatea de medicină din Iaşĭ, universitatea din Cernăuţĭ, cu ocazia jubileuluĭ eĭ de 25 de anĭ, înfiinţează acolo o facultate de medicină; şi pe cînd se suprimă din bugetul nostru conservatorul din Iaşĭ, în Kişineŭ se înfiinţează o secţiune a conservatoruluĭ imperial din Petersburg, pe lîngă că în Cernăuţĭ există de mult timp o scoală de muzică.

Ne pare invederat că Romîniĭ, doritorĭ de a învăţa medicina saŭ muzica, se vor duce în Bucovina saŭ în Basarabia, maĭ curînd de cît în Bucureştĭ, unde traiul este foarte scump, şi această necontenit împrospătată atragere a Moldovenilor cătră centre de cultură străine nu va fi spre maĭ marele folos al cultureĭ naţionale şi al ideeĭ de stat româneştĭ.

Ţara întreagă este vinovată pentru nesocotinţa cheltuelilor făcute. Intreagă ea trebuie să resimtă urmările acesteĭ stărĭ de lucrurĭ. Trebue să se reducă de pretutindenea, şi nicĭ Iaşul nu se dă îndărăpt înaintea acestuĭ fel de sacrificiŭ. Dar este o deosebire imensă între a reduce şi a distruge. Şi ceea ce se proiectează pentru Iaşĭ, nu este o reducere a instituţiilor sale, ci o desăvîrşită distrugere a cîtor-va din ele.

Apoĭ dacă Iaşul maĭ are o valoare în viaţa poporuluĭ românesc, este numaĭ aceea de centru de cultură, moştenită din veacurĭ şi păstrată cu fală încă pănă azĭ. A se atinge instituţiile sale culturale este a-l omori; căcĭ aşezarea luĭ este aşa, că nu poate prileji o desvoltare comercială şi industrială maĭ însemnată.

Ceea ce a susţinut Iaşul de la Unire încoace sunt şcolile, şi pănă acum tot-d'a-una a fost în cugetul oamenilor politicĭ de a *face*

din Iaşĭ un centru mare de cultură, dovadă că chiar legea şcolară din anul trecut, 1899, făcută în plin timp de criză, ba chiar sub impresia unuĭ an agricol nenorocit, n-aŭ desfiinţat din Iaşĭ nicĭ o singură şcoală, desfiinţare ce se cere azĭ.

Şi este un motiv foarte de samă pentru care Iaşul a fost plănuit a rămînea un centru mare de cultură în partea superioară a ţăreĭ; de oare-ce el este aşezat în coasta chiar a ţărilor vecine care aŭ suprapus o dominaţie străină peste un element romănesc. Iaşul are menirea de a servi de focar al ideeĭ romîne, pentru elementul romănesc de peste hotar şi a se opune la propaganda de înstrăinare ce se face pe ambele coaste ale şuviţeĭ de pămînt ce a rămas din marea Moldovă a vremilor maĭ vechĭ. Dar chiar pe din lăuntru, naţionalitatea romînă din această parte este ameninţată prin puhoiul tot crescător al năvălireĭ străine, încît Iaşul este farul care să îndrepte viaţa romănească din aceste părţĭ către limanul scăpăreĭ. A se micşura lumina acestuĭ far, este a se lovi în ea, şi noĭ credem că pentru statul nostru, păstrarea frumoaseĭ Moldove ca regiune romănească este neapărată, de oare-ce prin întrunirea acesteĭ ţărĭ cu Ţara Romănească, s-a dat naştere Romănieĭ.

Să luăm acum pe scurt în cercetare deosebitele instituţiunĭ ce aŭ fost puse în discuţie cu prilejul bugetuluĭ acestuĭ an.

I.

Facultatea Juridică.

Facultatea juridică din Iaşĭ, este cel maĭ vechiŭ aşezămînt de învăţătură superioară din ţară, urcîndu-se începutul eĭ la anul 1830, Iunie, cînd s-a înfiinţat în şcoala Vasiliană, cel întâĭ curs practic de legĭ, propus de jurisconsultul statuluĭ Cristian Flechtenmacher, care curs era menit „pentru un număr hotărît de tinerĭ din clasa boierească“.

La anul 1835, înfiinţîndu-se academia Mihaileană, Flechtenmacher propune, pe lîngă dreptul civil, şi un curs de *drit* natural, pănă la 1838 cînd, retrăgîndu-se în pensie, iĭ urmează Petre Cîmpeanu. La 1843, se adauge un curs de Economie Politică predat de Ioan Ghica. La 1851, prin aşezămîntul scolar al domnitoruluĭ Grigore Ghica, se prevede înfiinţarea facultăţeĭ juridice, care se înde-

plinește însă abia în 1856, tot în localul academieĭ Mihailene, unde stă până la 1860, cînd după propunerea luĭ M. Kogălniceanu, Alexandru Ion I decretează strămutarea facultățeĭ juridice în localul universitățeĭ.

Acest așăzămînt, vechiŭ pentru tînăra cultură a țăreĭ noastre a dat până acuma roade însemnate; căcĭ numaĭ de la 1857 până azĭ, s-a luminat cu învățăturile luĭ 1369 de studențĭ, și este de observat că numărul acestora, departe de a scădea, precum se crede și se susține de uniĭ, sporește din potrivă pe fie-ce an. Așa în periodul de la 1890—1895 s-aŭ înscris 182 de studențĭ, în mijlociŭ cîte 35 pe an; iar de la 1895—1900, 277, în mijlociŭ cîte 56 pe an. In anul curent 1900—1901 s-aŭ înscris 71. In total sunt înscrișĭ în facultatea de drept 291 de studențĭ, din care 17 străinĭ.

Până acum facultatea de drept a dat 255 de diplome de licență care aŭ început însă a se elibera maĭ regulat numaĭ de pe la anul 1875, de oare-ce înainte era îndestulător certificatul de absolvire, pentru a intra în magistratură saŭ a exercita profesiunea de avocat. Din aceștĭ 255 de titrațĭ din Iașĭ, anuarul justițieĭ arată că treĭ s-aŭ înălțat până la gradul suprem ierarhic în magistratură, și anume actualul consilier la Inalta Curte de Casație, d. Grigore Baiclia și reposațiĭ consilierĭ la aceiașĭ Curte, Dim. Tacu și Vasile Tasu. In curțile de apel, în afară de aceĭ ce aŭ murit, se află acum încă un președinte de secțiune, d. I. Vrînceanu și patru consilierĭ: d-niĭ Porfiriu, Papp, Sofian și Crivĕț; un procuror general d. Sadoveanu și 2 procurorĭ de secție: Leonescu și Crupenschi. In tribunale se află 2 prim-președințĭ, 8 președințĭ, 28 judecătorĭ și 13 procurorĭ. Judecătoriile de pace numără 48 de judecătorĭ și ajutorĭ, iar barourile diferite din țară numără 125 de avocațĭ eșițĭ din Universitatea din Iașĭ. Pe lîngă aceștia maĭ mulțĭ tinerĭ eșițĭ din facultatea juridică aŭ ajuns suprefecțĭ și prefecțĭ; iar doĭ aŭ devenit profesorĭ la Universitatea din Iașĭ: d. St. Longinescu, definitiv și d. V. Dimitriu până acuma suplinitor (acuma și d-sa definitiv).

In afară de contribuirea facultățeĭ juridice din Iașĭ la înzestrarea țăreĭ cu juriștĭ, ea a fost neîncetat un focar pentru respîndirea și adîncirea științeĭ juridice, prin scrierile profesorilor ce s-aŭ ilustrat pe catedrele eĭ. Nefiind locul aicĭ, de a înșira întreaga bibliografie a acelor lucrărĭ, ne mărginim de a atrage luarea aminte asupra scrierilor însemnate ale reposaților profesorĭ I. Strat și A. C.

Şendrea precum şi, din ceĭ în viaţă, asupra scrierilor distinşilor autorĭ juridicĭ care aparţin prin activitatea lor ştiinţifică Universităţeĭ din Iaşĭ, d-niĭ G. Mîrzescu şi D. Alexandrescu (G. Mîrzescu a reposat în interval).

II.

Facultatea de Medicină.

Facultatea de Medicină, este mult maĭ tînără de cît facultatea de drept. De şi prevăzută prin legea din 1864 şi după o zadarnică încercare de a-o înfiinţa în acel an, ea a fost reînfiinţată în Octombrie 1879. Bine înţeles, că toate aşăzămintele tinere, începuturile eĭ aŭ fost grele. Profesoriĭ aŭ fost numiţĭ deocamdată ca suplinitorĭ; dotaţiunĭ nu existaŭ; numărul studenţilor restrîns. Totuşĭ rîvna pusă de corpul eĭ didactic a fost aşa de puternică, în cît după cincĭ anĭ, maĭ mulţĭ studenţĭ eraŭ pregătiţĭ pentru a trece doctoratul. Ministerul însă a oprit acest examen, pănă în 1885, cînd îndrumîndu-se ţinerea concursurilor de profesorĭ şi aceştia dobîndind o poziţie legală, examenele de doctorat aŭ început a avea loc progresiv, aşa că în 1887 s-a putut conferi pentru prima oară titlul de doctor în medicină, de către facultatea medicală din Iaşĭ.

De la 1887 pănă azĭ aŭ eşit din facultatea ieşană 131 de doctorĭ, din care 74 Romînĭ şi 57 Israeliţĭ.

Este însă de observat că mare parte din doctoriĭ evreĭ s-aŭ botezat, căsătorit cu romînce, şi maĭ mulţĭ din eĭ aŭ fost împămînteniţĭ şi numiţĭ în deosebite posturĭ.

Din totalul de 131 de Medicĭ aŭ ajuns:

3 profesorĭ suplinitorĭ la Universitate; 2 medicĭ primarĭ de judeţ; 7 medicĭ primarĭ de oraş; 4 medicĭ la diferite instituţiunĭ; 13 medicĭ de spital; 27 medicĭ de plasă; 51 medicĭ practicĭ; (cîţĭ-va necunoscuţĭ).

Cît despre calitatea învăţătureĭ dobîndite în facultatea din Iaşĭ, observăm că, cu toate mijloacele restrînse de care ea dispune, totuşĭ regularitatea studiilor şi rîvna profesorilor şi a studenţilor a avut de efect, că la concursurile ţinute de medicĭ de judeţ, de oraş saŭ de spitale, candidaţiĭ eşiţĭ din facultatea din Iaşĭ aŭ obţinut tot-d'a-una locurĭ onorabile.

Cea maĭ bună dovadă o dă ultimul concurs, trecut în Bucu-

reștĭ în 1898 Noembrie—April 1899, de medicĭ de oraș, la care, din 46 de candidațĭ provenițĭ de la deosebite facultățĭ europeene, precum și din Bucureștĭ și Iașĭ, toțĭ ceĭ 6 candidațĭ de la această din urmă facultate aŭ fost clasațĭ între ceĭ maĭ bunĭ și anume:

(Cel I, Constantinescu Iulian este doctor din Paris); Dr. Pilescu al 2-lea; Dr. Țurcanovicĭ al 7-lea; Dr. Stănescu al 12-lea; Dr. Șărbănescu al 17-lea; Dr. Malcocĭ al 28-lea; Dr. Grigoriu al 36-lea.

Acest resultat este o puternică dovadă că în facultatea de medicină din Iașĭ se fac studiĭ serioase, și că decĭ nu se poate considera acest așăzămînt, maĭ ales în starea cea ră sanitară în care se află țara, ca un așăzămînt nefolositor.

O dovadă despre progresul neîncetat al facultățeĭ de medicină din Iașĭ este împrejurarea că numărul studenților eĭ este în necontenită creștere, după cum se vede din următoarele date statistice ale celor din urmă treĭ anĭ:

1898—99	înscrișĭ	Creștinĭ	20	Israelițĭ	17	total	37
1899—900	—	—	31	—	12	—	42
1900—1901	—	—	41	—	17	—	58

și în deobște în ceĭ 5 anĭ 1891—96 s-a înscris:

Creștinĭ 75 Israelițĭ 64 adică aproape 7 : 6
iar de la 1896—1901 — 122 — 57 aproape 12 : 5.

Astă-zĭ sunt înscrișĭ în total în fac. de medicină din Iașĭ 201 stubențĭ, din care 130 Româvĭ și 71 Evreĭ; în anul trecut 1899—1900: 179, din care Evreĭ 79.

In Bucureștĭ sunt înscrișĭ 397 de studențĭ, din care 311 Românĭ și 86 Evreĭ.

Din acest tabloŭ reesă: 1) că numărul total al înscrierilor sporește pe fie-care an; 2) că pe cînd numărul creștinilor sporește, acel al evreilor scade, fapt cu atît maĭ neașteptat, cu cît poporațiunea orașelor moldovene înfățoșează tocmaĭ o necontenită adăogire a celeĭ israelite și o scădere a celeĭ româneștĭ. Apoĭ chiar din Evreiĭ ce studiază medicina, o mare parte se botează și se căsătoresc cu romînce, în cît dacă nu eĭ, de sigur însă copiiĭ lor, devin desăvîrșițĭ romînĭ.

Pe lîngă aceste, este de observat că Iașul este un centru de spitale marĭ, susținute prin donațiunĭ seculare, și că nu se poate tăgădui că practica medicală cîștigă, cînd este întoțită de îndeletnicirĭ curat științifice. Mediciĭ de căpitenie aĭ spitalelor din Iașĭ sunt și profesorĭ la facultate, după cum se petrece lucrul în toate centrele marĭ ale Europeĭ. A se desființa facultatea de medicină din

Iaşĭ, ar fi a se răpi corpuluĭ medical al spitalelor unul din izvoarele cele maĭ puternice de cultură ştiinţifică.

Nu maĭ puţin este de luat în consideraţie că facultatea de medicină a fost înzestrată cu clădirĭ anume întocmite pentru ea, precum e institutul de anatomie, precum şi instalaţiunĭ de laboratorii care toate vor remănea neîntrebuinţate, de oare-ce nu pot respunde de cît scopuluĭ, pentru care aŭ fost înfiinţate. Suprimîndu-se facultatea be medicină din Iaşĭ, s-ar pierde maĭ mult cu ruinarea clădirilor şi a instituţiunilor, de cît s-ar cîştiga din economiile realizate.

III.

Conservatorul din Iaşĭ.

Motivul pentru care s-a suprimat din proiectul de budget, conservatorul de muzică din Iaşĭ, este că această şcoală n-ar fi produs nimic până acum. Este cea maĭ nedreaptă apreţuire ce s-a putut face vre-o dată asupra vre-uneĭ instituţiunĭ, din lipsă de cunoştinţă a împrejurărilor. Conservatorul din Iaşĭ este tocmaĭ una din şcoalele ce aŭ contribuit maĭ mult la progresul ţăreĭ, dacă se pune preţ pe desvoltarea muzicală ca element de cultură. Iată ce rol a jucat conservatoriul din Iaşĭ in răspîndirea muziceĭ în Moldova:

I. A împins la lumină o mulţime de talente muzicale care, în lipsa unuĭ centru de selecţiune, ar fi fost pierdute. Pe lîngă un număr de vre-o 63 de profesorĭ şi dirijorĭ de cor în diversele părţĭ ale Românieĭ şi chiar peste hotar, enumerăm artiştiĭ şi muzicanţiĭ maĭ însemnaţĭ ce aŭ eşit de pe băncile luĭ:

1) Muzicescu Gavril, directorul coruluĭ mitropolitan din Iaşĭ;
2) Veitzeker Emil, pianist, fost prof. la conserv. Cernăuţĭ;
3) Borteanu Gh., violonist, şef de orchestră în Rusia;
4) Brill Leon, violonist protesor la Viena;
5) Benoti Giuseppo, violonist, concertist la Londra;
6) Hasnaş Vasile, artist societar teatruluĭ naţional, Bucureştĭ;
7) Barbu Neculaĭ, violonist în orchestra romînă din Paris;
8) Dumitrescu Ioan, vestitul tenor;
9) Borteanu Alecu, flautist, angajat în Rusia;
10) Kefaliade Maria, pianistă, profesoară în Bucureştĭ;
11) Cerne Titus, dirijorul coruluĭ Sf. Spiridon Iaşĭ;

12) Mezetti Enrico, pianist, prof. conserv. Iaşĭ;
13) Moldovanu Ion, violonist la orchestra din Londra;
14) Dimitriu Ion, şef de orchestră în Tiflis;
15) Sion Aspasia, profesoară conserv. Iaşĭ;
16) Frühling Carol, pianist, prof. la Viena;
17) Liciu Petru, artist la teatrul din Bucureştĭ;
18) Erbiceanu Constanţa, pianistă, concertistă în Paris;
19) Bursuc Ion, violoncelist renumit, fost prof. la Iaşĭ;
20) Levanda Elena, artistă la teatrul Bucureştĭ;
21) Teodorini Atanasie, violonist, prof. Iaşĭ;
22) Penel Const., artist societar teatrul Iaşĭ;
23) Dragomir State, Idem şi prof. conserv. Iaşĭ;
24) Lateiner Iancu, şef de orchestră romînă la Viena;
25) Avram Ion, contrabasist angajat în Rusia;
26) Mihailescu Ortansa Camelia, primadona la opera din Bucureştĭ.

De şi uniĭ din aceştĭ artiştĭ şi-aŭ desăvîrşit studiile în străinătate, nu este maĭ puţin adevărat, că talentele lor aŭ fost recunoscute şi că şi-aŭ primit fundamentele cultureĭ muzicale în conservatorul din Iaşĭ.

II. Conservatorul din Iaşĭ a transformat cu totul sistemul de cîntare al lăutarilor moldovenĭ, prefăcîndu-ĭ, din executanţĭ practicĭ, în artiştĭ învăţaţĭ, şi dînd cîntăreĭ lor culoarea artistică a muziceĭ adevărate. Tarafurile de lăutarĭ maĭ marĭ din această parte de ţară cîntă toate pe note şi după sistemul muziceĭ moderne. Ce e drept, cele maĭ multe din ele s-aŭ desţarat, în Rusia, Franţia, Anglia şi aiurea, ducînd în acele ţărĭ îndepărtate jocul lor pasionat, şi răspîndind acolo ariile româneştĭ, făcînd ast-feliŭ cunoscută străinilor una din părţile cele maĭ adîncĭ ale sufletuluĭ poporuluĭ nostru.

III. Conservatoriul a desvoltat gustul muziceĭ în straturile superioare ale societăţeĭ oraşelor din Moldova. Cînd s-a creat conservatorul, era numaĭ unde şi unde cîte un piano, şi muzica clasică era aproape ca şi necunoscută; astă-zĭ se aude adese-orĭ în petrecerile private resunînd muzică bună care combate petrecerile nemorale şi dăunătoare. Intreaga această regenerare muzicală este datorită conservatoruluĭ din Iaşĭ.

IV. In sfîrşit să nu uităm vestitul cor mitropolitan din Iaşĭ, creaţiunea d-luĭ Gavril Musicescu, unul din ceĭ maĭ distinşĭ elevĭ aĭ

conservatoruluĭ din Iaşĭ, cor îmbogăţit adese-orĭ cu elemente luate din el, şi care ast-feliŭ face parte din mişcarea de regenerare a muziceĭ din Iaşĭ. Să nu uităm că atuncĭ, cînd a trebuit să se deie Imparatuluĭ Francisc Iosef o probă despre destoinicia muzicală a Romînieĭ, coruluĭ mitropolitan din Iaşĭ, s-a deferit această onoare. Să nu uităm apoĭ că prima operă serioasă, scrisă de un romîn, este Petru Rareş a d-luĭ Caudella, directorul conservatoruluĭ din Iaşĭ. A se suprima conservatorul este a se coborî nivelul muzical al Iaşuluĭ şi decĭ al ţăreĭ întregĭ.

Conservatorul este o şcoală foarte iubită şi numeros frecventată. Iată numărul elevilor după deosebitele clase din anul curent.

Teorie şi solfegiŭ . . .	elevĭ şi eleve	69
Armonia	idem	39
Bel-Canto	idem	19
Piano elevĭ şi eleve, d-ra A. Varlam . . .		27
Piano eleve, d-ra A. Sion		14
Declamaţiune . . .	elevĭ şi eleve	33
Clarinet	elevĭ	6
Trombă şi Trombon . .	„	4
Corn	„	6
Oboe	„	4
Contra-bas	„	6
Flaut	„	11
Violoncel	„	7
Violina	„	16
	Total	261

Asupra calităţeĭ învăţătureĭ muzicale ce să dă în conservatorul din Iaşĭ ne poate lumina rezultatul examenuluĭ de capacitate trecut în Bucureştĭ în anul expirat şi în care de a rîndul ceĭ 5 d'întăĭ sunt din conservatorul din Iaşĭ.

Cerne Titus *din Iaşĭ* 10; Teodorescu T. *din Iaşĭ* 9.50; Dima Cristea *din Iaşĭ* 9; Costescu I. din Bucureştĭ 8.50; Mezetti Enrico *din Iaşĭ* 8.25; Baston Ion *din Iaşĭ* 8.24; Libianu I. din Bucureştĭ 8, etc.

Din toate aceste se vede, că conservatorul din Iaşĭ a avut un rol important în cultura muzicală a părţeĭ superioare a ţăreĭ noastre, şi că dacă trebue să se pună un mare preţ pe această cultură, ca unul din elementele de căpitenie ale cultureĭ generale, conservatorul din Iaşĭ nu poate fi desfiinţat. Dacă este neapărat să se facă şi în el economiile putincioase, reducîndu-se chiar din cursurĭ; dar să nu să atingă însuşĭ fiinţa luĭ.

IV.

Școala de frumoasele arte.

Școala de frumoasele arte este, prin natura eĭ chiar, împiedecată de a manifesta în afară într-un mod așa de vădit, rezultatul activitățeĭ sale. Pictura și sculptura nu sunt arte care să poată contribui la distracția intelectuală, în acelașĭ feliŭ ca muzica și arta dramatică. Pe cînd la acestea, producătorul și privitorul gustă totodată plăcerea estetică, întinsă în decursul unuĭ scurt timp, sculptorul și pictorul trebuie să muncească mult, pentru a produce un obiect de scurtă distracțiune pentru privitor. O școală de frumoasele arte ar produce rezultate însemnate numaĭ în cazul cînd ar da la lumină talente saŭ geniĭ extraordinare. Aceasta însă nu se poate întîmpla, afară de rarĭ excepțiunĭ, de cît după ce cultura artistică a prins adîncĭ rădăcinĭ într-un popor. Ast-feliŭ ne fiind lucrurile în țara noastră, nicĭ din Iașĭ, nicĭ din Bucureștĭ nu s-aŭ produs până acum artiștĭ de o valoare excepțională. Până acuma școlile de arte frumoase la noĭ trebuie să aibă un rol maĭ modest, acela de a crea profesorĭ de desemn și de a răspîndi gustul artelor plastice in straturile maĭ culte ale poporuluĭ, precum și a face cunoscută știința desemnuluĭ între meseriașĭ. Acest scop l-aŭ îndeplinit și școala din Iașĭ, producînd până acuma 87 de maiștri de desemn și de caligrafie. Și la școala de frumoasele arte din Iașĭ se întîlnește acelaș fapt, pe care l-am constatat maĭ sus la facultatea de medicină și la conservator, anume că eleviĭ școaleĭ din Iașĭ aŭ fost clasațĭ ceĭ dintăĭ la examenul de capacitate pentru maeștri de desemn și de caligrafie. Anume aŭ eșit după rîndul merituluĭ:

Costin *din Iașĭ* cu nota 10·00, Atanasiu Al. *din Iașĭ* cu nota 9·84, Rezmeriță N. din Bucureștĭ cu nota 9·17, Georgescu D. din Bucureștĭ cu nota 8·89, Lucasievicĭ Constantin *din Iașĭ* cu nota 8·84, Stăncescu Ion din Bucureștĭ cu nota 8·76, Sevastos Cornelia *din Iașĭ* cu nota 8·42, Georgescu Vasile din Bucureștĭ cu nota 8·42, Burghelea Ilie *din Iașĭ* cu nota 8·42, Dacian Dumitriu *din Iașĭ* cu nota 8·17, Iordăchescu Zamfir *din Iașĭ* cu nota 8·00, etc., etc.

(Monitorul Oficial No. 157 din 13 Octomvrie 1899).

Facultatea de medicină din Iașĭ dă ceĭ maĭ bunĭ medicĭ, conservatorul ceĭ maĭ bunĭ maiștri de muzică și școala frumoaselor arte din Iașĭ ceĭ maĭ bunĭ maiștri de desemn, și tocmaĭ aceste in-

stituțiunĭ să se pună în discuțiune și să se desființeze ! ! Și la această școală 's-ar putea face reducerĭ, bună-oară la catedra inutilă de Xilografie ce a 'ramas vacantă. Să se reducă, dar să nu se distrugă; aceasta cu atît maĭ mult, cu cît școala are un local propriŭ al eĭ, întocmît anume pentru atelier de pictură care ar rămînea neîntrebuințat și s-ar nimicĭ, pierzîndu-se tot capitalul pus în el.

V.

Școala Normală de institutoare din Iașĭ.

Aceasta este una din școalele cele maĭ vechĭ din Iașĭ, înființată tocmaĭ la 1834 și care la 25 Noembrie a. c. a împlinit al 66-lea an al existențeĭ sale. Clasa I a aceşteĭ școlĭ a fost suprimată prin bugetul anuluĭ trecut, iar clasa a II prin proiectul de budget actual, în cît fără îndoială și ea este hotărîtă spre desființare.

Nu e vorbă că în starea în care se află, ca școală Normală de institutoare, ea nu maĭ întră în cadrul legilor actuale care prevăd ca institutoarele să fie recrutate din învățătoare; dar acesta n-ar fi un motiv de cît pentru transformarea școaleĭ, iar nu pentru a eĭ desființare care ar lovi foarte greŭ în instrucțiunea femeilor din Moldova, întru cît este singura școală publică de fete cu internat, pe cînd dincolo de Milcov sunt patru, precum s-a arătat maĭ sus, toate cu internat și transformate după noua lege. Este cea maĭ desăvîrșită nedreptate, ca din întinderea țăreĭ o parte să aibă 4 școlĭ de fete cu internat, iar cealaltă nicĭ una, și apoĭ cînd e vorba de desființare, să se suprime una din școalele cele maĭ vechĭ din țară, de 66 anĭ, și să se păstreze o școală de 2 anĭ, și aceasta cînd țara se află sub conducerea partiduluĭ conservator care, după principiile ale, este dator să respecteze și să păstreze tot ce a ramas bun din vechime.

VI.

Seminarul Pedagogic.

Această creațiune este de tot nouă însă însamnă unul din progresele cele maĭ însemnate realizate în învățămînt, de aceea și legea nouă cere de la studenții în litere și științĭ 2 anĭ de frecventare a seminaruluĭ Pedagogic, ca condiție de a putea trece examenul de capacitate.

Este decĭ absolut neadmisibil, este de a se desființa numaĭ seminarul Pedagogic din Iașĭ, lăsîndu-se intact pe acel din Bucureștĭ

Prin aceasta, se desfiinţează indirect facultăţile de litere şi ştiinţĭ din Iaşĭ, de oare-ce aceste facultăţĭ vor fi despopulate, ca u-nele ce nu vor maĭ fi în stare a produce candidaţĭ apţĭ de a trece examenul de capacitate. Este cu atît maĭ neaşteptată această măsură, cu cît facultăţile de ştiinţĭ şi litere din Iaşĭ nu aŭ fost puse nicĭ-odată în cauză, şi că dacă s-a pus în desbatere ceva, a fost existenţa facultăţilor de drept şi de medicină, şi acum, după ce se hotăreşte păstrarea acestora, se loveşte indirect în cele-l'alte două.

Observăm că nicĭ vorbă nu poate fi, de a se da burse studenţilor absolvenţĭ din Iaşĭ, pentru a urma la Bucureştĭ cursul de pedagogie, întru cît maĭ întăĭ prin burse s-ar cheltui maĭ mult de cît cu întreţinerea seminaruluĭ; apoĭ s-ar lungi timpul de studiŭ al studenţilor din Iaşĭ cu doĭ anĭ maĭ mult de cît acelor din Bucureştĭ. Suprimarea seminaruluĭ Pedagogic din Iaşĭ ar însemna suprimarea Universităţeĭ însăşĭ.

VII.

Institutul Anti-rabic.

Institutul antirabic din Iaşĭ este o creaţiune din cele maĭ de preţ. De la 1891—1899 aŭ fost tratate în acest institut 1368 de persoane, muşcate de cînĭ saŭ lupĭ turbaţĭ, din toate judeţele Moldoveĭ, una din judeţul Dolj şi 7 din Bucovina. Din aceste aŭ murit numaĭ 14 inşĭ. După statistica mortalităţeĭ de turbare, trebuiaŭ să moara 245 de oamenĭ, în cît 231 aŭ fost scăpaţĭ de o moarte sigură.

Pe lîngă acest rezultat practic de o valoare netăgăduită, s-a dobîndit şi rezultatele ştiinţifice însemnate, arătate în raportul d-rilor Puşcariu şi Lebell, raport înserat în „Archives des sciences médicales, Paris“. Economia ce este a se face prin desfiinţarea acestuĭ institut este minimă: 8000 leĭ pe an subvenţia statuluĭ şi 2000 leĭ a judeţuluĭ. Cu această sumă se plăteşte personalul, se cumpără iepuriĭ, se întreţin instrumente, se daŭ 50 de banĭ pe zi la bolnavĭ, etc., în cît este o adevărată minune de organizare şi de economie.

Apoĭ acest institut este neaparat şi spre a servi ca laborator pentru cursul de bacteriologie de la facultatea de medicină din Iaşĭ, curs care fără laborator nu are nicĭ un înţăles. Prin păstrarea miceĭ subvenţiĭ ce se dă institutuluĭ, se economiseşte crearea unuĭ laqorator noŭ la facultateaa de medicină, al căruĭ creare se impune, dacă este să funcţioneze în Iaşĭ facultatea de medicină.

VIII.

Institutul de Chimie din Iaşĭ.

Institutul de Chimie din Iaşĭ a fost creat în anul 1885, sub numele de : *Laboratorul de analize chimice din Iaşĭ* şi pus sub direcţiunea d-luĭ P. Poni, profesor la universitate.

La 1889 în urma retragereĭ d-luĭ P. Poni. acest laborator trecu sub direcţiunea actualuluĭ diriginte d. V. Buţureanu.

Personalul acestuĭ Institut s'a fixat ast-felĭŭ: 1 chimist diriginte, 2 chimiştĭ experţĭ, 2 asistenţĭ (din care unul cu atribuţiunile de secretar) 1 laborant şi 1 scriitor. In această stare Institutul de chimie din Iaşĭ funcţionează şi astă-zĭ.

Afară de numeroase analize de materiĭ alimentare, institutul de chimie din Iaşĭ a executat după însărcinarea serviciuluĭ sanitar superior, maĭ multe studiĭ cuprinzătoare, precum asupra impurităţilor în alcoolurĭ, studiĭ asupra fermentaţieĭ, analize asupra diverse ape minerale, studiĭ asupra porumbuluĭ.

In acelaş timp dirigintele Institutuluĭ, pentru a atrage atenţiunea publiculuĭ asupra calităţeĭ substanţelor alimentare ce se găsesc în comerţ, a ţinut la Universitatea de Iaşĭ o serie de conferinţĭ experimentale, arătînd care sunt impurităţile şi falşicările şi modul de a le cunoaşte. Pe de altă parte, din raporturile ce anual se trimeteaŭ Direcţiuneĭ generale a serviciuluĭ sanitar superior, rezultaŭ efectele salutare pe care, pe de-o parte legea sanitară, iar pe de alta controlul aplicăreĭ acesteĭ legĭ făcut prin analizele în institut, le-a avut asupra îmbunătăţireĭ calităţeĭ substanţelor alimentare din comerţ. Aşa: dispariţiunea aproape complectă a impurităţilor din alcoolurĭ, nesalicilarea vinurilor, îndepartarea sacarineĭ etc., fără a maĭ adăugi efectele indirecte avute asupra alcoolismuluĭ; căcĭ toată mişcarea antialcoolică a fost pornită în urma alarmeĭ dată de acest institut.

Să facem o comparaţie între institutul de chimie din Iaşĭ şi cel din Bucureştĭ, spre a vedea unde se cheltuieşte maĭ mult, proporţional cu activitatea desfăşurată. Budgetu celuĭ din Bucureştĭ este:

1	Director	leafă 840	diurnă 450, anual:		15·480
3	Cimiştĭ experţĭ clasa I.	„ 400	. . . .		14 400
2	„ „ „ II.	„ 300	. . . .		7 200
4	Ajutoare	„ 300	. . . .		14·400
1	Ajutor auxiliar . .	„ 250	. . . .		3.000
1	Secretar	„ 300	. . . .		3.600
1	Comptabil Arhivar .	„ 300	. . . .		2.400
1	Copist	„ 120	. . . .		1.400
1	Portar îngrijitor		„	120 . . .	1.440
1	Focar mecanic		„	120 . . .	1.440
1	Laboranţĭ		„	80 . . .	2.870
				Total anual .	67.480

Adăogînd pe lîngă aceasta, cheltuelele de laborator 22.000

leĭ şi chiria 21.000 leĭ pe an, ajungem la suma totală de 110.480 leĭ.

Incepînd de la 1893 s-a făcut în acest institut următoarele analize :

1893	2,155
1894	8,864
1895	5,145
1896	5,579
1807	7,323
1898	9,580
Total .	38.646

In acest timp s-a cheltuit suma de : 6×110.400=662.880 leĭ, deci costul uneĭ analize e de :

$$\frac{662.880}{28.663}=17.2. \text{ leĭ.}$$

Pentru Iaşĭ :

1 Chimist diriginte	leafă 500	diurnă 100, anual		7.200
2 Chimiştĭ experţĭ	„ 300	. . . .		7.200
2 Asistenţĭ . . .	„ 150	. . . .		3.600
1 Laborant		„ .	80 . . .	960
1 Servitor		„ .	70 . . .	840
			Total anual	19.800

Cheltuelile de întreţinere sunt de 12.000 leĭ, în care intră şi 3200 leĭ chiria localuluĭ. In total dar avem 21.800 leĭ anual.

De la 1893 s-aŭ făcut următoarele analize :

1893	881
1894	4.710
1895	2.018
1896	1.951
1897	3.862
1898	2.227
Total .	15.351 analize.

In acest timp s-a cheltuit : 6×31.800=180.800 leĭ. Deci costul unei analize e de :

$$\frac{180\,800}{15.351}=11.9 \text{ leĭ.}$$

Din această comparare rezultă în mod neîndoios că : institutul de chimie din Iaşĭ a corespuns meniref sale, făcîndu-şĭ pe deplin datoria.

Incheiem expunerea noastră cu următoarele consideraţiunĭ, care trebuie să cadă greŭ în cumpănă, la ori ce om ce cugetă maĭ adînc asupra intereselor celor mari ale ţăreĭ.

1) Dacă Iaşul a dispărut ca centru politic, prin un generos sacrificiŭ, şi dacă prin aceasta a trebuit să scadă şi în puterile luĭ economice, a păstrat totuşĭ încă aproape neatins rolul săŭ cultural în viaţa neamuluĭ, rol cu atît maĭ însemnat cu cît Iaşul este aşezat în partea ţăreĭ cea maĭ copleşită de străinĭ.

2) A se stînge facla Iaşuluĭ, este a se stînge viaţa romînească din aproape jumătate de ţară ce se aruncă în prada înstrăinăreĭ; în loc de a se distruge întăririle sufleteştĭ în această parte a Romînieĭ, cea maĭ ameninţată, ar trebui din contra adunate cît maĭ multe puterĭ intelectuale, spre a eĭ apărare; căcĭ orĭ-ce ştirbire a uneĭ părţĭ vatămă întregul.

3) Elementul romînesc din partea de sus a ţăreĭ, ce a produs pînă acuma atîtea talente, va fi împedecat, prin îndepărtare şi scumpetea vieţeĭ din Bucureştĭ de a-şĭ îmbogăţi mintea la şcoalele naţionale maĭ înalte, păgubind ast-feliu întreaga noastră cultură cu adaosul ce i l-ar fi putut da.

4) Acest element va fi îndepărtat cu chipul acesta de la conducerea administrativă, judecătorească, sanitară, politică şi culturală a ţăreĭ.

5) Aceĭ ce vor voi a-şĭ trimite copiiĭ la şcoale înalte maĭ îndepărtate, vor prefera Cernăuţiĭ, cu viaţa mult maĭ ieftină decît în Bucureştĭ, şi se va înstrăina ast-fel şi sufletul tinerimeĭ noastre de aicĭ, în loc de a face ca viaţa fraţilor noştri de acolo să graviteze către noĭ, prin mijlocirea focarelor noastre de cultură.

6) Toate aceste marĭ neajunsurĭ nu pot fi compensate prin neînsemnatele economiĭ ce s-ar realiza, şi în orĭ-ce caz economiĭ se pot cere de la orĭ-ce alte elemente, iar nu de la Iaşĭ, al căruĭ sacrificiŭ, pe un asemenea tărîm, ar însemna scădere în vitalitatea obştească a naţieĭ romîne.

7) Inălţarea statuluĭ romîn din noianul vremilor trecute, se datoreşte exclusiv ideilor regenerătoare şi este cu desăvîrşire primejdios de a se seca izvorul de unde mai ales ele aŭ purces.

8) Economiile *ce trebuie neapărat făcute*, precum nu pot fi cerute de la un individ, ast-feliu nu pot fi luate de la un singur oraş. Ele trebue să apese asupra ţăreĭ întregĭ (sporirĭ de dărĭ, scăderĭ de lefĭ etc.) *singura condiţie sub care ele pot fi considerate ca o jertfă trebuitoare şi nu ca o nedreptate.*

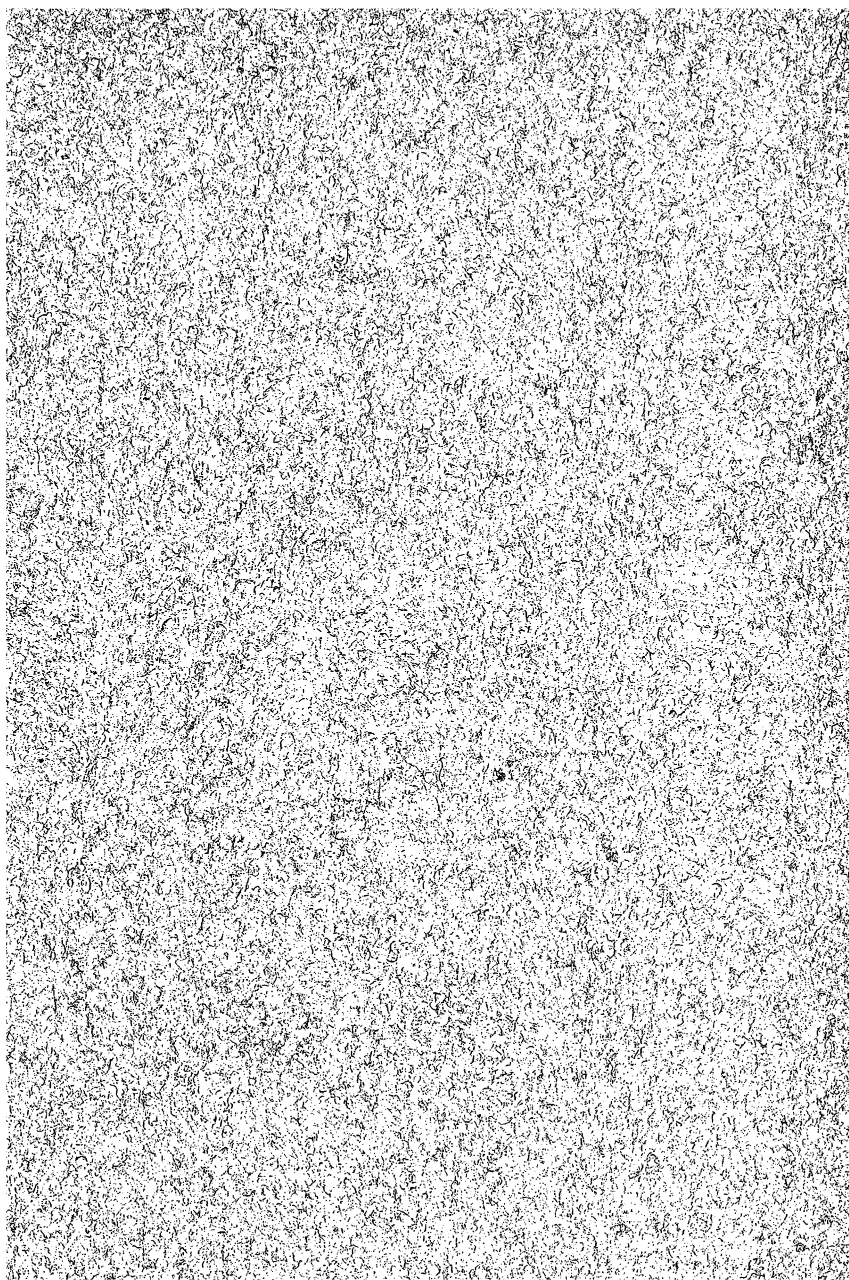
Iaşĭ 1 Decembrie 1900.

COMISIUNEA

A. D. Xenopol.—Petru Rîşcanu.—Ioan Găvănescul.—V. Buţureanu.—Dr. Hurmuzescu.—Dr. Botez.—Dr. Russ.—St. Longinescu.—Ed. Caudella.—C. D. Stahi.—Em. Bardassare.—Gavriil Muzicescu.—Sever Mureşianu.—Gr. Buţureanu.—A. C. Cuza.— Gh. Ghibănescu.— C. Hogaş.

IASI, TIP. H. GOLDNER, STRADA PRIMARIEĬ No. 17.

Numerele viitoare vor conţinea:

Creangă	Fragment din o comedie, inedit.
Benno Geiger	Il Trovatore, traducerea Trubadurului de Vojen în italieneşte.
A. Vojen	Lembergul.
Emilgar	In altă lume' (Nuvelă).
C. Erbiceanu	Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiŭ Viteazul tradus în romîneşte.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol	Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
I. Paul	Biografia luĭ Miron Pompiliu.
A. Giers	Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Dr. St. Possa	Copiĭ micĭ la sate.
Vrînceanu	(de la soc. univ. rom.) Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
C. Hogaş	Amintirĭ din o călătorie (urmare).
Mateiŭ Millo	Serbare ostăşască, piesă in versurĭ, inedită.
A. C. Cuza	Viitorul ţaranuluĭ.
A. D. Xenopol	Psicologia şi Istoria, comunicare la Academia din Paris.

Poeziĭ: **A. C. Cuza, A. Vojen, Emilgar, Giordano, Adela Xenopol, Ana Conta Chernbach, P. Vrănceanu, I. Laur, Bosnief Paraschivescu, S. Bodnărescu, D. G. Iamandi, N. Kraft, Rama.**

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Domniĭ abonaţĭ sînt rugaţĭ a achita abonamentul cătră d-l A. D. Xenopol, Iaşĭ.

Anul XII. NOEMBRIE—DECEMBRIE 1901. No. 11 şi 12.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

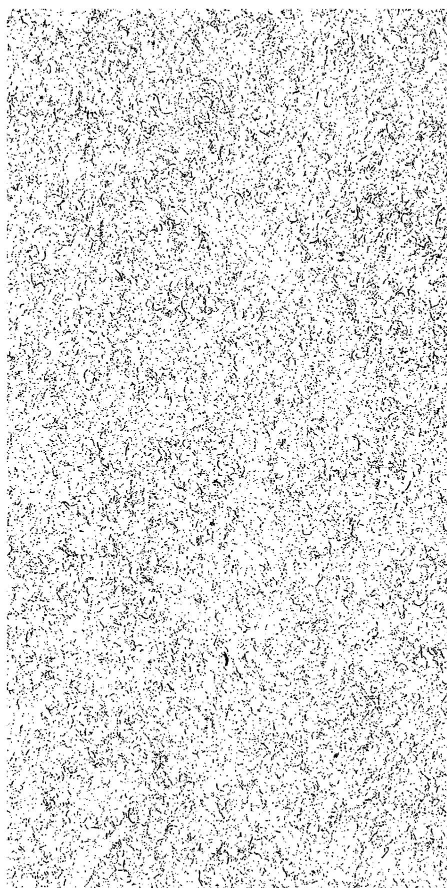
SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimeterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa domnuluĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

Tipografia H. Goldner, Str. Primărieĭ No. 17.

1901

ARHIVA

Societății Științifice și Literare din Iașĭ

TOM. XII

ANUL 1901

ARHIVA

SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

ANUL XII

1901

IAŞI
EDITURA SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE
1901

TABLA DE MATERII

Poezii

Dări de samă

Documente

Pagina

Notiţi

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XII. Noembrie şi Decembrie 1901. No. 11 şi 12.

CONFERINŢELE SOCIETAŢEI UNIVERSITARE

X.

A. C. CUZA

Viitorul ţăranuluĭ romîn

In cadrul general: *Din nevoile poporuluĭ romîn*, ciclul conferinţelor noastre din anul acesta, care tratează despre *nevoile ţăranilor*, a fost inaugurat de d. A. D. Xenopol, care a vorbit de *trecutul ţăranilor* în conferinţa sa introductivă: *Istoricul chestiuneĭ ţărăneştĭ până la 1864*. Conferenţiariĭ care aŭ urmat după D-sa aŭ cercetat starea ţăranilor *în prezent*. Mie îmĭ incumbă sarcina, poate maĭ anevoioasă, de a vă vorbi de *viitorul ţăranuluĭ romîn*.

Indrăznesc a spune că această întreprindere e maĭ anevoioasă, pentru că *trecutul* ţăranilor noĭ îl cunoaştem din istorie; *prezentul* lor îl poate cerceta orĭ-cine; dar *viitorul* e ascuns privirilor noastre aşa că, la prima vedere, s-ar părea că o asemene conferinţă e lipsită de orĭ-ce bază pozitivă. Şi cu toate aceste, cu puţină reflecţiune, e uşor de a vedea că ea se prezintă cu marginĭ bine hotărîte, ca o problemă precisă, pe care o vom putea deslega, cu înlesnire, din elementele ce le avem la îndămînă.

E vorba, în adevăr, de a prevedea care poate fi soarta ţăranilor noştri în viitor. Dar oare soarta aceasta e cu totul de domeniul hazarduluĭ, pe care nu l-am putea calcula? Ştim bine însă că destinul oamenilor e, în mare parte, în mînele lor. Şi viitorul ţăranilor va fi dar aşa precum ne vom sili să fie. Vrea să zică: a ne îndeletnici cu *viitorul ţăranilor* nu poate fi alta de cît a ne

îngriji de *măsurile,* de îmbunătăţirile prin care am putea face ca viitorul acesta să fie aşa precum noĭ îl dorim. Dar nu e cu putinţă de a cunoaşte care sunt aceste măsurĭ de cît după ce vom cerceta care este *starea ţăranilor în prezent.* Şi prezentul noĭ nu-l vom putea înţelege de cît în comparaţie cu starea de maĭ înainte. Ast-feliŭ conferinţa noastră se prezintă ca o încheere firească dar şi ca o sinteză a conferinţelor din anul acesta siliţĭ fiind de a arunca o repede privire asupra trecutuluĭ şi asupra prezentuluĭ pentru a putea să concludem.

Istoria dezvoltăreĭ economice a ţărilor romîne se poate împărţi, între aniĭ 1700 şi 1900, în treĭ perioade marĭ şi anume: perioda anterioară tractatuluĭ de Adrianopole din 1829; perioda care începe cu tractatul de Adrianopole şi merge pănă la legea rurală din 1864 şi perioda contemporană de la legea rurală şi pănă în zilele noastre. Fie-care din aceste periode însemnează o schimbare profundă în economia ţărilor şi o modificare corespunzătoare a stăreĭ ţăranilor noştri.

Pănă la tractatul de Adrianopole ţările romîne fiind considerate ca hambare ale împărăţieĭ otomane, ca bun *Keler* după cum ziceaŭ Turciĭ, şi exportul grînelor fiind oprit, eraŭ silite să se îndeletnicească maĭ mult cu creşterea vitelor de cît cu agricultura, care servea numaĭ pentru îndestularea trebuinţelor lăuntrice şi ale Ţarigraduluĭ. Economia ţărilor întemeindu-se pe creşterea vitelor şi poporaţia fiind foarte puţină faţă cu întinsele noastre cîmpiĭ, pămîntul pe vremea aceea nu avea decît o valoare mărginită. Aceasta ne explică pentru ce, înainte de Reglement, săteanul avea 10, 15 şi peste 20 de fălcĭ, numaĭ *pentru vitele luĭ,* cît pentru *arăturĭ şi sămănăturĭ* locuitoriĭ îşĭ aveaŭ *cu îndestulare* ţarinele lor, *fără nicĭ o măsură* dar, şi cu o singură restricţie: de a nu face *împrăştiete arăturĭ* pricinuind cu aceasta stricăciune la fînaţe, după cum rosteşte aşăzămîntul luĭ Alexandru Moruzi din anul 1805. Şi e cu totul caracteristic de a vedea că această stare de lucrurĭ durează pănă chiar în ajunul tractatuluĭ de Adrianopole. Aşa vedem că printr-un *adaos* la chrisovul luĭ Grigore Ghica din 1766, Ioniţă Sturdza stabileşte, *în anul 1828 Martie 10,* cîtimea de pămînt pe care stăpîniĭ moşiilor eraŭ obligaţĭ a-o da locuitorilor, după cum urmează:

„Loc de hrană de toată vita ce va avea locuitorul să-ĭ deie „*iarbă de coasă* cîte pol falce socotindu-se pentru *fruntaş* pănă „la *douĕsprezece vite* ce va avea adecă *şase fălcĭ,* şi după această „socoteală mijlocaşuluĭ se va da pentru *opt vite* şi codaşuluĭ pentru „*patru vite,* şi va da stăpînul moşieĭ *şi imaşul trebuincios* după a„cest analogon, iară avînd maĭ multe vite, să cumpere învoindu„se cu stăpînul moşieĭ şi asemenea va da stăpînul moşieĭ *şi loc de* „*sămănătură* de hrană *cu îndestulare, şi după gloata ce va avea* „*fieşte care locuitor....*"

Acest document important închee perioda întîiŭ a dezvoltăreĭ noastre economice, în care putem vedea ce puţină valoare avea pămîntul şi în ce stare de îndemănare trebuiaŭ să trăiască locui-

torii pe vremea aceea cînd fruntașul se socotea după 12 vite și codașul după 4 vite, avînd și *loc de hrană cu îndestulare*, după gloata ce avea fie-care.

Perioda a doua a dezvoltărei noastre economice își are obîrșia ei în depozițiunile tractatului de Adrianopole. Prin actul separat din 14 Septembrie 1829, Sublima Poartă, informată de abuzurile și vexațiunile ce se comiteaŭ cu ocazia diferitelor furnituri cerute pentru îndestularea Constantinopolei, pentru aprovizionarea cetăților așăzate pe malurile Dunărei și pentru trebuințele arsenalului, renunță cu totul și pentru tot la drepturile sale în această privință:

„In virtutea desființărei furniturilor specificate mai sus, *locuitorii principatelor se vor bucura de libertatea deplină a comerțului pentru toate produsele solului și ale industriei lor*".

Stabilindu-se libertatea comerțului în Principate și aceasta tocmai în timpul cînd popoarele din occident se pregăteaŭ să între în faza industrială, avînd nevoie de grîne eftine, era firesc ca economia țărilor romîne să tindă a se transforma și a trece din *faza pastorală*, în care fusese menținute cu sila, în *faza agricolă*. Această prefacere în economia lor necesita însă o schimbare a raporturilor dintre proprietari și săteni, care nu mai corespundeaŭ necesităților timpului. Se cerea dar un *noŭ așăzămînt* pentru a înlocui vechile *urbarii*, care nu eraŭ de cît așăzămîntele unei *societăți de crescători de vite* trăind în largul lor.

Regulamentul organic întrodus în Principate în anii 1831 și 1832 este expresiunea credincioasă a nouei stări de lucruri, creată în mod pripit, în virtutea unui tractat politic, dar nu a unei dezvoltări organice. Pe cînd după ultimul așăzămînt din 1828, fruntașul e socotit după 12 vite avînd șase fălci fînaț, șase fălci imaș și loc de hrană cu îndestulare după trebuințele gloatei lui, după litera Regulamentului organic fruntașul are $4^1/_2$ fălci maximum cu pămînt de hrană cu tot; și pe cînd, în anul 1828, codașul e socotit că are încă 4 vite și i se dă numai pentru întreținerea lor 4 fălci, fînaț și imaș, afară de locul seŭ de hrană, cu îndestulare, abia trei ani după aceea, în anul 1831, codașului nu i se mai dă de cît $1^1/_2$ falce loc pentru arat, 40 prăjini loc de fînaț, și 20 prăjini pentru pășune, în totul dar abia 2 fălci și 20 prăjini.

Se vede dar că deși între așăzămîntul lui Ioniță Sturdza, din 1828 și Regulamentul organic, din 1831, nu sunt de cît trei ani la mijloc, din punctul de vedere al dezvoltărei economice pare că au trecut mai multe secole. Dintr-o zi în alta, putem zice, țăranii noștri eraŭ chiemați să trăiască din lucrarea pămîntului cu mai multă osteneală și strîmtorare, și să dea în schimb mai multă muncă de cît dădeau odinioară.

Cu toate aceste, față cu timpurile ce trebuiaŭ să urmeze, poporația muncitoare rurală trăia mai în largul ei, fiindu-i asigurat *viitorul*, prin împămîntenirea continuă a însurăţeilor în aceleași. condițiuni, pănă la $^2/_3$ din pămîntul moșiilor pe care eraŭ așăzați Proprietatea era dar *aservită* locuitorilor ca și munca acestora pro-

prietăţeĭ, care nu se putea mişca în voia eĭ. Faţă cu noile condiţiunĭ de dezvoltare ce se impusese principatelor prin intrarea lor în relaţiune cu ţările apusene, silite fiind de a trezi toată energia puterilor de muncă pentru a face faţă unor cheltuelĭ cu mult maĭ marĭ, aceste dispoziţiunĭ eraŭ cu totul protivnice uneĭ repezĭ propăşirĭ. Formele aceste învechite de regulare a relaţiunilor dintre proprietarĭ şi sătenĭ trebuiaŭ să dispară ca adevărate *fosile economice*, bune de păstrat în muzeul de istorie naturală a economieĭ politice.

Perioda a treia a dezvoltăreĭ noastre economice, e introdusă prin *legea rurală* decretată în urma lovitureĭ de stat. Ea intră în vigoare la 15 August 1864 şi realizază însemnata reformă cerută în mod tiranic de necesităţile timpuluĭ: *liberarea munceĭ şi a proprietăţeĭ* Ţăraniĭ clăcaşĭ rămîn pe deplin proprietarĭ pe pămînturile stăpînite de dînşiĭ dîndu-se *fruntaşuluĭ* cu 4 boĭ şi o vacă 5 fălcĭ 40 prăjinĭ în Moldova, 11 pogoane în Valachia; *mijlocaşuluĭ*, 4 fălcĭ şi 30 prăjinĭ în Moldova, 7 pogoane 19 prăjinĭ în Valachia; *codaşuluĭ lucrător cu palmele*, 2 fălcĭ şi 40 prăjini în Moldova, 4 pogoane şi 15 prăjinĭ în Valachia In acelaşĭ timp se desfiinţează claca, dijma, transporturile gratuite şi orĭ-ce sarcină, fie în natură fie în banĭ, datorite proprietaruluĭ, în schimbul uneĭ despăgubirĭ băneştĭ ce i se acordă de 1521 leĭ 10 parale pentru ţăraniĭ fruntaşĭ; 1148 leĭ 20 parale pentru mijlocaşĭ şi 816 leĭ pentru codaşĭ.

Dînd pămîntul hotărît maĭ sus, proprietarul devine pe deplin stăpîn pe moşia luĭ fără de a maĭ avea, nicĭ un fel de obligaţie către locuitorĭ precum nicĭ aceştia faţă cu dînsul. Atît proprietariĭ cît şi săteniĭ îşĭ dobîndise facultatea de a dispune neîngrădiţĭ în acţiunile lor, uniĭ de *proprietatea*, cei-l-alţĭ de *munca* lor, în deplină *libertate*, care era menită să facă fericirea tuturor, după intenţiunile generoase ale legiuitoruluĭ.

Din cele arătate de colegiĭ meĭ conferenţiarĭ cu privire la starea prezentă a sătenilor noştri s-a putut vedea cît de departe a rămas realitatea de aspiraţiunile acelora care aŭ făcut legea din 1864. *Liber şi proprietar* a devenit ţăranul nostru *după litera legeĭ*, dar *de fapt* el nu era nicĭ cu mult maĭ liber şi trebuia să ajungă şi maĭ lipsit de pămînt de cum fusese maĭ înainte.

Fiind impovorată peste puterile eĭ chiar de la început cu plata răscumpărăreĭ clăceĭ şi maĭ dînd peste dînsa şi un an de secetă ca cel din 1865, clasa muncitoare rurală încape într-o stare de supunere încă şi maĭ grea decît iobăgia de altă dată. Pentru a o scăpa de urgia foameteĭ, guvernanţiĭ de pe vremurĭ, îndată după legea rurală, sunt siliţĭ să facă *legea tocmelelor agricole* din 1866, prin care se stabileşte că ţăranul putea să-şĭ vîndă munca pe 5 anĭ înainte, admiţîndu-se executarea alcătuirilor *manu militari*. In asemenea condiţiunĭ este evident că *libertatea* muncitorilor ruralĭ era numaĭ ilusorie. Cît despre *proprietatea* lor, prin împărţirea pămîntuluĭ la copiĭ, lipsind împroprietărirea continuă a

insurăţeilor, de sub vechiile legiuirĭ, ea era menită să se fărmătureascá pînă a nu maĭ putea hrăni o familie

In *prezent*, sunt treĭ fenomene, neobicĭnuite în ţările civilizate, treĭ anomaliĭ dureroase, în care se oglindeşte maĭ cu deosebire starea de suferinţă a ţăranilor noştri şi despre care am vorbit şi în conferinţa introductivă din anul trecut, şi anume: Foametea periodică parţială ; revoltele sătenilor şi degenerarea poporaţieĭ noastre rurale.

Foametea se ţine de noĭ încă de prin anul 1865, îndată după legea rurală care l-a făcut pe ţăran liber şi proprietar. De atuncĭ şi pînă astă-zĭ, în răstimpurĭ regulate, Statul e silit să intervină, cerînd să se acorde credite extra ordinare „pentru a veni în ajutorul sătenilor lipsiţĭ de hrană“, după terminiĭ consacraţĭ de stilul parlamentar.

Revoltele ţăranilor. De cînd am vorbit de dînsele în anul trecut şi pînă astă-zĭ, şi ca o confirmare a celor spuse de noĭ, s-au maĭ întîmplat încă vre-o două treĭ, din care una cu deosebire sîngeroasă, provocată de aplicarea legeĭ impozituluĭ asupra ţuiceĭ.

Degenerarea poporaţieĭ însfîrşit, e un fapt de care se îngrijesc toţĭ igieniştiĭ ; care se oglindeşte în datele statistice oficiale ; pe care l-a recunoscut unul din ceĭ maĭ eminenţĭ învăţaţĭ aĭ ţăreĭ. In două conferinţĭ temeinice ţinute una la Ateneŭ şi cea-laltă la Academia Romînă, *Doctorul Babeş* ni-a vorbit cu îngrijire de *degenerarea ţăranuluĭ romîn.*

Foametea periodică parţială ; revoltele ţăranilor ; degenerarea poporaţieĭ rurale iată cele treĭ fenomene caracteristice, de o gravitate extraordinară, în care se oglindeşte starea ţăranilor noştri, în prezent şi care ameninţă *viitorul* lor Se cere dar de la noĭ să cercetăm cu îngrijire originea acelor anomaliĭ îngrijitoare.

De la început putem să fim sigurĭ că aceste fenomene, ca toate cele-lalte, nu vor avea o singură cauză care să le determine Ele trebuie să fie produsul unor cauze multiple, avîndu-şĭ poate şi ele obîrşia lor într-o cauză maĭ generală, cu care vor sta în legătură.

După părerea noastră, starea de strîmtoare a ţăranilor noştri se datoreşte următoarelor *şase cauze* principale şi anume : *1) lipsa de pămînt ; 2) reaua administraţie şi neaplicarea legilor ; 3) alcoolismul ; 4) exploatarea munceĭ ; 5) irosirea timpuluĭ ; 6) neîngrijirea sănătăţeĭ.* Şi vom vedea că aceste şase cauze ale strîmtorăreĭ în care trăieşte clasa muncitoare rurală îşĭ găsesc, în ultima analiză, explicaţiunea lor într-o cauză maĭ generală care le cuprinde şi le explică.

Cea dintăĭ cauză imediată a sărăcieĭ pe care trebuie să o avem în vedere e fără îndoială *lipsa de pămînt.* Sunt o mulţime de sătenĭ care nu aŭ pămînt, fie că nu aŭ avut de la început, fie că aŭ prea puţin ; fie că aŭ părăsit pămînturile lor pentru o pricină saŭ alta. Dar cîţĭ sunt de uniĭ şi cîţĭ de alţiĭ ? Cîţĭ aŭ cîte-va fălcĭ ; cîţĭ numaĭ cîte-va prăjinĭ şi cîţĭ nu aŭ pămînt de loc ?

Şi cît pămînt a rămas părăsit? Orĭ cît s-ar părea de straniu, într-o ţară agricolă, trebuie să mărturisim că *nu se ştie.*

O altă cauză, dar aceasta *generală*, de strîmtorare a ţărănimeĭ noastre este desigur *reaua administraţie şi aplicarea legilor.* Ţăranul e pururea victima unuĭ aparat administrativ asupritor şi a unor legĭ prea complicate, pe care nu le cunoaşte. Cu rare excepţiunĭ, administraţia e vitregă pentru sătean şi legile în loc să-ĭ fie de apărare, se întorc în potriva luĭ. Şi maĭ asupritoare pentru sătenîĭ noştri însă e desigur beţia.

Alcoolismul e una din cauzele de căpetenie ale degenerăreĭ ţărănimeĭ, ale sărăcieĭ şi suferinţelor eĭ. In loc să se hrănească cum trebue pentru a-şĭ întreţine puterile asuprite de muncă, ţăranul şi ţăranca duc productele, porumbul, laptele, brînza, ouĕle, găinele la cărciumă şi cînd nu maĭ aŭ ce duce se îndatoresc pentru a cumpăra rachiŭ. Cînd e timpul cel maĭ scump al munceĭ, cîţĭ sătenĭ nu-şĭ pierd timpul zăcînd de beţie. Cîţĭ dintr-înşiĭ nu înfundă puşcăriile pentru fapte săvîrşite în stare de inconştiinţă alcoolică. Căcĭ e vrednic de însemnat că printre popoarele alcoolizate noĭ ocupăm locul al nouălea, cu 9 litrurĭ de alcool absolut de cap de locuitor, pe cînd în Serbia şi Bulgaria nu se consumă de cît 3 litrurĭ. Avem în ţară 17.000 de cărciumarĭ, consideraţĭ ca un fel de perceptorĭ de impozite, de soarta cărora Statul e silit să se intereseze pentru că incasează printr înşiĭ peste 20 de milioane de leĭ din vînzarea băuturilor spirtoase. In asemene condiţiunĭ, cu hrana rea a ţăranilor noştri care trăiesc aproape numaĭ din vegetale; cu clima noastră excesivă, e sigur că alcoolismul e una din cauzele de căpetenie ale mizerieĭ claseĭ noastre muncitoare rurale.

Exploatarea munceĭ, faptul că ţăranul e nedreptăţit şi că nu se bucură de roadele ostenelelor sale, e încă una din pricinele strîmtorăreĭ luĭ. Trăind de azĭ pe mîne, fără nicĭ un spirit de prevedere, ţăranul e silit să-şĭ vîndă munca de cu iarnă, pe preţurĭ foarte ieftine, socotindu-i-se fireşte şi dobînda banilor ce i se daŭ înainte ca şi riscul la care se expune proprietarul sau arendaşul de la care ia baniĭ. Pentru aceştĭ banĭ puţinĭ el îşĭ cheltuieşte puterile fără cruţare, fiind şi rĕŭ hrănit în timpul lucruluĭ. Dacă se duce în tîrg cu puţinul ce a agonisit el cumpără lucrurile de trebuinţă cu preţurĭ prea marĭ şi vinde prea ieftin. Intr-un cuvînt, ţăranul munceşte din greŭ, dar nu se foloseşte de cît prea puţin de munca luĭ şi aceasta trebuie să aibă ca urmare fatală degenerarea şi istovirea înainte de vreme.

Pe lîngă exploatarea munceĭ, se maĭ adaogă şi *irosirea timpuluĭ.* In cursul acelor 7 lunĭ ale campanieĭ agricole, ţăranul nostru munceşte mult, dar vre-o 5 lunĭ el şede de geaba, fie că-ĭ lipseşte ocupaţia, fie că nu ştie să-şĭ întrebuinţeze timpul. Chiar în perioda lucruluĭ însă, îndoit de scumpă pentru sătean, care nu munceşte decît jumătate din an, cîte zile nu pierde din cauza sărbătorilor prea multe şi adeseorĭ numaĭ închipuite de dînsul. Aşa să zicem de pildă, că *sfîntul Ilie*, sărbătoare mare bisericea-

scă, a căzut într-o *Joĭ;* a doua zi ţăranul nostru sărbează *Pălie*, şi Sîmbătă e iarăşĭ sărbătoare mare numită *Foca*, în care zi el nu lucrează, ferească Dumnezeŭ, că se teme de foc; Duminică, e Duminică, iar după ce a *sărbat* ast-feliŭ patru zile, îĭ trebuie cel puţin o zi ca să se *dreagă* aşa că lucrul nu poate începe cu temeiŭ decît Marţĭ saŭ Miercurĭ, pierzîndu-se în modul acesta patru saŭ cincĭ zile în plină luna Iulie şi fără nicĭ un motiv binecuvîntat. Dar ce sfînt o fi oare acel *Pălie* misterios şi acel *Foca* a căruĭ sărbătoare sătenii o păzesc cu atîta sfinţenie? Iată ce nu se ştie, căcĭ după calendar a doua zi de sf. Ilie e *cuviosul Simion* şi a treia zi *Maria Magdalina.*

Insfîrşit ultima cauză a mizerieĭ locuitorilor de la sate am zis că ar fi *neîngrijirea sănătăţeĭ.* Pentru ca omul să se poată conserva, se cere numaĭ decît ca hrana şi odihna să corĕspundă pierderilor organismuluĭ, carĭ sunt cu atît maĭ marĭ cu cît munceşte maĭ mult şi e maĭ expus intemperiilor. Din acest punct de vedere e obşteşte cunoscut cît este de insuficientă întreţinerea ţăranilor noştri, aşa că e de mirat cum maĭ pot să reziste. Casa ţăranuluĭ e din cele maĭ mizerabile. Din cele 915.000 familiĭ de sătenĭ ce trăiesc în tot Regatul romîn, maĭ bine decît a treia parte trăiesc în case cu totul insalubre. La vre-o 82 de miĭ de case de zid, avem vre-o 250,000 de case de vălătucĭ şi de pămînt maĭ rele şi 47,000 de bordee, după cum se vede din ultimul raport oficial al serviciuluĭ sanitar. Cît pentru hrana sătenilor ea este desigur aşa de puţin substanţială, maĭ ales în cele 200 de zile de post, încît nu credem ca să fie alţĭ muncitorĭ în ţările civilizate maĭ rĕŭ hrăniţĭ decît aĭ noştri. Şi aceasta e desigur una din cauzele principale ale degenerăreĭ ţăranuluĭ nostru şi maĭ ales a mortalităţeĭ excesive a copiilor la sate.

După convingerea noastră dar, aceste şase cauze: *lipsa de pămînt; reaua administraţie; alcoolismul; exploatarea munceĭ; irosirea timpuluĭ şi neîngrijirea sănătăţeĭ*, determină acea stare de strîmtoare a poporaţieĭ noastre rurale care se manifestează în lipsa de hrană; în revoltele satelor şi în degenerarea raseĭ.

Dar aice, maĭ înainte de a căuta îndreptările acestor cauze de suferinţă, se naşte întrebarea: oare nu s-ar putea să le reducem la o cauză maĭ generală care să le condiţioneze şi să le explice.

Dacă ne vom gîndi bine, reflectînd asupra împrejurărilor de dezvoltare ale cultureĭ noastre în ultimele decenii, uşor va fi să ne convingem că aceste cauze de strîmtoare ale claseĭ noastre ţărăneştĭ îşĭ aŭ originea lor în *nepotrivirea dintre însuşirile ţăranuluĭ şi condiţiunile în care este chemat a trăi.* Dintr-o zi într-alta, fără transiţie, *mijlocul social*, în care eram obicĭnuiţĭ a trăi, s-a schimbat cu totul, lupta pentru traiŭ a devenit maĭ aprigă, pe cînd noĭ *am rămas aceiaşĭ*, cu însuşirile corespunzătoare traiuluĭ maĭ îndemănatec de odinioară. Această transformare repede a condiţiunilor existenţeĭ noastre şi lipsa unor însuşirĭ adequate, explică, în ultimă analiză, nimicirea claseĭ boereştĭ; exproprierea

comercianţilor şi a meseriaşilor pămînteni de către streini, pre cum şi starea de mizerie a ţărănimei noastre, cu toate îmbunătăţirile ce s-a căutat a i-se aduce.

Intru cît se atinge de clasa muncitorilor agricoli, maĭ ales, deosebirile dintre traiul lor de altă dată şi împrejurările în care aŭ fost chemaţi a trăi de la 1864 încoace, sunt, în adevăr, fundamentale:

1). Pe cînd odinioare ţăranii *aveau pămînt destul* pentru trebuinţele lor şi nu eraŭ ţinuţi a se îngriji de viitorul copiilor, gospodărirea însurăţeilor fiind asigurată prin lege, astă-zi eĭ sunt chemaţi a trăi cu pămînt maĭ puţin, care încă se îngustează prin împărţire la moştenitori.

2). Pe cînd altă dată ţăranul era *bogat în vite*, carĭ îĭ procuraŭ toată îndestularea în schimbul uneĭ munci uşoare, astă-zi el a rămas sărac şi e silit să se întreţină muncind maĭ mult cu palmele.

3). Pe cînd în trecut *munca* ce se cerea de la dînsul şi pentru trebuinţele proprii şi pentru întreţinerea statuluĭ era cu mult maĭ uşoară, astă-zi, prefăcîndu-se organizarea noastră economică şi socială, ţăranul trebuie să-şĭ incordeze toate puterile pentru a duce sarcini înzecite.

4). Pe cînd maĭ înainte el era ţinut sub epitropie, *îndestulîndu-şĭ trebuinţele de-a dreptul*, fără a maĭ face încunjurul vindereĭ şi cumpărăreĭ, ci primind pămînt în schimbul munceĭ şi lucrînd el însuşĭ cele maĭ multe obiecte de trebuinţă, acuma el a devenit *agent liber* de producere şi de schimb, expus tuturor nevoilor concurenţeĭ şi *banul* este mijlocitorul general al îndestulăreĭ tuturor necesităţilor traiuluĭ sĕu.

5). Pe cînd în vechime *formele administrative şi judiciare* în mijlocul cărora se mişca eraŭ cu mult maĭ simple şi croite anume după înţelegerea luĭ şi după trebuinţele traiuluĭ sĕŭ modest, în timpurile noastre aceste forme, introduse din alte ţărĭ maĭ înaintate, sunt prea complicate pentru dînsul şi în nepotrivire cu nevoile luĭ.

6). Insfîrşit, de unde altă dată ţăraniĭ eraŭ încunjuraţĭ de maĭ puţine *elemente parasitare*, orĭ cît ar fi fost de asupriţĭ, acuma elementele neproducătoare şi samavolnice cari trăiesc numaĭ din exploatarea şi din asuprirea luĭ s'aŭ înmulţit într-o proporţie îngrijitoare.

Dar pe cînd se îndeplineaŭ aceste prefacerĭ, carĭ necesitaŭ o modificare corăspunzătoare a însuşirilor poporaţieĭ noastre muncitoare rurale, ea a rămas în aceiaşĭ stare ca maĭ înainte. Şi astăzĭ, cu aceleaşĭ mijloace primitive de cultură, ţăranul e chemat să trăiască pe un pămînt cu mult maĭ restrîns; cu maĭ puţine puterĭ de muncă, el trebuie să producă maĭ mult; cu maĭ puţină hrană şi îngrijire, el trebuie să rîdice greutăţĭ înzecite; cu aceiaşĭ intelectualitate primitivă desbrăcat de cunoştinţile cele maĭ elementare, el trebuie să se mişce în forme cu mult maĭ complicate şi să se apere în contra uneĭ armate de parasiţĭ, care toţĭ

caută să profite de la dînsul: arendaşul necinstit; primarul samavolnic; notarul viclean; perceptorul şugubăţ; cărciumarul uzurar; negustorul care-l înşală. Astă-zĭ dar *echilibrul existent altă dată între însuşirile ţăranuluĭ şi mijlocul în care era chemat a trăi a fost cu totul zdruncinat*. Şi aceasta este cauza cea maĭ generală care determină saŭ care întăreşte efectul acelor şase cauze de-a dreptul producătoare a strîmtorăreĭ în care trăieşte ţărănimea. Aceasta fiind cauza de pe urmă, izvorul, am putea zice a tuturor suferinţelor eĭ, pe dînsa vom trebui pururea să o avem în vedere cînd va fi vorba de *reformele* şi de mijloacele de îmbunătăţire prin care am putea asigura ţăranuluĭ nostru un viitor maĭ fericit.

Luînd dar una cîte una acele şase cauze de strîmtoare noĭ credem, maĭ întăiŭ, că ele s-ar putea înlătura prin următoarele *mijloace directe*:

1). Pentru a pune capăt *lipseĭ de pămînt* de care sufĕr săteniĭ, — se cere să distribuim pămînturile de cari dispunem încă maĭ ales pe acele părăsite astă-zĭ pentru diferite motive. Pentru aceasta e de neapărată nevoie să posedăm o *statistică a proprietăţeĭ rurale*, pe cît se poate de exactă, după judeţe şi comunĭ, ca să ştim cum se împarte proprietatea, cîţĭ săteni sunt lipsiţĭ de pămînt şi cîte fălcĭ de pămînt aŭ fost părăsite. Cît pentru viitorime, trebuie să ne gîndim la două chestiunĭ din cele maĭ importante şi care staŭ în strînsă legătură: 1) Impiedecarea fărmăturireĭ miceĭ proprietăţĭ rurale şi 2) Aşăzarea excedentelor poporaţieĭ săteştĭ în industrie şi comerţ.

Printr-o lege specială va trebui să stabilim o *limită a diviziuneĭ-pămîntuluĭ* prin moştenirĭ, hotărînd o întindere anumită de pămînt, neapărat trebuitoare existenţeĭ uneĭ familiĭ ţărăneştĭ, care nu va maĭ fi supusă împărţeleĭ, saŭ instituind libertatea testamentară. In ce mod s-ar putea întocmi o asemene reformă e încă o problemă grea, aparţinînd unuĭ viitor maĭ îndepărtat. Maĭ aproape de noĭ şi maĭ importantă însă este aflarea mijloacelor nimerite pentru ca excedentele poporaţieĭ rurale să-şĭ găsească loc de scurgere în oraşe. Astă-zĭ oraşele noastre sunt cuprinse de streinĭ în sînul cărora elementele prisoselnice de prin sate nu se pot hrăni. De-o camdată ele şi-aŭ găsit întrebuinţarea lor tot în lucrarea pămîntuluĭ, dar peste puţin aceasta nu va maĭ fi cu putinţă, cînd nu vom maĭ avea pămînturĭ de dat la sătenĭ. Atuncĭ ne vom putea găsi în faţa unuĭ proletariat agricol primejdios cu care nu vom şti ce să facem. De aceea putem zice că chestiunea comerţuluĭ şi a industrieĭ la oraşe e o *chestiune rurală* în primul rînd, pe care trebue să ne gîndim a-o rezolvi pentru ca să nu ajungem în starea Galiţieĭ şi a Ungarieĭ, care exportează pe fie-care an vagoane de flăcăĭ voinicĭ, pe cînd oraşele se găsesc în mînele streinilor.

2) *Administraţia* ţăreĭ, una din lacunele cele maĭ grave ale existenţeĭ noastre, trebuie să o reformăm cît maĭ în grabă punînd-o pe bazele solide ale *stabilităţeĭ funcţiunilor*. Astă-zĭ în loc

să servească interesele bunei gospodării obştești, agenţii administrativi nu sunt de cît îngrijitorii vremelnici ai intereselor electorale ale partidelor. Şi numai aşa se explică necesitatea schimbărei lor odată cu regimul care i-a numit. Căci interesele statului nu se împacă de cît cu stabilitatea în funcţiuni care singură poate să dea garanţii de cinste, de sentiment al datoriei şi de pricepere. In folosul sătenilor mai ales se cere dar să facem *o lege pentru numirea şi înaintarea în funcţiunile administrative*. Şi măsura aceasta va contribui desigur la însănătoşirea vieţei noastre publice, pe lîngă că o mulţime de oameni care aşteaptă astă-zi căderea guvernelor, pentru a se arunca asupra slujbelor, se vor pune pe muncă folositoare. Iar partidele, dacă aŭ nevoe de agenţi electorali, să-i plătească din fondurile cluburilor.

3) Pentru a pune capăt nenorocirilor şi pierderilor necalculate pe care le încearcă astă-zi statul din cauza *alcoolismului*, convingerea noastră este că cele-l-alte măsuri prin care căutăm a feri poporaţia noastră rurală de abuzul cu băuturile spirtoase sunt de puţină valoare întru cît nu se vor combina cu reforma radicală a *monopolului vînzărei alcoolului*. Şi e timpul ca să ne gîndim serios la această reformă dacă nu voim să ajungem la istovirea puterilor noastre producătoare şi la o scădere progresivă a veniturilor statului. Căci e un adevăr elementar că cu cît omul e mai harnic şi mai sănătos, cu atît produce şi consumă mai mult. Veniturile statului cresc însă în raport direct cu avuţia indivizilor şi scad odată cu sărăcia obştească. Dar e ştiut că abuzul cu băuturile spirtoase, strică sănătatea omului şi-l face să nu poată munci. Şi la noi în ţară beţia s-a lăţit în de-ajuns pentru a avea dreptul să zicem că statul pierde sume însemnate de pe urma ei.

4) Pentru a înlătura *exploatarea şi asuprirea ţăranilor*, statul are datoria să vegheze, urmărind fără milă pe toţi funcţionarii abuzivi, pe toţi arendaşii jăcaşi, dar mai ales să nu îngădue *aşăzarea evreilor prin sate*, care le vor aduce în desăvîrşită ruină. Căci dacă noi tîrgoveţii nu am putut să rezistăm exploatărei evreilor, e sigur că sătenii vor rezista încă şi mai puţin şi nu vor fi nici-odată în stare să-şi apere interesele lor, faţă cu aceste elemente atît de aprige la cîştig, fie chiar şi mai ales cu ruina aproapelui de altă credinţă.

5) *Irosirea timpului* se va putea înlătura stăruind să se înfiinţeze, saŭ mai bine zis, să se reîntroducă *industria casnică* la sate. Obiectele de trebuinţă, pe care sătenii şi le făceaŭ odinioare ei singuri şi pentru care astă-zi se duc zecimi de milioane din ţară, ei trebue să se deprindă iarăşi a le confecţiona în zilele de iarnă, cînd nu aŭ nici o ocupaţie. Sunt convins că, din acest punct de vedere, înfiinţarea, cu puţină cheltuială, a unor *ateliere rurale*, să zicem a unor *case de şăzătoare*, ar avea cea mai binefăcătoare înrîurire pentru trezirea hărniciei sătenilor şi îndemnarea lor mutuală. Dar pe lîngă aceasta, se cere ca ţăranul să se deprindă a s se lasa de *sărbătorile* cele multe, din care unele numai închipuite de dînsul. Căci *timpul* e însăşi *viaţa* noastră pe care trebue

să o întreținem. Fie-care *clipă* care trece e o *nevoe* maĭ mult care cere îndestulare și care nu dă răgaz nimănuĭ.

6) In sfîrșit, pentru a feri pe țăran de urmările *neîngrijireĭ sănătățeĭ* luĭ, statul trebue să-ĭ procure un *serviciŭ medical* maĭ regulat și mai conștiincios și să se intereseze maĭ de aproape de *asanarea satelor*. Asemenea trebue să se intervină pe lîngă sfîntul Sinod pentru a lua o hotărire cu privire la *așăzarea posturilor* mai potrivit cu necesitățile timpuluĭ.

Iată dar o serie de măsurĭ corespunzătoare acelor șase cauze de strîmtorare a traiuluĭ țărănimeĭ. Dar precum aceste cauze îșĭ găsesc explicațiunea lor în cauza maĭ generală a *lipseĭ de cultură*, asemene și aceste diferite măsurĭ de îndreptare îșĭ aŭ complementul lor necesar în *rîdicarea culturală a sătenilor*. Căci e sigur că orĭ-cîte reforme vom face, ele vor rămîne fără nicĭ un folos, întru cît țăranul nu va fi la înălțimea cerințelor traiuluĭ în sînul civilizațieĭ moderne, întemeiată pe *concurența liberă* între factorĭ de sine stătătorĭ și purtînd toată răspunderea faptelor lor.

Să zicem, în adevăr, că statul ar fi în putință să maĭ facă încă multă vreme distribuiri de pămînt la sătenĭ, totușĭ eĭ vor continua a trăi în sărăcie, întru cît îl vor cultiva ca până acum. Asemene o *lege administrativă* poate să îmbunătățească materialul funcționarilor, dar dacă țăranul nu-șĭ va cunoaște drepturile și datoriile sale, el tot victimă va rămînea a călcărilor de lege din partea celor interesațĭ, dar chiar a legeĭ ea însășĭ, din cauza abaterilor proprii de la prescripțiunile eĭ. Cît despre *alcoolism*, orĭ-ce măsură s-ar lua pentru a-l combate, întru cît omul el însușĭ nu va fi pătruns de gîndul cumpătăreĭ, știind care sunt urmările abuzuluĭ cu băuturĭ spirtoase, beția se va întinde și pe urma eĭ degenerarea, sărăcia și crima. Și tot așa cu *exploatarea munceĭ* țăranuluĭ pe care nimenĭ nu o poate preîntimpina mai bine de cît agerimea și prevederea proprie. Cît despre *irosirea timpuluĭ,* e sigur că stă în puterea săteanuluĭ nostru ca el să-șĭ întrebuințeze timpul maĭ cu folos și că numaĭ atuncĭ o va face cînd el însușĭ va ști să socotească valoarea luĭ. In sfîrșit, pentru *îngrijerea sănătățeĭ* săteanuluĭ statul poate să facă prea puțin, în raport cu aceea ce trebue să facă individul pentru a se conserva și maĭ ales mama crescătoare de copiĭ.

Orĭ-cît ar fi de utile reformele despre care am vorbit, e sigur dar că este o reformă încă și maĭ importantă, pentru că le condiționează pe toate cele l-alte și aceasta e *cultura țăranuluĭ*, restabilirea echilibruluĭ zdruncinat în care se mișcă. Așa fiind, se înțelege că nu poate fi vorba de acea spoială de cultură formalistă care i se dă astă-zĭ cu de-a sila și de care țăranul fuge de-șĭ scoate ochiĭ, pentru că simte inutilitatea eĭ. Cultură pentru o clasă atît de însemnată de producătorĭ nu poate însemna alta de cît pregătirea eĭ în vederea *scopurilor practice* ale vieţeĭ. Maĭ presus de orĭ-ce învățătură teoretică, este *învățătura cu menire practică*, aceea anume care-ĭ arată cum să fie *bun gospodar*, cum să se folosească maĭ bine de munca luĭ pentru a-șĭ spori îndemănarea vieţeĭ. In

cadrul unuĭ asemene program întră nu atît învăţarea unor buche sterile pe din afară, ci toate mijloacele prin care se poate ajunge la îmbogăţirea minţeĭ şi a sufletuluĭ cu cunoştinţĭ de-a dreptul folositoare. De acest fel ar fi, maĭ întîiŭ, tot ce poate spori sentimentele de respect ale omuluĭ către sine, către aproapele şi către Dumnezeŭ şi apoĭ tot ce se referă la lucrarea pămîntuluĭ, la cultura pomilor, a albinelor şi a vermilor de mătasă, la creşterea vitelor, la industria casnică, la economia banilor, la vinderea şi cumpărarea lucrurilor, la căutarea sănătăţeĭ şi la creşterea copiilor. Aceste cunoştinţĭ, neapărat trebuitoare, şcoala de astă-zĭ nu i-le dă ţăranuluĭ şi ea singură nici nu ar putea să le dee. Căcĭ după părerea noastră *toţĭ factoriĭ* care vin în contact cu săteniĭ trebuie să contribue la cultura lui : proprietarul, prefectul, sub-prefectul şi primarul, şcoala, dar maĭ ales biserica.

Invăţătorul firesc, moralizatorul, sfătuitorul de bine şi apărătorul ţăranuluĭ nu poate fi altul, cu maĭ multă autoritate în comună, de cît *preotul*. Şi nu ne sfiim de a spune că mizeria de care sunt bîntuite satele se datoreşte în mare parte stăreĭ de decădere a cleruluĭ nostru sătesc.

Pentru a ne convinge de acest adevăr nu avem de cît să trecem hotarele pentru a vedea aceea ce se petrece în Transilvania şi în Bucovina. Şi aice locuesc oameni de aceeaşĭ fire cu noĭ—Romînĭ de viţă latină—dar ce deosebire ! Conştient de originea şi de interesele lor eĭ şi le apără cu bărbăţie, în împrejurărĭ politice şi economice cu totul vitrige, sub stăpînire streină. Deosebirea e că acolo ţăraniĭ s-aŭ rîdicat prin şcoală, dar maĭ ales prin biserică la înălţimea sarcinelor grele ce sunt chemaţĭ să poarte.

Se va zice poate că, în Transilvania şi în Bucovina, întreaga organizare a statuluĭ, cu tradiţiĭ îndelungate, contribuie la această stare de lucrurĭ. Dar oare chiar în mijlocul nostru nu avem prilejul să apreciem înrîurirea binefăcătoare a preotuluĭ asupra stăreĭ economice şi morale a satelor ?

In aceleaşĭ împrejurărĭ generale de dezvoltare, trăind sub aceeaşĭ administraţie, şi plătind aceleaşĭ darĭ, ţăraniĭ ungurĭ din judeţul Roman, de pildă, se prezintă în condiţiĭ economice şi morale cu mult maĭ bune. Aice alcoolismul nu a putut să se încuibeze şi e în plină scădere ; concubinajul, plaga morală a satelor noastre, e aproape necunoscut; săteniĭ şi sătencele poartă încă frumosul costum naţional, cămeşĭ cu altiţe, ştergare şi catrinţe, făcute de gospodinele harnice. Aice casele sunt bine întreţinute şi înzestrate cu toate cele trebuitoare gospodăriei ; ogràzile sunt îngrădite şi impodobite cu pomĭ roditorĭ.

Chiar pe pămîntul acesteĭ ţărĭ, se poate dar ca săteniĭ să ducă un traiŭ maĭ îndemănatec, maĭ moral şi maĭ cumpătat. Dar care este explicaţiunea acestuĭ interesant fenomen social ? Să zicem oare că noĭ Romîniĭ suntem de o rasă inferioară ? In contra uneĭ asemene presupunerĭ protestează nu numai legitemele noastre sentimente de mîndrie, ci *faptele* insăşĭ care nu măgulesc pe nimene.

E ştiut de toată lumea că ţăraniĭ de pe *Domeniile Coroaneĭ* se deosebesc prin buna lor stare de ceĭ-l-alţĭ săteni şi progresele ce le fac zilnic sunt în totul îmbucurătoare.

Explicaţiunea acestor fapte noĭ o vom găsi însă în una şi aceeaşĭ cauză: *îngrijirea* maĭ bună a săteanuluĭ.

In Transilvania şi Bucovina învăţătoriĭ şi preoţiĭ, superiorĭ prin cultura lor, distinşĭ prin spiritul lor de jertfă, sunt sfătuitoriĭ de bine a Romînilor, de carĭ eĭ ascultă şi pe care-ĭ venerează. Un popor care se mîndreşte cu preoţĭ ca veneratul *Părinte Dr. Lucaciŭ*, ca bunul *Părintele Ionică* din Poiana Sarata, de lîngă Slănicul Moldoveĭ, pentru a nu cita de cît pe aceştia, e un popor care poate să înfrunte toate primejdiile, şi va eşi biruitor prin disciplina luĭ morală şi prin credinţa în Dumnezeŭ.

In satele zise *ungureştĭ* din judeţele Roman şi Bacău, buna stare morală şi materială a sătenilor se datoreşte devotamentuluĭ admirabil al preoţilor catolicĭ, înrîurireĭ moralizatoare a bisericeĭ. Şi e destul să asistăm, în zi de Duminică, la serviciul religios în frumoasele bisericĭ din Săbaoanĭ saŭ din Tămăşenĭ, pline de credincioşi smeriţĭ, pentru a înţelege că *credinţa* este baza necesară nu numaĭ a moralităţeĭ ci şi a buneĭ stărĭ materiale.

In sfîrşit, pe *Domeniile Coroaneĭ*, ţăraniĭ îşĭ datoresc îndumănarea lor şi progresele pe care le fac zilnic înalteĭ solicitudinĭ a M. S. Regeluĭ, stăruinţelor neobosite ale Domnuluĭ *Ion Kalinderu*, neîntrecutul Administrator şi marele patriot, ale căruĭ silinţĭ merită recunoştinţa tuturor Romînilor.

Acest exemplu, ilustrat prin rezultatele dobîndite în diferitele regiunĭ ale ţăreĭ, ne dovedeşte că starea satelor depinde în mare parte de noĭ înşine, chiar în imprejurările de astă-zĭ şi fără alte schimbărĭ, de cît acea a *privighereĭ* maĭ de aproape a intereselor lor, prin o *cultură maĭ îngrijită*. Se cere dar numaĭ de cît ca pe lîngă cele-l-alte îmbunătăţirĭ despre care am vorbit, să ne gîndim la *reforma şcoaleĭ* şi maĭ ales la *reforma cleruluĭ*, care s-a dovedit că nu corespunde nevoilor actuale ale ţăreĭ.

Şcoala nu trebue să se mărginească a fi numaĭ o *formă*, ci întruparea cunoştinţelor practice trebuitoare săteanuluĭ în viaţa luĭ de gospodar cîmpenesc. *Preotul* nu trebue să creadă că e chemat numaĭ să îndeplinească, în mod mecanic, formele exterioare ale cultuluĭ, îngrijindu-se de altmintrelea excluziv de interesele sale personale. El este *factorul de cultură* cel maĭ însemnat, avînd răspunderea buneĭ stărĭ morale dar şi materiale a oamenilor. Preotul e cu adevărat *păstorul* turmeĭ, pe care trebue să o povăţuiască cu *cuvîntul*. Biserica noastră, din *biserică mută*, trebuie să devină dar *biserică cuvîntătoare*; căcĭ *prin cuvînt* s-a întemeiat biserica creştină şi numaĭ *prin cuvînt* ea poate să se înalţe tot maĭ sus, ca adevărurile eĭ să lumineze popoarele şi să le arate drumul cel drept al fericireĭ lor.

Iată dar un *sistem de reforme*, din cele maĭ importante, prin care am putea asigura ţăranuluĭ romîn un viitor pe cît se poate de fericit. Să ne pătrundem dar de utilitatea lor şi să lovim mereŭ cu amnarul cuvîntuluĭ în cremenea sufletelor celor nepăsătoare, până

cînd va scăpăra scînteia înţelegereĭ şi a simţireĭ pentru nevoile cele multe ale sătenilor. Şi să fim bine încredinţaţĭ că nevoile lor sunt nevoile noastre şi că de soarta ţărănimeĭ e legată soarta noastră a tuturor.

In trecut, ţăranul, cu vitejia şi cu stăruinţa luĭ, ne-a păstrat pămîntul acesta şi comoara cea scumpă a naţionalităţeĭ noastre, împodobită de geniul seŭ creator. In vremurĭ de grea cumpănă, el a frînt cerbicia duşmanilor la Rovine, la Racova, la Baia şi la Călugărenĭ. El a urzit cele dintăĭ forme artistice româneştĭ în doinele şi cîntecele luĭ, în baladele cele pline de frumuseţĭ neîntrecute; în poveştile cele minunate; în jocurile luĭ vitejeştĭ. Şi oare ce creaţiune poetică, din literatura noastră artistică, se poate asămăna cu *Mioriţa* luĭ? Ce este lirismul nostru pe lîngă duioşia *doinelor* luĭ? Ce sunt epigramele noastre tocite pe lîngă muşcătoarele glume ţărăneştĭ?

S-a zis un mare neadevăr cînd s-a afirmat că *biserica* ni-a păstrat limba şi naţionalitatea. Nicĭ biserica, nicĭ clasele noastre dirigente, ci *ţăranul*.

Pe cînd boieriĭ ţăreĭ, imbracaţĭ după cea de pe urmă modă venită din *Fanarul* Stambululuĭ, cu anteree, işlice şi papucĭ galbeni, începuse a vorbi peltic; pe cînd biserica, abia scăpată din robia slavonismuluĭ, nu maĭ ştia să cînte de cît *axioane* şi *Kirie-eleisonurĭ*, ţăranul singur, pururea credincios origineĭ luĭ, şi-a păstrat portul şi graiul romînesc şi numaĭ luĭ îĭ revine onoarea că putem zice astă-zĭ că nu ne-am înstreinat.

Aşa a fost trecutul. Dar oare *prezentul* a cuĭ e, dacă nu a ţăranuluĭ?

Care este clasa cea maĭ importantă, aproape singura clasă de-a dreptul producătoare de avuţiĭ, dacă nu clasa ţărănească? Cînd după veacurĭ de amorţire ruşinoasă a sunat ceasul măreţ al reînviereĭ, din cine se alcătuia oştirea vitează în fruntea căreia gloriosul nostru Rege a călcat cetăţile duşmane şi a biruit, dacă nu din ţăranĭ? Şi astă-zĭ încă cine păstrează civilizaţieĭ noastre de împrumut, puţina originalitate cu care se prezintă, dacă nu ţăraniĭ? Şi cine imbogăţeşte literatura noastră cu lucrărĭ neperitoare, izvorite din adîncurile uneĭ inspiraţiĭ cu adevărat romîneştĭ? Oare cel maĭ original povestitor al nostru, *Ioan Creangă*, nu e născut în satul Humuleştĭ? Oare cel maĭ puternic orator şi nuvelist, *Barbu Delavrancea*, nu e fiŭ de sătean clăcaş din judeţul Ilfov? Oare marele nostru poet, *George Coşbuc*, nu e fiŭ de preot sătesc din Ardeal?

Şi precum a fost trecutul, al ţăranilor—precum e prezentul, al ţăranilor; asemene şi viitorul, tot al ţăranilor va fi. Ţăraniĭ ne vor apăra, în vremurĭ de primejdie, cu braţele lor vitejeştĭ. Ţăraniĭ vor fi încă multe vreme singuriĭ noştri producătorĭ de avuţiĭ. Şi din rîndurile ţăranilor se vor primeni pururea clasele dirigente, ca dintr-un izvor nesecat de puterĭ, de talente şi de virtuţĭ.

Soarta noastră a tuturor e dar legată de soarta ţărănimeĭ. Să ne îngrijim de dînsa ca de noĭ înşine şi de viitorul ţăranuluĭ nostru ca de viitorul întreguluĭ popor romîn de pretutindenĭ.

RAMA*)

XI.

Stîngerea soareluĭ

Cînd Dumnezeŭ în ceriurĭ ar stînge mîndrul soare
Intreagă-această lume s'ar prăbuși în hăŭ
Planete, satelite și lunile și stele,
Eșite din orbite, s'ar zdrumica-ntre ele ;
Și-n vălmășagul strașnic de lumĭ întreciocnite
Crud șĭ-ar întinde moartea aripele-ĭ negrite.

Așa în al meŭ suflet, cînd recea ta suflare
Cel mîndru soare-ar stînge ce-mĭ dă înviorare
A cugetăriĭ stele în hăŭ s'ar prăbuși,
Și alergînd nemernic pe-a gîndului cărare,
N'ar maĭ găsi nicĭ vers, nicĭ dulce închegare,
Nicĭ rost n'ar maĭ găsi !

*). Vezĭ No. 9—10 al Arhiveĭ.

XII.

Intrebare

Cum vraĭ să te iubiască
Cînd tu spre asfințit
Coborĭ cărarea vieţeĭ,
Iar ea la răsărit
Se-nalţă să priviască
La steaua dimineţeĭ?

XIII.

Vestea

Iţĭ trimit această veste
Pe aripa vîntuluĭ;
Dacă crezĭ că-ĭ o poveste
Las-o'n prada gînduluĭ;

Iar de crezĭ că ea încearcă
Tîlcul inimeĭ să dee,
Las-o'n inimă să treacă
Las-o'n inimă! femee!

XIV.

Furtuna

Puzderie de gîndurĭ vin
Se bat, s'alungă, se sfărîmă,
Precum s'împrăştie de vînt
A valuluĭ creastă de spumă.

Căcĭ sub orcanu-ngrozitor
Ce vîjîie în a mea minte
Ce cugetare poate fi
Saŭ stătătoare, saŭ cuminte?

Cînd valurile se ridic,
Brăzdează marea-n suprafaţă;
Iar sufletul e răscolit
Din sîmburele chiar de viaţă.

Furtunele cînd cad pe ape
Din sus, din nourĭ se răsfrîng;
Iar vîntul inimeĭ cînd bate
Porneşte, suflă din adînc.

XV.

De abia găsită te-am pierdut

Tu trecĭ așa de-ndepărtată
Ca luna albă-n drumu-ĭ lung;
De și cu ochiĭ te sorb toată,
Cu mîna nu pot să te ajung.

Curînd nu va fi nicĭ atîta
Veĭ dispărea în negrul nor.
Așa a fost să-mĭ fie-ursita,
Să mă muncească un vecĭnic dor.

Dar a sosit fatala clipă
Umbrită-aĭ fost de-a luĭ aripă
. . . .
De abia găsită te-am pierdut
Dragă amintire din trecut!

XVI.

Pe raza gîndului

Pe raza gîndului iubit
  Te furişezĭ în a mea minte
Şi întrupare, măestrit,
  Daĭ versurilor în cuvinte.

Pe raza gînduluĭ de dor
  Tu întri-n inimă, stăpînă,
Şi cugetele toate-n cor
  Spre tine-ntoarse, se închină.

Pe raza gînduluĭ de jale
  Tu te opreştĭ numaĭ în prag
Şi lacrimile-ţĭ ies în cale
  Şi curg pe faţa mea şirag.

XVII.

Cucoarele

Frămîntat de chin și dor
Privesc în spre tine-n zare;
Văd viind niște cucoare
Croncănind încetișor.

Nu m'aștept s'aducă ele
Nicĭ veștĭ bune, nicĭ veștĭ răle;
Dar cred, poate le-aĭ zărit
Și la ele aĭ privit.

XVIII.

Intîlnire

Raza din ochiu-mĭ plecată
Se oprește în o stea
Tot atuncĭ înduioșată
Tu priveștĭ la ea.
    Dorul nostru chinuit
    S'întîlnește-n înfinit.

XIX.

Durere

Atît amar aĭ strîns în tine, de cînd la viaţă-aĭ răsărit,
Durerĭ atît de arzătoare în al tăŭ suflet chinuit,
In cît şi carnea ta, sărmana, de atîta zbucium greŭ zdrobită
Impinge inima să bată şi să zvîcniască ostenită.

Asară-ntinsă-n patul moale, cu braţul alb adus sub cap,
Sub gene un izvor de lacrimĭ de ochiĭ nu le maĭ încap,
Iar dragiĭ tăĭ obrajĭ ca luna cea palidă şi lucitoare,
Cînd în adînca noapte-umbrită de după dealurĭ lin răsare.

Tu îmĭ păreaĭ că eştĭ aproape de a trece din colo ăst prag
Ce ne desparte de vecie; să laşĭ aicĭ tot ce ţi-ĭ drag,
Spre a te duce-n depărtarea-ntinsă, sură, nesfîrşită
Ce porţile deschide-n lăturĭ celor cu viaţa obosită.

Dar pentru ce aĭ vra tu oare acest pămînt să-l părăseştĭ
Cînd tu din el până acuma nu aĭ putut să istoveştĭ
Nicĭ fericirĭ, nicĭ bucurie, nicĭ val de viaţă mare-adîncă
Ce după ce te-a rîdicat spre ceriŭ, te maĭ rîdică încă?

Şi pentru ce aĭ vra tu oare pe ceĭ ce te iubesc să laşĭ
In zarea lumeĭ aste negre, spre nenoroc şi chin rămaşĭ?
Cu toţiĭ strig, ce de aproape saŭ de departe te văzură:
Cum oare poţĭ să ne laşĭ singurĭ şi cum poţĭ tu pleca singură?

XX.

Muntele

Cu cît te-nalţĭ pe munte, cu atîta orizonul
S-întinde, se lăţeşte, cu atît lumea, cu zvonul
Eĭ neliniştitor dispare, şi curînd
O tainică tăcere te-nvălue ca-n mormînt ;
Mormînt însă de raze, de aer, de lumină
Şi nu de pămînt negru, de ţărină, de tină,
In adevăr că duhul pare-a eşi din tine,
Cînd cunjurat te vezĭ de lumile senine
Şi simţĭ că viaţa ta e una cu-a natureĭ,
E una cu cel soare ce suflet dă făptureĭ ;
E una cu cel munte pe care tu te-avînţĭ ;
Cu muşchiul ce-n picioare făr-a simţi frămînţĭ,
Cu norul care trece în briŭ de late valurĭ,
Cu apa ce stropeşte zburdalnic peste malurĭ,
Cu tot întregul mare ce te împrejmueşte
Şi care ţie-ţĭ pare din inimă că creşte.
. . . .
Atuncĭ abia eştĭ om, cînd aĭ uitat că eştĭ
Şi ale lumeĭ valurĭ ţie îţĭ par poveştĭ.

CALISTRAT HOGAŞ

AMINTIRI DIN O CALATORIE *)

(urmare).

Şi alte sardele n-aĭ, Domnule Avrum ? Ziseĭ eŭ privind cutia pe toate părţile.

— Numaĭ asta a maĭ rămas ; dar sunt tare bune.

— Cred.

Scoseĭ cuţitul meŭ şi, până ce să taiŭ, cu vaĭ nevoe, capacul de de-asupra, Sura aduse o farfurie şi două furculiţĭ ruginite. Cînd răsturnaĭ cutia şi vărsaĭ sardelele pe farfurie, un miros greŭ de untură de peşte mă izbi în nas.

— Dacă facĭ cura de untură de peşte, amice, ziseĭ adresându-mă tovarăşuluĭ meŭ, iată, aĭ prilejul de a n-o întrerupe nicĭ chiar pe Seştină ; îţĭ hărăzesc şi partea mea.

Tovarăşul meŭ lua farfuria şi-o duse la nas.

— Ţi-ĭ foame, Axinio ? zise el, adresîndu-se femeieĭ ; dacă ţi-ĭ foame şi vreaĭ să mănîncĭ, iaca ; şi-ĭ întinse farfuria ; cere păne şi mănîncă.

*). Vezĭ *Arhiva* an. IV şi V 1893 şi 1894.

— Da nu mănînc eŭ, cucoane, de-aistea; eŭ n-am măncat, de cînd sunt, peşte putred cu undelemn împuţit.

— Şi numaĭ sardele aĭ, domnule Avrum? Altă-ceva nu maĭ aĭ? Ia dă-ne altă-ceva.

— Poate-ţĭ vra o bucăţică de pastramă bună, orĭ brînză bună, orĭ ghedem tare bun, orĭ scrumbiĭ de putină.

— Ia să-ţĭ văd pastrama.

— Sură! *bring aran dus ghite dar fleiş* (Sura adă pastrama cea bună).

Peste cîte-va minute, nelipsita Sura se întoarse din fundul crîşmeĭ cu o şuşeniţă de carne uscată, neagră-verde şi cu vine gălbiĭ pe de-asupra.

Fără a maĭ lua în samă marafeturile nasuluĭ meŭ, tăeĭ cu cuţitul o bucată, o crestaĭ în feliĭ subţirĭ, ni se dădu o pîne neagră şi uscată şi, făcînd masa din tejgheaua unsuroasă a luĭ Avrum, terminarăm în cîte-va minute cina de sară de pe Seştină.

— Acuma, Domnule Avrum, de mîncat ne-aĭ dat, da de culcat o să aĭ, unde să ne culcĭ? Plătim cît vreĭ, numaĭ să dormim o leacă.

— Hîîî? Sură? Făcu Avrum, uitîndu-se interogativ la clorotica luĭ jumătate.

Cu o privire de Gal saŭ Lavater, Sura îşĭ preumblă ochiĭ săĭ albicioşĭ pe toată întinderea persoanelor noastre şi, după un repede şi neobservat studiŭ psicologic propriŭ numaĭ femeilor.

— *Sei senen feine menşen, in vel mir zei legen in der interştir ştib in ferşleisen die mitelste tier* (dar sunt oamenĭ de treabă; îĭ punem în odaia din fund şi încuiem uşa de la mijloc).

— Eĭ, Domnule Avrum, cît o să-ţĭ plătim pentru mîncat şi mas la d-ta? întrebaiŭ eŭ cam nerăbdător.

— Iaca aveţĭ odaia din fund ca să vă culcaţĭ şi am să ieŭ numaĭ 5 leĭ pentru D-voastră.

— Maĭ eftin nicĭ că se poate! iacă, poftim, Domnule Avrum, ziseĭ împingîndu-ĭ piesa, pe care de la capul loculuĭ o scosem pe tejghea.

Jidovul o luă, o întoarse, o suci, o suna pe tejghea, o cercetă aproape de flacăra luminăreĭ şi, după ce se încredinţă că nu e nicĭ ştearsă, nicĭ de plumb, îĭ dădu drumul în cicmigea, unde, căzînd, trezi din somn pe o

mulţime de francĭ şi gologanĭ, care, sărind spărieţĭ de năprasnica eĭ sosire, scoaseră un uşor ţipet metalic, şi apoĭ, din noŭ, căzură în somn adînc, împreună cu noua sosită.

— Da eŭ orĭ unde m-oiŭ culca, madamă Sură? întrebă Axinia pe evreică.

— Da ce am eŭ cu D-ta? culcă-te unde ştiĭ, jupăneasă Axinie.

— Da n-ar putea să se culce şi femeia aicĭ în casă, unde-va? întrebaĭ eŭ.

— Da unde să se culce? N-are unde, respunse Sura.

— Apoĭ afară o să îngheţe de frig.

— Da ce am eŭ dacă are să îngheţe?

— Cum, Ce am eŭ? da moare femeia de frig.

— Da ce am eŭ dacă moare.

— D-apoĭ îmĭ găsesc beleaua cu bărbată-său, mi-a dat-o vie şi eŭ să i-o daŭ moartă?

— Dar ce am eŭ dacă aĭ să i-o daĭ? eŭ n-am treabă.

— Du-te Axinio şi regulează caiĭ, ş-apoĭ vino să te culcĭ jos în odae cu noĭ, ziseĭ, fără a mă maĭ ocupa de nepăsarea răutăcioasă a jîdoafceĭ.

— Da nu se poate să se culce în odae, n-are unde, nu se poate....

— Cum n-are unde? Dacă n-a avea loc jos, o culc alăturea de mine; eĭ, cum n-are unde? Am plătit cît aţĭ cerut pentru noaptea asta odaia este a mea şi am să culc pe Axinia cu mine.

— *Los zi sich oich legen, vus ghet dich dus un*? (lasă să se culce, ce aĭ tu?).

Vus? Sol sich legen auf meine sachen? (cum să se culce pe lucrurile mele?).

— *Jo er wird sich legen auf drerd* (da are să se culce jos).

— *Wirst sehn er vet sich legen auf dem bet* (aĭ să vezĭ că are să se culce pe pat).

— *Vie vellen sei aran, das bet ist klein* (da unde are să încape? patul este mic).

— Eŭ, ziseiŭ întrerupînd jidoveasca luĭ Avrum şi a Sureĭ, nu ştiŭ ce vorbiţĭ D-voastră; da ştiŭ atîta că Axinia doarme în odae cu noĭ; prin urmare, orĭ-ce vorbă e de prisos. Du-te Axinio, vezĭ de caĭ şi te întoarce să ne culcăm, că-ĭ tîrziŭ.

Pănă ce să se ducă Axinia să împedice caiĭ şi să le dee drumul în Seştină, pănă ce s-o aşteptăm noĭ să se întoarcă, Sura dispăru. Peste jumătate de ceas, Axinia se întoarse. Trecurăm prin cuibul de pupăză al luĭ Avrum şi întrarăm în o cameră mică, în care abia te puteaĭ învîrti. O masă mică de lemn, pe care ardea o lumînare de săŭ într-un sfeşnic de alamă, lîngă masă un scaun de brad şi lîngă scaun un pat cu capătul la o fereastră mică, jumătate de sticlă, jumătate de hîrtie, alcătuia toată mobila nouluĭ nostru culcuş. Pe de altă parte, Sura, folosindu-se de lipsa noastră din odae, pe cînd aşteptam în crîşmă întoarcerea Axinieĭ de la caĭ, luase de pe pat salteaua — de va fi fost vre-o saltea — şi lăsase numaĭ un lavicer spart, care avea toată bunăvoinţa să acopere goliciunea celor 4 scîndurĭ aşezate pe treĭ capre, care-şĭ arătaŭ de sub pat picioarele lor cu neruşinare desfăcute; iar ca odihna capuluĭ nostru lăsase şi două perne marĭ desfăţate, unsuroase şi roşiĭ ca peptarul luĭ Avrum. In restul odăeĭ, aĭ fi putut prea bine învîrti o măţă de coadă şi n-ar fi avut de ce se prinde.

— N-aĭ putea să-mĭ spuĭ, amice, ziseĭ uitîndu-mă prin odae, cam ce fel ar fi definit Pascal infinitul de mic, el care ştiia să definească aşa de bine infinitul de mare?

— Nu prea ştiŭ; cred însă, că, de-ar fi fost măcar o singură noapte oaspele luĭ Avrum, ar fi înţeles şi el ce va să zică o întindere, al căreia centru se confunda absolut cu periferia.

— Bravo! Genialul meŭ cocostîrc; nu mi-aş fi închipuit nicĭ-odată, ca, sub o piele de rac fert şi fantastic înşirată pe nişte catalige, se pot ascunde concepţiunĭ vecine cu ale fericituluĭ întru pomenire şi defunctuluĭ tăŭ strămoş Pascal; şi, fiind-că ilustrul Bacon, molipsindu-se de la tine, ajunsese aşa de mare, în cît i se părea că toate periferiile cad pe centru, apoĭ remîĭ în pace şi te înţelege cu el asupra moduluĭ, cum aĭ putea să-ţĭ înghemueştĭ maĭ bine mărirea ta în modestul culcuş al luĭ Avrum; şi aceasta, bine înţeles, numaĭ în cazul, cînd vre o regină nemăritată nu ţi-ar oferi un pat maĭ larg şi o saltea maĭ moale....

Şi fără să maĭ staŭ de vorbă, luaĭ una din perne, o aşezaĭ la părete în curmezişul patuluĭ, lipiĭ de pat şi în

direcţia perneĭ scaunul cel de lemn, rîdicaĭ gulerul la manta, în care mă înfăşuraĭ, şimă lungiĭ cu capul pe pernă şi cu picioarele pe scaun. Trebue să mărturisesc, nu tocmaĭ spre cea maĭ mare glorie a mea, că la drum sunt de un egoism revoltător; în nicĭ o altă împrejurare a vieţeĭ nu mă slujesc, maĭ mult de cît la drum, de maxima; „ fie-care pentru sine şi D-zeŭ pentru toţĭ".

— O! O! zise tovarăşul meŭ, văzîndu-mă deja culcat; aĭ prins jumătate din odae, aĭ luat şi scaunul, şi acum rîzĭ de mine şi de biata Axinie, pe sub pălărie.

Imĭ trăsesem, în adevăr, pălăria peste ochĭ, ca să nu mă bată lumina.

— De loc, scumpul meŭ, te-am lăsat numaĭ, să meditezĭ asupra unor lucrurĭ maĭ presus de înţelegerea mea. De alt-mintrelea, văd că ţ-aĭ pus ochiul pe scaun; aĭ avea poftă să-ţĭ întinzĭ cataligele pe el; prevăzusem aceasta şi de aceea am apucat să-mĭ instalez eŭ opincele pe el, spre a vă ţinea de urît, ţie şi Axinieĭ, de cum-va veţĭ avea fantasia să faceţĭ priveghiŭ la noapte. Şi până ce tovarăşul meŭ să se maĭ învîrtească prin odae, chibzuindu-şĭ locul de dormit, Axinia, care adusese în lăuntru pernele şi poclăzile de la caĭ, îşĭ aşternu, în ungherul de după uşă una din poclăzĭ, îşĭ aşeză pernele căpătăiŭ, se culcă, se făcu ghem, îşĭ trase fotele pe picioare, se învăli cu cea-l-altă pocladă, şi nu maĭ zări nimic. Bietul meŭ tovarăş remase stîlp în luminare şi, ciupindu-şĭ o musteaţă închipuită, plănuia geometriceşte, cu mintea şi cu ochiul, un loc, unde să-şĭ poată şi el aşeza imensa sa persoană. In cele din urmă, păru că iea o hotărîre: ca şi mine, aşeză şi el perna la părete în curmezişul patuluĭ şi se culcă; dar patul era aşa de îngust şi picioarele luĭ aşa de lungĭ, în cît îĭ fu peste putinţă să-şĭ găsească echilibrul de dormit.

— N-o să eşĭ la nicĭ un capăt, amice, ziseĭ eŭ, tot sucindu-te ast-fel. Cel maĭ nimerit lucru era să-ţĭ fi înjghebat un alt aparat de locomoţiune. Pe cît văd, născătoriĭ tăĭ, cînd aŭ rîdicat planul persoaneĭ tale, aŭ luat drept model pe Encelad saŭ Briareu şi nu s-aŭ gîndit să-ţĭ deie nişte proporţiunĭ maĭ potrivite nevoilor vieţiĭ. Ce dracu! doar, pe lumea aceasta, nu sunt numaĭ cerurĭ de luat cu asalt; maĭ vine vremea să doarmă cine-va şi

pe patul luĭ Avrum din Seştină ; ş-apoĭ înţelegĭ bine, că, la o asemenea împrejurare, nişte picioare ca ale tale sunt o adevărată nenorocire.... Născătoriĭ tăĭ, de sigur, şi-aŭ bătut joc de tine. Dar fiind-că necazul tăŭ îmĭ înspiră milă, îţĭ pot da un sfat folositor şi practic : cere o pocladă Axinieĭ, ia-ţĭ perna şi te culcă jos ; să stingĭ însă lumînarea.

Şi mă întorseiŭ cu faţa la părete spre a dormi.

— Cînd n-aĭ de primit, răspunse el, observ că eştĭ meşter în a da sfaturĭ altora.

— Orĭ-ce observărĭ aĭ maĭ avea de făcut, adresează-le te rog, opincilor mele ; eŭ te las şi plec în impărăţia visurilor trandafiriĭ.

Cîte-va momente, încă, simţiĭ, în mod vag, pe tovarăşul meŭ mişcîndu-se prin odae ; apoĭ totul întră în linişte.... adormiĭ.

Dimineaţă, cînd mă sculaĭ, tovarăşul meŭ dormia încă lungit jos la pămînt şi cu faţa în sus pe poclada, cu care Axinia se învălise de cu sară.

— Eĭ, amice! Axino! ia sculaţi-vă să plecăm că-ĭ ziua albă, strigaiŭ eŭ dîndu-mă jos de pe pat şi întocmindu-mĭ straele pe mine.

Axinia se sculă iute, îşĭ îndreptă fotele pe ea, se frecă la ochĭ, îşĭ întocmi tulpanul pe cap, umflă pernele şi poclada ce-ĭ serviseră de aşternut şi eşi din casă fără a zice nimic. Tovarăşul meŭ se întinse de-ĭ ajunse capul în uşă şi picioarele sub masă, se sculă pe jumătate şi se frecă la ochĭ.

— Că rĕŭ am maĭ dormit, zise el căscînd şi întinzîndu-se, spre a-şĭ deştepta muşchiĭ adormiţĭ.

— Te cred cu simpla observaţie, că eştĭ meşter în a primi sfaturile, cînd nu poţĭ să le daĭ.

— Eĭ, nu cum-va aĭ fi vrut să-mĭ pun picioarele în cuiŭ ca să mĕ pot culca pe pat?

— Bine, Bine ; cînd cine-va nu se poate ascunde după deget, se ascunde după picioare........ ia să plecăm.

Caiĭ eraŭ gata.

Cînd puneam piciorul în scară spre a încăleca şi a pleca, Avram eşi din crîşmă şi-şĭ încadră în privazul uşiĭ somnoroasa sa persoană. Cu perciuniĭ în neregulă, cu barba şi părul ninse de puf, cu ochiĭ îmbujoraţĭ, micĭ şi leneşĭ, cu mînile la spate şi cu pîntecele înainte, îşĭ

desfăcuse compasul picioarelor, formînd, cu pragul de sub ele un triunghiŭ cu totul original.... Nu ştiŭ pentru ce, privind pe Avrum, cum se ţinea de ţanţoş şi mîndru oare cum de clasica sa murdărie, gîndul meŭ sui repede scara luĭ genealogică şi se opri drept în vîrful eĭ: David! eĭ, şi adică ce deosebire aşa de mare să fi existînd între regele profet şi între Avrum crîşmarul? cugetam eŭ. Oare fiind-că cel dintăiŭ păzia caprele părinteluĭ săŭ în văile munţilor sa Iuda, iar cel de-al doilea vinde rachiŭ şi pastramă pe Seştina munţilor noştri? Pentru mine aceasta însamnă numaĭ atît, că, pe timpul şi în ţara celuĭ dintăiŭ, nu se vindea rachiul şi pastrama, iar în ţară şi pe timpul celuĭ de-al doilea, prasila de capre nu era tocmaĭ în floare. Cel mult dacă perciuniĭ profetuluĭ eraŭ maĭ reglementarĭ de cît aĭ crîşmaruluĭ.... Şi ce voiţĭ maĭ la urmă? Oare nu trăia Avrum pe un pămînt, unde cultura perciunilor nu se putuse încă cu desăvîrşire aclimatiza?.... Şi de ce încă n-ar fi fost dat luĭ Avrum să ucidă şi el o mie de Filistenĭ cu o simplă falcă de măgar? Oare fiind că nu se aflaŭ Filisteniĭ pe Seştină? Dar maĭ la urmă ce eram noĭ înşine, dacă nu nişte filistenĭ şi încă din rasa gigantică a luĭ Goliat? Nu e vorbă, îşĭ cam pierduse el cumpătul la vederea noastră, dar aceasta nu se întîmplase de cît numaĭ, fiind-că Sura jucase, poate, cînd-va, rolul Dalileĭ, şi pentru mine, decĭ, Avrum nu putea fi decît un Samson, minus cele treĭ fire miraculoase de păr.... Şi eu, care mă las uşor pe firul unor alt-feliŭ de gîndirĭ, cine ştie cît aş fi de admirat de pe înălţimea spetelor caluluĭ meŭ, înfăţoşarea ţanţoşă şi murdară a luĭ Avrum, dacă glasul tovarăşuluĭ meŭ nu m-ar fi deşteptat.....

— Eĭ bătrînă Minervă, îl auziĭ strigînd de la spatele mele, te-aĭ vîrît se vede sub pielea vre-unuĭ Nestor şi te-aĭ încălzit, de oare-ce observ că aĭ destul timp, să staĭ nemişcat ca statuea unuĭ Centaur. Ce dracu! nu cum-va te-aŭ apucat iarăşĭ gîndurile? Aş fi în adevăr curios, să ştiŭ cam ce se petrece la 18 Iulie 5 ceasurĭ dimineaţă, într-o tidvă de om cu coada de cal; ia să plecăm, nu vezĭ că biata Axinia a înţepenit de frig, şi eŭ.......

— Şi tu, prea cinstită Pasifae, care te-aĭ făcut scoa-

bă de frig, aĭ dori, pe cît se vede, să guştĭ deliciile de a te prăji, încă odată, în pîntecile de aramă ale taurului de la Creta, saŭ cel puţin în braţele de foc ale luĭ Melkart. Sub mîngîerile îngheţate ale acestuĭ Iuliu de contrabandă, gustul tăŭ e tocmaĭ la timp; nu pierd însă nădejdea: soarele, care împarte viaţă şi căldură tuturor fiinţelor de o potrivă, cred că, peste puţin, va răsări şi pentru sărmanele tale spete.

Plecarăm.

Dimineaţa era rece de tot şi munţiĭ urieşĭ din urma noastră făceaŭ faţă soareluĭ, care, de sigur, trebuia să fi resărit pentru locuitoriĭ din şesurĭ. Un vînt pătrunzător de rece adia din mează-noapte; peste întinderea moartă şi fără hotar a Seştineĭ, respiraţia vaporoasă şi colosală a văzduhuluĭ de noapte aruncase un linţoliŭ sur de rouă fină; iar sub greutatea bobiţelor de rouă, negara cu paiul subţire îşĭ mlădiea dulce şi molatec spicu-ĭ rar şi violet; drumul nostru părea a fi tăiat pe un covor moale de azur bătut cu mărgăritare.

— Şi, serios, — ziseĭ urmînd drumul la vale şi adresându-mă tovarăşuluĭ meŭ — nu te mişcă de loc senina şi nemărginita priveliştе măreaţă, ce se deschide înaintea ochilor tăĭ? Ia priveşte colo, între apus şi meazăzi, fruntea pleşuvă a Călimanilor cum se ridică limpede şi mîndră în văzduhul fără norĭ!! Ia priveşte, cum se ascund, în negura depărtăriĭ, petrele roşiĭ ci cum Panaghia Ceahlăuluĭ, ca o săgeată de aur, spintecă depărtările albastre şi fără fund ale spaţiuluĭ! Respiraţia colosală a văzduhuluĭ de noapte ţi-a aşternut covoare de mărgăritare sub paşiĭ tăĭ, iar depărtatul apus şi neguroasa mează-noapte aŭ mînat în grabă pe cele maĭ mîngăioase dintre vînturile lor, spre a desmierda şi a săruta faţa blonduluĭ fiŭ al Mirheĭ..... Şi totuşĭ, dacă nu te simţĭ un semi-zeŭ saŭ rămîĭ încă nepăsător faţă de toate acestea, aĭ merita ca un porc sălbatec să te sfîşie; iar bătrînul Joe să nu-ţĭ maĭ acorde favorul de a reînvia, regulat, şese lunĭ pe fie-care an, spre a mîngîia pe neconsolata Zeiţă a Frumuseţeĭ.

— Ce-mĭ va acorda saŭ ce nu-mĭ va acorda bătrînul d-tale Joe în viitor, îl priveşte pe el; pentru moment însă şi cu ajutorul d-tale, favorit al zeilor, aş do-

ri să-mĭ îngăduie puterea de a-mĭ stăpîni puţin clănţănitul dinţilor din gură, saŭ puterea, măcar, de a rădica puţin în sus şi de urechĭ pe sfîntul soare, ca să răsară odată şi pentru bietele mele spete. Mă mir că n'aĭ făcut pînă acuma şi apologia dreptăţiĭ cereştĭ.... te-aş fi silit atuncĭ să-mĭ dovedeştĭ, dacă e drept că toate muştele şi toţĭ gîndaciĭ de pe Călimanĭ, de pe Petrele Roşiĭ saŭ de pe săgeata de aur a Panaghieĭ D-tale să rîdă de mine? Ia priveşte, cum toate aceste puncte atîrnate de torţile ceruluĭ, cu jivinele lor cu tot, se prăjesc pe toate părţile în lumina caldă şi curată a soareluĭ, iar eŭ simt junghiurile friguluĭ pe la subţiorĭ.

— Şi de unde ştiĭ că nu ţi-aş fi putut dovedi şi aceasta, desperatul meŭ amic? Dar ce poate fi soarele vinovat, în toată această comedie tragică a situaţiuneĭ tale? Inţeleg să-ţĭ verşĭ tot focul pe degetele trandafiriĭ ale gingaşeĭ Aurore, portăreasa ceruluĭ, care a fost, poate, cam leneşă şi n-a deschis la timp, stăpînitoruluĭ zileĭ, porţile înflacărate ale Orientuluĭ.

— Hm!.... mi se pare.... mi se pare că sfîntul soare e un mare berbant, care se culcă prea de vreme şi se scoală cam tîrziŭ.... Mĕ rog, d-ta, care cunoştĭ tainele tuturor cerurilor, n-aĭ putea să-mĭ spuĭ, cam unde doarme peste noapte gingaşa d-tale Auroră?

— De cînd Marte i-a întors spetele, de cînd Orion a căzut sub săgeţile arculuĭ Dianeĭ, de cînd Astreŭ, frumosul rege al Arcadieĭ, a devenit gîrbov şi neputincios, desolata şi frumoasa Aurora şĭ-a ales, drept odihnă capuluĭ sĕŭ, sînul rece şi furtunos al Oceanuluĭ.

— O! O! e cam lung pomelnicul sentimental al desolateĭ d-tale cu rochia în floarea şofranuluĭ..... Mĕ mir că, după atîtea loviturĭ în inimă, n-a îmbrăcat doliu.

— Şi de unde ştiĭ că la vechiĭ Grecĭ, doliul nu era în floarea sofranuluĭ? Ş-apoĭ ce doliu maĭ pofteştĭ tu de la sărmana Aurora? Oare roua, care, dimineaţa, dă atîta frăgezime naturiĭ, nu sunt lacrimile nefericiteĭ mame a luĭ Hermantion?

— O! O! Admir pe această frumoasă, gingaşă şi întreită vădană, care-şĭ plînge de atîtea miĭ de anĭ, cu lacrimĭ de gheaţă pe Hermantian al eĭ; nu putea însă pentru astă-zĭ şi în hatîrul meŭ, cel puţin, să plîngă cu lacrimĭ

maĭ de foc nefericirile eĭ?.... Vezĭ, Domnul meŭ, d-ta, care cugeţĭ lucrurile cu capul uneĭ generaţiunĭ trecute şi care eştĭ un anacronism de carne şi de oase îmbrăcat pe deasupra cu o manta cît toate zilele, poţĭ prea bine privi lucrurile numaĭ pe partea lor poetică, eŭ însă, care am cinstea de a fi un om din timpul meŭ, cu o simplă venghercă de doc pe spete, am nevoe de ceva maĭ substanţial spre a-mĭ hrăni cugetarea. D-ta te poţi mulţămi, de ex. cu nectar şi ambrozie, cu florĭ şi cu raze de soare, şi poate că n-aĭ da o bobiţă de rouă pe una de mărgăritar; toate saltelele cele moĭ ale regeluĭ Solomon n-ar preţui, poate, la d-ta, cît muş·hiul cel plin de gîndacĭ al Şeştineĭ, pe care te-aĭ întinde maĭ oriental de cît molatecul amant al regineĭ din Saaba; murmurul apelor şi suspinul frunzelor te-ar răpi maĭ mult, poate, de cît cele maĭ sublime armoniĭ omeneştĭ; ştiŭ eŭ, în fine, pînă unde te-ar maĭ duce pe d-ta acest amor desfrînat pentru tot ce nu e din lumea aceasta? Cît pentru mine, eu rămîn în cercul strîmt al lumiĭ mele.... Iată pentru ce, bătrînul meŭ visător, în loc de rouă saŭ lacrimele Auroriĭ, cum o numeştĭ d-ta, aş fi preferat să fi fost iarba stropită cu leşie, numaĭ caldă să fi fost; căcĭ, maĭ la urmă, nu înţeleg ca copitele epeĭ şi opincile mele să prindă reumatism, numaĭ fiind că Orion a căzut sub arcul Dianeĭ, iar frumosul rege al sentimentalilor magarĭ de Arcadia a devenit gîrbov şi neputincios....

— Şi eŭ te lăs în cercul strîmt al lumiĭ tale, cu singura condiţie de a te îngriji puţin şi de opinca ta dintre umere, care, pe cît se vede, e serios atinsă de reumatism.

— Te salut! Te salut!—izbucni tovarăşul meŭ într-un monolog inspirat, fara a băga în samă vorbele mele — Te salut strălucită şi dătătoare de viaţă stea a zileĭ! Te salut soare sfînt, făclie aprinsă de însuşĭ D-zeŭ în adîncurile recĭ şi neguroase ale spaţiurilor sale! Febus, Apolon, Osiris, Brama, Ormuz, orĭ cine aĭ fi tu, te salut! Ţie, ca unuĭ idol de foc, mĕ închin şi, de pe această Şeştină, altar imens rîdicat de însuşĭ D-zeŭ, spre a se înălţa de pe el fumul de jertfă al negurilor cătră cerurĭ, îţĭ aduc prinosul inimiĭ mele!....

Soarele îșĭ rîdicase, în adevăr, geana înflăcărată a disculuĭ săŭ de-asupra linieĭ albăstriĭ a munților Sabaseĭ și aĭ luĭ Petru-Vodă, iar lumina luĭ încă rece poleia pieziș Seştina, acest pustiŭ imens şi verde, suspendat de D-zeŭ în larga înălțime a văzduhuluĭ....

— Şi totușĭ, continua el, pe tonul uneĭ prefăcute decepțiunĭ, cînd te gîndeștĭ că tributul de adorațiune, adus acestuĭ soare de toate popoarele pămîntuluĭ, nu se datoreşte de cît egoismuluĭ; cînd te gîndeştĭ că săftianul, cu care cel a tot puternic a acoperit ciolanele noastre, a jucat, poate, rolul hotăritor în toată această năzdrăvănie, numită religiunea vechilor popoare; cînd te gîndeștĭ că, pentru a-șĭ încălzi jivinele sale, iscusitul plăzmuitor a toate a ațîțat pe cerurĭ, din cine ştie ce, un foc, care se stînge, regulat, sara şi se aprinde dimineață; cînd te gîndeștĭ că, pentru această intermitență, bietul tată al tuturor fāpturilor se găsește veșnic în situațiunea uneĭ viestale, care e ținută să străjuească cu suflarea peptuluĭ săŭ focul sacru încredințat în veșnica sa pază; cînd te gîndeștĭ la toate acestea şi, maĭ pre sus de toate, la naiva adîncime, cu care toțĭ Kepleriĭ și toțĭ Coperniciĭ aŭ pîndit o viață întreagă, pînă la punctul de a căpăta oftalmie, licăririle acestuĭ foc pe căile largĭ ale văzduhuluĭ; cînd te gîndeştĭ în fine, că pe socoteala acestuĭ foc, sub căldura căruia toată nopticica stelele tremură de frig, s-a clădit o întreagă știință!...... O! Atuncĭ.....

— Atuncĭ, îl întrerupseiŭ, cel maĭ nimerit lucru ar fi să te înțepeneștĭ în scară, să strîngĭ frîul și să bagĭ de samă să nu-țĭ poticnească eapa la vale și să te ducĭ de-a tumba cu toțĭ Kepleriĭ și Koperniciĭ tăĭ; acață-te, Axinio, de coada epeĭ s-o cumpăneşte la deal.

Cu această tăeĭ scurt păgînul monolog al tovarășuluĭ meŭ.

Incepusem a scoborî la vale spre Neagra Broștenilor. Soarele se rîdicase de o suliță și razele luĭ bine-făcătoare spintecaŭ seninul depărtat al uneĭ diminețĭ fără de norĭ. Seștina îșĭ desfășura înaintea noastră nemărginita eĭ întindere verde și rourată; dincolo de hotarele eĭ, negurile plutitoare, ca o mare frămîntată de vînturĭ umplea cupa imensă a adînculuĭ; maĭ departe, dincolo de a-

ceastă mare de negurĭ, creştetele vaporoase ale munţilor Transilvanieĭ tăiaŭ o dungă violetă şi dulce undulată pe adîncimea ceruluĭ albastru; iar dincolo de această linie, şi însufleţit, poate, numaĭ de ochiul luĭ D-zeŭ, se deschidea nesfîrşitul gol şi tainic... şi în el neînfrănata mea închipuire se perdea, tîrînd în urma eĭ întreg sufletul şi inima mea.... Cu atît maĭ răŭ—cugetam eŭ—pentru cine nu s-a aşezat cu gîndul pe marginea abisuluĭ, ce se deschide la marginile lumeĭ reale... A pune cugetăreĭ îndrăzneţe aripĭ de vultur, a te desface de legăturile pămînteştĭ ale trupuluĭ, a pluti de-asupra necuprinsuluĭ, a năzui, cu scînteia sacră, ce însufleţeşte atomul fiinţeĭ tale, să puĭ întrebărĭ şi să smulgĭ răspunsurĭ eternităţeĭ mute; a te identifica, pentru o clipă măcar, cu gîndirea din care aŭ răsărit lumile semanate în întinderile fără margin ale spaţiuluĭ, e, fără îndoială, semnul celor aleşĭ.... Şi gîndul meŭ luneca neoprit pe firul uneĭ metafisicĭ sentimentale, la capătul căreia nu găsiĭ de cît lacrimele calde ale ochilor meĭ!....

De sigur, cugetaiŭ eŭ ca încheere, ca nemărgenitul ce se deschide dincolo de hotarele lumeĭ reale, e populat de sufletele celor ce numaĭ sunt!.... Şi cîte împrejurărĭ din viaţă nu se înfiripaŭ în cadrul întunecos al amintireĭ mele, împrejurărĭ peste care credeam, că uitarea aruncase linţoliul seŭ nestrăbătut.... Ş-apoĭ era în aer atîta splendoare, pe cer atîta azur, în spaţiŭ atîta lumină şi raze de aur.... noriĭ albĭ lunecaŭ atîta de iute pe aripĭ uşoare şi depărtate de vînturĭ, imensitatea vibra atît de fermecător sub acordurile uneĭ colosale simfoniĭ răsărite de pretutindenĭ....

Soarele era deja sus pe cerurĭ; aerul se încălzise, iar tovarăşul meŭ, din zgribulit ce era, se ţinea acum pe roiba luĭ drept ca o vargă de oţel; ba avea chiar aerul de a-şĭ bate joc de mantaua şi de pălăria mea; îşĭ desfăcuse, adecă, vengherca la pept, îşĭ pusese chipiul pe ceafă şi cam pe-o ureche şi îşĭ ştergea de pe frunte un fel de sudoare imaginară. Axinia ţesea iute din picioare şi, uşoară cu prîsnelul, scoboria la vale înaintea noastră.

— Ce crezĭ, bătrînule Mag, zise tovarăşul meŭ, rupînd tăcerea şi adresîndu-se către mine, steaua, care în-

semna pe cerurĭ drumul misticilor D-tale strămoşĭ către Betlehemul Iudeeĭ, să nu fi fost, oare, vre-una din acele Asiriene cu ochiĭ negri şi adîncĭ ca noaptea şi strălucitorĭ ca luceferiĭ cerurilor asiatice? Drept să-ţĭ spun, nu prea ştiŭ hotărît ţinta călătorieĭ noastre şi încep a crede că, peste puţin, o să ajungem în lună; iată pentru ce, în cazul cel maĭ puţin pretenţios, poteca aceasta ar putea să ne îndrumeze spre vre-un Betlehem al vre-uneĭ Iudeĭ oare-care. Ş-apoĭ eŭ, care n-am mintea împestriţată de tot felul de năzdrăvăniĭ bolnave, mĕ simt în drept de a nu crede nicĭ în stîlpĭ de foc, nicĭ în stele călăuze; şi lucrul mi se pare lămurit: eŭ, care, din gura Borceĭ pînă aice am întimpinat maĭ multe de cît Ulise, Anaharsis saŭ ceĭ treĭ magĭ de la răsărit, eŭ, care mă afund în necunoscut după busola uneĭ fantaziĭ fără nicĭ un Dumnezeŭ, eŭ care alerg după un Mesia, care să mĕ scoaţă teafăr din această Odisee, care va face gloria vre unuĭ viitor Homer, eŭ, zic, n-am avut nevoie să cer nicĭ unuĭ D-zeŭ vre-o călăuză miraculoasă; am plătit 5 leĭ pur şi simplu, şi, fără săvîrşirea nicĭ uneĭ minunĭ, Axinia a răsărit ca din pămînt, cu tulpanul eĭ untdelemniu, cu ochiĭ eĭ negri şi strălucitorĭ, cu geanta eĭ vărgată, cu basmaua eĭ groasă şi tivită cu horbotă lată pe marginĭ şi cu mersul eĭ uşor, iute şi mărunt; şi nădăjduesc că ne va scoate peste puţin la vre-un Betlehem oare-care.....

— De nu cum-va, îl întrerupseĭ eŭ, te va fi scos la covrigĭ pînă acum.... Nu e vorba, cocioaba luĭ Avrum nu închipuia prea aidoma grota Calipseĭ şi cred că în ea mirosia maĭ degrabă a usturoiŭ de cît a jacint; apoĭ, în proporţie, nicĭ tu nu prea aĭ înfăţoşarea vicleanuluĭ Odiseŭ, precum nicĭ Axinia comorile de graţiĭ ale vre uneĭ nimfe oare-care; îmĭ închipuĭ, totuşĭ, că tu, stăpînit de patima timpuluĭ tăŭ, de a arunca murdara haină a realismuluĭ peste sfîntul chip al clasicismuluĭ, veĭ fi plagiat în gînd pe vre-un eroŭ de epopee, veĭ fi creat în nevoieşa ta închipuire, din cea întăĭ muritoare în catrinţă, vre-o nimfă antică şi, pentru o clipă măcar, veĭ fi comis anacronismul de a te crede legănat pe braţele diafane ale vre-uneĭ nimfe saŭ Driade. Sunt încredinţat, de altmintrelea, că unuĭ cap asemene celuĭ dintre ume-

rile tale îĭ e totul ingăduit; mĕ simt însă dator să te înştiinţez că patima acestuĭ soiŭ de plagiatură prea uşor te poate duce, la un moment dat, în insula fermecătoareĭ Circe şi să aĭ, prin urmare, nefericirea de a te culca om şi a te scula, într-o buna dimineaţă, mistreţ... domestic.

— Bine, bine, respunse el, o să am grija de a-mĭ astupa urechile cu ceară....

— Bine, bine, îl întrerupseĭ eŭ, dar pentru aceasta va trebui să rătezĭ toţĭ stupiĭ ferciteĭ Siciliĭ, ţara albinelor; căcĭ ceară, nu glumă, va trebui, spre a-ţĭ astupa arcadienile tale urechĭ.....

— Şi cu de-aceste ne trezirăm cu soarele sus, aproape de amează. Razele luĭ cădeaŭ aproape drept peste capetele noastre şi căldura începuse a fi covîrşitoare. Caiĭ mergeaŭ în voe şi a lene pe poteca îngustă tăiată cotigit în iarba înflorită şi adîncă a Seştineĭ; greieriĭ şi coşariĭ răguşiţĭ începuseră a tîrîĭ a arşiţă; nicĭ o adiere de vînt nu răcoria văzduhul înflăcărat; cerul era limpede şi aerul părea încremenit; pe întinsa faţă a scînteitoruluĭ ocean de florĭ, zefiriĭ obicĭnuiţĭ aĭ loculuĭ nu maĭ săpaŭ nicĭ o undă, nicĭ o încreţitură. Mica noastră Axinie se înecase în noianul de verdeaţă, şi înţelepciunea cailor noştri era singura busolă, după care ne cărmuiam în încurcata reţea de potecĭ, ce se ascundea sub iarba deasă şi înaltă a Seştineĭ. Totuşĭ, la o cotitură a poticeĭ dădurăm peste Axinia lungită la pămînt, răsuflând greŭ şi ştergîndu-se de sudoare.

— Bine, sfîrlează draculuĭ, îĭ zise tovarăşul meŭ, iar a-ncălecat Aghiuţa pe tine? Ce-o împungĭ aşa de fugă şi ne laşĭ singurĭ? Oare vraĭ să ne rătăcim pe meleagurile aistea?

— Da mneata, respunse ea neturburată şi fără a se urni de jos, nu poţĭ merge maĭ repede? Nu vezĭ c'o să ne apuce ploaea? Şi de adăpostit n-avem unde, fără cît la Mircu, pe Neagra; ş-avem mult de mers pînă acolo.

— Da de unde naiba vezĭ tu c-o să ploaie, suveica luĭ Scaraoschi; pe la voĭ se vede că plouă fără norĭ; orĭ poate că aĭ tu vr-un calendar al tăŭ, care scrie ploaie pe ziua de azĭ?

— Eŭ nu ştiŭ ce spuĭ mneata, fără numaĭ c-o să ne

apuce furtună și ploaie mare, cum a scăpăta soarele de amează ; nu vezĭ mneata cum se'nourează la Cornu Capreĭ?

— Ce Capră visezĭ tu, fa Axinio ?

— Ia colo, la Cornu Capreĭ, hăt departe, zise Axinia sculîndu-se și arătînd cu degetul eĭ mic un punct între apus și mează-noapte.

Privirile noastre se îndreptară pe linia degetuluĭ Axinieĭ ; la punctul arătat de ea, zărirăm marginile de aur topit ale unuĭ nor mic și conic, care răsăria de sub orizont și-șĭ lărgia temelia în văzduhul depărtat.

— Și crezĭ tu, Axinio, că norul acela, care de abia a plecat de la marginele lumiĭ, o să ne calce înainte de a ajunge noĭ la Mircu ?

— Eĭ! d'apoĭ mneata nu știĭ că nouriĭ vin călare pe vînt? Cum a scăpăta soarele de amează, o să ne răstoarne furtuna la pămînt și o să ne mureze ca pe șoarecĭ.

— Cu atît maĭ bine, întrerupseĭ eŭ ; îmĭ închipui, Axinio că cuconașuluĭ istuĭ tînăr trebue să fi început a-ĭ fi foame, și fiind-că pînă la Mircu zicĭ că-ĭ departe, o să te mănînce și el murată cu catrința cu tot.

— Eĭ ! și mneata, numaĭ de aiștia-țĭ vin în minte ; ia să plecăm ; poate s-ajungem înainte de ploae într-un loc, unde știŭ că este o tîrlă părăsită ; de n-or fi stricat-o o să găsim o țî de adăpost.

Axinia apucă înainte, tovarășul meŭ după ea și eŭ remăseĭ în urmă. Axinia lasase, pentru moment, ceva din natura eĭ de sfîrlează și mergea cuminte la treĭ pașĭ departe de botul epeĭ tovarășuluĭ meŭ, și, de și nu călcam tocmaĭ unul pe urmele altuia, părea totușĭ că se născuse în noĭ ceva din firea Peilor Roșiĭ : atîta mergeam de tăcuțĭ și atîta călca de ușor și om și cal.

— Și maĭ avem mult până la tîrla ta Axinio ? întrebaĭ rîdicând glasul pe deasupra tovarășuluĭ meŭ.

— Ajungem amu ; iaca, ia, se vede colo în adîncătura ceea, răspunse ea arătînd cu degetul înainte.

Și avea Axinia un așa mod de arătat cu degetul, că par-că toate răsăriaŭ la vîrful degetuluĭ eĭ ; la o depărtare în adevăr nu tocmaĭ mare, se vedea o adîncătură plină cu bălăriĭ marĭ, dar nimic maĭ mult.

Legiunĭ de nourĭ cu forme fantastice, rădicîndu-șĭ

unul de după altul fruntea tivită cu aur, cuprinsese deja toată partea cerului dintre Apus şi Mează-Noapte; alţĭ nourĭ răsăriaŭ de la cele-l-alte marginĭ ale cerului şi, par-că grăbiţĭ, veniaŭ pe aripĭ de vînturĭ să-şĭ dee întîlnire, de-asupra capetelor noastre, cu tovarăşiĭ lor din Apus; şi, de şi pentru noĭ soarele maĭ păstra cîte-va din razele sale, de şi Natura din jurul nostru nu se deşteptase încă din încremenirea sa, totuşĭ umbre prevestitoare de reŭ învăluiseră şi un vuet surd şi nehotărît frămînta depărtările orizontuluĭ. Eŭ am fost în tot-d'a-una amantul nestrămutat al marilor priveliştĭ ale Natureĭ şi, de şi eram convins că nu voiŭ avea nicĭ un punct de razim în contra deslînţuireĭ nebune a puterilor văzduhuluĭ, simţiam totuşĭ în sufletul meŭ o neînţăleasă mulţămire. Nu cred să fi moştenit mare lucru din natura vre-unuĭ eroŭ antic, ştiŭ însă că cumpăna sufletuluĭ meu e atît de simţitoare, în cît e de ajuns să aruncĭ pe unul din discurile eĭ un grăunte de siguranţă orĭ cît de mic, spre a hotărî precumpănirea curajuluĭ asupra friceĭ; şi cînd te gîndeştĭ că, de astă dată, mă adăpostiam sub o manta, care, de atîtea-orĭ, înfruntase victorios potopurile cereştĭ, cînd te gîndeştĭ că mă umbriam sub o pălărie, care-şĭ rîdea şi de ploaie şi de soare, înţelege orĭ-cine, că colosala tragedie a natureĭ, pe care stihiele se pregăteaŭ s-o joace pe imensa scenă a văzduhurilor, scăzuse, în ochiĭ meĭ, la treapta uneĭ drame ordinare şi aşteptam ca cortina să se rîdice....

Descălecarăm.

Cotigarăm la stînga şi întrarăm în înfundătura saŭ, maĭ bine zis, în ceea ce Axinia numia o tîrlă părăsită. De părăsită, părăsită era ea, căcĭ cucuta, brusturul şi urzica moartă creşteaŭ în voie şi, cu bună înţelegere, domneaŭ peste locul acesta. Intru cît se atinge de existenţa de altă-dată a vre-uneĭ tîrle, cel mult dacă un colţ arheologic al vre-uneĭ opincĭ rupte maĭ rîdica glasul din gunoiul animal, în care stătea înmormîntat pană la gît; maĭ de-o parte, un par al vre-unuĭ gard dispărut avea pretenţia să-ţĭ deştepte în suflet amintirea istorică a vre-uneĭ coloane de templu egiptean cruţată de timpurĭ; un cerc desfăcut răsăria pe jumătate din mormîntul săŭ de gunoiŭ şi se părea că chiamă încă-odată, în braţele sale, băr-

biuță de brînză, pe care odinioară o strînsese la pept. Și rîdicînd de jos un petic putred de blană de oae.

— Iată-te, ziseĭ, aruncîndu-l la picioarele tovarășuluĭ meŭ, iată-te, anticule Jason ajuns la ținta călătorieĭ tale.... Intre Betlehemul la care aspiraĭ și Colhida, la care aĭ ajuns, nu e de cît deosebirea dintre Maria din Magdala și fermecătoarea Medee. In situațiunea, însă, în care te afli, sunt de părere să preferĭ Colhida, de oare-ce, față de sprinceana incruntată a mareluĭ Joe și de mînia luĭ Neptun și Eol, te veĭ apăra, cel puțin, îmbrăcînd eroicile tale coapse cu această blană de aur a miraculosuluĭ berbece....

— Haĭ sîc.... zise el, dînd cu piciorul seŭ lung o lovitură de maestru peticuluĭ de blană și făcîndu-l să sboare pe deasupra capuluĭ meŭ.

— Mă rog, n-aĭ putea să-mĭ spuĭ, dacă limba aceasta aĭ învățat-o la școala practică a luĭ August, Tiberiu saŭ chiar a pudiculuĭ Virgil ? Saŭ dacă vre-un viguros sectatar al luĭ Mohamet s-a însărcinat cu educația imberbeĭ tale persoane ?

Un vînt de miază-noapte ne călcase deja, și suflarea luĭ vijelioasă sapă valurĭ adîncĭ cu fețe schimbătoare în fînețele înalte și înflorite ale Seștineĭ ; pe sub soarele, care, numaĭ la depărtate restimpurĭ se maĭ arată, nourĭ de plumb îșĭ tîraŭ cu o iuțală nebună umbra lor pe pămînt, vîntul îșĭ îndoise furia și nicĭ o pată de lumină jos, nicĭ o pată de azur sus nu se maĭ zăria ; puterile adînculuĭ trăsese în fața cerurilor perdeaua lor de negurĭ.... In depărtările pline de umbră stăteaŭ munțiĭ încremenițĭ și un fulger iute brazda cu o cordea trecătoare de lumină orbitoare frunțile lor posomorîte.... glasul tunetuluĭ ajungea până la noĭ.

— Și pe cît se vede, ziseĭ adresîndu-mă Axinieĭ și tovarășuluĭ meŭ, v-ațĭ dat întîlnire cu sf. Ilie în această tîrlă părăsită ; alt-fel nu-mĭ pot tălmăci pentru ce statĭ voĭ cu mînele în sîn ; nu vedețĭ ce prăpădenie se pregătește ?

— Eĭ și ce vraĭ să fac, respunse tovarășul meŭ oțărît, nu cum-va aĭ poftă, să mă îmbrac în frunze de brustur, spre a face față potopuluĭ ceresc ? Saŭ poate vraĭ să mă adăpostesc sub acoperămîntul imaginar al tîrleĭ părăsite ? Așĭ dori să-mĭ daĭ un sfat, de astă-dată, genialul meŭ Mentor.

— Aşĭ avea prilejul, ce e drept, să-mĭ îndeplinesc una din fantasiile scumpe mie, aceea, adecă, de a te vedea transformat puţin într-un eroŭ de Batrahomiomahie ; aşĭ putea, de ex. să-ţĭ alcătuesc un peptar de brustur, o suliţă de cucută, un coif de urzică moartă şi, dacă bozul ar fi copt, te-aş mînji cu zama luĭ în mod antic, spre a da chipuluĭ tăŭ o înfăţişare, de care şoareciĭ Panteonuluĭ şi broaştele laculuĭ Copais să fugă înspăimîntate în adîncurile pămîntuluĭ. Amîn însă îndeplinirea acesteĭ fantaziĭ scumpe mie, şi-ţĭ daŭ, pur şi simplu, sfatul de a deschinga caiĭ de taftur, de a lua poclăzile şi de a-ţĭ apăra cu ele nobilele tale spete, peste care, în curînd, D-zeul părinţilor tăĭ va revarsa un potop răcoritor ; iar dacă sfatul acesta nu-ţĭ prieşte, consultă-te cu eapa ta, care, pe cît se pare, e o eapă năzdravană din poveştĭ.

Un tunet puternic şi apropiat şi cîte-va marĭ bobiţe de ploaie taiè în gîtul tovarăşuluĭ meŭ respunsul ce se pregătea, poate, să-mĭ dee. In cîte-va minute, caiĭ fură deschingaţĭ, tarniţele cu pernele lor puse la pămînt, iar pe ele, ca pe nişte scaune de un noŭ gen, se aşezară Axinia şi tovarăşul meŭ, fie-care cîte cu o pocladă în spete. Axinia, ce făcu ce drese, se strînse ghem şi, mică cum era, dispăru, aproape, sub pocladă. Tovarăşul meŭ, sub ploaia care se îndesia, căuta cît maĭ iute să-şĭ adăpostească imensitatea persoaneĭ sale sub poclada prea scurtă şi prea ingustă pentru el ; trudă zadarnică : cînd îşĭ acoperea spetele i se desvăliaŭ genunchele, cînd o trăgea pe dreapta, stînga-ĭ remînea goală... şi ploaea se indesia.... desfăcuĭ repede tafturul caluluĭ meŭ, luaĭ poclada şi i-o aruncaĭ peste lipsurile celeĭ dintăĭ.

— Şi acum ilustrule necunoscut, ziseĭ eŭ, cu cine vraĭ să împărtăşesc emoţiunile, ce-mĭ deşteaptă în suflet sublima convulsiune a Natureĭ ? Cine ar crede că sub porcoiul acesta de poclăzĭ vărgate respiră vlăstarul cel maĭ gingaş din viţa blonduluĭ Apolone ? Tot aşa-mĭ închipuiŭ că trebue să fi făcut şi divinul tăŭ strămoş sub ploile Arcadieĭ, cînd se tocmise vacar la regele Admet.

Nicĭ un răspuns.

Remăsesem singur în picioare cu calul de frîŭ ; şi fu de ajuns ca între mine şi tovarăşiĭ meĭ de drum să se intrepună o singură pocladă, pentru ca, în mijlocul

nemărginiriĭ frămîntate de furia elementelor deslănţuite, să mi se umple sufletul de ilusiunea uneĭ absolute singurătăţĭ....Furtuna devenise vijelie şi, pe miĭ de note fantastice, şuera, se tînguia şi gemea a peire şi a pustiŭ.

Fulgere lungĭ de lumină frîntă şi orbitoare spintecaŭ adîncurile, fără răgaz ; clocoteaŭ văzduhurile de tunete fără răstimpurĭ, iar piscurile depărtate ale munţilor păreaŭ că se prăbuşesc sub trăsnetele artileriei cereştĭ ; şi ploaia cu picăturĭ dese şi măzarate, biciuită de vijelie, ca o pînză colosală se desfăşura pieziş din cerurĭ pe pămînt. Imĭ închipuiam că Axinia, dar maĭ cu samă tovarăşul meŭ, muriseră de mult sub poclăzile lor şĭ, în patima mea de a mĕ lega dė tot şi de toate, aş fi voit să încing vorba cu stihile luĭ D-zeŭ ; fuĭ însă nevoit să primesc pasivitatea ce-mĭ poroncia situaţiunea şi să aştept reîntrarea naturiĭ în albia sa. Şi, de şi fiinţa mea era prinsă în danţul infernal al elementelor, totuşĭ sufletul meŭ eşia în afară din sfera vijelioasă a frămîntăriĭ nebune, cu care puterile adînculuĭ răscoliaŭ nemărginirea şi, ca un punct senin şi liniştit, plutea pe deasupra. Şi pentru dobîndirea aceleĭ stărĭ sufleteştĭ, fusese de ajuns să arunc în cumpăna urgieĭ elementelor mantaua mea, pe care Ceahlăul ar fi putut-o arunca fără strîmtorare pe umerile sale, şi pălăria mea, cu care făceam veşnica eclipsă emisferuluĭ nostru pămîntesc.

— Fără îndoială, cugetam eŭ, că lucrurile micĭ aŭ o înrîurire hotăritoare asupra lucrurilor marĭ !.... Inchipuiţi-vĕ dė e. că un purice ar fi pişcat de nas pe Platone, cînd medita celebra luĭ republică..... Credeţĭ oare că anticitatea ne-ar fi transmis, în cazul acesta, o alcătuire de stat ideal fără puricĭ ? Inchipuiţi-vă că luĭ Mahomet, în loc de Arhanghelul Gabriel, i s-ar fi arătat în vedeniile luĭ epileptice un cîne turbat cu dinţiĭ rînjiţĭ ; credeţĭ oare că astă-zĭ am avea pe pămînt atîţia Turcĭ, atîtea cealmale, atîta pilaf şi în cerurĭ atîtea Huriĭ ? Şi cînd te gîndeştĭ că un singur cîne turbat ar fi schimbat mersul istoric al popoarelor !..... Inchipuiţi-vă că ar fi codcodăcit o găină la urechea luĭ Socrate, cînd acesta se trudia să facă din Grecĭ oamenĭ de treabă ; credeţĭ oare că aceasta n-ar fi explicat în de-ajuns zicătoarea de astă-zĭ „Cal verde şi Grec cuminte“ ? Şi maĭ credeţĭ

oare, ca singurul descendent al luĭ Deucalion, care nu avea nas grecesc, ar fi murit de cucută şi nu de Xantipă, o boală cronică, pe care o căpătase bietul om din tinereţă ? dacă.....

Şi sub poclăzile tovarăşuluĭ meŭ se produse o mişcare: un mare nas apăru şi, prin crăpătura dintre ele, ceĭ doĭ ochĭ micĭ de la rădăcina luĭ priviră speriaţĭ afară, ca prin crăpătura uneĭ uşĭ.

— Dacă, ziseĭ eŭ continuînd tare firul cugetăriĭ, întîmplarea n-ar avea şi ea momentele eĭ de satiră, oare cele două şi cele maĭ lungĭ picioare din univers ar sta ele înghemuite pe o tarniţă şi sub ocrotirea vărgată a uneĭ poclăzĭ? Mîngîe-te totuşĭ, ilustrule vlăstar al zeilor, căcĭ apoteoza ta se apropie; chiar acum primiĭ din cerurĭ vestea, că bifurcaţiunea caiĭ lactee va fi în curînd înlocuită prin mult maĭ imensa bifurcaţiune a persoaneĭ tale...

— Şi cred, respunse el de sub cergă, că aceasta ar fi singura hotărire, care ar purta semnul veşniceĭ şi dumnezeeştiĭ înţelepciunĭ: ar cădea, cel puţin atunce, un soiŭ de ploaie înaintea căreia cu respect ţi-aĭ descoperi capul.

Mi se tae cheful de comparaţiunĭ.

FLORIAN I. BECESCU

Ultimul vis al luĭ Bonaparte

In parfum de primă-vară și în adînc de valurĭ calde,
Soarele aurind văzduhul galeș vine să se scalde
Și oceanul prins în vraja scînteirilor din astru,
Doarme nesfîrșit și luciŭ sub imensul cort albastru.
Sant' Elena adîncită în abisul depărtăreĭ
Se ridică maiestoasă sub eterna pînză-a zăreĭ,
Trist simbol al vecînicieĭ bravînd undele-nspumate
Care-n jurul eĭ de veacurĭ clocotesc înverșunate....
Stîns în patul agonieĭ, pe acest punct pierdut în spume
Doarme învingătorul lumeĭ părăsit de-ntreaga lume
Răscolind în amintere-ĭ un noian de vremurĭ duse
Plin de zbuciumul zădarnic al atîtor viețĭ răpuse....

. . . .

Acum moartea înduioșată uită voia eĭ haină,
Sus pe cer un nor fantastic stinge a soareluĭ lumină.
In tăcerea dureroasă care începe să se-ntindă
Oceanu înmărmurit-a albăstria sa oglindă;
Roata vremeĭ încă pare că din mersu-ĭ s-a oprit
Să nu tulbure în somnu-ĭ pe mărețul adormit....
.... Doarme și la facla mințeĭ mîndre vremurĭ i s-arată:
Vede steaua sa pe cerurĭ, licărind ca nicĭ-odată,
Cum în flacărĭ, se mărește.... iar din ea fâșiĭ aprinse
Șerpuind îmbrățișează spațiul bolteĭ necoprinse
Și în sclipire orbitoare tot maĭ mult s-întind în mers
Respîndind potop de raze peste-ntregul univers

Din adîncurĭ ţărmuite sună glasurĭ de fanfară....
Miĭ de oştĭ încep acuma împrejuru-ĭ să răsară
Din spre Sud, din Miază-noapte, din Apus, din Răsărit....
Spăimîntat pămîntul geme sub şiroiul prelungit
Care vine, în tropot mare, voind par-că tot să sfarme;
Ingroşind maĭ mult tumultul zingănirilor de arme
Tunul bubue.... La glasul foculuĭ de sînge-avid,
Neguroasele morminte ca prin farmec se deschid
Şi ostaşiĭ morţĭ la Moscva, Austerlitz, Cairo, Jena,
Generaliĭ, mareşaliĭ Lannes, Ney, Kleber şi Massena
Invăliţĭ în giulgiurĭ albe cu a lor spede ruginite
Se ivesc mărind şivoiul asteĭ oştĭ nepomenite.

. . . .

Lăncĭ sclipesc.... Răsar din umbră miĭ de capete cărunte....
Palizĭ se ivesc ostaşiĭ cu neşterse rănĭ pe frunte....
Pe sub vălul de lumină ce din spaţiŭ se coboară
In cîntarea Marseillezeĭ trece garda consulară....
„Vive l'empereur!“ detună spaţiul; „vive la France“ prin aer sună....
Bonaparte simte-n pieptu-ĭ miĭ de vieţĭ cum se adună,
Impietrit pe calu-ĭ falnic, de-un avînt sublim tresare
Şi zărind pe cerurĭ steaua-ĭ cum sclipeşte şi maĭ tare
Ochiĭ i s-aprind de-odată luminaţĭ d-un foc ceresc.
Face-un semn şi în urma-ĭ braviĭ ca potopul năvălesc
Şi înainte-ĭ pier noroade ca lumina-n umbra săreĭ,
Paşiĭ lor infiorează liniştita apă-a măreĭ;
Trupul munţilor giganticĭ cu ale lor zăpezĭ eterne
Sfărîmîndu-se în puzderiĭ la picioarele-ĭ s-aşterne.
Insuşĭ sufletul natureĭ în adîncu-ĭ par-că plînge!
Din pămîntul ce se crapă nasc şiroaie lungĭ de sînge
Şi pe întinsa pustiire unul curge, altul sacă....
Caĭ, călărĭ, pedeştri, tunurĭ, unda roşie-ĭ îneacă;
Insă oastea se măreşte ca un lung şivoiŭ himeric
De cohorte furtunoase care vin din întuneric
Şi înaintea tuturora cu privirea în zărĭ, departe,
Ca fantoma nimicireĭ zboară falnic Bonaparte.

. . . .

Dar de-odată ca prin farmec toate zgomotele pier....

De sub el pămîntul creşte înălţîndu-se spre cer
Iar pe coama-ĭ ascuţită, plin de farmecul speranţeĭ,
Bonaparte se ridică, fîlfîind „vulturul Franţeĭ";
Pe cînd steaua sa prin spaţiŭ din lumină face punte
Cu-o divină-aureolă i-nconjoară lata frunte
Poleind c-un nimb de raze creasta munteluĭ gigant
Ca un ochiŭ al provedinţeĭ licărind peste neant.
Acum dorul biruinţeĭ împlinit în piept îĭ moare
Şi de sus priveşte lumea cum se-ntinde la picioare
Ca o mare fără ţărmurĭ liniştită şi senină....
Reînviatele popoare înainte-ĭ se închină
Şi din sîngele eroic naşte acum o viaţă nouă....
Iar albastra pînză-a zăreĭ spintecîndu-se în două,
Sub o boltă de lumină stînd pe-al nemurireĭ tron,
Frederic, Anibal, Cesar, Alexandru, Scipion
Il privesc uimit.... un înger se coboară încet pe-o rază,
Diamante presărate peste păru-ĭ scînteiază....
Şi pe umăr atingîndu-l, face un semn în lung şi în lat;
„Ce maĭ vreĭ!" un glas armonic prin văzduh a tremurat.
„Vreaŭ"....! De-odată-un fulger groaznic coama munteluĭ detună
Peste cerul stîns în umbră noriĭ negri se adună
Se aude-apoĭ un trăsnet cu rasunet de aramă
Şi crăpîndu-se pe alocurĭ naltul munte se sfăramă
Scuturînd peste cadavre coama sa de sînge plină
Pe cînd fumul se ridică pe gigantica ruină.

. . . .

S-a trezit! O sfîntă pace-ĭ arde în flacăra priviriĭ....
Pe de-asupra apeĭ clare glăsuesc duios zefiriĭ
Dar o tainică-adiere printre unde se strecoară....
Ca de-o magică poruncă pînza apeĭ se infioară
Zbor prin aer miĭ de şoapte de mirare şi de frică
Şi pe-ntinsul luciŭ, valurĭ furtunoase se rîdică.
Peste apa clocotindă, peste susurul de şoapte
Nouriĭ negri urcă bolta şi se-ntind; se face noapte.
Din apus o coamă albă tae zarea-ntunecată
Coama creşte şi de-odată se revarsă spumegată
Peste susurul de şoapte.... Scăpărînd de-a lungul eĭ

Trăsnetele cad în apă ca o ploae de scînteĭ....
Alergînd ca o nălucă vîntul geme fioros
Valurĭ nasc şi pier în umbră ; apa saltă în sus şi în jos ;
Săgetat prin întuneric de-al scînteilor noian,
Ca într-un vas gigantic fierbe furtunaticul ocean !
Par-că viaţa tăinuită care zace-n sînul spumeĭ
Par-că geniul nimicireĭ prevestind peirea lumeĭ
A sunat acuma ora stîngereĭ universale !
Dar ce magică putere a oprit furtuna-n cale ?
. . . .
Un suspin prin aer trece ca dintr-un adînc venit
Iar o flacără se-nalţă dispărînd în infinit ;
Amuţînd, furtuna piere, risipîndu-se spre malurĭ
Numaĭ zina vieţeĭ plînge despletită peste valurĭ.
. . . .
Cum se stîng în lume toate !
In abisul depărtăreĭ
Sant' Elena se rîdicâ sub eterna pînză-a zăreĭ
Trist simbol al vecînicieĭ, bravînd undele-nspumate
Care în jurul eĭ de veacurĭ clocotesc înverşunate.
De prin negurĭ coborîtă spre pămînt în semn de doliŭ
Noaptea învălue oceanul cu cernitul eĭ linţoliŭ....
In răcoarea-ĭ parfumată pe de-asupra apeĭ line
Rătăcesc tînguitoare triste corurĭ de suspine.
Firea doarme obosită într o mistică tăcere
Ca o peşteră sinistră hrănitoare de mistere
Pe cînd luna printre stele scînteie întrebătoare :
„L-aĭ pierdut pămînt nemernic, cînd veĭ naşte altul oare“ ? !

A. C. CUZA

CUVÂNT INAINTE

La cîntece poporane protivnice beţieĭ culese de P. Gheorgheasa

De cînd s-a agitat maĭ cu temeiŭ, în ţara la noĭ, mişcarea în contra alcoolismuluĭ, prin anul 1894, putem zice că energia eĭ nu a făcut de cît să crească. Pe la început eraŭ încă mulţĭ care tăgădueaŭ acesteĭ mişcărĭ şi legitimitatea şi utilitatea eĭ practică. Dar faţă cu numeroasele dovezĭ ce aŭ venit de pretutindenĭ, răspîndite prin scrierĭ şi conferenţĭ, arătînd întinderea reuluĭ, împotrivirile necugetate aŭ trebuit să se plece în faţa *adevăruluĭ*, recunoscînd prin amuţirea lor desăvîrşită de la o vreme, însemnătatea deosebită a propagandeĭ noastre şi legitimitatea eĭ deplină.

Printre aceste dovezĭ, aduse acum maĭ în urmă în sprijinirea cauzeĭ noastre, nu rămîne îndoială că prezentele *Cîntece poporane protivnice beţieĭ*, culese de d. *P. Gheorgheasa*, învăţător în Cotargaşĭ-Broştenĭ jud. Suceava, sunt din cele maĭ interesante. Ele vin să confirme şi să ilustreze spusele noastre despre înrîurirea nenorocită a patimeĭ beţieĭ asupra poporaţieĭ noastre rurale, *din propriile mărturisirĭ* ale victimelor eĭ.

E cunoscut că *otrava alcoolică* se furişează în viaţa

omuluĭ cu încetul maĭ întîiŭ ca „păhăruţ“ de rachiŭ saŭ de vin, care pare că ne dă puterĭ şi ne risipeşte gîndurile amărite.

Cum am prins a bea rachiŭ
De mine nu vreaŭ să ştiŭ
Iară vin cînd prind a bea
Nime nu stă-n calea mea.

Dar de la „păhăruţ“ trebue să ajungem numaĭ de cît la „păhăruţe“ şi la „pahare“; căcĭ urmarea fatală, întemeiată pe legile fiziologice, a *uzuluĭ* repetat a orĭ-căreĭ otrave narcotice este *abuzul*, care ne tîmpeşte, istoveşte puterile de muncă, atrofiază simţul moral şi ne duce la sărăcie, la nebunie şi la crimă.

Ardă-te focul holircă
Cum facĭ omul de nimică
Cînd te beŭ î-mĭ ies din minte
Limba-n gura se-ncălceşte
Prind a vorbi păsăreşte.

Şi ce-ar fi dacă n-aĭ vorbi de cît păsăreşte; dar omul beţiv păţeşte încă şi maĭ reŭ.

Boerul vin
Şi cu jupîn rachiŭ
Cînd îţĭ porunceşte
Şezĭ în nămol greceşte
Ş-atuncĭ samenĭ cu „Doamne fereşte!“

După ce şi-a băut baniĭ din pungă ca să se vadă în aşa hal, beţivul nu se opreşte aice; el îşĭ dă şi cămeşa de pe dînsul pentru băutură.

Frunză verde siminoc
Am avut un biet cojoc
L-am dus la crîşmă zălog.
Am maĭ avut ş-o bondiţă
Am dus-o la crîşmăriţă
Ş-am avut căciulă-n cap
Ş-am uitat-o pe dulap
Atîta eram de beat.

Dar cu mult maĭ degrădătoare decît beţia bărbatuluĭ, e beţia femeeĭ, a gospodineĭ.

Ş-apoĭ foae lemn domnesc
Cînd beŭ şi mă teahnesc
Daŭ catrinţa, poalele
De-mĭ umplu garafele
Pe la toate crîşmele
Şi beŭ cu vecinele
Prin toate ungherele.
Ş-apoĭ beŭ şi libovesc
Şi după ce mă trezesc
Cîte treĭ zile bolesc
Cîte nouă mă căiesc.

Sunt număroase icoanele mizerieĭ şi ale ticăloşieĭ, datorite băutureĭ, pe carĭ le găsim în culegerea de faţă, dar printre cele maĭ triste trebuie să punem desigur pe acele care ne înfăţişează : *alcoolismul femeilor*.

Frunză verde doĭ molizĭ
Pe la crîşmă ce maĭ vezĭ ?
Neveste şi bărbaţĭ beţĭ
Ş-apoĭ beŭ cît, beŭ
Pe urmă de cap se ieŭ.

Beţia femeeĭ e fără îndoială cauza de căpetenie a sărăcieĭ ce se încuibează în multe case ţărăneştĭ, căcĭ ce se poate alege de o gospodărie în care femeea nu munceşte şi din care duce totul la crîşmă ?

Frunză verde ca nalba
Crîşma-ĭ toată pricina
Că ducĭ ou, găina
De-ţĭ maĭ răcoreştĭ pofta.
Pofta da ţi-o răcoreştĭ
Dar casa ţi-o sărăceştĭ.

Şi unde nevasta cade la patima beţieĭ, acolo *lenea* preface casa omuluĭ într-un cuib al murdărieĭ, focar de boale şi pricină a scurtăreĭ zilelor.

Frunză verde de păsat
Tu, nevastă cu bărbat!
Ian te uită pe sub pat
Că de-un an nu-ĭ măturat
Şi tu staĭ la crîşmă-n sat!
Pune boiĭ la tînjală
Şi scoate gunoiu afară.

Şi e firesc ca bărbatul, chiar de n-ar fi năravit, să apuce drumul cîrciumeĭ, fugind de urîtul de-acasă şi să-şĭ caute mîngîierea în băutura ameţitoare care-l face să-şĭ uite năcazurile.

Frunză verde iarbă grasă
M-a catat moartea pe-acasă
Eŭ la crîşmă după masă.
Cu oca plină şi rasă.
— Mă rog moarte mă maĭ lasă
C-am o casă de copiĭ
Ş-o mie de datoriĭ
Făcute toate în beţiĭ.

Dar nu numaĭ sărăcia, boala şi scurtarea vieţeĭ săteanuluĭ nostru se datoreşte în cele maĭ multe cazurĭ necumpătăreĭ luĭ; o altă urmare a beţieĭ este *demoralizarea*, crima, nelegiuirea şi nebunia.

Frunză verde păpădie
Rea boală eştĭ tu beţie!
Dacă omu s-a îmbătat
Minţele i le-aĭ luat,
Par că-ĭ un cîne turbat:
Umblă cumpănindu-se,
Vorbeşte sfădindu-se,
Mîntue bătîndu-se
Apoĭ judecîndu-se
Pe urmă căindu-se.

Şi cînd omul, căzut în patima beţieĭ, ajunge să nu maĭ aibă de unde să bea din a luĭ, atuncĭ din degra-

dare în degradare sfîrşeşte prin a năzui la avutul altuia şi se necinsteşte, *furînd.*

Frunză verde de răsură
Cine bea fără măsură
Se duce prin sat şi fură
Găina de la cotună
Şi mioara cea maĭ bună
Şi le dă pe băutură.

Căcĭ vînzarea băuturilor spirtoase aflîndu-se astă-zĭ în mînile cîrciumarilor, în cea maĭ mare parte străinĭ, aceştia întrebuinţează tot soiul de mijloace pentru a întreţine şi a spori viţiul beţieĭ în poporaţia rurală, din a căreĭ exploatare neomenească trăieşte astă-zĭ această puzderie de paraziţĭ.

Staŭ jidaniĭ la tarabă
Pe cîţĭ trec pe toţĭ-ĭ întreabă:
— Ce aĭ, bade, de vînzare?
Raţă, gîscă, ouşoare,
Poftim, bade, că te ştiŭ
Şi te-oiŭ cinsti cu-n rachiŭ.
— Cu paharul mă cinsteşte
Păn ce capu-mĭ ameţeşte
Cînd se scap din mîna luĭ
Para chioară-n pungă nu-ĭ.

După cum vedem, în aceste cîntece ale ţăranilor se oglindeşte o lume de suferinţĭ, datorite patimeĭ lor pentru băuturile spirtoase. Şi cîte învăţăminte nu vor putea scoate conducătoriĭ înţelepţĭ aĭ destinelor ţărănimeĭ noastre din aceste mărturisirĭ, care prezintă închezăşluirea îndoiteĭ bune credinţĭ a origineĭ lor naive şi a momentuluĭ în care aŭ fost concepute.

De-am şti numaĭ să ne folosim de acest bogat material folkloristic pentru a ne pătrunde de necesitatea urgentă de a combate, prin toate mijloacele, patima cea maĭ urîtă, cea maĭ pierzătoare a poporaţieĭ noastre muncitoare rurale? De aceea trebuie să mulţumim cu toţiĭ autoruluĭ acesteĭ culegerĭ precioase care a făcut un ser-

viciŭ foarte mare cauzeĭ anti-alcoolismuluĭ, prin dovezile ce le-a adunat în sprijinul eĭ.

Cît despre *Liga romînă în contra alcoolismuluĭ,* ea se găsește pe deplin răsplătită de ostenelile eĭ, văzînd că mișcarea salutară pe care a început-o cu cîțĭ-va anĭ maĭ în urmă crește necontenit și e sprijinită de lucrărĭ interesante, precum e fără îndoială și culegerea de cîntece poporane protivnice bețieĭ a d-luĭ P. Gheorgeasa.

Să-ĭ dorim dar succesul pe care-l merită și să-ĭ zicem: cele multe înainte și la maĭ mare!

P. VRANCEANU

Uneĭ raze

D-lui G. D. Xenopol

O, rază de lumină aurie....
Te-aĭ furişat din înălţimĭ albastre
Şi-aĭ mers pe-un drum de-o-ntreagă vecĭnicie,
Ca să dezmierzĭ pămîntul lumeĭ noastre.

Tu vecĭnic eştĭ o caldă-mbrăţişare,
Parfumul unuĭ vis, — evaporat;
Luceştĭ ca o speranţă trecătoare
Şi tremurĭ ca un dor inflăcărat.

Tot maĭ adînc te prinzĭ de-a mea gîndire
Şi-o răsfirezĭ în depărtărĭ de mine; —
Facĭ inima-mĭ, cuprinsă de iubire,
Să tremure — pentr-un popor, — ca tine.

A. D. XENOPOL

Clasificarea ştiinţelor şi istoria *)

Intrebarea clasificăreĭ ştiinţelor, privită din punctul de vedere practic, poate fi folositoare pentru „a întocmi în chip potrivit împărţirile în clase ale uneĭ societăţĭ de învăţaţĭ ; pentru a orîndui cum se cuvine cărţile din o bibliotecă ; pentru a stabili un plan cugetat al uneĭ bibliografiĭ obşteştĭ ; pentru distribuirea cea maĭ potrivită de dat materiilor de învăţămînt, maĭ ales în şcoalele superioare ; în sfîrşit spre a trage într-un chip maĭ precis hotarele care despart oare-care ştiinţĭ" [1]). Din punctul de videre teoretic, clasificarea ştiinţelor răspunde uneĭ trebuinţĭ logice a minţeĭ noastre care cere a se pune rînduială în cunoştinţele noastre, a se grupa ideile noastre după principiile coordinaţiei şi a subordinaţieĭ, spre a se putea cuprinde, cu o singură aruncătură de ochiŭ, deosebitele chipurĭ în care mintea caută să pătrundă în tainele universuluĭ.

Deosebitele încercărĭ ce aŭ fost făcute pentru a stabili o clasificare a ştiinţelor n-aŭ eşit la capăt ; căcĭ — după cum o spune Herbert Spencer—: „nicĭ ordinea de succesiune, nicĭ orĭ-ce altă ordine după care se pot orîndui ştiinţele, nu reprezintă nicĭ de-

---

*). Apărut în limba franceză în Revue de synthèze historique din Paris T. II No. 3, Iunie 1901.

1. Ampère, *Essai sur la philosophie des sciences* 1834 Introduction IV.

pendenţa lor logică, nici dependenţa lor istorică" [1]). D. André Lalande iea aminte cu drept cuvînt că „acest debut al filosofuluĭ englez comanda reţinerea" [2]). Cu toate aceste Spencer propune o nouă clasificare, prin care vrea să îndrepte acea dată de Auguste Comte; dar clasificarea luĭ Spencer a fost şi ea atacată, ast-feliŭ că observaţia luĭ a rămas în picioare, chiar şi după a luĭ încercare.

Scopul lucrăreĭ de faţă nu este de a adăugi o nouă decepţie cercetărilor filosofice. Nu voim să întreprindem o nouă clasificare deplină a ştiinţelor. Voim numaĭ să punem în desbatere principiul ce trebue luat de bază pentru o asemene lucrare; căcĭ noĭ credem, că dacă încercările de clasificare a ştiinţelor n-aŭ izbutit până astă-zĭ, pricina este că principiile, pe care aceste încercărĭ se răzămaŭ, nu eraŭ cele adevărate. In alte privirĭ această desbatere va aduce folosul de a pune pentru prima oară în adevărata luĭ lumină caracterul istorieĭ, şi de-a însămna aceşteĭ discipline adevăratul loc pe care trebue să-l ocupe în ierarhia cunoştinţelor omeneştĭ. Iată, la dreptul vorbind scopul aceşteĭ încercărĭ.

I.

Marea greutate în clasificarea ştiinţelor, este de a găsi principiul pe care trebue să se sprijine. Pentru lucrurĭ, acest principiŭ poate fi aflat prin mijlocul comparaţieĭ lor; dar cînd e vorba de ştiinţĭ, vedem îndată apărînd două punte de videre unul lîngă altul: întăĭ fenomenele pe care ştiinţele le studiază; apoĭ feliul cum spiritul iea cunoştinţa de ele şi aproprierea acestor fenomene de către facultăţile noastre intelectuale. Aşa s-ar putea prea bine clasa ştiinţele, după metoadele întrebuinţate de către ele spre a descoperi adevărul, ca ştiinţĭ deductive, inductive, de observaţie şi de experienţă.

Este vorba acuma de a se şti în care din aceste două sfere de ideĭ trebue căutat principiul clasificăreĭ. Noĭ credem că tot în obiect, în fenomene; căcĭ ştiinţa nu este o plăsmuire a minţeĭ noastre, precum sunt religia, artele, formele de ocîrmuire. Ea este răsfrîngerea realităţeĭ în cugetul nostru, proiecţia raţiuneĭ lucrurilor în raţiunea omenească. Iată pentru ce, pe cînd cele-l-alte

---

1. H. Spencer, *Clasification des sciences*, trad. par Rhétoré, 1872, p. 1.
2. A. Lalande, *Lectures sur la Philosophie des sciences*, 1893, p. 58.

forme ale gîndireĭ imbracă un caracter deosebit după rasele și popoarele ce le daŭ naștere, știința este unică și nu se poate colora deosebit de către deosebitele mințĭ prin care se arată. Frumosul, credințele, formele politice variază după grupele de oamenĭ din sinul cărora ele ies, pe cînd adevărul este unic și nu are patrie. Indată ce e descoperit, el devine binele comun al omenireĭ întregĭ, dacă nu în principiul seŭ abstract care adesa rămîne mărginit în un cerc de aleșĭ, cel puțin în privința rezultatelor sale care folosesc lumeĭ întregĭ. Iată și pentru ce, prin știință se poate stăpîni aevea lucrurilor și înlănțui natura. De aceea și vedem că religiile aŭ fost clasate, după concepțiile cărora daŭ naștere, în religiĭ fetișiste, panteiste, politeiste, monoteiste ; artele, după procedările puse în lucrare de îmboldirea estetică spre a eși la lumină, în arhitectură, sculptură, pictură, muzică, literatură ; formele de ocîrmuire, după feliul de a organiza autoritatea publică în stat patriarcal, republică, monarhie absolută, monarhia constituțională In toate aceste sfere ale cugetăreĭ, noțiunile plăsmuite de inteligență daŭ principiul clasificăreĭ. Pentru știință, lucrurile se schimbă. S-a încercat, nu e vorbă, de a le clasa și pe dînsele după facultățile minţeĭ ce le produc. Ast-feliŭ Bacon, urmat de aproape de d'Alembert, primind reducerea la treĭ a facultăților intelectuale : memoria, imaginația și rațiunea, a întocmit o clasificare impărțită în istorie, poezie și filozofie. Dar această clasificare țintește maĭ curînd totimea ideilor omeneștĭ, de cît pe acelea ce se rapoartă maĭ în deosebĭ la științĭ, adecă expunerea adevăruluĭ. Apoĭ terminul de istorie este luat de către Bacon în un cu totul alt înțăles de cît acel ce se cuvine să i se dee. El cuprinde și istoria naturală, în înțălesul ce se da în vechime acestuĭ cuvînt. De aceea și pune el în clasa istorieĭ, în afară de istoria omenească, politică, bisericească și literară, încă și studiul legilor natureĭ : legile ceriuluĭ, ale pămîntuluĭ, măreĭ, mineralelor, vegetalelor și animalelor, științĭ care nu aŭ cu istoria nimic alta comun, de cît numele de istorie, dat maĭ înainte acestor discipline în chip cu totul arbitrar și nepotrivit.

Această încercare a luĭ Bacon și d'Alembert a fost în curînd crezută neîndestulătoare, și Auguste Comte a venit s-o înlocuiască prin o clasificare, întemeiată pe cercetarea obiectelor însășĭ ce eraŭ să fie clasate, și acest sistem era singurul rațional,

după caracterul pe care l-am recunoscut ştiinţeĭ. Trebue numaĭ să videm, dacă Comte şi ceĭ care aŭ venit după el (Ampère, Herbert Spencer) aŭ aplicat bine acest principiŭ ; dacă eĭ aŭ clasat fenomenele studiate de ştiinţă, după chipul cel maĭ potrivit cu caracterele lor generale, şi dacă, prin urmare, clasificarea ştiinţelor propusă de aceştĭ cugetătorĭ răspundea sistemuluĭ firesc, în care se ţin şi se înlănţuiesc fenomenele universuluĭ.

Auguste Comte împarte fenomenele în cincĭ clase : astronomia, fizica, chimia, biologia şi sociologia, mergînd de la cele maĭ simple la cele maĭ complexe. Către aceste cincĭ clase, el adauge matematicele, ca o temelie încă maĭ obştească.

Ampère procedează alt-feliŭ. El împarte fenomenele în două marĭ clase : acele ale materieĭ (ştiinţĭ cosmologice) şi acele ale minţeĭ (ştiinţĭ noologice), şi voeşte să stabilească, pentru a lor subîmpărţire, o uniformitate arbitrară şi simetrică care-l conduce a iscodi ştiinţĭ, de care nicĭ odată nu s-a auzit vorbindu-se, precum Orychtotecnia, Thelesiologia, Hierologia. Herbert Spencer reiea sistemul luĭ Auguste Comte, modificîndu-l. Maĭ întăĭ el face din matematică şi din logică o clasă a parte, acea a formelor în care se arată fenomenele. Cît despre ştiinţele de fenomene propriŭ zise, el le împarte în ştiinţĭ abstracte-concrete : mecanica, fizica, chimia şi în ştiinţĭ concrete : astronomia, geologia, biologia, psicologia şi sociologia.

Toate aceste clasificărĭ sunt maĭ mult saŭ maĭ puţin arbitrare, căcĭ ele întrunesc ceea ce trebue despărţit şi despărţesc ceea ce trebue să fie întrunit. Aşa pentru clasificarea luĭ Ampère care deosebeşte ştiinţele cosmologice de cele noologice, trebue luat aminte că aceste fenomene materiale nu sunt ele însăşĭ de cît manifestarea puterilor ascunse ale natureĭ, decĭ tot nişte efecte datorite unor cauze nemateriale. Dacă se pretinde că spiritul nu poate avea întindere nicĭ greutate, puterea gravitaţieĭ acea a căldureĭ saŭ a electricităţeĭ aŭ tot atît de puţin asemene însuşirĭ. Ele sunt, ca puterĭ, tot atît de deosebite de materie, ca şi spiritul care provoacă mişcările corpurilor. De altă parte, fenomenele spirituluĭ nu ne apar ca nemateriale şi în manifestările luĭ, decît cînd le studiăm asupra noastră înşine. Dar dacă voim să le observăm la alţiĭ, nu le putem percepe, decît întrupate în formele materiale ale graiuluĭ, schimelor, expresieĭ. Arta e-

ste de sigur o plăsmuire a minţeĭ; dar ea nu poate exista, fără formele materiale în care se întrupează, şi aşa maĭ departe. Impărţirea fenomenelor în materiale şi spirituale nu poate fi menţinută pretutindenĭ şi în tot-deauna. Ea ar putea cel mult să caracterizeze subîmpărţirile; dar nicĭ odată sluji ca temelie la o împărţire fundamentală.

Clasificările luĭ Comte şi Spencer pot fi şi ele supuse criticeĭ. Grupele de ştiinţĭ alcătuite de aceştĭ filosofĭ nu aparţin unor clase cu totul deosebite. D. Eugène Blum iea aminte asupra acestuĭ punct, că „fizica şi chimia sunt fără îndoială deosebite, dar nu îndestul pentru a o face două grupe de ştiinţe cu totul diferite una de alta. In practica este adesea-orĭ greŭ de a spune exact, dacă cutare fenomen este fizic saŭ chimic. Se topeşte plumb ferit de aer, este un fenomen fizic; se topeşte la aer, este un fenomen chimic. Fosforul topit dobîndeşte cu timpul însuşirĭ deosebite de ale fosforuluĭ ordinar. Acest fenomen este fizic, este evaporarea, topirea; rezultatul însă este chimic. Trebue decĭ orînduite în acelaş grup ştiinţele fizico-chimice şi clasarea propusă de Auguste Comte este complicată degeaba. Tot aşa e cu astronomia; căcĭ saŭ că privim astrele ca nişte punte geometrice şi astronomia intră în matematicĭ; saŭ ele sunt studiate ca nişte corpurĭ, ale căror legĭ sunt mult maĭ complicate decît acele care cîrmuesc natura pămînteascā, şi astronomia intră în fizică, din care ea va alcătui una din părţile cele maĭ grele şi maĭ înalte. In orĭ ce caz astronomia nu poate alcătui un grup de ştiinţe a parte cum o vra Comte [1]).

Trebuie decĭ căutată o altă temelie logică pentru a stabili o clasificare raţională a ştiinţelor. Această nouă temelie nepropunem a o cerceta.

II.

Fenomenele universuluĭ sunt cuprinse în spaţiul nesfîrşit; orĭ şi de ce feliŭ ar fi ele, fizice saŭ psihice, simple saŭ complexe, se manifestează, în curentul timpuluĭ, în două chipurĭ deosebite. Puterile care le împing la lumină, saŭ nu fac decît să le reproducă

---

1. Blum, *Lectures de Philosophie scientifique*, 1894. p. 57 nota.

fără schimbări însămnătoare, saŭ le prefac fără încetare. In cazul întăĭ avem fenomenele de *repețire*; în al doilea acele de *succesiune* [1]).

Ca exemplu de fapte de repețire să cităm: revoluția pămîntuluĭ în jurul soareluĭ cu fenomenele ce o întovărășesc, împărțirea anotimpurilor pe suprafața planeteĭ noastre; învîrtirea asupra luĭ însușĭ, cu fenomenele cărora dă naștere, precum schimbarea zileĭ și a nopțeĭ; circulația apeĭ în toate formele atît de variate; fenomenele datorite căldureĭ interne; acele de compunere și descompunere chimică în respirarea animalelor și hrănirea plantelor; arătarea și dispărerea vegetațieĭ; reproducerea speciilor viĭ, precum și aplicarea instinctelor lor la păstrarea traiuluĭ — aceste pentru sfera materieĭ. Pentru acea a mințeĭ, să amintim faptele psichologice și logice ale gîndireĭ, acele ale produnereĭ, împărțireĭ și consumăreĭ avuțiilor, raporturile oare-căror fenomene sociale precum acel ce se reproduce în tot-deauna între prețul grîuluĭ și cifra căsătoriilor, acel între mortalitatea copiilor și numărul concubinajelor, etc.

Faptele pe care se razimă existența sunt acele de repețire care se reproduc necontenit, fără schimbări însămnate, și care alcătuiesc urzala de pe care se bat faptele de succesiune. Sunt fapte de repețire care nu se schimbă niciĭ odată, cel puțin în starea de astă-zĭ a universuluĭ, saŭ ale căror schimbări sunt așa de puțin rostite, că ele pierd orĭ-ce însămnătate; bună oară deslocuirea axeĭ polare care, după calculul astronomilor, în 12.000 de anĭ (!) nu va maĭ trece prin *α* a constelațieĭ *Caruluĭ mic*, ci prin steaua Wega al constelațieĭ *Lireĭ*; saŭ înălțarea coastelor Norvegieĭ care de la epoca terțiară, de sigur maĭ multe sute de miĭ de anĭ, s-aŭ rîdicat cu 200 de metri. Aceste fapte de repețire pot fi privite ca neschimbătoare.

Alte fapte cu toate că se repetă și ele, își schimbă forma în fie-care minut și nu maĭ sunt astă-zĭ ceea ce eraŭ ierĭ. O parte decĭ din faptele de repețire devin fapte de succesiune. Aceasta din urmă se hu'tuește pe cea d'intăĭ. Repețirea este temelia

---

1. In lucrarea noastră *Principiile fundamentale ale istoriei* (ediția franceză, Paris 1899; ediția romînă, Iașĭ 1901), însămnam fapte de repețire prin terminul de *coexistent*. Părăsim acest termin, căruia îĭ impuneam o extindere prea mare, pentru a-l face să redea ideea pe care o aveam în videre. Terminul de *fapte de repețire* respunde pe deplin concepțieĭ noastre.

a tot ce există; succesiunea nu este de cît a luĭ înflorire. Este ca un arbore ce ar creşte pe un pămînt statornic. Lumea aevea este decĭ nestrămutată pe bazele eĭ; dar de o parte şi de alta, ea se topeşte şi începe a curge de a lungul timpuluĭ, ca un gheţar ce ar da naştere unor fluviĭ.

Ca exemple de fapte de succesiune, adecă de fapte de repeţire diferenţiată şi în care deosebirea întrece asemănarea, adecă repeţirea, să citām: succesiunea rocelor pămînteştĭ, alcătuite din stratificărĭ repetate, dar ale căror constituţie este tot deauna deosebită şi caracteristică; succesiunea speciilor vegetale şi animale care repetă în tot-deauna aceiaşĭ formă obştească organică, dar care sunt tot-deauna altele în fie-care specie nouă; prefacerile graiuluĭ care se îndeplinesc în tot-deauna prin cuvinte saŭ prin finalele lor, dar din care fie-ce formă înfăţoşază un caracter particular; succesiunea bătăliilor în un războiŭ, acea a artiştilor în o şcoală de pictură, a poeţilor în desvoltarea uneĭ forme literare, etc. etc. Toate aceste transformărĭ se îndeplinesc pe calea repeţireĭ; dar a uneĭ repeţirĭ din ce în ce maĭ diferenţiate şi în care elementul caracteristic nu maĭ este asemănarea formelor repeţite, ci deosebirea care le desparte.

Această clasă de fapte de repeţire care se schimbă în cursul timpuluĭ, este adînc deosebită de acea a faptelor de repeţire neschimbată şi, pe această deosebire bine rostită, voim noĭ să întemeiem noul nostru principiŭ al clasificăreĭ ştiinţelor.

Maĭ întăĭ modul producereĭ acestor două soiurĭ de fenomene este cu totul deosebit. Toate faptele universuluĭ sunt productul puterilor natureĭ ce se manifestează prin împrejurările existenţeĭ. Bună oară: un războiŭ va fi productul ureĭ (simţimînt, putere firească) trecută prin cutare popoare; cumpărarea uneĭ marfe va fi efectul putereĭ conservăreĭ individuale ce trece prin vînzător, cumpărăfor, marfă şi banĭ; erumperea uneĭ vulcan va fi efectul foculuĭ subpămîntesc, prin piedicile ce i le opune scoarţa solidă. Cînd împrejurările rămîn aceleaşĭ saŭ cînd deosebirile lor pot fi lăsate la o parte, precum se întîmplă în cazurile de repeţire neschimbată, modul de producere al faptelor poate fi formulat prin o cugetare obştească, prin o lege. Aşa se poate zice că corpurile cad, percurgìn dspaţiurĭ proporţionale cu pătratul timpuluĭ întrebuinţat la cădere: că unghiul de răsfrîngere al u-

neĭ raze de lumină este egal cu unghiul de incidenţă; că pe cît va fi maĭ mare oferta, pe atîta preţurile vor cădea şi că din potrivă, ele se vor urca atuncĭ cînd cererea va precumpeni; că noţiunile vor reveni cu atît mai uşor în memorie, cu cît vor fi fost maĭ adînc întipărite în minte, saŭ maĭ des repetate. Cînd din potrivă împrejurările se schimbă în fie-care moment şi cînd puterea se întrupează în fapte deosebite unele de altele, o formulă obştească a producereĭ lor devine peste putinţă. Nu se maĭ poate reda, prin o singură gîndire, arătarea deosebitelor şcoale de pictură, nicĭ acea a autorilor dramaticĭ care aŭ ilustrat scena franceză. Fie-care succesiune de fapte se desfăşură într-un chip particular şi unic, şi nu maĭ este cu putinţă a găsi o formulă obştească pentru a lor desvoltare. Maĭ mult încă, pentru fie-care succesiune, natura obştească a şiruluĭ de fapte nu este de cît o gîndire nehotărîtă şi fără valoare, dacă ea nu se întemeiază tot odată, în mintea acelora ce o concep, pe lanţul întreg de fapte din care ea a fost extrasă. Aşa, a se vorbi de decăderea imperiuluĭ roman, de întărirea putereĭ regeştĭ, de emanciparea comunelor, de prefacerea poezieĭ dramatice franceze din clasică în romantică, fără a poseda faptele pe care se razimă aceste ideĭ obşteştĭ, însamnă a făţări numaĭ cît o pseudo-ştiinţă, de care se mîndresc spiritele superficiale. D. Doormann a spus-o foarte bine, că „înlănţuirea nu poate fi rostită de cît în legătură cu faptele concrete care o împing la lumină“ [1]. De aicĭ urmează că faptele de repeţire pot fi formulate prin legĭ obşteştĭ, pe cînd faptele de succesiune se înlănţuiesc în seriĭ unice şi particulare care cer, pentru fie-care din ele, o formulă specială şi această formulă chiar rămîne sacă, dacă este desprinsă de pe faptele din care a fost scoasă.

O altă deosebire care desparte faptele de repeţire de faptele de succesiune este că cele d'întăĭ pot fi prevăzute şi prezise, pe cînd cele din urmă nu o pot fi. Indată ce s-a dobîndit legea de producere saŭ maĭ bine zis de reproducere a unuĭ fenomen, rearătarea luĭ poate tot-deauna să fie spusă de maĭ înainte. Aşa toate adevărurile matematice, astronomice, fizice, chimice, biologice şi sociologice ale căror formulă în forma de lege a fost aflată,

1. *Uber Gesetz und Gesetzmässigkeit*, Bericht des Gymnasiums zu Brieg 1887, p. 28.

pot fi prevăzute şi prezise. Faptele de succesiune, ne putînd fi strînse în formula înţepenită a legilor, previderea şi deci prezicere rearătărei lor este peste putinţă. Faptele fiind necontenit noue şi prefacerile cărora ele vor fi supuse în viitor fiind necunoscute şi peste putinţă de cunoscut pentru mintea noastră, nu se poate nici odată prezice ce se va întîmpla cu ele. Tot ce se poate face, este de a încerca să se cunoască îndreptarea în care se fac prefacerile, spre a-şi da samă cel puţin de această îndreptare, iar nu de faptele, în ele însuşi necunoscute, care vor cădea sub înrîurea acestor prefaceri. Şi încă această perspectivă poate fi turburată, prin accidente neprevăzute care schimbă chiar îndreptarea liniei începute. Aşa, cine ar fi putut previdea, că seria izbînzilor lui Napoleon va fi sfărmată, prin iarna din 1812?

In al treilea loc, faptele de repeţire se deosebesc de faptele de succesiune prin împrejurarea, că cele d'intăi sunt tot-deauna obşteşti în ceea ce priveşte timpul, adecă ele se repetă necontenit, fără ca timpul să pună în lucrare asupra lor nici o înrîurire, pe cînd faptele de succesiune sunt tot deauna individuale în privirea timpului şi acest raport al faptului către timp singur constituie repeţirea saŭ succesiunea. Imprejurarea că faptul este maĭ mult saŭ maĭ puţin obştesc, în privirea spaţiuluĭ, nu are nicĭ o însămnătate. Aşa se pot formula legĭ, nu numaĭ pentru fapte obşteştĭ ca întindere, dar chiar şi pentru acele de caracter individual. Bună oară, înclinarea axeĭ pămîntuluĭ de 23 de grade, acea aproape orizontală a luĭ Jupiter şi acea aproape verticală a luĭ Venus, sunt împrejurărĭ absolut individuale, particulare fie-căreia din aceste planete şi care nu se întîlnesc decît o singură dată în lumea planetelor cunoscută nouă. Totuşĭ aceste împrejurărĭ individuale determină fenomene care se repetă indefinit, în curgerea timpuluĭ, repeţire ce a fost formulată în legea întoarcereĭ anotimpurilor pe aceste deosebite planete[1]). Din potrivă arătarea formaţiuneĭ cretacee saŭ carboniferă, saŭ perioada glaciară, de şi răspîndite pe întreg pămîntul şi decĭ obşteştĭ în ceea ce priveşte spaţiul, nu este de cît un fenomen individual care nu poate da naştere la legĭ, pentru că nu s-a produs decît o singură dată

1. Iată pentru ce nu este exact a se defini ştiinţele, aşa numite naturale, ca nişte sisteme de adevărurĭ obşteştĭ, afară numaĭ dacă nu se adaogă în *ceea ce priveşte timpul*.

în cursul veacurilor și nu se va mai reproduce nici-odată. Tot așa e cu toate evenimentele istoriei omenești: căderea imperiului roman, împrăștierea creștinismului, cruciatele, restatornicirea imperiului de Apus, emanciparea comunelor, războaele de religie, Revoluția franceză, imperiul lui Napoleon ș. a.

Nouă ne pare că deosebirile fundamentale între faptele de repețire și acele de succesiune, îndreptățesc principiul marei împărțiri ce o scoatem din ele, pentru a clasifica științele.

Dar se va întimpina, faptele de succesiune nu sunt de cît niște fapte de repețire care se modifică cu timpul; cu alte cuvinte tot faptele de repețire pot fi privite în două chipuri deosebite: ca fapte de repețire curate care sunt în stare să dee naștere la legi și ca fapte de succesiune, generatoare de serii. Ar urma deci, că clasificarea noastră ar fi tot așa de puțin obiectivă ca și acea a lui Comte și Spencer; că numai chipul cum mintea privește faptele, le dă caracterul de repețire și de succesiune și nu natura obiectivă a acestor fapte însuși; că chiar știința nu pare a mai fi atunci, precum am definit-o, răsfrîngerea rațiunei lucrurilor în rațiunea omenească, ci o plăsmuire a minței noastre, provocată de fenomenele naturei.

La aceasta se poate răspunde că, de și aceleași fapte pot fi privite din două puncte de vedere deosebite, acel al repețirei și acel al succesiunei, nu mintea noastră introduce în fapte aceste două însușiri. *Universul există și se preface.* Firea aevea deci oferă minței cele două părți ale existenței ei și, după cum una saŭ alta din aceste două fețe se răsfrînge în mintea noastră, alcătuim știința faptelor de repețire sau acea a faptelor de succesiune. Acest caracter îndoit al faptelor de succesiune care sunt în același timp și fapte de repețire explică existența *legilor abstracte* ale desvoltărei și istoriei. Repețirea poate tot-deauna da naștere unor legi, cînd ea se petrece indefinit.

Dar repețirea în faptele de succesiune, întrupîndu-se în tot-deauna în împrejurări deosebite și dînd naștere unor fapte deosebite, urmează că legea nu mai reproduce modul de manifestare al faptelor, și numai modul de lucrare al puterei ce le împinge la lumină. Așa legea că ori-ce desvoltare se îndeplinește prin formele sale superioare, rostește o repețire care se întîmplă în tot-deauna în ori-ce ramură de desvoltare, dar fie-care din ele

a'cătuește o serie deosebită, constituită prin fapte deosebite care se înlănțuesc sub împingerea repețireĭ neîncetate.

După principiul pe care l'am analizat, științele se vor împărți în *științile faptelor de repețire* saŭ *științĭ de legĭ* și *științile faptelor de succesiune* saŭ *științĭ de seriĭ*.

Aceste din urmă, singurele de care ne vom ocupa, se vor aplica atît faptelor ce se schimbă ele însășĭ, precum și cunoștințelor noastre privitoare la faptele stătătoare saŭ schimbătoare. Așa vom avea pe de o parte : știința desvoltăreĭ pămîntuluĭ (geologia); acea a ființelor care trăesc pe suprafața pămîntuluĭ; acea a desvoltăreĭ omenireĭ deosebitele eĭ ramificărĭ, ca istoria socială și politică, istoria religiilor, a artelor, a graiuluĭ, a moravurilor, a dreptuluĭ, a literatureĭ etc. etc. De alta, vom avea: istoria teoriilor și a descoperirilor astronomice, fizice, chimice, biologice și chiar istoria teoriilor istorice. Pa aceste două subîmpărțirĭ a științeĭ faptelor de succesiune, le vom însămna prin termeniĭ de *științĭ istorice reale* și *științĭ istorice ideale*. In sfîrșit aceste două încrîngăturĭ se vor împărți la rîndul lor în atîtea grupe, cîte sunt ramurĭ deosebite.

Vom alcătui decĭ tabloul următor :

Știința

- (Lăsăm la o parte clasificarea științelor faptelor de repețire, observînd numaĭ că ele conțin și) . . . . sociologia statică
- **Faptelor de succesiune** (Șt. de seriĭ)
  - **Istoria reală**
    - Desvoltarea *universuluĭ*
    - „ *pămîntuluĭ* (geolog.)
    - „ *organismelor*
    - Desvoltarea *omuluĭ* (sociologia dinamică saŭ istoria propriŭ zisă)
      - Istoria politică și socială
      - „ religiilor
      - „ arteĭ
      - „ graiuluĭ
      - „ moravurilor
      - „ moraleĭ
      - „ dreptuluĭ
      - „ literatureĭ
      - „ filosofieĭ
  - **Istoria ideală** (istoria propriu zisă)
    - Istoria cunoștințelor asupra fenomenelor stătătoare (Istoria știinților de legĭ)
      - Istoria matematicilor
      - „ astronomieĭ
      - „ fiziceĭ
      - „ chimieĭ
      - „ zoologieĭ, botaniceĭ și mineralogieĭ
      - „ biologieĭ
    - Istoria cunoștinților asupra fenomenelor schimbătoare (Istoria știinților de seriĭ)
      - Ist. doctrinelor geologice
      - „ transformărilor
      - „ concepțiilor istorice [2])

Exemple: Robert Flint. *Histoire de la philosophie de l'histoire en France.* Idem. *en Allemagne.* Wegele. *Geschichte der deutschen Historiographie.*

Acest tabloŭ ne dă o idee despre întinderea ştiinţeler faptelor de succesiune şi deci dreptul de a susţinea că istoria, în sensul cel maĭ larg al cuvîntuluĭ, nu este o ştiinţă specială, cum a fost privită până acum, ştiinţă ce ar trebui pusă alăturea cu biologia, psicologia saŭ sociologia ; *dar că ea constitue unul din cele două modurĭ de concepţie a lumeĭ, modul succesiuneĭ în faţa moduluĭ repeţireĭ.*

Această concepţie a istorieĭ arată însămnătatea disciplineĭ noastre, a căruia principiu aplicat natureĭ materiale, a regenerat studiul acesteĭ diviziunĭ, prin ideea atît de rodnică a evoluţieĭ. Departe decĭ de a avea a se apăra în potriva învinuirilor ce se îndreaptă asupra eĭ, din partea unor cugetătorĭ, că nicĭ nu ar fi o ştiinţă, istoria se desvăleşte ochilor noştri, ca avînd drepturĭ egale la toiagul raţiuneĭ omeneştĭ cu sora eĭ de gemene, ştiinţa aptelor de repeţire.

IOAN DAFIN

Datoria robuluĭ

D-luĭ Gh. Lascar

A fost odată de demult
Un fiŭ de prinţ şi a plecat
In lumea toată singurel,
Şi toţĭ de-acasă l-aŭ uitat....

Dar după anĭ îndelungaţĭ
Cînd s-a întors n-a maĭ găsit
De cît un rob din ceĭ rămaşĭ,
Şi el cu părul înălbit.

Şi prinţul tinerel de ierĭ,
Acum bătrîn şi întristat
Plîngea în hohot cînd văzu
Pe-acel ce-nbraţe l-a purtat.

— Ascultă, prinţule, acum:
Cînd a murit bătrînul prinţ
La patu-ĭ veclnic te-a strigat
Cu glasul plin de suferinţĭ.

Dar cînd văzu că nu maĭ viĭ
S a stîns bătrînul prinţ, de dor;
Şi-nchipuia c-aĭ fi murit
Prin ţara înstrăinărilor.

Şi m-a lasat, precum mă vezĭ
Să te aştept de n-aĭ fi mort;
Şi grija asta, de atuncĭ
Aicĭ, în inimă o port.

Tu, însă, dacă aĭ venit
Şi te-a văzut a mea privire,
Mi-ĭ datoria să mă duc
Să-ĭ daŭ bătrînuluĭ de ştire....

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU.

EXCURSIUNEA IN GRECIA

II.

ATHENA ȘI IMPREJURIMELE

Imĭ reamintesc cum mĕ-nfioram de fericire că voiŭ vedea acele locurĭ, pe unde odinioară aŭ trăit atîtea generațiĭ de eroĭ, și nu cred să fi avŭt o maĭ măreață zi decît aceea cînd am călcat potecile, care duc la sanctuarele de altă dată ale civilizațieĭ umane; la acele rămășițĭ nemuritoare, despre care orĭ cîte așĭ spune eŭ, cuvîntul este neîncăpător să poată cuprinde tot ce gîndesc.

Inainte de a-mĭ satisface pioasa amintire, voiŭ trece, spunînd într'un parantez mare, ceva despre cele ce sunt astă-zĭ în Athena modernă.

*
* *

Plecînd din gară, se deschide o piață largă și patrată numită piața Concordieĭ, mărginită de case marĭ, avînd toate același stil și aceiașĭ culoare albă.

In centrul eĭ, grădina publică, mică și cu plantație orientală, țĭ se arată lipsită de bogăția plantelor cu care

sunt împodobite grădinele noastre în timpul vereĭ. De aci, din mijlocul orașuluĭ orĭ încotro îțĭ întorcĭ privirile vezĭ, plecînd de la ea, străzĭ largĭ și drepte, pe care merg în toate direcțiunile orașuluĭ tramvaiele cele micĭ, atît de caracteristice prin căișorĭ care le trag tot-deauna și adesea-orĭ chiar de catîrĭ.

Dacă o porneștĭ pe strada cea maĭ umblată și cea maĭ măreață dintre toate, ajungĭ la o bună depărtare la o altă piață tot atît de largă, deschisă înaintea Palatuluĭ Regal, așezată pe clina tăiată în partea dinspre palat și prin fața luĭ de bulevardul «Amelia».

Palatul e o construcție destul de mare, dar lipsit cu desăvîrșire de estetică, așa că mi-a dat impresia uneĭ căzărmĭ.

Aci e partea cea maĭ rădicată a orașuluĭ. Athena se vede întinzîndu-se la poalele Acropoleĭ, de care e dominată într-o poziție pitorească, avînd în treĭ părțĭ, ca laturĭ, culmĭ înalte care par că adună la mijloc îngrămădirea de case care o constitue, iar pe partea sud-estică o cîmpie ce-șĭ pierde marginea în mare.

Oraș modern; cu clădirĭ destul de marĭ, cu străzĭ, între care maĭ cu samă cele principale, destul de largĭ; strîns, fără multe mahalale.

La prima vedere de un frumos aspect; după puțină ședere începĭ a-i vedea inconvenientele.

Dacă prin puritatea stiluluĭ, prin albeața caselor care-l caracterizază s-ar putea da pas înaintea Bucureștiuluĭ, apoĭ prin mărimea clădirilor, curățenia orașuluĭ, mărimea luĭ, bulevardele, apa și cele-lalte necesitățĭ, de sigurĭ că Bucureștiul trebue să fie preferat.

Astă-zĭ este stabilit, că un oraș nu se poate desvolta dacă îĭ lipsesc elementele esențiale: apa și curățenia; și tocmaĭ de acestea Athena pare că sufere maĭ mult.

Dacă aĭ parcurs prima stradă, te-aĭ convins de acest fapt. Lipsa de pavagiŭ face să se înalțe praful alb văros, pe care lipsa de apă nu-l poate potoli, maĭ ales cînd se mătură.

In schimb însă Athena modernă posedă cîte-va monumente, nu marĭ, dar drăgălașe și bine întocmite.

Universitatea, Biblioteca, Muzeele de antichitățĭ, Mitropolia, Teatrul Regal, în construcție, Palatul expozițieĭ

Zappion așezat într-un frumos parc, în care se găsește statua nemuritoruluĭ Byron, acel care a cîntat atît aceste locurĭ și acea splendoare de care încă a maĭ rămas urme neperitoare. Stadion reclădit aproape în întregime, unde se vor da jocurile olimpice: o imensă arenă lungăreață, cu laturile în amfiteatru, avînd băncile de marmoră și încăpătoare pînă la 100.000 de spectatorĭ; unul dintre cele maĭ mărețe monumente ale antichitățiĭ, în curs de reconstruire.

Toate acestea se datoresc banuluĭ particular. In această privință noĭ Romîniĭ trebue să ne mîndrim, căcĭ sudoarea țăranuluĭ nostru a curs suficient la îngrămădirea milioanelor care aŭ necesitat construcția acestor frumoase monumente.

Greciĭ pribegițĭ în țărĭ străine, cînd destinul i-a făcut să câștige, prisosul munceĭ l-aŭ transformat în opere neperitoare, care vor vorbi de la sine generațiilor prezente și viitoare, cum aŭ știut eĭ să-șĭ iubească țara.

Dacă ceĭ bogațĭ sunt patrioțĭ, apoĭ nicĭ ceĭ săracĭ nu sunt maĭ pre jos. Mi se strîngea inima de emoțiune înaintea patriotismuluĭ lor exaltat. Mare și profundă a fost clipa în care am cunoscut acel avînt indescriptibil, pe care l-aŭ pus în toată a lor manifestare, în discursurile lor, în primirea care ne-aŭ făcut-o. Pe strade, în cafenele, restaurante, am fost sărbătorițĭ într-un chip ne maĭ pomenit.

Eram reprezentanțiĭ uneĭ națiunĭ care a știut în scurt timp să fie respectată și care reprezintă o forță incontestabilă în Orient; națiune pe care Greciĭ o cunosc destul de bine și știŭ că, dintre toate popoarele balcanice, noĭ doar am putea să-ĭ ajutăm la realizarea visuluĭ lor: „o Grecie mare“.

Am găsit în mijlocul poporuluĭ grec ospitalitate. Eĭ nu ne-aŭ uitat, fiind-că ne-aŭ spus, că pe pămîntul Romînieĭ s'a plămădit Eteria. Eĭ nu aŭ uitat „Drăgășaniĭ“ unde cîte-va sute de Grecĭ aŭ plătit cu sîngele libertatea lor. Eĭ n-aŭ uitat panduriĭ luĭ Tudor Vladimirescu, eroiĭ mișcăreĭ de la 1821; căcĭ în Athena există strada Drăgășanĭ.

E ceva fatal că acolo unde găseștĭ inimă multă, trebuie să fie ceva de lipsă. In Grecia nu-s parale. Bunĭ

patrioțĭ, iubitorĭ de arte, căcĭ numaĭ Athena posedă peste 6—7 teatre populare, totușĭ cu multă ușurință vezĭ că se resimte mult.... mult de tot, lipsa numeraruluĭ.

Lipsa de banĭ, moneda lor depreciată (un napoleon 32 leĭ în drahme) face ca munca salariată la stat, să fie foarte slab recompensată. Președintele Curteĭ de Casație are 600 drahme pe lună (400 leĭ în aur). Un sublocotenent, 120 drahme saŭ 80 leĭ în aur. Armata puțin numeroasă îndeplinește și alte serviciĭ statuluĭ : infanteria, paza orașelor ; cavaleria, jandarmeria.

In Grecia proletariatul intelectual, mult maĭ mare ca la noĭ, face ca învățătura superioară din Athena să nu prea deschidă orizonturĭ largĭ, de cît uneĭ micĭ părțĭ din miile de studențĭ pe care îĭ posedă Universitatea. La Athena sunt aproape 5000 studențĭ. Examenele se daŭ la finele anilor de studiu, cînd se obține doctoratul.

Am găsit doctorĭ în drept ca gendarmĭ ruralĭ. Poate aceasta să fie adevărata cauză, care a împins pe Greciĭ modernĭ la expatriere și la comerț.

Nu am găsit în Athena acel lux care se desfășoară fără sens pe stradele orașelor noastre, nicĭ acele magasine bogate ale Bucureștiuluĭ, nicĭ trăsurile elegante cu caiĭ lor marĭ și frumoșĭ de aci.

Totul e de o modestie fără seamă și de o sobrietate caracteristică. In Athena, afară de tramvay, există landourĭ și trăsurĭ a 10 banĭ cursa hotărîtă, în care trăsurĭ pot intra 4 persoane. Landourile marĭ, greoaie, trase des de 3 saŭ 4 căișorĭ, fac cursele în general pe 1 drahmă. Conducătoriĭ sunt foarte politicoșĭ.

Fapt foarte curios, în lumea comercială găseștĭ maĭ mulțĭ poliglоțĭ de cît între studențĭ, și mare mi-a fost surprinderea, cînd am auzit vorbindu-se mult și pretutindenĭ romînește.

Limba franceză e cea maĭ vorbită și maĭ ales în lumea bună care e franțuzită cu desăvîrșire.

Mulțĭ dintre Grecĭ aŭ fost în țara romînească și chiar o preferă din toate punctele de vedere.

Poporul grec a moștenit de la strămoșĭ două lucrurĭ : Iubirea pentru arte și pentru agora.

In Athena, toată lumea aproape, în splendidele nopţĭ, cînd boltitul cer revarsă miile de diamante asupră-ĭ, o vezĭ umblînd pe pieţele publice, înaintea cafenelelor, cofetăriilor.

Aşa sunt de senine nopţile şi aşa sunt de albastre, încît astrele şi maĭ ales luna e maĭ bine de observat de cît pretutindenĭ, şi de aceea e aci un observator special pentru ea.

Timpul închis şi negru, cu care toamnele şi iernile noastre ne acopăr, nu există, afară de prea puţine zile pe la finele luĭ Decembrie.

In timpul zileĭ căldura excesivă dintre 12—3 face aproape imposibilă trecerea pe stradă, căcĭ atuncĭ pare că soarele s-a coborît însu-şĭ pe pămînt.

Noaptea nu poate răcori pămîntul pietros şi de aceea nu cade rouă la Athena.

Dintre tot ce posedă maĭ de samă, sunt splendidele muzee, despre care fie-care Grec îţĭ vorbeşte cu cea maĭ mare religiozitate.

In vastele saloane, într-o ordine perfectă, poţĭ vedea zile întregĭ miĭ şi miĭ de exemplare, pe care trecutul le-a revărsat asupra prezentuluĭ.

Aci un muzeŭ de sculptură, dincolo de numismatică, de craniĭ omeneştĭ.... maĭ colo.... alte şi alte care-ţĭ desfăşoară tot ce a fost. Cea maĭ mare parte însă din rămăşiţĭ sunt trunchiate şi sfărmate.

* * *

Se hotărîse în seara următoare venireĭ noastre un banchet, dat de comuna Atheneĭ, în onoarea noastră, în frumoasa sala circulară a palatuluĭ Zappion.

La 9 ore seară toţĭ ocupaserăm locurile la mesele rotunde. Era un entuziasm cum n-am văzut nicĭ odată. Cu toată mărimea săleĭ, se părea că din un moment într'altul vom fi striviţĭ de miile de spectatorĭ pe care îĭ revĕrsase Athena. Se cîntă „Imnul regal romîn", Imnul grec şi Deşteaptă-te romîne. La un moment apărură, în mijlocul săleĭ, cele două drapele, romîn şi grec legate. Atuncĭ zgomotul ajunse la culme. Sute de şervete-drapele fălfăiaŭ. Se părea că un uragan îngrozitor se năpustise asupră-ne....

Zito.... ura.... din miĭ de piepturĭ acopereaŭ discursurile pronunțate.

Eșirăm din sală, în curtea palatuluĭ. O mare de capete... o ploaie de aplauze... un ecoŭ prelung de urale umpleaŭ văzduhul, care părea că el însușĭ se mișcă de atîta emoțiune.

Pe cînd departe, pe culmile Acropoleĭ, Parthenonul, Erechtion și Propileele; jos templul luĭ Jupiter... a luĭ Theseŭ... eraŭ acoperite de flacările iluminațieĭ și păreaŭ că înoată într-un ocean albastru de lumină.

De odată începură focurile de artificiĭ, sute de bombe se rădicaŭ grăbite în văzduh.... o explozie și miĭ de stele păreaŭ că se cobor din cer de asupra capetelor mulțimeĭ, pe întinsul cer al Atheneĭ.... Ura, ura.... „Zito i Rumunia“, strigaŭ Greciĭ, „Zito i Elas“ răspundeaŭ aĭ noștri.

Imĭ amintesc trecutul de splendoare
Și văd în veacurile stînse
Din nou aceleașĭ umbre visătoare
Ce focul artelor aprinse.
Athena reclădită se-nalță-n ochiĭ meĭ;
Eŭ văd a eĭ mărire și Olimpul plin de zeĭ;
Aud marea adîncă
Isbindu-se de stîncă
Și-ascult......

Ascult par-că tot ce-a fost.... Mi se pare că zăresc acele umbre eroice, pe care le înghițise pămîntul; dar timpul nu le-a înmormîntat. Mi se pare că văd acele brațe vînjoase, acele profilurĭ clasice care trec în defilare, la picioarele colinelor tăcute. Iar poporul Elen, a fost poporul aleș de providență să clădiască acel lanț măreț al mințeĭ omeneștĭ.

* * *

De la palatul Zappion pleacă un tramvay cu abur care te duce la Faler, saŭ băile de mare ale Atheneĭ. Tramvaiul trece pe lîngă arcul de triumf al luĭ Adrian, foarte bine conservat și care se află lîngă rămășițele templuluĭ luĭ Jupiter.

Aci vezĭ coloanele falnice care-șĭ rîdică capetele lor goale spre cer, rĕmase puține la număr, dar îndestul

ca să-ţĭ arăte ce putere de concepţie aŭ posedat acea mînă de oamenĭ de odinioară.

La stînga templuluĭ luĭ Jupiter, şi ceva maĭ departe, e Stadion, reconstruit în mare parte, la intrarea căruia se vede statuia luĭ Averof, fericitul donator care a conceput ideea şi a vrut să-şĭ lege numele săŭ de o operă nemuritoare.

Dacă te reîntorcĭ la arcul luĭ Adrian şi plecĭ pe continuarea bulevarduluĭ „Amalia", după un ocol de vr-o 20 de minute, te găseştĭ sub stînca gigantică a Acropoleĭ, pe vîrful căreia Cimon, Pericles şi alţiĭ aŭ clădit cele maĭ minunate monumente.

La poalele stînceĭ sunt săpate în ea teatrul luĭ Bachchus, Ascleipion, Odeonul luĭ Herodot Atticus, perfect conservate, de o măreţie care te lasă în uimire.

Dacă urmezĭ cărarea şerpuită, intri prin poarta Beulé aşezată între două turnurĭ pătrate, la capătul uneĭ scărĭ monumentale (lucrare din timpul Romanilor) pe platoul oval al stînceĭ destul de larg, şi aicĭ staŭ risipite icĭ.... colea ruine mărețe din faimoasele clădirĭ de odinioară.

Aci geniul grecesc pare că a vrut să se manifeste în deplina luĭ splendoare; aicĭ, pe această stîncă care sfruntează cerul şi întinsul cîmpieĭ şi-şĭ rîdică mîndra coamă, privind spre albastra mare ce-şĭ leagănă valurile în depărtare.

Aci aŭ vrut Athenieniĭ să rîdice templul înţălepteĭ Athene, fecioara născută din capul luĭ Joe. Aci e templul zeiţeĭ Hygia, dătătoare de viaţă.

Aci sunt vestitele Propilee, porticele Acropoleĭ, rîdicate de architectul Mnesicles; Erechteionul, transformat în biserică creştină şi în urmă în moschee; astă-zĭ unul dintre monumentele bine conservate; Parthenonul luĭ Pericles, construit pe temeliile Parthenonuluĭ luĭ Cimon.

Pe lespezile de piatră am rămas obosit sub măreţia vedereĭ. Pe Stylobate, sub coloanele încremenite, mi s-a părut că însăşĭ Zeiţa Area fâlfăia aripele sale asupra sufletuluĭ meŭ.

Pe Acropole se găseşte un muzeŭ, unde se conservă sculpturile rămase, de oare-ce cea maĭ mare parte a fost luate de Englezĭ şi de Francezĭ; iar parte aŭ fost sfărămate în timpurĭ de Turcĭ şi distruse prin explozia uneĭ pulberăriĭ în anul 1687.

*
* *

Dacă te cobori din noŭ la poalele Acropoleĭ şi aicĭ în spre vest, imediat se deschide o mică vale, mărginită de un dîmb de o parte şi de alta de şosea, sub muchia căreia este închisoarea nemuritoruluĭ Socrate: două găurĭ săpate în stîncă, în care unul din cele maĭ mare geniurĭ ale omenireĭ şĭ-a stîns zilele.

De-asupra închisoreĭ luĭ Socrate şi ceva maĭ la dreapta e locul unde Demosthene a adresat poporuluĭ renumitele luĭ Filipice. Athenieniĭ modernĭ aŭ rîdicat, ca o comemorare a acelor zile nemuritoare, două lespezĭ de piatră.

Luând şoseaua şi urmînd drumul spre N.-V. în spre oraş, vezĭ rădicîndu-se templul luĭ Theseu, unul dintre monumentele cele maĭ bine conservate, întrunind acelaşĭ stil, aceiaşĭ măreţie, pe care o găsim în cele-lalte ruine.

Coborînd la vale, se întinde calea sacră, care pleacă de la Acropole la Pireŭ, trecînd prin Keramion, vechiul cimitir, astă-zĭ desgropat, unde s-aŭ găsit minunatele monumente pe care unele le-am văzut în acelaş loc. Apoĭ vechea agora, de unde s-aŭ scos multe documente omeneştĭ în piatră, splendide sculpturĭ care aŭ îmbogăţit frumoasele colecţiĭ arheologice, atît de abundente în muzeele din Athena.

* * *

M-am reîntors şi am luat tramvaiul cu abur, un fel de tren cu linie îngustă, ca să străbat stearpa cîmpie întinsă la picioarele Acropoleĭ pînă în înspumata mare. Falerele vechĭ şi noĭ, o baie largă, mărginită în lăturĭ de ţărmurĭ stîncoase şi înalte, pe povîrnişul cărora sunt aşezate, în amfiteatru, mulţimĭ de case. Iar în fund spre Athena, vile superbe urmînd conturul lor.

Localitate dulce, unde îşĭ daŭ întîlnirea frumoasele Athenience şi Athenieniĭ curtenitorĭ, pentru că aci, unde în valurile zgomotoase ale măreĭ joacă raza cristalină a soareluĭ şi unde nopţile clare ca oglinda, se reflectă în adîncul lor să-şĭ capete clipele de repaos.

Dacă în loc să te oprestĭ aci, urmezĭ drumul maĭ departe, cu acelaşĭ tramvaĭ ajungĭ numaĭ decît în Pireŭ.

* * *

A treia zi, ora 5 se hotărîse plecarea la Kifisia, lo-

calitate de munte, învecinată Atheneĭ și care tinde a se uni cu ea.

Eram acuma la gara Laurion, cînd o lume nesfîrșită staționa în mijlocul pieței, de unde aveam să plecăm. Era o veselie de nedescris.

Studenți, particularĭ, doamne, domnișoare, tot ce Athena avea maĭ de samă, își dase întîlnire în pitoreasca localitate, unde eram așteptați cu multă nerăbdare.

Cu mare greutate, trenul se puse în mișcare și în urmă se auzia prelungul zgomot acelor ce cu atîta bună-voință ne întîmpinase. Străbăteam acum vecinătățile Atheneĭ, acele locurĭ sterpe, pe care doar măsliniĭ și stafiziĭ le maĭ schimba aspectul trist, sub care se prezentaŭ.

Din distanță în distanță, vedeam cîte o arătură făcută pe pămînt galbăn, nisip și pietriș, udat și îngrijit cu multă atențiune.

Drumul a fost o trecere triumfală. Puținele stațiĭ, pe care le-am străbătut eraŭ pline de popor care ne striga din tot sufletul său : „bine ațĭ venit". Nu voiŭ uita nicĭ-odată acea expansiune sufletească a uneĭ copile de 15 anĭ, eșită înainte la o gară și care, cu lacrimile în ochĭ, ne-a spus că, de și a fost bolnavă, totușĭ a venit să ne spună : „trăiască România".

Studențiĭ s-aŭ coborît din tren. Drapelele fălfăiaŭ, iar, de la un cap la cel-lalt, miĭ de vocĭ strigaŭ în cor „Zito i Elas".

După 30 de minute eram în Kifisia. Localitate unde înalta societate greacă îșĭ iea reședința, împreuna cu regele și prințiĭ.

Coborîrăm din tren prin mijlocul uneĭ enorme mulțimĭ la vila d-luĭ Pasmantoglu, o vilă superbă, în stil egiptean. Aci ni s-a servit băuturĭ răcoritoare. Două muzicĭ cîntaŭ alternativ, ariĭ romîneștĭ și bucățĭ grece și străine.

In frumoasele saloane se întrunise în buchet acele zîne din poveștĭ, frumoasele copile despre care ne vorbesc basmele orientale, pe care le-am admirat timp de cîte-va ore.

In curte, studențiĭ și o mulțime de Grecĭ jucaŭ danțurile noastre naționale.

Dar și această feerie închegată cu atîta gust și artă

trecu...... Ne deșteptarăm în Athena sub același tumult îngrozitor și obositor minței. Orașul, care de la venirea noastră pe pămîntul Greciei era în sărbătoare, de astadată par-că întrecuse totul.

Cît poți vedea cu ochiĭ nu eraŭ de cît o mare de capete. In aer pluteaŭ luminĭ colorate și flacărĭ de torțe, zgomot de muzicĭ; din tot se rîdica un vaer asurzitor.

*
* *

Se hotărise o reprezentație de gală în sala teatruluĭ național. Era 9 ore, cînd cortina se rîdică. Publicul din teatrul cel maĭ mult decît plin, era cuprins de o adîncă emoțiune, de oare-ce pe scenă se juca cu cea maĭ mare perfecțiune Oedip-rege. Nu voiŭ exagera spunînd, că tînărul student Kiparisis a reprezentat pe Oedip, în chipul cel maĭ minunat.

De-asupra cortineĭ, cele două drapele, romînesc și grecesc încrucișate pe emblema țărilor, aveaŭ de desubt scris: „Comuna Atheneĭ fraților Romînĭ“.

La sfîrșitul reprezentațieĭ s-a ținut maĭ multe discursurĭ, care aŭ rîdicat furtunoase aplauze, zguduind pînă la lacrimĭ acea masă enormă de lume care asista.

De la Athena la Patras și Elensis.

Petrecusem patru zile în mijlocul poporuluĭ athenian și par-că fusese o clipă. In dimineața zileĭ următoare, la 7 ore dimineață, trenul se puse în mișcare. Zburam acum spre nouĕ orizonturĭ, spre nouĕ priveliștĭ. Străbăteam accidentatele locurĭ cu iuțeala cea maĭ mare posibilă a miculuĭ tren în care eram. Acel tren cu linie îngustă și incomod, de cînd există poate n-a văzut un maĭ mare număr de călătorĭ ca acum.

Trenurile greceștĭ care servesc doar pentru necesitățile lor locale, sunt foarte primitive, de oare-ce nu aŭ nicĭ o legătură cu Europa, fiind-că Turciĭ, din motive zise strategice, nu vor să le pună în comunicare cu trenurile lor.

Aŭ în schimb un traseŭ atît de pitoresc, cum nu mi-a fost dat să văd vre-odată..... După ce străbațĭ peninsula Aticeĭ, ocolind, tăind stîncile și colinele care o

formează înălțîndu-te și coborîndu-te, aci par-că ar vrea să se reîntoarcă de unde a plecat, ajungĭ pe marginea Salamineĭ, renumită prin lupta de odinioară, unde colosul persan a fost zdrobit de Grecĭ.

De aci înainte sgomotul trenuluĭ se îngănă cu valurile învrăjbite ale măreĭ. Alergăm pe de-o parte amenințațĭ să fim asvărlițĭ în fundul văiĭ pe-nspumatele stîncĭ de colinele care staŭ amenințătoare asupra-ne; pe de altă parte să fim luațĭ de însălbătăcitele valurĭ care se ridică, se resfrîng înapoĭ, ca spre a înainta însășĭ, par-că maĭ cu putere......

Trecem Eleusis, unde odinioară eraŭ templul zeițeĭ Ceres și Proserpina și se celebraŭ misterele, așezat pe dealul dominant al întregeĭ văĭ Salamina. De aci poțĭ vedea locul, unde Temistocle a zdrobit flota Persana, și unde Xerxes și-a așezat tronul, să vadă maĭ bine momentul cînd flota greacă va fi nimicită.

Astă-zĭ, pe lîngă ruinile vechiuluĭ templu, există un muzeŭ care păstrează toate rămășițile scumpe ce s-aŭ găsit în săpăturile făcute.

După ce trecurăm Megara, canalul istmuluĭ de Corint se vedea destul de bine. Încă un ocol și eram de-asupra luĭ. El se vedea, în fundul uneĭ văĭ, lung și drept ca un bulevard albastru, legînd cele două golfurĭ: Saronic și de Corint care se deschid largĭ la capetele luĭ.

Acest canal a fost dat circulațieĭ la 9 Noembrie 1893, lucrare concepută de maĭ bine de 25 de secole.

Cu treĭ secole înainte de Christos, Demetrius Polyorcet vroise să-l înceapă; dar architecțiĭ egiptenĭ din vremurĭ l-aŭ împedecat, din cauză că nivelul celor două golfurĭ li s-aŭ părut neegal.

Iuliu Caesar, la 40 după Crist, întreprinde executarea luĭ care fu întreruptă. Caligula, Neron și în urmă Venețieniĭ la 1687—1718, încercară lucrul din noŭ.

Ideea fu părăsită până în secolul nostru, cînd Capodistria, atot-putintele președinte al Grecieĭ însărcinâ, pe arhitectul Pirlet d'Aoust care fu urmat de alțiĭ, până la finele acesteĭ lucrărĭ.

Trecurăm canalul pe un pod și, după o mare curbură, ne apropriarăm iarășĭ de albastra mare, oprindu-ne în gara orașuluĭ Corint.

Şi aicĭ Grecĭ o mulţime, primire înflăcărată, aşa că două-zecĭ de minute aŭ fost îndestule să dee loc la cel maĭ mare regret, cînd fu să ne despărţim. Cînd trenul s-a pus în mişcare, uralele şi sgomotul păreaŭ că nu se vor maĭ sfîrşi.

Acum din noŭ urmăriam latura stîncoasă a măreĭ, înaintînd spre ea saŭ retrăgîndu-ne, după cum înspumata apă ne deschidea înainte drumul.

Golful nu e lat; ţărmul cel-l-alt se înalţă, cu coama luĭ neregulată, avînd din loc în loc cîte un vîrf maĭ răsărit.

Străbăteam, cîte-odată părăsind ţărmul măreĭ, deschisele cîmpiĭ, toate îmbrăcate în stafizĭ: butucĭ de vie cultivaţĭ ca nişte arbuştĭ micĭ, cu ramurile lor încărcate cu ciorchinĭ; apoĭ măslinĭ, rodiĭ şi din cînd în cînd, portocaliĭ veneaŭ să varieze verdeaţa care se întindea dealungul drumuluĭ spre Patras.

Ajunserăm la Eghion, port militar. Se auzeaŭ salvele de tunurĭ; fierbea văzduhul de sgomotul infernal al descărcăturilor, repetat de ecoul puternic produs de malul opus, şi care făcea să vibreze totul în jurul nostru.

Şeful staţieĭ, un fost funcţionar în România la C. F. R., pe linia Cerna-Vodă-Constanţa, ne-a făcut o primire foarte călduroasă şi ne-a oferit în abundenţă produsele soluluĭ: strugurĭ, piersicĭ şi, lucru maĭ original, la fiecare cîte un săculeţ *tricolor* cu strafide preparate.

Intr-o românească stricată, ne-a spus că nu poate uita frumoasele malurĭ ale Dunăreĭ, unde şi-a petrecut ceĭ maĭ frumoşĭ anĭ aĭ săĭ.

O ultimă şuerare şi eram acum pe drum spre Xilocastron, Psatipirgos şi Patras.

Patras şi Olimpia

De departe se observă o îngrămădire de case, pe cînd golful începuse să se deschidă larg în partea dreaptă, cu malurile luĭ uriaşe. Maşina îşĭ domoli forţa şi acum ne apropriam maĭ mult de latura măreĭ, făcîndu-ne loc, însă nu între valurile eĭ, ci între acele de oamenĭ care izvoraŭ de pretutindenĭ.

De departe se auzia „zito“ prelung......: muzica in-

tona „deşteaptăte romîne“.....; clocoteaŭ împrejurimele de zgomot, iar fălfăitoarele drapele se agitaŭ nervoase în jurul nostru. Ne opriräm în port; iar de prin vagoane începu să se coboare mulţimea, făcîndu-şĭ loc printre cetăţenĭ.

Bastimentele din port arborase drapele. In tot Patrasul, lucrul se suspendase din ordinul autorităţeĭ. Pe cînd totul era în sărbătoare..... ziua scăpăra, în apus, albastrul eĭ roşiatic.

Pe stradele largĭ şi nepavate, înaintarăm la Prefectură, unde ni se oferi şampanie.

Oraşul e destul de frumos. In deobşte oraşele greceştĭ par originale, fiind sobre şi regulat împărţite. Sara a fost un banchet şi o reprezentaţie teatrală.

* * *

In zoriĭ zileĭ următoare, la 8 oare dimineaţă, pornirăm spre Olimpia. Părăsisem ţărmul măreĭ, mergînd prin frumoasele cîmpiĭ ale Peloponesuluĭ. Se părea că pămîntul, mult maĭ fertil, ar vrea să ne amintească de frumoasele lanurĭ ale ţăreĭ noastre. Acum nu ni se maĭ părea, că suntem peste nouă mărĭ şi peste nouă ţărĭ.

De-o parte şi alta a linieĭ ferate, împrejurul micilor gărĭ pe care le treceam, vedeam porumbul roşiatic şi grăul auriŭ; apoĭ frumoasele domeniĭ ale coroaneĭ cu însălbăticitele pădurĭ.

Aceeaşĭ primire triumfală o avurăm pretutindenĭ; dar maĭ cu seamă la Pirghos, unde cetăţeniĭ pare că aŭ vrut să concureze cu entusiasmul şi primirea ce ni s-a făcut aiurea.

Drăgălaşe fete, cu ochiĭ din care păreaŭ că iesă flacărĭ negre, ne ofereaŭ cărţĭ poştale, rugîndu-ne să le iscălim.

Ne-am despărţit şi de aceştia, cu acelaşĭ regret, cu acelaşĭ sentiment de respect, pentru un popor care ştie să simtă şi să-şĭ manifesteze bucuriile sale.

Am observat în drumul parcurs, că ţăraniĭ aŭ luat parte activă la primirea şi sărbătorirea noastră. Mă gîndeam cătă diferenţe între bietul ţăran de la noĭ şi cel grec. Nu doar că e maĭ capabil saŭ maĭ bogat cel de